Şeytanın Genel Tarihi

GERALD MESSADIE

KABALCI

Gerald Messadie

ŞEYTANIN GENEL TARIHI

Histoire Generale du Diable

© Ediuons Robert Laffont, S.A., Paris, 1993 (ONK)
© Kabalcı Yayınevi, Istanbul 1998

Birinci Basım:
Kabalcı Yayınevi, 1998

Kapak Tasanmı:
Kutlu Çanlıoglu (E.K. Ltd.)

Baskı: Yaylacık Ma tbaası

KABALCI YAYINEVİ
Himaye-i Etfal Sok. 8-B
Cagaloglu 34410 ISTANBUL
Tel: (0212) 526 85 86 Fax: (0212) 513 63 05

KÜTÜPHANE BiLGl KARTI
Cataloging-in-Publication Data (CIP)

Messadiė, Gerald
Şeytflıım *Genel Tarihi*

l. Taıih. 2. Din 3, Felsefe
Istanbul: Kabalcı Yayınevi, 1998
ISBN 975-7942-84-7

GERALD MESSADIE

ŞEYTANIN GENEL TARİHİ

Çeviren: Işık Ergüden

KABALCI YAYINEVİ

Özel adlann yazımında sırasıyla şu kitaplar esas alınmıştır:

- "Table des noms d'auteurs anciens et mediĞvaux," *Bulietin de Philosophiqu*

Mcdievale, Belçika, 1996

-*Meydan Larousse,* 1992

- *Mitoloji Sözlüğü,* Azra Erhat, 1997

Kitabın orijinalinde kaynakça yer almamaktadır.

Kabalcı Yayınevi

İÇİNDEKİLER

ı

ÖNSÖZ

Bu ‘Tarih"in Nedenleri, 7

2.

OKYANUSYA’NIN iKI ANLAMLI CINLERI, 23

3

KÖTÜLÜKTEN KURTULAN HINT, 63

4

ÇIN VE JAPON:

YAZI YOLUYLA ŞEYTAN ÇIKARMA, 95

5

ZERDÜŞT, iLK AYETULLAHLAR

VE ŞEYTAN’ !N GERÇEK DOĞUMU, 121

6

MEZOPOTAMYA

YA DA GÜNAHIN ORTAYA ÇIKIŞI, 153

7

KELTLER

YA DA ŞEYIANSIZ OTUZBEŞ YÜZYIL, 183

8

YUNAN

YA DA DEMOKRASİ YOLUYLA KOVUIAN ŞEYTAN, 211

9

ROMA

YA DA ŞEYTAN'IN YASAKLANMASI, 245

lO

MISIR YA DA AKLA GELMEYEN LANETLEME, 273

11

AFRIKA

DİNSEL EKOLOJİNİN BEŞİĞI, 295

12

KUZEY AMERIKA YERLİLERİ YA DA ANAVATAN, 325

13

KUETZALKOATL MUAMMASI,

TÜYLÜ YILAN VE AĞLAYAN TANRI, 347

14

İSRAİL YA DA GÖKSEL HİZMETKAR

İBLİSLERDEN MODERN ŞEYTANA, 383'

15

İLK KILISEDE ŞEYTAN

YA DA NEDEN-SONUÇ KARIŞIKLIĞI, 421

16

BATININ BÜYÜK GECESI:

ORTAÇA(";'DAN FRANSIZ DEVRİMINE, 453

17

ISIAM VE DEVLET GÖREVUSI ŞEYTAN, 489

18

MODERN ZAMANLAR VE TEMBELLİĞİN,'

NEFRETİN VE NIHILIZM IN TANRISI, 515

19

SONUÇ

YERINE BIRKAÇ DÜŞÜNCE, 547

DIZIN,557

1.

ÖNSÖZ

Bu “Tarih”in Nedenleri

Seksenli yılların ortasında, ilginç olduğu kadar da simgesel bir coğrafi yer değiştirme dünya kamuoyuna sunuldu. Gerçekten de, o yıllarda Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, astrolojiyle de yakından ilgilenen Ronald Reagan'ın SSCB'yi "Kötülük imparatorluğu" olarak nitelediği görüldü. Buna karşılık İran'ın fiili başkanı Ayetullah Humeyni de Am e rika B irleşik Devletleri'n i "B üyük Şeytan" ("Küçük Şeytan"ın kim olduğu hiçbir zaman bilinemedi) olarak niteledi. Bu retorik bolluğundan çıkan ilk sonuç, Şeytan'ın yurdu olan Cehennem'in herkes için aynı yerde bulunmadığıydı. lkinci olarak ise Şeytan'ın politik olarak geçerli bir figür olduğu sonucu çıkıyordÜ. Oysa herkes bilir ki -politika yalanın alanıdır.

Aslında 1992 yılında, Cezayir Islami Selamet Cephesi lideri Abbassi Madani'nin başyardımcısı Ali Binhacı, "Tanrı'nın, Kuran'ın ve Sünnet'in buyruklarından uzaklaşan her parti Şeytan'ın partisini temsil eder," açıklamasıyla Şeytan'a yeni bir politik rol atfediyordu ... Cehenneme yollanan partiler gezegendeki politik partilerin neredeyse tamamıydı. Aynı ideoloji, daha sonra, Şeytan'ın dalaylı rolünü şu terimlerle özetleyecekti: "Demokrasi sorununa gelince, Müslüman bir ulusta en yüce iktidarın Tanrı'dan başka bir mercinin elinde olamayacağı inancındayım. Biz halkın halk üzerindeki iktidarına değil, Tanrı'nın halk üzerindeki iktidarı na i nanıyoruz. "'

Başka bir deyişle ve akıl yürütme yoluyla, Yaratıcı'nın karşıtı Şey-

---

' "Hicap Bulaşması,"jeuıe Afıique, 26Man-l Nisan 1992.

tan demokraside var olamaz, çünkü orada Tanrı yoktur. Buna karşılık, laik toplum bir Şeytan toplumudur.

Bu tür önermeler insanı öfke nöbetlerinden de ironiden de uzak durmaya davet eder. Doğduğu andan itibaren Hıristiyanlık, dünyevi kollan aracılığıyla, yeryüzünü Şeytan'ın varlığı ve onun kralın ve papanın birleşik iradesine uygun olmayan her şey içinde mevcut olduğu ilkesine dayanarak yönetti. Onbinlerce hayat bu teokratik devlet kavranışını savunmaya kurban edilirken, yalnızca Fransız Devrimi buna son verebildL

Şeytan var mıdır? Bu kadar iddialı bir soru sormak savında olunduğunda mütevazılık kendi yerinin belirlenmesini ister. Katolik Hıristiyan olan ben,' çocukluğumda Şeytan'ın varlığı konusunda ikna edilmeye çalışıldım. öyle ki, hangi çılgınlıkla bilmiyorum ama, geceleyin şeytanın ayağımı çekmesiyle bile tehdit edildim. Ciddi bir pedagojik hata; çünkü ben kuramsal olarak bu kadar önemli bir kişiliğin bir çocuk üzerinde bu kadar gülünç maceralara girişmesinden pek de saygıdeğer olmadığı yargısında bulunmakta gecikmedim. Daha kötüsü, beni tehdit edenler onu belli bir mekânla' sınırlandırıyorlardı: Örneğin tuvalederden çıkmıyordu, bu da beni şaşkına çeviriyordu; belki bağırsaklarından rahatsızdı. Mahzenlerden de çıkmıyordu, burası da oturmak için pek saygın bir yer değildi. Birisine Tanrı'nın rakibi olma onuru verilirse, herhalde başka yerde oturur. Çocuklara saçma şeyler söylemenin daima kaybettirdiğini bugün anlı – yorum. Çünkü, bu tür ipe sapa gelmez şeyler yinelene yinelene bende bu kişiliğin varlığına ilişkin ilk kuşku tohumları atılmış oldu.

Yine de ısrar ettiler. Çöl'de Isa'yı O baştan çıkarmıştı. Doğrusu söylevi bana inandırıcı gelmedi. Gerçekten de Şeytan, Tanrı'nın oğlu kabul edilen birine, zaten sahip olduğu imparatorlukları önermek için son derece aptal olmalıydı. Bu durumda ona niçin "Şeytan" demeli? Ya İsa Tanrı'nın oğlu değildi ya da bilinçlere nüfuz eden Şeytan onun

hakkında hiçbir şey bilmiyordu. Her durumda ortada bir yanlışlık vardı.

Cizvit papazları arasındaki din eğitimi derslerinde –başka yerlerde de dendigini sanıyorum– Şeytan'a "Satan" denirdi. Bunun hiçbir anlamı yoktur, çünkü sözcük Arapça Şitan'dan türemiştir ve sadece, kısaca, şeytan anlamına gelir. Onun, gururunun kışkırtmasına boyun eğip başka bazı kötü niyetlileri de düşüşe sürükleyerek efendisi Tanrı'ya karşı ayakla ndıgı ana kadar Tanrı'nın yanında ikamet eden bir melek olduğu kesin olarak belirtildi. Kışkırtma mı? Bu durumda kışkırtma Şeytan'dan önce vardı diye itiraz ettim hep; dolayısıyla Kötülük ondan önceydi. Kötülüğün varsayılan mucidi O ise, bu nasıl olabilir? Akıl yürülme tarzım Peder Vrègille'i çok kıldırmış olmalı ki üç aylık raporda beni kötü niyetli olmakla suçladı. Bugün, yarım' yüzyıl sonra , soru hâlâ yanıtsız kalmıştır ve hiçbir teoloji kitabı bu konuda beni henüz aydınlatabilmiş değil.

Kimileri onu bir Latin adı olan Lucifer, sonra Baalzebub, ardından da yirmi değişik adla adlandırdılar. Kavrama her yerde . rastladım. Luther'in onu gördüğü ve kafasına hokka fırlattığı söylenir. Benim ve başkalarının yararına, bu durum, cinliterin "ayan beyan" durumlarını anıştırdı. Ancak bu söylenenler konuyu tam olarak aydınlatmaktan uzaktır. Nil'e bakan bir terastabir gün söyleştiğim ve Loudun Şeytanla-n'nı yazmış ol an Aldo^ıs Huxley, Urbain Grandier ve etrafındaki deli rahibeler olayında sanrı yaratan etkenin büyük bir olasılıkla çavdar kılçığı olduğunu, Loudun rahibelerinin gösterdikleri semptomların bu buğday paraziti zehirlenmesinin semptomlarına şaşırtıcı ölçüde benzediğini açıkladı. Gerçekten de bu kılçık zihni rahatsız ediyor ve saplantılara neden oluyordu. Ayrıca, kısa süre sonra, ünlü Pont-Saint-Espril sanrılılan olayı meydana geldi; bunlar bozulmuş unla yapılmış ekmekleri yedikten sonra cehennemi saplantılar içine girmişlerdi. Luther'in de bozulmuş unla yapılmış ekmek yiyip yeme-

diği hiçbir zaman bilinemedi!

Çok daha sonraları, kuşkuculuğumun karşı çıktığı bir bilgi beni bir "cinli"yi ziyaret etmeye yöneltti. Garip biçimde, erkek cinli vakası kadın cinliden çok daha azdır; bunun nedeni herhalde kadınların aslında dernon'un yaratıkları olmasıdır. O kadının tutarsız, kasıtlı müstehcen konuşmaları vardı. Cinli ol d uğunu nasıl anlayacaktık? Yakın dönemdeki kanıt, çevre kilisedeki bir rahibin kadını, cinini kovarak "iyileştirmiş" olduğuydu,, ancak Şeytan geri dönmüştü. Demek ki Şeytan yapacak iş bulmakta zorlanıyordu, yoksa zavallı bir kadının bedenine girip yerleşmek ne işe yarardı? Birinin evrensel görevleri varsa herhalde yapacak daha iyi bir işi olmalıdır. Bu zavallı kadın histerik miydi, yalnızca kafası karışık biri miydi, alkol ya da başka herhangi bir nörotrop madde mi kullanmıştı, yoksa beyin damarları mı hasara uğramıştı? Bugün bunu bilmenin hiç olanağı yok. Bugünlerde Paris metrosunda, yüksek sesle uygunsuz laflar eden ve başka dönemlerde "cinli" olarak nitelenebilecek alkolik dilencilere sık sık rastlıyoruz. Gilles de La Tourette'in psikiyatrik sendromunu da unutma eğilimindeyiz; bu sendrom, normalde çok kibar olan insanların ağzından aniden yığınla edepsizce uygunsuz söz çıkartır. Mozart'ın durumu da buydu.

Zamanla şaşırtıcı birçok başka motif de ortaya çıkacaktır. Önce, Şeytan'ın tasviri; Batı'da Şeytan niçin genellikle insan vücutlu, boynuzlu ve keçi ayaklı antik tanrı Pan'ın karikatür bir çeşitlemesidir? Ve niçin Kötülük, yine Avrupalılarda, genellikle sürüngenlere özgü bir şey olarak temsil edilmiştir de Mısırlılar ve Aztekler yılanı tanrılaştırmışlardır? Ve dahası, mitolojilerinde Şeytan'a denk düşecek hiçbir şey betimlenmediğine göre, Yunanlılar ve Romalılar –başkalarının yanı sıra– Şeytan'sız nasıl yapabilmişlerdi?

Tanrı karşısındaki kuşkuculuğum gözler önündeyken beni yıllarca teolojiye çekmeye çalışılar kuşkusuz. Tanrı'nın bir simetrisinin ol–

ması gerekiyordu, aksi takdirde insanlığın kötülüklerini Tanrı'y a yıkmak gerekecekti. lyi bir tümevarımcı akıl yürütme tarzı! Peki, Tanrı yeryüzündeki her şeye kadir degil miydi? Evet, ama insanların iradesini araya sokuyordu: Kışkırtmaya karşı kendilerini savunması gerekenler onlardı. Peki ya henüz çocukken hastalanıp ölenler? Bunlar Yaratıcı'nın akıl sır ermez işleriydi. Ama Yaratıcı'nın akıl sır ermez bu işleri Kötülüğün alanını da kapsadığına göre, insanlığın mutsuzluklarının geri kalanının da O'ndan kaynaklanmadığını kim söyleyebilirdi? "Hakaret!" Rahipler beni azarladılar. "Imanın sırlarına itaat et!" Bunu ben de çok istiyordum, ama o zaman Yaratıcı niçin durup dururken beni bir akılla donatmıştı? Kullanmayayım diye mi? Italyan filozof Giovanni Papini de kafamı iyice karıştırdı: Tann'nın iyiliği sonsuz olduğuna göre, kıyamet günü ezeli düşmanını da bağışlaması gerekirdi. Gelecekteki bu bağışlayıcılık bana manuklı gözüktü. Fakat bunun sonuçları sapkındı: Sonunda aklanacağından haberli birine karşı savaşmanın pek yararı yoktu.

Teolojinin Şeytan'la ilgili konularda oldukça belirsiz olduğunu da söylemek uygun olur. Bilindiği gibi' kilise Şeytan'a inanmakta dır, ama bu konudaki düşünceleri bana çelişik geliyor. Oldukça ama, laik dünya, Şeylan'a dair çok daha kesin ve güçlü bir düşünceye sahiptir. Dolayısıyla, vasat bir özlem duyduğumu itiraf ettiğim teolojiden vazgeçtim. Oysa modern dünya paradoksal bir çatışmanın kurbanıydı. Artık Şeytan'a karşı eşkinin sertliğiyle, davalar, odunlar ve engizisyon üyelerinin gözdesi diğer işkence aletleriyle savaşılmıyordu, fakat Şeytan yine de her yerde gömlüyordu; Reagan ve Humeyni bunun tanığıdır. Hem de "modernite"nin göbeğinde.

. Modernite yanılsaması güçlüdür. Türev bir kavram olan "modern," anlamdan yoksun bir terim olduğu sürece bu daha da güçlü bir yanılsamadır. Bay Jourdain'in nesir yazması gibi, ister istemez, yani farkında olmadan modern olduğumuzdan çok endişeliyim. Mimaride

ve felsefede karşılaşılan ve cinsellik ile mutfağın da sırada beklediği şaşırtıcı bir kavram olan postmodern olmaya gelince, bunun nasıl olduğu n u kendime sorup duruyorum.

Artık büyücülük davaları açmadığımıza göre, demek ki modernite yanılsaması çağımızın geçmişin batılinançlarından kurtulmasını istiyor. Göreceğiz! Kısa süre önce çıkan bir eser,[2] ayda yürüyen insanın vatanı Amerika Birleşik Devletleri'nde çok sayıda polisin sadece büyücülükle uğraştıgmı ve dünyanın değişik yerlerinde Şeytan adına büyü yapmakla suçlanan insanların durum elverdiğinde katledildiklerini saptamaktadır.

Bunlar dinsel işlerdir, insanların inanç özgürlüğüne dokunmayalım, denilebilir. Hiç kuşkusuz; ama inanç özgürlüğü adaletin ve politikanın işleyişini değiştiriyorsa durum böyle değildir.

Parlak laflara dayalı bu öfkelerin en çarpıcısı, politikacıların, Kötülüğü bir' noktada toplayan ve bura'dan yola çıkarak tanımlayan mantık-öncesi zihnin -Kötülüğün değil- kışkınmasına çok sık teslim olmahi:ridır.

Çünkü, Kötülük tanımlandığı andan itibaren, yani adlandırılıp onu temsil edecek yetkili biri bulunduğunda sonunda belli bir yere yerleştirilir, bu iş de tamamlandığında artık tek hedef bu Kötülüğün imhasıdır. Örneğin Reagan SSCB'nin imhası için çağrı yaparken, Humeyni de Büyük Şeytan'ın imhasını istiyordu, ama her ikisinin söylevleri de ikiyüzlüydü; biri SSCB ile işbirliğine devam ediyor, diğeri de Büyük Şeytan'la silah ve rehineler sorunuyla ilgili gizlice pazarlık yapıyordu. Yine de bu retorik taşkınlıklar şiddetlenebilir ve taraflan hakiki bir savaşa sürükleyebilirdi; bu örnek, Şeytan'da, Lucifer ya da Baalzebub'ta var olduğuna inanılması gereken tehlikelerin kanıudır.

Fakat, renkleri canlı Reagan ve Humeyni'nin istisnai kusurlara bo-

2 /ıı Pursuit of Satan.

yun eğmeleri gerekirdi; gerçekten de çağdaş insanlık, büyük bölümüyle, Kötülüğün ortaklarını ve şeflerini imlemekle, nitelemekle, adlandırmakla, sınıflandırmakla, ayrıntılandırmakla ve yerini saptamakla meşguldür. Gün geçmiyor ki birileri, kendi ya da bir grup adına, falanca ya da filanca Kötülüğün şu ya da bu olduğu, orada ya da burada olduğu, otomobil, televizyon, rock, işsizlik, AIDS, şehir yorgunluğu, uyuşturucu, kirlilik, cinsellik, göç, Araplar, Yahudiler, KGB, CIA, Le Pen, Bush, Chirac, Pinochet, Margaret Thatcher, Giscard, Pol Pot, Marchais, Rocard, Birmanya rejimi, faşizm, kapitalizm, gürültü, sigara, kanser, nükleer santraller olduğunu ilan etmesin - kim ya da ne eksik kaldı? Hepimiz her zaman bir başkasının Şeytan'ıyız.

Demek ki Kötülüğe karşı, fanatik, bitmek tükenmez gizli bir savaşa ister istemez ortak oluyoruz; fanatizm terimini bir dil alışkanlığı sonucu kullanmadım. Bununiyi, şunun kötü olduğunu iddia eden Manici bizi, her an kötü niyetliliğe, güvensizliğe, ardından da hoşgörüsüzlüğe ve nihayet cinayete hazırlar. Yabancı her zaman düşmandır ve bu zihniyet içinde sonunda her şey yabancıdır. Demek ki Kötülükle, yani farklılıkla kuşatılmışız ve yaşamımızın her anında bunu bertaraf etmekteyiz. XIV. yüzyılda, Wassy'de, Katolik Fransa, örnek olacak bir sertlikle Yahudileri kapı dışarı ettiğinde, onları Şeytan'ın işbirlikçileri, dolayısıyla düşman olarak kabul ediyordu. Kolayca unutuluyor ama, günümüzde garip bir şekilde nostaljik bir Katolik sağın simgesi olan Jean d'Arc'ı, kilise, piskopos Cauchon aracılığıyla büyücülükle suçladığı için ateşe attılar. XVI. yüzyılda Fransa, Protestanları katletmeye giriştiğinde de neden aynıydı.

Demek istediğim şu ki, Şeytan'ın sisteminin -çünkü bu öncelikle bir sistemdir, mantıksal bir çılgınlığın kurucusu olan bir sistem- kayda değer bir politik etkisi vardır. Onun varlığı temelde politiktir.

Bu sistemin en o laganüstü etkisi sonunda peşinden sürüklediği ve düşünce tarihinde tümden bir yenilik olan ahlaki ve felsefi düşünme-

nin doğasını bozmasıdır: Bu, "kötülüğün sıradanlaşması"na inanmaktır. Bu formül, otuz yıl önce, son derece verimli bir zihindeki, samimi olduğuna inandığım ve samimi olduğuna inanmam için bütün nedenlere sahip olduğum bir hüzün içinde bir kadın tarafından, yani Hannah Arendt tarafından ortaya atıldı. Bu yazarın, en tartışmalı çağdaş düşünür olan Heidegger'le ilişkisi olmasının önemi yok: Arendt, bıkkınlık getirdiğimiz, dolayısıyla artık bize sıradan gelen kötülük örneği, yani Nazizm tarafından direncimizin kırıldığına yürekten inanıyordu. Bu kavram, Auschwitz'den sonra tarihin bittiğine inanan çok sayıda saygın düşünür tarafından açıklanmış "postmodernizm"in şafağını başlattı.

Bu, Şeytan'a ve daha da önemlisi artık kendimizi ondan sakınamadığımıza inanmanın tehlikelerine dair mükemmel bir örnektir. Gerçekten de, gençliğim boyunca, Stalin'in ve Sovyet komünizminin Nazizm kadar kötü olduğunun ve şeytan diye kabul edilmeyi Nazizm kadar hak ettiğinin farkına çok az insan vardı. Utanç verici hesaplara girişmek gerekirse, SSCB'deki onaltı milyon ölü, en azından, Nazi kamplarındaki altı milyon ölü kadar "ağır"dır. Stalin ve SBKP (Sovyetler Birliği Komünist Partisi), Hitler'e ve III. Reich'e hangi temelde tercih edilebilir? Nazilerin Yahudi-karşıtlığı mı? Sovyetlerin Yahudi-karşulığı daha az ifade edilse de vardı. Gulaglar toplama kamplarıyla eş değerdedir. Ama, "ilkel anti-sovyetizm"le damgalanma korkusuyla kimse böyle bir yerin varlığına inanmak istemiyordu. Victor Kravçenko 1949'da Gulaglan ilk kez gözler önüne serdiğinde bu bir skandal ve bir yuhlanma konusu oldu. Ona Amerikan ajanı dendi ve sahtekar muamelesi gördü; dönemin saygın kişisi Sartre'ın yürekliliği bile, Kravçenko'nun iddialarının "montaj" olduğunu bizzat Kravçenko'nun itiraf etmesinin önüne geçemedi. "Şeytan, Hitler'dir, Nazi Almanyası'dır, niçin bunu inkar etmek istiyorsunuz? Leningrad'ın çektiği korkunç acıyla Nazilerin canavarlığını bir kefeye koymaktan

çekinmiyor m usun uz?" Kuşkusuz, sorun bu değildi, kimse bu tür kıyaslamalar yapmayı düşünmüyordu; aslında işin özü Şeytan'ın bir yerle sınırlandırılmış ve belirli bir alana kapatılmış olmasıdır. Dolayısıyla başka yerde olamazdı ve Stalin Hitler'e karşı savaşmışsa, bu, "insani eksikleri"ne rağmen iyi olduğundandı.

Böylece, pratikte Gorbaçov'a kadar, Avrupa'nın en iyi, en entelektüel, en incelikli, en bilge kişileri, SBKP'nin solun ışığı olduğu yanılsamasını yaşadılar. Picasso büyük bir ressamdı, çünkü komünistti; buna karşılık Franco rezilin tekiydi, çünkü Cumhuriyetçileri ezmişti. Malraux ve Sartre, aslında son derece dinsel olan bu yanılsamayı sürdürdüler. Çünkü Malraux entelektüel yapısı itibarıyla sonuna kadar dindardı ve "XIX. y üzyıl ya dinin yüzyılı olacaktır ya da hiçbir şey" diye yazan oydu. Tanrı bizi korusun! Eğer solcu değilseniz sağcısınız, dolayısıyla "faşistler"in suçortağısınız (temeldeki politik kültürsüzlüğe ve dönemin tuhaf karmaşasına tanıklık eden sözdağarı bulanıklığı). Bu sayfalardaki amacım, bu olağanüstü hatanın sonuçlarının dökümünü çıkarmak değildir. Dünyanın şeytanlaşurılmasının, dolayısıyla Şeytan'a inanmanın zararlarını açığa çıkarmak istiyorum.

Yine de biraz tarih bu ilkel teolojiyi parça parça sökmeyi başarıyor. Şeytan Stalin Şeytan Hitler'le anlaşma yaptı ve bunun nedeni, politikanın dar bakış açısıyla, Hitler'in usulüne uygun bir Şeytan -bu terminolojiyi kullanmak gerekirse- olmaktan vazgeçmiş' olması değildir; Molotov-Ribbentrop paktı bunu açıkça kanıtlar. Ellili, altmışh ve hatta yetmişli yıllarda, Kuruşçev Raporu Sovyetlerin kusurs uz görünümünde çatlaklar meydana getirmeye başladığında Alman-Sovyet Paktı'nın hatırlandığını görmek boşuna değildir. Sorun bu şekilde koyulduğunda, ya size bunların geçmiş zamanda kaldığı karşılığı verilecektir ya da en fazla kuşkulu bir kişi olarak görüleceksin izdir; tıpkı bir din adamları wplantısında, mayasız ekmeğin İsa'nın etine ve kanına dönüşeceği kesin ana ilişkin patavatsız sorular

soran bir rahip gibi.

Sırası gelmişken belirteyim, Tarih'in (büyük harfli, hiç kuşk^ısuz) ne olduğunu bilmiyorum ve kimsenin de bilmediğine dair güçlü bir inancım var. I. yüzyıldan itibaren Tarih üzerine söylenenlerden kuşku duymak için birçok nedenimiz oldu. Çünkü titiz tarihçi (ama o da Şeytan'a inanıyordu!) Flavius Josephus, Yahudi Savaşı *Üstüne* ve Yahu-*dilerin İlkçağı* adlı iki kitabında, sonraki iki bin yılı belirleyecek olaydan, yani Isa'nın vekaletinden ve ölüme mahkûm edilmesinden pek söz etmez. Kuşkusuz bundan haberdardı, çünkü bilgilenmesine hayli katkıda bulunmuş olan Herodes Agrippa ll olaydan ona söz etmiş olmalıydı, fakat hiç k üşkus uz o bunu önemsiz bulmuştu. Ardından tüm bir düşünürler topluluğunun Tarih'in bir yönü olduğu -bu yön sosyalizmdi- konusunda bize güvence verdiğini gördük, ancak son on yılın olaylan onları yalanlar gözükmektedir. Bu ünlü yönün peşinden gidildiği sanılırken, bazı kiliselerin, bürolarının içlerinden, Mao Zedung'u, ardından Mareşal Lon Nal'un Kamboçya yenilgisini övdükleri unuttıluyor. Çikolatayı seven ama etkilerini sevmeyen insanlar gibi, bu insanlar da Kültür Devrimi sırasında ve ardından Kızıl Khmerlerin Phnom Penh'e girişleri sırasında kendilerini rahatsız hissettiler. Bu hataları hatırlatmak yakışıksız gibi geliyor; dolayısıyla yaratıcıl arının adım anmayacağım, ancak Tarih'in, bağırsak kurtlarından rahatsız bir köpek gibi kendi kuyruğunu ısırdığını düşünmekten de kendimi alamayacağım. Dolayısıyla, doğal sonucu Kötülüğü'm Sıradanlaştırılması olan "postmodernite"ye inanmadığım gi bi Tarih'in bir yönü olduğuna inanmıyorum.

"Modernite" üzerine kehanetlerin başarısının altında ezilen ben, "çağ"ımızdan önce IV. yüzyılda, Anabasis'in çektiği dayanılmaz acılar içinde -açlık, susuzluk, soğuk, öldürücü sıcaklar, bitkinlik, çıban, dizanteri, sıtma, engerekler, sinekler-Pontus kıyılarına doğru geçerlerken Ksenophon'un Onbinler'inden bir erin düşüncelerinin ne olabilece-

ğini hep merak etmişimdir. Insan yaşamının ne önemi^ vardı? Insap Site'nin kölesi miydi? Ne adına? Maceracı eski kurdun delice serüvenini Ksenophon dinlemiş oIduğuna göre bu Sokrates'in öğretisinin ürünü ınüydü? Tanrılar ne düşünüyorlardı? Bu askerlerden vaz mı geçmişlerdi? Varlıklarını sürdürüyorlar mıydı? Onların entelektüel çare olarak başvuracakları şeytanlan hiç olmadı. Sokrates'in daimon'u bile yoktu. Çünkü Yunanhların, bunun üzerinde iyice düşünelim, Şeytanları yoktu! Canavarları kuşku-suz vardı, örneğin şu zavallı Gorgo, fakat onun da başını Perseus koparmıştı. Kerberos? Bir bekçi köpeğiydi o. Stymphale Gölü kuşlan, Diomedes'in kısrağı, Erymanthos'un yabandomuzu? Onların hesabını Herakles gördü. Kentaurlar, kır tanrıları? Sevgili yokluğunda insana onlar eşlik ederdi. Tek bir kalıcı karşı-Tanrı yoktu; belki Tann'nın gökyüzünden aşağı attığı şu meleklerin ataları olan Titanlar bile karşı-Tann değildi: Çünkü onlar da Cehenneme gönderilmişlerdi ve Zeus'un gücünü artık tartışmıyorlardı. Yunanlılar, Ksenophon'un askerleri de dahil olmak üzere, demek ki kendi hayatlarını, hakiki tehlikeleri ve hakiki şansları görerek yaşıyorlardı; bu hayat, tanrılar arasındaki ilişkilere ve birbirlerine sundukları şeylere bağlıydı.

Ah, Yunan, sandallarının tozundan asla kurtulamadığımız ülke! Sen her şeyi yaşadın, her şeyi anladın, her şeyi söyledin!

G,enellikle terörist, yani korkak olan bizim modern askerlerimiz öldürdükleri kimselerin Cennet'e gideceğini ileri sürerler (vatanın geçerliliği' kalmamıştır), esir düştüklerinde ve ender olarak, öldürüldüklerinde ise kendilerini şehit ilan ederler, çünkü Her Şeye Kadir Olan adına ve Şeytan'a karşı savaşmışlardır. Kısaca benim söylemek istediğim şey, Şeytan'a inanmanın şeytanca olduğudur; yoksa, Şeytan'ın en büyük kurnazlığının insanları, kendisinin var olmadığına inandırmak olduğu konusunda güvence veren Cizvit papazlarının bana öğrettiği gibi tersi değil.

Tahrısallıklar -ki kötülük de bunlardan biridir- her zaman bir yerden, verili bir dönemden doğduğuna göre dünyanın bütün kötülüklerini taşıyan bu meçhul şahıs nereden. gelmiştir? Ataları kimlerdi, tarihi neydi? Tüm zamanlarda var olmuş muydu? Soru çocukluğumdan itibaren zihnimi meşgul ediyordu; bu sayfalarda yanıt verdiğimi umuyorum.

Çocukluğumdan bu kadar uzaktayken burada Şeytan'a inantnayı da şeytanlaştırmak niyetinde değilim. Her insanın. hatta hayvanın (ilk kez bir köpekle karşı karşıya gelen, kabarmış, gözleri yuvalarından fırlamış ve tüyleri diken diken olmuş bir kedinin dehşetini görmüş biri , hayvanların ^ da şeytanları olduğundan kuşku duyamaz) özünde bulunan iç sıkıntısının şeytan kovmaya ihtiyacı vardır ve her türlü şeytan kovmanın ilki düşmanı adlandırmak, ardından tanımlamak ve mümkünse yok etmektir. Dev Golyat'tan Gevaudan'm hayvanına, Arlesli Tarasque'dan Doktor Petiot'ya kadar korku nesnesinin neden olduğu iğrenme ve kine nasıl karşı koymalı, bütün kötülüklerin nedenini değilse de en azından Kötülüğün bir yerle sınırlandırılmasını bu nesnede görme kışkırtmasına -nasıl direnmeli? Çünkü, insan varlığı, yaygın kanının tersine, rasyonel değil, rasyonalleşebilirdir; ve bu çok farklı bir şeydir. Benim dileğim, burada okura sunduğum çalışmanın sonucu olarak, korkumuzun nesnesini nihai olarak değerlendirmekten ve onu sürekli olarak kategorize etmekten sakınmak, yani Şeytan'ı, deliliklerimizi taşıttığımız zihinsel bir nesne haline getirmekten kaçınmaktır.

Konunun kapsamı dikkate alındığında, başkalanmn çalışmalarını temel almam kaçınılmazdı. Kaynakça ve inceleme notları buna tanıktır. Şeytan sadece söylem dolayısıyla tanınabildiğine göre başka şansım yoktu. Şeytan'a hiç rastlamadığımdan dolayı birinci elden bir tanıklık sunamazdım. Bu nedenle Şeytan'dan söz edenlerin anlatılarını toplama zahmetine katlanmış olan: tarihçi ve etnologlara, ilkçağ me-

tinlerini aktarmış olan kimliği belirsiz yazıcılara şükranlarımı sunmak benim için bir zorunluluktur. Tarihçi olduğu kadar değerli bir belgeci de olan Annie Latour'a da şükranlarımı sunmalıyım; dikkate değer sezgisi benim için çok yararlı oldu, çünkü ben ne aradığımı bilmediğimde: genellikle o buldu.

Burada, çalışmalarını hiç kuşkusuz herkesten daha güç koşullarda sürdüren, çünkü genellikle çok güç iklim ve koşullarda saha çalışması yaparken, sadece beyinlerini değil, duyarlılıklarını ve bedenlerini de sınayan, Trobriand Adalan yerlilerinden hoşlanmayan bir Malinowski gibi ya da güncesinde ne Afrika'ya ne de Afrikalllara inandığını itiraf eden bir Leiris gibi, kimi zaman kuşku ve cesaretsizlik içinde kıvranan etnologlara bir düşüncemi -bu sözcüğü kullanmaya cesaret ediyorum- sevgiyle yöneltiyorum. Ne Malinowski'nin tiksintisine ne de Leiris'inkine inanıyorum, sadece onların cesaretsizliklerinin bir kültürü diğerinin içine geçirmekten ibaret engih, ■ sonsuz bir amaç gütmekten kaynaklandığını sanıyorum.

Etnolog değil, iflah olmaz bir yolcu olan ben, kızgın isyancıların tehlikesi karşısında Port Moresby'deki odama kapandığımda ya da Palenque'da bir gece çamurun içinde bata çıka yürürken ve daha kötüsü, akşam yemeği için köşedeki yerliden yüksek bir fiyata satın alınmış neredeyse çürük iki muz ve ılık· bir Coca Cola'dan başka bir şeyim yokken etnologların karşılaştığı güçlükleri hissetme fırsanm oldu. Kuşkusuz bu turistik bir gezi değildi! Birçok kez Paris'e dönerken yorgunluktan eşyalarımı paketleyemediğim oldu.

Bitmiş, açık seçik, akla yatkın, siyah beyaz basilmiş, notlar düşülmüş kitaplarda bile bu cesaretsizlik her zaman tehdit edicidir. Ne çok inanç! Ne çok korku! Ne çok aptallık! Bununla birlikte, söz konusu edilen insanlar şefkate ve kızgınlığa kuşkusuz layık, ama bugün anlaşılamayan insanlar oldu. Arada bunca mesafe varken onlardan gerçekten söz edebilir miyiz? Ve dahası onları yargılayabilir miyiz? Yalan

söyleme pahasına da olsa bu riske girmek gerekir, çünkü soğuk düşünce olmadığı gibi soğuk bilgi de yoktur. Bu samlarda, önceden söyleyeyim, duygulanımlarımı ve inkarlarımı okuyacaksınız.

Cennet ve Cehennem hikâyeleri zaten vardı, ama ben sadece bir tek *Şeytan'm Tarihi* biliyorum. XVIH. yüzyılda yazılmış bu hikâyenin yazarı Robinson Crusoe'nin "babası" Daniel Defoe'dan başkası değildir. Konu o dönem için riskli olduğundan yazar imzasını atmaktan çekinmiştir. Fakat, doğruyu söylemek gerekirse, bu bir tarihten çok bir anekdotlar ve düşünceler toplamıdır. Ve aradan iki yüzyıl geçtiğinden, başlığı yeniden kullanabilirim gibi geliyor bana. Fakat, bu kez işin içine girerek.

Gerçekten de, ancak gerçek olaylarm tarihi olabilir ve Şeytan hiçbir olaya karışmamıştır. Son yüzyılların en önemli anlarında bile utanç verici biçimde yoktu. Kuyruğu ve boynuzları, ne Fransız Devrimi ne de 1917 Ekim Devrimi sırasında görüldü. Ne Hiroşima'da ne de Ay'da ona rastlandı; Pasteur'ün laboratuvarında da Hitler'in yeraltı sığınağında da yoktu. Pol Pot ortalığı kınp geçirirken Kamboçya'da, kadınlar ve çocuklar gönüllü savaşçılar tarafından kurşunlanırken Saraybosna'da ortaya çıkması beklendi. Ama orada görülen şey insani tutkuların. özgürlük ve haysiyet tutkularının, entelektüel keşif tutkusunun ve de hayvanın bile bilmediği –çünkü hayvan asla hayvan/aptal değildir: sadece insan bir hayvandır/aptaldır– kin tutkusunun ' ifadesinden başka bir şey değildi.

O halde, var olmayan bir şeyin tarihi nasıl yazılabilir? İtiraf edeyim ki bu, Hegelci anlamda fenomenolojik bir tarihtir. Dolayısıyla çalışmam Tanrı'nın bir kadın, Büyük Tanrıça olduğu binlerce yıl öncesinden, insanlık cinayetlerinin karanlık güçlerin zaferiyle açıklanmaya çalışıldığı yakın yüzyıllara kadar uzanan tanıklıkların çözümlenmesinden ibarettir. Oysa bu karanlık güçlerin var olduğu tek yer toplum ve toplum ahlakı tarafından beyne kazınmış izlerdir. İçimiz–

dedirler, dışarda değil. Birkaç yıldan bu yana *France ve Navarre* gazetelerinin başyazarları okurlarını, “Şeytan’m Dönüşü!” başlığı altında, bu Şeytan'ın kolektif bir fantazma olup olmadığını görünüşte kendilerine sormadan düzenli olarak azarlayıp duruyorlar. Dolayısıyla burada göstermeye çalıştığım şey, insanların kendilerine bu Şeytan'ı imal ettikleri ve günümüzde galaksiler arası canavarlar ya da "nesn^^^^ ilişkin korku filmleri görmeye gittiğimizde hâlâ yaptığımız gibi, bu Golem'i model almaya devam ettikleri şernalann şifresinin çözülmesidir.

Çünkü insan varlığı korkuyu s^-ver.

Sonunda, Baudelaire’in dediği kadar ikiyüzlü olmayan okurdan ricam, adlandırmadan önce inceleme, yargılamadan önce anlama ve iç sıkıntısına hakim olma lütfunu Yunan'dan alıp öğrenmesidir. Ve bizim tanrı ya da şeytan diye adlandırdığımız şeyden korkmamasıdır. Çünkü, HomerosW'ın dediği gibi, "Odysseus bile tanrıları kandırıyordu."

2.

OKYANUSYA'NIN İKİ ANLAMLI CINLERI

Okyanusya üzerine – Okyanusya'nm uzun süreden beri kuşkusuz pek az değişmiş olması gerçeği üzerine – İnsanlığın ilk dinlerinin neler olduğunu bilmenin güçlüğü üzerine – Antropolojinin ve etnolojinin bazı temel verileri üzerine – Paskalya Adası ve Şeytan'ın oraya uğramaması üzerine – Malinowski'ye göre Trobriand Adaları yerlileri – Avusturalya ve bulmak istediğimiz şeyi aramanın tehlikeleri üzerine – Okyanusya'da Cinsel Kötülüğün yokluğu üzerine – Irala Yarnileri ve cinleri tanrı olarak kabul etmeleri olgusu üzerine – Assarn'ın Nagalan ve ahlaksız cinleri üzerine – Okyanusya'da Kötülük Prensi bir Şeytan'in yokluğu üzerine.

Şeytan'ı rastgele ya da herhangi bir yerde aramıyoruz. Şeytan'a rastlanmayan yerleri biliyoruz. Örneğin Şeytan'ı Pasifik'te bulamadım, tıpkı Afrika'da bulamadığım gibi. Dolayısıyla bu araştırmanın anlatısına Pasifik'ten başlıyorum, çünkü beni en çok şaşırtan orası oldu.

Pasifik, Batılı için, allak bullak edici bir deneyimdir; bu, yapıbozumu ve istikrarsızlaşma içeren İngilizcedeki *confounding* sözcüğünün taşıdığı güçlü anlamla böyledir. Yüzde doksanbeşi sudan ve yitip giden mitoslardan oluşan dünyanın bu bölgesine tembel işi bir yolculuk için yetmişli yıllarda Los Angeles'tan yola çıkan ben, yolculuk boyunca destek olarak yanıma Margaret Mead'ın o zamandan bu yana gözden düşmüş olan eseri *Coming of* Age in Samoa'yı ve Malinowski'nin Trobriand Takımadaları üzerine incelemelerini almıştım. Hawailerde verdiğimiz mola önemsiz ama sevimliydi. Aldanmış güvercinlerin Waikiki Beach'deki *Royal* Hawai*an* Hotel'in plastik çimenlerini gagaladıkları Honolulu, bana, Miami'nin ihraç edilmiş bir çeşitlemesi gibi geldi. Maui ve Oahu en sıradan turizme terk edilmişti. Burası henüz Pasifik değildi. Birkaç gün sonra, Louis Amoine de Bougainville'in eski "Gemiciler Takımadası" olan ve "Amerikalı" denen Samoa Takımadaları'nın "başkenti" Pago-Pago'ya tan vaktinde ayak 'bastım. Bölgen i n katlanılabilir tek otelinin adı Rainmaker'dı. Burası kurt yeniği pavyonların yanına gri ağaçtan yapılmış geniş bir tahıl ambarıydı. Somerset Maugham'm Yagmurlar'ı burada yazdığı söylenir; çalışanlar özellikle sürekli gülümseyen Baudelairevari dev kadınlardır.

Baştan savma bir yerleşmenin ardından yemek saatine kadar bana

bir saatten daha fazla bir zaman kalıyordu. Taksiyle çevreyi gezmeye karar verdim. Adım adım gidiyorduk, otele yakın bir köye geldiğimizde iyice yavaşladık. Kalabalık yolu doldurmuştu, çünkü bayram vardı. Köyün başkanı kalab alığın ortasında tüm ciddiyetiyle d u ruyordu. Elli yaşlarında, güçlü ve çıplak gövdeli bu güzel erkek, bir has ırın üstünde diz çökmüş, say ısız. tasvirini okumuş olduğum bu törene başkanlık ediyordu. Ona hasırlar sunuluyor, o da tombul ve hassas başparmağı ve iri, çatlamış badem gözleriyle hasırların kalitesini bir bir ölçüyordu; etı güzelleri ilmikieri en sıkı olanlardı; antropologların betimledikleri ünlü fine mats'lar. Bu hasırların örülmesiyle geçen zamanın onlara verilen d eğeri temsil ettiği çok kıymetli, aynı zamanda da simgesel hediyeler.

Los Angeles'tan, Hollywood'tan, selüloid ve kudu rmuş diskotelder serabından yaklaşık on saatlik uçuştan sonra yaşam burada önceki yüzyılda olduğu gibi –belki de birkaç yüzyıl önceki gibi– devam ediyordu.

Böylesi anlar düşünmeye fırsat kalmadan yaşanır. Yine de biliyorum ki Pasifik o dönemde beni fethetti. Bir süre sonra, geçmişin seyyahla rını, Diderot'nun kusursuz *Cook'un* Seyahatine Ek'ini ve XVIII. yüzyıl miwloj ilerinin bütün "iyi yürekli vahşiler"ini düşünüyordum. Bunlar, bu sıfata Rousseau'dan beri yüklenen kısmen aptalca anlamda ne "vahşi" ne de "iyi" olan, teknokratik kibir ve tiqı.ri imgelerle bizden daha az dolu erkek ve kadınlar sadece. Orada bulunduğum dönemde, sanıyorum Pago–Pago'daki tek televizyon otelde bulunuyord u ve görüntüler öylesine delik deşikti ki dünyanm bir yansısını aramaktan hızla vazgeçtim. Pasifik'in ek ilginçliklerinden biri, eğer dünyanın sonu gelirse, bunun ancak enesi gün öğrenilebileceğidir.

Yine de, doğası gereği çok çekici olan, yapmacıklanmızı ve perukalarımızı bilmeyen, plajlarda ve gece mekânlarında sergilediğimiz sahte çıplaklığın sözünü bile. işitmemiş Pasifik'in birçok takımadası –

o dönemde en azından yine de yakındılar– hayran olunacak şekilde, Batı'ya Afrika'nın bazı bölgelerinden daha fazla direnmişti. Yaşamın burada uzun süreden beri pek değişmediği hemen hissediliyordu. Ne Balı SamoalaİŞ–ında Appia'daki tek eczacmın tefal tavalan ne de Fiji'deki Nandi ev kadınlannın taşıdıkları plastik örme sepetler, ne de Tongalı zengin yumurcakların transistörlü radyoları, ne Port Moresby'deki bazı antika arabalar, ne de piskoposun kendi kafasından uydurup zorunlu kıldığı "Mirabella" sütyenleri, kuşkUsuz bunların hiçbiri bi r şey değiştirmemişti. Papua–Yeni Gine'de ikram edilen bir sigarayı reddetmek, karşı tarafın yeterince cömert olmadığı anlamına geldiğinden meşru cinayet gerekçesidir. Fiji'de cinsel ilişki teklifini reddetmek ancak yabancı olmanın, yani bilmemenin affettirdiği bir küfü rdür. Port Moresby'de ceplerimde daima iki paket sigara vardı.

Bu bölümün, en azından yanh olduğunu ve Pasifik'i sevdiğimi burada itiraf etmem uygun olur. Sevgisiz ya da nefretsiz bir şey yazılmaz ve •ben Pasifik'i sevdim, çünkü orada geçmişte olabileceğim kendimi buldum. Hanımefendinin korkunç saygınlığını da, Tusitaîa'nın (Storyleller, "hikaye anlatıcısı," yazar Robert Louis Stevenson'un lakabının Pidgin diline tercümesi) Appia'sı, eşsiz bakışları ve göğüsleriyle yemek salonunu gözetleyen son krahn sütannesini de sevdim; tayfunun çıktığı bir akşam, bitip tükenmeyen istakozlarını bana sunarken dans eden Röinmalıer çalışanlarının el ele tutuşarak oynadıkları Güney Fransa dansını sevdim; *Cargo* Cult'un bir örneğini istediğim Port Moresby yakınındaki Papu sanat satıcısının anasının gözü düzenbazlıklarını sevdim; denize girmeye hazırlandığım plajda "din"in pazarları ·denize girmey i yasakladığını ukalaca bildiren ve leselli olarak bana bir "frangipanier" çiçeği sunan Tongalı yumurcağın fiyakalı inceliğini sevdim; çekmek istediğim panoramik fotoğraf için bir zoom'dan yararlanmakla iyi ettiğimi bana belirtmek amacıyla fotoğraf makinemi kapan tüylerle örtülü yarı çıplak Papu'nun acımasızlığında-

ki ürkünç gülüşü sevdim; Tusıtala'nın yemişle beslenen köstebek kafesini, siyah kauçuk şemsiyelerde baş aşağı uyuyan ve bu pozisyonda bile muzların tadına bakmayı beceren yaldızh peluş ayı yavrularını sevdim; Markizler'de, eğimli bir patikada canımın çıktığını görüp binek hayvanını bana sunmak için atından inen genç adamın beylere yaraşır inceliğini sevdim; Yerii Zelanda'da, hüznünün nedenini sorduğumda,- sanki her şeyi açıklıyormuş gibi bana Maori olduğunu söyleyen Aucklandlı taksi şoförünün o hüzünlü gülümsemesini sevdim; onurlu insanların saklayacak hiçbir şeyleri olmadığından gün boyu hasır duvarları kaldırdıkları ve gerçekten de yapmacıksızca soyundukları Samoa evlerini sevdim; Port Moresby'de, kısmen sıkıyönetim altındayken, penceremin altında öfkeyle ateş edilen bir akşam, huzursuzluğumun farkına varıp odama çiçekler getiren Papu oda hizmetçisinin kaygısını sevdim...

Kuralların bilinmemesinin ancak kasıtlı ise suç oluşturduğu ve yabancının her zaman bağra pasıldığı bir başka "eski rejim"i süsleyen arkaik incelik. Ve bu incelikte, ne "kendini melek sanrna" ne de merhamet var...

Demek ki Pasifik'te dünya çok eskidir. Kötülüğün kökenlerini, yani Şeytan'ı aramak için iyi bir yer.

Soyut Kötülük kavramının öncesiz sonrasız var olduğu olası gözükmektedir. Bütün kötülükleri, acıları, musibetleri ve ölüm dahil tüm kazaları temel bir değerin amblemi altına yerleştirme eğilimine güçlükle karşı konulabilir. Bu değerin bir "zihin," yani karşısında insanın güçsüz olduğu bir kendilik, yani yazının keşfinden itibaren bir "tanrı" diye adlandırılan şey olması da olası gözükmektedir. Demek ki çelişkileri ve nüansları kavramakta hiç kuşkusuz yetersiz olan, yani indirgemeci ilkel yürek temizliği içindeki Kabil'in soyundan gelen insanın çektiği ıstırapların sorumluluğunu sırtına yüklediği Şeytan'ın atası konumunda olan bir Büyük Kötülük Ruhu hayal etmiş olduğunu

düşünmeden edemeyiz. Çığlardan, şimşeklerden, depremlerden, vahşi hayvan saldınlarından, orman yangınlarından, yakınlarının ölümünden korkan milyonlarca yıl önceki insanın, bu felaketlerin sorumlusu olarak kötücül bir doğaüstü yarangın varlığını tasadamış olduğuna inanma eğilimindeyiz.

Bununla birlikte, bu varsayım doğrulanmamıştır. Yaklaşık seksen bin yıl önce ortaya çıkıp otuzbeş bin yıl önce ortadan kaybolan Neanderıal insanının ve bir süre Neandertal insanla birlikte var olduktan sonra yerini alan gerçek atamız olari Cro-Magnon insanının dinsel inanışlarına ilişkin neredeyse hiçbir şey bilmediğimizi kabul etmek zorundayız. Kuşkusuz, dinsel duygunun gerçekliği, ayrınuh cenaze Löreni kuralları tarafından kanıtlanmış gibidir. Yine kuşkusuz, grafik simgelerin bolluğu, özellikle güneşi, erkek ve kadın üreme organlarını, bir kudret tanrısını ve bir verimlilik tanrıçasını temsil eden ^ simgelerin bolluğu yaşam güçlerinin kutsallaştırılmasının işaretidir. Ama yeniden tasarlamada daha ileriye pek gidemeyiz. Kabilelerdeki yaşlıların, iyileştirmeyi ve -sanıldığı üzere- tanrılaria' ilişki kurmayı bilenlerin. büyücülerin, şamanların, medicine men'in klan ve ardından da kabile toplantılarında anlattıklarını ve mitoslarm tözünü oluşturan anlatılan metinlere dönüşmedikleri • için bilemiyoruz.

Tarihöncesi fazlasıyla mitleştirilmiştir; tarihöncesinin en seçkin uzmanlarından biri olan André Leroi-Gourhan'ın uyardığı gibi, "en kalın sis tabaRası" bu dönemin dini üzerindedir. Örneğin bir "kemik kültü," bir "ayı kültü" ihtiyatsızca hatırlatıldı, ama bıı-incisi hakkında "sadece muğlak tahminler" vardır, ikinciye gelince. bu, "üç çeyrek yüzyıllık çalışmadan ve onlarca kazıdan sonra bile hâlâ tartışmaya açık olduğundan, gerçeğin saİHeye kolaylıkla karıştığı tahminlerin tercih edildiği bir alandır. Ve Kötülüğü simgeleyecek bir hayvan

[1] André Leroi-Gourhan, Les Religioıis *de* la prehistoire. Quadrige-P.U.F., 1983. Le Moıit Bego - La *vallee des* Merveilles *et le* vcıl de Foıitancılbft, Kültür ve

boş yere aranır: At, bizon, dağ keçisi, ren geyiği, mamut, yılan, balık ve heıihangi bir kedi soyu arasında araştırma yapmak çok kuşkuludur. Söylenebilecek tek şey, "tarihöncesi insan"ın -ne kadar boş bir terim- etnik, coğrafi, kronolojik olarak dinsel bir duygusunun olduğu, fakat bunun yapısını ve ayrıntısını bilmediğimizdir.

Neolitik dönemden bize ulaşan ve eski din adamlarının Şeytan'ın tezahürü olarak gördükleri taş anıtlar, dikili taşlar ve dolmenle r etrafında gelişen tuhaf edebiyata karşın, o dönemdeki tapınma törenleri ve onları esinlemiş mitoslar hakkında hiçbir şey bilmiyoruz. Zaten gündönümlerine ve ekinokslara gönderme yapan, kesin olmayan bazı kaynaklarda Güneş'in görünür seyrinin kutlandığı ileri sürülür. Ciddi tarihçi genel sonuçlara varmaktan uzak durur.[2]

Şeytan'ın soykütüğünün. araştırılmasında, Orta Paleolitik ve Neolitik kültürlerin, yani tö 6000 ve 8000 arasında uzanan dönemin bazı kalıntıları ve özellikle neolitik dönemin ve bronz çağının ,çok d::ıha f;::ı.zla sayıdaki kalıntıları dikkat çekici bilgiler sağlar: Tapınma simgelerinin tümü yukarda anılan yaşam simgelerinin payına düşer. Her şey, sanki dinsel duygu tamamıyla yaşamın kutlanmasına ve özellikle, birçok yerde gökyüzünde atıyla seyrine devam eden Büyük Avcı'yla özdeşleştirilen Güneş'e dönükmüş gibi cereyan eder. "Orta, Doğu ve Kuzey Avrupa'nın büyük bölümünde .. . ilahi fenomen olarak Güneş'e gösterilen saygı insanın doğaüstü karşısındaki tavrını belir-

---

şim Bakanlığı, 1992. "Bronz Çağında Din Üzerine Deneme"de Henıy de Lumley benzer bir görüş belirtir: "lÖ l800'den l500'e kadar Güney Alpler-de yerleşmiş bronz çagı insanlannın dinini bilmek sahip old ugumuz belgelerin ender bulunurluğu ve büyük ölçüde benzeşmezliği nedeniyle özellikle güç bir girişimdir.-." Demek ki, arkeolog, denemesinin büyük bölümünde, Bego Dağı'nın özgül dinsd törenlerinin çerçevesini oluşturmak için tarih-öncesinin dünya çapındaki büyük mitlerinin karşılaştnmalı bir incelemesine başvurmak zorundadır.

2 Pierre-Roland Giot, CN.R.S.'de araşüıma yöneticisi, "Dolmen'ler ve Menhir'ler," Scieıce&Vie, üç aylık dergi, no 178.

ler gibidir," diye yazar Green.[3] Şeytan demek olan kutsallığın derinindeki bu imgede Şeytan yok gibidir. Genelde varsayımın tersine, Kötülük Kaygısı ya da Nefreti yaşama tapınmaktan daha az maddileşmiş gibidir.

"Modernist" ya da Avrupalı yorumlardan da birçok bakımdan sakınmak uygun olur; Mircea Eliade kusursuz yapıtı Dinsel İnançlar ve *Fikirler Tarihi*[4] adlı kitabında "Filistin'de bulunan ve yaklaşık olarak 4500 tarihli kadın heykelcikleri"nden söz eder; yani bunlar neolitik döneme aittirler ve "Ana Tannça'yı korkutucu ve şeytansı bir ifadeyle temsil ederler." Çağdaş bir bakış açısıyla, Munhata'da bulunan bu küçük heykellerin endişe verici bir görünümünün olduğu tartışma götürmez. Ama bunlara bakanlar ve bunları yapmış olanlar için de böyle miydiler? Bizim için aşırı şişman biri olan Lespugue Venüs'ü denen şu canavarı, Magdaleniyen insanları nasıl görüyordu? Bir , verimlilik ya da güzellik simgesi olarak mı? O dönemde güzellik nasıldı? Kuşkusuz bizim güzellik anlayışımızla aynı değildi, önceki asrınkiyle de aynı değildi. Örneğin Afrika sanatlarındaki kadın güzelliğinin sayısız tasvirleri bir Batılıya, Aztek sanatının Ispanyol serüvencilerine göründüğü kadar canavarca gelebilir. Her şey alışkanlık işidir; çağımızda da Picasso'nun resimlerini güzel bulan insanlar görülmüştür.

Ayrıca, Hacılar, Çatalhöyük ya da Tell Halaf gibi sekiz bin ya da on bin yıl öncesinin tarihöncesi kentlerinde keşfedilen boğa ve kadın heykelcikleri, resimleri ya da diğer buluntular, inançlan ve tapınma kurallarını asla açıklayamazlar. Bununla birlikte Eliade, örneğin Bavyera'da ve Württemberg'de bulunan kafatası depoları konusunda, bunların doğal ölümle ölüp ardından meçhul bir nedenle kafaları kopanl-

---

[3] Miranci Green, *The Sun-Gods of Aıicient Europe,* Hippocrene Books Inc., Londra, 1991.

[4] Mircen Eliacle, Histoire *des croyaıices et des'idees religieuses,* 3 cilt, Payot 1976.

mış (bu tür kafataslarının yaşıyormuş görünümü vermek için kille sarmalandığı Melanezya'da olduğu gibi mevcudiyetlerinin sürdürülmesi amacıyla koparıldığı kolaylıkla düşünülebilir) insanlar mı yoksa kelle avcıları ya da yamyamlar tarafından katledilmiş insanlar mı olduklannı bilmenin olanaksızlığını kabul eder.

Günümüzün "ilkel" dinlerinin görünür kalıntılarından yola çıkarak geçmişin inançlarını yeniden kurmak için Eliade tarafından ileri sürülen "paralel etnoljiler" yöntemi tartışmalıdır, çünkü günümüzdeki "ilkel" dinlerin evrim geçirmediğine dair hiçbir kanıt yoktur. Hıristiyanlık bile iki bin yıldan bu yana birçok kez evrim geçirmiştir. Çok daha kesin olarak bildiğimiz şeyden yola çıkarsak, bu yüzyıl sonundaki bir Katalikten Iznik Konsili dönemi Hıristiyanı kadar birbirinden daha uzak bir şey yoktur.

Daha baştan, bu ilk bölümde, geçmişin ve günümüzün dünyasının çözümlenmesine özel bir kültürün, uzun süre kendini Helenik sanmış (oysa kt daha çok düşmandı) ve ardından Hıristiyanlaşmış ve nihayet bilimsel-pozitivist olarak kendi kültürünün şemalarını dayatmış (ve hâlâ dayatan) bir Avrupa-merkezciliğin aşırılıklarını ortaya sermek bana bir o kadar gerekli görünmektedir. Zaten Çinlilerin keşfetmiş olduğu barutu kullanmak için, ardından (I[ö] birinci yüzyıldaki İskenderiyeli Heran'dan sonra) buhar makinesini yeniden keşfetmek için, sonra da atarnun güçlerini serbest bırakmak için Batı, gerçekte, geçmişin ve bugünün dünyasına maddi olarak dayattığı bir üstünlüğü kendine mal etti. Böylece, teknolojinin ilerlemelerini aslında evrim geçirmeyen felsefenin ilerlemeleriyle karıştırmışa benziyoruz.

Bu sayfalarda, bakışımızı oldukça genişletmiş olan ve biz Batılıların dünyanın ve tarihin merkezi olduğumuzu düşünme eğilimimizi yatıştırmış olan iki bilim dalından, son on yılların antropoloji ve etnoloji çalışmalarından büyük ölçüde yararlanıldı. Bu iki bilim dalı belli bir alçakgönüllülüğü teşvik etmiştir. Antropolojiyi kuran *Ukel*

Zihniyet^ adlı ese rde Lucien Lévy-Br uhl, 1922'de, yetmiş yıl sonra bile insanı hâlâ şaşırtmaya devam eden cümleler yazıyordu. “llkel uygarlıklarda düşün değeri" üzerine bir ders sırasında -ki bu düşünceler bu uygarlıklara ilişkin yorumlan derinlemesine etkileyecektir- Yeni Zelanda'daki Maoriler, Kuzey Amerika yerlileri, Avusturalya yerlile -ri, Sumatra'nın Batakları ve başkaları için düşlerin çok önemli olduğunu, onlar için düşlerin gerçekliği oluşturduğunu belirtir. Misyoner anlatılarını aktararak, bu " ilkelle r”in genellikle düşlerin .ard ından din değiştirdiklerini bel ini r. “Genellikle, bir misyo nerin- bir yerlinin din değiştirmesi çabaları boş çıktığında, aniden bir düş bu kararı belirler, özellikle bu düş birçok kez yineleniyorsa,” diye yazar Lévy-Bruhl, san ki burada “ilkeller"e özg ü bir özellik söz konusuymuş gibi. "Bu zihniyeti ‘mantıköncesi' diye kabul ettiren nedenlerden biri budur," diye yaza rak antropolojinin anahtar kavramlarından birini oluşturur Lévy-Bruhl; çok sonraları Levi-Strauss Yaban Düşünce’de bu kavra mı yeniden ele alacaktır.

Bazı başkan ' ve bakanlarımızın önemli kararları falcılanna ya da ünlü astrologlarına danışmadan almadıklarını ve her günün başlangıcında yüz milyonlarca Batılıya medyanın sayısız yıldız falı dökümü sunduğunu keşfedecek “ilkel" b ir antropolog un. çıkaracağı son uçları şimdiden merakla bekleyebiliriz. “Kovalar, dikkat edin, bugün size Luzaklar kurulabilir!” O halde, “mantıköncesi" zihniyet hangi taraftadır? '

Bu “mantıköncesi" zihniyet, Levy-Bruhl’ün yapıtında ve ardından modern antropolojide “ilkel" düşüncenin özelliği olarak ele alınıp teknolojik uygarlıkların tekelinde bulunan mantıksal düşünceden farklı diye kabul edilecektir. Öyleyse, bir bilim dalı tarafından, yani bu uygarlıkların kültürlerinde zaman aşımına uğramadan zikredilme

---

•5 Lucien Lévy-Bmhl, l.ı Menfalite prlniitive, PUF, Paris, 1922.

hakkını elde etmiş o lan psikanaliz tarafından düşlerin yorumuna yapılan vurgu hakkında ne düşünülmesi gerektiğini kendimize sorabiliriz. Bazı dairelerde çalışmaya aday olanlara yapılan sınavlarda psikanalistlere başvurmaya kadar varılmadı mı? Bundan çıkanlması gereken sonuç, teknolojik uygarlıkların "mamıköncesi" d üşünceye doğru gerilediği midir? Yoksa, siyah kanapelerin müşterilerinin ve iş adaylarının düşlerinin başka bir kapsamı ve değeri mi vardır?[6] Bununla birlikte, Lëvy-Bruhl "ilkeller"in bütün düşler tarafından kötüye kullanılmaya izin vermediklerini ve "edimlerini düşlere göre düzenleyen bütün halklar gibi Cafreslerin de iyi düşlerle kötü düşleri, gerçeğe uygun olanlarla yalan olanları ‘ birbirlerinden ayırt ettiklerini," açıkça belirtir.

Hiç kuşkusuz, Lëvy-Bruhl döneminde, politikacıların, Fransa'da, Navarre'da ve başka yerlerde (Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan'dan daha önce söz enim), bazı politik kararların yerinde olup o İmadığı konusunda gizlice kâhinlere akıl danışma alışkanlıldarı yoktu.

. Lëvy-Bruhl, " mantıköncesi" düşüncenin tipik tezahürü olarak Gran Chaco'daki Lengua yerlilerinin (antropolog, "Yerli'nin zihinsel işlemler(şeklinde kusursuz bir dolaylı anlatım kullanır), bir kişinin aynı anda başka yerde olmasına, yani hem burada hem orada, birbirinden birine uzak mesafelerde olma olanağına olan inançlarını da daha önceden ortaya koyar. Oysa Lëvy-Bruhl'ün bizim Batı'nın Hıristiyan ruhani çevrelerindeki saygıdeğer azizlerin -yerden oldukça yükseğe çıkan Isveçli Azize Brigitte'in ve Avilalı Azize Tereza'nm, bir ejderhayı öldüren (ve bu inanılmaz olay nedeniyle takvimden sürülen) bahtsız Aziz Georgios'un- yaşamını okuyup okumadığı sorulabilir. 1939'da

6 Scieıice.&Vie 1991 yılında psikanaliz sonuçlarının ve doktrininin eleştirel bir çözümlemesini yayımladığında, "modem bilimin çürüttûgû bilimci tavırlara" "arkaik" bir geri dönüşe karşı tepki gösteren birçok okur oldu...

ölen Lévy-Bruhl, Papa VI. Paul'ün 1970 yılında kitleleri n dinsel saygısına layık gördüğü, 1968'de ölen ve kısmen çağdaşı olan, aynı anda başka yerlerde olma yeteneği üzerine tamklıklarıyla özellikle kitlelerin dikkali çeken ermiş Padre Pio'yu hiç olmazsa bilebilirdi.[7]

Dolay ısıyla, Lévy-Bruhl'ün yo rumları insanı şaşırtır, çün kü "manlıköncesı" düşüncenin "ilkeller"in bir özelliği olmasma gösterdiği nedenler ve Gran Chaco yerlilerindeki aynı anda başka yerlerde olmaya dair inancın çağdaş Ualyanlarda niçin farklı olduğu konusunda insanı kendini sorgulamaya yö nelti r. Bu ya pıtın Afrika dinleri üzerine olan bölümü, ilkel düşüncenin görünür "mantıköncesi" doğasına ilişkin kalıcı bir yanlış anlamayı zaten ortadan kaldıracaktır; bu düşüncenin doğal olarak, özü itibarıyla dinsel olması, bir Maori'nin ya da Gran Chaco yerlis i ni n düşlerinde gördükleri hayvanla uyanıkken gördüklerini ayırt edemeyeceği anlamına gelmez.

Antropolojinin b i rçok yanı bu bakımdan bir yeniden sorgulamayı gerektirir. Lévi-Strauss bti nedenle mantıksal düşüncenin ve tekniğin gelişiminin teklanrıcılık tarafından teşvik edildiğini öngörmüştür." Baıı'nın genel tarihine şöyle bir göz atmanın ilk bakışta düşünmeye

---

7 Mistisizmin bazı fiziksel görüngülerinin gerçekliğinden burada hiç kuşku duymadığımı belirtmek isteıim. Bu konuda Herbert J. Thurston'un *Les* Pheıioıiıfiıes physiques *du* mysticisme, Gallimard, 1973, 'adlı eserini öneririm Benim hedefim, antropolojinin arkaik ya • da "pre-teknolojik" uygarlıklar üzerine bakış açısıyla teknolojik uygarlıklar üzerine bakış açısı arasındaki karşıtlığı ortaya çıkarmaktır. Aynca, "ilkel" zihniyetin, Papuların, Maorilerin ya da Afrikalılannkinin doğuştan olduğu ve bir anlamda, temelden "mantıköncesi" bir kültür nedeniyle çaresiz olduğu şeklindeki şüpheli bir ön kabule ilişkin kendi bakış açıını belirtmeyi de isterim. "llkeller"in kullandığı uçak ve hdikoptere bindiğim den, araç kullanma ve mekanik bilgilerinin beyaz meslektaşlannınkinden hiçbir noktada aşağı olmadığını değerlendirebildim.

8 Claude Levi-Sirauss, *Aıithropologie* strocturale, Plon, 1952. Her şeye rağmen Lévi-Stmuss, mantıksal zihniyetle mantıRöncesi zihniyet arasındaki karşıtlık takınağını antropolojiden çıkarıp atan ilk kişidir; özellikle La Pensee sauvagc'da, Plon, *1962.*

davet edeceği şey budur. İkinci olarak, mantıksal düşüncenin çoktanrılı Yunanlılarda da eksik olmadığı fark edilir; bilim, ve teknik de eksik değildir; lö lll. yüzyılda Eratosthenes-bir yeryüzü meridyeninin uzunluğunu kilometrenin binde biri hata payıyla ölçüyor, lö I.. yüzyılda İskenderiyeli Heron ise buhar makinesini keşfediyordu. Çin'de, tektanrıcılığın yardımı olmaksızın, mantıksal düşünce de, bilim ve teknik de parladı; lö IV. yüzyılda aydınlatmada doğal gaz kullanılırken Xlll. yüzyılda füzeler keşfedildi. Çoktanrılı Japonya tektanrılı Batı'yı yenilgiye uğrattı ve hâlâ uğratıyor. Dolayısıyla, bu tür yüklemlerin, Yunanlı ya da mandarin olsun, "vahşiler" karşısındaki Batılı küçümsemesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığını insan kendine soracaktır.

Önyargı gözler önüne serildiğine göre, modern antropolojinin (eğer bir başkası varsa), dar anlamda "mantıköncesi" o lan ve vahiy yoluyla gelen ya da geleneksel bütün dinlerin değer verdiği bazı verilerine gönderme yapılmamasından okurun şaşırmayacağını ummak istiyorum.[9] Yazı öncesi kültürler üzerine sahip olduğumuz verilerden akla dayalı bir şekilde çıkarabileceğimiz şey. dinin bu kültürlerde toplumsal bir işlevinin olduğudur. Bu yüzyıin başmda Emile Durkheim'ın çalışmalarından, özellikle de temel yapıtı Dinsel *Yaşamın Temel Biçimleri'nden* bu yana bir gerçeklik kendini dayatmıştır: Din, kültürü oluşturan şey dir. Bu düşünce, gelişmeye ve sürekli yeni açılımlar oluşturmaya devam etmektedir. Neandertal ya da Cro-Magnon insanın mantığına göre tehditkâr, meçhul ve "dolayısıyla" doğaüstü güçlerle iletişim kurmak gerektiğinde; bu güçler şimşek, su, rüzgâr, toprak, vahşi hayvan ya da daha soyut olarak, verimlilik, hastalık, av

9 Dinin, -"mantıksız" terimini gizleyen bir örtmeceyi de meydana getirdiğini sandığım- "mantıköncesi" görünümüne rağmen, insan varlığı için özellikle mantıksal bir tatmin meydana getiımediğini de, başka bir eserde, bir gün ortaya Çıkannak gerekecektir. Burada belirtilen sınırlayıcı nüansın nedeni budur.

ve savaşta başarı olsa da, pratikleri örgütlemek, yani ibadet usûllerini yaratmak gerekti. Bu usûller zor unlu olarak roller yaratıyordu, çünkü hâlâ dayanıksız bir kavram olan birey, klan ya da kabile adına söz konusu güçlere ne tek başına, ne'de tesadüfi olarak aracılık edebilirdi. Kuşkusuz kurban etmelerle ödüllendirilen aracılık, şimşek .tanrısına – ya da örnegin su tanrısına çağrı yapılmasına bağlı olarak değişiyordu. Düzenli ya da istisnai durumlarda yapılan bir ritüel olmasının yanı sıra, daha önce belirlenmiş bir zamanda tamamlanması gerekiyordu. [15]

Ve aracılık özellikle yetkili bir kişi tarafİndan yapılmahydı; ya iktidar sahibi tarafından, klanm ya da kabilenin seçilmiş şefi tarafından ya da falanca otun, falanca tözün, durumların fa[l]anca düzenlenişinin sırlarını bilen, büyülü güçlerle donanmış bir kişi,– bir "hekim" tarafmdan. Birinci d uru mda rahibin 'kralla özdeşleşmesi söz konusu olur; ikinci durumda ise Dume'zil tarafından ortaya çıkarılan iki işlev arasındaki ayrılık göze çarpar. (Klan ya da kabile şefi aynı zamanda savaşçı da olduğundan kral ile savaşçı arasında bir ayrılık olması olanaksız gö r ü[l]ür.)

Her koşulda din zaten ilerde o[l]acağı şeydi; o kolektif inançların, bir yer1e sınırlı bir yaşantının ve gerçeklik karşisındaki bir politikanın yansısıdır. Bu politika, ortama ve toplulukların niteliğine göre, binlerce yıl boyunca hiç kuşkusuz değiştL Çünkü bazı usüller, onları savunmuş olan topluluklada birlikte yok olurken, Okyanusya'daki Cargo Cuit gibi yenileri de ortaya çıktı.

Kimileri on milyonlarca yıllık, kimileri sadece birkaç milyon yıllık olan, g ün ümüzd eki üç büyük tektanrıcılıktan önce gelen eski dinlerin bugüne ulaşabilmiş unsurlarıyla' çözüm[l]enememesinin nedeni budur. Burada sadece nesnellikle zikre[d]ilen^ bir varsayım olmaktan

---

I0H. Breuil ve R. Lamier, Les Hoıiunes de İd pierre aıicieıine, Payot, 1959.

öte bir anlam taşımayan ilkel denen toplulukların, tecrit oldukları ve çok yoksul bir teknoloji nedeniyle tarihin dışında kaldıklan kabul edilse de; bu topluluklar göçler, savaşlar, salgınlar, volkan patlamaları gibi doğal olaylar sırasında evrimleşebilmişlerdir. Örneğin Papua kabileleri, çok daha geniş olan, ticaretin, işgal ve fetihlerin zenginleştirdiği kıtalardaki topluluklarla aynı tarihsel çerçevede değerlendirilemez, ancak taş devrinde neyseler öyle kaldıkları da ileri sürülemez. ' 1 Bunun nedeni, öncelikle, taş devri hakkında hiçbir şey bilinmemesidir, ikincisi, bu varsayım çok kuşkuh.idur. Sadece bu toplulukların ve dolayısıyla dinlerinin, kıtalardaki topluluklardan çok daha yavaş değiştiği ve bu nedenle de başlangıçta oldukları şeyin az ya da çok önemli bir nüvesini içerme şanslarının olduğu varsayılabilir. Demek ki onları incelemek uzak geçmişimizi çözümlemeye çalışmaktır.

Okyanusya'daki bugünkü Papua'ya yaklaşık kırk bin yıl önce yerleşildiği, hakiki atamız homo sapiens sapiens'in kökenlerinden birinin Afrika'da ortaya çıktığının paleoantropoloji tarafından doğrulandığı düşünülürse, ■ o toplulukların dinlerinin önemi daha da ortaya çıkar. Hiç kuşkusuz, tarihöncesinde doğmuş bu dinlerin günümüze kadar oldukları gibi kaldıklanna dair hiç kimse güvence veremez. Öncelikle dinler az ya da çok ağır evrimleşen, yaşayan kendiliklerdir ve sonuçta, bir kez daha, hiçbir şey bilmediğimizi itiraf etmek zorundayız.

Paskalya Adası'nı ele alalım. On milyonlarca yıl önce volkan patlamalarından doğan, l687'de Edward Davis adlı kayıp bir korsan tarafından keşfedilen, ardından "Davis Ülkesi" belirsiz adıyla gemiciler için kaybolan ve 1722 yılmda Hallandalı jacob Roggeveen tarafından yeniden keşfedilen, yeniden kaybedilen, 1770 yılında Peru genel valisinin emrindeki bir sefer sırasında yeniden keşfedilen adaya en azından IS IV. yüzyılda yerleşildiğine inanılmaktadır. Günümüzde burası

ıi"Easter Island," Encyclopoedia Britannica.

Rapa N ui diye adlandırılır.

Paskalya Adası baştan çıkartıcı sonuçların çok hızlı benimsenmesinin yol açabileceği tehlikelere ve mitlerin soy zincirini yeniden oluşturma güçlüğüne iyi bir örnek oluşturur. Antropologların genel kanısı'7. uzun süre boyunca karşıt iki yönden gelen göçmenlerin adaya kabul edilmiş olması yön ündeydi; bir dalga, Paskalyalıların dilbilimsel olarak Polinezya kökenli olmalannın gösterdiği gibi kuşkusuz Polinezya'dan geldi, diğer dalga ise Polinezyalı olmayan terimler ve ünlü heykeller gibi bazı antropolojik özelliklerin gösterdiği gibi Güney Amer ika' nın ve belk i Peru'nun okyan us k lyı lanndan ge lmiş olabilir; bu heykeller, gerçekten de, Peru tarihinin Tiahuanaco denen evresinde meçhul bir halk tarafından dikilen anıtlara benzemektedir. Paskalya acialarma G üney Amerika'nın okyanus kıyılarından gelen insanların yerleştiği kuramını ne deniz akıntıları ne de rüzgârlar doğrulamasına karşın Thor Heyerdahl, ada uygarlığının oradan geldiğini ileri sürmektedir. Bununla birlikle bu fikir o kadar yol katetmiştir ki, doksanlı yılların başı nda en akla yatkın fikir olarak pratikte kendini dayatmıştır.

Fakat 1992'de iki' antropolog, Bahn ve Flenley, bu görüşü hemen hemen çürüttüler. Öncelikle, ada bitki örtüsünün büyük bölümü Güneydoğu Asya kökenliydi; Polinezya yo luyla gelrrüşti. En azından bir kamışın, totora, Güney Amerika'dan geldiği ileri sürülmüştü; oysa eski polenle rin incelenmesi bu kamışın ottiz bin yıldan beri, And dağlarındaki uygarlıkların ortaya ç ıkmasından çok önce adada yet iştiğini göstermektedir.

Ardından fiziksel antropoloji, Paskalyalıların kafatası- ve diş yapılarının karakteristik olarak Polinezyalı olduğu ve And dağlarındaki topluluklada akrabalıklannın bulunmadığını belirlemiştir Dilbilim-

---

'^Alfred Mècraux, *L'lle de Pâques,* Gallimard, 1941.

sel açıdan, Paskalya d ili, Güney Amerika dil gruplarına değil, Polinezya dil gruplarına yakındır. Esrarengiz rongo rongo yazıtlan da, düşünce açısından ve işleme tarzı açısından Polinezyalı gibidir.

Nihayet, Heyerdahl'ın bir Tiahuanaco megalitik uygarlığının ya da Inka-öncesi bir megalitik uygarlığın etkisini ortaya çıkardığını sandığı ünlü anıtsal heykeller rahatlıkla Markiz, Tahiti, Tongalann anıtsal heykel ve yapı geleneklerine bağlanabilir.[13] Kaptan Cook, 1774'te karşılaştığı ilk Paskalyalılar konuştuğunda Tahiti dilini tanımıştır.

Demek ki Paskalya Adası'na, esas olarak Polinezyalılar tarafından binlerce yıl önce yerleşilmişti. Zaten, yaklaşık otuz milyon kilometrekareyi kapsayan Pasifik Adaları'nın büyük bölümünü sömürgeleştirmiş olanlar Polinezyalı denizcilerdir. Deniz keşfi bütün zamanların en görkemli keşiflerinden biridir ve Kolomb'un flotillasına bu kadar güvenen biz Batılılar, meçhul topraklan sömürgeleştirmek için dayanıksız teknelerle yola çıkan bu kaşiflerin cesareti üzerine düşünürsek kendimize verdiğimiz değeri eksiltebiliriz. Demek ki yerleşildiği andan itibaren tecrit edilmiş olan Paskalya Adaları, Şeytan düşüncesinin olası oluşumunu incelemek için ideal bir labo ratuvar oluşturur.

Şeytan'ımızın soykütüğünü yeniden oluşturmak için dünyadak i ve yüzyıllar içindeki yolculuğumuza buradan başlamayı öneriyorum.

Doğu'nun ya da Batı'nın katkılarıyla Kötülük hakkında oluşturulan düşüncelerin izinin orada bulunacağını um uyord uk. 1934 yılında ada,

---

[13] Paul Bahn ve John Flenley, *Easter Islatıd, Earth !sland,* Thames & Hudson, Londra ve New York, 1992. Bu yazarlar, dahası, Paskalya uygarlığının çöküşüne ada kaynaklannın ve özellikle cılız orman zenğinliklerinin yaygm işletilmesinin yol açtığını belirtirier. Doğal zenginlikleri işletmekten ve korumaktan başka bir şey bilmeyen ilkel toplulukların doğuştan bilgeliği üzerine bazı romantik düşünceleri ılımlılaştırmaya davet eden şey budur. Mayalar gibi Paskalyalılar da sonunda toprakları yok ettiler, çünkü kaynakların yenilenme ritmini bilmiyorlardı. Tezleri artık gözden düşmüş ohı.n Thor Heyerdahl'a Paskalya Adası üzerine makale yazdırmış olan mükemmel EncydopMedia Britûimicû'yı burada hor görmüyoram.

egzotizm merakiıları için zorunlu bir mola yeri haline gelmeden çok önce, Alfred Métraux, Paskalya dininin büyük bir tanrı kabul ettiğini yazar; "en üstün atua ve evrenin yaratıcısı" - Makemake. Hıristiyan misyonerle ri nin ilk iş ittikleri onun adı oldu, ama 1862'de Paskalyalı din adamlarının katledilmesinden it ibaren ona tapınmaktan vazgeçildi.[1]

Kuşkusuz tek tanrı o değildi, çünkü Paskalya tanrıları arasında, yine günümüzde unutulmuş olan Rongo, Ruanuku, Arua-Metua (ya ^ tanrı-baba) ve birçok başka tanrı da vardır. Bu tannla r sayısız ve önceden kestirilemeyen çiftleşmeler geçirmişlerdir. Örneğin Korkunç-Yüzlü Tanrı, Açık-Sözlü Tanrı'yla çiftleşerek poporo adlı küçük koyları ve Koruluk Gövde'yle birleşerek de marinkunı ağacını yarauı. Ama sonunda, yüce ' atua Makemake'nin varlığı simetrik bir düşmanın da işin içine dahil ed i Idiğini tasavvur e tmeye olanak tanır gözükmektedir.

Ancak durum böyle değildir, çünkü Métraux, "doğaüstü bütün varlıklar ayrım yapılmadan akua)w ya da tatane diye adlandırılır" diye belirtir; bu sözcük "Şeytan" sözcüğünden türemedir [karakteristik olarak Batı etkisindeki ve Batılı antropologlar tarafından ortaya çıkarılan ve r il erin mutlak özgünlüğü konusunda sakınımlı olmaya yönelten dilbilimsel. ama belki de aynı zamanda kavramsal kanıt]. "Bununla birlikte, bir de ri bir kemik hortlaklarla yardımsever gözüken iyilik timsali ruhlar tek bir kategoriye yerleştirilemez." Tek bir tatane yoktUr: Métraux dönemi nin yıllığı en azından yüz kadar ad sayıyordu ve liste •tam değildi. Tek ve inatla kötü yürekli tatane yoktur, çünkü tatane'lar çokbiçimlidir: tamamen sıradan insan yaşamı sürdürebilen güzel genç kızlar ya da yürekli genç erkekler olabilirler, fakat gövde-

---

HBronislaw Malinowski, *Argoıiauts of the Westent Pacijlc,* John Hawtkins and Associates, Inc., New York, 1922; Les Argoıiautes du Pacifique Occidental, F sızcaya çeviren ve önsöz Michel Panoff, Gallimard, 1989.

leri kısmen çürümüş, omurgaları gözüken ve kabu rgalannın eti çıkmış b ir deri bir kemik de olabiliri er; bu durumda bunlar ölülerin ruhlarıdır. Kötücül ve kurnaz olan bu ruhlar geceleyin, yaşayanlara eziyet çektirmek için evlere girerler. Bununla birlikte, genellikle kötü yürekli olsalar da bu küçük tanrısallıklar Kötülüğü temsil etmezler; cehennemlerden gelirler, ama bizim Cehennem'imizin temsilcileri değillerdir.

Tabularla dolu, sihirbazlar, büyücüler ve diğer büyü yapanlarla sürdürülen Paskalya doğaüstü yaşamı yararlı ve zararlı yorumlar bakımından zengindir, ama bizim Şeytan'ımızla yakından ya da uzaktan karşılaştırılabilecek Kötülüğün merkezi bir tasvirini aramak boş bir çabadır. Buradaki güçler birbirleriyle çatışır; bir büyücünün yaptığı büyü, daha güçlü bir büyücü tarafından ortadan kaldmlabilir. Örneğin büyü yaparak bir insan öldürülebilir: Bir horoz alınır ve baş aşağı bir deliğe gömülür, sonra, hayvanın boğularak öldürüldüğü yer ayakta çiğnenirken, öldürülmek istenen kişinin adı büyülü bir şekilde söylenir. O kişi kesin olarak ölecektir, ama bir diğer sihirbaz büyüyü bozabilir. Yani, Paskalya Adası dininde, lyiligin ve Kötülüğün lekan–

1 amlı tasvirleri yoktur, bunlar karşıt kolektif ya da bireysel güçlerin ortaya çıkmasından b aşka bir şey değildir.

Demek ki Paskalya Adası'nda Şeytan yoktur. Başka yere bakalım.

Ünlü antropolog Bronislaw Malinowski onyedi yıl boyunca Pasifik'teki ilkel kabileleri, yani Trobriand Adalan'ndaki yerlileri inceledi. 19 l4'de n l922'ye kada r kendisini, Yeni Gine'nin kuzeyinde, okyanusa yayılmış, yaklaşık yüzelli bin kilometrekarelik alanı kaplayan otuz kad ar adayı incelemeye adadı. "Alan üzerindeki" çalışma raporu olan *Batı PasifiJı Argonotlan*[5]en ünlü üç dört antropoloji yapıtından biridir. O dönemde, yerliler zamanın başlangıcında var olan dünya

---

ı^Vittorio Maconi, Australie et Melaıidsie, Atlas, Paris, 1980.

miti ya da lili'u ile gerçek dünya arasındaki farkı tam olarak ortaya koyuyorlardı.'^ Örneğin mitleri' uçan kanolarla, topraktan çıkan (Yunan mitoloj isind eki ilk kadın – Pandora'mn yaratılışından önceki erkekle r gibi), iradi olarak gençleşen, hayvan haline dönüşen (ya da tersi) insa nla rla ve d iger doğaüstü mucizeļede doludur, ama bu mucizenin gerçekleşmediğini ya da daha doğrusu gerçekleşemeyeceğini bilirler, çünkü bi r kano uçamaz. Bir misyoner onlara Beyaz Adam'ın uçan makineleri olduğunu söylediği nde, Malinowski'ye sorarlar, o da onlara uçak fotoğrafları gösterir;ama ona bu bir gerçek mi yoksa bir lili'u'mu d iye sorarlar. Onlara göre, misyonerlerin kutsal tarihi bir lili'u'dur ve bunu reddederler. Geçmişin mucizeleri ancak, ya kaybolmuş ya da olağandışılıklar gerçekleştiremeyecek kadar azalmış bir yetenek olan büyü sayesinde olanaklıdır. Yine de, gerçek dünya ile mit dünyası arasında aracılık hizmeti yapan büyücüler vardır. Oysa mit dünyası nda Kötülük cinleri va rdır.

Kötülük, esas olarak hastalık, öncelikle büyücünün ya da bwagü'u'nun aracılığıyla ortaya çıkar, ama aynı zamanda uçan büyücüler tarafından da ortaya çıkarılır; bunların en korkunçları görünmez olan, ağaçların ve evlerin tepesinde dolaşan ve insanların "içini," ciğerle rini, kalbini, bağırsaklarını, beyin ve dillerini çalan *mulukwau*si'lerclir. Dahası salgınlardan sorumlu olan tfluvfl'u'lar vardır. Hayvan haline gelmeye muktedir olan –bu durumda insandan kaçmazlar ve derileri üzerindeki parlak bir renk lekesiyle tanınırlar– bu cinler kurbanlarını bir sopa ya da gürz darbes iyle öldürürler. Ama, değerli nesneler sunularak yardımları alınabilir. Üçüncü grup zararlı cinler *tok*wfly'lar yalnızca zararsız hastalıklara neden olan çin türüne girerler.

'6Malinowski, Trois Essais sur io vie sociale des primitifs'de (Payot, 1980), yin de, şunu yazar: "Vahşi bir cemaatte var oldugu şekliyle, yani ilkel biçimiyle mi t yalnızca anlatılan bir hīkaye değil, yaşanmış bir gerçekliktir." Cümle kafa karışıklıgı yaratabilir, bence "imgelemcle yaşanmış" diyerek tamamlanmalıdır.

Kötülük ruhları, üç tektanncılıkta olduğu gibi burada da belli bir mekanla sınırlıdır. Ölüm ruhlannın Boyowa'nın kuzeybatısındaki Tuma-Adası'na doğru hızla göç etmesi gibi, mulukwausi'ler de Boyowa'nın orta ya da dogu yarısından gelirler: Örneğin Kitava, Iwa, Gava ve Murua adalarından ve tauva'u'lar Normanby Adası'nın kuzey kıyısından, Du'a'u kazasından "ve daha özel olarak," diye yazar Malinowski, "Sewatupa denen bir yerden," gelirler.

Sonuçta, yeterince çabuk müdahale etme koşuluyla büyücüler, Kötülük güçlerini yenilgiye uğratabilirler. Malinowski bu konuda oldukça ilginç bir anekdot aktarır; anekdot Yunanlı bir tacirle Oburaku'lu bir Kiriwina'nın kızlan tarafından anlatılmıştır. O, küçük bir kızken bir büyücü, bir hasır almalarını önermek için anne babasının yanına gelir. Anne baba hasırı almayı reddeder, yine de satıcı kadına bir parça yiyecek sunarlar. Ünlü büyücü ya da yoyova daha fazla ilgiye alışkın olduğu ndan bu duruma sinirlenir. Ertesi gün küçük kız öyle ciddi hastalanır ki anne babası öldüğünü sanarlar. Anne tarafından büyükbabası bir başka yoyova'yı yardıma çağırır, o da çalınmış bağırsakların peşine düşüp onları bulur; gerekli olan ödünleyici tapınmalara girişir ve organlar yeniden yerlerine kavuşurlar. Malinowski bu anlatının hiç kuşkuya düşmeden ve inanarak anlatıldığını belirtir.

■ Böyle bir yoyova eyleminden kişisel olarak kuşku duymuyoruz. Kuşkusuz ■ bilinmeyen b itkilerle ve tözlerle gerçekleştirilen büy ülü törenlerdir bunlar; incinmiş yoyova'nm, sağlıklı bir bireyi zombiye dönüştürmek için Haiti'deki b üyüc ülerin kullandıklanna benzer zehirlerden yararlanmış olması ve onarıcı yoyo va'nın da karşı-zehirler kullanmış olması kuvvetle olasıdır.

Kötülük ruhlarına karşı koruyucu törenlere ilişkin Trobriand yerlilerinin imgelem zenginliğini gösteren bir strateji vardır: Kayga'u töreni bir tür sis yaratır ve böylece mulukwausi'ler yollarını bulamazlar.

Demek ki kötülüğe ilişkin Trobriand inançlarının yapısı ^ öncelikle bizimkileri çağrışunr: Kötülük, özü nde kötü niyetli olan gözle görülmez yaratıklar tarafından kışkırtılır, ama aynı zamanda, bizim şeytan çıkarma törenlerimize benzeyen törenler yardımıyla kötülükleri ortadan kaldırabilen ve bu yaratıklarla ilişki içinde olan insanların aracılığıyla da kışkırtılabilir. Dahası, bu yaratıklar coğrafi olarak bir yerle sınırlıdırlar.'Bizim Şeytan'ımızın yer altında ikamet etmesi gibi onlar da uzak adalarda ikamet ederler; istisnai bir durumda, mulukwa-ıısi'lerin adalarında, ölülerin ruhlarının ' ikamet ettikleri yerin karşısında. Fakat karşılaştırma bundan daha öteye götürülemez: Okyanusya animizminde [canlıcıhk] Kötülük ruhları İyilik ruhlarıyla birlikte bulun urla r, öyle ki bu durum "demokratik" olarak nitelenebilir ve burada Şey tan' ın kaynağına ilişkin Hint-Ari yaratılış mitlerinde rastlanılan büyük yapılanmalara rastlanmaz. '

Bu yapılara çok yakır:ı olan şey Yeni Gine mitolojileridir.[17] Bazı Afrika kabilelerinde de -özellikle Dogonlarda rastlananlarla kıyasla- . nabilecek- Trobriandlılarınki gibi tam anlamıyla bir kozmogoni yoktur. Ve onlarda Trobriand yerlileri gibi, çok uzak bir geçmişte bir "düş zamanı"nın var olduğunu ileri sürerler; o zamanlarda mitler gerçekti, ama anık yeni mitler olamaz, çünkü mitler zamanı geride ka Im ıştır.

Yine de tamamen Batılı bir mantık içinde bu mitlerin hızla geçersizi eştiği sonucu çıkarılmamalı, çünkü yakın bir zamana kadar Papuların toplumsal yaşamını bu mitler biçimlendiriyordu; mitler var oldukları gibi güçlüydüler de ve inançla kutlanıyorlardı. Örneğin (Trobriand yerlilerinin dinsel ve toplumsal yaşamını belirleyen) hint pata tesi ya da domuzlar bayramının kutlaması olmadan hâlâ ne mahsulün, ne hayvanların ne de yaşama sevincinin olamayacağına inanan

---

'7 Bronislaw Malinowski, Ln Vie *sexuelle des sauvages du uord-ouest de la* Melaıiesiii:, Petite Bibliotheque Payot, 1970.

çok sayıda Melanezyalı vardır. Fakat açıktır ki nüfusun şehirlere –özellikle Port Moresby'ye– doğru akması bu törenlerin yavanlaşmasına katkıda bulundu. Yetmişli yıllarla seksenli yılların başında çok sık olarak rastladığımız Yeni Ginelilerin bazı Sepik ve Maprik törenleri, o zamandan bu yana kısmen kaybolmuştur; Solomon ve Fiji adalarında da durum aynıdır. Televizyon, beslenme alışkanlıklarının ağır ağır değişimi ve sanayinin sürekli sızması –turizmden söz bile etmiyoruz– Okyam,ısya dinlerini yirmi otuz yıl içinde kaybolmakla tehdit etmektedir.

Bununla birlikte, ayakta kalmış olan dinsel inançları yaklaşık olarak yeniden oluşturmak için yetmişli yıllardan geriye yeterince tanıklık kalmıştır. Bir kozmogoni olarak betimlenebilecek olan şeyin içinde ve "Yeni Gine'nin, Kuzey ve Orta Malenezya'nın büyük bölümünde," diye yazar Maconi, "yaratılış mitolojisi genellikle erkek ve dişi, kimi zaman karşıtlıklara dolu ilk kültürel kahraman çifti etrafında oluşur. Bu büyük ruhların adları kabHelere göre değişir; örneğin Irian'ın[18] büyük Mejbrat'lannda Siwa ve Mafit, Kuma'larda Boli ve Geru, Yeni Gine'nin diğer kabilelerinde Kilibob ve Manup diye adlandırılırlar. Bu iki büyük ruh, yeryüzünde bulunan her şeyin yaratıcısı olarak kabul edilir. Dünyayı yaratma edimine gönderme oyapan mitler 'kurma' anlamına gelen bir sözcük altında yer alırlar." Demek ki bunlar kurucu mitlerdir.

Malinowski, gerçekte bu mitolojinin kısmen bulanık olduğunu gösterdi, çünkü Maconi'nin de belirttiği gibi, Güney İrian'da dünyanın yaratıcısı olanlar, doğaüstü yaratıklar sürüsü olan demalar'clır. Ama, iki büyük yaratıcı ruh gibi, Bank Adaları'nda vui, Yeni Hebridlerde wuu, Yeni Gine'deki Kumalarda *hibe,* Choiseul ve Salomonlarda banara denen demalar da birbirleriyle– çatışır niteliktedir.

[18] Yeni Gine adası günümüzde, batı yansına ya da Bau İrian'a sahip olan Endonezya ile Papua–Yeni Gine lıagımsız devleti arasında paylaşılmıştır.

Her durumda, iki büyük tanrının ya da iki uzlaşmaz gruptaki bir ya da birkaç ruhun iradesi olmaksızın hiçbir şey meydana gelemez. Deprem ya da hastalık, doğum ya da yağmurlar, her şey ya doğrudan ya da bif büyücü ya da sihirbaz aracılığıyla kurucu ruhların ürünüdür. Büyücünün kötü yüreklilikle davrandığından her zaman kuşku duyan yerlilerin büyüye kötü gözle bakmalarının nedeni de zaten budar.

Demek ki Melanezyalıların, birinin . iyi diğerinin kötü olması koşuluna bağlı kalmadan iki uzlaşmaz yaratıcı ilke ileri sürdüğü görülmektedir. Kötü yüreklilik her zaman' özde bulunmaz ve kurucu ruhlara özgü bir ay rıcalık da değildir. Çünkü, farklı bir gruba ait ataların ruhları bazı kabilelerde kötü yürekli olarak görülürler. Her durumda bunlar, yakın zamanda- ölmüş insanlara ait olduklarında, olur olmaz işlerle uğraşan ruhlar olarak görülürler, oysa zamanla öyle yumuşarlar ki iyi y ü rekli olurlar.

Bu karş ıt anlamlılığa ya da daha kesin olarak, bizdeki Şeytan ile Tanrı'yı tanımlayan göksel ya da doğaüstü yaratıklar arasındaki kesin rol ayrımına Av ustura lya ye rlilerinde de rastlanmaz. Avusturalya yerlilerinin mitolojil eri bu yüzyılın başından beri sıkça inceleme konusu olmuştur.19 Mitolojil eri de aynı kozmogonileri gibi çok gelişmiş olduğundan (ortak bir referans noktasıyla, çeşitli çatışma ve çiftleşmelerin ardından Samanyolu'nda dü nyanın yaratılması) ve b i r kabileden diğerine değişiklikler gösterdiğinden burada hepsini sayıp dökmek olanaksızdır.

Bunları özetlemeden önce bir hatırlatma zorunludur. Antrapolog Andrew Lang 1887'de, Avusturalya dinlerinin kısmen tektanrılı bir n ite liğe sahip olduğunu kanıtladığını ileri sürerek meslektaşları arasında kuşkulu bir sansasyon yarattı. Hâlâ yaygın bir sapma olan böy-

'^Geza Roheim, *The* Pcmic of fhe Gods, Harper-Row, New York, 1972 (Fransızc çevirisi, 1.1 Ponique des di£ux, Payot, 1974).

le bir ulamanın, incelemeden kanıtlamaya yönelen- Avrup::ı-merkezci bir hatadan doğduğu biraz geç fark edildi. Bir başka aland'i, bu hatanın yarattığı bir başka mili dağıtmak için 1991 yılına. dek beklemek gerekti. Hiç kuşkusuz ezeh tektanrıcılık mitinden daha az sapkın, ama bir o kadar aptalca olan bu mit, dinazorların zorunlu yamyamlığı m itiydi. XIX. yüzyılda dinazorların yeniden yapımıyla çirkin oldukları kanıtlanınca bundan onların kötü olmaları gerektiği sonucu çıkarıldı. Ihtiyozor fosillerinin göğüs kafesinde daha küçük canlılarm varlığı saptandığında kötülüğün kanıtının buh.ınduğu sanıldı. Bu, ihtıyozoriaların birbirlerini yiyen kötü hayvanlar olduklarını gösteriyordu. Yaklaşık yarım yüzyıl sonra ise söz konusu "yamyamlar"ın, gerçekte, gebe dişiler oldukları ve "yedikleri" küçüklerin, aslında doğmayı bekleyen b eb ekl er olduklan anlaşıldı.

Avusturalyalılara (diğer "ilkeller"e olduğu gibi) tektanncı bir d ünya kavrayışı atfeden yanılgı yıllarca sürüp gitti. Örneğin 1925 yılında, yine Roheim'ın ortaya koyduğu gibi, Ingiliz antro polog Herbert Basedow şöyle yazıyordu: "Arrundta'larda tlahi Varlık, Altjerra adını taşır. iyiliksever Altjerra kendisi hiç d urmaksızın gökyüzünde koştururken altında koşturan kabHelerin davranışlarını ve o layla rı dikkatli bir gözle izler. Yerliler onun her yerde var olduğuna öyle kesin inanıyorlardı ki, Arrundta'lann gözde nidası, örneğin şeref sözü verirlerken, Alcjernm arrum'du ve yaklaşık olarak Tanrı beni duysun!' anlamına geliyordu, bu cümleyle, verdikleri söze Altjerra'yı tanık gösteriyorlardı. .." Oysa Arrundta'ların Altjerra'sı, tektanncı, hatta Hıristiyan Tanrı'dan kopya edilmiş bu tanıma asla uymayan, diğe r kabHelerin Altjerra'sından başka bir şey değildi ve dahası, Roheim'in bel irttiği gibi: "Basedow tarafından aktanlan deyim sadece misyonlardaki yerliler tarafından kullanılmıştır ve m isyonerlerin kurduğu okulun doğrudan sonucudur." Antik Avusturalya'da tektanrıcılık yoktur.

Bununla birlikte, ortodoks antropoloji yüzyılın başında ilerleme-

sini sürdürdü. Ve Avusturalya kabilelerinin hem tektanrıcıltğın hem de tektanncılığın ahlaki merkeziyetçiliği d iye adlandırılabilecek şeyin tam karşıtı dinleri olduğunu gösterdi. Örneğin Maralarda gökyüzü Minungara denen, sayısı iki olan ruhların yeridir. Ama bu Minungara'la r hem iyi hem de kötüydü. Kötüydüler, çünkü ne zaman biri hasta olsa, onlar yeryüzüne inip onun, işini bitirmekten başka bir şey düşünmezlerdi; ama bu iş için yeryüzüne indiklerinde, . ormanda oturan ve M umpan i denilen kaı;şıt bir ruh tarafından yenilgiye u'ğratılırlardı. Her şeye rağmen iyiyd i 1er, çünkü hastaları iyileştiren hekimler onlardı. Diğer kabilelerde de, örneğin Bimbinga'larda ve Anulalarda da az çok benzerine rastlanan paradoksal bir kavrayış tarzıdır bu.

Bu tür bir çelişki bizi şaşırtabilir; ama aslında bu rollerin diyalektik karmaşıklığına dayanan bir dünya yorumundan kaynaklanır: Hiçbir şey kendinde "iyi" ya da "kötü" değildir, he'r şey bir an bu, başka bir an şu olabilir. Örneğin, "iblis ve üfürükçü aynı kumaştan insanlardır," diye belirtir Roheim. Bir kabilenin dininde önem taşıyan aynı ruh, isteğe göre, bir yerde "iyi,". başka yerde " kötü" olarak nitelenebilir ya da dahası sırayla bir iyi bir kötü olur. llinka grubunun Aranda'larında büyük ruh Altjerra iyidir ve mara'dır (bu sıfatı acele yorumlamaktan kaçınmak gerektiği daha ilerde görülecektir) ve Tjoritja grubundan olanlarda ise "kötü"dür. Ve yine Roheim belirtir ki, mara, iyi kavramına Hıristiyanların yükledikleri 'anlamda "iyi" demek değildir. .. Mara sözcüğünün meta fizik yananlamı yoktur; bir cine uygulanabileceği gibi başka herhangi bir şeye de uygulanabilir ve kısaca, hakkında yaratılış e fsanesi olmayan herhangi bir şeyi ya da kimse – yi imler.

Pasifik d inler ini anlamak için gerekli olan anlambilimsel "gözden geçirme" burada bitmez. Gerçekten de, "cin" sözcüğü, hemcinslerine ister istemez bağlı olan Şeytan'ın özel hizmetçisi şeklindeki Avrupalı anlamda anlaşılamaz. Avusturalya dinlerindeki cinlerin çoğunluğu

gerçekten kötü bir yaradılışa sahip olup, insanlan dışarıdan ya da içeriden kemiriyorlarsa da, Pindupi'lerde cin yiyerek beslenen mangu-huıafa adında bir cin (d emo n) vardır! "Pir sırık gibi ince uzLın bu ib-lisin anüsü yoktur" (Roheim). Benzer bir ayrıksılık tektanrılı dinlerde bulunmadığı gibi, dahası, düşünülemez bile. Çünkü iblis yiyen bir iblis, bir anlamda, Tanrı'nın müttefiki olur. Oysa Avusturalya man-gukıırata'sı, hemcinsleriyle dişe diş boğuşsa da kötücül olmaya de-vam eder.

Gökyüzünde oturan doğaüstü bir ruh düşüncesi kaçın ılmaz olarak bizi daha tanıdık olan tanrılarla, hatta Tanrı'nın kendisiyle bir takım karşılaştırmalar yapmaya yol açar; ve aynı kaçınılmazlıkla saygı kav-ramını dayatır. Avusturalyalılarda durum hiç de böyle değildir. Ör-neğin kişiliğinin temelden bozulmasıyla ilgil i yukarda sözü edilen Altjerra hakkında Strehlow[20] şunu belirtir: "Aranda'ların iyi tanrısı. .. İnsanlığı yaratmamıştır ve insanlığın iyil iği onu ilgilendirmez... Yer-liler ondan ne korkarlar ne de onu severler. Tek korkulan, gökyüzü-nün başlarına çöküp hepsini öldürmesidir."

Galyalılar ve Avusturalyalılar kadar birbirine uzak iki halkın kor-kulan a rasındak i bu benzerlik çarpıcıdır; tıpkı Yumu, Pindupi, Pitjen-tara gibi birçok Avusturalya kabilesi için Samanyolu'nda köpek ayak-lı, sanşın (doğuştan sarışın Avusturalya yerlilerinin varlığını unut-mayalım), çok güzel doğaüstü bir varlığın var olmasının çarpıcılığı gibi.

Sırası gelmişken, wnnsallık kavramına dair düşünceleri az çok olumlu olsa da birçok yerlinin cinleri, kolaylıkla aldatılan aptal ruh-lar olarak düşündüklerini de belirtmek ilginç olur. Okyanusya bölge-sinin batısındaki Borneo'nun Ka toengouw nehri kıyısında yaşayan Da-yaklar, salgın dönemlerinde, cinler canlı insanlar yerine onları götür-

^°Carl Strehlow, Die Araııdcı-und-Lori0n Stdııılıe in *Zeıtral-Australjeıı,* Fran 1907-1908.

sünler diye kapılarının önüne tahtadan insan yont uları koyarlardı. Orta Avusturalya'nın Dieri'lerinde, bir salgın baş gösterdiğinde, büyücü salgının sorumlusu şeytam ya da Cootchie'yi çıkarsın ve kamptan kovsun diye içi doldurulmuş bir kanguru kuyruğuyla toprağı dövmeye gönderilirdi.[21] Cinin zekâsı, cesareti ya da savaşçılığı karşısında gösterilen büyük saygının pek kanıtı olmayan uygulamalardır bunlar.

Fakat, Okyanusya'nın bir ucundan diğerine hiçbir bölgesinde, bizim büyük ve biricik Kötülük Ruhu'muz olan Şeytan'ın, Baalzebub'un, Deccal'ın ya da başkalarının; Laterano ve Otuzlar Konsili'nin öne sürdüğü üzere kişisel seçimiyle kötü olan ve insanı günaha ayartan bir kişiliğin izine rastlanmadığını da söylemek gerekir. Böyle bir ruh her ye rde hazır ve nazır ve herkes tarafından tanınır olduğu kadar ezeli de olmalıdır. Ama Pasifik'te hiç de böyle değildir. Hastalığın, ölümün ve doğal felaketlerin korkunç etkeni olan Kötülük eğer Okyanusya, Polinezya ya da Melanezya dinleri –ya da en azından tepkimeli uçaklar, transistörler ve plastik çağında bu dinlerden geriye kalanlar (ne yazık ki çok bir şey yok!)– tarafından kabul gördüyse özel birtakım güçlerin ürünü olarak kabul gördü, yoksa biricik bir Tanrı'nın uzlaşmaz, merkezi gücünün belirmesi olarak değil. "İlkel" denen halklar ele alındığında varsayılmaya çalışılacak olan şeyin tersi ne Kötülük yorumunda indirgemecilik söz konusu değildir. Indirgemecilik, her zaman, animist kavramlar dağarı ile girişilen bir pazarlığın sonucudur; Kötülüğe neden olan Şeytan'a karşı Tanrı gücünü göstersin diye Tanrı nezdinde aracılıkla görevli kendilikler olan aziz ve azizelere; göz hastalıkları için Azize Lucie'ye, av kazaları için Aziz Hubert'e ya da kayıp eşyalar için Padovalı Aziz Antoine'a başvuran Hıristiyanların kavramlarıyla belli ölçüler içinde kıyaslanabilir bir diyalektiktir bu.

[11] Sir James Frazer, Tlıe Golden Bouglı, MacMillan, New York, 1963.

Bununla birlikte, Okyanusyalı farklı davranır, falanca yıkıma yol açmış özel cini yenilgiye uğratmak için bir büyücüyü ya da bir hekimi görevlendirir. Kıyaslamalar . tehlikeli olsa da, dünyanın ikiliğinden emin tektanrıcılığın, gökyüzünü merkezileşmiş bir yönetim alanı olarak kabul ettiği, oysa ki Okyanusya animistinin gökyüzünü bölgelere ayrılmış olarak gördüğü söylenebilir: • '

Her adanın kendi mitolojisinin olmasını bölgesel bir karaktere bağlamak mümkün olsa da, du rum kuşkusuz böyle değildir; tektanrıcı olan ve her biri kendini evrensel gören içkin eğilimli üç dinden çok farklı olarak bu mitolojiyi oluşturan mitler, cemaati oluşturan mitlerdir. Bu toplumlarda mitlerin değeri ve rolü, anayasaların demokratik toplumlardaki değeri ve rolüyle aynıdır; toplulukların yaşam tarzını yönetirler. Dolayısıyla her adanın kendi mitinin olması normaldir. Bu mitlerin, bizzat yaşamla ve öncelikle toplumsal uyumla iç içe girmiş olan iyiliğin asla karşıtı olmayan Kötülüğün, kötülüğe neden olabilecek ruhlada diyalektik bir ritüel içinde önlenebileceğini ileri sürmesi de bir o kadar normaldir. Dur um böyle olduğu içindir ki içkin Kötülük yoktur.

Bu farkı anlamak için şimdi modern Hıristiyanlıkla, örneğin Malinowski'nin betimlediği mitleri karşılaştıracağız. Hıristiyanlık, öncelikle, Yehovalıkla paylaşılan ve Tekvin tarafından oluşturulmuş bir kozmogoni önerir. Tanrı vardır, dünyayı O yaratmıştır ve O, lyilik'tir. Tanrı çok eski zamanlarda, davranışlarını ve toplumsal yaşamlarını düzeltmeleri iç in insanlara seslenmiştir. Son m üdahalesi, Oğlu İsa'yı yeryüzüne göndermek olmuştur. Tanrı'nın karşısında, Şeytan tarafından yönetilen Köt ül ük vardır. Bu iyilik ve bu Kötülük içkindir, varlıklarını şimdiye dek sürdürmüşlerdir ve bütün toplumlarda var olacaklardır. Güncel dünyada, kiliselerle devletlerin ayrımı bu gerekçeyle temellendirilir;Hıristiyanlığı oluşturan mitler artık toplumun mitleri değildir, Fransa'da en azından 1789 Devrimi'nden bu yana

böyledir. Nihayet, Şeytan'da cisimleşen içkin bir Kötülük kavramının va rl ığını s ürd ürdüğü içi n, çağdaş laik to pl umla rm yurtlaşlarmın temsil ettikleri Toplumsal lyilik ile bundan böyle dogma halini almış olan kilise mitleri arasmda büyüyen bir uçurumun açıldığı görülür: Bu uçurumun en görünür olduğu alan ise cinsellik alanıdır.

Örneğin Trobriand Adaları'nda ya da Avusturalya toplumlarında, yaklaşık XX. yüzyılın ortalarına kadar ayakta kaldıkları haliyle, ensest tabuları hariç (ensest, geniş anlamıyla akrabalık ve kabile yapılarına aykırı bir ilişki anlammda anlaşılmalıdır) bir "Cinsel Kötülük" betimlemesine rastlanmaz; dolay ısıyla şehvetperesr bir Şeytan yoktur. Tektanncı dinlerde fazlasıyla egemen olan Kötülüğün bu temsilinin Trobriand Adala rı'nda, Papua-Yeni Gine'de olduğundan daha fazla bir anlamı yoktur. İstimna, kadın ya da erkek eşcinselliği, eş aldatma ya da çocuk düşürmenin sadece toplumsal bir değeri vardır. Örneğin Papua-Yeni Gine'de erkek eşcinselliği bir düzene kQnmuştur;hatta genç erkekler için büluğ çağlarını izleyen belirli bir dönemde zorunludur.[22] An tik Yunan'daki düşüncenin bir çeşitlemesi olarak (Antik Yunan sanılandan çok daha az liberaldi, çünkü düzenleme tarafların arzusundan bağımsızdı ve örneğin cinsel alışveriş ancak yeniyetmelerle hoşgörülüyordu), gerçekten de Papular olgun erkeklerle (gerektiği gibi ayrıca düzenlenmiş olan) gündelik cinsel ilişkinin, nitelikleri herkesçe kabul edilm iş büyük savaşçıların erdemlerini oğlan çocuklarına "bulaşma yoluyla" aktaracağını düşünürler. Eş aldatma kavramı da yoktur: Yolcular çok yakın bir geçmişe kadar, uğradığı kabiledeki herhangi bir kadının kendisine lütufta bulunduğuna tanık oluyordu; kadının evli olup olmamasının, yolcunun talepte bulunup bulunmamasının önemi yoktu. Aynı şekilde istimna kavramının da fazla bir anlamı yoktu.

[22]Maurice Godelier, lA Production des grands hoıırnes, Fayard, 1982 ve Gilbert H. Herdt, Gunrdiaıı *of* (he Flute, Idioıus *oJ MascuUnity,* McGraw-Hil!, 1981.

Böylesi uygulamaların tektanrıcılığın uygulamalarıyla uzlaşmaması üzerine burada konuşmak gerekmiyor. Ancak, Okyanusyalıları, sadece cinsellik alanında da olsa, dizginsiz sefahat düşkünleri olarak göstermek hatalı olur: Orta Avusturalya'da, Kailish'lerin kabile şefi, çayırların büyümesi için yaptığı büyü törenleri boyunca ka rıs lyla cinsel ilişkiden kesin olarak uzak durur.“ Bu ıf>erhizin amacı enerjisini otlakların büyümesine adamasıdır. Başka birçok ilkel kabile gibi kadınların aybaşısından kutsal bir tiksimi duyan Orta Avusturalya Dieri'leri, kadınların bu dönemleri boyunca su akmtılarında yıkanmalarım, bunun akıntılardaki bütün balıkları öldüreceklerinden korkarak yasaklarlar. Torres Boğazı'ndaki adalardan biri olan Muralug Adası'nda erkekler kadınların denizden gelen şeyleri yemelerini, denizde yaşayan her şeyi öldürecekleri korkusuyla yasaklarlar. Bunun tersine, Leti'lerde, Sarmata'da ve Papua-Yeni Gine ile Güney Avusturalya arasında yer alan diğer adalarda, toprağı verimli kılan en önemli erkek tann ohm Güneş'in, yani Upu-lera'nın bayramı, verimlilik ilkesini yüceltmek için çiftleşmenin derinden derine teşvik edildiği açık saçık eğlencelerle kutlanır.[H]

Pek bilinmeyen iki kültürdeki, Tayvan'ın güneydoğusundaki Yu Tao ya da Orkide Adası da denen Irala Adası'nda yaşayan Yamilerle, Birmanya sınmndaki Assarn'ın Hint devletinde bulunan ve l96l'den bu yana Nagaland diye adlandmlan bir bölgede ikamet eden ilkel Güneydoğu Asya kabilesi Nagalardaki Kötülük düşüncesi ve nedenleri üzerine genel bir bakışı, dünya.' turumuza devam niyetine burada sunmanın yararlı olduğunu sanıyorum.

Yamiler, Malezya-Polinezyalı olduklarmdan Asya ile Polinezya arasmda bağ oluşturan halklardan biridir. Bu araştırmada iki nedenden dolayı ilgi çekicidirler. Birincisi, Asya mitolojileriyle Avusturalya

23prazer, Altıı Dal.
A.g^.

mitolojileri arasındaki geçiş konusunda tam olarak bilgi verirler, çünkü diyalektleri bashiic geniş Avusturalya dil ailesine dahildir. Bu nedenle, Asya etkHerinden çok erken ayrılmışlardır ve bu da inançlarının özgül bir Şeytan mitine doğru evrilip evrilmediğini ya da tersine bu miti güçsüzleştirip güçsüzleştirmediklerini görmeye olanak tanır. Iki nc i neden, gerçekte, Yamilerin, Qing Hanedam sırasında, yani l644'den l912'ye kadar en yakın ülke olan Tayvan'la ilişkilerinin asgari düzeyde sürdürülmesidir. Irala'nın iktisadi önemi olmadığı gibi stratejik önemi de pek yoktur. 1895'ten l945'e kadar adayı işgal etmiş olan japonlar adayı "etnoloji müzesi" ilan ederek halka kapamışlardı.

lrala, aralarında iki sönmüş volkanın da bulunduğu bir sivri tepeler zincirinden ol uşan dağlarla tamamen kaplı bir adadır. Nüfusu, beş altı köye d ağıl mış yaklaşık iki bin kişiden ibarettir; teknisyen, asker ve eğitimcilerden oluşan Tayvanlı personel ve aileleri de dahil edilirse nülus üç bine çıkar. Geçimlerini bahkçılıktan, esas olarak uçanbalıktan, aynı zamanda da ton, kalamar ve başka bazı çeşitleri avlamaktan , ayrıca taro, hint patatesi ve dan yetiştirmekten sağlarlar. Irala, kuşkusuz, turistik bir yer değildir: Otel yoktur ve tayfunlar sık sık o rtalığı kasıp kavurduğundan evler –çatıları d ışında– toprağın altındadır. Yerel ekonominin ilkel karakteri nedeniyle gençlik Tayvan'a doğru göç ettiğinden yüzyılın sonunda Yami kültüründen pek bir şey ka l maması olas ıdır.

Irala, yabancı kültürlerin etkisinden tümüyle uzak kalmış olsaydı emo logla r için ideal bir yer ol urdu. Ancak durum böyle değild i r, çünkü H ırist iyanlık oraya, l945'ten sonra Asya'da ras tlanan en yaygın iki biçimi olan Katolik ve Presbiteryen biçimleri altında girmiştir. Yine de Hıristiyanlığın yerel kültür tarafından emildiği ve geleneksel dinin yerini alamadığı söylenebilir. Yazıları olmadığından ve bütün gelenekleri sözlü olarak aktanidığından Yami inançlarının ne kadar

eski olduğunu belirlemek zaten olanaksızdır.

Esas olarak dinsel bir sistem olan Yarnilerin etik sistemi, balık - tüketim kurallarından yola Çıkarak oluşturulmuştur: Listeledikleri dörtyüz elli çeşit balığın bazıları her yaştan kadınla r ve erkekler tarafından, diğer bazıları yaşlı erkekler ve ka.dınlar tarafından tüketilebilir. Bazı türler yalnızca hamile kadınlar içindir. Bazılan yalnızca loğusalıktan kalkan kadınlar tarafından tüketilebilirken, bazt köylerde oturanlara yasaktır. lzin verilmiş balıklarla yasak balıkların listesi oldukça karmaşıktır: Seksensekiz. tür herkese yasaktır, altmışı belli koşullarda erkeklere yasaktır, bunların bazılan kanları hamile kaldığı andan itibaren kocalara yasaktır, diğer altmış tür balık ise kadınlara yasaktır, yalnızca dört tür. hamile kadınlar için serbesttir...

Bu, hemen hemen bütün Okyanusya'da görülen tabu sisteminin özellikle "okunabilir" bir modelidir. Bu sistem bir etiğe dayanmaz; her zaman olduğu gibi, dünyanın klasik korunması sistemine dayanır: Tabuya saygı, kozmik düzeni sürdürür. Bir Yami "tabu durumunda" ölürse, Hıristiyan bile olsa, Hıristiyan gömme törenleri reddedilir. Ama görüleceği gibi, Yarnilerin tabu sistemi tanrılardan bağımsızdır.

Üzerinde yaşadıklan adanın küçüklüğüne rağmen, Yamilerde, yaratılış mitlerini ve hiyerarşik tanrılar silsilesini içeren gelişmiş bir kozmoloji vardır. Çarpıcı nokta, özellikle Doğu'daki Tufan mitine - tufana hamile bir kadın yol açmıştır- burada da rastlanmasıdır. Panteonun tepesinde Simo-Rapao hüküm sürer: Ilk insan çiftini o yaratmıştır ve Yahudi Yaratılış Tanrısı gibi etrafında bir tanrılar konseyi vardı r. Bu panteonun en altında ise kötücül tanrılar vardır. Bunların oburluklan Yarnileri "taro"lardan ve hint patatesinden yoksun bırakabilir ve kükürtlü özsuları iğrenç çekirge ve tırtıl yağmurlanna neden olabilir. Yami kozmogonisi, adada ortaya çıkan ilk insan varlığından başlayarak karmaşık Yami soykütüğüyle tamamlanır.

Pant.eonun iki ucu arasında aşağı tanrılar ve hatta doğaüstü, ama tcın nsal olmayan kendilikler vardır; bunlar doğuma ve yaşama yön veren iki dişi olan *Pina Langalangoa'lardu.* "Tanrı" kavramı diğer kültürlerdekiyle aynı değildir, çünkü tannlara "göksel atalar" anlamına gelen ahey do W ve "yukardaki insanlar" anlamına gelen tawo do *to* den i r.

Demek ki Yarnilerin sistemi, yukarda çözümlenenler gibi, cehennemin başkemini de içeren bir panteon sistemidir. Bunun kanıtı, Yamilerin yıİda bir kez, aralık ayında bütün tannlara kurban sunmalarıdır. Fakat inançlarının bir özelliği olarak; doğaüstü alanında tanrılar, ruhlardan sonra gelirler. Onlara göre her insan varlığı bir "temel ruh"a ve organlarda, eklemlerde, vs. bulunan birçok ikincil ruha sahiptir. Ölü m ruhları serbest bırakır, yine de büyü yoluyla, örneğin ruhları görmeye ve onları duayla korumaya tanrının rızasıyla muktedir (zinanın kokusunu a labi len ve hatta zinaya dair düşünceleri okuyabilen) tek kişi olan bir büyücü, ma)ıahaw, aracılığıyla ruhları geri çağırmak "da olanaklıdır.

Bir kişi doğal bir nedenle öldüğünde -yani bir kaza ya da acı çeklirer, bir hastalık değil de yaşlılık neden olmuşsa- temel anito Beyaz Ada denen mitik bir adaya çekip gider. Ama eğer hoşnutsuzsa, o ve diğer ruhlar canlıla;ra, insanlara olduğu kadar hayvanlara da acı vermek için geri gelebilirler ve canlıları kötü ya da hasta yapabilirler. Dolayısıyla Yamiier, ister istemez, anito denen ölülerin ruhlarının sürekli ve "denetlenemeyen" korkusu içinde yaşarlar. En güçlü Yami tabulan cenaze törenleriyle ilgili olanlardır. Ölünün başında geçirilen geceler boyunca, öl ünün akraba ve dost çevresinden hiç kimse gözünü kapamaz, çünkü ölünün anito'sunun saldırısından korkarlar. En korhınç kara büyü, bir insanın bir mezarın kumuna dokunmasını sağlayarak yapılır; çünkü kum bir anito taşıyo r olab ilir.

Bu inançlarda iki çarpıcı özellik görülür. Öncelikle, ruhlarla Yami

pameonunun alt düzeyindeki cinler arasında net bir ayrım vardır. Ardından, ruhların ikili karakteri: Tümden kötü değillerdir, ama kötü olab i lirler. En ürk ünç Kötülük tanrıların değil, insanların ürünüdür, anito'larıdır. Bu mitolojinin felsefesi, yukarda açıklanan birçok Okyanusya inancında da olduğu gibi, ilkel Asya dinlerindeki ölülerden duyulan korkuya da bağlıdır. Elbette Yamilerde Şeytan yoktur.^^

Gerçekten de, inançlarının temel felsefesi Kötülüğün kökeninin, insanların kötü niyetliliğinin bir kalıntısı olarak insani olduğu, doğaüstü olıbadığıdır. Bu felsefe, " kötü düşünceler içimizdedir" formülüyle özetlenebilir.

Yarım milyon nüfusu bulan Assam Nagaları farklı kültürlere sahip belli başlı onbeş kabileden ibarettir. Düz siyah saçlı, siyah, çekik gözlü, baskın olarak Mongoloid tipinde olmaları dışında kökenleri hakkında çok şey bilinmemektedir. Otuzbeş bin yıl önce başlamış, Güney Amerika'ya kadar uzanan büyük Mongoloid göçleri sırasında, günümüzde kaybolmuş olan ve Avusturalyalı ya da zenci -bunlar, özellikle kıvırcık ya da dalgalı saçlarla ayırt edilirler- yerel toplulukların yerine geçmiş olmaları olasıdır. Bazı Nagalarda rastlanan mongoloid olmayan kimi özelliklerin düşündürdüğü budur. Zaten, Naga hikâyelerinde Mongoloid olmayan topluluklarla bir karşılaşmadan söz edilir. Nagalar, büyük Çin-Tibet dil ailesine ait otuz kadar tonal dil konuşurlar; dolayısıyla, Güney Çin'den gelmiş olmalıdırlar.[26] Di-

25Yamile.r üzerine, bilgilerin önemli bölümünün alındığı eserler: Yamiler üzerin en eksiksiz inceleme olan Deszo Benedek'in mükemmel incelemesi *The Yaıni of Irala, The World* aid I, The Washington Times Corporation yayını, Eylül 1987 ve Krista Weider'in incelemesi, *The Legends of Irala,* Research-Penn S te University, cilt 6, no 3, Eylül 1985. KUrban eden ayin yöneticisinin başındaki kotülüge neden oldugu varsayılan hırsız ya da kötü ruhlu kişiden haksız yere verdiği ısnrap dolayısıyla intikam almakla görevli bir kenenkelenin kurban edildiği özel bir Yami dinsel törenini belinmek gerekir. .

26Nagalar üzerine bilgilerin önemli bölümü julian jacobs'un Alan MacFarlane, Sarah Harrison ve Anita Herle ile birlikte yazdığı şu mükemmel eserden alın-

ger onak nokta, son yüzyıla kadar hepsinin kelle avcısı olmasıdır. Her koşulda Nagalar, paleolitik olmasa da eski bir ilkel kabiledir. Nagaların Güneybatı Asya'ya göçlerinden önce burada yaşayan toplulukların dinlerinden kimi öğeleri almış olması olası olan dinleri dünyanın yorumuna dair eski şemaları yansıtır; Naga dinsel politik rejimlerden bağımsız gibi gözüktüğünden bu şemalar açıklayıcıdır: Ao kabilesi gibi bazı kabilelerde topluluğu en yaşlılar yönetir, Konyak'lar gibi başka kabileler otokratik bir rejime tabidirler ve' Angami'ler gibileri ise Ejıcyclopaedia Britannica'nın değerlendirmesine göre "en katışıksız" demokrasi uygular. Bunlar, mevcut halleriyle, uzun süre önce bir araya gelmiş ve kimi zaman geleneklerden kimi zaman da sıfırdan yola çıkarak uyumsuz bir kültür oluşturmuş, az ya da çok birbirine bağlı kabileler olarak ortaya çıkarlar.

1890'dan bu yana adım adım Hıristiyanlaştırılmış olmakla birlikte başlangıçtaki dinlerinin hatırasını daima koruyan Nagalara göre insanın kökeni doğaüstüdür. Bu, kimilerine göre bir taş, kimilerine göre bir balkabağı ya da dev bir kuştur. Dinse) tören ve inançlar bakımından kabileler arasında ortak özellikler olsa da, Nagaların ne ortak bir mitolojileri ne de ortak dinleri vardır. Yaratıcı bir tanrıyı kabul ederler. hkat Angamiler gibi bazı kabilelere göre, bu, aslında insanların yaşamına pek karışmayan, uzak bir tanrıçadır; Konyaklara göre ise, yeryüzü faaliyetlerine sü rekli karışan, Kawang denen bir tanrıdır. Ama hepsi de iki tür ruh olduğunu ileri sürer; alt düzeydekiler yeryüzü ruhlarıdır ve yüksek olanlar ise elbeueki gökyüzü ruhlarıdır. Birinciler arasında kötü ruhlara, avın, verimliliğin, vs.'nin ruhlarına rastlanır. Nagalar, tanrı rızası için kurban adadıkları Kötülüğün ruhları da dahil olmak üzere aşağı ruhlara çok önem verirler.

---

mışur: l.es Nıigas, Ediıions Olizane, 1990, Cenevre. Nagalann dil grubu üzerine görüşler farklı farklıdır, çünkü Eıicyclopacdiû Britcmıiica'nın 1980 baskısındaki "Naga" maddesine göre dilleri Tibet-Biimanya grubuna dahildir.

Nagalara göre, Kötülüğün evrensel nedenleri olmadığı gibi onlarda Kötülüğe ilişkin ortak bir kavram da yoktur. Kötülük çeşitli biçimlere bürünür, her kötülüğün kendi nedeni ve çaresi vardır. Örneğin Konyak'lar için bir deprem, bir klan şefinin ruhunun geçerken, yolunu kapayan büyük sarmaşıkları kesmesiyle meydana gelir. Depremin çaresi basit bir ritüeldir; köy bir araya gelir ve bağırır: "Düşme, düşme ki toprak sakin kalsın!" Korkutucu. bir olay olan güneş ya da ay tutulmasına, güneşi ya da ayı ısırmaya kalkışan bir kaplan, bir kurbağa ya da bir köpek neden olur ve İdan şefleri bağınriar: "Yeme onu, bizim Güneş'imiz o!"

Burada anılan inançlann tümünde Kötülük güçleriyle pazarlık yapma olanağı vardır: Bu güçler de diğerleri gibidir, bunlar da kurban isterler. llkel dinlerin hedefi, insan varlığını çevreleyen çeşitli doğaüstü güçler arasmda bir denge kurmaktır, ki bu denge ritüeller sayesinde sağlanır. Bu dinlerde ne dünya geri döndürülemez biçimde bölünmüştür ne de ilk günah vardır. insanın doğaüstü güçlere boyun eğmesi söz konusu değildir. Dinlerin hedefi tanrıların ve cinlerin hareketliliğinin insan faaliyetlerini aşı rı rahatsız etmesini ve özellikle tanrı ve cinlerin bu faaliyetlere etik renkler vermesini engellemektir. Bunlar, saygı gösterilmesi gereken, ama teolojik bir sistem dayatamayacak, ikili özellik gösteren yabancılar, bir anlamda can sıkıcı kişilerdir . Yani dinler esas olarak doğaüstünün sürçmelerini uzak tutmaya yönelik ayinlerdir. Bu anlamda yaptıklan belki tam da tektanncı dinlerin yaptıkları şeyin karşıtıdır. Farklılık akademik gibi gelebilir; ama'böyle değildir, bunu ilerde kanıtlamayı umuyorum.

Hâlâ yan-özgün halde yaşayan ender gruplardan biri olan Nagaların özel durumunda, merkezi bir yönetimin yokluğunda, ne merkezileşmiş bir Kötülüğün ne de tek bir 5eytan'ın temsilinin bulunduğunu bir kez daha belirtmek gerekir. Okyanusya'daki Yamiler ve Nagalar gibi "ilkel" denen toplumlar, mutlak lyi'yi ve mutlak Kötü'yü niçin

tasarlamadılar? Burada yanıtlanması gereken soru budur. Dinsel antropoloj inin büyük sorularından biridir bu ve bu sorunun konusu burada ele alınamayacak ve aydınlaulamayacak kadar geniştir. Bir Levy-Bruhl'ün "aşağı toplumlar" -çünkü yazılı gelenekleri yoktur- Üzerine tezlerini (kısmen!), bir Marcel Mauss'un ve bir Emile Durkheim'ın toplumsal ile dinsel arasındaki karşılıklı bağımlılık üzerine tezlerini ve elbette bir Levi-Strauss'un dinselliğın oluşum kipi ve bunun teknik, ekonomik ve to plumsal gerçeklikle ilişkisi üzerine tezlerini ele almak yetmez; gerçekten de işe etiğin doğuş undan başlamak gereki r. Çeşitli yeteneklerle donatılmış birçok kişinin yaşamlarını bu . işe adaması bile konunun ancak kısmen aydınlığa kavuşturulmasına yeter.

Bununla birlikte b aşlangıç için sınırl ı bir açıklama Ön e rilebilir. Okyanusya'daki toplulukbr gibi sayısal olarak kısıtlı ve coğrafi olarak sınırlı topluluklar, Kötülüğün ancak görece bir kavramına sahip o l ab il irle r, çünkü kaza, hastalık, açlık, ölüm, aynı anda genel ol'arak az sayıda insanı etkiler. Felaketin sayısal işareti orada zayıftır, başka yerde yığınla cesedi art arda dizen büyük salgınların yol açtığı yıkımlar burada bilinmez. Kültürel çeşitlilik de cılızdır ya da yakın bir geçmişe kadar en azından böyleydi: Okyanusya to pl ul ukları, örneğin Yunan ya da Roma tiyatrolarının ve daha sonra matbaanın olanaklı kıldığı büyük edebi yayılmalan tanımadılar. Böylece, örneğin Trobriandlılann, Suetone'un Oniki Sezar'ın Yaşamı'nda' bir araya getirdiği türden dehşet hikayelerine vakıf olabileceklerini hayal etmek çok güçLür. Demek ki Kötülük kavramı, Okyanusya'da, güneş, deniz, bitkiler ve kadınların doğurganlığı gibi yaşam güçleri karşısında gülünçtür. Okyanusya mitleri, bu açıdan Yunan mitleriyle ve belki de tüm yarımada mitleriyle kıyaslanabilir; bunlar, etik kategorilerin gevşekçe içeri alındığı yaşam mitleridir.

Nihayet, iktisadi zayıflık dolayısıyla iktidar burada sınırlıdır. Do-

ğu toplumlannın tanıdığı türden haksızlık yapan katil zorbaların anısı olmadığı gibi, büyük politik sistemlere de sahne olmamıştır. Büyük politik sistemler büyük dinsel sistemlerle bir arada old uklarına göre, demek ki Okyanusya, büyük toplumsal yasakları bir Kötülük ciniyle özdeşleştiren bir öze sahip merkezi dini asla tanımadı.

Dolayısıyla, büyük tektanncı beddualaran hedefi olan .Şeytan'a burada yer yoktur. Yaşayanlara acı çektirenler, olasılıkla etik değeri olmayan kendiliklerdir. Belki bu, Cook'dan Bougainville'e kadar adaya ayak basan ilk Banlı gemicilerin hissettikleri büyülenme motifin arkasında yatan gerçektir. Ve lyi Vahşi mitinin kökenidir. Bu "vahşi"ler "iyi" değildi, kötülükleri kadar iyiydiler. Yakın bir geçmişe kadar içlerinden çoğu yamyamdı. Ama bizim kaşiflerimizin hissettikleri şey onların, her durumda bize ait olan, karanlık, nedensiz, kirli, aptal ve kötü olan Kötülüğü bilmedikleri oldu.

Onları idealleştirdik; ardından bu ideali yıktık, sonunda da yoldan çıkardık; önce cinsel organlarını ve özellikle fiziksel çekiciliklerini saklamaya yönelik "güzelliği bozucu şeylerle" anatomilerini gizleyerek, ardından Şeytan'ın varlığını onlara öğreterek ve nihayet görsel ürünle rimizle onlara Şeytan'ın varlığını kanıtlayarak...

3.

KÖTÜLÜKTEN KURTULAN HINT

“Asya"dan bir kendilik olarak söz etmenin güçlüğü üzerine – Yakutların Hıristiyanlığı kendi içlerinde eritme ve Şeytan’ı yutma tarzlan üzerine – Çok sayıdaki başka . dinin anası Vedacılık üzerine – Bildiğimiz her şeyin ve Vedalar'ın “kim bilir?"inin göreceliliği üzerine – Buda, Mara'yla savaşı, iblislerin varlığı ve Budist kozmolojide Şeytan’ın yokluğu üzerine – Hinduizmi açıkça tanımlamanın olanaksızlığı üzerine – Kötü Şiva’nın iyilik edimleri ü.ıerine – Tanrısallıkla kaynaşma demek olan Hinduizmin tek gerekliliği üzerine.

Bir şeyin başka bir şey olmadığı şeklinde formüle edilen çelişmezlik ilkesi içine işlemiş olan ve mantık kurallarını izleyen Batılı bir zihin için, Asya'ya ayak basıl dığında Şeytan'ı araştırmak içinden çıkılmaz bir hal alır. Örneğin Seylan'daki herhangi bir tapınağın freskoları ve çengelli şeymn yavrularını inceleyen bir yolcu, elbette Budistlerin, Şeytan'ı değilse de en azından şeytanları, şeytanın çocuklarını, ye ğenle rini ve diğerler ini tamdığı ve dolayısıyla Şeytan'ın evrensel olduğu sonucunu çıkarma eğilimini gösterir.

Fakat Asya'dan söz etmek maceralıdır. Öncelikle herkesin kendi Asya'sı olduğu i çi n bu böyledir. Tibet ya da S ibirya, Endonęzya ya da Bomeo, Malezya ya da Filipinler, Hindistan ya da Pakistan, Çin ya da Japonya; bu ülkelerin her birini az da olsa tüm bir yaşam olarak tanımak gerekir. Dahası da var! Bu ülkelerin hepsi farklıdır ve bunun karşısında Avrupa, Britanya'nın Savoia'dan, Asturia'nın Endülüs'ten ya da Mecklembourg'un Bavyera'dan kısmen daha farklı olduğu bir eyaletler birlikteliği gibi görünür. Barrington çiçeklerinin -ardlarında ortaya çıkışlarının tek izi olarak toprağa saçılmış pembe bir gümüş pü'Sköl bırakarak- ancak bir saat yaşayabildikleri denli yaşamın hızlı olduğu, Malezya cangılından, geçen yüzyılın Rus^ seyyahlarmın boğazlarında yuttukları kıl ıçla göm ülm üş insanlara rastladıklarını anlattıkları Gobi Çölü'ne dek uzanan topraklarda, "inatçı iki ayaklı" dışında tek bir ortak canlı yoktur. Bu durumda ortak bir dinleri olduğuna nasıl inanılır? Ve paylaşılan bir Şeytan'ın varlığma nasıl inanılır?

Dahası, Asya bizim dünyamızdan daha yaşlıdır. "Asya" demek, et-

nolojinin hakkındaki bilgilerimizi en ince ayrımılarına dek belirttiği günümüzde, ilkokul coğrafya derslerine kadar uzanan bir kavramı kullanmaktır; mutlaka merkezde olan Avrupa pembeye ve Asya sarıya (Afrika, çoğu kez kahverengidir; siyahın edeplice anıştırılmasıdır bu) boyanmıştır. Ama, antropologların bir dönem inandırmak istediklerinden birbirine çok daha az benzeyen Asyalılar bilinmez bir şeyin ardından kuzeydoğuya doğru yola çıkıp, buzlar arasında sıkışmış Bering Bağazı'm ayaklan ıstanmadan (ama donarak) geçerek, Ateş Adası'na kadar uzanıp Amerika kıtasına yerleştiklerinde, Avrupa, kaçınlmış bakire kız adına hâlâ viyaklıyor gib iydi. Bu, otuz beş bin yıl önceydi ve Madrid ile Moskova arasında yaşayan atalarım ız hâlâ neolitik dönemi yaşıyordu.

O halde, Saul'ün kendi kilisesin i kurmak için Roma'ya kadar yaydığı mantıksal düşünce kategorileri içinde donup kalmış bizimki gibi inançlara, bunca zamandan sonra bu insanların da inandığı nasıl düşünülebilir? Eski Hong Kong'un Hırsızlar Pazarı'nda, yirmi yıl önce, fildişinden heykeli yapılmış bir Mangol yeniyetmesiyle konuştuğumuzda ve on yıl sonra Java'nın güneyinde, Banju Wangı yakınlarında bir ihtiyarla konuştuğumuzda aynı binlerce yıllık bakışla karşılaşıyorduk. Sekseniki yaşmda olduğunu itiraf eden yarı ç ıplak Hindu rahibinin yanıma verdiği kişi kördü ve Seylan'da, Prens Rama'nın düştüğü ve kanatlı cinler tarafından kurtarıldığı yeri göstermek için beni bir kahve masasından biraz büyük, fakat denizden üç yüz metre yüksekte sarp bir kayaya çıkardı. Asya'nın yaşı yoktur, bizim tarihimizi üç kez yaşamışt ır ve oradaki bütün çocuklar, bakışlarının ciddiliğiyle genç Dalay-Lama'ya benzerler.

Ne televizyon ne de mobil telefonlar Asya'da bir şey değiştirdi. Asya, zaman ve mekan açısından her şeye direniyor. Antropologlann Kuzey Türkleri olarak betimledikleri ve Buz Denizi kıyısında, ama gerçekte cehennemin kıyısında (Hidrolik bir proje için 1926 yılında

Yakutistaıüı gönderilen bir Sovyet gezi heyeti, tuzun yarım kilosunun dön gram altına, etinkinin yirmi grama satıldığı bu ülkede açlıklan öldü) yaşayan Sibirya Yakutları bunun iyi bir örneğidi r. XVIII. yüzyıl sonunda dayanıklı misyonerler onları HıristiyanlaşUrmaya gittiler. Birkaç on yıl sonra Yakutlar şunları anlatıyorlardı:

"ŞeyLan Isa'nın *ağabeyidir, ama hötü kalpUdi*r, *oysa* ki *İsa iyi yürekliydi. Ve Tan11* Yeryüzii'nii *ya ratmak isiediginde Şeytan'a şöyle dedi: 'Her şeyi yapmalila* ve *benden daha büyük olmakla övünüyorsun; öyleyse, okyanusun* dihinden biraz hum *gelir.' Bunun üzeıine Şeytan denizin dibine daldı, ama yıuhan çıhtıgmda ellerindeki kumu suyun götürdüğünü fark etti.* Ati *defa daha daldı,* hepsi *boşunaydı; dördünciide kırlangıç halini aldı ve gagasının* uwnda biraz *balçık getirmeyi başardı. Bunun üzerine Isa çamuru kutsadı, çamur da Yeryüzü* oldu. *Yeryüzü* güzel, *düz ve kaygandı. Ama Şeytan, kendine bir dünya yaratmak* islediginden, *gagasında biraz çamur* salılamıştı. *Isa humazhgı fark elti ve* ensesine *bir tokat attı.* Bunun *üzerine Şeytan çamuru tükürdü ve* bunîür *da düşerelz dağlan meydana getirdiler.* -I

Hikâye anlamlıdır, çünkü burada Şeytan'ın önceki mitolojiler tarafından yutulmuş olduğu görülür. Şeytan, Hıristiyanlar tarafından kabul edilen kötülüğüne -ki burada kötülükyapma eğilimi haline geldiğini varsayalım- ve dillere destan, zekâsma rağmen, suçüstü yakalanmış bir üçkâğıtçı gibi Isa'nın şiddetli saldısına uğrar. Şeytan, evrensel ve kı.yamete îlişkin tüm gücünü kaybederek -daha ilerde- ayrıntılarına girilecek olan- yine evrensel, ama hiç kuşkusuz şeytani olmayan bir figür t)lan soytarıya, *tricbter'e* dönüşür.^ Çünkü Asyalılar Buz Deıiizi'nden Hint Okyanusu'na dek, tepede bir Tanrı'nın, altta da bir Şeytan'ın olduğunu asla hayal etmemişlerdir. Gerçekten, bu iki kişi-

' V .L. Seroscvskii, Yakuty, Perograd, 1896, aktaran joseph Campbell, Pılmitive Mytlıoiogy - The Moslîs o{God, Yiking Penguin Inc., New York, 1959.
2 13kz. 8. bölüm.

lik de kültüreldir ve Asyalı nasıl bir Tanrı'nın var olduğuna doğal olarak inanma eğilimindeyse aynı şekilde Tanrı'nın ve Şeytan'ın birbirine karıştığını hayal etmesi de doğal olarak olanaksızdır. Bu ki tabın sonunda görülecektir ki bu düşünce utanç verici değildir, çünkü modern ve Hıristiyan bir filozof olan Giovanni Papini de, Yakutların yardımı olmaksızın, bunu formüle etmiştir.

Afrika, Okyanusya ve Amerika'nın eski sakinleri gibi Asyanınkiler de, dünyanın geri kalanına göre değerlendirildiğinde, özellikle güneyindekilerde doğal olarak dindardır. Batı, Asya'nın cinlerle ve mucizelerle çalkalandığını, kısacası hâlâ putperest, yani putatapar olduğunu sandı. Kıta günümüzde üç dine, Budizme, Hinduizme ve Islama aitmiş gibi gözükse de, bu dinlerin yerleşmesi (Budizmi bir felsefeden çok din olarakkabul edersek) ve birbirlerini etkilemesi çok karmaşıktır. Her şey Hint'te başladı, çünkü Hint, Asya'nın Yunan'ıydı. Bu nedenle eğer Asya'dan söz etme cesaretimiz varsa, söze Asya'nın tinsel anası Hint'ten başlamak ge rekir.

Gerçekten de Asya'nın büyük yerli dinleri, Hinduizm, Budizm, Caynacılık, Taoculuk, Şintoculuk esas olarak, Ari (Arya, yani "soylu" sözcüğünden gelir) istilalanyla, İran'dan gelen halkların istilalanyla lö 1500'e doğru Hint alt-kıtasına girmiş olan Vedacılıktan türerler.[3] Kutsal kitaplar olan Vedalar'dan yola çıkarak adlandırılan Vedactlık bir ya da birçok eski dinin yerini aldı. Böyle bir araştırmada ilk tanrıların, dolayısıyla ilk şeytanların nereden geldiğini bilmek gerekli olduğundan ve insanlık lö XV. yüzyıldan önemli ölçüde daha yaşlı olduğundan Vedacılığı önceleyen dinlerin hangileri olduğunu ve Şeytan'a inanip inanmadıklarını kendimize sormaya hakkımız vardır. Oysa bu belli belirsiz bilinmektedir.

Ari istilasından önce Harappa uygarlığı ya da boyunca yerleştiği

---

' Bkz. 5, bölüm.

büy ük ırmaktan aldığı adıyla I nd us uygarlığı diye adlandırılan uygarlığın var olduğu kuşkusuz bilinmektedir. Ama, yazıdan yararlanamadığı için bu uygarlık hakkında pek az şey bilmekteyiz. Hayvan değiş tokuşa dışında dış d ünyayla bağlantıları çok azdı, denize kıyısı yoktu, aslında ne a lla rı ne de at arabalarını tanımasına ka rşın surlaria korunuyordu ve uygulamada politik bir yapısı yoktu: Şefin hem general he m de' büyük rahip olduğu ilkel bir krallıktı. Dravidler denen bu uygarlığın insanlarının, bunları küçümsemiş ve bunlardan nefret etmiş gözüken Arilerin tanımlarına göre, tenlerinin Arilerden daha koyu ve yüzlerinin yassı olduğunu söyleyebiliriz.'*

Ari-öncesi bu uygarlık lö V. bin yılından beri var olmuş olabilir. Tekerleği bilmiyor olmaları, Ariler Hint'e yerleşmeye geldiklerinde, Dravidlerin, son derece ilkel özelliklerini koruduklarını gösterir. Çok eski başka uygarlık örneklerinden yola çıkıldığmda, Güneş ve verimlilik gibi temel kültlere dayanan Dravid dininin de ilkel olduğu hayal edilebilir. Büyük Tanrıça kültünü uyguladıklarını düşünmek i Çin nedenler olsa da burada artık arkeolojinin alanı sona erer ve spekülasyonunki başlar.

Hint'e yerleşen' Arilerin Vedacılığı bin yıl sürdü. Bu on yüzyıl hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir: Arilerin taştan yaptıkları hiçbi r şey yoktur ve hiçbir şey yazmamışlardır. Kutsal kitapları Vedalar lö III. yüzyıla doğru belirgin hal almıştır; o zamana kadar, sözlü olarak aktanldığından yüzyıllar sonra yazılmış transkripsiyonun aslına uygunluğu hakkında fikir yürütülemez. Demek ki başlangıçtaki ■ Ari dini hakkında kesin bir şey bilinmemektedir; bilgimiz, ileri tarihlere ait yazılı transkripsiyonlarına dayanmaktadır. Fakaı, aristokratik ve savaşçı bir kast olan, erkek dostluğunu geliştiren

---

* JP. Malloıy, Jn Se«rch *of* the Iıido-Eu?opemıs-Laıigucıge, ArcÎKieology *arıd* M Thames&udson, Londra, 1989; Ⅳ'e Sir Mortimer Wheeler, *The* /ıdus Civili-;:rt/iorı, Cambridge, 1968.

ArHerin Him'e, Büyük Tanrıça'yı' tahtından indiren ya da her durumda onun üstünlüğünü tartışan erkek b ir panteon dayattıkları varsayılabil ir.

Bütün dinler gibi eski Vedacılık da kendi Yaratılış yorumu olan Nasadiya ya da Rigvedalar'ın Yaratılış ilahisi denen bölümde (X: 129). başlangıçta, ne varlığın ne varlık-olmayanın, ne havanın ne gökyüzünün, ne ölümün ne ölümsüzlüğün, ne gecenin ne gündüzün, hiçbi r şeyi n olmadığını, sadece soluk almadan, kendi gücünden nefes alan Bir'in var olduğunu ileri sürer. Nasadiya'ya göre, Ilk Variığın iç zorunluluğu, varlık ile varlık-olmayan arasındaki ilk antitezi yaranı ve ardından aktif enerji ile pasif madde arasındaki antitez yaratıldı. Purusa-Sukta ya da Insan llahisi biraz farklı bir yorum sunarla n rıla r dünyayı bir ilk varlığın, asla var olmamış- ve asla var olmayacak olan pumsha'nın kurban edilmesi sayesinde yaratmışlardır.[6]

Eski İran'daki gibi, Hint Vedacılığında da ikici bir şema vardır: Vanma, Mitra, Indra ve Nasatya ikizlerinden oluşan tanrılar ya da dcıeva'lar iktidarını dengeleyen karşı-tannlar ya da asıira'lar. Varuna'nın savaşıp zafer kazandığı Virtra gibi karşı-tanrılar da tıpkı tanrılar gibi çokbiçimlidir. Bunlar, Arilerin düşmanlarının mitolojik biçimlerini temsil ediyorlardı ve olasılıkla Pani, Dasa ve Indus uygarlığının başka temsilcileriydiler. Gerçekten de Indra, *purandara,* yani "surların yıkıcısı" diye nitelendirilmiştir ve hiç kuşku yok ki Harappa topluluklarına aittir.[7] Eski hikâye: Rakip, şeytana dönüştürülmüş ve kapkara temsil edilmiştir, çünkü Dravidkr koy u tenliydiler.

Ama bu ikicilikteki simgecilik, varlığın ve varlık-olmayanın, yaratılışın ve kaosun da ikiciliğidir. Bu, zorunlu karşıtlıklar üzerinde

---

' Campbell, Pılmilive *Mythology - The Mashs of God.*

6 Tlıe Rig *Veda,* Penguin Classic, Londra, 1981.

' Mircea ELiade, *Histoire des croyances ctdes idees religietıses,* c. I, De *l'iige pierre aux mystires d'Eleusis,* Payot, 1976.

kurulmuş bir dünya yorumudur. Kozmos esas ohi.rak insan karşısında iyi yüreklidir. Bu, Kötülüğün olmadığı anlamına gelmez; ne var ki kötülük, normaldir, kozmik kaosun bir sonucudur, çünkü Gökyüzü'nün karşıt güçle ri arasında barış hiçbir zaman inşa edilmemiştir ve eğer kötülük insanı etkiliyorsa bu, insan mikrokozmosunun makrokozmosun bir parçası olduğu içindir. Ev içindeki grhya ve cemaatle ilgili *srauta* ritüellerine gösterilen özenin önemi de buradan kaynaklan ı r: Ritüel, göksel yasalann kutlanması olduğu kadar ■ gözlenmesidir de ve yanlış yerine getirilen bir ritüelin kendisi bizzat bir felaket kaynağı olabilir. Ritüelin bu önemi Ari Hint'indeki yapıları yansıtır: Toplum çoktan hiyerarşikleşmiş ve kurallara bağlanmıştır ve din, toplumun bağlaşıklığının ruhu ve politik aracıdır. Ritüel, rahiplerin iktidarını yücelttiğinden, rahiplerin bekçiliğindeki toplumu da güçlendirir. Çember kapalıdır.

Gerçekten de, dünyanın dengesi,' yani davea'lar ile asura'lar arasındaki denge, yine bir ritüel olan soma ile, kurban ve sunu törenleriyle sürdürülür. Soma, yalancı altınmantar ya da falloid mantar olması olası bir bitkinin suyu, yani halüsinasyon yapıcı bir içkidir." Bu

8 Bu açıdan, soma üzerine şu kayda deger incelemeyi belirtmek gerekir: Mott T. Greene, *Natural Knowledge iıı Predassical Antiquity,* The John Hopkins Ur versity Press, Baltimore ve Londra, 1992. Greene, _ Hint'te Soma ve İran'da Haorıia diye adlandtnlan ve dinsel törenlerde içilen, toplu zehirlenmelere yol açan ve Hint-Iran Vedacıltğında başat bir yer işgal eden içeceğin özel bir bitkiden değil, fakat halüsinasyon yaratıcı aynı özelliklere sahip çeşitli bitkilerden çıkarıldığını kanıtlar. Esas bitki bulunamadığında kullanılacak bitkilerin listesini Vedalar'ın verdiğini saptar. Bu içkiyle ilgilenmiş çok sayıdaki botanis araşiırmalarında bu içeceğin "asdepiade" birası ya da ravent şarabı olduğunu ileri sürdüler. Fakat öyle gözüküyor ki, özellikle R Gordon Wasson₩ın klasik incelemesi, "Soma: Divine Mushroom of lmmortality"dcn bu yana bu içkinin, suyunda güçlü bir halüsinojen madde bulunan bizdeki yalancı alınmantar olduğu bellidir Greene bunun belki de çavdar kılçığından çıkanlan "ergotin" olduğunu ileri sürer; bu, çok güçlü bir başka alkoloiddir ve çok ünlü Loudun Şeytanları olayında Loudun rahibelerinin, rastlantı sonucu maruz kaldıkları ünlü taşkınlık krizlerinin nedenidir.

arada, dinsel ayinin anlamı da artık değer görmeye layık olur: Dünya, insanın bel i rli tarihlerde ve ritüel o larak kendini sarhoş 1 uğa vermesi koşuluyla vardır, sarhoşluk da insanı tanrıların doğasına katar. Yunan mysterionlannm temel ilkesi budur. Fakat bu aynı zamanda Yahudilerin tepkisine de yol açacak şeydir; bu tepkiyle, Nuh'un mitik hikâyesinde çok açıkça görüldüğü gibi sarhoşluk lanetlenir. Ariler, her durumda, içkiyi küçümsemiyorlardı, çünkü, soma'nın yanı sıra dinsel değeri olmayan sura'yı da kullanıyorlardı.

lö V. yüzyıla doğru Vedacıhk, İran'da oldugu gibi, düşüş göstermeye başladı. Gerçekte bir belirsizlik içerisindeydi. Artık tanrıların adları, kimlikleri ve rolleri gerçek anlamda bilinmiyordu. En üstün tanrı Pracapati miydi? Öyleyse niçin onu Hİranyagarba ve kimi zaman da Brihaspati diye adlandınyorlardı? Ayrıca, o gerçekten her şeyin ve her olayın en üstün tanrısı mıydı yoksa sadece yaratıkların tanrısı mıydı? Güneş Tanrısı Surya'dan ve Ateş Tanrısı Agni'den üstün ya da onlara denk miydi? Tanrılar farklı kendilikler miydi yoksa tek bir gerçekliğin tezahürleri miydi? Veda ilahilerine göre inamlacak olan bu sonuncu yorumdur: "Gerçek birdir, ama bilge insan farklı adlarla çağırmayı öğrenir." (X: 129, 2). Ve, ayrıca: "Rahipler ve şairler, tek olan gizli gerçeği sözcüklerle çoğaltıyorlar." (X: ll4)^

Kuşkusuz, ne tek Tanrı vardı, ne tek Şeytan. Çünkü Yedac ılığın karşı-tanrılan Modern Batı'da bizim anladığımız anlamda cin olmadıkları gibi Şeytan hiç değillerdi: Bunlar "sadece" karşı-iktidarlardı. Dumezil bunların "en başcinler" ve başmelekler olduklarını özellikle belirtir. ' 0 Tektanncı dinlerde ve özellikle Yahudi tektanrıcılığında izleri kalacak temel bir noktadır bu: Lucifer (bunun, güneş batarken görülen Venüs gezegeninin eski adı olduğunu hatırlatalım) bir başmelekti ve öyle de kaldı. Gerçekten de, Yahudilik, teolojisinin önemli

---

9 The *Rig Veda,* a.g.e.

^^Georges Dumezil, Les Dieux *souvemins des liido-Europieıs,* Gallimard, 197'

bölümünü Iran aracılığıyla Vedac ılıktan ödünç almıştır.

Vedalar'ın tarihi belli değildir, ama en azından ihahilerinden birinin tarihsel bir dönemi yansıuığı kabul edilmiştir. Bu ilahi, Hint tarihinin tanrıların belirsiz ve çokanlamlı karakteri karşısında inananların çaresiz kaldığı bir döneminde ifade edilmiştir: "Indra kimdir? Kim gMmüşiür onu? Armağanlarımızı hangi tanrıya sunacağız?" (Meçhul Tanrı ya da Alım Embriyon," X: 121.)i' Bu döriem, lö V. yüzyıla doğru meydana gelmiş olan Vedacılığın çöküş dönemidir.

Ama Hint Ve dacıl ığının tüm gelişimi boyunca insanın dünya karşısındaki temel kuşkusunu öne sürmekten geri kalmadığını belirtmek gerekir. Veda döneminin sonu, şekillenen kuşkuculuğun bilinen ilk başlangıcıdır: Sonunculara, yani Vedalar'ın en son bölümleri olan ve Vedanta ■ da denen Upanişadlar'a göre hakikat bilinemezdir ve dinin hedefi insan ruhuna huzur getirmektir. Genellikle Vedalar'ınkinden fa rklı kabul edilen bu kuşkuculuk yine de Vedalar'ın vardığı noktadır, çünkü evrensel kuşk u Nasadiya'nın başlangıcında zaten mevcuttur:

"Kim bilir gerçeJı/en? Bunu kim *burada* ilan *edecektir?... Yaratılış* nereden kaynaklanır? Tannlar bu evrenin yaratılışından *sonra gelmişlerdir.* O halde evrenin nereden *doğcJugunu kim bilir?" (X:* 129, 6).

Büıün Veda öğretisine "kim bilir?" anlamına gelen "Ko *veda?"* damgasını vurmuştur. Ne var ki kuşku Upanişadlar–'da çok daha belirgindir. Veda panteonu burada üstünlüğünü kaybeder: Bu aşağı dünyada hiçbir şey açıklanamaz. Tabandaki ilke olan madde, dirimsel görüngüler i açıklamaz. Kendilikler tanımlanamazdır. Tin, mantıksal gö–' rüngüleri açıklayamaz ve nihayet, mantık Varlığın yüksek görünümlerini açıklamakta güçsüzdür.^ Varlık, durumlarının toplamına indirge nemez ya da Varlık, (Vedacılıkla ilgilenmiş olan) Heidegger'in çok sonraları söyleyeceği gibi, Oradaki–Varlık değildir. Varlık değişme-

*' The Rig Veda, a.g.e.

yen ve kalıcı bir kendiliktir, Evren'in özüyle özdeş olan Atman, Brahman, yani en yüksek ve tek mutluluk, Evren'in bütünsel ve nihai açıklamasıdır. Tat twam asi: "Bu sensin." Evren'in özü tanım gereği b il inemez old uğundan Varlık da bilinemezdir. Çember kapalıdır. Asla bir şey bilemeyeceğiz.

Fakat, Brahman tek ve tüm gerçek olduğundan ikicilik terk edilmiştir; Upanişadlar'daki hakim unsur budur. Mutluluk, ananda, Kötülüğü içeremez. Demek ki Kötülük yoktur, olamaz; dolayısıyla cinlerin ya da Şeytan'ın olmaması için de daha güçlü nedenler vardır; bunlar yan ılsamadan başka bir şey değildir. Bu temel bilgi daha sonra Vedacılıktan türeyecek bütün dinleri koşullayacaktıc ve Him, kültürünü Asya'nın bütününe yaydığından, Şeytan'ın Asya'da bilinmediği, insan ruhundan esinlenmiş bir kurgudan başka bir şey olmadığı söylenebilir.

Upanişadlar'da ve ikiciliği reddinde, ilk haliyle Vedacılık, tannların maskesini atarak kendi maskesini de fırlatıp atmıştır: Maskeler insan tarafından yaratılmış ve bilinmeyene asılmış yapay yüzlerden başka bir şey değildir.

Veda panteonunun çöküşüne yol açan –Avrupalı terimlerle– "bulanıklık," tartışma götürür bir şey değildir. Hint din felsefesinin güçlüğü de pek tartışma götürmez. Hiç kuşku yok ki bu, metafiziğin inceliklerinden kopmuş okumuşlara ve meditasyona dalan zihinlere dönük aristokratik bir felsefedir. Prenslere yaraşır "neşeli ehli keyifler" olan lö XV. yüzyılm Ari istilacılan, gerçekten de, yüzyıllar boyunca öyle nitelikli entelektüel seçkinler yaratmıştır ki, Vedacılığın çöküşünden otuz yüzyıl sonra bile, Batı felsefesi Vedacılığın ortaya atılığı Varlık sorusuna katkıda bulunamamıştır. Rahiplerin, brahmanların

---

'^Eserinin büyük bölümünü Kendinde–Varlık ve Oradaki–Varlık çözümlemelerine adamış olan Martin Heidegger'in yaşamının sonuna dogru Dogu felsefelerini incelemeye yöneldiği bilinmektedir.

yüksek bir a r istok rasi kastı oluşturmuş oldukları kolaylıkla kavranır. Halkın da kolaylıkla erişilebilir kavramlara, büyüye yatkın olduğu kavranır, ama bu inançlı insanların onbeş yüzyıl boyunca alıştıkları şeyi birden neden bırakuklan sorulabilir. Yine de bin beşyüz yıl, bir panteonun "güvenilirliği"nin farkına varmak ya da varmamak için yeterince uzun bir süredir; hele bu panteon, tüm diğerleri gibi halktan doğmuşsa.

Bu sorunun yanıtı, öncelikle yukarda belirtilen ritüellerin eskimesinde yatar. Gerçekten de Veda panteonu kaybolmamıştır; eski tannlara saygı gösterilmeye devam edilir, ama ibadetler köhneleşmiştir. Yanıt, Hint'in Vedacı döneminden epik dönemine kadar Vedacıhktan doğan toplumların evriminde de yatar. Bu noktada, yukarda sergilenen genel tabloyu daha ayrıntılı olarak yeniden ele almak gerekir.

Hint Yarımadası'nın kuzeyine açıldıklarında Ariler aristokratların yönettikleri savaşçı çeteler ya da kabilelerdi. Başlarında prensler, *racalar* bulunuyordu ve kabile konseyleri olan sabhalar ve samitifer prenslerin iktidarını dengeliyordu. Bu kabilderin en ünlüsü Bharata'clır: Vedalar bize Arilerin özlü ama çok renkli bir tablosunu çizerler: Bunlar neşeli ehli keyiflerdir,[1] dolayısıyla çiftçi ve hayvan yetiştiricisi oldukları kadar seçkin savaşçılardır da, müziği ("flüt, lut ve arp çalıyorlardı"[2]) ve düıısı seviyorlardı, doğal olarak alkale ve büyük olasılıkla kadın güzelliğine de değer veriyorlardı. Küçük köylerde yaşıyor (onlara ait -bir başkent ya da şehir bilinmemektedir), geçimlerini larım ve hayvancılıktan «ağlıyorlardı, savaştan savaşa gidiyorlar ve fırsat oldukça içki 'alemleri düzenliyorlardı. Bu, ayrıca, diğer l-lint-Avrupalılarda, Keltlerde de rastlanılan bir şemadır.

'3 Bu terimler Buda'nın yaşamının birinci döneminin olgularından alınmadır. "Neşeli álemcilerin inanç değiştirmesi," Bhadravadin 'lerin, yüksek sınıftan genç insanları bdirttigi sanılır.

H Eliade, 1-Jist.oire *des croyaıices et des idâes religicuses.*

Ariler önce, günümüzde Hindistan-Pakistan sınırı arasında kalmış olan Pencap'a, "beş nehir ülkesi"ne yerleştiler. Bazıları efsanevi Sarasvaıi [b]ölgesine -kutsanarak hitabet, bilgi ve bilgelik tanrıçası olacak olan, olasılıkla, günümüzdeki Sarsutl nehri bölgesine- kadar Doğu'da macera aradılar. Bölge daha sonra Budizmin en kutsal bölgesi olacaktır.'5 Yaşamlarını tarım, hayvancılık ve savaşla geçirerek hâlâ kabile halinde yaşamaktaydılar.

Ama zamanla imparatorluklar kurulur. Ariler, günümüzdeki Racasthan denen Kurular ülkesine doğru inerler ve Delhi yakınlarında bilinen ilk başkentlerini kurarlar. Hanedana dayalı gerçek bir politik iktidar örgütlenir ve o dönemde din olmadan politika olmadığından, çok belirsiz olan Vedacılık ilk reformlara maruz kalır. Ardından, Kurular İmparatorluğu çöker ve Ganj Vadisi'ne, yani doğuya doğru inen bir kısım Ari, yollan üzednde bir dizi başka imparatorluk kurarlar, bunların merkezleri Kosala, Videha, Kasi'dir; okyanus kıyısına doğru inen diğer bölümü ise Ujjain'e vararak iktidarını ticaret kapılarına kadar yayar.

Demek ki Ari olan Hint'in büyük bölümü politikleşmişti^ Hem belirsiz hem de kemikleşmiş bir dinin ortaya kayacağı bir şey olmadığından Vedacılık reform çağrısı yapar. Ve, çarpıcı nokta, bu reform yaklaşık olarak İran'daki reformla aynı dönemde meydana gelir; İran'da bu reformu lÖ 600'den itibaren gerçekleştiren Zerdüşt; Hint'te ise, yaklaşık 570'ten itibaren Vardhamanna ve 560'tan itibaren de Buda'dır. Her iki yerde de genel durum aynıdır: Merkezi bir. politik iktidar oluşumu. Ama, önemli ayrım, Hint Vedacılığının İran'dakinden farklı bir yol izleyeceğidir.

Değişimin, tanrıların "reenkarnasyon"u yönünde gerçekleştiği hayal edilebilse de durum hiç de böyle değildir. Şaşırtıcı bir silkinişle

---

*5Walter A. Faiservis, Jr., *The* Origiis of Orieıital Civilizatioıı. The New Americ Libraıy, Mentor Books, New York, 1959.

Vedacılık tanncılığın son kalıntılarından kurtulur ve entelektüelizmini güçlendirir. Epik dönemde, Vedacılığm yerini alan ve dinsel yönü çok az olan üç düşünce sistemi ortaya çıkar.

Birincisi materyalizm ya da Iofwyata'dır. Algı, bilmenin tek kaynağıdır ve algının gerçeklikten bilpbileceği her şey maddidir. Zeka eksiktir ve ayırt ettiğine inandığı benzeşimler ve evrensel ilişkiler rastlantısaldır. Bilinç, maddenin bir işlevidir, ölümden sonra yaşam yoktur ve ruh da bedenle birlikte ölür. Dünya kendi kendine yaratılmıştır ve tanrısallık, bilgisizlik ve yetersizlik nedeniyle kabul ettiğimiz bir mittir. Etik yoktur, içkin etikse hiç yoktur. çünkü kusur ve erdem yalnızca birer sözleşmedir. Burada Yunan kiniklerinin bir yansısıyla karşılaşıldığı sanılabilir.

İkinci sistem Buda'nın çağdaşı olan ve garip bir şekilde Batı'da bilin meyen, felsefi görececiliğin kurucusu, yukarda bahsettiğimiz Vardhamanna'nın yapıtıdır ve Caynac ılık denir. Caynacılık, her biri bir filin farklı yerini tutan ve her biri hayvanı tanımlamaya çalışan altı körün hikâyesiyle özetlenebilir. Kulağını tman bunun yumuşak bir yelpaze olduğu, ay ağı nı tutan b i r direk olduğu, vs. sonucunu çıkarır.

Caynacı doktrinin bakış açıları ya da naya'lar her bilginin görece olduğunu ve şeylerin karmaşıklığı verili olduğundan bir şeyi ne onaylayabileceğimizi ne de inkâr edebileceğimizi öğretir. Caynacılığın dünyayı sınıHandırdığı kategorile r temel kategorilerdin Canlı ve cansız nesneler, ilk madde ve akışkan madde, hareketli nesneler ve hareketsiz nesneler... Akışkan madde ya da hama evreni doldurur ve evrenin onunla ilişkisinden ruh nüfuz eder. Karma'nın yapısı öyledir ki her değişme oraya kalıcı olarak dahil olur ve kişisel yansımasında her birinin yazgısını bel irler. Bu. Upanişadlar'ın gecikmiş Vedacılığmdan doğrudan doğruya türeyen bir fikirdir ve XX. yüzyılın başından itibaren Batı'da, örneğin Paul Bourget'nin günümüzde unutulmuş romanı Edimlerimiz Peşimizden Ge/ir'de olduğu gibi çeşitli yankılar bu l-

muştur.

Caynacıhkta, 2500 yıl eskiye dayanan ve bir o kadar da ilginç bir sezgiyle karşılaşıldığını belirtmek gerekir. Bu sezgi dünyanın iki biçim altında, atomlar ve bizim molekül diye adlandırdığımız çeşitli atom kombinasyonları biçiminde var olduğu ve "homojen [atomların] çeşitli bileşimlere uygun olarak farklı elementler meydana getirdikleri"dir; i" bu sezgi Batı fiziği tarafından ancak XVlH. yüzyılda doğrulanmıştır.

Caynacılıkta -ruhlar, zor bir yaşam sayesinde "tanrısal bir statü"ye'[7] erişebilseler de- tanrı yoktur. Bu "statüde" Karma'nın imhasına ulaşılır ve yeniden doğuş ve dolayısıyla yeni ve zahmetli ruh göçleri engellenmiş ol ur. Demek ki Caynacılıkta Şeytan da yoktur, ama Cayna göreneğinde etik yine de önemli bir ' yer tutar. Gerçekten de bu dinsel hareket daima var olmuştur ve dogmatik oİmadığından, birbirinden oldukça farklı beş kastı içerir. 'ı

Epik dönemde ortaya çıkan üçüncü düşünce sistemi ' Budizmdir. Etkisi, Zerdüşt'ün etkisinden daha büyük değilse de onunla kıyaslanabilen ve belki de insanlık tarihindeki tüm dinsel kişiliklerin en büyüğü olan'bir büyük reformcunun (Vedacılık reformcusunun), Schopen-

---

*[6]"Hint Felsefesi," *Eıicyclopaedia Britaıintca,* 1962. Hindistan'ın eski başkan y dımcısı ve Oxford Üniversitesi'nde eski etik ve Doğu dinleıi profesörü San'epaili Radhakrishnan'ın kaleme aldığı bu makale, çok zengin bir kaynakçayla birlikte konu hakkındaki kayda deger sentezlerden biridir. Bu kitap, Hint'teki dinlerin genel tanırnma kaynaklık etmektedir.

'İA.g.e;

[a] Nalini Balbir, "Caynacılık," s. 88 ve 350-l, "Büyük Dinler Adası," Eıicydopne dia Uıiiversölis, 1988. Hint nüfusunun % 0,48'ini oluşturan .(1981 sayımlanna göre Hint nüfusu yaklaşık 650 milyondur, dolayısıyla Caynalar 3,5 milyondan azdır) Cayna cemaaü I. yüzyıldan beri iki temel gruba bölünmüşlerdir; keşişlerin beyaz giydikleri digambara'lar ve en resmi keşişlerin çıplak ol duklan Svefmnbflrfl'lar. Bu sonuncu kast da VII. yüzyıldan iübaren putperestler ve putperest .olmayanlar şeklinde ikiye bölünmüştür. Caynalar cinsiyet eşitliğine saygı gösterir.

hauer'in deyişiyle insanlığın üç büyük filozofundan biri olan, yani tıpkı Kouroi'nin gülümsemesinin Yunan sanatının yakasım bırakmaması ve Mona Usa'nınkinin de Batı mutluluğunun betimlenemeyen tarihine musallat. olması gibi, gülümsemesi dinler tarihine egemen olan Buda'nın'9 öğretisinden kaynaklanır.

Şeytan'ın doğuşu ve nedenleri üzerine ister istemez sınırlı bu araştırma çerçevesinde, l[ö] 563'te, bugünkü Hindistan ve Nepal sınırlarındaki Sakya krallığında bir kralın oğlu olarak doğan Buda'nın maceraları, özel olarak Rokayata materyalizminin ve genel olarak Caynacılığın kopuşunu yalanlar gibidir. Çünkü, bizim Şeytan'ımızın en net belirlisinin Mısır'ın Seth'inden sonra burada bulunduğuna inanılabilir. Gerçekten de, onu bir iskelete döndürmüş ve ölümün eşiğine kadar götürmüş olan alu aylık bir orucun ardından, henüz bir çömez, "doğacak Buda" ya da bodhisatva olan Gautama,[zo] bir incir ağacının altına oturmuş aydınlanmayı beklerken, Papimant da deuen Kötü Mara, yani Kötücüllük, Ölümün Kişileşmesi, kötülük yapıcı ruhlar sürüsünün başında ona yaklaşır. Buda'ya yönelttiği kışkırtıcı söylem özünde kötü değildir. Gautama solgun dururken Mara onun karşısında belirir ve şöyle der: "Yersel ve göksel bağlarla bağlısın, her türden bağla bağlısın. Ey çilekeş, sen özgürleşemezsin."^^ Kuşkusuz bu, biraz da, Şeytan'ın İsa'ya çölde çektiği söylevin önbelirtisidir. Bu söylemin anlaşılması için, Hıristiyanlıkla hiç ilgisi olmayan kendi bağlamma yeniden yerleştirilmesi gerekir. Gerçekten de bu, algının olmadığı, ama algı-olmayanın da olmadığı üst durum, Hiçlik alanı ya da akincanaya-tana; kısacası mutlak hakikat ya da nirvana; varlığın yeniden doğmak

[19] Frédéric Merin ile söyleşi. Diger ikisi Plawn ve Kant'tır.

ı^Gaulaına, "tarihsel Buda Çakyaımını'nin ait oldugu klanın adıdır ve eski menülerde de bu adla geçer." Andře Bareau, En suivaıt Bouddha, Philippe Lebaud Yayınlan, Paris, 1985.

[21] A.g.e.

ve acı çekmek zorunluluğundan kurtulduğu durum olan Buda'nın arayışına karşıt olmalıdır. Oysa bu durum, Mara'nın bodhisatva'yı, kopmanın olanaksızlığını göstererek s ürüklemeye çalıştığı yeryüzündeki varoluşa özünde karşı durur.

Burada Upanişadlar'ın Vedacılığı tarafından terk edilmiş ikiciliğin görünüşte yeniden ortaya çıktığı görülür: Kötülük vardır ve insan ruhunun bir yansısı değildir. Bu ikicilik, yeryüzüne ait olan her şeyin kötü olduğunu ileri süren Gnostik düşünceye yaklaşır (aslında kökeninde bu d üşünce vardır). Gerçekten de Mara, Buda'yı suça, sefahate ya da hırsızlığa itmez; sadece yaşamaya iter ve Buda yaşamakla "kötü"dür. Mara bir şeytan değildir, Şeytan hiç değildir, meğer ki bizim Hıristiyan kavramlarımızla kıyaslamalar çok uzağa götürülmesin: O, Ölüm tanrısıdır, çünkü yaşayan her şey ölmeye çağrılıdır ve her yaşam başlangıcından itibaren ölümün tohumunu içerir. Yaşamak, demek ki ölmeye hazırlanmaktır. B uda'ya bağlarından kurtulamayacağını hatırlatmak, cesaretsizliğe, ışıksız insanların kaba yazgısına boyun eğmeye, yani ölüme karar vermeye kışkırtmaktır.

Ama, on büyük erdemle ya da paramita'larla desteklenen Gautama, Mara'ya şu yanıtı verir: "Tensel istekler senin ilk silahındır, İkincisi yüksek bir yaşamdan iğrenmektir, üçüncüsü susuzluk ve açlıktır, dördüncüsü arzudur, beşincisi uyuşukluk ve tembelliktir, altıncısı ödleklik, yedincisi kuşku, sekizincisi ikiyüzlülük ve inattır, dokuzuncusunu meydana getiren kar, övgü, şeref ve sahte zaferdir ve onunc us u kendini önemseme ve başkalarını küçümsemedir. [şte senin silahların, Mara. Hiçbir güçsüz insan onları yok edemez ve bununla birlikte mutluluğa ancak onları yokederek erişmek olanaklıdır." Mara lö 528 Mayısında bir dolunay gecesi en büyük yenilgiye uğradı. Gerçekten de, uyanık geçen üçüncü gece boyunca, saat ikiden altıya ilerlerken Gautama, Dört Soylu Hakikat'e erişti; anık bu dünyanın kışkınmalarının erişemeyeceği biri olmuştu. Yine de Mara, birçok

kez B uda'd a n imikarnını alacaktır. Sonuncus u en başarılı olandır, çünkü Buda son unda ölür.

Buda'nın tarihsel gerçeği ve tarihler önemli değildir. Buda'nın kişiliğinin tarihsel olarak yeniden inşası çabalarının boşunalığı üzerine lamotte'un[22] klasik incelemesinden bu yana böyle bir çaba pek denenmiş gözükmemektedir. Zaten bu bir işe de yaramaz. Çünkü IV. yüzyıldan itibaren Çin, Kore, ardmdan Japonya, Sumatra ve hatta çok daha katı geleneksel bir din kuralınm. geliştirildiği Seylan'a kadar uzanan Mayahana akımının "geniş" Budacılığı çok sayıda Buda olduğunu ileri sürmektedir. Kimilerine göre beştir (Vairokana, Aksobhya, Ratnasambhava, Amitabha ve Arnogasiddhi), kimilerine göre de önceden yirmi dört kimliği vardır. Aslında birbirleriyle asla mücadele etmeyen birçok Dadacılık biçimi vardır, herkes için bir Budacılık olduğu söylenebilir. Öğreti ise aynı kalır: Merhamet ve bu dünya karşısında mesafe.

Buda'nın Mara'yla ilk çatışmasının ardından karşılaştığı Uruvilva'lı Acımasız Naga da Şeytan değildir. O, ejderhaların yeğeni olan, Uruvilva'da bir evde otu ran ve kendi evinde ona hakim olmak isteyen Buda tarafından kışkırtılacak efsanevi bir kobradır. Buda, gövdesi dimdik ve bacakları kavuşmuş halde eve yerleşir. Buda'yı görür görmez Naga duman tükürür, buna karşılık Buda da duman tükürür. Sonra Naga alev tükürür, Buda da alev tükürür. Evden duman ve alev çıktığını uzaktan görenler endişelenirler. Ama karşılaşmanın sonucunu öğrendiklerinde, Buda, doğaüstü gücü sayesinde, Naga'yı ıiaaie mecbur etmiş ve bir tasın içine çöreklemişti. Buda, Aziz Georgios mitinin, Cyclope'un gözünü oyan Odysseus'tan Andromeda'nın bekçisi ejderhayı öldüren Perseus'a kadar ünlü canavarları yenen bütün kahraman mitlerinin barışçıl önbelirtisidir. Bu, madde üzerinde zafer

---

^^Etienne Lamotıe, "La l'egende du Bouddha," Revıie de 1'histoire des rdigioıis, no 134, 37-71, 1947-1948.

kazanan ruhun simgesidir.

Eski Budizm öğretisini yayan okul olan Theravada'ya göre kozmolojide "Şeytan-Efendi" de yoktur. Üç evrenin alt alanı olan Arzu alanmda beş aItı tür yaratık vardır; yarı-tanrılar, insanlar, iblisler ve Paskalya Adası'ndakileri kısmen hatırlatan, bir deri bir kemik, aç hayaletler. Bu çeşitliliğe Sharvastivada, Sautrantika, Mahisasaka, Dharmaguptaka, Sammatiya, Vinaya, Mahasanghika, Lokottaravada, Satyasiddhi adı verilir. Bizimki gibi başiblisleri de yoktur. Buda'nın Mara üzerindeki zaferine Asya'daki farklı Budist geleneklerde; Hindistan'da, Seylan'da, Çin'de ve Japonya'da verilen öneme rağmen, aslında tıpkı tanrılar gibi ibiisierin de ancak aşağı alanda, yani Arzu alanmda kalındığı sürece var oldukları kabul edilir. Zaten büyük tefekkürcüler tannlara da iblislere de inancı reddetmeyi buyurur1ar. Budizm, özünde, Nirvana'ya götürmesi gereken ardışık ar ı nmala r öğretisi olduğundan, tektanncı dinle rde tannlara ve iblislere atfedilen aşkın ve metafizik özün bir Şeytan'a, şeytanlara ya da tannlara verilmesi söz konusu olamaz:. Bunlar gerçek, ama olumsal kendiliklerdir. Hinduizmden ödünç alınan ve bizim Yaratıcı Tanrı'mızla kıyaslanan Brahma bile ezeli değildir: Her döngünün başmda ilk ortaya çıkacak, sonunda son yok olacak odur. Demek ki tanrısallık da ister cehennemi olsun ister göksel, geçicidir.

Budizmde Tann-Şeytan çelişkisi olmadığı gibi bu çelişkinin anlamı da yoktur; teolojik bir değişimin öğretici örneği: Tibet'te, Budizm tarafından vm. yüzyılda tahttan indirilen eski tannların aksi ibiislere dönüşebilecekleri kabul edilir, bunları yenilgiye uğratabilecek olan yalnızca eski büyücüler ya da bon'lardır. Vedacılığm Zerdüştçü reformunda gerçekleştirilen panteanun yeniden düzenlenmesinin bir değişkesidir bu;[23] yine de bu durumda, yeniden örgütlenme dışlama yö-

23Bkz. 5. bölüm.

nüride değil bütünleşme yönünde gerçekleşir. Tibetli Budistler, Çin'dekiler gibi, yabancı tanrılarm öfkesine karşı yalvarmak için diğer dinlerin tapınaklarının yanında küçük tapınaklar inşa ederler. Asya, daha o dönemde örnek bir dinsel hoşgörü toprağı olarak görülür: VIII. yüzyılda Budizm, Japonya'da yerel Şimoculukla rekabete girdiğinde (rekabet oldukça incelikliydi, çatışma olmadı, din savaşına benzeyen hiçbir şey yoktu, Şintocular B udist tapınaklarda küçük kiliseler kurdular ve Budistler de aynı şeyi yaptılar) ve din adamlan "iyi" din üzerine kendilerine soru sormaya başladıklannda lmparator Şomu düşünde, Güneş Tanrıçası ve hanedanın kurucusu tanrıça Amaterasu'yu gördü ve tanrıça Japonya tanrıların toprağı olduğundan hepsine saygı gösterilmesi gerektiğini, "beşli"nin ilki olan Buda Vairocana'nın onlarla aynı doğada olduğunu söyledi.[24]

Peki ama suçlu ruhlar kimdi? Eğer, tamamlanmamış bazı yaşamların sonu olan cehennem varsa bile ezeh değildir çünkü reenkamasyon döngüleri oradan çıkaracak şekildedir. Hiçbir suç, en mahkûm edilebiliri olan babayı öldürme bile, ezeli "lanetlenme"yi (Budizmin kavrayamadığı terim) haklı çıkarmaz. Pali d in kitabı Sutta Pitaka'nın otuz iki metnini içeren üç büyük "sepet"ten birinin kitabı olan "Hortlak Hikâyeleri" ya da Pettavathu, suç işleyenlerin gittikleri korkunç yerlerin tariflerini içerir.[25] Bunlar yine de bizim anladığımız anlamda nihai cehennemler değil, araflardır. Her durumda ve mantıksal olarak, kötülük ezeli olmadığmdan cehennemler de ezeli olamaz, çünkü ilk günah yoktur, insan Kötülük denen bu yüksek hayal gücü ürününden sorumlu değildir. Böyle bir sistemde Şeytan, elbette hiçbir yere

---

H Dinler arası bu hoşgörü, ne yazık ki, Hinduizmin şiddetli gerilimler yaratarak kuısal mekânlarını Budizmin elinden almaya çalışıığı günümüz Hindistan'ında tehdit altında gözükmektedir. Bunun nedeni bir kez daha sosyo-politiktir: Budistlerin kutsal yerleri aşağı kastlara ve dokunulmazlığı olanlara hoşgörü gösterir.

25 "Buddha and Buddhism," Eıicyclopaedifl Britnmiica.

dahil olamaz, çünkü Kötülüğün metafizik dayanağı ayaklarının altından çekildiğinden dolayı tanrılar kötülüğü tanımazlar ve onu ancak insanlıkla ilişkilerinde ortaya çıkarırlar.

Agnostik sözcüğüne Avrupa'da verdiğimiz anlamda Budistlerin agnostik olduklan sonucunu çıkarmak hatalı olur: Evren yaratılmamış olduğundan ve Nyaya Okulu'nun mükemmel beş tasım önermesine[26] göre, kendileri de başka nedenlerin sonucu olan nedenlerin art arda dizilişinden başka bir şey olmadığından, yeterince bilgiye sahip olmadığımızdan dolayı Mutlak'ı bilemeyiz. Budist metafizik yoktur; metafizikasla Budizmin konusu olmamıştır: Budizm bir etiktir ve Budist öğretinin dışladığı dogmalara değil, (aklı yatmıyorsa kimse dinsel bir önermeye inanmak zorunda değildir) merhamete dayanır. Buda tarafından belirtilen kusur ve erdemler, hemcinslerimizle ilişkilerde en üst uyuma ulaşmanın araçlarına gönderme yaparlar.

Demek ki erdemlerin ya da "yüce koşullar"ın ilki Sanskritçede maitri, Pali' dilinde rrtettra olan merhamettir ve Budistin, kendisi de dahil, herhangi bir kimseyi incitmesini önler. Diğerleri sevgi, başkalarının acısından acı duymak, kendi acı ve sevinçlerine dair soğukkanlı olmaktır. Kusurlar ya da (dünyayla kurulan) "bağlar" on tanedir: Ben'in var olduğuna dair yanılsama, kuşku, çileciliğe yatırım, nefsine düşkünlük, kötü niyet, yeıyüzünde reenkarnasyon arzusu, gökyüzüne varma arzusu, gurur, ahlaka aşırı bağlılık ve kibir. Yeryüzündeki durumlarını bir an önce aşmak isteyen, mutlaklık arayışında olanların sığınağı olan çilecilikteki aşırılıklar, Buda'nın lemel ilkelerini -bu, bizzat Gautama tarafından öğütlenen ona yoldur- bilmemek kadar uygunsuzdur.

Başka deyişle, maitri'nin kuşattığı insan, yeryüzünde ya da başka

26Binnci önenne, ses geçicidir. İkincisi, akıl nedenlerin ûrü.nüdûr. Üçüncüsü -ve örnek- çömlekler gibidir. Dördüncüsü -ve uygulama- çömlekler nedenlerin ürünüdür ve sesler gibi geçicidir. Sonuç, ses geçicidir.

yerde ödül beklemeden ve ummadan merhametle davranacaktır. Bu dünya görüşü tam anlamıyla Batılılaştınlmak isteniyorsa Budistin Qasein ile, yani I-leidegger'in "oradaki-varlık"ı ile sınırlı olduğu söylenecektir. Ama belki merhamet haddini bilmez bir şeydir. Buda'nın eyle mi, öğretisini yaydığı koşullar göz önünde tutulursa anlaşılabilir. Gerçekten de Buda, dönemin dinlerinin iki ucunda, reddedilmiş hakikati arayan insanlara hitap ediyordu: Bir yanda duyuların yüceltilmesini öğütleyen Brahmancılık, diğer yanda, yaşamsal ve hatta zihinsel s ü reçle ri durdurmayı hedefleyen Caynacılık gibi aşırı bir çilecilik.

Buda bir insan olarak ne kadar mitik olsa da, burada üstünde durmayı hak eder. Kendinden önceki inançlan aşabilmiştir. Bu inançlar ruhun ölümsüzlüğünü değilse de hayatta kalacağını ileri sürüyo rlardı ve köylüler kızgın bir atanın ruhunun gelip domuzlarını ya da tavuklarım öldüreceği korkusuyla kulübelerinde titriyorlardı; Buda buna son ve rdi. Budizmde Batılı anlam da ruh yoktur. Başlayan her şey biter ve ruh, yaşamla birlikte başladığına göre onunla birlikte son bulur. Kuşkusuz ilaç acıydı ve öğrendleri ruhgöçüne başvurarak bu ilacı yumuşattılar: Ruhun yine de ölümsüz olduğunu, fakat geçici olarak; mükemme lliğe erişinceye kadar reenkarnasyon geç i rdiğini ve mükemmelliğe eriştiğinde de büyük Bütün içinde yok olduğunu ileri s ürd üler. Bu durumda Budizm ne sinizmle ne de materyalizmle suçlanabilirdi: Madde geçici olduğuna göre ona geçici muamele.si yapılıyordu. lyi'nin ve Kötü'nün sınıflandırılması isteniyordu; Buda bunları yeryüzü yanılsamalanna indirgedi. Bu katı etik düzenlemede her Şeytan, hiç k uşku yok ki, günümüzde Perhiz çarşambasının şafağında kovula n bir karnaval kişisi gib i kovulmuştur. Hakkıyla kazanılan hazzın doğrulanmas ı bekleniyordu; B u, Bir'in yansıyacağı suyu bulandırmaktan başka bir şey olmazdı. Buda, arzuyu öğütlemedi: Yüksek bir ruh arzu duyamaz. Böylece döneminin tüm dinsel özlemlerine aykırı bir yerdeydi ve -burada Hint övülmelidir- kendi bakış açısını, ne kadar

zahmetli ve ağırbaşlı olsa da dayattı.

Budizme ve üç büyük Budizm sistemine koşut olarak eski Vedacılık yine de varlığını sürdürüyordu. Upanişadlar'ın Vedacılığı ile boyun eğdirilen ama ortadan kaldırılamayan Harappa gelenekleri ve elbette, genellikle kabilesel olan küçük geleneklerin kaynaşmasından doğan H ind uizm diye adlandırılan geniş bir inanç kitlesi içinde mevcuttu.[17] Bunu hemen incelemek gerekir: "Hinduizm" teriminin bir betimlemeden çök bir dil alışkanlığı olduğu konusunda bütün yazarlar hemfikirdir.[28] Gerçekten de, Hinduizmlerden ortak bir inanç gövdesi çıkarmak istenirse, Brahmancılık, Vişnuculuk, Şivacılık, Tantracılık, Sak tici lik, popüler Hinduizm ve Hindu mistisizminin çeşitli biçimleri gibi çok s ayıdaki akım arasındaki farklılıkların derin ve sayısız olduğu görülür. Dahası, Hinduizmler, sayısız yabancı etkiyi içlerine alarak, sürekli yeni dallar yaratarak ve çağımıza kadar çeşi tle ne rek zaman içinde değişmiş ve yenilenmiştir. Örneğin, "Dağdaki Vaız"ın Mahatma Gandi üzerindeki etkisi bilinmektedir, ama ender bir hoşgörü örneği olarak Hinduların Hıristiyanlığa ve Hıristiyanlığa geçişe fazlasıyla hoşgörü gösterdikleri, fakat genel olarak Hıristiyan teolojisini ve dogmalannı, tam da uzlaşmazlıktan nedeniyle reddettikleri pek bilinmemektedir. Yine de Hinduizmin, üç büyük ustanın, Şankara, Ra-

---

27 Campbell, Prıtıitive *Mythology ve* "Hinduizm," *Eıncyclopaedia Britamı*

28 *Eıncyclopaedia Britomıica,* Hindu sosyolog Mysore Narasimhachar Srinivas, "Hinduizmin tanımı olanaksızdır" isimli makalesinde, bir Hindu'nun ne o Idugunu tanımlamanın bile olanaksızlığını şaka yollu belimikten sonra alçakgönüllülükle ve haklı olarak "Hinduizmin tanımı olanaksızdır" diye saptar! Bazılan, gerçekten de, bilim dallannın metinlerin incelenmesiyle tammlandığını, diğerleri ise geleneklerin incelenmesiyle tanımlandığını düşünürler. Hinduizmin, en azından, Hint'e etnik aidiyetle tanımlandığı olgusu üzerinde ortak bir anlayış vardır, fakat burada da iddia ılımlı olmalıdır, çünkü en azından eski isıisnahı.r bilinmektedir: lO II. yüzyılda Yunan Heliodore, Vişnu öğrencisi anlamına gelen bhagavata sıfatını aldı ve Samajistler Hindu-olmayanlar diye kabul edilmek için çabaladılar.

manuca ve Radhva'nın öğretileri tarafından belirlendiğini kabul etmek gelenektendir.

Vedac ılığın ilk haline en yakın Hinduizm olan Brahmancılıkta teoloji önce bir tek tanrının varlığını öne sürdü. Bu, bizim tektanrıcılığımızın başlangıcı olan hem tanrı hem madde Puruşa'dır. Puruşa'dan Tanrıça Viraj doğdu ve Puruşa da bir kez daha doğdu. Puruşa'nın düşmanı yoktu. Kozmos, Vedacılıkta kendisini tehdit eden dramlan bilmiyordu. Ancak Brahmancılık evrim geçirdi ve Hıristiyan teolojisinin çarpıcı bir ön belinisi nde Puruşa, insanoğlu Narayana ve Varlıkların Tanrısı olduğu kadar tüm diğer tanrıların da tanrısı olan Pracapati olarak yok oldu. Böylece hem Tanrı hem de cisimleşmiş oğlu oldu. Bütün yaşam biçimlerinden farklılaşarak yaratılmış olduğundan tapınma töre ninde bütünlüğü bozuldu, yeniden bütünleşti ve eridi. Yani tapınmanın kendisi tanrısallıktı ve tanrısallığın tamamlanması tapınmayı sürdürüyordu.

Brahmancılıkta da, tektanncı dinlerin tanımladıklan şekliyle Kötülük, yani hatalı bir davranış yoluyla dünyanın düzenini bozma istenci yoktur. Mutlak İyilik gibi Mutlak Kötülük de ölümlülerin' erişebil eceği bir şey değildir; mutlak iyilik tapınma kurallarına uyulmuş olmasını ödüllendirirken mutlak kötülük de uyulmamış olmasını cezalandırır; Hinduizmin bu yanındaki aşırı biçimcilik buradan kaynaklanır. Ö rneği n hastalık ya da ani ölüm, ritüel bir ihlalin sonuçlandır. Bu ihl al bir kurban töreni pro tokolünde ya da bir dua okunmasındaki hata olabileceği gibi bir cesetde dokunmak da olabilir. Bu durumlarda, tanrı rızası için yeni bir kurban sunulmadıkça, normalde iyi yürekli, kötülüğü yiyip yutan ateş tanrısı Agni ya da denge tanrısı Varuna gibi tanrılar, intikamcı tanrılar haline gelirler.

Bu durum önemlidir, çünkü, Vedacılıkta olduğu gibi, art arda reenkarnasyonlar sırasında dinsel değerlerin kaybı anlamına gelen en kötü mutsuzluğu önleyebilecelı: tek şey, tapınma kurallarına titizlikle

uyulmasıdır. Diğer Hinduizmlerde olduğu gibi Brahmancılıkıa da b i r yenilik olan ve Upanişadlar'ın Vedacıhğında zaten var ohm reenkarnasyona inanç ge lişm iş ve çeşiilenmiştiL Herhangi bir kimse, taşıdığı ya da kaybettiği değerlere göre, bir farede (Hinduların ayrıca çok zeki buldukları bu hayvan karşısındaki saygıları buradan gelir), bir inek ya da başka bir insanda reenbrnasyona uğramış olabilir. Önemli olan, bir insan yaşamında birikmiş üstünlükleri kaybetmemektir ve Upanişad'ın ya da Bhradaranyaka denen kutsal kitabın öne sürdüğü gibi bu da ancak yine ritüelin oluşturduğu kozmik bağlant ının bilinmesiyle mümkündür. Bu kitabın talimatları ritüel katışıksızlık, kuşkulu rastlantılardan kaçınmak ve dinsel yasaya, yani dharma'ya saygıdır. Bu üç şey, inanan kişiye "kesin" bir dünya, yani /oka ile birlikte sorunsuz bir reenkarnasyon olanağı sağlar.

Vişnuculuk, araştırmacıyı Hinduizmin karmaşıklıklanna daha dolaysız sokar. Gerçekten de, Vişnu tanrısına ve onun on cisimleşmiş şekline tapınmanın Batılı bir zihin tarafından anlaşılması, ancak Evrenin Yaralıcısı Tanrı'nın, yani Isana ya da diğer adıyla Brahman'ın, Brahma, Vişnu ve Şiva'dan oluşan bir teslisde, yani Trimurti içinde oluştuğunu bilmesiyle olanaklıdır. Ama bu noktada, Batılı zihniyet şaşkınlığa düşebilir, çünkü, bazı değişkeleri içinde, Vişnuculuk, Vişnu'nun ilahi birliğini ileri sürer ve üç büyük tektanrıcılığa, özellikle Hıristiyanlığa şaşırtıcı ölçüde yakın tektanrıcılık biçimlerinden bi rini Xll. yüzyılda ortaya atar. H:induist reenkarnasyon takmtısını ilk kez aşan ve Tanrı'nın, yani söz konusu durumda Vişnu Vithoba'nın, yani evrenin ve her şeyin azledilemez nedeninin kurtuluşun tek ka pısı olduğunu öne süren, Hindu düşünürü ve Hinduist, Hint'in güneyinde baskın olan Srivaisnava eğilimli Vişnucu Rarnanuca'dır. Bundan dolayı, VIll-IX. yüzyılda ki Bird teoloji uzmanı Şankara'nın kişisellikten uzak teolojisini reddeder ve kendi öğretisini ve üç büyük yorum yapıtını, k iş isel bir tan rıya ilişkin Hıristiyan olmayan ilk bakış açısı-

nı ke nd i manastırında uygular. Aynı vesileyle, yaratılışın asla mutlak bir şekli olmadığını, Tanrı Vişnu'nun maddileşmediğini, her türlü maddeden kökten farklı olduğun u ve mükemmelliği içinde bütün canlı varlıkların, bilinçlerinin ve hatta bunların "üstün" durumlarının, (bir başka çarpıcı belirti olarak bu bakış psikanalitik kuramların belirtisidir) ruhlarının tümlüğünü oluşturduğunu öne sürer.

Bu Tann-Madde ikiliği Hıristiyanlıkta gizliden gizliye görülen ikicilikle karşılaşurılamaz, çünkü bu görüş Tanrı'nın maddi olmadığını ve cisimleşmediğini öne sürer; bu haliyle daha çok Hıristiyan ve Yahudi Gnostiklerine yakındır. Gerçekten de, maddi olan hiçbir şey ilahi değildir, dolayısıyla kötüdür. Ama Tanrı'nın bir melek, düşmüş bir tanrı ya da başka bir şey olarak bir düşman olduğunu da ileri sürmez. Vedacılığa bağlılığı içinde Tanrı'nın Tesniye'nin "kıskanç Tanrı"sı olmadığını, sayesinde insanın mükemmelce gelişip yanlış olanı reddedebileceği, iyi yürekli bir Tanrı olduğunu ileri sürer. Başka deyişle, ' birey ya bilgi tarafından kutsallaştınimıştır (bu bilgi, çile dışında, bir lütufla bahşedilir ki, bu tanımının Janseniusçu lütufla benzerlikleri şaşırtıcıdır) ya da yoktur. Ramanuca'nın öğretisi yalınlaştırıldığında ya Tanrı vardır ya da hiçbir şey yoktur. Açıktır ki bu bizi Cehennem'den yöneten her yerde hazır ve nazır bir Kötülük düşüncesinden önemli oranda uzaklaştırır.

Rnmanuca'nın öğretisinin Vişnuculuk üzerinde önemli bir etkisi olmuşsa da, eğilimin bütününe bu Gnostik bakış sinmemiştir: Gelenek, bütün varlıkların hem fiziksel hem de psişik doğalarını oluşturan bir Tanrı'ya ilişkin geleneksel düşünceyi benimsemiştir. Ayrıca, ritüel yanılgı ve hatalarının riski kavramını da almış, ama diğer özellik olarak, güçl ü erotik renkleri olan bir mistisizmin tercih edilmesinin dışında, Tanrı Vişnu'nun özüne katılımı engelleyen günah kavramını oluşturmuştur: Kıskançlık, sahtelik, ikiyüzlülük (öncekinden farklıdır), küfür ve kibir.

Bir Batı zihnini şaşırtmaya hiç kuşkusuz en uygun olan din Şivacılık ya da Hinduist panteonunun çok biçimliliğinin kanıtı olan Parvati, Prithivi, Uma, Ambika, Kali ve Durka adlan altında da bilinen eski Veda Rudra, yıkım tanrısı Şiva tanrısallığı kültüdür. Ölümlülerle ilişkilerinde kadın kılığına girmeye dek varan Vişnu'nun büyük değişiklikleri, çoklukları içinde zaten şaşırqcıdır. Bir de Şiva'nın temel karşıt anlamlılığı iyice kafa karışıkhğına yol açabilir. Yine de Hinduizm, şimdiye kadar boş yere aradığımız bu Şeytan'ın eseri Kötülük'le en doğrudan tartışmaya burada girer. Oysa "mutluluk getiren" Şiva, hem bütün yaşamın kaynağı hem de yıkım tanrısı olabilir; O, hem büyük bir kinci hem de armağan dağıtıcısıdır.

Tamamen şaşırtıcı olan Şiva, Vedacılık için doğanın kaprislerini temsil eden öngörülemez bir tanrı gibidir, ama pek önemli bir tanrı değildir. Sürü hayvanlannın tanrısı, yani Prasupati'dir, aynı zamanda cezalandırma tanrısı, yani Aghora'dır, ünlü kötülükçü ve örnek kocadır, kimi zaman mistik kimi zaman ateşli biridir, uzun cinsel pehrizlerden sonra kendini dizginsiz bir cinselliğe bırakır (fallusu teoloji açısından kayda değer oranlardadır), sürekli çift kutuplu ve öz olarak çelişiktir. Temel özellik olarak kendinde bir yandan üstün bir tanrının. yüksek bir tinselliğin, diğer yandan, kızgın ve kötücül bir gücün özelliklerini barındırması çok sonraları, Hinduizmin gelişi mi içinde olmuştur. Ka prisl i ve şiddetli bu unsur, Şivacılık tarafından mahkûm edilmiş değildir, çünkü o, gerçekten de, bir sezgi parıltısı (Zen'de bulunan kavram) yoluyla vahye erişilebileceğini ileri sürer. Ama, tinsel gücüne paralel olarak Şiva'nın etrafında bahtsız ölümlülere acı çektirmek için bir.cin sürüsü vardır.

Şeytan'ın habercisi olan bizim Kötülük Ruhu'nun Şiva'da bulunduğu sanılsa da d urum hiç böyle değildir. Çünkü o, hayvanca, yüzünü korkunç hallere sokan ve kurbanlarının kanıyla kızaran haliyle ka rş ımıza çıktığı gibi, son derece tatlı, ezeli yaşamın suyun un damla

damla belirdiği hilali başmda olarak da karşımıza çıkar. Hint'in dinsel hayal gücünün zenginliğinin ifadesi olan bu mitolojik olaylardan birinde, Şiva, karısı Sati'nin intihar etmesine neden olan kayınpederi Daksa'dan nefret ederek düşünceye dalmak için dağa çekilir. Reenkarnasyon geçiren Sati, yalnızlık içinde, onun yanında kalmaya gelir. Fakat, korkunç bir cin olan Taraka'dan kurtulmak için dünyanın ona ihtiyacı vardır. Bu durum, Şiva'nın Şeytan olmadığını da kanıtlar, çünkü ölümlüler tarafından Kötülükle boğaz bogaza gelmekle görevlendirilen odur. Şiva'yla hiçbir şey yalın olmadığından dünyanın kurtarılması da bir tehlike riski taşır. Gerçekten de, aşk tanrısı Kama, Şiva'nın kalbini aşka açık tutmak için onun yanında uçmaktadır. Altmış m ilyon y ıl bekler ve ona ilk okunu fulatır (bu da •bizim Cupid'imizin Asyalı kökleri ha k kında bilgi vermektedir). Rahatsız edilmesine kızan Şiva, Kama'yı bir anda öldürür. Bu sırada Taraka dünyamıza karşı koymaktadır elbette. Ancak nihayet ok harekete geçer, çünkü Şiva daldığı düşünceden uyanır ve reenkarnasyon geçirmiş Sati'yi fark ederek onun da sürdürdüğü çileci yaşamdan heyecan duyar; içine arzu dolar. Kumara adlı bir çocukları olur ve dünyayı sonunda iblis Taraka'dan kurtaracak olan odur.

Demek ki Şiva'nın y üzyıllar geçtikçe daha büyüleyici olduğu anlaşılıyor 'Ve lö IV. yüzyılda U panişad Svetasvarata'da, Trimurti'ye dahil o la ra k erişebileceği nihai düzeye varır. Büyük Hindu felsefe okulu Samkhya, beşli doğasının temel yirmibeş elemente denk düştüğü konusunda güvence verir. XX. yüzyılda, mistik teolog Ramakrişna onu. tanrıça-canavar Kah biçiminde gördü, çünkü Hindu tanrılarının cinselliği, en yüksek tanrısallık özelliği olarak -genellikle art arda değişir. Şiva, tuhaf bir şekilde, özellikle evrensel yaşamı ritme sokan dansı ve sa rhoşluk törenleriyle Dionysos'a benzer. Fakat Dionysos'un Yunan kökeni i değilse de (Girit'ten değil, Trakya ya da Tesalya'dan gelir), aslında Hindu olduğunu kanıtlayan bir şey yoktur. Dahası Di-

onysos, ne Şiva gibi merhametsiz ne de onun gibi kimi zaman eril, kimi zaman dişi, kimi zaman da Ardhanarisvara biçiminde hem eril hem de dişi olan bir biseksüeldir.

Şivacı teolojide cinler vardır, ancak bunlar hayaletlerin soyuna eş bir soydan gelen ikincil kişiliklerdir. Onları "bizimkiler"in kardeşi olarak kabul etmek hata olur; cin adı onlara, tektamıcı dinlerde günahın esinleyicisi anlamında, Şeytan adına semamik olarak çok yakın olan iblisten daha uygun düşer. Bunlar daha çok Sokrates'in danışmanı Dairnon'un yeğenleridir.

Şiva gibi her biçime girebilen bir tanrının himayesi altındaki Şivacı etik apaçık gelişmiştir. Yine açıktır ki Tanrı Şiva'nın kendisi, kaprislerine uygun bir Kötülüğü temsil ettiğinden Kötülüğün Büyük Ruhu'nu içermez; insanlan etkileyebilecek olan Kötülük, ya b ilgis izliğin ya da tanrının öfkesine neden olan erdemsizliğin ürünüdür.

Şiva'da çok belirgin olan ilahi çokbiçimlilik, Tantracılığa genellikle içinden çıkılmaz biçimde karışmış olan Hinduist okul Sakticiliğin kavramlarında bulunur. Akımlar ve eğilimler çok sayıda olduğundan ve iç içe girdiklerinden Sakticiliği derinlemesine tanımlamak bu kitapta konuya ayrılan yerden daha fazlasını gerektirmektedir. Şöyle özetleyebiliriz: Sakticilik, Brahman'ın eşi olan ve enerjiyi ifade eden Tanrıça Sakti'ye tapınmadır. Hinduizmde fazlasıyla bulunan bu türevler oyunuyla Sakti'ye, Şiva'nın annesi olarak yeniden rastlanır. Aynı zamanda Bengal Saktici tapınmasında Şiva'nın kişileşmelerinden biri olan canavar, KaH'yle özdeşleşmiştir ve dolayısıyla kanlı kurbanlar talep eder. Bu, yaratıcı olduğu kadar kaprisli, kötü huylu bir tanrıçadır; bir eliyle verdiğini diğer eliyle alır. Sakticilik Şivacılığa öyle yakındır ki içinde eriyecek gibidir; ama aslında durum böyle değildir: Çilenin önemli bir yer tuttuğu Vişnuculuktan ve yumuşatılmış bir biçimde de olsa var olduğu Şivacılıktan da farklı olarak Sakticilikte cinsellik yasaklar arasında değildir. Tam tersine, cinsel alış-

veriş ve şehvet –ritüelleştirilmiş olmak koşuluyla– ruh ile bedenin, insani olanla ilahi olanın birleşme seremonisi olarak yüceltilir. Sakticilik evli bir kadınla birleşmeyi önermeye kadar varır, çünkü onu baştan çıkarmak çok güçtür!

Demek ki kaosu kovmak amacıyla makrokozmos ile kişisel mikrokozmosu uyumlandırmayı amaçlayan, düşünceye dalıcı disiplin Sakticilikte ve de Tantracılıkta, kötü yürekli, ısırıcı ya da şehvetperest iblisleri aramaktan vazgeçmek gerekir. Bizim Aziz Antoine'a. akla karavı seçtiren bu doğaüstü kendilikleri burada aramak boşunadır.

Yukarda tanımlanan, coğrafi olarak şu ya da bu bölgede egemen çeşitli akımların bir derlemesi olan popüler Hinduizm aslında orijinal bir akım değildir; o, daha çok, cinlerin bolca bulunduğu, ama Hinduizmi oluşturan unsurlardan biri olarak Şeytan'ın var olmadığı bir Jıaynama kazam'dır.

Yukarda sunulmuş olan çok kısa veriler ister istemez şematiktir, çünkü Hinduist akımlar burada açıklanamayacak kadar çok yorumla yüzy ılla r boyunca yeniden şekillenmiştir. Unutulmaması gereken şey, Hinduizmin lyi'yi ve Kötü'yü iki yanlı güçlerin tamamlayıcı yanları olarak kabul ettiği ve sistematik birbireysel yükseliş arayışının entelektüel aracı olarak bir denge metafiziği yarattığıdır. 'Aslında inananın isteklerini harekete geçirecek olan İyi ya da Kötü değil tanrısallıkta erime arayışıdır. Bu arayış, bir Kötülük İmparatorluğu kavramının Hint'le yokluğunu açıklamaya yeter.

İran'da Kötülük ve Şeytan'a ilişkin katı kavramlarm ortaya çıkmasına neden olmuş Hint–Ari Vedacılığının Hint'teki dinlerin kaynağı olması şaşırtıcıdır. Ama, ilerde göreceğimiz gibi, Iran sınırlı boyutlarda olduğundan merkezileşmiş bir imparatorluktu ve Hint ne geçmişte bir imparatorluktu ne de bugün öyledir. Maurya, Andhra, Satavahana, Kalinga ve daha sonraları Gupta hanedanları ve VIII. yüzyılda Arap istilacılar Hint'i bütünleştirmeyi başaramadılar. Iyi'yle Kötü'yü

ayırdığı için sonunda Şeytan'ı imal etmeye varan katı bir inançlar birliğini Hint'e dayatmak olanaksızdı. Burada önemli olan Vedacı, Hindu, Caynacı ya da Budist Hint'te Şeytan'ın, her durumda bizim Şeytan'ın olmamasıdır. Hint, Şeytan'ın Zerdüştçü istilasından kurtuldu.

Büyük rüzgârların çıkacağı akşamlar, Polonnaruwa'da, Seylan'da, sayısız böcek, leş yiyen hayvanlardan korunmak için evlere üşüşürler. Sabahleyin evlerin tabanlan bu böceklerin kadavralarından oluşan yumak yumak. yaldızlı. neredeyse kristal' gibi bir karla kaplı olur. Bu, batılinançları yok eden ruhun büyük rüzgarlarının sessiz bir parabolü gibidir.

4.

ÇIN VE JAPON:
YAZI YOLUYLA ŞEYTAN ÇIKARMA

Cinlerin insani bir yanılsamadan başka bir şey olmadıklan Tibet Budizmi üzerine – Tao ve dinsel kutlamaları Taoci. küçümseyiş – Konfüçyüs, etik pragmatizm ve Konfüçyüsçü kuşkuculuk üzerine – Şinto, bir armağan olarak yaratılış düşüncesi ve bu düşüncede lyi'nin ya da Kötü'nün yokluğu üzerine – Çin ve Japon dinlerinde Şeytan'ın yokluğu üzerine – Köylü batılinançlarının ve şeytanlannın dışlanmasında yazının rolü üzerine.

"Ey, soylu oğlu, iyi *dinle. Onikinci gün geldiğinde, Kanna* ailesinin *Kutsanmış Kanna-hervka* denen kan emicisi, beyninin kuzey bölgesinden doğacak ve *eşiyle birlikte senin önünde* açıkça *belirecektir; koyu yeşil gövdesi, üç başı, altı kolu ve aynh* dört *bacağıyla birlikte; sagyüzü beyazdır, sol kırmızı ve ortadaki, muhteşem bir koyu yeşil; altı elinden sağdan birincisi* iki *ağzt keskin bir kılıç ortadaki, ucuna üç insan başı geçirilmiş üç dişli yaba, soldaki bir çan,* bir digen bir *kafatası içinde yontulmuş bir kupa. sonuncusu bir saban* demiri *tutar;* eşi *Karma-Krodhisvari sag koluyla vücudunu kucaklar, eli boynunda ve sol eliyle dudaklanncı kan dolu bir kafatası* götürür. Ondan *koritma, ilrkme,* şaşırma. Onda *kendi ruhunun biçimini gör.* O senin •yidarn'ındır [bireyin aydınlanmasını l'emsil eden özel tanrısalhk], *dolayısıyla korkma. O gerçekten, eşiyle birlikte Kutsanmış Amogh-yasiddhi'dir, yürekten* Jjaglıîıh hisset *Minnettarlık ve öz^irlük eşzamanlıdır."'*

Tibet Ölüler Kitabı'nda bulunan ve ölecek olanlara hitap eden uyarı böyledir. Yaşamdan ölüme geçiş olan bardo, yani sıçrayışla çakışan durdurulmuş zamanda, yukarıda tanımlanan tanrısallığın ortaya çıktığın ı gören birey, ışığın da ortaya çıktığını görür ve o zaman Hakikatin Gövdesi'ne, *dharmakaya'ya*, Buda'nın mutlak doğasına erişir.

Bardo'ya erişen bi rey in sahip olabileceği tek görü bu değildir. Arada kalmış ruhu bekleyen sayısız başka görü vardır; sağ elinde gürz yerine bir kadavra sallayan ve sol elinde kan dolu bir kafatası taşıyan Beyaz Gauri; okuyla bir yay fırlatan Sarı Cauri; bir deniz cana-

---

^ The Tibe/ajı *Book of the* Dead, Francesca Fremamle ve Chögyam Trungpa'nın çeviri ve yorumları, Shambhala Dragon Yaynevi, Londra ve Bosıon, 1987.

varının flamasını sallayan Kırmızı Pramoha; sağ elinde bir *vaja* (çivi dolu bilye) ve sol elinde kan dolu bir kafatası tutan Kara Vetali; sağ elinde tuttuğu bağırsakları sol eliyle yiyen Portakal Sarısı Pukkasi; sağ elinde bir vaj ra saHarken sol elinde tuttuğu kan dolu kafatasından kan içen Yeşil Ghasmari; bir bedenin uzuvlarını koparıp yiyen Sarı Candali; aynısını yapan Lacivert Smasani; dişleri arasında bir kadavra tutan ve yelesini sallayan şarap renkli ve aslan yeleli Sinhamuka; sm- tarak dişlerini gösteren dişi kaplan kafalı Kırmızı Vyagrimukha; sağ elinde bir ustura tutan ve sol elinde tuttuğu bağırsakları yiyen, tilki başlı Kara Sirgalamukha...

Bunlar bizim için cehennemi görülerdir. Yine de bu vahşi canavarlar gülünçtür. *Tibet ölüler Kitabı* bunları "ruhun bir yanılsaması" olarak, "bireyin kendi yansımaları" olarak kabul etmeyi buyurur.

Çünkü bu cinler aslında yoktur. Ölüler duası bunu açıkça tekrarlayıp durur:

"Sevgili *dostlanmı terk ettigirnde ve tek başıma dolanırken,*
ve kendi yansımalanmm boş biçimleri ortaya çıktığında,
Budalar merhametlerinin gücünü bana emanet ettiklerinde
Barda'nUn saldığı korkular gelmesin diye.
Bilgeligin beş ışığı parladığında, korkusuzca tanıyabilirim kendimi..."[2]

Tek-tehlike insanın kendi imgeleminin yaratıklarına inanmasıdır. Ölüm ile yeniden doğuş arasındaki kırk dokuz güne kadar süren ara durum olan *bardû'nun* ötesinde bir şey yoktur. Geçiş ancak korkak ruh için güçtür.

Batılı bir zihin için Hint dinlerinde gezinmek, sayısız nüanslarından, çelişik görünümlerinden ve olanak tanıdıkları zengin yorumlardan dolayı nasıl tehlikeli ise Asya'nın geri kalan bölgelerini keşfet-

2 The Tibetaıı Book *of* the Dead.

mek de bir o kadar t eh li kelidir. Himalaya sınırı geçilir geçilmez değişen ve Lıpkı bir Avrupa portakalının Afrika'da farklı tatlarda meyveler vermesi gibi farklı ürünler veren Budizın başta olmak üzere bu böyledir.

Gerçekten de Kuzey Asya'nın mayası farklıdır. V. bin yılda, Altay Dağ kolu altında ve bugünkü Moğolistan'ın güneyindeki Gobi Çölü girişinde Barköl (Şensi) bölgesi Çinlileri kendi hesaplarına tarımı keşfettiler. Hiç kuşkusuz Hint-Avrupalılar karşısında iki, hatta üç bin yıl gecikmişlerdi, ama önemli olan, başka teknolojileri keşfetmeleri gibi bunu da tek başlarına keşfetmeleridir.[3] Bu durum, çok eski yerlerin işgalinin kanıtıdır. Ve Hint-Avrupa etkilerinden bağımsız gelişen bir dinin varlığını da kanıLlar. Yazılı iz olmadığından bu dinin ne old uğu hakkında hiçbir şey bilemiyoruz. En fazla söylenebilecek şey, mezarların içine yiyecek ve kap kacak koyduklarından Kuzey Ç inlilerinin ruhun ölümsüzlüğüne inandıklarıdır.' Cinsel organların tasvirlerinin, varlığını kanıtladığı verimlilik tapınmasında, mevs imler in bilgisinin yönlendirdiği kozmik döngü kavramında, bilindiği kadarıyla , bu dönem için istisnai hiçbir şey yoktur. Ne var ki küçük evleri temsil eden ve hem tabut hem de "ata evi" olan küçük seramiklerin sanat alanında ortaya çıktığı görülür. Bazı yazarlar, Çinlilerin atalara tapınmasının en azından ll. bin yılda başlamış olduğunu iddia etmektedir. Fakat her halk kendi mitlerini kendi topraklarında yaratır; örneğin ilk Kuzey Çinlilerin d inlerini n doğduğu mitler Ganj Hindularınınkiyle aynı değildir. Yani, Budist misyonerler geldiklerinde Loprak ne bakirdi ne de Hint'tekine benziyordu.

lÖ ll. bin yıldan başlayarak Hint-Avrupalılar, Batı Sibirya'ya ulaş-

---

3 Mircea Eliade, Histoire des croy@ces et des idees religieuses - 11. De Gaut lioudd/m au uiomphe du clıristimiisme, Payot, 1978.

j.G. Andcrson, Children of tlıe yeîlow Earth, ve Kwang-Chih Chang, The Arch cology of Ajıcieıı Clıiııa, aktaran Eliade, ag.e.

tılar. Arkeolojinin bize belirttiği kadarıyla orada kalıcı, ancak belli bir yerle sınırlı ve kültürlerini yoğun bir şekilde yaymadıkları düşünülen merkezler oluşturdular. ^ Yerel topluluklarla ilişkileri bilinmemektedir.[6] Dolayısıyla Hint-Avrupalıların dinlerinin unsurlarını yerli Asyalilarla ilişkiye sokup sokmadıkları hakkında bir şey söylenemez. Şurası kesin ki, Şang Hanedam altında (1751-1028'a doğru) büyük şehirlerin, askeri bir aristokrasinin, bir krallığın ve yazının ortaya çıktığı görülür. Panteon, Hint-Arilerinkinden tamamen farklıdır: Ti ya da Şang Ti (Efendi ya da Yukardaki Efendi) denen, verimlilik ve yağmur kralı, tannlar kra.h ve kral ataları olan yüce bir tanrı tarafından yönetilir. Onların dinleri neolitik dönemde var olan dinden türemiş gibidir: Atalara tapınmanın dışmda bereket tapınması da görülür. tn-sankurban etmeler ritüeldir: Kral mezarlannda hayvan iskeletlerinin yanında, "hükümdara öte dünyada eşlik etsin diye gerçeğe uygunlukları bozulmadan öldürülmüş" çok sayıda kurban edilmiş insan iske le - li de bulunur.[7] Ruhun ölümsüzlüğüne duyulan inanç, insani yaşama saygıya ya da merhamete asla yöneltmemiştir. Özellikle ruhun ölüm-

---

5 J.P. Mallory, Iıı *Search of the hıdo-Europeans-Language, Archacology aid My* Thames & Hudson, Londra, 1989. Bildiğim kadanyia günümüze kadarki en tam ve en yakın bu geniş sentezde Mallory, Andronöv denen kültürden Hını-Avrupalıların bronz ,çağında Batı Sibirya'ya yerleştiklerine inanmamızı sağlayacak bütün nedenleri ve bütün çalışmalan sunar, fakat günümüzdeki bilginin sınırlarını da ortaya koyar: Andronov kültüründen bu Hint-Avrupalılann Iranlılarla ve diger bölgelerdeki Hint-lranhlanyla ilişkileri bilinmemektedir. Bu "ilk" Sibiryalılann Hint-Avıupa diniyle kültürel ilişkileti tamamen spekülatif kalır.

6 Seksenli yılların sonundan itibaren, gerçekten de, günümüz insanının, yani homo *sapieıs* sapieıs'in tek bir kaynaktan değil, Afrika'daki, Doğu ve Asya'daki bağımsız odaklarda ortaya çıktığı kabul edilmektedir, yani kıtalara özerk şekilde yerleşildiği kabul edilmektedir. Örneğin Çin'de Hint-Avrupalıların soyundan bağımsız bir soydan gelen wpluluklar vardır. Fakat, bu satırfan yazdığım zaman geçerli olan yerküreye yerleşime ilişkin bu düşüncenin daha sonra değişikliğe uğraması da mümkündür.

7 Eliade, *Histoire des croymıces et des idees religieuses.*

süzlüğü salt efendilere verilmişken...

O dönemde, "soylunun aklının fikrinin atalarında olmasının nedenleri vardı, çünkü yalnızca soylu sınıftan insanlar varlığını sürdürmeye muktedir bir ruha sahiptiler. Hatta bunların iki ruhu vardı: Biri, ölü md en sonra cesedin etrafında güç de olsa yaşamaya devam eden bir tür hortlak halini almaya yönelik hayvan soluğundan başka bir şey değilken, d iğe ri, vefattan sonra cin b içiminde göğe yükselen, ama beslenmesi atalarının mezarlık bağışlan sayesinde olduğu için orada tutunamayan tinsel ruhtur."[H] Bu gerçeği bilmeyen çağdaş Avrupalı için atalara tapınma, evladın atasına duyduğu saygının bir örneği olarak hayranlık verici ve etkileyici görünebilir. Oysa sunu, genellikle basit insanların kurban edilmesi şeklindeydi: Bir "serf," bir aristokratın ruhuna eşlik etsin diye öldürülüyordu. O dönemde basit insanların ruhu yoktu. Ruh, belli ki lüks bir şeydi. Bu da göstermektedir ki, şu ünlü atalara tapınma geleneğine duyulan hayranlık konusunda temkinli olmak gerekir.

Son Şang kralı Çu-Hsin zalim ve sefihti. Far West, öncülerini ya da Akira Kurosawa filmleri'ni hatırlatan yan-göçebe şeflerden biri olan Wou-wang, kralın ordusunu bozguna uğrattı. Yenilgisinin ardın--dan Çu-Hsin sarayına döndü, Geyik terasına çıktı, mücevherlerini ve yeşimtaşından süslerini takmdı .ve kendini ateşe attı. Wou-wang kra-. lın cesedinin kellesini Büyük Sarı Balta'yla uçurdu ve kendi hanedam olan Çou hanedanını kurdu. Şang hanedanının hemen ardından gelen Çin hanedanlan arasında en uzun hükümranlık süresine (1028-256) sahip olan Çou'lar döneminde, 'lyilik, Kötülük ve din kavramı daha iyi ayırt edilebilir bir niteliğe sahip oldu. Tien (Gökyüzü) haline gelmiş olan Ti, Batı'nın tektanncı üç dininin Yehova-Tann-Allah'ına çok ^ yakın, insan görünümlü kişisel bir tanrıdır. Büyük Ayı'da ikamet

8 Rene Grousset, *Histoire de* Irı Oiırıe, Fayard, 1942.

eder, her şeyi görür ve her şeyi bilir. Salt kozmik düzeni sağlamakla kalmaz, insanların ahlaki yasasını da düzenler. O da aşağı sınıftan insanları ruhtan yoks un mu görüyordu?. Bilmiyoruz, ama tersi şü pheli görünmektedir.

Şurası bir gerçektir ki, gökyüzünden esin alan bir etik kavramının en eski tezahürlerinden biri burada bulunur. Olağanüstü hiçbir şey yoktur;^bu, tarihin birçok yerinde ve özellikle bu eserin sonraki bölümünde İran'da rastlanacak şemadır: Merkezileşmiş bir devlette totaliter bir iktidarın inşasından itibaren kral, "gökyüzünün vekili" olarak seçilir ve onun uyguladığı yasa ister. istemez "Gökyüzü" tarafından buyrulmuştur. Yani, iktidar lyi'ye. ve Kötü'ye karar vermenin mutlak hakkını kendine mal eder.

O halde Mutlak Kötü var mıydı? Kral tarafından buyrulan yasaya karşı gelen her şey Kötü'ydü.' Dönemin Çin kozmogonisi hakkında pek az ipucuna sahibiz, ama Gökyüzü'yle Yeryüzü'nü kesin biçimde ayıran ilk "ritüel hata" kavramına daha o döneçnde rastlamyordu. "Gökyüzüne değen dağ düzleşmişti."[9] Bu, daha o dönemde Yitik Cennet kavramıydı; Kötülük kavramı yakındadır, tıpkı bu kavramın temelindeki Şeytan kavramı gibi. Mitik imparator Yao döneminde "dünya düzen içinde değildi." Oğlu Yu "yeryüzünü kazdı, sulan akıttı ve yılanlarla canavarları batakliklara sürdü."[10] Yılanlar ve canavarlar düzene karşı çıkarlar ve yalnızca kraliyet iktidarının yenilgiye uğratabileceği Kötülüğün habercisi bir ilkeyi temsil ederler.

Köt ülüğün ve iyiliğin iktidar tarafından sahiplenilme sürecinin eskiliği zaten bilinmektedir: Bu durum ilk merkezi devletler kadar eskidir. Bu arkaik süreci yenilgiye uğratacak tek şey Hint'te olduğu gibi ko pma felsefeleri ve Yunan'da olduğu gibi, politik olarak, demokrasi-

9 Eliade, *Histoire des croyaıices et des idees religieuses.*
1°Mencius, aktaran Eliade, a.g.e.

dir. Geniş feodal topraklardan ibareı Çin, ilk bakışta, Kötülüğü ve cinleri yeryüzü imgeleminin yaratıkları olarak sunan, insanların eşitliğini ve hoşgörüyü vaaz eden Budizmin yerleşmesine uygun değildir. Ve aslında ilerde göreceğimiz gibi, Çin Budizmi, Hindu Budizminden tümüyle farklıdır. Bu yüzden düşman toprağa uyum sağlamıştır.

Bununla birlikte, Budizm Çin'e, Hint'te oluşumundan yaklaşık üç yüzyıl sonra, yani lö III. yüzyılda geldiğinde, bu topraklarda yukarda tanımlanan arkaik ve kanlı bir din yoktu: Çin'in yerli ideolojisi Taoculuktur. Taoculuk, lÖ VI. yüzyılda, Doğu'nun ve Uzakdoğu'nun büy ük dinlerinin doğmas ına son dçrece uygun bu dönemde ortaya çıktı. Bilge Lao-tzu tarafından kurulduğu söylenir. Daha sonraları, Lao-tzu'nun da bir tanrının ve hatta evrenin ilk soluğunun reenkarnasyonu oldugu söylenecektir. İngilizcede ilginç bir sözcük olan ■ *tranmognifica-* Uon sözcüğüyle tanımlanan bu tür ölümden sonra yüceltmeler, gerçekten de evrenseldir. Bugün bilmekteyiz ki Lao-tzu sadece okumuş biri ve bir din adamıydı.

Tao, yani "yol" sözcüğünden gelen Taoculuk teriminin anlamı belirsizdir, çünkü hem bir felsefeyi hem de bir inancı imler. Felsefe bir yüzyıldır birçok incelemeye konu olmuştur; din ise XX. yüzyılın yet^ m işli yıllarına doğru incelenmeye başlanmıştır. Felsefeyle ^.inin birbirine karışması sonucu büyüyle, fizyolojiyle (solunum denetimi, birleşme sırasında spermin tutulması ve diğer cinsel incelikler) ve besinle ilgili uygulamalar "taocu" olarak nitelendi, oysa ki bunlar genellikle Taoculuk-önctsi uygu lamalardan kaynaklanıyordu.[11] Taocuiuk bunları kendi felsefesine göre yeniden süzmüş, arındırmış ve kendine dahil etmişti.

Taoculuk ortaya çıktığında, topluluklar, az çok folklorik, arkaik dinden miras kalmış geniş bir tanrılar grub una saygı gösteriyorlardı.

---

11. "History of Taoism," Ejıcyc/opoedia Britamica, 1980.

Ayinleri, bizim anladığımız anlamda inançtan ve Çin okumuşla rının tartıştıklârı ruhsal yücelme kavramından çok büyüden kaynaklanan kurallara bağlıdır. Bu ayinler bir şaman'ın, büyücünün, yani doğaüstü güçlerle, geleceğin ve geçmişin söyletildiği tanrı ve cinlerle ilişkiye geçme gücüne sahip olduğunu söyleyen birinin otoritesi altında uygulanır. Kısaca söylersek, bu ayinler şeytan çıkarma ve büyü yapmadır. Konumuza dönersek, Taoculuk bu panteonun, en iyi durumlarda insanlara yardımcı, ama genellikle zararlı olan ve sık sık görüşmenin deliliğe ya da doğru yoldan çıkmaya götürdüğü bir ruhlar grubundan oluştuğunu kabul eder. Taoculuğa göre Çin halk dininin Tao ile hiçbir ilişkisi yoktur. "Yol" köylülerin ve kültürsüz barbarların taşkınhğından geçemez.

Taocular, köylerde ve hatta şehirlerde karşılaştıkları, aromatik dumanlarla hipnotize olmuş ya da alkollü ya da alkoloit içeceklerle zehirlenmiş, [12] uyuşturucu almış şamanların ve müstehcen esrimeleri, çılgın. el kol hareketleriyle kendilerinden geçmiş elebaşların ardısıra çılgınca dönen müminlerin ve basit ruhların -genellikle köylülerin- dinsel kutlamalarını küçümserler. Bunları ytn-su, "kötüye kullanılan tapınmalar" olarak adlandırırlar ve kınamaları sonucunda yetkilileri bunları yasaklamaya ikna etmişlerdir. [13]

Bu tapınmaların yerine ne koyarlar? Iki karşıt güç arasında dengeye dayalı bir. dünya yorumu sistemi; soğuk ve sıcak, gece ve gündüz, kış ve yaz, kuru ve ıslak... gibi karşıt, ama aynı zamanda tamarnlayı-

---

[12] 1ki ünlü mantarbilimci, *Mushrooms,* Russia *and History,* 2 cilı, New York, 195 yazan R. Gordon Wasson ve Chanıpigııoııs loxiques et hallucinogeıies, N. Boubee&"Cie, 1963, yeni baskı 1978 yazan Rene Heim Sibiıya ve kuzey llsya'daki Kamçad, Samoyed, loukaghire, Koryak ve diger topluluklarda halüsinojen mantarların törenlerde kullanıldığını ileri sürerler. Bu tüketim, trans haline benzeyen ve erotik taşkınlıklann eşlik ettiği çılgınlık durumlanna sürüklüyordu.

[13] "History ofTaoism," *Eıicydopaedia Britaıinica.*

cı olan dişil Yin ve eri! Yang. Ve insan varlığın m, makrokozmosa bağJı, simgesel sayılar tarafından yönetilen bir mikrokozmos olarak temsil edildiğini savunurlar: Örneğin gövdenin üçyüz altmış ekiemi ritüel yıl ı n üçyüz altmış gününe denk düşer, aynı tutkunun, gövdenin beş büyük organına (kalp, ciğerler, dalak, bağırsaklar ve ürerne organları) beş yöne, beş kutsal dağa,. gökyüzünün bölümlerine, mevsimlere ve elementlere denk düştüğü gibi. Insan mikrokozmosunda makrokozmostaki tannlarıri aynı lan bulunur. Kendinde-Kötülük yoktur, yalnızca düzensizlik vardır.

Günümüzde Taoculuk özellilde, kopmayı öğreten bir mistisizm olarak orLaya çıkar: Bağımsız bir yolla Budizme kavuşan Taoculuk, bilme arzusu da dahil bütün arzuların dengeyi bozduğunu, bitkisel ve tinsel özün birliğini tehdit ettiğini ve bunun da ölümle sonuçlanabileceğini söylerler. Müdahalesizliği, wu wei'yi öğütler; derin bilinci dünya nın en üstün birliğiyle, mutlakla birleştirebilecek tek şey olan mistik esrimeyi önerir. Taoculuğun üstadlarından biri olan Çuang-tse (IV. yüzyıl sonu-HI. yüzy ıl) zanaatkârlığı ve ticareti de ■ kötülük nedeni olarak mahküm edecektir:

" *Tenekeler* ve *ölçekler imal edin, insanlar tenekelerle* ve *ölçeklerle çalacaktır.* "'-ı

Bir çömlek imali bile d oğanın düzenini bozarlKötülüğe gelince, Taoculuğa göre bu bir yanlış anlamanın ürünüdür: ÇUang-tse'ye göre, doğru ve yanlış gibi iyi ve kötü de, Tüm' ün bilinmemesinin ve tanınmamasının yansılarıdır; yani yine Tao'ya göre:

" Eger tartışıyorsan, hilmedigin bir şey var demektir. En büyük TaOda hiçbir *şey adlandınlmamıştır; en büyük tartışmalar sözsüz cereyan eder... Biten* kimse susar, konuşan *bilmez."*

H"Histoıy ofTaoism," Eiicydopaediû Britaımica.

Bu radikal, asosyal. aşırı-dinginci mistisizmden halkın sadece "ikincil pratikler" diye adlandırılan şeyi, örneğin gizli toplulukları ya da tıbbi uygulamaları akılda tutmuş olması anlaşılır bir şeydir. Çünkü Taocu hekimler ve üfürükçüler tedavi sanatını, "havayla beslenme"ye (bin kez soluğunu tutabilen kimse ölümsüz olacağından emindir) yönelik soluk alma denetimini, jimnastiği, kâhinliği ve paradoksal ola rak zanaatkârlığı deneyimleriyle zenginleştirirler.

Çünkü, "katışıksız ve katı" Taocu mistisizm ancak kültürlü seçkinler tarafından kavranabilir. Bu gerçekte böyle olmuş olsa da Taoculuğun etkisi geniş olmuştur. Bu etki önce Çin'de, özellikle sanat ve zanaatkârlıkta (iyi bir zanaatkâr nesnelerini "içerden" işlemelidir) görüldü. Demirciler ve çömlekçiler gibi araba ustaları da, güzellikleri ve incelikleri hâlâ Batı'nın hayranlığını çeken nesneler yaratarak bundan büyük ölçüde yararlandılar. Ardından Batı da etkilendi; lll. yüzyılda Plotinus ve XV. yüzyılda Nicolaus Cusanus gibi mistikler, karşıtların birleştiği Taocu mutlak birlik ilkesini geliştirdiler. Alman Üstat Eckhart, İspanyol Avila'lı Azize Tereza ve XIV. yüzyılda solunum denetimine ve gövdenin organla rı üzerinde yoğunlaşmaya başvuran Aynaroz Dağı'ndaki Hesychastesler gibi Avrupalı mistikle rle Taoculuk arasında kabul edilen bağlar vardı.

Taoculuk üzerine bu çok kısa, fazlasıyla kısa açıklama,[13] yukarda betimlenen ve totaliter bir iktidar tarafından etik bir sistemin oluşturulup sahiplenilmesi şeklindeki sürecin, bir saray kültürünün (l.J:ı.o-tzu, Çou Hânedam'nın saray a rşivcisiydi, hanedanın çöküşünü hisset - tıgi için sarayı terk ettiği söylenir) tersine çevrilme biçimini açıklar. Bu paradoks, VI. ve sonraki yüzyıllar Çin'inin iki temel özelliğine bağlıdır: Çin'in geniş to prakları ve sarayın aristokratik evreninin tecrit edilmişliği.

13. History of Taoism," Encyclopaedia Britannica.

Gerçekten de, Çin de Hint gibi, bir ideolojik hegemonyanın yerleşebilmesi için fazla geniş bir ülkeydi.[16] Totaliter iktidarların kurulduğu devletlerdeki ilişkiler, boyutlarıyla orantılı olarak, yıldızların faaliyet düzenlerinin hüküm sürdüğü ülkelerle kıyaslanabilir.[17] Arkaik Çin monarşilerinde ci nlerin doğmasına yol açan hegemonya, bu devle tler sınırlı büyüklükte olduklarından olanaklıydı. Bu devletler, bir ya da iki bölgeye, genellikle şehirleşmenin ardından "Ilkbaharlar ve Sonbaharlar" denen dönemlerde nüfusları artan site-devletlere eşitti. Küçük krallar arasındaki bitip tükenmeyen savaşların sonucu olan fetihlerle VI. yüzyıldan itibaren gerçek devletler oluşmaya başladı. IV. yüzyılın ortasında yaklaşık 1000 km^'lik küçük bir devlet olan Qin krallığı, Shu, Wei, Zhou, Han komşu krallıklarını, ardından Yan, Zhao, Qi, Chou krallıklarını art arda kendine kattı ve III. yüzyılın sonunda yüzölçümü 225 000 km^ oldu.[18]

imparatorluk Çin'inin bir diğer temel özelliği, başlangıcından itibaren, sarayın devlet içinde bir üst devlet olarak faaliyet sürdürmesiydi: Pekin'de Yasak Şehir ola rak gözle görülür bir hal alan olgu. Burası, son imparatorun düşüşüne kadar, az rastlanır bir kültür ortamında, neredeyse kelebeklerin uçuşunu bile e mirle riyle kontrol eden bir protokol tarafından yönetilen eşsiz bir yerdi. Taoculuk Laotzu'nun hayranlık verici beyninde, burada doğdu. Taoculuğu önce aristo!uasi uyguladı; ta ki politikadan çok ezoterizme alışkın bakanların doktrinlerini ideal yönetime dayandırmak istedikleri Han Hsiao W u Ti (lÖ 141'den 8Tye kadar hüküm sürmüş) imparatorluğunda ol-

---

'*1letişim araçlannın çok daha sıkı politik denetimlere olanak tanıdığı XX. yüzyılda bile Maoculuğun, ardından komünizmin "yaygınlık düzeyi" bir bölgeden cliğeıine değişiyordu ve hâlâ çok değişmektedir, iktidar merkezinden, yani Pt:kin'den uzaklaştıkça bu yaygınlık azalmak eğilimindedir.

*7 Örneğin ağırlığı Güneş'in ağırlığının en az beş katı olan bir yıldızın yerçekimsel çökmesi kam delik olusmasına yol açabilir.

18 C. Dhınden ve M. Elwin, Atlas de îcı Chiıie, Nathan, 1986.

. duğu gibi politik anlamını kaybedinceye kadar. 19

Kuşkusuz, sonraki yüzyıllarda Taoculuğun kurallar halinde düzenlenmesi, - cinlere perilere olan inancın yeniden ortaya çıkmasına yol açtı: Her kural dikotorniye yol açar. Ancak iş işten geçmişti! Bazı küçük şeytanlar halk kültürünü istila etmiş olsalar da Şeytan, Çin'deki Tao cu topluluklarda yaşama hakkını her durumda kaybetmiş ti.

Şeytart'ın yaşama - hakkını kaybetmesi yalnızca Taoculuğun değil, aynı zamanda, Asya kültürüne derinlemesine nüfuz etmiş bir başka düşünce okulu olan Konfüçyüsçülük sayesindeydi de. Çünkü Konfüçyüsçülük de. bir etik ve bir ' dünya yorumu sunar. Peki Konfüçyüsçülük bir din midir? Taoculuk ve Budacılık için olduğu gibi Konfüçyüsçülük konusunda da farklı düşünceler vardır. Biz Ba tıl ıların kafasında, bir dinin doğaüstüne başvurması gerektiği fikri öylesine yer etmiştir ki Konfüçyüsçülük bize daha çok bir felsefe olarak gelir. Kuşkusuz bir felsefedir de, çünkü kendilerini Budist, Taocu, hana Hıristiyan kabul eden Asyalılar Konfüçyüsçülüklerini uygulamaya devam ederler. Avrupa'da hem Hıristiyan hem de Hegelci olunabileceği (ya da olun - duğu sanılabileceği) gibi Asya'da da hem Budist hem de Konfüçyüsçü olunabilir. Ama sonuçta, hangi felsefe özünde dinsiz olmasma rağmen dinsel yankılar taşır?

Konfüçyüs de her koşulda dindardı. Çünkü dua ediyor, oruç tutuyor, dinsel törenlere katılıyor, kurban adıyor ve Gökyüzü üzerine yemin ediyordu. Ancak bu durum, Yin hanedamndan ve yukarda betimlenen arkaik kültürlerden miras kalan döneminin dinsel göreneğini şidde tle. reddetmesini engellemedi. Bu görenek büyücülük ve gözbağdık halini alarak yozlaşmıştı. Konfüçyüs'ün tepkisi Lao-tzu ile aynıydı: Reddetme. Şaşırtıcı bir şey yok. Çünkü Çııang-tse'nin aktardığı. Konfüçyüs ile ondan yaşça büyük Lao-tzu arasında geçen bir konuş-

'^Felsefe ile politikayı bu kanştıma eğilimi IV. yüzyılda, tamamen romanesk bir dönemde, Mao Shari'ın Vahiyleri döneminde yeniden ortaya çıktı.

mada Konfüçyüs, ustanın bilgeliği karşısında kafası karışmış bir halde görülür. Fakat *Çuang-tse,* Lao-^u'nun esere adını veren ünlü öğrencisi tarafından kaleme alındığından (yedi çeşitlemesi bulunan) konuşmanın biraz farklı cereyan etmiş olması olasıdır.

lÖ 55l'de, yani Buda'dan yedi yıl önce, benim mesut dönem diye adlandırdığım çağda fakir düşmüş soylu bir ailede doğan K'ung-Fu-Tzu ya da Konfüçyüs iyi bir yaşam sürdü. Çok küçük yaşta öksüz kaldığı bilinmektedir; yoksul bir çocukluğu oldu ve yaşamını parklarda ve d evlet ambarlarında memurluk yaparak kazandı. Kendi kendini yetiştirdi, döneminin en eğitimli insanı olduğu söylenir. Iddia abartılı olsa da, istisnai bir kişiliği olduğu bir gerçektir.

Kişiliğinin anahtarı feodaller arası savaşların yol açuğı sefalete, açlığa, vergilere ve bu sözde soyluların dayattığı zorunlu çalışmaya tepkisiride yatar. Bu tepki merhametli. Duruma çare bulmaya çaba gösteren Koılfüçyüs genç insanlar yetiştirdi. Kuşkusuz, hiçbir owriter skolastik bilgi dayatmayarak herkesi kendi doğasına uygun geliştirmeye' çalıştı ve onlarda sadece samimiyet aradı. "Seçme Yazılar"mda "erdem insanları sevmektir, bilgelik onları anlamaktır," dedi. Ve "Dört denizin arasında bütün insanlar kardeştir." Diğerlerinin yanı sıra Hıristiyanların da Konfüçyüsçülüğü benimsediği anlaşılır. Bununla birlikte, üstadın öğretisinde metafiziğin önemli izlerine pek rastlanmaz. O, gerçeğin sözcüklerle pek öğrenilemeyeceğini düşündüğünden metafizik kadar mantığı da küçümsüyordu.

Konfüçyüsçülük Tao'yu kabul etse de ne Taocu ezoterizm ne de mistisizm onun çizgisindeydi. Belki yaşlı bilge Tao'nun tehlikelerini keşfetmişti:

"Üstad şöyle der. Üç yüz şiiri *söylemeyi* bilen *bir adam hayal edin, ona bir yönetim emanet edilir, ancak o bu se^iyede degildir; dünyanın dört bucagına* elçi *olarak gönderilir, ancak Imrşılık vermeye yetkin olmadığı görülür. Bütün*

bilgisi *neye yaramaktadır?"*[20]

Ayrıca:

"Üstad şöyle der: Azizlere rastlama şansım hiç *olmadı. Şerefli bir insana rastlasaydım daha* iyi olurdu.' [21]

Çuang-tse hemen imayı anladı ve Konfüsyüsçülüğün övdüğü kahramanlan ve kâşifleri, aynı' zamanda da toplum kurallarını ve usülleri öğretmek için araya giren bilgeleri mahkûm etmekte acele etti:

"Tao ve erdemi yok edildi, çünkü iyilikse'verlik ve doğruluk *yaratılmalı* istenmişti."

Kimi zaman Joseph Prudhomme'un öğütlerini hatırlatan bir bilgelikle her şeyi istediği gibi yönetme niyetleri içindeki Konfüçyüsçülük daha doğrudan mahkûm edilemezdi.

Buna karşın, Konfüçyüsçülük resmi felsefe düzeyine çıktı ve kalıcı bir devamlılığı oldu. Konfüçyüs'ün iki önemli öğrencisinden biri olan ve 371 ile 289 arasında yaşadığı için tanımadığı kurucusuna sadık Meng-Tzu, ki ismi. LatinleştirHip Mendus yapılmıştır, göksel ya da cehennemi güçler üzerine teorik yapılar kurmadı. "insanlar nasıl görüyorsa gökyüzü de öyle görür. İnsanlar nasıl anlıyorsa gökyüzü de öyle anlıyor," diye yazdı. Başka deyişle, Gökyüzü ölümlülerden daha (azla bilemez. Her şeyi bilen üstün güçler için de durum aynıdır. Çünkü, Konfüçyüs gibi, insanların olabildiğince iyi olmalarına

[20]Les Eıntretieıs de Coıyudus, Çinceden çeviren, sunan ve notlayan Pierre Ryckmans, önsöz d'Etiemble, Gallimard,. 1987 - Xlll; 5. Önsözde Etiemble, Konfüçyüs'ün politik anlamını tartışma ko nusu etmektedir: "Sonlu bir dünyanın bütün güçlükleriıi sadece ahlbk yoluyla çözmek istediğinden, Konfüçyüs, itiraf etmek gerekir ki, politik olarak yenildi: 496 yılında başbakanlık görevini uygulamanın ona yettigi ve kasapların eti doğru fiyatla satmalannı sağlamada bile yetersiz bir selefi idam ettirdiği konusunda bizi ikna etmek istemeleri boşunadır. Bu hikâyeye kanacak değiliz."

[21] Les Entretiens de Coıı/ucius, VII; 26.

yardı m ederek yeryüzü üzerinde mutlu ol unmasıyla ilgilenen Menci-us'u özne pek ilgilendırmez. Çünkü herkesin gelişmesiyle ilgilenen bir yaşarn gücünün, ch'i denen evrensel bir unsurun var olduğuna inanır. İnsan *ch'i* ile dolduğunda göksel doğasıyla yeryüzündeki doğası birbirinden ayrılmaz: "Yaşayan bütün on bin şey bizim içimizde-dir. "22 Demek ki, var olmuş olsaydı Şeytan da buna dahil olacakul

lö III. y üzy ılda yaşamış diğer Konfüçyüsçü Hsün-tzu şöyle yazar: "insanın doğası kötüdür. iyilik sonradan edinilir." Bu düşünce, ilk günah, yani Hata üzerine Sami düşüncelerini yansıtıyor gibi gözükse de öyle değildir. Hata kimin huzurunda işlenmiştir? Gökyüzü karşı-sında kesinlikle değil; çünkü Hsün-tzu kendisine saygı gösterilmesini hiç istemez. Gökyüzü, bir 1 ütuf kaynağı değildir; kendine yardım edene yardım etmez. Ezeli bir tanrının oturduğu yer olmadığı gibi insanbiçiinli bir tanrının bulunduğu yer de değildir. Bu reddediş, kuşkusuz, Hıristiyanlığı onaylarnamasının yansısıdır. insanın Gökyü-zü'nden beldeyeceği hiçbir şey yoktur. Gökyüzü, yalnızca kendi hesa-bına çalışan mekanik bir süreçtir. Metafiziği bu reddedişte sanki Pin-^aros'un sesi işitilir: "Ey ruhum, ezeli yaşama özlem duyma, olanaklı olanın alanını tüket!" CinJ.er var mıdır? Hayır, çünkü Hsün-tzu büyü-yü, kehaneli, cin çıkarmaları ve diğer batıl pratikleri şiddetle redde-der. Doğaüstü güçlere -ki yokturlar- başvurmayı ve dini reddeder. Onun konusu Yeryüzü lmparatorluğu'dur; dinleyicilerini, imparator-ları yararsız kılmak için, daha iyi olsunlar diye sık sık kendilerine yelmeye davet eder. "I-ier birey, kendine hakim olacağı ve ödevini ta-mam layacağı kendi doğru yerini bulduğunda, imparawr, bir toprak yığını gibi gereksiz olacaktı."

Teorik olarak Budizmin bu bağlamda çok küçük bir eylem alanı vardır. Ama bu alanı yine de bulur. Gerçekten de Budizm lö lll. yüz-

---

i2wıi-chi Liu, A Sliür(Histoıy of Coıı/uciaıı Philosophy, Londra, 1955.

yılda Konfüçyüsçülüğe olduğu kadar Taoculuğa da uymaya elverişliydi. lö 321–297 arasında Hint yarımadasında hüküm sürm üş olan[23] imparator Aşoka, Seylan'da, ardından ilk din değiştirenlerin Hmonlar olduğu Güneydoğu Asya'da, Birmanya'da, Kamboçya'da, Siyam'da, ardından Güney Çin'de misyonerlerin işini bitiren ilk kişi oldu. V. yüzyıldan önce Budizm Java ve Sumatra'ya ulaşmıştı. Gautama'nın öğretisinin Orta Asya'ya nasıl geçtiği ñala bilinmemektedir. Şurası kesin ki oradan geçti ve dil, din, kültür ve kavim fırtınası demek olan Tarım Havzası'nda biçimlendi ve değişti.[24]

Tersi zaten şaşırtıcı olurdu. Çünkü Budizm orada Iran Mazdacılığın, Nesturi Hıristiyanlarının, büyük Hıristiyanlık yayıcılarınm,[25] yerel dinlerin ve VIII. yüzyıldan itibaren de Islamın etkisine maruz

---

[23]Krallığında gerçek bir dhanna ya da tamamen Budizmden esinlenen ideal kural yerleştirmek kaygısıyla bir "sosyal güvenlik" uygulayan ilk o oldu. Ücretsi tıbbi tedavilerin insanlara olduğu kadar hayvanlara da sunulduğunu belirtmek gerekir.

[24]"History ofBuddhism," Eıicyclopaedia Brifaıiiiica, 1980.

[25]"Nesturiler sapkın olarak görülüyordu; çünkü başlan olan Kostantinopoiis piskoposu Nestorius, Meryem'e Theotokos, Tann'nın Anası sıfatını vermeyi reddetti, çünkü o bir insandı ve Tann'nın bir insandan dogmuş olması olanaksızdı. Nestorius'a göre, ona uygun sıfat sadece Christotolıos'tu, yani "Isa'nın Anası." Dahası, piskopos, İsa'nın insan olarak özgür ve eksiksiz bir kişiliğe sahip olduğunu oysa ki rakip ve düşmanlan olan İskenderiyelilerin onu "basit bir Logos aracı"na indirgemiş olduklarını kabul ediyordu ("Nestorius–Nestoıianisme," *Encyclopedie du christianisme aıu:ien,* cilt II, Ccrf, 1 99 Nestorius ve öğrencileri 451 yılında Kalkedon (Kadıköy) Konsili'nden –anlaşılamadan– kovuldular. Tersine, bu onlan İncil yolundaki çabalanndan alıkoyamadı, çünkü Asya'yı Hıristiyanlaştıran onlar oldu; Thomas ya da Bartholomaeus ve efsanenin tersine Hıristiyanlaştırma kampanyası bir yenilgi olan lskenderiyeli Pantainos değil. Gerçekten de dinsel misyonlan sadece Suriye, Emenistan ve Pers'e degil, Seylan'a ve Malabarlar kıyısında o dönemde dörtyüz bin Suriyeli Nesturi b,ulunan Hint'e kadar yayıldı; bunlara daha sonra "Thomas Hıristiyanlan" denecektir (bu adı taşıyan havari tarafından dine geçtikleri için degil, Vlll. yüzyılın sonunda piskopos Kana'lı Thomas'ı izleyen göçmenlerle sayılan kabankiaştığından böyle adlandınlacaklardır). Pekin'e bile ulaştılar.

kaldı. Budizm Çin'de, özellikle Han hanedam döneminde (Han imparatorlarından biri olan Ming, altın sansı ve uçan·bir tanrısallığı Buda'nın ilham kaynaklarından biri olarak yorumladı) çok yaygınlaştı. Ancak bu, yerel Taoculuğun telafi ettiği ve özellikle yaygın büyü pratilderi tarafından biçimlenen yozlaşmış bir Budacılıktı.[26] Budizmin Çin'de farklı bir yaşamı oldu; örneğin burada Arık ülke Budizmi denen yeni bir okulun ortaya çıktığı görüldü. Buna göre, Amitabha üzerine on kez meditasyonda bulunulduğunda Arık Ülke cennette yeniden doğma şansına sahip olunabilirdi. Kuşkusuz biraz kolay: Bu bizim Hıristiyanlığın bağışlama ticaretini can sıkıcı şekilde hatırlatmaktadır.

Yaygınlaşmanın bedelini ödemek için feda etmesi gereken silahlar ve bilgi dağarcığı hesaba katılsa bile, bir dinin bu ihraç başarısı şaşırtıcıdır. Bu başarı ancak yayıcılarının yüzseksen derece fikir değiştirmeleriyle açıklanabilir: Başlangıçtaki Budizm ruhun var olmadığını ileri sürse bile -bu, hem ataianı. tapınma hem de Taocu iki ruh kavramına aykırı düşen radikal bir düşüncedir- yeni Budistler mhun ortadan kaldırılamaz o l duğunu öne s ürerler. Nirvana bir Hiç'ti; ölümsüzlük haline gelmişti.[21] Buda, tutkuları dışlamayan Orta Yolu seçmişken onlar tutkuları onadan kaldırmayı öğretirler, bu da onları bir kez daha Taocularla uyuşturur. Nihayet, iyiliğin ve merhametin erdemlerine vurguda bulunmaları bu kez de onları Konfüçyüsçülerle uyum içine sokar. Diğer bir ödün örneği: Bodhisatva ya da "doğacak Buda" Avalokitesvara cinsiyet değiştirdi, dişi bir tanrı haline geldi ve Çin ana-tanrıça Kuan-yin'le ve benzeri olan Tibet'teki Beyaz Tara'yla öz-

---

[26] Gerçekten de, Han hanedanı ' döneminde Buda'nın Lao-tzu'nun reenkarnasyonu oldugu ve aynı sunak üzerinde yan yana bulunan Buda ve Lao-ızu'ya birçok imparatorun derin saygı duyduklan ögreiilir.

27 Kenneth K.S. Ch'en, Buddhism in Oıiıw; *A* Histonca! Survey, New York ve "History ofBuddhism," Encyclopoedia Britaıiıiica, 1980.

deşleşti.' Bunlar' küçük değişikl ikl er değildi.

Sonra, "Konfüçyüsçüleşmiş" Budizm, Hint Budizminden farklı olarak pragmatik, hatta bayağı bir hal aldı: "Manastırlar yağhaneleri ve genel mağazaları yönetiyor, yolların bakımını yapıyor, hatta ticaret ve ödünç para vermekle uğraşıyorlardı."[28]

Fakat tlk Günah'ta Şeytan hiç yoktu: Ö rneğin Tien-tai mezhebi her bir anın ve her bir tohumun içinde tüm evrenin bulunduğunu öğretiyordu. Her pirinç tanesinde Şeytan'ı aramak mı gerekiyordu?

T'ang hanedam döneminde Budizm devlet dini haline geldiğinde ve Budizm i n keşişleri, bir Batı demokrasisinde çalışma izinlerini yenileten göçmenler gibi hükümet bürolarındaki Konfüçyüsçü görevlilerden papazlık sertifikası talep etmek zorunda kaldıklannda bile (çünkü Çin'in tuhaf bürokratik alışkanlığı dün başlamamıştır) kimse Şeytan'ı tasarlamadı. Neyin iyi neyin kötü olduğuna ve .Kötülüğe doğaüs tü bir gücün neden olduğuna kara r vermekte acele eden devlet iktidarı aslında bunu istemişti; ama iktidarı ellerinde tutanlar Taoculardan, Konfüçyüsçülerden ve Budistlerden oluştuğu için bir Kötülük Şeytanı'na kolay inanamlyorlardı. Bitki ruhlarının, varlığın karşıtı olan ölülerin ruhlannm onları tedirgin etmekte kararh olduklannı düşünen . batılinançlı insanlar orada burada hâlâ vardı. Yani, bunun için altın ya da gümüş para karşılığı ya da ağırhğınca kurban adayarak, hayaletleri ait oldukları yere göndermek için dua okumakla görevi i şamanlara başvuruyorlardı; bir şey yapılamıyordu. Cahiller her zaman batılinançlıdır ve ayrıca bölge huzurunu garanti ettikleri ölçüde bu göreneklere hoşgörü göstermek daha uygundu. Din adamları ve yöneticiler için önemli olan, devrimleri kışkınmak değil, bireşimler yapmaktı. Hatta Japonya'da, Ani Aydınlanma mezhebinin aşırılıkları Zen haline geldiğinde ve XX. yüzyılda California'da belli

[28] A.g.e.

belirsiz bir geleceğe yükselip doruk noktasına ulaştığında bile ufukta Şeytan'ın gö rü n tüsünden eser yoktu.

Bununla birlikte, Zen Budizm mezhebi, V. ya da VI. yüzyıl Asya'sından çok sonralan çeşitli yerlerdeki Hıristiyanlara, Şeytan'ın kuyruğu ve çatal ağızl ı tahta pabuçlarıyla pek yakında olduğuna inandıracak bu yoğun cesaretten yoksun değildi. Bu mezhep iki öğretiden türüyordu: Biri, 470 yılında Hin t 'ten gelip önce Kanton'a yerleşen, ardından ya rım y üzyıl son ra kuzeye çıkacak bir Budist olan Boddhidharma'nın, diğer i y ine V. yüzy ıldaki bir diğer keşiş olan Tao-sheng'in öğretisinden. Bu mezhep, Çincede wu ve Japoncada *satori* dernek olan Uyanış ya da Aydınlanma'nın, metinlerin kıt anlayışlı okunmasıyla hiç ilişkisi olmadığını öğretiyordu: Uyanış ya gelir ya da gelmezdi, hepsi bu; insan kendinde boşluk yaratmayı biliyorsa gelir ve o anda Hakikat birden oraya dolardı.

Başlangıçta bu şekilde tanımlanan Zen, barışçı bir mistisizm görünümü altındaydı. Ancak korkunç aşınlıklara eğilim' gösteriyordu. Boddhidarma'nın kendini soktuğu transın dokuz yıl sürdüğü öne sürülüyordu; neden sonra Boddhidarma'nın bacakları düştü, ama o bunu fark etmedi. Ve gözkapaklarının kımı İdaması meditasyonunu rahatsız edeceğinden Boddhidarma bunları kesti. Gerçekten de, bir Zen öğrencisi meditasyonunu ne pahasına ol ursa olsun tehlikeye atmamalıdır ve üstad I 1-lsüan şöyle buyuruyordu:

"Size engel olan herlıesi öldürün. *Buda* size engel *olursa onu* öldürün! E/cndilcnn fjcndisi'ne rasUarsanız, arhanlara [Nirvanaya ulaşmış bu ulu kişiler, çilelerini bitirdiklerinden reenkarnasyondan muaftırlar] raslarsanız, onlan öldürin!"

Kanlı program! Yine de bu tür şiddetin kökeninde Şeytan ya da cinler yoktu. Çünkü boşlukta ne Tanrı ne Ş'!ytan vardı; hiçbir şey yoktu. "Bedene mULlak hakim olmak, reflekslere güvenmek, ölümü

küçümsemek için zihin tekniklerinden [Zen tekniklerinden] elde edilebilecek yaran anlamış olan"^' askeri sınıfın bazı temsilcileri tarafından Japonya'da bu şiddet işler hale getirildi. Işte savaş sanatları böyle doğdu.

Çünkü Japonya, Kore yoluyla gelen Budizmi, önce kuşkuyla karşıladı; sonra işler hale getirdi. Bununla birlikte, kendi yerli dini olan Şintoculuğa ya da daha doğru bir deyişle *şinto,* yani Tao gibi "yol" ya da dahası "tanrıların öğretisi" demek olan dinine de sahip çıktı. Ama bu, Budizmin Japonya tarafından iyi niyetle özümsendiği anlamına gelmez. XIII. yüzyılda kendi mezhebinin kurucusu olan keşiş Niçiren, Zen'i "şeytan işi" olarak niteledi ve Japonlaşmış olan ve imparatorluk iktidarı ta rafından korunan Zen'in iki biçiminden biri olan Shingon' u "ülkeyi yok etmek"le suçladı. Ama, Niçiren'in fanatik ve tutarsız biri olduğu da doğrudur.[J°]

Batılıların pek bilmed iği Japon dilini kullanmanın güçlüğünün yanı sıra, Japonya'nın tek ulusal dini Şinto, din düşüncesinin kendisi de dahil ol'mak üzere günlük Batılı kavramlara meydan okur. Bir Japonya uzmanı olan Herben'in yazdığı gibi,'^* bu "diğer dinlere benzer bir din değildir. Dogmalardan tamamen yoksun, kutsal kitap olarak yalnızca kısa metinler ve güç yorumlara dayanan, asla ahlaki kurallar düzenlememiş, hiçbir ritüel dayatmayan Şinto, Japonyalılar için ^^a çok kendilerini benzerlerine, Doğa'ya, Tannsallığa bağlayan bağların bilincine varılmasıdır."

Demek ki bu dinde bizim "Kötülük" diye adlandırdığımız şeyin

29René Sieffen, *Les* Religioıs dujapon, Presses universitaires de France, 1968

ıoRene Sieffert, *Les Religions* du *japon,* Presses universitaires de France, 196

^'jean Herben, *Les Dieux nationaux du Japon,* Albin Michel, 1965. Bu bilgin, pek rastlanmayan bir alçakgönüllülükle, Japon Şintoculann kendi yorumlan üzerine görüşlerini, ne tamamen hemfikir olasalar ne de hepsi birden övseler de yayımladı.

tanımı olmadığı gibi, etik ve dahası kötülüğü simgeleyecek karşı-tanrısallık da yoktur. Araştırmamızı demek ki burada kesmeli ve kendimizi Şintoda Şeytan'ın yokluğu koyutuyla sınırlamalıyız, ancak bu biraz baştan savma olur. Gerçeklen de Şinto göksel ve yersel uyumsuzlaklar olduğunu kabul eder. Şinwcu kozmogonik mitlerin çok say ıdaki çeşitlemelerinden birine göre, başlangıçtaki iki cin ya da kami (ayrıca sekiz yüzden fazla vardır), .İzanagi ve İzanami evrenin karşıt eğil i mli efendilerini, biri göksel diğeri yersel olan, Güneş Tanrıçası Amaterasu-o-mi-kami ve erkek kardeşi Susano-Wo'yu (gerçekte üçüncü bir çocuk da vardır, Ay Tanrısı Isuki-yomi) doğurduklarında bir çatışma patlak verdi. Okyanus Düzlüğü, yani Su Yüzüne Çıkmış Topraklar Tanrısı olan Susano-Wo yazgısından hoşnut değildi; nehirleri ve denizleri kurunuğunda ağladı. Aşağı Ülke'deki, yan i cehennemlerdeki annesi ne kavuşmak istedi, bu isteği de babası Izanagi tarafı nd an gökyüzünden kovulmasına mal oldu. Kovulma b uyruğu yerine getirilmeden önce Susano-Wo bir an olsun kız kardeşi Amaterasu'ya kavuşmak istedi, sonra sonsuza kadar gidecekti. Kız kardeş [b]u kızgın ve taşkın erkek kardeşin gel işinden telaşa kapıldı ve göksel yaratıklar için elbise dokuduğu salonda nedimeleriyle barikat kurdu. Kız kardeşin bu sevgisizliği yersel Kami'nin göksel alcı-nlara giremeyeceği olgusuyla açıklanır, çünkü bu doğaya karşıdır. Bununla birlikte davetsiz Susano-Wo göksel barınağa saldırdı ve Amaierasu'nun nedimeleri kendilerini tecavüze uğramış kabul ettiler; bunun üzerine dokuma aletlerini cinsel organlarına soktular. Amaterasu ise direndi ve bir kayalığa saklanmaya gitti.^^

Bununla birlikte, bir ağaç biçimindeki bitkisel yaşam, kuş biçimindeki hayvansal yaşam, cinsel organını ve göğüslerini gösteren dişi bir hami tarafından simgelenen üreme yeteneği, mücevherler, yani

---

[32].-M. Manin, S.M.E.P., Le Shintoisıne aıicieıı, Jean Maisonneuve, Paris, 1988.

insanın ze nginlik ve güzellik üretme yeteneği ve son olarak da insanın kutsal olanı yansıtma olanağını belirten kusursuz ayna, Amaterasu'yu sığınağını terk etmeye ve gökyüzüne yeniden ulaşınaya ikna ettiler. Susano-Wo sonsuza dek yeryüzü alanlarına atandı.

Bu ilk çatışmanın birçok çeşitlemesi vardır;[33] ben burada bir bireşim gerçekleştirdim. Genel s imgeciliği ortadadır: Uzlaşmaz olan, göksel ve yersel güçlerin karşıtlığından oluşur. Yersel olan Susano-Wo Kötülükle ya da her durumda bilgelik yokluğuyla bir tutulabilecek karakter eksiklerini, saygısızlığı, hayasızlığı, ajitasyonu ifade eder. *Nihongi:H* çeşitlemesinde, gerçekten de, şöyle denmektedir: "Bu feami'nin doğası sapkındı ve sızlanmalardan ve kızgınlıktan he r zaman zevk alıyordu ... Bu nedenle ailesi ona şöyle dedi: 'Yeryüzünde hüküm sürmek istiyorsan bunun sonunda kesinlikle çok yaşam yok olur."' Gerçekten de, bir başka metin olan *Bingo-fudoki'de* Susano-Wo'nun tüm insan soyunu yok ettiği yazılıdır. yalnızca erkek kardeşi Sornin ve onun, karısı ve çocuğunun canmı, bir gece kendisini barındırdıkları için bağışlamıştır. Yine de Asya'nın diğer tanrıları gibi karşıt yanları vardır, çünkü ev sahibine tarım tekniklerini öğreten de odur. O bir iblis değil, dünyanın karmaşıklığının Asyalı anlamını yansıtan çelişik bir cindir. Her durumda o, Japonya'da Şeytan olarak görülmemiştir. çünkü bazı tapınaklarda ona tapılır.

Dünyayı oluşturan ikiliğe Şinto, kuşkusuz, cinlerin ya da *hami'le*rin ik iliğin i de ekler, çünkü bunların iyileri ve kötüleri vardır. Bu şunu gösterir ki, bakan, klan şefi, kültürün efsanevi cisimleşmesi ve şair Miçizane Suguwara bir adaletsizliğin kurbanı olarak 903 yılında öldüğünde hayaleti imparatorluk sarayını *ve* ülkeyi dehşete düşürdü. Düşmanları ve hatta imparatorluk prensi kısa aralıklarla öldüler.

ıİBunlar Herbert'in önceden belirtilen eserinde aynmılı olarak bulunur.

:w720 yılında yazıldı; 712'de yazılmış olan Kojihi ile birlikte Şimo'nun belli başl kutsal metinlerinden biridir. Yedi yorumu vardır.

Inatçı kızgınlık; çünkü 947'de Miçizane, hizmetinde yüzalimişsekiz bin iblisi olduğunu bir çocuğun ağzından açıkladı. N ihayet kendisine, imparatorlara bile verilmeyen Tenjin, Göksel Kami sıfatı verilerek yatıştınldı. Demek ki iblisler vardır. Ancak bunlar, göksel Kami'lerin karşm yeryüzü Kami'leridir. Ele avuca sığmazlıklan yersel olan yaşamın da ele avuca sığmaz olmasmdan kaynaklanır.

Şinto'nun Yaratılış'ı erdemsiz kabul ettiği, . böylece Sarnilerin ilk günah kavramına yaklaştığı söylenebilir mi? Hayır: "Şinto, yaratılışı, insanlığın son derece minnettar olması gereken bir olay olarak kabul etmesi gerektiğini düşünür ve dünyamızın gelecekteki yok oluşuna dair hiçbir imada bulunmaz." (Herbert) Dünyada Kötülüğün varlığı ne d ünya n ın kötü olması ne de Kötülüğün lyilik'ten sonsuza dek ay rı kalması demektir; Kötülüğün belirli bir yerde bulunması demek hiç değildir. Aşağıdaki hikâyen in gösterdiği gib i, Kötülük, tanrıların öfkesinin sonucudur: lmparator S ujin döneminde salgın hastalıklar ülkeyi kırıp geçiriyordu ve çok sayıda kurban oldu. "Bir gece, Mikado sarayındaki aile tapınağında üzüntü içerisinde uyumuştu ki tanrı O Mono Mushi düşünde göründü ve şöyle dedi: 'Olanlar benim irademin sonucudur. Benim karşımda bakan O Ta Taneko'ya mafsuri'ler [d insel kurbanlar] sundurursan öfkem yatışır ve ülke huzur içinde o!tır."[15]

Tek bir Şeytan'ı hayal etmekten yoksun olan Asya, hiç kuşkusuz, kötü tanrıl'ara ya da bir iyi bir kötü olan tannlara inanmıştı. Tüm Uzakdoğu kavimlerind.eki iyi tanrı ve kötü tanrı düşüncelerinin dökümün ü çıkarmak için ciltler gere ki r; burada birkaç örnek yeterlidir. Orneğin;"Kuril ve Hokkaido Aynulan... kötü- tanrılarm varlığına inanırlar, ancak bu tanrılarm dünyanın yönetiminde hiçbir paylan yoktur; sadece iyi tanrılar dünya üzerinde yargılama yetkisine sahip-

[15] Martin'in belirtilen eserinde bu öğütün degişik biçimleri vardır.

tir."36 Çukçeler ve Koryaklar ise iyi ve kötü tanrıların var olduğuna inanırlar, ama kötü tannlara ilişkin oldukça hayvani bir fikir oluşwr-muşa benzerler, çünkü b unlar sanki İmrt ya da tilkiymiş gibi davul ses inin onla rı ko rk utmaya yet tiğini düşünürler. Ay rıca clavul "şaman törenlerinde temel bir rol" oynar. Korelilere göre, "tanrılar, doğada hemen hemen her yere yayılmış ruhlar gibi düşünülür; onlardan kor-kulmamalıdır, yine de onları hoşnutsuz etmekten kaçınılmalıdır."

Bununla birlikte ve iş in özü de sanıyo rum budur, cinlere inanç Asya'da toplumsal basamaklar yükseldikçe azalır. Pek şehirleşmemiş ilkel halklar ve köylüler için iblisler hayvana çok yakın kaba varlık-larla bir tutul ur; ancak toplulukların okumuş tabakalarındaki dünya kavrayışı, cinleri hissedilir görüngülerin hatalı yorumlan olarak bir kenara atar. Dünyanın her yerinde olduğu gibi, batılinanç toplum se-viyesinde yayıhr. Bu durumdan, cehennemi yumurtaya düşük yaptır-mış olanın okumuş aristokrasi olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu sonuç yanlış olmaz, ancak okumuş bir aristokrasinin var olduğu başka kıta ve ülkelerde bu d urum görülmediğinden akıl yürütme eksik kalır.

İlk bakışta bütün Asya, Şeytan'ı d ünyaya getirece k dinlere sahipti: Arkaik dinler ve devletlerin otoriter hegemonyaları tarafından sürd ü-rülen yerel ilkel toplulukların batılinançları. Fakat iki önemli olgu bunu engeller. Birincisi, sınırla rı sık sık değişen toprakların genişli-ğidir; Hint bir ülkeden fazladır, bir kıtadır ve Çin'in tarihi özell ikle kırk yüzyıldan fazla s üren sınırların sü rekli yeniden biçimlenmesiyle iç içedir. G.B. Shaw'ın önemli bir sözünü açarsak, bir süre için tüm bir kıta yönetilebilir ya da bir ülke (görece olarak konuşursak) daima yönetilebilir, ama tüm bir kıta daima yönetilemez. Her işgal, her fe-tih gibi, egemen ideoloji için can sıkıcı kültür şoklarına neden ol ur.

İkinci olgu, Asya'nın iki büyük dininin (üçüncü büyük felsefe olan

---

l6Manıin, a.g.e.

Konfüçyüsçülügü saymıyoruz), Budizm ve Taoculuğun, yeryüzü toplumlanmn yansıması olan etik ile Budizmin de Taoculuğun da insani özellik atfetmeyi reddettikleri ve hatta Buda'nın Hiçlik'le bir tuttuğu en yüce bir kendilik arasında hemen ayrım yapan iki yüksek tin tarafından (hemen hemen aynı anda) kurulmuş olmalarıdır. Peygamberler varolan inançları, güçlendirmek için aştıklarında, aynı dönemde Zarathoustra örneğin de olduğu gibi, her parçadan yeni bir düşünce sistemi yarattılar. Köylüleri ve okur yazar olmayanları korkutan ve şamanların kehanet ve mucizeleri sayesinde uzak tutulan kırların müdavimi küçük cinler varlıklarını sürdürdüler kuşkusuz, fakat asla yetişkin durumuna, bizim Şeytan'ımızın durumuna doğru evrilmediler.

Sanki yazıyla birlikte ' Cehennem'den ve yüzlerini korkunç şekillere sokan, kin dolu cehennem sakinlerinden kurtulmuşuzdur. Bu sonuncular, bu bölümün başındaki ölülere uyarı gibi, ölümlülerin fantazmları, güçlü ve doğru bir ruhun çaba sarf etmeden reddetmesi gereken geçici halüsinasyonlardır.

Kitabın bu noktasında cinl ere ve daha çok da Şeytan'a bu elvedayla Asya'dan ayrılmayı diliyorum. llk Batılı seyyahlar bu kıtadan ateş püskürten canavar imgeleri aktardılar; kuşkusuz, Endonezya açıklarındaki Komodo Adalan'nın dev kertenkeleleridir bunlar. Ancak sonunda, bir şey kesindir: Asya Şeytan'dan kurtulmuştur. ' Asya'nın canavarları, harika dekoratif motiGerden ya da özsaygılanna saygı duymak gereken yeraltı cinlerinderi başka bir şey değildir. Bu nedenle, Hong Kong'da bir. bina inşa edildiğinde bir yeraltı cininin rahatsız ed i İmedigin i b ilmek gerekir.

Çin Bankası'nın görkemli gökdeleni bu protokolü ihmal etmiş gözükmektedir. Geç kahnmış olunsa bile yeraltı cinine kurban sunulmuş, ancak bu biraz pahalıya mal olmuştur...

5.

ZERDÜŞT, İLK AYETULLAHLAR VE ŞEYTAN'IN GERÇEK DOĞUMU

İran'daki uygarlığın çok eskiliği üzerine – llk Hint–Avrupa krallığının merkezileşmiş yapısı ve güçlü bir dinin gerekliliği üzerine – Ari Vedacılığı üzerine – lö VI. yüzyılda Zerdüşt devrimi üzerine – Ikici gökyüzü ve cehennem düşüncesi üzerine – Dinler tarihinde tektanncılığın ilk ortaya çıkışı üzerine – Zerdüşt ve kişiliği üzerine – Aristokratların gözdesi kanlı kurban törenlerine tepkisinin nedenleri üzerine – Gathaların "Incilvari" niteliği üzerine – Kutsal Ruh'un, yedi temel günahın ve kıyametin anlamının ortaya çıkışı üzerine – Cinbilimin icadı üzerine – Zerdüşt ve Mani mirası üzerine – Mecusi din adamlarının politik eğilimleri ve teokratik darbe girişimleri üzerine – Darius'un din adamlarına olan tepkisi, ama yine de Mecusiliği benimsemek zorunda kalması üzerine.

Bugünkü Rusya'nın güneyinden, Dinyeper ve Don havzasını içeren geniş bir bölge olan aşağı Volga vadisi ve Kazakistan steplerinden dört bin yıl kadar önce gelen atlılar, İran'a yerleşmek için Kafkasya Vadisi üzerinden İran'ın bereketli ovalarına akın ettiler. Böylelikle Karadeniz ve Azak Denizi kıyılarının yerine Hazar ve Basra Körfezi kıyılarını geçiriyorlardı; fakat başka kabileler Yunanistan ve Anadolu'ya doğru yola devam ettiler; daha başkalarıysa İskandinavya'nın ve Finlandiya'nın güneyine doğru gittiler ve lö 2000 yılına doğru Britanya Adaları'na ulaştılar. Ayaklarında sıkı potur, başlarında bizim dağcı başlıklarımızı hatırlatan bereler, küçük atlara binmiş, peşlerindeki kadın, çocuk ve eşya yüklü at arabalarının tekerlek gürültüsünü bastırmak için gırtlaklanm yınarcasma bağınrken düşünebiliriz onları.

Eşyalar arasında sandıklar, heybeler, çömlek ve sepetler kımıldamadan duruyordu. Asla hayal edilmemiş en güçlü patlayıcı çok sonraları fark edilecektir; başlangıçta neredeyse bir hiç olan, küçük heykeller ve muskalar biçiminde simgelenen kimi inançlar, kuşkusuz aslında Şeytan'ın tohumuydu. Bu savaşçı ve "Kurgan insanları" ("tümsek" anlamına gelen Rusça sözcükten gelir) denen çoban göçmenler, gerçekten de, dünyada tek bir Tanrı'nın karşısına tek bir Şeytan'ı çıkaran ilk dini kurmaya gidiyorlardı.[1]

' Tarihçiler tarafından ortak olarak kabul gören Marija Gimbuias'ın tezini, 1963'ıc sunulduğu haliyle burada. tekrar ele alıyorum (Marija Gimbutas: "The lıido-Europaens: Archaeological Problems," American Aıithropologist, c L^^. lll. ve ll. bin yıl arasında meydana gelen Hint ve Avrupa arasındaki kaynaşmanın muamınasını aydınlatmak gerekiyor. Dar dilbilimsel açıdan, Hint-Avrupa dillerinin birçok dala bölündüğünü burada hatırlamak gerekir, Hint-lnı.n grubu Hint-Ari kolunu yaratmıştır.

Önceki dönemlerde de başka güzergâhlar üzerinden tekrarlanmış bu ışıl ışıl geniş işgal, birçok açıdan insanlık tarihinin en önemli olaylarından biriydi. Konuştukları dillerin Sanskritçeyle olan ilişkisi dolayımıyla Hint-Avrupalı diye adlandırılanlar insaniardı bunlar. Avrupa dillerinin hemen hemen tamamı, Yukarı ve Aşağı Almanca, Latince, Yunanca, Fransızca ve İngilizce, Ermenice, Norveççe ve Litvanyaca, gerçekten de Sanskritçeden türemiştir. Çünkü Vladivostok'tan Paris'e, Roma ve Atina'dan Los Angeles ve Rio'ya uzanan ve bugün bize ait olan kültürün kaynakları Hint-Avrupa işgaliyle kuruldu. Batı denen dev kültür ve inançlar bloğu bu kolanizasyon sonucu oluştu. "Kurgan insanları" Yakın ve Ortadoğu'nun, Avrupa'nın hemen tümünü ele geçirmemiş olsaydı, tanrısallık dahil, Evreni yorumlayış sistemlerimizin büyük bir bölümü bugün var olmazdı.

Bugün bunu ununuk, ama neyi unutmadık ki! Yine de Yunanlılar, her şeyin bu yörelerde başladığını biliyorlardı. Prometheus'un tanrılara meydan okuduğu ve göksel ateşi çaldığı için zincirlendiği dağı, Rion Vadisi'nde Kolkhis'e yerleştirmişlerdi ve Altın Post'u ele geçirsinler diye Argonautları gönderdikleri yer de orasıydı.

Kabile örgütlenmelerine rağmen Kurgan insanları çoktan yapılaşmış toplumsal bir sisteme, bir tekniğe ve bir dine sahip olarak gelmişlerdi. Politik olarak, kralın iktidarı, hakiki modern devletlerdeki parlamentoların önbelirtisi olan aristokratik bir meclis tarafından denetleniyordu. Teknolojik olarak, sadece tekerleği ve nehir gemiciliğini değil sabanı da biliyorlardı; un yaptıkları tahılı yetiştirmek için toprağı işlemeyi de biliyorlardı. Felsefi olarak, ruhun ölümsüzlüğüne ve öbür dünyadaki yaşama inanıyorlardı; orada, elinde bir balta ya da bir çekiç taşıyan ve ölülerini emanet ettikleri erkek bir tanrı hüküm sürüyordu. Hiç kuşkusuz ülkenin önceki işgalcilerinden mirası kalan bir ana tanrıçaya tapıyorlardı; güneş ve kutsal ateş, at, yılan,, yabandomuzu Kurgan insanları için sihirli özelliklere sahipti.

Hint di nle riyl e kaynaşmanın ne zaman başladığı da ne şekilde olduğu da bilinmemektedir; ama kaynaşmanın olduğu kesindir: İl. bin y ıl ın son çey reğinde Ortadoğuya yerleşen Hindular vardı; lö l380'de Hitit kralı Şuppiluliuma'yla yaptığı anlaşmada Mitanni kralı Mattiva – za.'mn belirttiği tannların listesi bunun kanıtıdır; bunlar aynı zamanda Hindu panteonunun tanrılarıdır: Mitra–Varuna–Indra teslisi ve Nasatyalar. Demek ki Him ve Iran uzun süre aynı tanrıları paylaştılar; Vedalar de nen kutsal yazılarda belirtilen Veda tanrılarıydı b unla r.

Demek ki. Hint–Avrupalıla'r demir çağından önce, lÖ iki, belki üç bin yıllarında hakiki bir uygarlık kurdular; belki de uygarlık adına layık ilk uygarlığı kurdular. Iran'a, yüksek yerlerde, yansı yeraltına kurulmuş köylerle tahkim edilmiş şehirler kurarak hakiki modern yöneticiler olarak yerleştiler. Oradan yalnızca Doğu üzerine değil, uzak dünya üzerine de ışık saçular: Sadece politik olarak değil, entelektüel olarak da.

Gerçekten de, Hint–Avrupa odağı –tarihçilerin genel kabulü olarak– eski dinlerin oluşumunda en etkili odaktır. Coğrafi konumunun ve güçlü politik örgütlenmesinin sağladığı parlamayla Ortadoğu'nun ve Doğu Akdeniz'in büyük bö1ümünü yüzyıllar boyunca belirlemiştir. Med savaşlarıyla yoğunlaşan Helen askeri direnişi Hint–Ari odağı için gerçek bir engel oluşturmadı, çünkü örneğin Yunan Orphikçiliğinde Hint–Ari etkileriyle tekrar karşılaşılacaktır. Yahudi ve Hıristiyan Gnostisizminin çeşitli akımları, .Sürgün sonrası Yahudilik, Hıristiyanlık gibi Islamın Şii mezhebi de az çok onun derin izlerini taşır. Tektamıcı teolojilerin büyük bölümünün, özellikle, modern kültü rleri kurmuş olanların İran'ın döl yatağında oluştukları ileri sürülebilir. Bizim Yahudi, Hıristiyan, Müslüman melek ve başmeleklerimiz ve Şeytan'ımız orada doğmuştur. Örneğin Islam, Cennet'inin imgesini ondan ödünç almıştır:Daha Avesta'da, daha sonra Müslüman Cennet'inde olduğu gibi, seçilmiş ruha, ölmüş olanın gerçekleştirdiği bü-

tün İyi eylemleri temsil eden bir genç kız eşlik eder. Dolayısıyla, Iran dini özel bir dikkati hak eder. Ve bu geniş etki nedeniyle kaynakların ı n çözümlenmesi kendini bir zorunluluk olarak dayatılır.

Hint-Avrupali istilacılar bomboş bir ülkeye gelmediler. Gerçekten de Iranlın tarihi çok uzundur, istisnai olarak uzundur. Ülkeye, bir buz çağından ötekine, neredeyse sürekli olarak yerleşilmiş gibidir; ki bu. kuşkusuz dünyanın geri kalanının durumundan farklıdır. En azından üst Paleolitik dönemden itibaren, yani otuzbeş bin yıldan beri, orada insan vardır. Aslında Zagros Dağları'nda otuzlu yıllardan itibaren yapılan keşiflerin kanıtladığı gibi orta Paleolitik dönemden ya el Musterien dönemden, yani yüz bin yıldan beri burada insan vardır ve aşaği Paleolotiğe, yani yüzelli bin yıla uzanan insan varlığının izlerinin bile bulunduğu dışlanmamaktadır. Demek ki burası ge liş m iş bir toplumsal anlamın binlerce yıldır var olduğu bir ülkedir.

Dahası, Hint-Avrupahların burada karşılaşnkları topluluklar Asya'da olduğu gibi dağınık değildi, yaylalarda toplanmışlardı. Tarıma, bitki ve hayvan türlerinin evcilleştirilmesine dayanan ilk yerleşik köyler de burada ortaya çıktılar. Iran, dünyada Neolitik devrimin ortaya çıktığı ilk bölge değilse de, her durumda ilk bölgelerden biri oldu; Bati'daki Guran, Asiyab, Ganj-e-Dareh, Ali Kuş kentleri, Huzistan Horramşahr ve Zavi Semi Çanidar gibi şu anki Iran sınırındaki doğu kentleri bunun kanıtıdır. lö VIII. bin yıldan itibaren gelişmiş ve düzenli bir tarım vardı. Tarihsel uygarlığın temelleri atılmıştı. Köyler yaylalarda ve aşağı Huzistan'da çoğaldılar.[2]

---

2 lÖ lll. bin yılda İran'ı işgal eden Hint-Avrupa halklannın aslında VIII. bin yıldan bu yana orayı işgal eden ve bu arada başka yere göç e tmiş ilkel toplulukların soyundan geldikleri varsayımı hiçbir şey çürütemedigi gibi doğrulamamahadır da. Ilk işgalcilerin uzak akrabalan tarafından toprakların yeniden işgal edilmesine dayanan bu şema, gerçekten de, Keltlerle birlikte gö rü Imüştür.(bkz. s. 169). Bununla birlikte, böyle bir varsayım ancak, yapılmayı bekleyen arkeolojik keşiflerle doğrulanabilir. Bıınunla birlikte, 1947- I949'da

Bu köylerde yaşayanların bir dini vardı; bu dini bildiğimizi ileri süremeyiz, Okyanusya dinleri bölümünde tarihöncesi dinler konusunda bunu açıkladım. Bu dinin çoktanrılı olduğu, köyden köye değişliği varsayılabilir. Eliade, O rtadoğu' n un her yerinde simge olarak boğa'ya tapıldığını ileri sürer,[1] bu olasıdır, ama kanıtlanmamıştır ve her durumda boğayı eril bir ilkeye tapınmanın kanıtı olarak yorumlamaktan kaçınmak gerekir. Örneğin Anadolu'da larihi VHI. bin yıl öncesine uzanan bir kent olan Çatalhöyük'te, boğa "tapınması" lezini doğrulayan öküz başları bulunduğu doğru olsa da, simgeler konusunda çoğul okumaya açık oİmak gerekir. Gerçekten de, boğanın boynuzlan ile hilal ve rahim (fallop boruları ile birlikte) arasında temel bir benzerlik vardır. Amerikalı Cameron bu yorumu sisternalize etmiştir.^ Simge i.kilemesinin anlamlı örneği olan Halhor, Mısır bereket lann- . çası, inek başındaki boynuzların arasında bir hilalle s i mgelenmişlir. Her durumda, eski dinlerin güç ile doğurganlığı birleştiren eril-dişil bir simgede boğayla verimliliği birleştirdiklerini düşünmek olasıdır. Hem ineğin hem de kadının gebeliğinin dokuz ay sürüyor olması -ilk tantncıları şaşırtan bu çakışma- bu düşünceyi güçlendirir.

Su da açıklayıcı bir durumdur ki, Bereketli Hilal merkezlerinden biri olan Elam ülkesinde, en önemli tanrıça olan Kiririşna bir bereket

---

kaleme alınmış Enstitü üyesi Roman Ghirshman'ın eseri. L'lraıı, *des* origiıes (I'islorn'cla İKunıluşundan İslama dek İran] (Albin Michel, 1976) şu belirtilir: "Bu vahalara en eski yerleşen insaniann [Him-Avrupalılardan önce gelen III. bin yılın Iranlıları] kemiklerinden yapılan amropolojik incelemeler çok homojen bir ırkın varlığını kanıtlamaz ve bilgilerimizin şu anki durumunda, orada karşılaşılan iki tür Dolisephal insanın sonradan gelip gelmediği ya da tersine, Akdenizli adı altında belirtilen ve tarih-öncesi dönemde, Akdeniz'den Rusya Türkistan'ına ve İndus Vadisi'ne uzanan aynı grubun özelliklerini taşıyıp taşımadığı bilinmemektedir."

[1] Mircea Eliade, Histoire *des croyances et des idees* religieuses, c. ll, Payot, 1

[2] Dorothy Cameron, *Syıubols* of Birılı aıid *Death* iıı *the Neolithic* Era, Kenyon-Deane, Londra, 1981..

tapınmasının resmi işaretleri. olan çömelmiş, doğurma pozisyonunda ve göğüslerini tutarken temsil edilmiştir, ama beklenenin aksine, Kiririşna'nın eşi olan tanrı Inşuşinak boğa'yı çağrıştırmamaktadır.

Demek ki İran yaylaları, toplumsal bir bilincin ötesinde hiç kuşkusuz dinsel bir bilincin ortaya çıktığı ilk yerlerdir. Yine de, III. bin yılın ortalanna kadar bu yaylalar görece tecrit edilmiş kaldıklanndan İran dini gerçek anlamıyla burada değil, Huzistan'ı ve komşu dağların bir bölümünü kapsayan ve dört şehirden oluşan –en ünlüleri, krallığın federal başkenti Sus'tur– Elam'da gelişti.

Elam krallığı çok eskidir; lö 2700'e kadar uzanır. Kau hanedanlık kurallarına tabi olarak, kesin stratejik kısıtlamalara da boyun eğiyordu, çünkü ' bir yandan yaylalan ve diğer yandan, Doğu'nun ilkel topluluklannın yayılmacı atılımlarını denetliyordu. Aslında lö IX. yüzyıl ortasında Med krallığının kurulmasına kadar Elam tarihi Ur, Babil ve Asurlulara karşı seferlerin olduğu art arda köleleştirmelerin ve fetihlerin tarihidir. *Ligare,* yani "bağlamak". sözcüğünden geldiğini gördüğümüz religio sözcüğünde semantik işlevini de yerine getiren din, politik bir işleve sahiptir. Medler, ardından Persler geldiklerinde. günümüze kadar belirlenememiş topluluklar arasında, özellikle Hint–Ari olmayanlar arasında[5] güçlü ve eski, hem politik hem dinsel yapıların bulunduğunu gördüler.

Dolayısıyla, Hint–Avrupa işgallerinden çok önceleri Iran, merkezileşmiş bir ulus–devletin gelişimine istisnai olarak uygun ve geleneksel olarak güçlü bir iktidara elverişli bir alan teşkil ediyordu. Gerçekten de, yalnızca İran'da değil, bütün eski uygarlıklarda zorba hükümdar hemen her zaman "yazgı işareti" diye adlandırılabilecek şeyin

5 Sorunu saplayan *Eıicyclopaedia* Uıiiversalis şöyle yazar: "Başkent Sus'u çevre leyen yaylalarda ve kuzeye ve doguya uzanan Elam Krallığı'nda yaşayanların etnik kökenlerinin ne oldugu bilinmemektedir; ne Sümerdiler ne Sami; ve Sümer, Akad, Babil ve Asurlularla sürekli savaş halindeydiler."

izleriyle çevrilidir: Seçilerek gelmiş olsa da onu seçen yazgıdır; başka deyişle, erişilemez tanrısallıklar tarafından seçilmiştir ve onların yeryüzündeki vekilidir. Dolayısıyla, hem onlara tapınmanın kefilidir hem de iradelerine saygının ve iradelerinin sözcüsüdür. Dumezil'in önerdiği[6] ünlü savaşçı-rahip-çiftçi üçlüsü burada bazı küçük farklılıklar gösteriyor gibidir, çünkü kral birçok durumda hem en yüksek papaz hem de askeri şeftir. Firavunlar ve Yahudi krallar bunu kanıtlayan örneklerdir.

Her durumda, yalnızca tanrılara değil krala da kutsal diye lapmılır. Kral panteon üzerinde egemenliğini yitirmeye' ■ hoşgörü gösteremez (ama, Keyhüsrev ve Darius döneminde, krallık iktidarının tartışmasız olduğu ve ikbalin zirvesine çıktığı için hoşgörülü davranacaktır). Hiyerarşide yer almayan, birbirine rakip birçok tanrı, kralın sahip olduğu iktidarı tartışma konusu edebilir.

Böyle bir politik sistem. ortak zihniyete hakim olabilmek için, anlatı ve simge bakımından yeterince zengin, güçlü bir ditıi gerektirir. Bu da, kutsal yazılar olan Rigvedalar'a dayanan Vedacılık oldu.[7] Vedacılık, Medler geldiğinde Iran halklarının tümü tarafından paylaşılıyordu. Tam bir hükümdar diniydi; Hint'ten gelen, çok sayıda at ve öküzü kurban eden, daha ilerde göreceğimiz gibi, uyuşturucu almış kutlayıcıların kendilerini cinsellik ve şiddet alemlerine bıraktıkları vahşi tören yandaşı Aryalar ya da Ariler. Nihayet bu, Iran halklarına d aya tılan din oldu.

O dönemde "İran halkları" denince ne anlaşılıyordu? Bu tanım yalnızca, özellikle Hint-Avrupa kökenlileri değil -bunlar ilk kez lö lll. bin yılda ve ikinci kez lö 1700'e doğru gelerek yaklaşık olarak şu anki İran topraklarını işgal etmişlerdi- ek olarak Hazar Denizi'nin

6 Georges Dumezil, *Les DWeux* souveraiıies des Iıido-Europeeıs, Gallimard, 1

7 Sanskritçe kaleme alınmış kutsal kitaplar olan Rigvedalar 10 1200 ile 900 aıasında yazılmışur.

her iki klyısındaki Iskider ve Sarmatlâr ile Don ve Ural arasında Sarmatlar gibi göçebe yaşayan Alanları da içeriyordu. Iran dininin güçlü ya pıla nmasına katkıda bulunan site-devletlerin bu dinin etkisini komşu topluluklara da yaydığı varsayılabilir; genel olarak Doğu'ya, Sogdiane (Sogd bölgesi), Baktriane (bugünkü Afganistan), Sakas, Arachosie, elbette güney dahil, Carmanie (bugünkü Iran Belücistanı'na denk düşer), ayrıca Sarmatlarla Iranlılar arasında (bugünkü Türkmenist an'ı n bir bölüm ü) yaşayan Parthlar, Asur ve Babil (Fırat ve Dicle arasında) ve nihayet aşağı yukarı bugünkü Irak'ın yerinde bulunan KassiL krallığına.

Böylece Medler geldi. Övünç dönemi de gel di.

Herodotos'a göre lö 728'de (ancak görünüşe bakılırsa bir yüzyıl önce) Deiokes tarafından kurulmuş olan ve Hint-Avrupa işgallerinden yaklaşık on yüzyıl sonra yeni Iran imparatorluğunun çekirdeğini oluşturan Med krallığı, kuşkusuz, savaşçı ve -VII. yüzyılın yarısından VI. yüzyıl sonuna kadar süren Iskit ara dönem i bir yana bırakılırsa- muzaffer bir krallıktı. lö VI. ve V. yüzyıllarda, Akamanış döneminde, tarihin en büyük imparatorluklarından biri oldu; Libya'dan Hint'e, Karadeniz'den Hazar ve Aral Denizi'ne, Etiyopya'ya kadar uzanıyor, Basra Körfezi'nin ve Arap Denizi'nin doğu kıyılarının tümünü kapsıyordu. Bir Yedi Denizler imparatorluğuydu: Akdeniz, Kızıldeniz, Karadeniz, Hazar, Aral Denizi, Basra Körfezi ve Arap Denizi. Tüm tarihin en geniş imparatorluklanndan biriydi ve imparatorluğun hemen hemen tümünü fetheden İskender tarafı ndan bozguna uğratılacaktL

Med imparatorluğunda birçok dil konuşuluyordu. Öncelikle, impara torluğun neredeyse tümünde konuşulan Ararnca -çünkü bu im paratorluk bürokrasisinin diliydi- sadece Elam bölgesi haline gelen yer hariç, eski Perçe, Babil dili ve nihayet Elam dili konuşuluyordu.

600 yılına doğru dinsel bir kopma oldu. Bu, şaşırtıcı bir olay olan Zerdüşt reformud ur. O zamana kadar Veda çoktanncılığı hüküm

sürmüşLü. Zerdüştlük ya da öncesi İran'ında din ve dinsel örgütlenme üzerine Rigveclalar'dan başka pek az metne sahibiz; her durumda Veda dininin doğaüstü iki büyük güç grubunun hükmü altında olduğu bilinmektedir: *Ahuralar,* üst tanrılar ve *daeva* 'lar ya da alt tanrılar. Bunların her ikisi de, Güneş'in, Ay'ın ve yıldızların seyrini yöneten iki temel tanrı, Ahara Mazda ve Mitra tarafından yönetilir. Şeytan'la kıyaslanabilecek önemli bir karşı-tann ya da cin bilinmemektedir.

Ancak d inler tarihinde tamamen yeni bir kavram ortaya çıkmıştır: Ahiret mutluluğu kavramı. Iran din inin temel teması, gerçekten de, Zerdüşt reformundan çok önce, bireysel ve kolektif ahiret mutluluğuydu. I-lemen söylemek gerekir, Şeytan, burada, bir Agar kültüründeki streptokok kolonileri kadar oluşmaya hazırdı. Çünkü "ahiret mutluluğu"ndan kim söz ederse "cehennem azabı"ndan da söz eder ve her kim ki "cehennem azabı"ndan söz eder "Şeytan"dan da söz etmiş olur. Ölenin ruhunun çaresiz yargılanmasının ilk kez gündelik Sarmat ve Alan (Iskitlerinki pek bilinmemektedir) teolojisinde ortaya çjktığı görülür: Osetlerin uyguladıkları cenaze töreninde, *bahjaldisyn,* Nart denen kahramanların ülkesine atla gitmiş olan ölenin ruhuna, Dilek Sahibi Köprüsü ya da Shinvat *Peretu* denen dar bir köprüyü geçmesi gerektiğini hatırlatmak için biri söz alır; eğer ruhu doğruysa geçecektir; değilse, onun ve atının altındaki köprü çökecektir. Bu geçişin çeşitli b iç imle ri vardır. Zaman ve yazgı tanr ısı Zurvan'm adından dolayı Zurvani denen Med mezhebine göre bu köprü, üzerinden suçla geçerken -yaygın imge olarak- bir kılıç ağzı gibi keskinleşir.

Suçlu ne reye gider? Ruhun yazgısına karar vermekle görevli tanrı Rashnu'nun yargısı olumsuzsa, günahkâr, yakıcı ve pis kokulu cehennemi bir yere, *hamestagan'a* gidecektir. Bununla birlikte, Zerdüşt re-t'onmından sonra bile bu cehennem geçicidir, çünkü Kıyamet Günü Lüın bedenler dirildiğinde yok olacaktır;Hıristiyanların alışkın olduldarı bir temadır bu. Dolayısıyla, bizim sonlu Cehennem'imizden

çok Hıristiyan Arafına daha yakındır. Ancak kuşkusuz, ahiret mutluluğu kavramı, gü nah kavramını zaten içeriyordu.

Ahiret mutluluğu teması Zerdüşt öncesi Mitra mitinde daha güç lü olarak ortaya çıkmıştır. Bizimki gibi, peygamberler tarafından bildirilmiş ve doğumu, yine Isa gibi, bir mağarada, mucizevi küçük bir çocuk biçiminde olan ve istisnai bir yıldızın ortaya çıkışıyla belirtilen Mitra, evrenin yöneticisi karşıt tanrılar olan ve kimliği akımlara göre değişen farksız bir Demiurgos'tan doğmuş Ahura Mazda ve Ahriman ya da Angra Many u, tyi ve Kötü arasındaki göksel aracıdır. Örneğin özellikle Iranlı akıma göre bu, kendi kendine gebe kalmış olan Ahura Mazda'dır. Zurvani akımına göre ise, Ahura Mazda ve- Ahriman'a, yani tyi ile Kötü'ye birlikte gebe kalmış olan çiftcinsiyedi tanrı Zurva.n'dır.ıı Her durumda burada Mitra, Vişnu'nun yerini doldurur; Vişnu, Zerdüşt öncesi dinde dünyanın Kurtarıcısı'dır: Tanrılar ve iblisler evreni ateşler içine atarak savaşa. tutuşurlarken ve -dönem için olağanüstü metafizik kavram- uzarnı yok etmekle tehdit ederlerken Vişnu yayılabilen gövdesiyle uzamı kapsadı ve dünya yeniden doğabildi.

Geriye bir olgu kalır: lÖ III. yüzyıla, yani Parth dönemine kadar aralıksız varlığını sürdürmüş olan Iran dini, Şeytan'ın şekillenmesinde tüm dinlerden daha fazla rol oynamıştır.

---

* 453'e doğru Şam'da (Damas) dogmuş ve 533'e doğru öiniiiş Yunan filozof Damaskios ya da Damaskius, Atina Felsefe Okulu'nun son temsilcisi, *Wıeler* Üzeiiıie Kuşlıular ve Çözöıiıler'de, bir öncülü olan 300'den önce yaşamış Rodoslu Eudemos'un sözlerini belirtir: "Müneccimlerin [Bağdaştırmacı bir akım kunnuş olan, Iran dininde büyük bir rol oynamış olan Med ınC'ınecciınleri] bazılan, Tüm Birleşik Zaman diye, diğerleri Uzam diye adlandırırlar. Bunun sonucu bir Iyi Tann ile bir Kötü Cin, yani aydınlık ile karanlık arasındaki farklılıktır. Ve aynılan, bölünmez doğayı böylece paylaştıktan sonra, en önemli elementlerin ikili bir sınıilandırmasını yaparlar ve birinin yönetimini Oromazes'e [Ormazda ya da Ahurn Mazda], diğerininki Areimanios'a [Ahtiman| verir." *Encyclopaedici Bıitannica,* "lranian Religiûns." lran dininin nihai akımını temsil eden Maniciliğin açıkça oluştuğu burada görülür..

Burada tanrısallığın bürünebileceği toplumsal rolün belki de eşsiz bir netlilde belirdiğini saptamak gerekir. Tanık Aryaman; Mitra ve Varuna ile sık sık bağdaştınlan, Bhaga ile birlikte Mina'nın temel "yardımcısı" kabul edilen Aryaman'ın adı "dost" anlamına gelir; "Arya toplulukların üyelerini birleştiren bağların sağlamlığına göz kulak olur," diye yazar Dumezil. Aynı zamanda, konuksever'lik ilişkilerine, yollarda serbestçe dolaşmaya (salt yeryüzünde değil, öbür dünyada da), evliliklere, ritüel faaliyete, karşılıklı hediye alıp verınelere ve ya rd ı rn lara da göz kulak olur; bu tür toplumsal işler bakanlığının temel doğa üst ü faaliyeti "Babalar"a dagöz kulak olmaktır. Dumezil'in bel i rttigine göre bu terim, ataların bir bölümünü ve önemsiz cinler topluluğunu da belirtir.[9] Tanrısallığın bu yanı anlamlıdır, çünkü Aryaların, ilk hakiki Arilerin kendi tanrılarını ve her durumda Aryaman'ı ken d i toplumlanna göre özel olarak ve doğrudan şekillendirdiklerini belirtir. Iranlı'lara göre tanrılar yeryüzü işlerini yönetmek için vardırlar.

Zerclüşt refomundan sonra bile, Aryaman, tanrısallık katını kaybettiğinde ve Sraosa adı altında dirildiğinde, "Iran vatanının tanrısı" aşağı yukarı aynı işlevlere sahiptir ve hatta yeni işlevler yüklenmiştir: Bu, tam olarak Hıristiyanlığın koruyucu meleğinin habercisidir; "öncelikle kendi cesedi n in başuc unda duran, sonra bu dünyadan ötekine geçmek için atllj losferi aşan ruhu [ölümü takip eden üç gün boyunca ruhu] cehenneme götürmek isteyen iblislere karşı koruyan" Srao-

9 Dumezil'e göre, panteonun bu yeniden düzenlenmesi tarihin doğrudan sonucudur: "Davranışlan, farklı oldukları için reform için tehditkâr idealleri, şiddete dayalı ve taşkın bir aristokıasiyle bayağı ve açgözlü bir köylülüğün ideallerini garanti eden diğer düzeylerden tanrılar (yani Indra ' ve Nasatyalar reddedildi, mahkûm edildi ve rezil edildiler." Bu şema, Fransa'da isyancı yere derebeyliklere ve ayaklanmaya her zaman müsait köylülüğe karşı krallığın inşasının şemasına çok benzemekledir. Hint talihinde, her durumda, Gökyüzü'ntın Yeryüzü'nünkinin yansısından başka bir şey olmadığı yine de söylenebifir. DumĞzil, Lcs Di£x souverains *des hıdo-Europeens.*

sa'dır, diye yazar Dumėzil *(Zend Avesta'yı* bizzat yorumlamış olan J. Darmesteter'den aktarır). tlk hakiki tektanrıcılığm yakın olduğu görülür.

Demek Ici l ran'ın görünüşteki çoktanrıcılığı, yeryüzü yönetim inin göksel b i r yansısı olan merkezileşmiş göksel yönetim s istem ine göre kurulmuşcur. Yeryüzü yönetimi gibi lyi ve Kötü arasındaki geçici bir dengeye dayanır ve bunun gibi, kötülüğün.. lyi'nin nihai zaferiyle, varsayımsal bir gelecekte yok o lacağını vaat eder. Bu da .1 ran'daki gibi, özellikle Akamanışlann muhteşem dönemin̈de, bir fetih yönetimidir. Vedacıl ık imparatorluğun politik,. kraliyetle ilgili ve aristokratik yapısını yansıtır.

Sonuçta Zerdüşt gelir.

Eski Farsçacia Zarathustra, modern Farsçada Zarthosht, kuşkusuz 628'e doğru doğdu ve 55l'e doğru öldü. Adının anlamı belirsizdir. Platon onu ‘‘Oromazdes'in oğlu"[10] diye adlandırır. Bu hiç kuşkusuz bir imgedi r, çünkü Oromazdes, Vedacı panteanun iki büyük tanrısından biri olan Ahura Mazda'dan başkası değild ir. fakat, IS I. yüzyılda, Plutarkhos'un da ona tanrılada bir akrabalık atfettiği doğrudur. [11] Plinius, daha doğduğu gün güldüğü konusunda teminat verir.[12] Tüm bunlar onun Yunanlılarda tanrı oğlu ya da yarı-tanrı kabul edilen efsanevi bir kişilik olduğunu gösterir. Dion Chrysostomos'a göre, bir dağa çekilmişti, ateşler dağı yakıp kül etti, peygamber sağ salim kurtuldu ve halka hitap etmeye başladı.

Tek başına kişiliği [b]ile dikkate değer; gerçekten de, bir reformcunun karakterinin reform kararında belirleyici olmadığını düşünmek güçtür, tıpkı bir reformun uygun bir tarihsel koşula denk düşmediği-

---

i[0]Platon, *Alcibiade,* The Loeb Cla^ical Libraıy, Harvard University Press, Cambridge, Mass. ve William Heinemann, Londra, 1923.

ıipiutarkos, Nuıucı, 4, “Ünlü Adamların Hayatlan," La Pleiade, Gallimard, 1956.

[12]Pline, *Histoire naturelle,* VII, 15,)^X.

ni düşünmen in güç olduğu gibi.

Avesta'nın[11] onüçüncü kitabı olan ve Zerdüşt'ün biyografisine ayrılmış Spend Naslı kaybolmamış olsaydı kuşkusuz daha fazla şey bilirdik. (Gerçeklen de, Avesta'ların geri kalanından yaşamı üzerine tarihsel olarak pek bir şey öğrenemeyiz: Avesta'lardan biri olan Yasht, Ze rd üşt orLaya çı kt ığında tüm doğanın bay ram ettiğini ve tannlara kurban sunan bir rahip ve bir ozan, Sanskritçede *hotar,* olduğunu belirtir. Bu sonuncu nokta önemlidir, çünkü Zerdüşt özellikle öküz kurban eden i nsa nla ra öfke duyuyordu. t kinci çözümlemede, Avesta'larda bulunan kişiliğinin bazı özellikleri sanıldığından daha açıklayıcıdır.

İsa'nın çölde baştan çıkarılmasının altı yüzyıldan daha fazla bir süre önceki habere is i olan Avesta'ların diğer kitabı *Vendidad,* Şeytan'ın inancından vazgeçmeye kışkırtmak için ona yaklaştığını aktarır ve Yaslıl ise ci nlerle çatışmadan sonra zafer kazandığını ve onları yeryüzünden kovduğunu belirtir. Zerdüşt'ten söz eden daha ileri tarihli diğer kitaplar olan *Dinkard, Şehname, Zerdüştname* olağanüstü olaylar ve mucizevi tedaviler aktaran övgülerle dolu biyografilerdir. Hiç kuşku yok ki Zerdüşt kendi döneminde ve sonraki yüzyıllarda salt bir peygamber olarak değil, dahası doğaüstü bir kişilik olarak gö rül ür. Bu, tıpkı bazı tarihçilerin Isa'nın varlığından kuşku duymaları gibi,

---

ı^Zerdüşt iıgreıısini, *Zeııd-Avesta* da denen Avesla'larclan öğreniyoruz. Bunlar, çok daha yaygın gibi gözüken ve İskender'in Iran fethi sırasında yok edildiği ileri sürülen kozmogonik, yasa koyucu ve dinsel bir corpus'un tek kalmulanclır. Bize ulaşan Avesffl'lar ilk çeşitlemenin parçalarından yola çıkarak, IS lll ve IV. yüzyıllarda, Sasani kralları döneminde yeniden oluşturulmuştur. Beş bölümden oluşur, Galhalar merkezi bölüme aittir; Yasna dinsel kurallardır ve kutsal içecek /idoıncı'nın hazırlanmasının ve tüketilmesinin kurallarını belirtir (bkz. dipnot 19). Gathalar Zerdüşıçü ezgilerdir ve Zerdüşt'ün yazdığı şekliyle akıanîdıkları ileti sürülür. Diğer dört bölüm, Zerdüştçü din şeflerine saygıdan ibaret olan Visp-mt; dinsel ve siW'il Zerdüşt yasasını içeren Veııdidad'la d.a Vidçvdfld'lcardır; Yasht'lar, çeşitli kahramanlara, yani meleklere ya da yala'lnra yönelik yirmibir ezgiden olusur ve KJiuıda Avestcı küçük metinlerden i ba rt'Ui r.

bazı Iran uzmanlarının da onu tarihsel tözü olmayan bir mit olarak kabul etmelerine yol açmıştır. Birçok peygamberin yazgısıdır bu[14]... Burada Zerdüşt'e karşı ölçülü davranmak daha akla yatkın olur, çü nkü belirli bir dönemde Vedacılıkta reform yapan etten kemikten bir insandır o.

Kuşkusuz Zerdüşt'ün de bir doğum yeri vardır. Bazı tarihçiler Baktriane, başkaları Media ya da Pers derler. Avesta'nın iki kitabı Yasna ve Vendidad'a göre, dogduğu yer olan babası Purusaspa'nın evi ("benekli attan") Airan Vej bölgesindeki Dareja Nehri kıyısındadır. Bir başka eski metin doğum yerinin Atropatene yönünde olduğunu belirttiğinden bunun eski Media'nın[15] kuzeybatı sınırında, kısmen Ermenistan sınırı ve Hazar Denizi kıyısında, Araks Nehri kıyısındaki Aran çevresi olduğu sonucu çıkarılabilir. Demek ki müneccimler ülkesinden geliyordu ve o da müneccimlerden biriydi. Evli olduğu kesindir; çünkü küçük kızının adının Purucista olduğu bilinmektedir. Yine Yaslıt'tan öğreniyoruz ki, at yetiştiricisi bir kabileden geliyordu: Spitama kabilesi, "parlak saldırı." Tam adı Zarosht Spitama'dır.

Kısa sürede düşmanlar edindi. Yoksuldu. Ahura Mazda'ya yakarmasında bunu oldukça sık ifade eder: "Ey bilge, niçin güçsüz olduğumu biliyorum, az sürüm ve az insanım olduğundan." Onu horgören zengin bir grup genç savaşçının düşmanlığını kazandı; bunlar gizh bir erkek dayanışma topluluğunun üyesiydiler ve sloganları aesma idi, yani "büyük öfke," kısacası bunlar günümüzde kendilerine "şama-

---

ı^Eliade, Histoire *des croyances et des* idees reli^euses'de (Payot, 1973) "Zero ve Iran Dini" bölümünde, Mazdacılıgın bazı tarihçitere göre Iran dininin sadece bir parçasını oluşturdugunu, dolayısıyla reform olmadığını ve bu bakış açısına göre reformcu da olmadıgını belirtir. Bu eleştirel radikalizm, çalışmalann ve kaynakla nn yeniden incelenmesini gerektimesine rağmen, bu sayfalarda elbette benimsenmemiştir. Zerdüşt refonnunun kanıtlan ciddi biçimde tartışmak için yeterince çok gibidir.

'5"Zoroaster," *Encyclopaedia Biitmınica,* 1962.

Lacı" denilen insan grubundandılar. ikisinin adı bilinmektedir; cünkü Zerdüşt bunları, müriderinin önünde lanetlemiştir. Birinin adı Band-va'dır, diğeri de sert bir kış günü soğuktan titreyen Zerdüşt'ü ve hayvanlarını misafir etmeyi reddeden "küçük Vaepya prensi."

Şimdiden bir portresi olmuştur: Yoksul ve coşkulu bir şair, aynı zamanda şiddet-karşıtı biri, kuşkusuz bir müşfik, bir meczup, belki bir şaman, ama aynı zamanda kinci biri. Gerçekten de, kendilerini kanlı tapınmalara verenlere amansız bir şiddetle saldınr. Oysa Elia-de'rn ortaya koyd uğu gibi, bu ta pınmalar tam da erkek kültlerini niteleyen şeylerdi. Bir at yetiştiricisinin oğlu olan Zerdüşt'ün bu hayvanların kurban edilmesinden tiksinti duyduğunu düşünmek oldukça çekicidir. Çünkü bu görkemli hayvanlarla yaşamış herhangi bir kimsenin onlara karşı neredeyse kardeşçe bir bağlılık duymadığı nı ve tanrısallığı tatmin ettiği sanılan böyle bir katliamdan tiksinmediğini düşünmek son derece güçtür. Daha çekici olan şey, Zerdüşt'ün hayvan kurban etmek konusundaki tiksindsinin, Gathaların düşündürttüğü gibi kurban edenlerin gaddar ve kibirli kişiliğinden dolayı güçlendiğini düşünmekıir. Ancak nihayetinde, bu çözümlemeyi yirmialu yüzyıl sonra daha ileriye götürmek macera olur. Kesin olan tek şey, peygamberin bu zalim aristokratlar karşısında hissettikleridir.

Bu, kuşkusuz, Zerdüştçülüğün, at ve öküz kurban eden zengin kurban ediciler karşısında Zerdüşt'ün kişisel kininden doğduğunu ileri s ürmek anlamına gelmez. Bu, yukarda belirtilen ayrıntılardan anlaşıldığı üzere Zerdüşt'ün karakterinin şiddete dayalı ve çok daha dünyevileşmiş arisLokratik bir dini n reddine denk düştüğünü gösterir.[16]

'6BU konuda, Vedacılıktan türemiş olan Brahmancılıgın bunun iç mantığını açıklamış gözüktüğünü saptamak gerekir, çünkü kast sisteminin inşasına ve brahmanlann ezici yararına brahmanlar tarafından yönetilen bir toplumun inşasına yöneltmişiir.Tersine, Hint'in ineklere mutlak saygıyı Zerdüşt'ün ve Zerdüştçülüğün etkisine borçlu olup olmadığı sorulabilir. Konu, ne yazık ^i. Şeytan'ın kökenleri üzerine bu araşunuada ele alınmayacak kadar geniştir.

Güçlülerin dini olan Vedacılık İran'da halkı gerçek tinsel yardımdan yorsun bırakıyordu. Oysa Zerdüşt de bir müneccimdi. Böyle bir eksikliğe ilgisiz kalamazdı. Gathalannın tinsel öfkesi, acıları ve lirizmleri çoğu zaman merhametle de zenginleşiyordu. Zerdüşt, halka karşı büyük bir şefkat ve ilgi besleyen büyük peygamberler soyundandır. Ve dönem Zerdüşt için uygundu.

Gerçekten de Zerdüşt'ün ortaya çıkışı, ll. Nabukadnezar ve Kyaksares dönemlerinde Asurluların bozguna uğratılması ve komşu ülkelerin köleleştirilmesinin ardından büyük Iran Imparatorluğu'nun kurulmasıyla aynı zamana denk düşer. O, dönemde imparatorluk düşmanlara karşı. güçlendirilmiş, merkezileşmişti; başkenti Persepolis ışıl ışıl parıldıyordu. Sus'ta, Ekbatana'da ve diğer şehirlerde egemen kasta ayrılmış şatafatlı bahçelerle çevrili olağanüstü saraylar ve tapınaklar yükseliyordu.. Çalışanların, zengin kastlar tarafından sömürülmelerini engellemek amacıyla çalışma saatlerinin belidendiği fermanının gösterdiği gibi Darius, toplumsal bir bilincin belinilerini sergilemiş olsa da, halk, büyük kült törenlerinin dışında kalıyordu.

Bu genç imparatorluğun ölçülerine uygun bir dinin ihtiyacı o zaman hissedildi Gerçekten de imparatorluğun boyutları ve uygulanan dinlerin çokluğu din adamlarını çöküşle tehdit ediyordu; müneccimler kabilenin diğer kastlarından birini oluşturuyorlardı, ki Babil müneccimleri gibi bazıları açıkça şarlatan olarak suçlanmıştır. Med müneccimlerinin dinlerinin kesinliği ve basitliğiyle yürürlükteki çoktanncılıktan farklılaşması gerekiyordu. Bu din görkemli tapınma kurallarıyla, kurbanlanyla ve yandaşlarının gücüyle değil, birey üzerindeki iç nüfuzuyla, kaçınılmaz bir aciliyetin ve müthiş bir hedefin duygusuyla kendini dayatacaktı: Gökyüzü'nün kazanılması ya da kaybedilmesi, ahiret mutluluğu ya d a ezeli güçsüzlük, Peygamber işte o dönemde ortaya çıktı; konuştu ve Vedacılık temelleri üzerinde kurduğu din bir kalıntıdan başka bir şey olmasa da sesinin yankıları titreşti ve

hiç kuşkusuz yüzyıllar boyunca da lilreşecektir.

Doğumundaki efsanenin kanıtladığı gibi lsa'nın prototipi olan Zerclüşt, bir reformdan daha fazlasını yapmıştır; Avesta'daki *Gatha* denen "incilvari" ilahilerinin belirttiği, Pehlevi kitaplarının ve Yunan tarihçilerinin doğruladığı gibi ilk tektanrıcılığın gerçek kurucusudur. '7 Öğretisinin çoktamıcı görünüm leri, yukarda kısaca betimlenen ve yok etme iddiasında bulunmadığı eski dinin kalıntılarından başka bir şey değildir.

Zerdüşt dininin bir anda ortaya çıktığını ve müneccimin, tamamen silahlı, tam ve değişmez bir dinsel sistemle ortaya çıktığını düşünmekten kaçınmak gerekir. Tersine, Zerdüşt ilahileri olan Gathalar, ağır bir evrime işaret ederler.[IH] Ateş öncelikle Kutsal Ruh'la özdeşleşmiştir, ardından Tanrı'nın görünür biçimi olan Güneş'le, nihayet tanrıların en yükseği olan Ahura Mazda'yla. Vedacılığın yeniden yapılanması aşama aşama gerçekleştirilir ve öncelikle kurban törenlerine ve Iwoma içmeye eşlik eden sefih asırılıkların ihbarıyla smırlaım.[19] Cîerçekten de, kan seyriyle şiddetlenen, şiddete dayalı halüsinas-

---

*7Bunlar. esas olarak, Herodoıos'un ***Tarihler'i,*** Photius'un seçmeleri aracılığıyla bize ulaştığı şekliyle Cfesias de Cnide'in Persiques'i,' Ksenophon'un Annbcısis ve Heleıılılıler'i ve belli ölçüler içinde, eski lran üzerine bizi bilgilendiren BerososW'ın Babil Tnrihi'clir. Bkz. R. Henry, Ctesias, !a *Perse, 1'hıde* ***et*** ies S *maires.de Plıotius,* 1947.

[18]Bkz. Eliade, Z^cırcıtlıoustra ct ***la rdigion*** imnleıuıe, s. 336-338.

[19]Bunun spennatik nitelikteki kutsal içecek olan ve tüketimi, Zerdüşt tarafınd an gözler önüne serilen, sefahat taşkınlıklanna yol açan haoma olduğu bilinmemektedir. John Allegro'nun *Le* Oıcmıpigıoıı sac' *et la* Croix (Albin Michel, 1971) adlı incelemesi, Güney Asya kabilelerinin soma'sına benzer gözüken haorna'nın, kuşkusuz çok açık simgesel nedenlerle, en zehirli mantarın sıvısından hazırlanmış olduğunu düşündürtür. Fakat V. Pavlovna ve R. Gordon Wasson'tın Musltrooıus, Russin and *History,* Cambridge, Ma^., 1957 ve Roger Heiın'in, Enstitü'den, Les Clımıpigıons toxiques et hnlluciıogeıies (Boubce, 1978) adlı çalışmaları, söz konusu olanın yalancı altınmantar olduğunu düşündünür daha çok. Yalancı altınmantann, doğurduğu şiddetli sapl;ınt) l.ır nedeniyle neden olduğu şeytanca anlamı Watson mükemmel tanım-

yonlar Veda törenlerine katılanları, hiç kuşkusuz, Zerdüşt'ü isyan ettirten cinsel ve ölümcül taşkınlıklara sürüklüyordu. Zerdüşt, gençliğinde, komşu ülke İskit'in şamanlarının vecd törenlerine kattlmış ve bu törenlerde hazır bulunan kimse bir ocağın üstüne serilmiş kenevir tohumundan sarhoş olmuş olsa da, bunlar, Vedacılığın sefih törenlerinin çılgın öfkesinin yanında zararsız gözükür.

Dolayısıyla peygamber sözcüsü müneccimin Vedacılığa müdahalesi bir reform olmaya başlar; öncelikle, ılımlaştıncı ve uzlaştırıcı olarak kendini gösterir. Yolun sonunda, son Gathalarda, usulüne uygun bir devrim olarak ortaya çıkar.

Her ne olursa olsun, bu yolun sonunda tektanrıcılık vardır: Dumezil'in belirttiği gibi, bir yandan Varuna ve Mitra çiftinden ve diğer yandan Indra'dan oluşan eski teslis kaybolmuştur. Ta pınmaya layık olan Tek Tanrı yalnızca Ahura Mazda'dır. Eski tann Indra, cin düzeyine indirilmiştir; tıpkı iki Nasatya'nın reform öncesi "ikincil" tanrıları olması gibi. Gathalara göre, Ahura Mazda, gökyüzünün ve yeryüzünün, maddi ve tinsel dünyanın yaratıcısıdır. Yasa Koyucu hükümran, En Yetkin Yargıç, günün ve gecenin Düzenleyicisi, doğanın

---

lamıştır. Watson'un çalışmalannı yorumlayan Heim şöyle yazar: "Veda metinlerinin dar yorumuna dayanan bu teori birçok değerli Hint uzmanının sempatisini kazanmıştır. Doğru olduğu ortaya çıkarsa, yalancı altınmantar tapınmasınm en azından üçbin beşyüz yıl boyunca Him-Avrupalılar tarafından uygulandığını ve sonuç olarak, halüsinasyon yaratıcı mantariann etkisine ve bunların yol açtığı pratiklere bağh çok eski dinlerin kökeninin Orta Amerikalılara degil Küçük Asya'ya bağlı olduğunu kabul etmeye yöneltir." Moit T. Greeiie'in Naturoî Knowledge in Preclasncal Aıitiquity, The John Hopkins Uni versiıy Press, Baltimore ve Londra, 1992 eserinde konunun derin bir incelemesi, halüsinasyon yaratıcı etkileri Vedacı rahipler tarafından kullanılmış olan bitki türleri katologunu önemli oranda genişletir; bunun, güçlü bir halüsü.asyon yaratıcı olan ve ön[illegible]yüzyıldaki ünlü "Loudun Şeytanları" olaymçla Loudun rahibeleri arasında neden olduğu histerik taşkınlıklar nedeniyle. ardından altmışlı ve sonraki yıllarda katışıksızlaştınimış lSD 25 biçimi altında bazı "iç egzotizm" meraklılan arasındaki ünü nedeniyle Batı'da bilinen çavdar sapı olduğu sonucunu çıkarır.

Merkezi ve ahlak yasasının Kâşifi'dir. Sonraki tektanrılı üç dinin Tanrısı bundan daha iyi tanımlanamaz. Çünkü Mazdacılık ile Yahudilik, Hıristiyanlık ve Islam a rasındaki bağ açıkça ortadadır.

At.ura Mazda-Tanrı kesinlikle erkektir ve eşi yoktur. Ataerkil sistem, gerçekten de, iktidamı bir kadın ya da dişi] bir varlık tarafından paylaşılmasını ya da ona devredilmesini tasarlayamaz.

Sonraki Avesta'lar Tann'nın, *Ameşaspend* denen yedi Ölümsüz Yardımsever'le çevrili o ld uğunu belirtir. Bunların b ir incisi eskiden Ateş denen Kutsal-Ruh'tur; d iğe rle ri ise Adalet, Düşünce Doğr uluğu, ibadet, Arzu Edilir Alan, Tümlük ve Ölümsüzlük'tür. Bununla birlikte, bu varl ıkla r da Tanrı yarat ıklarıd ır ve Ahura Mazda'nın insan müridi ashavan'larla aynı ahlak yasasını izlemek zorundadırlar.

Bu Ölümsüzler'in dördüncüsüne özellikle dikkat etmek gerekir, çünkü bunda kıyamet düşüncesinin ve Yahudi-Hıristiyan eskatolojisinin çekirdeği vardır; Arzu Edilir Alan ise gelecekteki Krallığı temsil eder.

Ve Ş eyt a n ilk kez İran'da onaya çıkar. Gathalar, dünyanın başlangıcında özgür seçim yapabilen iki ruhun karşılaştıklarını öğretirler. Birincisi, Ahura Mazda; doğru tercihi yapmıştır ve O bizim lyi Tanrımız'ın açıkça öncüsü olan "Bilge Tanrı"dır. İkincisi, Ahriman, Angra Manyu.. Kötü Ruh, kötü tercihi yapar ve O Kötü Tanrı'dır. O'nun peşinden gidenler "yalanın takLpçileri"dir, dregvant'îar, yani yalan ya da drıij tarafından yol dan çıkarılanlardır.

Ahriman, eski tanrıları ve özellikle daeva'ları bünyesinde toplar: İndra (Ölüm tanrısı Indra-Vayou olur), eski - Vedacı Nasatya tanrılarından Saurva (öl üm ve hastalık cini), Akoman (Kötü Ruh), Taum, Aeshma (kuşkusuz IncH'de yeniden karşımıza çıkacak olan Asmodaios'un "babası," ve şiddet, öfke, suç güdüleri cini), Az (censel ^ istekler cini), Mitrandruj *(Mitra'ya yalan söyleyen,* sahtelik cini), Jeh (insan soyunu küçük düşürmek için Ahriman tarafından sonradan ya-

ratılan fahişe cin) ve hatta, Vedacı tapınmanın törensel içecekleri olan haoma ya da soma'nın iç imi ne eşlik eden tanrı Zairi. Bu, Vedacılığın sefih pratiklerine son darbenin indirilmesi ve tektanrılı üç dinin uz bir dille habercisi olan ağırbaşlı ve tinsel bir yaşam dininin doğrulanmasıdır.

Temel bir nokta daha o zamanda belirir: Karşıtlık içermeyen özel bir Kötülük Tanrısı ilk kez ortaya çıkar; Ahriman'dır bu. Ikiz kardeşi, iyilik Tanrısı Ormazd'ın eşitidir ve bu ikisi acımasız bir mücadeleye girişeceklerdir. Pehlevi metinlerinde yansısına rastlanan Avesfa'ların kayıp bazı cehennem i metinlerinde, bir Büyük Savaş vuku bulacaktır ve bunun sonunda Gökyüzü bir Büyük Kral^^ gönderecektir; Mitra'dır bu: Ancak yeryüzündeki yaşamının sonunda reenkarnasyon geçirmiştir. Kurtarıcı Mitra, Kötülük güçlerini at.eş ve keskin kılıçla yok edecektir. Dinler tarihinde ilk kez, peygamberlerin getirdiği tektanrılı dinlerin büyük temaları ortaya çıkmıştır; lyi ve Kötü aşkın ilkeler olarak kurulmuştur. Varlığın pragmatik yorumundan esinlenmiş iki anlamlılıklar ortadan kalkmıştır.

Ahriman'ın uğursuz ordularında ıssız yerlerin cini olan ve Günah Keçisi'nde cisimleşen Azazel -ki, hemen hemen aym şekilde Yahudiliğe aktarılacaktır-kaos cinleri Leviathan ve Rahab ve yine Yahudiliğin devralacağı efsanenin Adem' in ilk karısı olduğunu doğruladığı içli Lilith -ne yazık ki kısırdır ve ilk erkek tarafından terk edilmesinin intikamını almak için geceleyin ortalığı kırıp geçirir[21]- de bulunacaktır.

---

[20]Bu temanın, din değiştinniş bir Yahudi olan Nostradamus'un Yüzyıllık'larında yeniden karşımıza çıkması ilginçtir. Belki, orjinal metinlerin Hıiistiyan ve Yahudi transkripsiyonlan dolayısıyla bunları biliyordu.

[21]Gerçekten de, Isaie bunu Edom Krallığı'nın sonunu ve dünyanın başlangıçtaki kaosa düşüşü tanımlarken zikreder: "Vahşi kediler sırtlanlara rastlayacaklardır ve satirler oraya çağrılacaktır; Lilith sükûnet bulmak için orada cia saklanacaknr." (^XX1X, 14). Lilithmiine dair önemli incelemesinde (Liiifh ou *la* mert: *obscure,* Payot, 1981) Jacques Brill, Lilith'in Kudüs Incili'nin Eyüp, XVIll, 15'inde de karşımıza çıkuğını gösterir.

Hâlâ bu mirası yaşıyoruz. Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların he psi bu c inler i çok iyi bilirler.

Yedi temel günah geniş ölçüde tasarlanmıştır: Tensel istekler, çekemezlik, öRce. yalan, c inayeL ..

Görünüşte, ama sadece görünüşte, Zerdüşt, kökten yenilik yapmamıştır; Almra Mazda ile Ahriman arasındaki karşıtlık Veda mirasında ö«tük biçimcle de olsa zaten vardı; reformcu, pameonu sadeleştirmekten başka bir şey yapmadı; sonradan eklenmiş tanrıları kovdu ve özellikle reformdan önce Ahura Mazda'nın simetrik tanrısı olan Alîriman'a ve Cehennem'e, Ahriman saflarına gönderilmiş olan eski Vecla'daki ikincil tanrılar olan ciaeva'lara yapılan kurban törenlerini yasakladı. Ama aslında müdahalesi son derece radikaldir: iki anlamlılığı tanrıların arasına göndermiştir; ilk kez iyi iyidir, kötü de kötü. ikilik resmileşmiştir. Zerdüşt, aynı anda, cinbilimi de icat etmiştir.

İS lll. yüzyılda bir başka lranlı, Mani, Zerdüşt düşüncesini kendi tarzında tamamlayacaktır-: Yaşam, insan varlığının Kötülüğün saldırılarına sürekli maruz ka Idığı bir sınavdan başka bir şey değildir; bundan, bizi alçaklığa karşı dayanıksız kılan şeyin yeryüzündeki varlığımız olduğu sonucu çıkar. Kötülük aıcak maddiyanan kaynaklanabilir; biz tenden ve mizaçtan oluştuğumuz için cinlerin üzerimizde etkileri vardır. Bir kez ruhani alana girdiğimizde Kötülükten uzak oluruz. Demek ki madde kötü, ruh temizdir. Gnostisizm, bu kavramlarda rüşeym halinde bulunuyordu. Bu, daha sonra göreceğimiz bir şeydir.

Tarihsel olarak, Zerdüşt'ün kısa biyografisinde bir ayrıntı öne çıkar: Kırk yaşında, yani lö 588'e doğru bir kralı, Vishtashpa'yı kendis i ne inandırmıştı; bu kral l. Darius'un babas lydı büyük bir olasılıkla ve Aral Denizi'nin güneyinde bir bölgede, Horazmie'de hüküm sürmektedir. Bu ayrıntının önemi ilerde görülecektir. Vishtashpa, tüm yaşamı boy u nca Zerdüşt'ün koruyucusu olarak kalacaktır.

Şu an için önemli olan Zerdüşt'ün içkin, önceden var olan ve an-

cak zamanın sonunda yok olacak iyilik ve Kötülüğü icat etmiş olmasıdır. Dünyaya ilişkin teolojik düşüncesi Hıristiyanlığınkiyle öyle sıkı sıkıya özdeşleşmiştir ki Kilise Babalan'nın Gaıhalan kopya etmemişlerse de okumuş oldukları kimi zaman d üşünülebilir: [2] Yaşam, her bir . düşüncenin, her bir sözün ve her bir eylemin bireyin öte dünyadaki yazgısını hazırladığı bir geçişten başka bir şq değildir. Orada, lyi Tanrı kötüleri cezalandıracak ve iyileri ödüllendirecektir. Zamanların sonunda Ahriman, insan biçiminde cisimlenmiş Mitra tarafından yenilgiye uğratıldığında ölüler dirilecek ve Kıyametteki yargı günü kötüleri yeniden cehenneme gönderecektir. iyiler sonsuza dek Cennet'te yaşayacaklardır. Ana hatlarıyla bu çerçeve, tektanrılı üç dinle aynıdır. Bu nüfus cüzdanını Iranlı bir rahibin imzaladığı bizim Şeytan'ımızdır.

Kolaylıkla anlaşılır ki Zerdüşt'ün girişimi tarihçilerin kafasını karıştırmaya devam etmektedir. Önce şöyle açıklandı: Hayvan kurban etmenin yasaklanması aynı zamanda' bu kurbanların adandığı tannların da -ki bunlar genellikle utanç verici, sefih tanrılardı- reddini beraberinde, getiriyordu. Ancak Zerdüşt'ü basit bir erdernci olarak hayal etmek kolay değildir; reformunun hedefi apaçıkm, bu, esritici törenlerin reddi nd en ve panteanun yalınlaştırılmasından daha fazla bir şeydir; bu, ayrılmaz bir parçası olan eski tanrı ve törenlerin yasaklanmasıyla birlikte bütünlüklü bir revizyon ve ilahi hiyerarşinin radikal olarak yeniden örgütlenmesidir. Bununla birlikte, tarihçilerin farklı

2^Bu yakınlık elbeue birçok kez yalanlanmıştır ve Mazdacılıkla Yahudi-Hıristiyanlık arasındaki "ortaklıklar"ın Mazdacılık üzerindeki bir Hıristiyanlık-sonrası etkisinden, hatta (İS İl. yüzyılda başlayıp VII. yüzyılda sona eren) Sasani dönemi kadar gecikmiş bir etkiden kaynaklandığı bile kimi zaman ileri sürülmeye çalışılmıştır. "Bu gitişimler," diye yazar Encyc!opnedia *Brilamıica,* "gözc düşiJrtilmüştür." Metin yorumlama biçimseldir, bu benzerliği aktaran metinler Hıristiyanlıktan çok öncedir. Mazdacılığı belirleyen Hıristiyanlık değildir, tersi doğrudur.

clüŞLinceleri vardır. Dumėzil burada neredeyse “basit" bir tanrı ikamesi görmektedir,[21] Mole bir teolojinin yaratılışı sonucunu ç ıkarıyor gibid i r. H Menasce[2^] burada, kendi açısından, kaybolacak kadar düzensiz hale gelmiş d indeki kurban etme pratiğinin Zerdüşt tarafından reddedil işini görür. Ancak bu farklılıklar, bir kez daha, olayın düğümünü unutturmazlar; yani Tanrı-Şeytan İkilisinin ve yine öncesi olmayan lyi-Köttı etik ikiliğinin öncesi olmayan yaratılışını. Hiç kuşkusuz, Savonarole, ardından da Luther'in henüz olgunlaşmamış hali olarak Zerdüşt'ün [ran dinini Protestan anlamında “reforme” edebildiği varsayımı akla yatkındır, ama tümüyle tatmin edici değildir.

Gerçekten de, Zerdüşt'ün reform girişimini niçin o dönemde ve yeterince canlı gözüken bir muhalefete karşı gerçekleştirdiği pek anlaşılamamaktadır; bu muhalefete Zerdüşt'ün reform unu ılımlılaşlırmak ve bazı eski tanrıları ve kurban törenlerini kabul etmek zorunda kaldığının öğrenildiği Gatha metinleri tanıklık ederler. Ve müneccimlerin, bir çıkar bulamadılarsa sonunda niçin Zerdüştçülüğe dahil oldukları ve lyi'Kötü ikiliğini benimsedikleri de güç anlaşılacaktır.

---

^^Dumėzil, Les *Dieux souverains des hıdo-Europeens.*

[h]M. Mole, La *Ugeıde de Zoroastre selen* les lexles *Pehlevis,* P.U.F., 1967.

25je;ın de Menasce, “Zoroasıre,” *Encydopaedia Vniversalis.* Eliade gibi Menasc da Zeı;düşı tarafından gerçekleştirilen tersine çevirmenin görüldüğü·kadar radiknl olmadığını ve yapugı reformun özünde ikici olmadığını ileri sürer. Fakat bu Zerdüşt'ün ayrıksılığını güçlendirmekten başka bir şey yapmaz. Çünkü, bu ikicilik daha önce değil, Zerdüşt'ten itibaren onaya çıkar ve sonunda kendini dayatır. Bu, gerçekten de, Dumėzil'in gösterdiği gibi;Vedacılığın eşsiz ve ·.(çınlayıcı serüvenlerinde açıkça görülür, oysa ki, Vedalar'da, başlangıçtaki lannlar, hiyerarşik düzene göre, Vnruna-Mitra ikiliği, ardından İndra, ve nihayet iki Nasatya'dır, Zerdüştçülüğün teolojik yeniden düzenlenişi sırasında İnd ra ve Nasaıya'ların iblisler safına geçtikleri görülür. Veda panteonu basitleşıirilmiş ve “radikalleştirilmiştir": tıpkı Sovyet "panieonu”nda Stalin'in iktidan alışının ardından eski ‘‘tanrı” Troçki'nin, tek kutsal üçleme olan Engels-Marx-Lenin yararına, iblis düzeyine indirilmesi gibi ‘ Mitra-Varuna çifti de gö yüzünde tek kalır ve diğer tannlar uzlaşmaz hal alırlar.

Oysa bir çıkar buldular, çünkü teoloji reformun tek kapsamı değildi. Rahip ve müneccim Zerdüşt, hiç kuşkusuz ve ilk. kez, kendi kastı için tanrıların iki anlamlılığına, iradelerinin çözülemez doğasına ve belki de –ancak bu sadece varsayımdır– dini yeryüzü toplumlarının çok sadık bir yansısı yapmaktaki tehlikeye bağlı riskleri ölçmüştü: Ondan önceki rahiple rin cin çıkarma ve büyü yapması, kehanet, ona tam bir şaklabanlık olarak gelmiş olmalıdır, hükümdarlar kanmış gibi yapsalar da bunların yararsızlığının farkındayclılar. Din ancak sarsılmaz temellere, yani Iyi'nin ve Kötü'nün –yeryüzündeki yöneticisi din adamlarıdır– aşkın tanırnma dayandığı sürece iktidara sahip olabilirdi. Rahiplerin iktidan ancak böyle sağlamlaştınlabilirdi.

Dahası, müneccimlerin iktidarı, dinin halkın dini olduğu ve ancak halkın uy nıkluğuyla değe r kazanacağı ileri sürülerek sağlamlaştırıldı. Bu demagojinin başlıca d eğe ri, din adamlannm iktidarım yalnızca tinsellik, yani lyi ile Kötü'yü niteleme gücü üzerine değil, politika üzerine, yani halkın iradesi üzerine dayandırmasıydı. Böylece Mazdacılık, krala boyun eğmek zorunda kalmayan hakiki bir paralel iktidar kurdu; o zamana kadarki uygarlıkların tarihi içinde eşsiz bir reformdu bu.

Rahipler ya da müneccimler kastı kuşkusuz güçlü olduğu ölçüde bu varsayım ye rindedir, ancak o dönemde insan belleğinde eşi olmayan dünyevi bir iktidarın varlığı karşısında bu kast kendini tehdit edilmiş hissetti. Dumézil'in yasa koyucu–savaşçı–rahip üçlü tezi kabul edilirse rahipler kastı, zaferden zafere koşan ve ilk Pers imparatorluğunu kalkanların ve trompetlerin gürültüsü içinde kuran Keyhüsrev ve generalleri kadar parlak savaşçılar kastı karşısında ağırlık oluşturamamaya başlıyorlardı. Ze rd üşt reformu ise rahiplere dünyevi iktidarların ötesinde bir meşruiyet veriyordu. Kuşkusuz bu meşruiyeti biraz fazla ciddiye aldılar, !Ö 522'de, Pers kralı Kambyses Nübye'de (bir Yahudi kiralık askerler alayıyla birlikte) fazla başarı kazanamadan

savaşırken ülke ona karşı isyan etti: Kendini, kralın öz kardeşi Bardiya yerine koyan bi r sahtekar, ülkede olmayan hükümdara, ama aslında Akamanış iklidarına karşı bölgeleri ayaklandırdı. Müneccimler onun tarafını tuttular (Bardiya –eski bir hileye başvurarak– vergileri düşüreceğini vaat etmişti.) Tahta çıkması nda katkıda bulundukları bir kralın kendilerine daha saygılı davranacağı umud uyla Akamanış hanedanma da kuşkusuz ihanet ettiler;yani eylemleri güdüleyen temelde politik iht i rastı. Hanedan için bir talihsizlik daha gerçekleşti; Kambyses tam bu anda öldü. Dolayısıyla iktidar bir sahtekârın el ine geçmek üzeredir. Tahtı kurtaran, iktidan alan, sahtekârı öldüren ve müneccimleri yere seren bir Chorasmie prensi oldu ki bu, daha sonm, I. Darius adı altında tanınacaktır.

Olay, üzerinde daha fazla durmayı hak eder; çünkü Şeytan'ın keşfinin anahtarı burada yatmaktadır: Sahtekârın adı aslında Gaumata idi ve aslında bir müneccimdi. Çağımızdaki Ayetullahların Şah'a karşı yaptıkları gibi müneccimler bir tür h üküm et darbesini dinsel bir halk iktidarı adına tezgâhladılar. Tahtta bir dalavere ortağıyla dünyadaki ilk teokrasiyi yerleştirebilirlerdi; kısmen de başardılar. Bu, XX. yüzyılın moda bir jargonunu kulla nırsak bir " po püler teokrasi" olacaktı, çünkü Zerdüştçü olduğu sanılan Gautama, başka densizlikleri yanı sıra, soyln1ara tahsis edilmiş sunakları da yıktırdı, yani soyluların dinsel imtiyazlarını ortadan kaldırdı, ' gördüğüm üz gibi Zerdüştçülük hal k ın bağlılığına dayanıyor ve Pers'te alış ılmamış bir demokras i uyguluyordu. Büyük yanlış; ç ünkü birçok satrap sahtekârdan yana tavır almış olsalar da, aristokrasi imtiyazlarını koruyordu ve hanedanlık kendini muzafferane bir şekilde savunuyordu.

Darius, ayrıca, hanedanlığa dayanıyordu ve hanedanlığın altı prens in in yardımıyla birlikte sahte Bardiya'nın göğsünü kendi mızrağıyla delip geçti, kellesini kesti ve halkın önünde sergiledi. Ve bu nedenle, mücadeleyi kazanmış olarak, soyl ula rın sunaklarını yeniden yaptırdı,

Ahura Mazda'ya ta pınmayı öğretti, fakat tabi i ki yarım ağızla,.ı° çünkü daeva'lara tapınma sürüyordu. Bu arada belirtelim ki, aşağılanma Zerdüşt müneccimlerinin kendi dinlerini tek din olarak dayatmalarının nedeni değildi, çünkü Darius'un oğlu Kserkses bütün imparatorlukta, iblis haline gelmiş eski tanrılar olan daeva'lara ta pınmayı yasakladı. Ancak şunu da belirtelim ki, zafer kısa süreli oldu, çünkü Kserkses'in halefi II. Artakse rkses, tek tanrı Ahura Mazda'nın yanında Mitra ve Anah ita'yı da kapsayan, gözden geç i rilmiş eski Veda teslisini yeniden kurdu.

Şurası bir gerçek ki, Darius, zaferinden sonra, heyecan verici olduğu kadar anlamlı bir davranış olarak, başarılarının hikâyesini Zagros Dağlan'ndaki Behistun falezinin kaya yüzlerine kazıttı. Ve bilmeyen kalmasın diye üç dilden kaleme aldırdı: Eski Farsça, Elam dili ve Akadça. Hükümdar orada, müneccimlerin elinden aldıklarını ileri sürdükleri yasa koyucu ve düzenleyici rolünü kesin olarak üstlenir. Oysa istek tuhaftır, çünkü açıkur ki, hükümdar tanım gereği yasa koyucudur. Darius, imtiyazı üzerinde bu kadar ıs rar ettiyse ta^t:ış ıldığt içindir.

Ve, gerçekten de tartışılmıştır, çünkü Zerdüşt rahipleri yasama gücünü her zaman talep etmişlerdir. Bizzat Zerdüşt tarafından yazılmış Avesta'lann beş kitabından biri olan Videvdad'lar sadece dinsel yasayı değil, medeni yasayı da ortaya koyma iddiasındadırlar. Eğer m ünecdmle r darbelerinde başarılı olmuş olsalardı, Şeytan Ahriman'a dünyada ilk medeni hal kağıdını vermiş olacaklarda Dinsel hiyerarşide yer alanla rın eski düşü olan, dinsel yasadaki he r kusurun din dı-

---

26W.B. Henning, Zoroaster, Politiciflu or Witch Doctor, Oxford University Pres 1951. "Iran Tarihi," ^XX. Gerçekten de Darius, halefi Keyhûsrev gibi, yoz bir Zerdüştçülük uyguladı, çünkü Zerdüşt'ün buyurduğu gibi, iblis haline gelen eski tanrılar dtıeva'lara tapınmaya karşı çıkıp, bir "Büyük Tann" olan Alıura Mazda'ya tapınmayı teşvik etmekle kendini sınırlandırmadı. Babil gibi fethettiği bölgelerde Alıura Mazda'ya tapmma dışındaki tapınmaları yasakladı.

şı owriteler ta ra fından cezalandırılması gerçekleşecekti. Bir tek Tanrı'nın ve bir Şeytan'ın belirtilmesiyle başlamış olan Zerdüşt macerası dolayısıyla politika arenasında tamamlanacaktı. Bu ancak ertelenmiş karşılaşmaydı, çünkü teokrasi yine de, inancın "koruyucusu" imparator Constantinus'un yükselişiyle birlikte, yaklaşık sekiz yüzyıl sonra tekrar gün ışığına çıkacaktır. Her durumda, Şeytan'ı doğurmuş olan politikaydı ve demek ki Şeytan politik bir icattır.

Halk iktidarına dayanan müneccimlerin demokrasinin habercileri oldukları söylenebilir mi? Olabilirlikten tamamen uzak bir varsayım, çünkü bu öncelikle İran'da vaktinden çok daha önce eleştirel bir politik düşüncenin olmasını ve bunun sözcüsü olacak müneccimlerin politik bir parti kurmuş olmalarını gerektirir. Saçma bir aşuılık: Durum böyle olsaydı, Büyük Keyhüsrev başta olmak üzere krallık iktidarları tarafından saman çöpü gibi süpürülmüş olmaları ndan pek kuşku duyulmazdı. Gerçekten de, Akamanış Pers'inde modern anlamda örgütlü bir politik karşı çıkış hayal edilemez. Dahası yasa yapanların rahipler olduğu bir rejimi "demokratik" diye adlandırmak tehlikeli olur. Her durumda, dönemin Pers tarihine eğilindiğinde, imparatorluklara sızmış Helenik anlamdaki bir demokrasi fikri oldukça tuhaf görülür. Hayır, eğer müneccimler, iktidarlarına oturmak için halka dayanıyorlarsa, bu, demagoji yoluyla olmuştur. Kuşkusuz, Zerdüşt Usta için durum farklıdır.

Gerçekten de, Mazdacılıgın görünürdeki "demokrasisinin" açıklaması bunun, yukarda hatırlatılan, çok başka bir görünümünde yatar: Dinin imparatorluk yumaşına değil bireye hitap edebileceği, etmesi gerektiği şekli ndeki Zerdüşt'ün dahice sezgisinde yatar. Ruhun esenliğini vaaz ederek, yani bu dünyanın mutluluğunu bir başka dünyaya taşıyarak dinden, öncelikle, eski çoktanrılı dinlerin kutlamalarının – gökyüzünden beklenen ve zaten geçici olan armağanlar bir tanrı tarafından bahşedilip diğeri tarafından reddedilebiliyordu– olağan işlerini

söküp alıyordu. Gerçekten de, ahret mutluluğu, eğer varsa, ancak bir otoriteye ve cehennem azabı da bir başkasına bağlı olabilirdi. Ancak ardından bireyi, Gökyüzü üzerinde h içb ir otor itesi olmayan, ahi ret mutl uluğunu bahşetme ya da reddetmenin herhangi bir aracına sahip olmayan dünyevi güçle rin nüfuz alanından çıka rıyordu.

Demek ki Ze rdüşt, tarihin ilk tinselci dinini, tektanr ılı üç din in döl yatağını kurmuştu. Esin ona nereden geldi? Çünkü, maddi dünyanın ruhun b üy ük alanlarının bekleme odası olduğu^ düşüncesinde Buda'dan bir yüzyıl önce geliyordu. Daha çok bu dünyanın örtük küçümsenmesini Buda'n-ın ona ödünç verdiği varsayılabilir. Asi ında her ikisi de Hint temeli üzerinde yetişmişlerdi, çürıkü Zerdüşt Vedacılıktan geliyordu. Ve doğanın dev akımlan tarafından oldum olası kmlıp geçirilmiş bu temelde, ölümün her yerde her zamanda mevcudiyeti, dünyanın geçici doğası üzerine meditasyon u teşvik etmekten başka bir şey yapmamıştır. B uda için de Zerdüşt için de bu böyledir.

Bundan böyle, din adamları, , imparatorluğun sınırlarına, hatta daha ötesine kadar uzanmaya elverişli, kraliyet iktidarının üstünde kendini dayatan yüksek bir güç edinmişlerciL Dinsel nüfuzun mutlak olması için bir tek, günah çıkarma ve vaftiz gibi dinsel işlemler eksikti Yaklaşık yedi yüzyıl sonra, teokratik iktidarın bu tamamlayıcısı zaten ortaya çıkacaktır. Zerdüşt reformu önseziliydi: Gerçekten de yeni İran dini, Hıristiyanlığın habercisi olan geç-Yahudiliği belirleyecektir. '

Böy lece, Darius tarafından şiddetle baskı altında tutulmuş olsalar da müneccimler, ilahi içkinliğin temsilcisi olarak ve hiç kuşkusuz halkın da desteği sayesinde varlıkla rını sürdürdüler. Dolayısıyla, kısmen m ücadeleyi kazanmışlardı, özellikle Zerdüştçülüğün yayılmas ı n -dan ve Darius'un onlara en azından görünüşte saygı göstermek zorunda kalması ndan sonra. Bu hükümdarın. bizzat Zerdüşt'ün etkisiyle din değiştiren (bu, kesin değildir, çünkü dönemin ne olduğu pek bell i de-

gi İd i r ve dahası, Darius'un, Kambyses'in bir kuzeni olduğu da ileri sürülür) kral Vishtashpa'nın oğlu ol d uğu ileri sürülür. Bu durumda, babasının örneğini inkâr edemedi, ancak kendisiyle tartışan rahiplere iktidarı is teyerek vermekte kara rlı olmadığı da anlaşılır. Darius Zerdüştçü kaldı, ancak gördüğümüz çekincelerle birlikte.

Darius'un Pers geleneği olan kraliyet dinsel hoşgörüsüne teslim olmuş olması daha olasıdır. lö yaklaşık .'550-539 arasında hüküm sürmüş Keyhüsrev döneminde gerçekten de bütün dinl erin, Babil dini ve Yahudilik de dahil^[7] Pers ülkesinde yerleşme hakkı vardı. Zerdüştçülük, saray tarafından uygulanıyor olsa da, diğer dinler arasında bir dindi. Keyhüsrev'in Zerdüştçü olduğu görülür, ancak Zerdüştçülüğünün rahiplerin dilediği kadar "katışıksız ve katı" olduğu kesin değildir ve bunun iki nedeni vardır: Birincisi, eğer böyle olsaydı, hükümdarın Zerdüşt'ün tekelci öğütlerim benimsemesi ve Ahura Mazda dışındaki tannlara kurban sunulmasını yasaklaması gerekirdi; İkincisi, bu şek ilde reform un kendisi, onu daha az katı kılacak çeşitli düzenlemelere maruz kalı rdı.[2]ıı

Bu kraliyet hoşgörüsü, demek ki, kendileri de Zerdüştçü olan müneccimlerin rızaslyla olmamalıydı, çünkü bu hoşgörü onların iktidarını (ve kuşkusuz gelirlerini) azaltıyordu. Reforma uğramış Ahura

---

n "1-Iistoty of Iran," *Encyclopaedicı Britamttca,* 1983.

ı^lranlı hükümdarlar Zerdüştçü gözükseler de Iranlı hoşgörüsü önemliydi. Babil'e sürülmüş mahkûmlar olan İbranilerin Kudüs'ü yeniden inşa elmek için oraya geri dönmeleıine izin veren Keyhüsrev oldu. Darius da Kudüs tapınağının yeniden inşasına izin verdi ve Yahudiliğin kurulmasına izin vermiş olan, Eznı ve Nehemialı'ın koruyucusu I. Artakserkses oldu. Bilindiği gibi bu hoşgörü karşılıklı değildi. Fakat bu hoşgörüden sadece Yahudiler yararlanmadı, çünkü bilinmektedir ki, Darius, Meandre üzerindeki Magnesie bölgesindeki ya da pmdiiifliıos'undaki satrap Gaclacas'a yere) Apolion tapınağının imtiyazlarına titizlikle saygı gösteımeyi emretti. Her durumda, Yunan mabetlerine imparatotiuk topraklannın tümünde tamamen saygı gösterildi. "Persia," *Eıicyclnpaedicı Brilaımica,* 1962.

Mazda tapınmasını dayatan Darius, yine de müneccimlerin aşağılamalarına maruz kalmadı. Müneccimler maruz kaldıkları baskıya rağmen, ..önemli bir işe koyuluyorlardı, çünkü bağımsız bir dinsel iktidar olarak varlıklarını sürdürüyorlardı.

Geriye, en ünlü temsilcileri Şeytan'ı keşfeden, bizim Yeni Ahit'imize kadar ayakta kalıp Isa'nın doğumunda hazır bulunan bu müneccimlerin kim olduklarını bilmek kalıyor. Herodotos'a göre Med olmalıydılar. Babadan oğula geçen bir rahipler kastı oluşturuyorlardı, Zerdüşt'ü fazlasıyla öfkelendiren beyaz atların kurban edilmesi vesilesiyle kehanette bulunan kahin ve peygamberlerdi bunlar. Görünüşte lÖ IX. yüzyılın ortasına doğru Med işgaliyle birlikte geldiler ve krallığın kurulmasında, kuşkusuz, astroloj i yoluyla kahinlik kapasiteleri ve şamanlık güçleri aracılığıyla önemli bir rol oynadılar. Dayanıklıydılar, çünkü Akamanış egemenliği dışında Parth, Selefki ve Sasani egemenliği altmda da onlara rastlanır. Yüzyıllar boyunca prestijleri artıyordu. Dinsel prestij sadece onların elindeydi, çünkü Babil müneccimleri her zaman sahtekâr olarak gö rülüyordu.

Burada, bu kitap bitiyor gibi görünüyor: Demek ki, Şeytan'ın lÖ VI. yüzyıla doğru İran'da doğduğu; onu vaftiz kurnalarının üzerinde tutanların müneccimler olduğu; bu keşfin politik bir keşif olduğu söylenebilir. Çıkarılacak ders açıktır: Dinsel iktidar, göksel de olsa, çoğulluk ve de mokrasiyle çatışkılıdır.

Gerçekten de, aşırı kalabalık panteonlar, ölümlülerin gürültü patımsına, ardından da ölümsüzlerle alay etmelerine izin verir. Örneğin Yunanlılar tanrılarını ye nmekten geri kalmazlar, Keltler de öyle. Çok anrılı dinlerde de din adamları bütünlükten yoksundurlar; Apollon rahibi hangi hakla Afrodit ya da Hermes rahibirıden daha üstün olduğunu söyleyecektir? Her biri kendi için ve Zeus herkes içindir. Hıristiyanlık kadar kural olarak merkezileşmiş bir dinde bile düşmanlıkların acımasızlığı görüldü, örneğin Pavlus sünnetşizleri vaftiz

etmek için araya girdiğinde, Kudüs'te kalan Petrus, Küçük Yakup, Filipus ve Yuhanna gibi havarilerin öfkesini çekti. Antiokheia ve Kudüs arasındaki ve daha sonra Antiokheia ve İskenderiye arasındaki acımasız d üşm an l ık da başka bir örnektir. O halde Zerdüşt'ün çoktanrılı bi r dinde, tıpkı seçim bölgelerini yeniden düzenlemek isteyen bir içişleri bakanı gibi, t ran panteomında reform yapmaya karar vermesinin nedeni sürekli büyüyen bir politik iktidar karşısında d inin çok zayıf kalmasıdır. Kültler dağınık ve kurallar düzensizdir.

Burada bir karşılaştırma gerekir: Bu müneccimler aslında bugünkü Ayetullahların atalarıydı. Güçlü bir devletten doğan, Zerdüştçü tepki ve reformla güçlen en müneccimler, din dışı iktidara kıskanç gözle bakmaktan ve d i n ile politika arasında bir bağlantı kurmayı denemekten geri duramazlardı. Dumėzil'in üçlemesi tehlikedeydi, bunu bu arada belirtelim, çünkü aynı kişilik o dönemde hem hükümdar, hem de savaşçı ve yasa koyucu rollerine yargıl lydı.

Fakat burada, müneccimler mücadeleyi kaybetmişti. Şeytan'ı yaratmışlardı, ama onu pol itik karşı-iktidar olarak yerleştirmeyi başaramamışlardı. Bu keşfi başaracak olan Hıristiyan Kilisesi olacaktır. Bununla birlikte, Faust'un işkencedsinin bu atası sonsuza dek sürüp gidecektir. I-ler durumda müneccimler düşüncelerini yaydılar.

Şaşırtıcı olan şey, bölgede durumun başka türlü olduğu ve uzun süre boyunca başka türlü olacağıdır.

6.

MEZOPOTAMYA

YA DA GÜNAHIN ORTAYA ÇIKIŞI

Mezopotamya uygarlıklarının çok eskiliği üzerine – Mezopotamya'nın bir İran bölgesi oluncaya kadarki yazgısı üzerine – Aşırı panteonları üzerine – Kozmogonileri ve mitik kahramanlan üzerine – Suçlusu kadın olan Günah'ın onlarda ilk kez ortaya çıkmasının nedenleri üzerine – Metafizik kötülüğün keşfi ve günah çıkarma kurallarının ortaya çık ışı üzerine – Bütün d in leri kapsayan bir selametin ortaya çıkışı üzerine – Bu olguların nedenleri, sınırlı bir– topraktaki teoluatik tiranlık ve bi reyin değersizliği üzerine.

Bugünkü Irak'ta, yaklaşık olarak Dicle ve Fırat arasında yer alan Mezopotamya'nın ya da "iki nehir arası"nın tarihsel imgesi, birçok insan için, bu toprakların büyük bölümü gibi bataklıktır. Bani Lam'-dan kuzeydoğuya ve batıdaki Nasirya'dan Basra Körfezi'ne akan Şattül-arap kanalıyla yarılan güney ucuna kadar bu bölgeler, gerçekten de, XX. yüzyıl sonuna kadar insanın talancı dehasına salta durdurtan geniş bataklıklardır. Yalnızca kıyıdaki ilkel toplulukların tarada ve ba-iam'ları -hançer ağzı gibi ve saygınlık alameti gibi uzayan pruvalı ve planı yüzyıllardan beri değişmeyen, deyim yerindeyse, gondola benzer oyına kayık türleri- bu bataklığı aşabilmiştir.

Birkaç ender istisna dışında Batılı oraya pek seyahat etmedi ve modern Iraklı da, bu XX. yüzyıl sonunda bölgeyi sarsan gülünç gürültü patırtıya kada r, kredi kartıyla çalışan telefonların tamamen münasebetsiz kaçtığı bu bölgeler karşısında bazı tereddütler hissediyo r-du. "Kültürel" bilgiye gelince, kavramlar kısmen daha dayanıklıdır. Dün Mezopotamya, b ugün Irak; bölge, antikçağ haritacılarının hiçbir şey bilmediği ve Latince üç sözcükle, Hic sunt *leones,* "orada aslanlar var," yani "aldırmayın!" diye tanımladıkları alanların yazgısını paylaşarak, dünyanın bilinçdışında kalır. Bugün orada kendini tehlikeye atan yolcu, sazların dikine yerleştirildiği ve tan vaktinin kan den izi ne çevirdiği bu düzlük yörelerde, Babil, Asur, Sümer gibi parlak imparatorlukların yükseldiğine i nanmakta güçlük çekecektir. Ve dahası, Batı'nın tinsel yazgısının bu bölgede hazırlandığına inanmakta da güçlük çekecektir. Çünkü anlaşılır ve parlak Yunan bile; bizi sonunda hummalı düşlerin ve miyasmaların magması Doğu'nun bulanıklığın-

dan kurtardığına inandığımız Yunan bile bu çirkef dolu yörelerin etkisine maruz kalmıştır.

Yine de doğrudur; kuzevde Asur, güneyde Babil ülkesi ve bunun kalbinde, kuzeyde Akad ve yine güneyde Sümer; bu yankılar uyandıran imparatorluklar iki nehrin kudurgan çiğliğine adanmış bu bölgelerde önce Doğu'nun, ardından da Batı'nın yazgısını değiştirdiler. tö 6300'e doğru orada ilk dokumac ılık mesleği ortaya çıktı ve yine orada, iki ya da üç yüzyıl sonra, vahşi sığırlar evcilleştirildi ve insan süt içmeyi öğrendi. 3700'e doğru Sümer'de ilk site-devletler kuruldu. Ardından birey ilk imza ile kendini gösterdi: Mühür, bundan böyle, betik ustalarını niteler. 3400'de, tüm zamanların en büyük keşfi kendini dayattı; tekerlektir bu. 3100'e doğru, insan zekasının en eşsiz ürünü, sözcükleri ve kapsadıkları bilginin ölümsüzleşmesini sağlar: Sümer'de yazı doğar. ' Bronz çağı henüz sona ermemiştir ki, *Gılgamış Destam'nın* üç bin satırı Ninova'da, Sennakherib ve Asurbanipal kraliyet küWphanelerinde bulunan oniki tablete kaydedilmiştir. Böylelikle, yaklaşık dört bin yıl boyunca tüm insanlık, yani tozlu kütüphanelerdeki birkaç okumuş, yalnızca dostu Enl<idu'yu seven yarı-tanrı Babil kahramanı Gılgamış'ın, kendisine aşık olan tanrıça Iştar, yani Sabah Yıldızı'nın ısrarlarını reddettiğini bilmektedir. Enkidu öldüğünde büyük Gılgamış'ın acısı patlak verir:

"BnJzidu, dostum, lıiiçüh *kardeşim, çöl panteri,*
Benimle birlikte aslanlan öldüren dostum,
Benimle birlikte güçlüklere gögü.s geren dostum,
Yazgısı onu yakaladı;

Bizim bildiğimiz haliyle yazının keşfinin birçok evrede gerçekleştiğini, en yakının Fenikeliler tarafından lö ll. bin yıla doğru yapılmış olan alfabe taslağı olduğunu ve bunun, alfabenin gerçek yaratıcısı Yunanlılarca tamamlandığını burada hatırlamak uygun olur. V.E. Puech, "Alfabenin Kökeni" -ll. bin yılın lineer ve çivi yazısı alfabe belgeleri- Revue biblique, no 93, 1986, ve Françoı Briquei-Chatonnet, "Alfabenin Doğuşu," L'Hisfoire, no 156, Haziran 1992.

onun *üzerinde* «[tı gün *altı gece* ag/adım..."

Ve kahraman, Ölüler Okyanusu nehri üzerinde bizzat Ölüm'le karş li aşmaya karar v e rir. O zaman, kutsal meyhaneci Siduri Sabitu onu, aklını başına wplamaya yöneltmeye ve insan varlığının sınırlarını ona göstermeye çalışır. Boşunadır bu çaba; Gılgamış, insan dayanıksızlığının bilinciyle geri döneceği Öte Dünya'ya doğru yola çıkar.ı Ölüler Okyanusu'nun ötesinde, Mutluluk Adası'nda, yerlerin efendisi Utanapişiim, Gılgamış'a kahramanca ayrıcalıklarının tanrıların katışıksız bir bağışı old uğu nu, ne bir fetih ne de yeteneğin ödülü olduğunu öğretecektir. İlahi adaletsizlik birkaç dizede anlatılır: Güçlüler güçlerini şansa borçludurlar ve diğe rle ri de şanssızlıklarına.

Üstünlük' bi ld i re n sıfatlar G ı Igamış Destanı'na hücum etmlşt 1 r, özellikle çağdaş dönemde ve belki de haksız değillerdir: Başeğmez erkekliğin bu kutlanması i nsanlığı n tan ıdığı ilk büyük şiirdir ve Homeros'un, insanın yazgısına meydan okumasını tanımlamak için kıyaslanabilir vurgular bulduğu tek şiirdir. Ölüm anlamına gelen Kötülüğün varlığı, bu destanda, tımutsuzluğun çarpıcı bir tanımını esinler. Fakat Mezopotamya'nın, daha o zamandan üstün güçlerin oyuncağı olduğunu bildiği doğrudur, çünkü Gılgamış'a Utanapiştim'in anlatacağı, tanrıların deliliğinin unutulmaz göstergesi Tufan'ı görmüştür.

2000 yılı civarına denk düşen çiviyazısı metinlerde anlatılan bu felaket, eski yerleşim tabakalarının üstünde arkeologlar tarafından saptanan, sellerin bıraktığı balçıkların gösterdiği gibi gerçekten olmuşLur. G üven ili r tarihler yoktur.[3] Dönemin topluluklarına göre, ar-

---

[1] Tlıe *Babylonian Gilgaıuesh Epic,* Oxford University Press, 1993, Andrew Geor ge yönetiminde basılmış, yayımlanmamış bölümler içeren eser. Gılgamış Destanı'nın iki çeşitlemesi vardır, Babil çeşitlemesi ele denen eski çeşitlemesi ve Ninova çeşiilemesi. Bölümterin kimliği, sayısı ve degeri üzerine jean BoUero'iuın.*L'Epopı!e de* Gilgnmesh, Gallimard, 1992 eserine başvunılacakur.

[3] llk Sümer Tufan hikâyesi lÖ 2000'lere kadar uzanır. Bu tarihten önce de balçık ve kum yığınları bulunmuştur ancak, diye aktanr *Eıicyclopaedi.a* Britnn-

dından hikaʼyeyi eskatolojik hedeflerle yeniden düzenleyen lö VIII. ve VI. yüzyıl Ibranilerine göre felaket evrenseldi, çünkü Mezopotamya'nın çok büyük bölümünü etkilemiş gibidir. Buna, l954'te meydana geldiği gibi Dicle ve Fırat'ın istisna i taşmasının neden olduğu kolaylıkla anlaşılır. Ancak su yüzüne çıkmış topraklar efsanede olduğu gibi asla sular altında kalmaz.

Tufan ya da tufanlar Mezopotamya'da yaşayanlara, tanrıların insan soyunun dostlan olmalarının zorunlu olmadığını öğretmiştir. Yine de çok eski bir dönemde^ Mezopotamya'ya girmiş Samilere göre, tanrısal düşmanlık düşüncesi, özellikle Mezopotamyalıların tasarladığı şekliyle hiç kuşkusuz, hoşgörülemezdi; bu nedenle Ibraniler bunu, bir Akit teolojisine –uzaktan daha katlanılır olan, ancak yine de kıskanç ve kinci bir Tanrı imgesini silmeyen bir teoloji– dahil edecek şekilde yorumladılar. Bu bölgelerde Tanrı asla Yunan'daki Zeus gibi sevimli olmad ı.

Iran gibi Mezopotamya da her zaman işgal altında gibidir. Ama gerçekte kimin işgali altında olduğu bilinmememektedir. Konu iro-

---

ıiicn (“Flood in Religion and Myth”) bunlar katmanbilimsel olarak birbirlerine denk düşmezler, deprem sonrasından kalma olabilirler. Ur'da, 3,7 ile 2,7 metre derinlikteki bir kil yığını III.–IV. bin yıla uzanıyor gibidir, oysa Kiş'te benzer bir yıgın 0,30 metre derinliktedir ve lÖ 2800'e uzamr. Ereç ve Şuruppak'ta yıgın aynı döneme uzanır, fakat l ,55 ile 0,60 metreler arasında değişen derinliklerdedir, Ninova'da, 21, l ile 2l ,3 meıre derinlikler arasında 13 yığına rastlanmıştır. *E}icyclopaedia Britannica'nın* aktardığı ve bugüne kadar genel kabul gören çözüme göre, kuşkusuz iklim değişikliklerinin ardından, bir degil birden çok tufan olmuştur. içlerinden biri, büyük bir olasılıkla, öylesine şiddetli olmuştur ki hayal güçlerini derinlemesine etkilemiştir. Bölgede Sami varlığının ne zaman başladığı bilinmemektedir; Sümerlerin varlığından önce gibi gözükmektedir (“Babylonia and Assyria,“ Eıicyclopnedin Bıitaımicn). Sırayla Dogu Anadolu'ya, Arabistan'a ve hatta Mezopotamya'ya yerleştirilen Proto–Sami dilleıin merkezinin nerede bulunduğu hâla bilinmediğinden sonın çözülmeye hazır gözükmemektedir. Bilinmeyen bu durumlar Gec;ırges Roux tarafından ustaca kaleme alınmıştır: Lı *Misopotamie* – Ess d'histoire poütiqıie, *ecoıiomiqıie et culturelle* (Le Seuil, 1985).

niktir: Otomobil sürücüsü, *Resmi Gazele* başyazarı ve köpeğini gezdiren kadın kadar, iyi ha mu r pişiren fırıncı ve tekstil sanayicisi de atalarından hangisinin tekerleği ve yazıyı keşfettiğini, buğday yetiştirdiğini, hayvan cinslerini evciHeşlirdiğini ve giyinmek için kenevir ve keten dokumayı icat ettiğini bilmez. Sümerlerin kökenleri de bilinmemektedir; tamamen karanlık bir geçmişten ortaya çıkarlar. En fazla Fırat'ın doğu yakasından geldiklerini düşünebiliriz, çünkü efsanelerinde kayıp bir şehirden söz ederler, Der in Ashunak; bu şehir gerçekten de var olmuştur, çünkü Bağdat'ın kuzeydoğusuna kırk kilometre kadar mesafedeki bugünkü Asınar yakınlarında izleri bulunmuştur.

Dillerinden de daha fazla bir şey öğrenilememektedir: Hint-Avrupa değildir ve bu, hâlâ bir tartışma konusudur.[5] Bu karanlık noktalar kuşkusuz can sıkıcıdır, çünkü Mezopotamya inançlarının ve tekniklerinin gerisine doğru adım adım gitmek eğitici olurdu; belki ilerdeki keşiOer bunu sağlayacaktır.

Bu sayfaların konusu Mezopotamya tarihini yeniden okumak değildir. Zaten bu tarih şaşırtıcı biçimde karmaşıktır. Kısa bir genel bakış bu tarihin ana hatlarını kısmen belirtecektir. Ur krallarından Mezopotamya'yı bir eyalete indirgeyen Iran hakimiyetine kadar hanedanlar birbirini izlerken sınırlar da değişti. Sümer hanedanının ardından, gerçekten de, bir Sami hanedam olan Akadlar geldi; ardından Akad imparatorluğunun y ıkıl ması ndan sonra Guti hanedam egemen oldu,

---

5 Jean Bottéro, *Mesopotaınic* – L'Cciiture, lo raison, îes dieux, Gallirnard, 1987. Bilinen ilk yazı "bilinen tüm diğer dillerden ya da dilbilimsel ailelerden ... tecrit edilmiş [bir dildeydi] ve Tibet dili Fransızcadan ne kadar farklıysa Akad dil inden de o kadar farklıydı." Asurbilimi folklorunda iki saygın akademisyenin enstitü koridorlarında şemsiyelerle kavga etmeye vardıklannı Bottero nakleder. .. Üniversite dışı dünyada oldukça yaygın olan bazı yanılsamalara ragınen Ya kın ve Ona Doğu'nun Eintik dillerini hâla dikenli bir alan dır. Çevliyazı ve Dilbilgisi Akademisi'nin, Enstitü'nün üyesi Eınmanuel Laroche'un tebliği buna tanıktır: "Küçük Asya'da Diller ve Uygarlıklar," s. 407-412, Aınıu aire du College dc Fraıire, 74. Yıl, 1974.

ardından III. Ur hanedam denen yine bir Sümer hanedam geldi; sonra krallık yen iden ik iye bölündü, Ur imparatorluğu çöktügi'mden Sami kralları Babil ülkesine, Asurlular Asur'a yerleştiler. Babilli Hammurabi imparatorluğu birleştirdi; ardından hanedam yok oldu ve Asur ve Babil düşmanlığı yeniden başladı. Kimi zaman biri büyüdü, kimi zaman diğeri, her biri komşusunun gölgesini taşıdı. Medler Asur'u fethettiklerinde Asur hanedam nihayet zafer kazanmış gözüktü. Eski imparatorluk, Medler ve bir Kalde hanedam arasında parçalandı ve İncil'deki Nebukadretzar adıyla daha iyi tamnan II. Nabu-kudurri-usur bu hanedanın en ünlü temsilcisi olacaktır. Babil, bir Pers eyaletinden başka bir şey değildir ve lö. 330'da İskender oraya girdiğinde Babil'de, bir yüzyıl önce Herodotos tarafından anlatılmış büyük zigurattın harabelerinden başka bir şey bulamadı. Kıyamet beddualarî gerçekleşmişti, fakat dört yüzyıl önceki "Büyük Babil, dünyanın tüm fahişelerinin ve çirkinliklerinin koruyucusu," Tanrı halkının kanıyla sarhoş Babil artık çölden başka bir şey değildir.

Kıyamet yaratıcısının öfkesi bugün şaşırtıcıdır, çünkü Musa, Hıristiyanlık tarafından yen iden ele alınan On Emir'in esinini Babil'de, Hammurabi yasalarında b ul un ur. I. yüzyılda, yani Yuhanna'nın kinci ve kehanet içeren şiiri ni yazdığı dönemde Babil, bir hayaletten başka bir şey değildi ve bu kadar alçakça davranışı kuşkusuz hak etmiyordu. Ancak Yahudiler ebediyen hamlarlar ki, lö 598'de Nabukodonosor, Kudüs kuşatmasını zaferle gerçekleştirdi ve Yahuda kralı Yekoyakim'i Babil'e tutsak götürdü, onun tahtına kukla Sedekias'ı geçirdi. Yine haurlarlar ki 587'de Sedekias da isyan etti ve Babilliler geri geldiler ve bu kez çok daha fazla sayıda Yahudiyi savaş esiri olarak Babil'e götürdüler. Bunu hatırlıyorlardı çünkü iki tutsaklık Yahuda krallığının sonunu getirmişti. Canlı hatıra! Yahudiler bu dönemden sonra, kkdin hâlâ yürürlükte olup olmadığmı ve Tanrı'nın kendi halkını hâlâ hatırlayıp hatırlamadığını kendilerine sormaya başladılar.

Ancak Babil'in Yahudi lanetini kışkırtacak özell ikler in in olduğu doğrudur: Birçok lannya tapılıyor olması iğrenç bir suçtur. Hangi tanrılar? Bir Mezopotamya uzmanı olan Georges Roux, "Mezopotamya tanrılarının 'rasyonel' bir sınıHandırılması pratik olarak olanaksızdır, çünkü bizim mantığımız eskilerinkiyle aynı değildir," der. Dahası bu yazar, bu tanrılar arasında "zaten oldukça belirsiz olan katman türleri"[r] ayırt etmeye rıza gösterir. Panteonu yöneten belli başlı tanrılar şunlardı: Öncelikle Gökyüzü'nün efendisi ve diğer tanrıların babası Anu; ana t a nrı ça olmasına ka rşın bekâr olan Nintud; göksel bakire Innina; yeryüzü tanrısı En1il ve eşi Ninlil; Sümercede Enki denen su tanrısı Ea ve eşi Damkina; yan i üç çift ve bir anlamda bir yönetici. Yine de bu tanrıların adları, sıfatları ve tercihli tapınma yerleri ve hatta kimlikleri değişkendir. Nintud'un kırkbir kadar değişik adı vardır.'BeJif //ani ya da "tanrıların anası;" aynı zamanda Makh, Ninhursag ya da "dağ kraliçesi" adıyla da anılır; bu Sümerler için "yeryüzü kraliçesi," Babilliler içinse "ölüler ülkesi kraliçesi" demektir. Ancak ' Aruru ya da "hamilelik tanrıçası," daha basit olarak ise Mama da denir ona; dişil bir yaratılış ilkesinin antik örneği olan Mama, anaerkil bir toplumun yansısı olan bir anlayışın sonucu olarak erkeği k il d en yaratmıştır.^ Aslında bütün bunlar Mezopotamya hükümdarlıklarını, uygarlıklarını, dillerini ve dinlerini kat edecek yedi tanrı, daha doğrusu yedi tanrı arkeıipidir.

"Tanrıların sayısı zamanla kayda değer bir şekilde azaldı," diye yazar Bottėro. "Yaratılış Destanı, l[ö] 1200 yılına doğru 'altı yüz'den İazla tanrı saymaz."tl ^

Bir tek Şeytana bile rastlanmaz. Enki, yani yeryüzünün yüzeyin-

---

6 Roux, Ltı Mesopotcmiie.

7 Boiıėro, *Mdsopolnuuie - L'ecriture,* la *raisoıı,* les *dieux.*

tı Manfred Lurker, *LexHwıı* der Gölter rifid *Diiiuoııen,* Alfred Kramer Verlag, M nih, 1984.

den cehenneme kadar uzanan dünya olan "Ki Efendisi," anlaşıldığı anlamıyla cehennemi değildir. Çünkü o aynı zamanda su tannsıdır ve Mezopotamyalılar için Yeryüzünün Donuk suyunun tanrısıdır.

Tıpkı Antik dinlerde olduğu gibi tannların kimlikleri birbirine karışmış ya da üst üste binmişti: Örneğin Nintud ve Innina aynı öznitelikleri paylaşıyorc-l u; insanlık günah işlediğinde ve tannlar insa nlığı kötü muameleyle tehdit ettiğinde bu iki tanrıça aracılıkları yoluyla onları cezadan kurtarıyorlardı. Günah kavramı bile şimdiden bağışlamayı içeriyordu. Ve yeryüzü yaşamında olduğu gibi bağışlama ladınların işiydL Ezeli olarak suçlu bir insanlığı kurtarmak için aracılık eden tanrıçalanmızın işleri' zordur.

O halde hangi tan rının nezdinde aracılık ederler? Marduk; başlangıçta Sümer tanrısı Amar-Utuk, yani "Güneş-Tanrı'nın Kalçası," Ibtanilerin Merodach'ı, Babil' şehrinin ve ardından tüm Babil imparatorluğunun vasisi olan ve Yargı ve ilkbahar Işığı tanrısı da olan Marduk, simgeleri bizim Jüpiter dediğimiz yıldız- ve ejderha-yılan Mussussu'-dur. Çünkü, fetihler ve tutsaklıklar boyunca tanrılar bir ülkeden diğerine geçerler ve bunu yaparken, bazı özniteliklerini bırakıp başkalannı kazanarak bir dinden diğerine geçerler.[9]

Tanrıların ve adlarının çokluğuna rağmen Mezopotamya dinlerinin ,kaosta olması eksik olmuyordu. Ve barbar adlar taşıyan kaçık kahramanlarla dolu mitler dizisine indirgendikçe ,çok daha fazla kaos oluyordu. Çünkü, Mezopotamyalıların epik soluğu, Eski Ahit'teki Yaratılış'ın bir "taşaron haftası" görünümü aldığı bir genişliktedir. Daha sonraki çeşitlemeleri bile çarpıcıdır. Marduk doğd uğunda, yüce Evren tanrısı Anu'nun torunu ve evrende düzeni inşa etmesi gereken kahramanın -Gılgamış, Herkül ya da Isa- prototipidir. Anu, tahtını kaybettiğini hissederek öfkelenir. Böylece, dön rüzgarla dişi deniz ej-

' Marduk'un Babil'de bu yükselişi Ereç, Nippur, Larsa, Ur, Kiş gibi Sümer sitelerindeki diğer teolojik merkezler tarafından kabul görmemiştir.

derhası, tüm yaşamın yaratıcısı ve cehennem ırmağının tanrıçası Tiamat'ı bu isya nkâra karşı kışkırtır:

"Karşı *konulmaz silahlar yaptı, dev-yılanlar* dogurdu
Sivri *dişli, acımasız çeneli;*
han yerine vücııtlannı zehirle *doldurdu,*
öjkeli ejderhalara korku giydirdi,
Onlan ihtişamla taçladı ve onlan tannlara eş hıldı;
Kim görse on *lan korkudan düşüp kalır!*
En ön safta, geri çekilmekten sakınırlar!
Yedi fl«ş!ı *Yılan Bashma)yı, Kızıl Ejderhayı ve Lahamu'yu o yarattı,*
*Dev aslanla*n, *ateş püskürten köpekleri ve ahrep-insanı,*
Pırtınalann kötü yürekli iblislerini, balık-insam ve Kusarikku'yu."

Çünkü, Sümerler ya da dengi Samiler, Mezopotamyalılar kendi tanrılarını bir korku i mgesi haline getiriyorlardı, hiç kuşkus uz bütün dinlerin en ürküncüdür bu. Yahudi tanrısı, ne epik Babil soluğunun etkisinden ne de onu işi tenlerde yarattığı kutsal korkudan kaçabildL Yahudi tanrısının kendi On Emir'i haline getirdiği Hammurabi Yasaları'ndan başka, kitaplarının ilki olan Yaratılış'ta Her Şeyin başlangıç hikāyesini de, Yaratılış, yani kaosa karşı mücadele Şiiri olan Enuma Eliş'teki haliyle aldı. Aşağıdaki karşılaştırmayı Bemard Teyssèdre'den alıyorum: [10]

Enuma Eliş I, 1-16

Yuharda Göhyüzü yokken, *aşagıda Yeryüzü. adlandmlmamışken,* tann*lann doğacağı esas Apsu, dogurgan-Mummu ve onlann hepsini doğuracak* olan T'ıamal, *bütün sulannı tek bir suda birleştiriyorlardı...*

---

[10]Bernard Teyssedre, Naissance du Dinble, Albin Michel. 1985. Teyssedre, "Es Eski" Ahitlerle Babil litürjileıinin metinleri arasındaki anlamlı karşılaştınnayı daha öteye götürür.

Yaratılış I, 1-2

Başlangıçta *Tann gökleri* ve *yeri yarattı. Ve yer* ıs ve *boştu;* ve enginin ytizü üzerinde karanlık vardı; ve Tann'nın Ruhu sulann yüzÜ üzerinde hareket *ediyordu...*

XX. yüzyılda iyi bilinmeyen bu tanrıları küçümsemek oldukça yanlış olur, çünkü insanlık tarihinde ilk kez Mezopotamya'da tannlar insanlara hizmet edecektir; ne Okyanusya'da, ne Hint'te, ne Çin'de, ne Mısır'da asla böyle hizmet etmemişlerdir. Ancak bu bölgenin çalkantılı tarihi boyunca bu tanrıların izlerini takip etmek güçtür. Bir tanrının herhangi bir devlet ya da site tarafından benimsenmesi kuşkusuz beraberinde ad, kimi zaman da cinsiyet değişiklikleri getirir. Yukarda belirtilen çoğul kimliklerden başka, gelecekteki Astarte, ardından Afrodit olacak olan Iştar'ın başlangıçta niçin erkek bir tanrı olduğunu; Venüs gezegeni tanrısı Arap Açtar'ın Arabistan'dan Mezopotamya'ya geçerken niçin dişi olduğunu kimse bilmemektedir. Sapkın eşdeğerlikleri de akılda tutmak gerekir, örneğin Sami Güneş Tanrısı Şamaş Sümerlerin Utu'sundan başka bir şey değildir, bizim tarafımızdan zararsız Babbar adıyla da bilinir." Dahası, Sümer, Sami, Babil ve Asur dinleri arasındaki karşılaşmalardan doğan zorunlu bağdaştırmacılıklar, günümüzde, Mezopotamya'nın yaklaşık dört bin tanrısının kimliklerini deşifre etmek için bir bilgisayar gerektirir. Örneğin savaş tanrısı Ninurta eski Ninib'den başkası değildir, ama ateş tanrısı Nusku ile birleşir. Babil'in ^ Marduk'u Borsippa'nın Nabu'suyla aynıdır ve su ve ateş karşıtlıkları sevinçle uçuşurlar, çünkü ateş tanrısı Gibi!, . Nusku'nun diğer adı, su tanrısı Enki'den ayrılamaz, aynı şekilde Marduk ve Nabu'dan da...

Mezopotamya panteonlarının akrabahk, yakınlık ve özdeşliklerini

---

"e. Ca^in, Lı Spleıideur divine - *Introductiòn a letude de la* mpntalite babyloıiie ne, 1968.

tanımlamaya tüm bir almanak yet mez. Örneği n Innina'nın bir kız kardeşi vardır, Ereşkigal; cehennemlerde hüküm s ürer, ancak cehennemler Nintud'un da alanıdır; bu da Innina ve Nintud'u kardeş yapar. Mezopotamya teologlannın altı yüz tanrıdan -tgigi'ler- oluşan ve göksel oldukları için yüksek ve üç yüz tanrıdan oluşan -Annunaki'ler- dünyev i ve cehennemi olduklarından aşağı bir panteon oluşturdukları ve Babil ve Asur dinlerinin yaklaşık dört bin tanrıdan ibaret olduğu bilind iğinde teologların tam gün çalıştıkları seve seve kabul edilir.

Yeri belli olmayan Keş şehrinde, aynı zamanda kuzeydeki büyük şehir Kiş'te (Keş olmadığı sanılmaktadır) Nintud'a tapıldığı öğrenildi - ğinde yorumların karmaşıklığı daha da artar. Anu ve Innina'nın tapınakları Ereç'te, Enli! ve Nin.lil'inki Nippur'da, Ea ve Damkina'nınki ise Erid'u'da, Fırat'ın ağzındad ır.

Bununla birlikte iki büyük mit bu teolojik mozaiğe egemen gözükmektedir; bunun içinde her ilke kendi karşıtma bağlıdır, tıpkı yukarda belirlilen su ve ateş bağının gösterdiği gibi. Birincisi, yukarı dünyadan bir tanrının, yaz ve sıcaklık yöneticisi Nergal'in, aşağı dünyadan bir tanrıçayla, cehennemlerin tanrıçası, yani ölüler ve soğuk kraliçesi Ereşkigal ile evliliğidir; tabii eğer burada sıcakla soğuğun birliğini daima tanımlayan Afrika mitolojilerine başvurmaya izin verilirse. Bu elbeae gürültüsüz bir evlilik değildir, hafif meşrep bir sahne ise hiç değildir: Tannların emri üzerine yeraltı dünyasına inmiş Nergal'ın bir ziyaretini izler, bir şek ilde kızdırdığı Ereşkigal'dan özür dilemeye gelmiştir, ama sonunda cehennemi bedeninin güzelliğiyle baştan çıkarak kendini onunla, "erkeklerin ve kadınların yaptıkları şey i" ya pma a rz us una ka p tı rır. Kuşkusuz bu işte iy idi r, çünkü, o gittikten sonra baştan çıkarıcı Ereşkigal iki gözü iki çeşme ağlar:

"Nergal, zevklerimin *sevgilisi!*

Onunla birlikte zevk alacak kadar yeterince boş zamanım olmadıt

Bu madrigal tonunun "Nergal ve Ereşkigal" şiiri boyunca egemen olması, çapkınlık tonunu ilk kullananın XVII. yüzyıl Fransızcası olmadığını gösterir. Aşktan deliye dönen Ereşkigal, Nergal'i yakalamak ve tekrar kucaklayabilmek için cehenneme getirmek üzere tannlara bir haberci –Namtar'ı– gönderir.

"Git, Namtar, Anu, Enli ve Ea ile konuşmalısın!
Anu, Enlil ve Ea'nın kapısına sür yüzünü,
De ki onlara, çocukluğumdan beri ben,
Diger *kızlann tanıdığı* zevki *tatmadım,*
Çocuklann oyununu bilmedim.
Bana gönderdiğiniz ve beni hamile bırakan'tann, yeniden yatsın benimle!
Geri gelsin bu tann ve geceyi geçirsin benimle sevgilim olarakr

Otuz yüzyıl sonra Richard Strauss'un kadın kahramanlarına yaraşır bu şaşırtıcı, ateşli aşk söylevi, gözyaşı döken yaşlı bir kızm değil, kinci bir gücün söylevidir. Çünkü haberci Namtar şu mesajla da görevlidir: Eğer Nergat Ereşkigal'in yatağına girmeye gelmezse:

"Ölüleri diriltecegim ve canlılan kemirecekler,
Yeryüzünde ölüleri canlılardan kalabalık kılacağım!"

Gılgamış Destanı'nda, güzel Gılgamış kurlarına direndiğinde bir başka çılgın aşığın, Iştar'ın savurduğu aynı korkunç tehdittir. Gılgamış direndi, ama Nergal büyük öfkenin isteklerine boyun eğmek zorundadır. Bu yüzden Gökyüzü'nden Cehennem'e götüren merdivenden iner; görünüşte çok kötü bir ruh hali içindedir, Yedi Kapı'nın bekçilerini birbiri ardına yener, taht salonuna erişir, Ereşkigal'i görüverir, kahkahadan kırılır ve onu saçlarından yakaladığı gibi tahttan aşağı atar ve sürükler, o sırada Ereşkigal ağlamakta ve evlenmek için yalvarmaktadır.

"Benim eşim olabilirsin, ben de senin eşin,

Sana bırahacagım

Büyülı topraklann krallığını! Eline verecegim

Bilgelik *tabletlerini! Efendi olabilirsin,*

Ben de Efendi!"[2]

Nihayet Nergal tükenir, karanlık âşığını kucaklar ve tahtını onunla paylaşmayı kabul eder. Oysa Richard Wagner'in pek sevdiği büyük mitlerle şaşırtıcı bir yakınlık gösteren bu şiddetli aşk hikâyesi bir simgecilik taşır ve bunları çözmek için terimleri zorlamaya pek gerek yoktur: Canlılar dünyası ölülerinkine sıkı sıkıya bağlıdır ve Cehennem'in gücü gökyüzününkinden daha büyüktür. Çürüme, canlı maddenin kalbinde bulunur. Ölüm ve Kötülük, Ereşkigal'in dişiliğiyle temsil edilmiştir. Ilk Günah kavramı burada rüşeym halinde mevcuttur; tümü de ataerkil sistemlerden türeyen vahiyli d inlerin temelindeki kadın düşmanlığı gibi cinsellik Günah'ın taşıyıcısıdır ve Ereşkigal, ilk büyük baştan çıkarıcı, daha o zamandan hem Havva'nın atasıdır hem de Adem'in ilk gerçek karısı olan.Lilith'in atasıdır.

Gerçekten de, Mezopotamya dininin temeli Günah ve Varlığa içkin Kötülük kavramına dayanıyor olmasıdır.

Anlamlı ikinci mit, insanın yaratılış mitidir: Insan eski bir tanrının, Kingu'nun kanından doğmuştur; Kingu başc in olmuş ve evrende düzensizlik tohumları ektiği için Marduk'un emriyle ölüme mahküm edilmiştir. Oysa Kingu ikilik taşımayan bir cindir: Kötüdür; salt kötüdür, tıpkı bizim Şeytan'ımız gibi; ondan hiçbir yardım dilenilemez, ö rneğin Mısır mitolojisinde Ra'nm Katlanılmaz Seth'den aldığı türden bir yardım dilenilemez. Bu, Kingu'nun oğlu insanın temelde kötü ve şeytansı olduğu anlamına gelir; Kötülük onun tenindedir.[1] ^

Lurker, a.g.e. ve "Babylonian and Assyrian religion," *Encydopaedia Britatuica.*

'3 Aktaran Henıietia McCall, Mesopotnmiûıı *Myths,* British Museum Publications. Londra, 1990. Buradaki Amarna versiyonudur, çünkü Mısır'da, Tel! al-

Şiir ve mizah, dünyanın ve insan doğasının bu olumsuz görüntüsünü saklamayı tam anlamıyla başaramasa da, ikisi de Mezopotamya kültürlerinde fazlasıyla bulunurlar. Birincisi, Yaratılış anlatısından beri mevcuttur, metinleri, -ne ironi!- Asurbanipal'ın sarayının harabelerinde bulunmuştur. Demiurgos, Güneş ve Babil tanrısı Marduk orada dişi bir ejderhayla karşı karşıya gelir; Tiamat'la Tiamat'ın Her Şey'in de anası, tuzlu su tanrıçası ve tatlı su tanrısı Apsu'nun eşi olduğunu belirtmek ilginçtir. Tiamat ve Apsu, gerçekten de, tanrılar doğurmuşlardır ve bunların gençliği gürültü patırtı içinde geçmiştir; Apsu, eşine şikâyet ediyordu: "Davranışları katlanılır gibi değil. Ne gündüz dinlenebiliyorum ne de gece uyuyabiliyorum. 'Bu gürültüye son vermek için onları yok etmek istiyorum ki sonunda sükunet egemen olsun da uyuyabilelim!"'^

Bunun ardından, hem burjuva hem de canice, şaşırtıcı bir tartışma gelir: Bir cumartesi akşamı çocuklarının hırgüründen sinirleri bozulan banliyödeki aileler gibi, çabuk öfkelenen Apsu'nun talep ettiği çocuk öldürmeyi tartışırlar. Bu durum tanrıların kulağına çalınır. Tiamat'la boğaz bağaza gelmek ve göksel güçlerin davasını savunmak için seç ilmiş Marduk, savaş ara'Öasıyla yola çıkar.' Cadaloz kadının oniki müttefiki onun geldiğini görünce kaçarlar. Marduk, düşmanı dişi ejderhayı ışıktan bir ağla yakalar, ağzından fırtına saçar ve oklanyla onu deler. Cadaloz öldüğünde bedenini uzunlamasına parçalara böler ve benekli sırtını yukarıya doğru fırla tır böylece gökkubbeyi yaratır. Sonra, karnını aşağıya doğru fırlatır ve yeryüzüyle okyanusları yaratır. Annes i Himat tarafından yardımına gelsin diye gönderilen Kingu bu deviere yaraşır bir kavga sırasında Marduk tarafından

---

Arnama'da bulunmuştur; kuşkusuz bu ülkenin fethi sırasında Asurbanipal- tarafından bırakılmıştır.

'-ı Garelli ve Leibovici çevirilerinden uyarlanma: La *Naissance du* monde *selo. kad.* Aktaran Eliade.

öld ürülecektir.

Ana katilliğine daya nan bu kanlı kozmogonide, erkek kahramanlığı dehşeti gerektiği kadar gizleyemez ve simge meraklılan erkek ilke ile dişi ilke arasındaki, dişinin ölümüyle sonuçlanan bu düellon u n anlamını çözmekle, kuşkusuz, uğraşacaklardır. Kötülük, söylediğimiz gibi, Kadın'dır. Eğer isterseniz, erkeğin içsel yazgısının "Ödipyen" yorumlarının dayanıksızlığını ölçebilirsiniz.

Mizah d uygusu, çirkin insanların yaratılış hikâyesinin bulunduğu bir başka ko zmogo nide de kendini gösterir. Burada, soğuk su tan rısı Enki –yukarda gördüğümüz gibi Marduk'un babası olacaktır– derin sular lannçası, annesi Nammu tarafından uyandmlır. Nammu tanrılara dayatılan zahmetli çalışmadan şikâyetçi olur. Bunun üzerine Enki, o nla rı n yerine çalışacak k uklala r yaratmalarını önerir. Öncelikle, der, yeryüzü ile derin sular arasındaki ara bölgeden getirilmiş kil gerekiyordu. Natnmu'nun bedeninden çıkarılması gereken bu kil, kuklaların kalbini yapmaya yarayacakm. Sekiz tanrı daha göreve katkıda bulunurlar ve insan soyu b öyl e yaratılır.

Iş burada bitmez. Enki, başar ısını kutlamak için bir şölen düzenler. Şölende çok bira i çili r. Enki'nin karısı Ninmah çakırkeyf olur.– Yaratılışın başarılması onu hiç kuşkusuz kuşkucu kılmıştır, ki Enki'ye şöyle der: "Insan bedeni neye değer? Ben rahat rahat yaparım onu! " Bu sarhoş meydan okumasını. "Yapın o halde, sizin yaratacağınız her insan varlığına bir yer bulacağıma söz veririm," diye yanıtlar kocası. Ninmah, işe koyularak bir hadım. bir kısır kadın ve dört sakat yaratır. Enki onlara toplumda rol verir. Hadımı bir memur, kısır

---

upreudcü "Oidipus kompleksi," Freudcülara göre "kurucu" kompleks teorilerini btı parlak yalanlama konusunda ve ilave olarak, psikanalizin bugüne kadar antropolojinin ve dinler tarihinftn katkılanndan pek yararlanmışa benzemediğini belirtmek belki yararlı olur. Böylece, Malinowski tarafından bu teorinin geçersiz kılınması, ünlü "kompleks" yanılannca hâlâ geniş ölçüde –ve kasıtlı olarak– bilmezlikten gelinmektedir.

kadını nikahsız. yaşayan bir eş yapar; sakatları ne yaptığı bilinmemektedir. Sonra oyuna dahil olup, bir kaynağa göre, ‘‘rolleri değiştirerek devam etmesi için Ninmah'a meydan okur. En tuhafı o yaratacak ve bu yaratıkların yerlerini de Ninmah bulacaktır. Ninmah meydan okumayı kabul eder. Enki, önce, ‘doğalı çok olmuş' bir adam yaratır, bu ilk yaşlıdır. Adam Ninmah'ın karşısına çıkar. Ninmalı adama bir parça ekmek sunar, ancak yaşlı adamın ne dişleri vardır ne de ekmeği tutacak gücü. Ninmah bu zavallıya ne yapacağım bilemez. Adamakıllı sarhoş' olan Enki, zaferini tamamlamak için, her biri birbirinden biçimsiz ve müsibet beş erkek ve kadın daha yaratarak tanrısal eşinin elindekini avucundakini alır. Ninmah onlara hiçbir iş bulamaz. Gece gürültü patırtı içinde son bulur. ”[16]

Burada, Mezopotamyalıların, tanrıları karşısında, Yunanlılardan ve Kelelerden daha saygılı olmadıklanna inanılabilir. Ancak benzerlik yalnızca yüzeyseldir. Ciddiyetle başlamış Yaratılış'ın bir içki âlemiyle şiddetlenmiş acımasız bir toplumsal oyunla tamamlandığı bu hikâyede tanrıların acımasız güçler olarak gösterildiğini görmek gerekir. Kötülüğün ürünü olmadıkları zaman insanlar yalnızca tannla ra ev işlerinde hizmet etmek için yaratılmışlardır.

Asurlunun kendi kölelik duygusundan oluştuğunu söylemek gerekir; imparatorlara özgü olan güçlü olmak hariç. Aşağıdaki bölüm bunun kanıtıdır. Efendiyle kölesi arasındaki bu diyalog Maliere'in (ya da Brecht'in) habercisi gibidir ve *Karamsann Diyalogu* adını taşır:

– *Hizmetçi, itaat et bana!*

– *Evet, efendim, evet!*

– *Evet, sev, efendim, sev. Bir kadını seven bir erkek acıyı ve sıkıntıyı unu–*, tur.

16 Alexander Eliot, Mircea Eliade, Joseph Campbell, Detlef I. Lauf, L'Uıiivers /fliı(ûstique des m.ythes, Presses de la Connaissance, Paris, 1976.

– Hayır, hizmetçi, hadm sevmeyecegim.

– Sevme, *efendim,* sevme. *Kadm bir tuzak, keskin bir* kılıç, sicimdir yani! *Bir erhegin boynunu uçurur.*"[17]

Bu metinlerde, özgürlüğü en yüksek şey olarak belirtmiş Helen dini ve kültürünün en küçük bir yansıması bile bulunmaz. Sümer, dinsel özgürlüğü asla dikkate almamıştır; özgürlük zaten Yunanlılara özgü bir keşiftir. Litürjileri sadece Yahudi ve Hıristiyan usüllerinin habe rcisi olmakla kalmay ı p Bizans kökenli ayinlerde rastlanan türden Doğu'nun varoluş sık ıntıs ın ı n en karanlık tezahürlerinin de habercisidir. Bunlar tanrılara, özellikle Enlil'e yönelik bitmez tükenmez "monodik" kutlamalar olan, flüt eşliğindeki ve bitkinlik şarkılarıyla –hishubs– kesintiye uğrayan ershemma'lardır. Tanrıların giyimine, beslenmesine, evliliklerine ("baş başa bırakmak için 'zifaf odaları'na götürülmeden ö nce süsleyip püsledikleri heykeller aracılığıyla" yapılır'[18]) ve tapınınalarma eşl ik ediyorlardı.

Son Ur hanedanı ve Larsa ve İsin kralları dönemindeki Büyük Sümer yenilenmesinin klasik dönem din adamları, *ershemma'lann* . ve kishub'ların düzenlenmesinin "en iç karartıcı ve istiğfarla ilgili" büyük teolojik temaları sergilemeye yaradığı karmaşık ayinler derlemişlerdir.'₩) Her litürji, hitap ettiği tanrının "Öfke Sözü" ilahisinden ibaretti. Burada bizim *Dies* irae'mizin kökeni kolayca görülür. Katolik litanilerin kökeni de buradadır: Çünkü bu litürjilerde, tannların adlarını sayan uzun yakarıları bir cenaze nakaratı izler. Bu y ürek parçalayıcı seremoniler Katolik kutsal Cuma'sında olduğu gibi istiğfar yakarısıyla noktalanır.2" Dahası, "inanılmaz sayıda olumlu ve özellikle olum-

---

'7 "Babylonian and Assyrian Religion," *Enc. Britaıı.;* S. Langdon, *Babylonian* Peteıntia/ Psaiıuıs, Paris, 1913; Swıierimı *Lilurgies and Psalnıs,* Philadelphia, 191

[18]Boıt(î ro, a.g.e.

[19]"Babylonian and Assyrian Religion," Eıicyclopaedia Britaıinica, 1962.

[20]A.g.e.

suz talimatlar [vardır] ... Ant içmek için kaldırılan el yıkanmış olmak zorundadır, çapa saHarken kutsal bir ad ağza alınamaz; ne pişmemiş kil bir kupadan içilebilir; ne stepten çalı çırpı ne de kamışlıktan kamış koparılabilir..."[21]

Işıe daha şimdiden kısmen Bizans'tayız; çünkü litürjik takvim modeli çoktan çizilmiştir, tamdır, uyarlanmaya hazırdır. 'Her ay uygun litürjileri, rahi pler tarafından bazı günlerde söylenen düzenli ayinleri ya da gala'ları içerir. Litürjiler kötü kehanetleri savmaya yöneliktir; ritüeller herhangi bir vesileyle kutlanacakları yerleri belirtirler. Ökümenizm de [Evrensel kilise anlayışı, çn] mevcuttur, çünkü, dinler tarihinde ilk kez, insanlıgın bütününü tehdit eden felaketleri uzaklaştırmak ve tanrıların gazabını savmak için ayinlerin ortaya çıktığı görülür. Ancak, *Encydopaedia Britannica,* "bu müzikli ayinlerde büyülü anlamda hiçbir apotropaik şey yoktur,"^^ der, yani bunlar, uğursuz karakteri temeldeki umutsuz üslubu bağışlatan büyülü bela savmalar değildir: "Bunlar, tanrıların şerefine söylenen -arada, yaşamın iğrenç sefilliğini anlatan insan ıstıraplarının karamsar betimlemeleriyle kesilen- kuru ilahilerdir." Dev tapınaklarda, bitip tükenmez ıstırap ayinlerini aşırı titiz bir maharetle yerine getiren karanlık bakışlı ve kara sakallı rahipler kortej inin ilerlediği kola ylıkla, fakat geriye dönük bir acıyla hayal edilebilir.

Kamusal ibadetlerin yetmediği yerde, Sümer dini, özel olarak söylenecek bir pişmanlık duaları toplamı öngördü: Sümer dininin köklerine uzanan ve derin izler bırakacak olan diğer bir yenilik olan özel istiğfar mezmurları. Fakat bir başka uygunluk daha vardır: Sonraki , bir icat olan, bir rahiple birlikte söylenen övgü, günah *çıkarma* ve şefaat mezmurları. Günah çıkarma töreninin de ilk kez ortaya çıktı&ı görülür. Bu metinlerin tabletlerini bulan arkeologların, Sümer dili

[21] Botl(:ro, a.g.e.
[22] A.ge.

geçerliliğini yitirmişken bile litürjinin her zaman, tıpkı Roma Katolik kilisesindeki litürjilerin Latince söylenmesi gibi,; Sümer dilinde söylendiğini keşfettiklerinde düştükleri şaşkınlık hayal edilebilir.

Kıyamet yaratıcılarının Babil karşısındaki öfkelerinin nedeni bir kez d aha sorulabilir: Ünlü "fahişeler anası" bizim ölü ayini törenlerimizin sevimli opera türevleri olarak görüleceği bir yerdi. Dünyada hiçbir şey Sümer dini kadar korkunç değildir ve burada ileri sürüyorum ki umutsuzluk, yazıyla aynı zamanda ve aynı yerde, Sümer'de doğmuşt ur.

Fakat, Sümer d ininin vahiyli dinlerle ve özellikle Yahudilik ve Hıristiyanlıkla çarpıc ı benzediğini sorgulamak daha yerinde gözüküyor. Bu dinlerin teoloj ileri ne kadar uzanan bu Günah anlayışının kökenlerinin ne oldukları sorgulanabilir. Ve, ana hatları İran'da çizilen Şeytan'm yaratılışının d aha kesin biçimde ifade edilen temel şeması burada bulunacaktır.

Teolojik olarak, Sümerler ve Samiler başlarına gelen felaketlerin büyük kısmının iblislerin suçu olduğunu kabul ediyorlardı. "Iblisbilim, dinlerinin çok önemli bir yanıydı," d iye yazar Encyclopaedia Bri*tannica.D* Gerçekten de, İranlı komşuları tanrısallığı ve karşı-tanrısallığı merkezileştirmişken, Mezopotamyalılar hâlâ iblislerle dolu çoktanrıcılığı uyguluyorlardı. Yedi iblisieri vardı; aslan, panter, köpek, koyun, keçi, kuş ve yılan gibi hayvan başh, yan insan canavarlar.

Bu korkunç yedili iki iğrenç keşifle süsleniyordu: Dört kanatlı, yarasa başlı, akrep kuyruklu, güneydoğu rüzgârla rını temsil eden iblis, Asurlu Pazuzu; ve loğusalık ateşinin dişi şeytanı, Sümer Dirnme'nin reenkarnasyonu, genellikle bir memesiyle bir köpeğe, d iğeriyle bir d omuza süt verirken temsil edilen dişi kab uş Lamaştu. ^

23"Babylonian aiicl Assyrian Religion," Eıicyclopnedia Britnıiiiica.

24 Lurker, a.g.e.

Burada, Veda tanrılarında görüldüğü gibi, çok fazla belirsizlik vardır, çünkü Gökyüzü'nün Efendisi Anu'nun öz kızı Dimme, Hint-Iranlıların zalim Ahriman'ının kızkardeşiydi aynı zamanda. Her durumda, pek de iyi olmayan bir erkek kardeşi vardı ve tek bir iyiliğini bile belirtmekte güçlük çekilirdi, Utukku Limnu da Anu'nun oğludur ve iblislerin başıdır. Mezopotamyalılara göre, tanrıların çiftleşmeleri pek mutluluk getirmezdi, çünkü üçüncü bir iblis, yazgı iblisi Namtar, Yeryüzü'nün Efendisi tanrı Enli! ile Ereşkigal'in habercisi, yukarda gördüğümüz ve insanlara' ölüm getirmekle görevli Cehennemlerin Dişi Efendisi'nin oğluydu.[25] Bu tüyler ürpertici tanrısal evlatlar "tanrıların acı zehiri" diye adlandınlıyor ve yeraltı dünyasında doğuyorlardı. Cehennemler giderek daha net bir şekilde vahiyli dinlerin Cehennem'inin rengini -Yahudi Gehenne'den başlayarak- alıyordu; her şeye kadir tannlar en ürkünç çocuklarını burada doğuruyorlardı.

Varsayılanın tersine, günah . kavramı vahiyli dinlerden çok öncedir, çünkü ilk kez S ümer dininde' ortaya çıkmıştır; Nergal ve Ereşkigal tarihlerinde açığa çıkarılan Ilk Günah'ın ilk ürünlerinden çok daha önce. Sümer'de iblislerin lanetinin sonucu olarak kabul edilmiştir. İblislerin insanlar üzerindeki iktidarları insanlara ahlaki ve dinsel . buyrukları ihlal ettirir ya da tabu (terim gerçekten de Sümer'den gelmektedir) bir nesneye dokundurtur. Ilk günah kavramı da ana hatlarıyla belirtilmiştir, çünkü etik ya da ritüel günahları sayan Akad (yani Sami) metinleri olan Şurpu ve Mafelu'larda dilek sahibinin kendisi tarafından değil. atalarından biri tarafından işlenen günah temasının -ortaya çıktığı görülür.

Ve, cinlerin sadece günahkârların kafasını karştırdığı ve bir insan cinliyse muhakkak bir ' günah işlemiş olduğundandır şeklinde formülleştirilen, Asur ve Babil dinlerinin değişik biçimlerinde güçle-

25 A.g.e.

necek ve Yahudilik aracılıgıyla tüm Hıristiyanlık tarihi boyunca sürüp gidecek olan anlayış burada belirginleşir. Tarih çok önemlidir, çünkü yeryüzü etiği ilk kez gökyüzüne demir atar: Veda ve Zerdüşt müneccimleri gi b i Mezopotamya din adamları da yasa koyucunun yetkesini kendilerine mal ederler, çünkü hak etikten gelmelidir.

Ahiret mutluluğu [selamet], gerçekten de, din adamlarının, yani büyücülerin ya da aşipu'lann müdahalesine bağlıdır. Burada "selamet"i Hıristiyanlıktaki anlamıyla anlamak gerekir; yoksa bu, büyücü, hekim ya da şamanın cin çıkarmasının eskatolojik hiçbir anlamının olmadığı Okyanusya, Afrika ya da Asya'daki diğer uygarlıklarda olduğu gibi bir "iyileşme" değildir. Sadece Babil müneccimi, davetsiz misafiri kov maya yarayan lanetleri söyleyebilecek durumdadır. Büyülü ritüellerle, şeyıani d a tave renin tanımlarıyla ve iblis adlarının okunmasıyla dolu uzun bir seremonidir bu, çünkü suçlunun kimliği bilinmemektedir ve bu iblis adları sayılarak suçluyu kovma olanağı vardır. Sonra hastanın bedenine su, hamur, otlar, tuz ve diğer maddeler uygulanır; büyülü sözler iblisi oradan başka yere gitmeye zorlar, bu maddeler o zaman yok olacaktır. Hastanın yatağına renkli kurdeleler bağl anı r, sonra, iblisin bağı nın koptuğuna işaret etmek için kurdeleler koparılır. Bu *kuppuru* seremonisidir, yani pişmanlık seremonisi; bu da dinler tarihinde ilk kez ortaya çıkmaktadır ve buradan Yahudiliğe geçecektir.

Iş uzundur ve cin ç ıkarma kimi zaman etkilidir, çünkü kutsal olmayan, ne dinsel ezgiler düzen, ne büyücü, ne peygamber, ne kâhin olan bi r rahip, asû gönüllü olarak müdahale eder. Günümüzde eczacı, cum, doktor diye adlandırılan budur; ve sanatının önemli bir bölümü batılinanç pratiklerinden oluşsa da, sonradan bulunan metinler. Mezopotamya doktorlarının bazı bitki ve minerallerin bilgisine sahip olduklarını gösterir. lyi bir kusturucu, bir ateş düşürücü, bir mikrop öldürücü ya da kan boğmasını giderici bir damla bedenleri işgal eden

“cin"i doğru yola getirebilir elbette ve din, kuşkusuz, galip gelir. Tüm Doğu, günümüzde bile, bu türden numaralara yatkındır.

Asur ve Babil dinlerine göre insanlar iblislerin ezeli ikametgâhını oluştururlar. Her insana, doğumundan itibaren koruyucu bir' tanrı, daha sonra "Falancanın Tanrısı" diye adlandırılacak ve erdemi ölümlüyü aşacak özel bir tanrı verme zorunluluğu buradan gelir. Bu tanrı ölümlüde yaşayacaktır, fakat günah işlediğinde onu terk edecektir, böylece yeri iblislere bırakacaktır. Işte bizim koruyucu meleğimiz!

Işte özellikle din tarafından kuşatılmış insan! Ne sağdan ne soldan, ne aşağıdan ne yukarıdan hiçbir çıkış yok: Ya mutlak itaat ya da tanrı yqlundan aynlma var. Hayat dar ve tehlikeli bir yoldur, en ufak yanlış adım yolcunun ezeli lanetine mal olur. Ne Asya'da, ne Afrika'da, ne de daha önce başka bir yerde meydana gelmemiş bu mucize nasıl gerçekleşti?

Öncelikle olayın geçtiği yerin darlığını dikkate almak gerekir:, Mısır kadar olması için on tane Mezopotamya'nın, Baktriane kadar olması için elli tane Mezopotamya'nın yan yana getirilmesi gerekir. Bir tufan, kökten bir tufan, onu tümüyle Basra Körfezi'ne sürükledi. Pontus ve Hazar etrafında dönüp duran Iskitler, Daçyalılar, Getler, Sarmatlar, Massagetesler çok daha geniş topraklar işgal ediyorlardı ve İskender’in halefleri burayı Selefki Imparatorluğu'na kattıklarında haritalarda şaşkınlıkla arandı; bu boyu eninden uzun tohum yumağı, engin Yunan hamur teknesinde kaybolmuştu. Bu çok küçük topraklarda iktidar, en köktenci biçimde işlemekte hiç güçlük çekmedi.

Gerçekten de iktidar güç kullanarak işledi. Ur, Asur, Akad, Babil kartal yuvalarıdır. Endişeli zorba hükümdarlar.-örneğin çok sonra doğacak olan, kuşkusuz saygısız fakat kendine yeterli, günlük hayatın keçi peyniri, zeytin ve incirden, şarap ve şiirden, aynı zamanda' da ironiden ibaret olduğu küçük köyler olan Helenik Yunan siteleriyle hiçbir benzerlikleri olmayan- site-devletlerın ticaret ve silah münave-

besi say.esinde oraya yerleştiler. Mezopotamya kralları zengindir: lö lll. bin yıldan itibaren, Mısır ne yapacağını bilemezken ve Yunan belirsizlik içindeyken, bölge tüm dünyayla ticaret yapmaktaydı ve ördek ya da aslan biçiminde sayısız kurşun ağırlığın hnıtladığı gibi malı tartmayı bilmektedirler. Ne ticareti yapılmaktadır? Alnn, bakır, kalay, m ücevhe rler ve değeri i taşlar, fildişi, mercan, baharat, t ıbbi or 1ar, k ürkler ve daha sonra da, cam eşyalar, ■ porselenler, halılar, ipekliler, sanat eşyaları. Yunan sanatına Romalılarla birlikte ilk bizim değer verdiğimize seve seve inamyoruz, ancak tö V. yüzyılda, bölgenin zalim hükümdarları ondan bizim kadar zevk alıyorlardı. Örneğin Küçük Asya'daki kolonilerde gereksinimlerini oradan sağlıyorlardı.

Ülke tanm yönünden de zengindi: Bağlan işletmek bilindiğinde sayısız balçık istisnai ürünler verir. Bunu biliyorlardı, çünkü IH. bin yılın sonundan itibaren Ur kralları, krallık angaryası gücüyle sulama kanalları i nşa ettirdiler ve M ezopotamya'nın an arda gelen hük ümda r– ları ülke zenginliğinin tatlı su tanrısı Apsu'nun köleleştirilrnesinden kaynaklandığını asla unutmadılar.[26] Yüzyıllar boyunca, tanm kanalları yüksek su yolları düzeyine erişti ve Sennakherib, Ninova'daki sarayını süsleyecek taştan dev boğaları kayıklaria bu yollardan getirtti. Arapların gelişinden sonra Mezopotamya'nın su yolu ağları önce ihmal edildi, ardından terk edilerek batağa dön üştü ve iki nehir, ülke üzerinde bugün hâlâ korudukları etkilerine yeniden kavuştular.

Bu bolluk, lll. Ur hanedanına, yani lö 2030'a kadar devlet tarafından denetlenecek ardından da özel kapitalizmin egemenliğine gi recekti r. Son Ur kralı İbisin, küçük bir kraliyet çiftliğini yönetiyor ve dış ticareti olduğu kadar iç ticareti de denetliyor olsa da Samilerin gelişiyle birlikte her şey değişir: Serbest girişim zafer kazanır; sonra

[26]john Boardam ve diğerleri, "The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eigth to Sixth Centuries B.C.," *The* Cmıbri ge .Aıicieıt History, c. lll, Cambridge University Press, 1992.

İcraliyet tebasının serveti üzerindeki vergileri kaldırarak iktidarı yeniden kazanır. Tüm Mezopotamya krallıklarının tarihi birbirinden görkemli saraylar, freskolarla süslü kaleler, anıtsal alçak kabartmalar, heykeller, okçuların koruduğu ve hovardalarla rahiplerden oluşan bir kalabalığın doldurduğu cennet benzeri bahçelerin resmi , geçidi gibidir. Tüm bu krallar, antik Ur döneminde kral-tanrılar olduktan sonra artık güneş-tanrılardır da.

Fransız Botha'nın 1843'te Horsabad'da, Amerikalı Mallowan ve Oates'ın ise Nemrud'da yaptığı kazılar sayesinde değişik Mezopotamya saraylarına ilişkin bilgilerimiz gittikçe zenginleşmiştir: Asur, Tukultininurta, Dur Şarrukin ("Sargon Sarayı"), Til-Barslip, Arslan-Taş, Ninova ("Sennakherib Sarayı") saraylarının yeniden inşası arkeolojinin ve m imarinin katışıksız alanını aşar. Bu inşalar öncelikle, bu iktidar merkezlerinin koskoca. şatafaunın dünya tarihinde emsalsiz olduğunu gösterirler: Teb, Menfis ya da Karnak onlarla ancak kısmen boy ölçüşebilir. Çok daha geniş halklara hükmeden Çin imparatorları ya da Hint imparatorları bile böylesine görkemli bir kibre tanıklık etmemişlerdir. Mezopotamya'nın Yunan'ı etkilediği ise son derece açıktır. Her ne kadar biz -ya da en azından içimizden bazıları- Yunan mucizesinin sadece sevecen gökyüzü ile lāl rengi denizin karşılaşmas ı olan Attika sayesinde doğmuş olduğuna inanmak istesek de bu böyledir. Yunan da Mezopotamya'ya borçludur.[21]

Bu yeniden inşa etmeler, özellikle, bu inanılmaz binaları (Sargon sarayının iki yüz dokuz salonu için on hektar) inşa ettirmiş olan hükümdarların dev gücünü hayal etmemizi sağlar. Bu insanların fetihten başka hayalleri yoktur ve Mezopotamya tarihi baştan sona yalnızca fe-

---

1^Bu saptama Georges RomCnun çalışmasının sonucudur, a.g.e. "Mükemmelliği reddedilemeyecek olan 'Yunan mucizesi'yle uzun süre gözü kamaşan klasik antikçağ tarihçileri Helenik düşünce ve sanai üzerinde Dogu etkilerinin tüm izini şimdi kabul etmektedirler."

tihtir: İskender gib i b ize daha yakın fatihlerin yara rına zamanın örttüğü bir cesaretle s ürd ürülen bir dizi savaşın belirlediği bir tarih. Örneğin annesi tarafından bir sandık içinde ırmağa bırakılan (tıpkı Musa gibi^" Sargon, lö ¸ XXIV. yüzyılda tahtı ele geçirdi, Taurus'a ulaştı, Anadolu yaylalarını aştı, tüm Ur Krallığı'nı ' fethetti ve Basra Körfezi 'nde "silahlarını y ıkamaya" indi, ardından Akad'ın' mükemmel baş - kemini inşa et t i. lÖ VII. yüzyılda, Asarhaddon Mısır'a inecek kadar cesaret gösterdi, Mısır'ı fethetti ve ülkeyi Asurlu memurların yönetiminde yırmiiki bölgeye ayırdı; genç oğlu Asurbanipal ise isyan içindeki ülkeyi yen iden fethetti, firavunu rehin aldı, Teb'i yerle bir etti ve ganimet olarak iki dikilitaşı Ninova'ya götürdü.

Sümer'den Asur'a Mezopotamya rejimleri, görüldüğü gibi, zorba rejimlerdi. Kesin bir ritüeller ve törensel davranışlar toplamı, kraliyet yönetimi üyelerinin kendi aralarındaki raporlarından mektuplaşmalardaki görgü k uralları na kadar imparatorluktaki tüm davranışları düzenliyordu. Her sözcükte kraliyetin her şeye kadirligi okunur. Örneğin Sargon'a hitap eden bir mektubunda bir vasal kendini şöyle tanıtır: "Ben, evde doğmuş bir köle, efendim kralın bir hizmetçisiyim! Gördüğüm ve işittiğim her şeyi efendim krala rapor ederim, efendimden hiçbir şey saklamam.[28] Oysa söz konusu olan bir taşra valisidir. Kâhiniere ne demeli! Kurbanların bağırsaklarını inceleyen bir kahin olan Marduk-Şumu-Usur Asurbanipal'a, tahta çıkışmdan kısa süre sonra şöyle yazıyordu: "Bir düşte Asur efendimin bilge büyük babasını çağırdı. Kral, kralların efendisi bir bilgenin ve Adapa'nın soyundandır. Sen, Apsu'nun ve tüm derin bilginin bilgeliğini aş tın."10

---

[28] Yüzyıllarca mesafeden Sargon ile Musa'nın, iki insan yöneticisinin kökensel mitlerinin sıkı benzerliğini ortaya çıkarmak iştah kabarucıdır.

[19] C.N.R.S.'de araştırma görevlisi Gcile Michel, "Saray Yönetimi ve Arşivleri," Les Dossim *d'archiologie,* no 171, Mayıs 1992.

lOPierre Villard, "Çapkınlar," Les Dossiers *d'archiologie,* no 171, Mayıs 1992.

"Ben, efendim kralı kutsayan köpek...," der mektubuna girişte bir diğer dalkavuk. Çünkü Mezopotamya krallıklarının mutlak teokrasisinde birey küçümsenecek bir nicelik, ilahi iradenin bir alt-ürünü, dünyanın yüzündeki bir pisliktir. Sadece kral vardır, o da sadece kendi memurlan ve tebası üzerinde değil, onların çocuklan üzerinde de hüküm sürmek ister:" Oğullarınızı getirin bana! Çevremde dursunlar!" diye emreder Asurbanipal, Ninova'nın büyük ailelerinin reislerine.[3']

Antik dünyanın en gelişmiş, son derece büyük bürokrasisi aracılığıyla uyguladığı otoritenin ötesinde, bu sistemde hükümdarın tebası üzerindeki otoritesi, aynı zamanda dinsel lider de olduğundan sınırsızdır: "Ritüelleri okurken, Asur kültünün en önemli kişiliğinin o olduğu izlenimi edinilir, çünkü ya kült edimi onun huzurunda cereyan eder ya da 'büyük rahip' diye çevirdiğimizden daha fazla bir sıfat la o kültün esas amilidir," diye yazar Durand[32] ve daha ilerde şunu ilave eder: "Zaten bazı krallar kendilerini falanca tanrının ya da tapınağın rahibi olarak atamışlardır." Kral, iki krallığında -Asur ve Babil'de- bir şehir ve tapınaktan diğer şehir ve tapınağa koşar. Mezopotamya dini boş bir sözcük değildir; kral üzerinde olduğu kadar en küçük köylü üzerinde de aralıksız nüfuz uygular.

Sir James Frazer ünlü eseri Altın Dal'da, hiç kuşkusuz bilinçdışı, fakat yine de alçaklığa yakın şaşırtıcı yanlı sayfalarda, başka şeylerin yanı sıra Babil zorbalığının savunmasını üstlenir: "Bu ilkel dönemde despotizmin insanlığın ve ne kadar paradoksal gözükse de özgürlüğün en iyi dostu olduğunu söylemek pek abartılı olmaz. Çünkü yine de, bireyin bahtmın. beşikten mezara miras aldığı alışkanlıkların sarsıl-

---

i'jean-Marie Durand, yüksek öğretim pratik okulunda (IV. bölüm) egitim müdürü ve C.N.R.S.'de laboratuvar müdüiü, "Sarayındaki Asur Kralı," Les Dossiers d'archtologie, a.g.s. Dümezil'in üçlü şemasından net bir şekilde aynlan savaşçı rolleri ile sivil ve dinsel yasa koyucu rollan arasındaki kaynaşmayı gözlemlemek belki ilginç olur.

[32] Qcile Michel, age.

maz cenderesinde akıp gittiği vahşi yaşamın görünüşteki özgürlüğün-dense en mutlak despotizm, en baskıcı zorbalık koşullarında bu sözcüğün en iyi anlamlyla -kendi düşüncelerimize sahip olma ·ve yazgımıza biçim verme özgürlüğü- daha fazla özgürlük vardır."-[33]

Britanya Imparatorluğu'nun baron bozması Frazer'in, üzerinde güneşin henüz asla batınadığı bu imparatorluğun en gü zel dönemlerinde yazdığı- (eseri l922'de yayımlanmıştır) ve Tacın iyilikleri olmasaydı kolonilerde olacak olan "vahşi durum"dansa Britanya zorbalığının daha iyi olduğu duygusunu yurttaşlarıyla paylaştığı kuşkusuz doğrudur. Diğer zorbalıkların deneyimi ve geçen zaman, Frazer'in bu konudaki teorilerinin çılgın boşunalığını olduğu kadar "vahşi durum" üzerine düşüncelerinin aşikâr yanlışI ığını da kanıtladı. Frazer, insan varlığının "ilerleme"sine inananlardandır; bunlar, Brezilya Yanomami'siyle elektronik dalgalarla ve konforun otomatizmiyle çepçevre kuşatılmış olsa da bizim megapollerimizin "Yerli"si arasındaki tıpatıp benzerliği bilmezler ya da bilmek istemezler. Londra, Lyon ya da Los Angeles kenar mahallelerindeki nasipsizlerin ayaklanmaları, genel oyun ve ücretli tatillerin varsayılan "ilerleme"lerinin sahte doğasını, p olit ikanın ötesinde, kanıtlamıştır. Olgular üzerine teorileri şişirme -ye maruz kalmanın tehlikelerini de zaman ve deneyim kanıtlamıştır.

"Soğuk" antropoloji yapıldığına inanmak, her durumda, tam bir yanılsama ve küstah bir ikiyüzlülüktür. Malinowski'nin günlüğü, "ye rl il e r"e d uyd uğu derin tiksintiyi, onun yerlilerin hayatlarını arsenik ha planndan ve küçümsemelerden destek alarak, istemeden incelediğini birçok yerde kanıtlar.[3^]

ı^Sirjames George Frazer, *The Golden* Bough, MacMillan Co., New York, 1992.

[3^]Ünlü ve özenli antropolog, modern etnolojinin kurucusu Malinowski 19 l 7' de şöyle yazıyorclu: "Etnolojiye gelince, yerlilerin yaşamını tamamen giden ve önemden yoksun görüyorum, bir köpegin yaşamı kadar bana yabancı bir şey." (Journal fl'ef.hıiographe, Recherches anthropologiques, Le Seu 1985, s. 172). Aynca: "Doğnıyu söylemek gerekirse, Nigger'lerden tüm içten-

Mezopotamya kralhklannın, Sümer'den itibaren ve dar anlamda politik nedenlerle, birey bilincinin özel alanında bile kölelik ve aşağılanmayı vurgulayan dinleri ürettiklerini saptamak gerekir. Mezopotamya'daki uygarlıklar dışında hiçbir uygarlıkta birey in bu noktaya indirildiği görülmedi. Temel amaç, bireyi cismani ve tinsel olarak en aşağılık tabiyetliğe indirgemektin Bir Frazer'in, fakat daha yakın dönemdeki birçok antropologun da laflarmdan alttan alta anlaşılan köleliğin "ilerleme"nin bir bileşeni olmasının ötesinde kölelik kaçınılmaz değildi: Keltler ya da Yunanlılar örneği birbirleriyle yarışırcasına bunu kanıtlarlar. Mezopotamya krallıklannın, llk Günah kavramında özetlenen, yine Keltlerin ve Yunanlıların hakaret etmeden, ne esriklik ne de çılgınlık geçirdikleri metafizik Kötülüğ ü de keşfettiklerini saptamak gerekir. Oysa bu Günah'ın tanımı bunun dayatıldığı insanlara eşit insan varlıklannın ürünüdür: Bu Machiavelli'in hesaplarını otuz-beş yüzyıl önce gören kaba bir teokrasinin çatık kaşlı memurlarının politik hayal gücünün ürününden başka bir şey değildir.

Mezopotamya bireyi ezmek için ve daha kötüsü birey kendi ezihşini doğrulasın diye Günah'ı keşfetti ve Iran bireyi korkutmak için Şeytan'ı icat etti. Bizim "şeytansılâşmış" tektanrıcılıklarımızın yatağı hazırdı. Geriye kalan tek şey o yatağa yatmaktı.

---

ligimle nefret ederek Kiriwina'dan uzakta, çok uzakta yaşıyorum." (A.g.e., s. 259). Daha ilerde: "Yerliler beni hâlâ sinirlendiriyor, özellikle de Ginger, seve seve gebertebilirim. Belçikalılann ve Almanlann tüm sömürgeci acımasızlıklannı anlamaya başlıyomm." (A.g.e., s. 272). "Vahşiler" üzerindeki Batılı bakışın insanHeşmesi için Metraux ve Levi-Strauss'un beklenmesi gerekti.

7.

KELTLER
YA DA ŞEYTANSIZ OTUZBEŞ YÜZYIL

Keltlerin Hint-Avrupa kökeni üzerine - Keltlere verilen eski tanımlar üzerine - Atalarının eski dininden farklı bir din yaratmaları olgusu üzerine-Bu din, dört yüz tanrıları ve Büyük Tanrıça üzerine - Kelt dininde cinlerin varlığı ve şeytan'ın yokluğu üzerine - Zırzop tanrı Loki'nin kişiliği, Polichinelle'in yeğenleri diğer *trickster* tanrılar Evnissyen ve Syrdon'le benzerlikleri üzerine - Keltlerin bir sefahat, kötülük ve zayıflık tannsına sahip olamamalannın politik ve tarihsel nedenleri üzerine.

XX. yüzyılın altmışit yıllarında, antropologların çoğunluğu insanın Afrika'da ortaya çıktığını, belirsiz bir dönemde oradan diğer kıtalara doğru göç e t tiğini ileri sürdüler. Daha sonra, göçün Ortadoğu'ya ulaştığını ve orada en azından iki büyük akıma bölündüğünü, birinin Avrupa diğerinin Asya nüfusunu oluşturduğunu varsaydılar. Buradan, doğmakta olan insanlığın bir bölümü, kuşkusuz düşman topraklarda güçlükle i le rleyen sürüler, Bering Boğazı'ndan Amerika kıtasına, diğeri ise deniz yoluyla Okyanusya adalarına erişti. Hepimizin anası "Afr i kal ı Havva" olmal lyd ı.

Otuz yıl sonra bu hipotez çöktü. Gerçekten de Asya'da çok başka bir şeye işaret eden kemik kalıntıları bulundu: insanlaşma, yani dik y ürümeye alışkın, sözcüğün gerçek anlamıyla ilk insan varlıklarının ortaya çıkışı yine Asya'da meydana gelmiş. olabilirdi, ama belki de başka yerde, örneğin Avrupa'da meydana gelmişlerdi. Yeryüzünün nüfuslanmasının kronolojik akışına ilişkin hipotezler temkinlilikle ele alınmalı ve Anglosaksonların alaycı bir şekilde *Jamous last words* diye adlandırdıkları şeye bel bağlanmamalıdır. Gerçekten de, 1980'li on yılm başına kadar, Amerika knasına yerleşimin yaklaşık oniki bin yıl önce meydana gelen son buzlanmadan önce olamayacağı öğretiliyordu ve ben bile uzmanların tanıklığı üzerine eskiden bu kanıyı benimsemiştim; zaten o zamanlar konuya ilişkin başka bir görüş de yoktu. Daha sonra, 1980'li on yılın başında, öncelikle, özellikle Amerikan arkeolo^ji okulu tarafından açık bir düşmanlık demesek de belirgin bir kuşkuculukla karşılanan yeterince olağanüstü bir keşif yapıldı. Fransız arkeologlar, gerçekten de, Brezilya'da, Piedra Furada, yani Delikli

Taş denen kazı bölgesinde, önceden belinilmiş tarihlerden çok daha eskiye giden, yani karbon 14 yöntemiyle yapılan tarih saptamalarının kanıtladığı gibi en azından otuz bin yıla, belki daha fazlasına doğru uzanan bir insan varlığına tanıklık eden mağaralar buldular. 1990'lı on yılların başında, Amerika kıtasında söylenenden önce insan bulunduğu hipotezi bir olgu haline geldi.

Geriye bu kadar farklı kavmin nasıl oluştuğunu bilmek kaldı: Örneğin iri ve sarışın Keltlerle ufak tefek ve siyah saçlı mongoloid Asyahlann. Bu, gerçekten de, sizin Şeytan imgenizi değiştirebilir.

Bu konu açıldığına göre, ilerde söyleneceklerin anlaşılması için antropologlar tarafından genel kabul gören bir hipotezden söz etmek yararlı olabilir: Bu hipotez, görece tecrit edilmiş nüfus gruplarının tekrarlanan melezleşmesinin, genlerin katlanarak tekrarlanan aktanını yoluyla çekinik ve baskın genleri, örneğin (fakat işleyen tek mekanizma bu değildir) bazı fiziksel karakterlerin ortaya çıktıkları genetik "havuzlar"ı yarawklarıdır. Böylece, Kuzey Avrupa'nın sarışın toplulukları, yani Keltlerin sarı saçları ve mavi gözleri çekinik genlerin ağır basması sonucunda oluşmuştur. Ve yine örneğin mongoloid toplulukların bireyleri genetik miras yoluyla belirlenen özelliklerden tanınır: Kulak kirinin bileşimiyle ve hemen hemen düz saç telinin ovalleşmiş bölümüyle, saç bölümleri yuvarlak olan Afrikalılardan ve kulak kirleri çok daha akışkan ve saç bölümleri neredeyse kare şeklinde olan, ortak olarak Kafkasya soyundan geldikleri söylenen beyaz topluluklardan ayrılırlar. Bu özellikler, günümüzde rerk edilmiş olan insan "ırkları" kurgusuna yol açmıştır; herhangi bir genetikçi deney yoluyla bilmektedir ki, "soyu sağlam" bir Pa risli ya da New Yorklu, genetik olarak Trobriand Adalan'ndan bir Melanezyahya kapı komşularından çok daha yakın olabilir. Irk konusunda bir ve bölünmez tek bir insan ırkı vardır.

Batı'nın kolektif hayal gücünde Etrüskler ve "Yunanlılar"la birlikte

en ünlü Avrupalı topluluklardan biri olan Keltlerin kökenleri hakkında, Hint-Avrupa denen geniş topluluklar bütününe ait olmaları dışında pek az şey bilinmektedir. "Kelt" terimi bile anlam belirsizliklerine, yorumlara, spekülasyonlara ve açıkçası, rahip, taşanıt, doğaüstü bilgiler şeklinde -hepsi de basit düşünceyle yıkılmış- çılgınca fantezilere yol açmıştır. Eski bir romantik önyargı hayal gücünün gerçekten daha zengin olduğunu ileri sürer, fakat bilime yapılan biraz kibar, yani sakınımlı her başvuru tamamen tersi olduğunu gösterir. Kısacası, birçok noktada zaten övgüye değer tarihsel bir kesinlik olan "Galyalı As teri ks, " masaisı "Kelt bilgisi" üzerine bazı ' mistik gevişlerden daha faıla şey öğretir.

Keltoi teri m i, ilk sözünü eden Yunanlılardan geldiğinden, Keltler hakkında onların bize sundukları tanıma en azından saygı gösterelim: Bunlar, iri yarı ve sanşın, mavi ya da gri renk gözlü, Alplerin kuzeyinde yaşayan insanlardı.

lö I. yüzyılda, bir hikâye derleyicisi ve kulaktan kulağa aktancısı olan Sicilyalı Diodoros, "Galyalılar"ın -çünkü "Galyalı" ve "Kelt'' teri mleri birbirlerinin yerine kullanılabilir- çok kaba ve boğuk sesleriyle korkunç görünüşleri olduğunu; sınırlı bir söz dağarına sahi p olduklannı ve bulmacalarla konuştuklarını, konuşurken şeylere imada bulunmakla yetindiklerini ve birçok şeyi keşfedilmeye bıraktıklarını; kendi değerlerini yüceltmek ve başkalarını aşağılamak için abartıya başvurduklarını; bunların, abartıyı bir tehdit olarak kullanan övüngenler olduklarını, fakat yine de canlı ve hızla öğrenmeye muktedir olduklarını aktarır.- "Bard adını verdikleri lirik şairleri de vardır. Lire benzeyen enstrümanlar eşliğinde kimi zaman içli şiirler kimi zaman da hicivler söylerler. Özel önem verdikleri filozofları ve teologları da vardır ve bunlara druid derler."

Kısaca, kötü yürekli ve kuşkusuz duygusal, alaya duyarlı zırlaklar. 1. yüzyılın başında Strabon, onları bir yandan çılgınca kavgacı,

cesur ve dalaşa yatkın fakat diğer yandan dürüst ve kötülükten uzak bulur. Güçlerinden ve cesaretlerinden başka bir şeyleri olmasa da, her zaman tehlikeyle karşılaşmaya hazırdırlar.

Keltler gözü karalıkları ve dil yoksulluklarıyla farklılaşsalar bile, birlikte şiir okuma zevkleriyle ve özellikle kahramanlardan oluşan topluluklarıyla Yunanlıları fazlasıyla çağrıştırırlar.

Onlara Kuzeyde, *Norse* denir ve önce üç gruba bölünmüş gibidirler: Kartal burun, uzun kafatası (dolikosefal) ve çok açık renk saçlarla Yunanlıların tanırnma tamı tarnma denk düşen Iskandinavlar; Güneydoğu Fransa'da, Savoie'da, İsviçre'de, Po Ovası'nda, Tiroller'de, Auvergne'de, Bretagne'da, Normandiya'da, Bo urgogne'da, Ardenne'de, Vosges'da rastlanan ve kafalarının yuvarlak, burunlarının iri, boylarının kısa, fındık gözlü ve kestane saçlı o imalarıyla vücut hatları öncekilerden farklı olan Alpliler; ve orta boy, ince, uzun yüzlü, koyu renk saçlı, koyu renk gözlü Akdenizliler. Bu tanım, .Eski Kıta'nın nüfusunu oluşturan büyük istilaların ikinci dalgasını oluşturan topluluklara denk düşüyordu.' Birincisi, doğudan batıya, lö yaklaşık üç bin yılda Hint'ten gelen Hint-Avrupa topluluklarınkiydi; hakkında daha geniş

[1] "Celts," Eıicydopaedia Britaıuiica. Sözcüğün tam anlamıyla Keltlerin belirli sayda "dalgayla" akın akın hücum enikleri düşüncesinin, ^^I. yüzyılda ve bu yüzyılın başına kadar, Edward Lhwyd'den bu yana tarihte egemen otan bu düşüncenin terk edildiğini konuya girişıe belirtmek bana gerekli gelmektedir. *Archaelogy and Language:* The *Puzzle of Indo-Europėaıis Ongins* (Cambri University Press, New York, 1987)'de Colin Renfrew'in yazdığı gibi, "Kelt" terimi sekiz anlamda anlaşılabilir: Romalılann anladığı anlamda, kendilerini Kelt olarak adlandıranlann anladığı anlamda, dilbilimsel bir grup anlamında, Avrupa'nın onabatısındaki arkeolojik bir kompleks anlamında, sanatsal bir üslup, olarak, bir ruh hali olarak, Ortaçağ Irlanda'sı olarak ve Kelt mirası olarak. .. Dolayısıyla, "dalgalar" kavramına bağlı kalırsak neden söz edildiği kesin olarak bilinemez. Ve Renfrew, Romalılardan çok önceki arkeolojik dönemlerdeki insanlan bugün aynı gruba dahil etmek zorunda olduğumuzu belirtir. Benim burada benimsediğim taraf budur, mevcut bilgilerimize dayanarak, "ölülerini yakan" halklar, Proto-Keltler ve geleneksel -belirsiz- anlamda Keltlerin aynı kökenden olduğusöylenebilir.

bilgilere sahip olduğumuz İkincisi batıdan doğuya ve kuzeye, kuşkusuz lö Vm. yüzyıla doğr u Orta Avrupa'dan gelmiş topluluklarınkiydi ve çeşitli Kelt kavimlerinin önceden oluşmuş krallıklara ortaçağda yerleşmesiyle tamamlanan üçüncüsü V. yüzyılda başladı.

Üç istila dalgasından toplulukların ortak bir soydan geldikleri hipotezi büyük oranda genel kabul görür. Gerçekten de, "Keltlerde kıtanın ilk. Hint-Avrupa istilacılannın soyundan gelenler görülür.[2] Bu hipotezi destekleyen olgu, Karpatlada Ural arasında "bir yerde" yaklaşık dön bin beş yüz yıl önce kök salmış olan Hint-Avrupa dil ağacına mensup Kelt dilidir. Keltçe, ge rçekten de, Latincenin olduğu kadar Slav dili nin, Hinducanın olduğu kadar Yunancanın akrabasıdır.

Kekler dalga dalga yayıldıklarında boş alan bulamadılar. Ataları, "ölülerini yakan" halklar ve Proto-Keltler onlardan önce gelmişlerdi; Titizlikle hazırlanmış bazı soyağaçlarına rağmen, ikinci ve üçüncü dalga Keltler, kökenlerini bilmezlikten gelmişe benzerler. Buna şaşmamak ge rekir, çünkü sözlü geleneğe ayrıcalık tamyorlardı. Tüm Kek edebiyau -zaten geç dönemlidir- bunu kanıtlar, eğer sözcükler ş i ir değilse yararsızdırlar ve geçmiş ya olağanüstü ya da sıkıcı bir hikayedir. Keltlerin kökenlerine gönderme yapan efsaneler hayal gücünde iç içe girerler. "İstilalar kitabı der ki, İrlanda'nın ilk istilacıları, elli bir kadın ve üç erkek, Nuh soyundan geliyorlardı ve hepsi, lek bir erkek hariç Tufan'da öldüler. Hayatta kalan o adam, Fintan, büy Li yeteneğine sahip olduğundan, dalgalar arasında yüzebilmek için

---

[2] Duncan Norton-Taylor, *The* Celts, Time-Life, 1974. Örneğin günümüzdeki Belçika'ya denk düşen bölgelerde bulunan ilkel toplulukları belinen Fir Bolg terimi, Belgae teriminin kökeninde bulunur ve tö IV-HL yüzyılda ikinci Kelt istila dalgasıyla karşılaşan Fir Bolg'lar selefler ve "atalar"dı. Proto-Keltler da genel olarak çeşitli akımları niieleyen kültürlerin adıyla anılırlar, savaş balıalı halklar, çan kupalı halklar (kilden kupalarının çan biçiminde olması nedeniyle), ölü lerini yakan halklar (ölülerin küllerini şişelere koyup nekropollere yerleştiimeleri nedeniyle).

sornon balığına dönüştü. Sular çekildiğinde, karta! oldu, ardından atmaca; atmaca olarak ülkenin çok yükseklerinde uçtu ve su çekilirken ortaya çıkan dağları ve ovaları gözledi. "^

Tez şaşırtabilir, çünkü Yunan tarihçileri tarafından tanımlanan sarışınlık, örneğin Iranhlarda hiç yoktur. Fakat genetik bilimi öğretir ki, gördüğümüz gibi, çekinik genlerin üstün gelmesini sağlayan bir ırk karışımı meydana gelmiş olabilir.

Bu nokta önemlidir, çünkü Keltler dahil Avrupa istila topluluklarının tümünün kökeninde Vedacılığa ve Zerdüştçülüğe yol açmış topluluklarla aynı inançlar vardır. Bu da önemlidir, çünkü bu topluluklar hiç de Hint-Arilerle aynı dinleri yaratmamışlardır. Aynı ağacın dalları, demek ki, farklı meyveler vermektedir.

Sözcüğün tam anlamıyla Keltler hakkında bilinen her şey, ikinci istila dalgasını oluşturanlara adanmış terime göre, köken olarak Orta Avrupalı gözüktükleri ve lö V. yüzyılda başlayan La Tene[4] denen dönemden itibaren kayda değer biçimde yayıldıklarıdır: Britanya adalarını, Ispanya'yı, YunanistanW Rusya'yı almışlardır. Kabile halinde yaşamışlar ve seçmiş oldukları topraklara göre farklılaşmışlardır: Kimileri kendilerini Irlandalı olarak tanımlarlarken, diğerleri de Galyalı, Damimarkalı, Norveçli olarak tanımlamışlardır... Aynı dönemde, Germania ve Bohemya'dan gelen bu göçebe soylular Galya'yı işgal ettiler. Pireneleri aşıp Ispanya'ya ulaşmak için onlara elli yıl gerekti.^ Hiç kuşkusuz Makedonyalı İskender bir Kelttir; tıpkı Vercingetorix ve on yüzyıl sonra Amerika'yı keşfedecek Vikingler gibi.

Romalı tarihçiler tarafından telkin edilen ve onlar açısından uy-

---

^ Frank Delaney, Legeıids of the Celts, Grafton Books, Londra, 1991.

.ı Neuchatel Gölü kıyısındaki bölgenin adından gelen Tene sanan, zenginliği ve dekoratif özellikleri, Asya ve Dogu sanatlanm çagnştıran kıvnm ve arabeskleriyle şaşırtıcı derecede özgün bir estetiğin en katışıksız ifadesini temsil eder.

' John Sharkey, Ceitic *Mysteries,* Thamés Hudson, Londra, 1985.

gunsuz önyargı kuşkusuz kesin olarak doğrulanmamıştır: Bu halklar ileri bir metalürji miras almışlardı, lö m. bin yıldan beri tekerlekli araçları' kullanan Proto-Keltlerin -mirasını. Barbar olmaları da bakış açısıra bağlıdır, çünkü "ölülerini yakan" halklar, aynı dönemde, etlerini zaten küçük bronz kazanlarda p iş i r iyorlard ı; mücevheratlarının ve giysilerinin (günümüz Balkan köylülerinin giysilerine oldukça benzer) tanıklık ettigi gibi gel işmiş bir estetik duyuları vardı. Ve Vikingler gemi inşa etmeye başladıklannda, "drakkar" denen ve Kolomb'un karavellerinden beş yüzyıl önce Amerika'ya kadar okyanusları aşab ilen denizcilik dehas ının bu başyapıtını gerçekleştirdiler.

lö 279'da Keltler yen iden Makedonya'yı, Trakya'y ı ve Teselya'yı, dolayısıyla Yunanistan'ı istila ettiler. Kelt paralı askerleri lll. yüzyılın Helenik savaşlarında çarpıştılar; Roma tarafından Yeni Ahit'in ünlü "tetrark"ı Herodes Antipas'a hediye edilen dön yüz Galyalıdan oluşan özel muhafızlar da yine Kelt idi. içlerinden yirmi bin kadarı bu kez de Küçük Asya'yı işgal etmek için yola çıktılar ve Galatia'ya yerleştiler. Britanya'da olduğu kadar Türkiye'de de, Ispanya'da olduğu kadar Rusya'd.a da Kelder vardı: Bilinen dünyanın sınırlarının üzerinden her yönde ve hatta, daha sonra, denizlerin ötesinde akan iğrenç altın sıvısı leke. Ünlü "Galyalı atalarımız" Kelt idi.

Keltler hakkında konuşmak ya da Mutlular Adası, Lyonesse (Büyük Britanya ve Fransa arasında, kuşkusuz Jersey ya da Guernesey Adası olmalıdır) gibi efsanevi adaların Uzakkuzeylerinin [hyperborlular] kim olduğunu saptamak oldukça zordur. Irlanda'nın güneybatısında Hi Brazil Adası gibi en kuzey bölgelere kadar varan Keltler homojen ve farklı bir bütün oluşturmazlar. Avrupa'nın her yerinde Keltler vardı, ama birkaç yüzyılın sonunda artık aynı değiİlerdi: Örneğin Vikinglerle Galyalılar arasındaki farklılıklar ortadadır. Yüzyıllar içinde görenekleri de inançları da farklılaşmıştı.

Ne var ki inançları ortak bir gövdeden geliyordu ve püristleri ya-

lanlasa bile burada bunları yüzyıllar ve ülkeler boyunca anlatacağım, bu inançların yerleşimler ve zaman boyunca farklılaşmış olması olgusuna rağmen Arverni ya da Viking olmaları olgusu üzerinde aşırı durmayacağım.

Bu inançların başlangıçta, bronz çağında, ardından demir çağında nasıl olduklarına dair hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Keltler hakkmda bildiklerimiz XHl. yüzyılda yaşamış Snorri Sturluson adlı lzlandalı bir bilgin in çalışmalarından kaynaklanır. Bu bilgin Kelt efsanelerini, sonraki bütün çalışmaların ana temelini teşkil edecek bir yapıtta topladı: Düzyazı Edda'Iar ' (böyle adlandırılırlar, çünkü belirsiz bir tarihte derlenmiş olan aynı adlı şiirlerden ayırt etmek gerekir)." Proto-Keltlere gelince, onlar hakkındaki kullanılabilecek birkaç parça şey dinlerini yeniden tasarlama olanağı vermez. Sanat ve metinlerinin geniş ölçüde gösterdiği gibi kesik baş kültleri vardı;. lö Hl.-Il. yüzyıllara kadar uzanan Bouches-du-RhÖne'daki Roqueperteuse Tapınağı'nın tüyler ürpertici sütunu yığınla örnekten biridir ve Papua'nın en korkunç el yapımı ürünlerinden hiç aşağı kalmaz: Bu, taşlar arasına yerleştirilmiş hakiki bir kafatasıdır. Çünkü Keltler elledne geçen her kesik başın onları doğaüstü güçlere karşı koruduğuna inanıyorlardı.^ Buradan yola çıkarak bir dini yeniden oluşturmak şairlerin alanına giren büyük bir adımdır.

Kelt efsanelerinin ve özellikle kafasını uçurmadan herhangi bir kimseye kendini . ifade edemeyen yeniyetme ve terbiyesiz kahraman Cuchullı.inn'in zaferlerinin tanıklık ettiği gibi bu kafa takınağı sürekli-

---

6 Kopenhag Kraliyet Kûtüphanesi'nde korunan Edda şiirlerinin Xlll. yüzyılın ikinci yansında yazıldığı kabul edilir. Bu şiirlerin sonuncu özeJ sahipleri olan lrlandah piskopos Bıynjolf Sveinsson onlann XII. yüzyıldaki lzlandalı bilge Saemund Sigfusson tarafından yazıldıgım ileri sürer. Fakat şiirlerin üslubu daha ileri bir tarihe işaret eder.

Sharkey, Celtic Mysteries, a.g.e.

lik arzeder.[H]

Taptıkları ana tanrıçanın kutsal renginin mavi olduğu inancı onları gövdelerini boyamaya yöneltiyordu; örneğin Römahlara akla karayı seçtiren Pictlerin, Keltlerin (belki de Proto-Keltlerin), Iskoçyalıların adları buradan kaynaklanır. Onları yamyam olarak niteleyen Romalı yazarları n onlara yükledikleri korkunç ün de buradan kaynaklanır. Kuşkusuz, dönemin en uygarları olan Romalılar için, çığlıklar atarak, çırılçıplak, boyalı bedenleriyle hafif at arabaları üzerinde savaşa atılan bu insanla r korkunç bir barbarlığı temsil ediyorl ard ı.

Galler ile Anglesey Adası arasında Menai Boğazı'ndaki kıyı üzerinde Romalıları bekleyen görüntüyü Tacitus anlattığında aktarmaya çabaladığı korku anlaşılır (o dönemde henüz küçük bir çocuk olduğun - dan kavgaya kuşkusuz tanık olmadı): Kara çarşaflı, ellerinde alevler alev yanan meşaleler taşıyan kadınlar, Roma lejyonlannın üzerine büyük bir öfkeyle atlarlarken beyaz elbiseli bir grup druid de lanetler okuyorlardı. Romalılar bu tür bir çılgınlıkla daha önce hiç karşılaşmamışlardı. Üstelik Keltlerin şenlikleri sırasında ortalık yerde sevişmeleri de Romalılara göre pek hoş bir şey değildi.

Fakat yine de bir panteonları vardı. Mommsen, "bu Kelt Olympos'unu dolduran acayip ve fantastik yeryüzü eşyaları"na hayran kalır, ancak başka bir yerde onları, "güzellikten ve katışıksızlıktan yoksun" bulur. Ayrıca, "spekülasyonun ve hayal gücünün garip bir şekilde birbirine karıştığı Kelt rahiplerinin (druidlerin) öğretisi hakkmda kesin bir fikir belirtme isteğinin" boş bir çaba olduğu konusunda da güvence verir.[9] Ancak Mommsen'in Kell dinini, kuşkusuz

---

[8] Delaney'in Lcgencls *of* the Cdts adlı yapıtında, başka şeylerle birlikte değerlendiilebilecegi gibi, Kdı efsaneleri, genellikle, uzun bir zaferler dizisidir. Çağdaş sinemanın bazı kişiliklerinin habercisi olan Yalancı Pehlivan Cuchulainn gibi, "alım saçlı" kahramanların erkekliğinin kanıtı olarak kelle uçurmalar boldur.

[9] Thcodor Mommsen, Histoire roınaiıe, L. VI, *Les Provinces* Gauloises.

ruhu tatmin etmeye daha uygun bulduğu Greko-Romen diniyle karşılaştırdığı unutulmamalıdır; bu, yukarda gösterilmiş olan, XIX. yüzyılın bakış açısı yanılsamasıdır. Kelt panteonunda, "en az dört yüz tanrı" sayılmıştır.'" Burada bir Büyük Tanrıça Danu vardır, İrlanda Kelt-. leri onun soyundan geldiklerini söylerler: Tuatha De Danarın, Danu'nun oğulları. Büyük Tanrıça'nın soykütüğünü belirlemek olanaksızdır: Çatalhöyük gibi kimi zaman tö VIII. bin yıla kadar uzanan bu işaret noktalarını belinmekle yetinirsek, Çatalhöyük'ten Lepenski-Vir'e ve Etrüsldere kadar sayısız eski uygarlık ona tapriuştır; Keltlerin Hint'Ari kökenleriyle yakınlığının kesin bir şemasını oluşturmak rastlantıya kalmış bir iştir. Tarımın başlangıcından itibaren, öncelikle hayatta kalmanın garantisi, sonra da zenginlik kaynağı olan toprağın ve sürülerin verimliliğinin, tohum ekmeyi ve boynuzlugilleri, ardından da vahşi koyunları evcilleştirmeyi öğrenmiş tüm halklar tarafından kutsallaştırılmış olduğu hemen hemen doğrudur. Verimlilik ve bunu sürdüren cinsellik, Keh el yapımlarında neredeyse takmak halindedir: FalluHaş anıtlardan vajinalarını iki elleriyle ayırarak duran tanrıça temsillerine, küçük tepe yamaçlarındaki yumuşak kireç kayalarda ereksiyon halindeki erkekleri tasvir eden dev gravürlere kadar liste old^kça uzundur. Keltlerin hayal gücü cinsellikle ölüm kutupları arasında, müstehcenden ölümcüle salınır gibidir.

Her d urumda, Danu tek ana-tanrıça değildi:"Kelt panteonunun tanrıçaları, genel olarak sıfatları aile yaşamını temsil eden ana-tanrıçalardı. Gerçekten de, kollarında çocuk, meyve ya da ekmek somunu tutarlar."i '

Göksel soykütükler oluşturmanın bu güçlüğü erkek tanrılarda da görülür. Örneğin Lug -adını eskiden Lugdunum denen bugünkü Lyon'a vermiştir- Iran ve Yunan panteonlannın sentezine benzer:

'oNonon-Taylor, The Celts.

[11]A.g.e.

Hem savaş tanrısı, hem de büyü, güneş, şimşek ve sanat tanrısıdır;[12] Ares, Hermes, Helios, Zeus ve Apollon tek bir erkekte bir aradadır.

"Yakın dönem" tanıklıklarına, yani ikinci Kelt istila dalgasından kaynaklanan tarihsel tanıklıklara başvurulduğunda bile Kelt inançları ancak kısmen yeniden oluşturulabilir. Bunların hemen hepsi çokbiçimlidir; bir kabileden diğer ine değişirler. Keltlerin doğaüstüne inanma istekleri vardı, ama görünüşte hepsi her zaman aynı şeye inanmıyordu. Yine de uygu lama ve törenleri hakkında çok şey bilinmektedir. En büyük şenlikleri olan ve bizim l Kasımımızın arifesinde kutlanan Samhain, düzen karşısında kaos yok olduğunda dünyanın yaratılışını kutluyordu. Ölülerin ruhlarının Yeryüzü'ne musallat olmak için geri döndükleri bu korkunç dönemde, dönüşlerini engellemek için kurban sunuluyordu. Hıristiyanlık ise ölüleri kutlamak için sadece bir gün kaydırmıştı: 2 Kasım.[13] Demek ki Keltler ölülerin .ruhlarına, yan i ruhun dirilişine inanıyorlardı. Onları çağırmak için druidleri vardı; bunlar, II. yüzyılda Strabon'un naklettiğine göre, bir insan kurban ederek kehanete girişiyorlard ı. Romalı tarihçi Justinus, Trogus larihicrinin Özetfnde, lll. yüzyılda Keltlerin kehanet sanatmda çok başarılı olduklarını belirtir. Kelt dini, günümüzdekilerden çok başka, birçok batılinanç pratiği içeriyordu.

Cinlere ve öl ül er i n ruhlarına da inanıyo rla rdı; örneğin Draugr, bu öfkeli ruh kurganlarda dolaşıyordu;^ fakat Keltlerde, tek bir Yaratıcı'nın ka rş ıtı olacak tek bir Şeytan'ın izine rastlanmamıştır.

Boynuzlarla temsil ettikleri (kimi zaman Buda duruşuna benzer biçimde oturan), adı "Boynuzlu" anlamına gelen Cernunnos, kuşkusuz

---

aManfıcd Lurker, Lexı7w/ı dcs Götter und Dömoneıı, Alfred Kramer Verlag, Sıuttgart, J984.

[13] Norton-Iaylor, The Ceits.

'^M.R. Ellis' Davidson, Gods and Myths o/Northenı Europe, Pelican Books, 196 Londra.

cehennemle ilişkilidir, ama aynı zamanda, cehennemler tanrıçası Proserpina gibi bereket, şans ve hasat tanrısıdır. Eğer bu "geyiklerin tanrısı" bir şeytan idiyse -bizim Ş eytan'ımız boyn uzlarını ona borçludur- aynı zamanda da iyi bir tanrıydı. Bütün tanrısallık işaretleri iç içe girer; Cernunnos hem tanrı Pan'ın hem .de bizim Aziz Hubert'imizin kuzenidir, çünkü aynı zamanda avcıların koruyucu tanrısıydı. Uzun süre yaşamış bu tanrınm Il. yüzyıl tarihli gecikmiş bir tasviri, Buda duruşuyla ve Roma işgalinin dayattığı Apollon ve Merkür'le çevrili olarak Reims Müzesi'nde görülebilir. Orada. Pan'a benzer ve pek endişelendirmez. Fakat yine galloromen parçası olan Cluny Müzesfndeki resmi incelendiğinde bir tür kötülük ortaya çıkar: Keçi boynuzları ve sabit bakışlarıyla bizim ortaçağ Şeytan'ımıza son derece benzemeye başlar. Bu, Val Canonica'da, lö IV-HI. yüzyıllara kadar gelen tasvirleri bulunan eski bir tanrınm en son ve en kötü temsilidir.

Başka tasvirler bizi kararsız bırakır: Bouches-du-Rhöne'da, Noves şehrinde bulunan ve lö lll. yüzyıla tarihlenen Noves canavarı gibi. tri dişli ve iri pençeli, ağzmda yarı yarıya yenmiş bir insan kolu bulunan, ayakları iki kesik baş üzerinde duran, fallusu ereksiyon halindeki bu canavar, ilk bakışta, kesin biçimini almamış Hıristiyan Şeytan'ının en mükemmel tasvirlerinden biridir. Kesin olarak, Romalı ve ardından Gotik sanatçılar, Büyük Kötülük'ün en karakteristik çizgilerini belirlemek için bu türden figürle rin geniş dağarından yararlanmaktan baş ka bir şey yapmamışlardır. Ancak bu canavar Tanrı Crom Cruach'tır: Yani Tepenin *kamburu*. Keltlerin insan kurban ettikleri ve Julius Sezar'ın belirttiğine göre yedikleri kanlı törenlerde hazır bulunan doğaüstü figür.

Crom Gruach'tan bize sadece taş resimler kalmıştır, fakat Xl. yüzyıl ın adı bilinmeyen bir keşişinin metninin aktardığı gibi, altın

---

''Sharkey, Ce/tic Mysferies.

işlemeli resimleri de vardır; *Leinster Kitabı'nda* şöyle denir:

"... *Kötü davramrJar,*
Ellerini çırparak, *bedenlerini döverek,*
onlan zincire vuran canavarın yanında ağlaşarak,
Gözyaşlan yagmur gibi dökülerek.
Taştan on iki *put diziliyordu;*
Fakat Crçm'unki altındandı."'[6]

Crom önemli bir tanrıydı. Efsane buna tanıktır. Efsaneye göre, yine efsanevi bir tanrı olan Iskoçyalı Tiernmas döneminde, lÖ XVI. yüzyılda, bütün]dan şeflerinin ilk doğan çocukları Tapınma Ovası olan Mag Slecht'te ona kurban ed il iyo rdu.

Ikinci olarak, bereket ile ölümün her birliği, yararlı olduklan kadar gaddar da olan doğaüstü güçlerin anlam belirsizliğini yansıtır. Burada şeytansı bir resim gören bizleriz, yani iki bin yıllık Hıristiyan ikonografisinin koşullandırdığı XX. yüzyıllılar. Çünkü, eğer Crom Şeytan'sa, yararlı ve verimli güçleri de Şeytan'a atfetmemiz gerekir ki, durum böyle değildir.

Şeytan'ın Kelt atası sıfatına daha uygun bir aday olabilir gibi gözüken bir başka tanrı vardır: Loki. Dumézil tüm bir çalışmasını ona adamıştır ve daha başlangıçta, "İskandinav tanrıları arasında en eşsizlerinden biri" d iye yazar.[17] Loki kuzey ülkelerinin, İskandinav ve Germen panteonunun kurnaz soytarısıdır; tanrıya düşman güçler olan Kurt Fenrir'in, Hel'in, cehennemler tanrıçasının, yılan Midgard'ın babası ve komutanıdır. ıt1 Istediği biçimi alabilen bir tanrıdır ve Kelt efsanelerinde sekiz bacaklı at Sleipnir'in babası olarak geçer.[19] "Halk

16 A.g.e. A
' Georges Dumèzil. iDhi, Flammarion, 1986.
**Lurker, Lexilıoıı.
'9^A.g.e.

etimolojisi," diye yazar Lurker,[20] "adını log sözcüğüne yaklaştırır (Almancada lohe = vahşi alevler)."

Kimi zaman görünüş değiştirse de, genellikle ufak tefek, neredeyse cüce bir insan görünümüyle ortaya çıkar. Loki gerçekten bir şeytan mıdır? Dumezil onu yalnızca bir soytarı, bir *trichster* olarak görmek istemez; trickster birçok dinde rastlanan ve kralın delisiyle, jokerle karşılaştırılabilecek mitik bir kişiliktir; kralı, tanrıları sinirlendirebilir. ama saraydaki yerini asla kaybetmez. Şunu belirtmek gerekir ki, çağdaş iskambil oyunlanmız da dahil bütün ikonografilerde ona sözcüğün zararsız anlamıyla kötü yürekli bir görünüm verilir; bir operadaki küçük şeytan görünümü. Bu tanrı tipinde en ilginç olan şey görünürde birbiriyle ilişkisi olmayan dinlerde rastlanılmasıdır; Batı Afrika'nın büyük kavmi Yoruba panteonunda Eshu'dur, bütün tannların' habercisi, bu dinde Hermes-Merkür'ün karşılığıdır. Yine de Dumezil, Loki'de gerçek bir Kötülük cini görme eğilimindedir.

Ne var ki Loki, tanrı Odin'in hizmetindedir. Loki. Odin ve Thor dışında hiçbir Kelt tanrısında olmayan bir özelliğe,sahiptir; eşi vardır ve^ bu onun toplumsallığıdır. Hatta devler ve canavarlarla da yakındır.2' Ne yazık ki, efendisine ve diğer ölümsüzlere kötü, hatta çok kötü oyunlar oynama fırsatını hiç kaçırmaz, örneğin tanrı Balder'in ölümüne rreden olur ve neredeyse dünyanın mahvına neden olacaktır.

Germen mitolojisinde Loki, gelecek olan Kıyamet'in ya da *Ragna*rök'ün failidir: Gelecekteki Balta ve Kılıç döneminde insanlar bütün dünya yanana kadar dövüşeceklerdir. Bunun üzerine tanrılar, Kötülük güçlerine karşı son bir- savaş için silahlanacaklardır: Devler Ymir'in komutasında, Muspell'in oğulları Loki'nin komutasında ve Surtur ateşle birlikte. Kurt Fenrir büyük tanrı Odin'i yutacak, bunun üzerine

---

20 A.g.e.

2' e!İİs Davidson, Gods aıid *Myths*...

Odin'in oğlu Vidar, Fenrir'i öldürecektir. Diğer yandan, Thor, yılan MidgarÇ'ı yenecektir, ama onun zehirli soluğuyla kendisi de can verecektir. Freya, ateş tanrısı Surtur tarafından yenilgiye uğratılacaktır ve o zaman dünyayı ateşe verecektir. "Güneş karardı, toprak deniz tarafından yutuldu ve pa rlak yıldızlar gökyüzünden düştüler."[22] Hiç kuşku yok ki kıyame tler b irbi rlerine benziyorlar!

Demek ki Loki, Hint-Ari Agni'den türeyen -şu farkla ki Loki'ye tapılmaz- ateş tanrısı olacaktır. - Bununla birlikte, Norveç, İskandinavya, Danimarka, Feroe, İzlanda köylülerinin geleneklerinde halâ yaşamaktadır: "Atasözlerinde, bazı hikâyelerde onun adı vardır," der Du mèzi l. "Telemarken'de ... sütün kaymağı 'Lokje için' diyerek ateşe atılır," bu, Loki olmalıdır ve "İsveç'in birçok bölgesinde ve hana yerli Finliler arasında bir dişi düşen çocuk onu, 'Lok', bana kemik bir diş karşılığında alt ı n bir diş ver!' diyerek ateşe atar."

Fakat Loki'nin ateş tanrısı olduğundan emin miyiz? Dumezil, "doğalcı ok ul un ilk yandaşlan"nın hipotezini buna bağlar; belki bu, Lurker'in belirttiği ve açıklayıcı etimoloj iyi belli bir küçümsemeyle ihmal etmektir. Günümüzde "doğalcı okul"un terimleri "din-karşıtı," "bilimci" ya da "özgür düşünceli" olduğu kadar yakışıksız ve geçersizdirler. Ne var ki Loki genellikle ateşle birlikte anılır. Bu onun "cehe nnemi" doğası nın kanıudır. Başka uzmanların onda bir su tanrısını, bitkilerin, cehennemi güçle rin tanrısını,- hatta dünyanın sonunu getiren "joker"i gö rd ükleri doğrudur. Bu sonuncu yorum Yaratılış'tan itibaren insanlık tarihi -son taç giymeler, suikastlar ve kraliyet evlilikleri- (elmayı Havva'ya uzatırken kalçalarını kıvıran bir aktörle) anlatıldıktan sonra beliren grotesk kostümlü bir cücenin, gülünç olduğu için hikâyenin bitmesi ge rekt iğini duyurup perdeyi indirdiği bir onaçağ oyun un un kinizmini anımsatır.

---

[22] L'Uuivers *fautastique des mythes,* kolektif eser, Presses de la Connaissance ris, 1976.

Hikaye, kuşkusuz, gülünçtür ve U:ıki hakkındaki görüş eğer böyleyse ve eğer Lo ki şeytansa bunun kabul edilmesine çalışılır. Fakat sonuçta, burada belirlenmesi gereken şey Loki'nin doğasıdır: Şeytan mıdır değil midir ya da yaklaşık olarak, Pers Ahriman'ın yeğeni midir? Bu-pek kesin değildir, çünkü o bir Ase'dir,^' diğer yan-ölümsüzler olan Odin, Thor, Tyr, Balder (Loki yüzünden ölecektir), Herimdall ve tanrıçalar Frigg, Nanna ve Sif ile birlikte Kuzey Olympos'unda, Asgard'da oturan tanrıların ya da Aesir'lerin soyundandır. Bu olguda onun bir şeytan ya da tek Şeytan olduğu hipotezini içeren hiçbir şey yoktur, çünkü cehennem ruhuyla göksel ruhun aynı yerde oturduğu pek görülmez. Yine de devam edelim.

Bitki tanrısı Loki hipotezinin elenmesi gerekir gibidir: Loki'nin kötü oyunlarından biri güzel tanrıça Sifin altın saçlarını kesmesidir. Sif, tanrı Thor'un karısıdır; Thor ise -eski Saksoncada Thunar, çağdaş . Almancada Donner- büyük Odin'in öz oğlu olup fırtına ve bereket tanrısıdır. Sifin altın saçları meltemle dalgalanan buğday tarlalarının şiirsel bir tasviriydi, ki bu, Kuzey Kybele'si, hasat ve bitki tanrıçası Sifin işlevine tamamen denk düşer. Eğer korkunç Loki bitki tanrısı olsaydı öncelikle yüce Thor'u gereksiz yere tekrarlamış olurdu, sonra da zavallı Sifin kafasını kazıyarak kendisine karşı bir suç işlemiş olurdu. Hasat tanrısı sahneden çekilir. Loki bir başkasıdır.

---

[23]Filolojik yazışma meraklılarının zevki için, Palmyra'daki ve diğer bazı kazı bölgelerindeki yazıtlarda rastlanan eski Arap binicilik tanrısının adı Aesir'dir: Oysa Loki, "ase," masal atı Sleipnir'in babasıdır. Pegasus'un kuzeni olan bu at anılmaya değer. Lurker'e göre o, Loki'nin hem oğlu hem de andır, fakat L'Uıiivers *Jaıitastique des* mythes'e göre, Loki'nin binek hayvanı, Loki'nin öz oğlu olan kurt Fenrir'dir, Sleipnir, Germen panteonunun efendisi Odin'in binek hayvanıdır. Bu, Kelt mitlerinin sayısız çakışmasından ve çeşitlemesinden biridir. Sekiz bacağı Sleipnir'in olağanüstü hızlılığına işaret eder; bunlann, binicisi Odin'in şamanizminin simgesi olduklan Eliade'nin bir varsayımıdır ve dünyada olup bitenden haberdar etmek için krala her yerde eşlik eden iki karga bunu doğrular. Dolayısıyla Odin, her yerde, şimşek hızında yer değiştirebilir ve en uzaktaki olaylardan bile haberdar olabilir.

Bu arada, açıklayıcı olduğundan, Loki'nin kurbam olan tanrıların zararlı tepkilerini belinelim: "Porr [Edda'da Thor'un diğer adı[2^]) bunu öğrendiğinde, Loki'yi aldı ve eger Loki, Siyah Hava Perileri'ne Sif için, doğal saçlar gibi bitme özelliğine sahip altın bir saç yaptırmaya yemi n etmeseydi bütün kemiklerini kırardı." Kısacası, hakarete uğrayan kadının kocasının ko rkunç ellerinde hapsolan Loki, bir peruka vaat eder. Hiç kuşkusuz Keltler de, Yunanlılar gibi, tanrılarının öfkesini övgüye değer bir fikir haline getirmezler. Çünkü aslında Loki, bir peruka a rac ılığıyla hayatını kurtarır! Demek ki bu bölüm bir farst ır.

Bütün bunlardan şu çıkar ki, Loki, güzel saçlanndan kuşkusuz çok gurur duyan Sifin saçını kazıma arzusuna dayanamamıştır, ama Thor'un öflcesi onu pişman etmiştir. Oysa bu, Loki'nin kötülüğünün tek örneği değildir: Bir başka sefer, bu soytarı,' tanrıça Freya'nın dört cüce tarafından yapılmış bir kolyeyi ele geçirmek için can attığını öğre ni r. Cüceler, her biriyle bir gece sevişmesi koş uluyla bunu ona vermeyi kabul e de rler: Pamuk Prenses'in uçkuruna düşkün çeşitlemesi. Loki bu pazarlıktan tanrıçanın kocası Odin'i haberdar eder, o da Loki'yı kolyeyi çalmakla görevlendirir. Bu arada belirtelim ki, bu vodvilvari bölümler ilginç bir şekilde Yunan mitolojisinin grotesk hikâyelerini hatırlatır; örneğin kar ısını Ares ile yatakta yakalayan Hephaistos aşıkları n üzerine bi r ağ fırlatır ve onları bu şekilde Olymposluların ön ü n e getirir, onlar da elbette g ülrnekten kırılır. Mito loj i-
' lerde bu tür gülmeceler es geçilemeyecek kadar azdır. Özellikle Keltl erd e egemen olan insan özgürlüğünün anlamını açığa çıkaran doğaüstCı güçler nezdinde bir iraniye tanıklık ederler. Bu kötü yürekli, kaçınılmaz bir şekilde, jandarmanın ve sahte kahramanların; ezeli düşmanı Afacan Till'i, hatta Polichinelle'yi hatırlatır.

■^Dumezil, a.g.e.

Loki'nin diğer yorumlarına da bir göz atmak gerekir. Su tanrısı olduğu söylenir. Oysa bu tam da, Vçda ateş tanrısı ve aynı zamanda da su tanrısı Agni'n in durumudur, "suyun içinde sönmüş ateşin ruhu bulunur." Dumezil. Loki'yi, yeraltı güçlerinin tanrısı diye de adlandırır: Çok basit benzerlikler yaptığıma üzgünüm fakat bu da Agni'nin durumudur: Bu H int-Ari tanrı da Yeryüzünün derinliklerinden doğmuştur.^^

Dumezil'in bir gözleminden yola çıkan Eliade, Loki'nin Şeytan olduğuna ikna olmuştur. Gerçekten de, DumezH, Loki'nin şeytansı bir kişilik o la n ve "çağımızın iblisinin en üstün cisimleşmesi" Duryodhana'mn benzeri olduğunu belirtir.[26] Oysa Eliade abartmaktadır. Benzerlik kes indir, fakat Duryodhana, Mahabharata'da Şeytan değildir,[27] dünyanın sonunun sorumlusu ise hiç değildir. Kuşkusuz tiksinti verici bir karakterdir; yaptığı en blŴyük haksızlık prens Yudhisthira'nın bütün servetini zarda kazanmış olmasıdır, fakat sonuçta Yudhisthira,

---

^^DumĞzil Kelllerin, Geımenlerin ve Osetlerin ya da Iskiderin efsanevi temaları arasındaki önemli benzerliğe şaşırır (ya da şaşırmış gibi yapar), böylece okuru Him-Ari akımının değişik dailannın yüzyıllar boyunca ve tüm farklılıklarla, pek az değişmiş eski temalan koruduklan varsayımını kabul etmeye yöneltir. Kuşkusuz, Iskitlerin Ketderden farklı bir tarihleri vardır, fakat akrabalıklar sürmektedir.

[26] Mircea Eliade, *Histoire des croyaıices et* des idees religieuses, ll: *De Gauta}u uddha* cıı ı triomphe du christinıisnıe, Payot, 1978.

[27] Mahabhfl(a£a, yani "Bharata'lann büyük şiiri," ya da "Bharata prenslerinin büyük şiiri" (bharntrt Sanskritçede "oyuncu" anlamına da gelir), Him'in iki büyük epik şiirinden biridir, digeri ise Raıiıayana'dır. Onsekiz kitaba bölünmüş yüz bin dizeden oluşur, Ilyada ve *Odysseia'nın* bir araya gelmiş cilderinin sekiz katını temsil eder ve düzenlemesi Visatya'ya atfedilir, lö IV. yüzyıldan bu yana var olduğu sanılmaktadır. Tarihsel.olgulara, kuşkusuz Kurularla Pandular arasındaki savaşa dayanmaktadır. Dinsel mezheplerin etkisi altında, görünüşte birçok kez yeniden düzenlemeye uğramıştır ve sonuçta, hüküm sürmüş olan prensler Hastinapura, Dhiriıarashtra, Pandu ve Vishna destanından başlayarak anlatılan olaylann büyük ölçüde mitleştirilmesine vannışnr. IS V. yüzyılda, otoritesi, yargı görüşü bildirecek kadar artmıştır.

göksel güçler köpekleri kabul etmediğinden, köpeğiyle birlikte gökyüzünün kapılarından geçmeyi reddettiğinde onun ruhunu çalmayı denemez bile.

Ardından, burada Şeytan düşüncesinin ana bir teması söz konusu olduğundan, dünyanın selameti ve yazgısı, yani yine nihai amaçlar ya da eskatoloji söz konusu olduğundan, dinlerin evriminin kaçınıl maz biçimde Hıristiyanlığı hazırladığı şeklindeki moda bir düşünceyi incelikleriyle belinmek belki yararlı ol ur. Kelt Ragnarök'ü kuşkusuz dünyanın bir sonudur, fakat tektanrılı üç dinde sunulduğu şekliyle d ünyan ı n sonu, evrenin nihai sonu değildir. Gerçekten de, yukarda betimlenen korkunç kavgadan sonra, "hiç olmadığı kadar verimli, yeşil, güzel, yeni bir toprak ortaya çıkar. Öncekinden daha parlak, ye ni bir güneş gökyüzünde d önmeye başlayacaktır," diye yazar Eliade.[2]11 Sırası gelmişken inceleyelim, bu düşünce Yeni İmparatorluk koşullarında Antik Mısır'da geçerli olan fikirle hemen hemen aynıdır. ₂®

Söz konusu dünyanın sonu büyük bir döngünün tamamlanmasıdır; ardından bir başka döngünün başlangıcı gelir. Eğer Loki burada baskın bir rol, aslında kavgacı bir provokatör rolü oynuyorsa bunun ned e n i, "Germen m itle rin in bir kahraman tanrılar miti aktarmalarıdır. Bu mite göre, kavga dünyanın düzenini sürdürür ve yeni bir evrenin şafağından önce onu yok eder." Bu, kavga etmenin iyi olduğu a nlam ına gelir, çünkü kavga güçler dengesini korur ve aynı zamanda dünyanın yenilenmesini sağlar. Bu inancın yankısı bir Ona-Amerika geleneği olan potlatch'cla görülür; bu gelenekte herkes yenilerini edinmek için belirli tarihlerde sahip olduğu bütün çanak çömleği yok eder.

Dolayısıyla Loki'de Şeytan'ın bir habercisini görmekte ısrar etmek

---

^^Eliacle, a.g.e.
29Rkz . bölüm 10.

boş unadır. Sonuçta Loki, ilk bakışta soğuk şakalar yapan biridir,[10] ikinci olarak tıpkı önceden- belirtilmiş olan Yorubaların dininde^ meslektaşı Eshu gibi, dünyanın d üzeni için gerekli bir güçtür.

Zaten Kel tlerin bu tür kişilikler yaratmada benzersiz bir dehaları vardı. "Zehirli dilli" Bricriu buna örnektir. Tanrılıkla hiç ‘ ilgisi olmayan Bricriu, efsanevi kral Conor Mac Nessa'nın yönetimindeki Ulster kabilelerinden birisinin efsanevi şefidir. Övüngen biridir, bütün konukları nın konukseverliğinden övgüyle söz etmelerini ister; kaba biri olsa da, her tarafta taklit edilen olağanüstü bir kale inşa ettirmiştir. Fakat aslında, der “Şampiyonun Payı"[31] adlı hikâye, o kargaşa yaratan biridir. Örneğin bütün Uls ter şeflerini evine davet eder ve her birini tek- tek, kralın şampiyona vereceği hediyeyi kazanacağına ikna eder. Şölen günü geldiğinde doğal olarak rekabet kötü bir biçim alır, herkes ünlü hediyeyi istemektedir. Daha kötüsü, her birinin karısını, hepsinin en çekicisi olduğu konusunda ikna ederek baştan çıkarmayı dener. Fitne tohumları ekmekten büyük zevk alır.

Bununla birlikte bir Şeytan değildir, anlayışlı hatta peygamb e rvari biridir[12] ve ileri dönem belgelerinde, diye belirtir Dumdzil, “genellikle bir oHam, yatıı bilge olarak gösterilmiştir.” Eğer kötü yürekliyse bu, ne dilini ne de bir s ırrı tutabildiğindendir, yoksa alnında yumruk gibi büyük bir kan çıbanı çıkar.

Diğer bir hayta örneği, Evnissyen’dir. Birbirleriyle iyi anlaşan in-

---

[30] Jan de Vıies, Loki'nin edebi kaynaklannın incelenmesine geniş bir araştııma adamıştır ve Loki'nin kişiliğinin ileıi tarihlerde alçaltıldığım, başlangıçta Loki'nin öncelikle bir hırsız olduğunu belinir: Tanrılardan gençlik elmalannı (Herakles'in ele geğirdiği Hesperidlerin bahçesinin altın elmalanm'l benzetilir) Thor'un kemerini ve eldivenlerini, Freya'nın kolyesini çalar. Dumdzil'e göre, bu hırsız prototipi ilk Hint-Avrupa mitolojilerine kadar uzanır,. bunun bir kolu Helenlerin hırsız-tannsı Hermes mitini yaratmıştır.

[31] Delaney, a.g.e.

[32] Eliade, a.g.e.

sanları birbirine düşüren, kimi zaman çekilmez biridir; üvey kız kardeşiyle evlenen Irlanda kralına verilen atları vahşice sakatlar, böylece savaşa neden olur, fakat başka vesilelerde, barışın kutlandığı şölen salonunda, çantaların içine savaşçıları saklamış olan Irlandahların kurnazlığını anlayışlılığı sayesinde bozar. [33]

Dumezil, bir başka mitik kişilik olan Sydron'u da Loki ve Bricriu'ya benzetir. Sydron, kayıp bir "ırk" olan Nartlara atfedilen efsanelerden çıkmıştır ve birçok Kafkas kabilesi bu geleneği sürdürür: İskit, Sarmat, Alan ve Roksolan kabilelerinin soyundan gelen sonuncular Osetler, Tatarlar, Doğu ve Batı Çerkezleri, Çeçenler ve Inguşlar.[34]
O da "kötülük yapmaktan zevk" duyar. ve "Nartlarm baş belası" diye adlandırılır. Bilinçsiz ve sefih biridir, mutsuzlar ve can çekişenlerle alay eder ve kötü oyunlar oynar. Ayrıca, şeytansı ataları olduğu da varsayılır: Doğumuna ilişkin bir yoruma göre bir şeytanla güzel bir Nart'ın -oğludur; bir başka yorumda, bir lanet sonucu hamile kalmış dişi bir şeytanın oğludur.

Işte, ilk bakışta, Şeytan rolü için akla yatkın bir başka aday. Ne yazık ki, Nartlar onu genellikle anlaşmazlıklarında hakem olarak seçerler, çünkü çok akıllıdır ve kötü yürekliliğine rağmen onlara hizmet eder, örneğin Nartlan esir almış devlerin tuzaklarını bozmuş ve onları ökseye batırılmış koltuklara oturtmuştur; burada, dayanılmaz bir şekilde, Polyphemos'un tutsağı olmuş arkadaşlarını kurtarmak isteyen Odysseus'un kurnazlıklarını hatırlatır. Dahası, Syrdon, Nartlar için av hayvanı bulur. Bu pek şeytansı bir şey değildir. "Nart Uryzmaeg ve Uaerp ve Aeldar" hikâyesinde,[35] cesur bir rol bile oynar, çünkü ününü kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olan ünlü Uryzmaeg'i kadın düşkünlüğünden vazgeçirir. Aynı hikâyede, 'Tanrı

[33] Delaney, a.g.e.
[34] G. Sanajev, aktaran Dumezil, a.g.e.
[35] B?aıı?ı. tlıe Dauglıtcr of LLyr, aktaran Delaney, a.g.e.

[Syrdon'ul Nanlar kesin olarak onsuz yaşayamasınlar diye yaratmış-m," diye eklenir. Bu, bizim Şeytan'ımızın rolüne ve onun Tanrı'yla ilişkilerine pek uygun bir şey değildir.

Bundan çıkan sonuç Syrdon, Evriissyen, Loki, Cuchulainn ve Bric-riu'nun Keh karakterinin bir yanını temsil eden kişilikler oldukları-dır; kavgacı, övüngen, vahşi, kurnaz, ama zeki ve özünde halkları on-lara ihtiyaç duyduğunda iyi ve fedakar olan çocuklardır' Nasreddin Hoca'nın ve Afacan Till'in kuzenleridirler, hatta gece toplantılannda şaklabanlıkları ve marifetleriyle güldüren kurnaz tiplerin, bizim Po-lichinelle'imizin, Türklerin Karagöz'ünün ataşıdırlar. Göksel gücü temsil ederek jandarmayı kandırdığmda alkışlanz, fakat dayanılmaz biri olduğundan, jandarma tarafından pestili çıkana kadar dövüldü-ğünde de güleriz. Sürüleri çalan Hermes'in işlediği suçlarda onun iziy le karşılaşınz. Oysa Hermes, Şeytan değildir.

Demek ki Keltlerde Şeytan yoktuc Tıpkı tüccar ve korsan, güçle-rinden gurur duyan, öncelikle cesarete değer veren Yunanlılar gibi saygısız, maceraperest, batılinançlıdırlar kuşk usuz, fakat zekaÿla lan-rıların öfkesinin caydırılacağına da inanırlar, toplumların kabile yapı-larını koruduğu küçük krallıklar hal inde sağa sola dağılmışlardır, merkezi ve merkezileştirici bir iktidar asla kurulmamıştır.

Şeytan'ı doğal olarak' yaratan Iranlılarda gördüğümüz bu evreye Kelt dininin nasıl asla erişmediğini bilmek kalır geriye. Kökleri yine de ortaktır ve III. bin yılda Avrupa'ya vardıklarında, hiç kuşkusuz, I rani ılara Alırimanlarını yaratmalarını sağlayan aynı özü taşıyo rlard ı.

Keltlerin Şeytan'larının "olmaması" dinsel yapının hatası mıdır? Pek öyle gözükmemektedir: Diodoros'un "filozof ve teolog" olarak nitelediği Kelt rahipleri (druidler),^^ Kelt toplumlarında Iran münec-

36Yunanlılar ve Romalılar bunlara önceleri druidai, dniides, drysidfle, dryadae nı verml.şlerdi. Norton-Taylor şöyle yazar: "lS 1. yüzyılda Galiçya'da dava v kili mevkiini işgal eden Yaşlı Plinius, "meşe" anlamına gelen Yunanca

cimleriyle aynı rolü oynamış gibidirler. Gördük ki, bunlar korkak din adamları değillerdi; savaşların ortasında yer alıyorlar, kendi taraflarının savaşçı coşkusunu körüklüyorlardı. Ayrıca, oldukça ilginç b i r şekilde, lskenderiye'nin Yunan bilginleri onları Hindu müneccimle ri ve brahmanlara benzetmişlerdir; hak ettikleri prestij ve yetenekten daha fazlasının bahşedildiği sanıldı; durum bu değildir. julius Sezar onlara dinsel bir rolün dışında, hukuksal bir rol de atfediyordu: "Yargı bildiriyorlar ve cezai ve hukuksal durumlara bağlı zarar ziyan bedeli eri ne ve cezala ra karar veriyorlardı, aynı zamanda miras ve sınır anlaşmazlıklarında karar veriyorlardı. .." Mahkemeler yılda bir kez, Charles yakınlarında, Carnutes topraklarında toplanıyorlardı. "Anlaşmazlık içinde olan herkes, dört bir yandan bu mahkemelere başvurmaya g e l i y o r d ü . O y s a "lrlanda yasalarının eski metinlerinin belirtiğ i gibi, Kelt yasasına göre, sadece suçlunun kendisi değil, tüm yakın akrabaları da işlenen suçtan sorumlu tutulabileceğinden tüm ai- Jeleri davaya dahil eden" bu yargılar hiç de basit değildi. Örneğin sürüsünü komşusunun tarlalanna salan biri bütün bir mevsim boyunca tarlalarını komşusunun kullanımına verme emri alabilirdi."[36] Demek ki işlevleri aynı d ö nemdeki hahamlarınkine benzemektedir.

Rah i plik rolünün yasa koyucu rolüyle böyle özdeşleştirilmesi te-

---

sözcügün dnıs olduğunu fark edince onlann adlannın belki de bu ağacın adından türemiş olduğunu ileri sürdü..." Birçok Avrupa dilinde, diye devam eder bu tarihçi, dru lerimi "güçlü" aniamma gelir (Fransızcada oldugu gibi), oysa kr "wid" ve bazı değişkeleri genel olarak "bilme"ye denk düşer. Dolayısıyla. Kelt lahiplerinin [druidlerl hem bilge olduğunu hem de kurallarından bazılarını meşeleıin altında gerçekleştirdiklerini öne süren benzerliğe baglı olarak sözcüğün eiimolojisini belirkrnek güçtür.

37 Norton-Taylor, The Celts; "Mesela tJlad," *Mediaeval and Modern Irish Series* X!11, Dublin, 1941.

38 Jules Cesar, Coıtuıienlnrii *ele bellogallico,* yayma hazırlayan Maurice Rat, Flammarion, 1964.

okrasinin tipik özelliğidir;'^ tran teokrasisinde bu daha karakteristiktir. Darius örneğinde gördüğümüz gibi sadece kral yasa koyucudur. Gerçekten de Keltler, toplumu, müneccim ve yasa koyucu olan rahiplere, savaşçılara ve özgür insanlara, yani inek sahiplerine bölüyorlardı, diye yazar Eliade.° Dolayısıyla rahipler, Kelt toplumsal piramidinin en. tepesinde yer alıyorlardı, çünkü hukuksal iktidarlarının gücünü gördük; bu iktidar onları, kabile şeflerinden daha yüksek bir sıraya değilse de, onlarla aynı sıraya yerleştiriyorlardı. Dolayısıyla, Iran müneccimlerinin yolunu hangi olgudan dolayı izlemedikleri ve bir tek Tanrı'nın ve onun karşısında da bir tek Şeytan'ın resmen ilanma varan panteanun merkezileştirilmesine –ya da daha doğrusu, birden fazla Kelt merkezi dikkate alındığında merkezileşmelere– yol açmadıkları sorulabilir.

Bu durum ancak belli sayıdaki faktör bir araya geldiğinde anlaşılır. Öncelikle, Kelt toplumu, Eliade'ın söylediği kadar katı değildi. Yapılar (toplumsal hiyerarşiyi koşullandıran ekonomik yapılar) bir kraliyet yönelimi ve yerleşik bir rahipler gövdesiyle iyi tanımlanmış olsa da, büyük bir toplumsal hareketlilik de gösteriyordu, çünkü savaşçılar, seçkinleri oluşturan bilgeler ve hatta zanaatkarlar "başarılarına ya da talihsizliklerine bağlı olarak kralın iyi niyetine tabiydiler.[39] Demek ki, bu yapı esas erdemin, feodal bir toplumda hayal

---

[39] Dumézil'in ünlü üçlemesini burada da aynntılanyla belirtmeye' çağıran özdeşlik.

[40] Eiiade, a.g.e. Aslında Norton–Taylor, The Celts'de şöyle belirtir: "Eski yasa n tinlerine göre, tipik bir özgür insan yedi inege, bir boğaya, yedi domuza, doğurgan bir dişi domuza, yedi koyuna, bir ala ve yılda yedi inek yetiştirrnek için yeterince geniş otlaklara sahipti." Aynca: "Diger üç çiftçiyle birlikte bir sa bana, bir saban demirine, bir öküze, bir üvendireye ve bir yulara sahipti; yine onlarla birlikte bir fınn, bir değirmen ve bir tahıl ambarını paylaşıyordu."

f^Nonon–Taylor, The Celts. Rollerin bu paylaşımı, Dumezil'in bütün eski toplurnlara atfenigi savaşçı–rahip–çiftçi üçlemesine, eksik olarak, bir kez daha denk düşer. Bu şemayı bütün Hint–Avrupa topluınlanna uygulamanın güç–

edilebilecek olan şeyin tersine, kişisel cesaret, yani b i reysell ik olduğu bir "meritokrasi"ydi.

Kelt soyundan gelenler, Hıristiyanlaştırıldıklarında bile, efsanelerinin üne l<avuşturduğu, savaştaki şaşırtıcı vahşilikler i ni korurlar. Vikinglere Hıristiyan bağışlayıcılığı öğretildikten çok sonra derlenmiş kahramanca mücadele ve savaş derlemesi olan Feroienlerin Sagûsı'nda.[1][2] kaybolan savaşçıların intikamını almak ya da kişisel anlaşmazlıkları çözümlemek için temel retorik unsuru olarak balta ve kıl ıç görülür.'insanlar başları koparılmış, kolları kesilmiş, delik deşik edilmiş- ya da ikiye böl ün müş hnlde sinekler gibi öldürülürler. Kelt küİLüründe başat olan kahramanlar kültü, Iran toplumlanndakiyle karşılaştırılamaz biçimde güçlüdür. Dolayısıyla tanrılar güç tannslydıbr ve zayıflık tanrısı asla olmadığından bu eksikliği temsil' eden karşı-tanrı da var olamazdı. Hakiki teorik güç olan Şeytan, eğer cesarete, zekâya ve kurnazlığa sah ipse bir d üşman olamazdı."[3]

Ayrıca, Kelt toplumlarının hepsi kabile toplumlarıydı, yani merkezileşmiş bir din adamları sınıfının' emrindeki birleşik bir dini .gerektiren merkezileşmiş bir devlet oluşıurmuyorlardı. Asla büyük bir devlet ya da büyük bir Kelt metro polü olmadı. Her kabilenin komşu bbileden bağımsız kendi rahipleri vardL Roma imparatorluğunun sonuna kadar Keltler sürekli değişen ve hareket halinde bir mozaik oluşturdular, .]ütler, Angıllar ve Saksonlar Ingiltere'yi fethederek orada yedi küçük devlet kurdular ve kendi paganizmlerini oraya ithal et-

---

lükleriae ilişkin Renfrew'in Archoeology aid Longuoge'daki açıklamasına da dikkat çekelim.

Hjean lîenaud'nun çevirisi ve sunuşu, önsöz Regis Boyer, Ln *Saga* des Feroieıis, Aubier-Monıaigne, Paris, 1983.

^■^XIX. yüzyılda romantizmin getirdigi bireyciliğin zafennin, klasisizmin uyguladığı Greko-Romen uygarlığının kurallan tarafından uzun süre gölgede bırakılan Kelı kültü ve mitlerinin yeniden keşfinin bir sonucu oldugu ileri sürülebilir.

tiler. Franklar, Vandallar, Alamanlar, Ostrogotlar, Vizigotlar ve sayısız başka halk, kıtada, güvenlik içinde yerleşecekleri bir yer aradılar.44 Ilk Avrupa krallıkları yavaş yavaş biçimlendikten sonra bile Hebrides Ad'aları'nı, Orkne/leri, Shetland'ları, Man Adası ve Dublin'i yöneten Vikingl er göçebeliklerine, talan ve fetihlerine devam ettiler, [ırsai buldukça akınlarını, talanlarını, yıkım ve fetihlerini kıta üzerine, Paris ve Hamburg'a kadar yaymaya kalkıştılar. tsveç Vareglerini Novgorod'a kadar püskürten Vikingler 896 yılında Seine ağzına yerleştiler ve daima pagan kaldılar.^^ Vikinglerin Hıristiyanlaşurılmasının yaklaşık olarak 1000 yılına kadar uzandığını hatırlamak gerekir. HkViking devleti, 600 yılında Ynglingler hanedanından Uppsala kralları tarafından birleştirilen İsveç'tir. ve Vikinglerin korsanlıktan ilk vazgeçişleri 911 gibi geç bir tarihte Seine Vikingleri ile Frank kralı Basit Charles arasındaki Saint-Clair-sur-Epte Anlaşması'yladır.'^

Nihayet ve paradoksal olarak, Kelt halklarında ulusal bilinç asla olmad ı: Örneğin 450 yılında Kelt Bretonlan Galler Ülkesi'nden çıkarmak için onlara karşı savaşanlar Kelt kökenli Jütler, Angıllar ve Saksonlardı ve 862 yılında Northumberland ve Doğu Anglia'yı almak için Kelt AngıUar ve Saksonlara karşı savaşanlar da yine Kelt, Danimarka Vikingleriydi. Her Kelt kabilesi diğer Kelt kabilelerinin mal varlığını kıskanırdı. Bu koşullarda örgütlü bir din oluşturmak olanaksızdır.

O dönemde Normar:ılar denen Keltler yerleştikleri yerlerde, Ingiltere ve Normandiya, Apulia ve Sicilya krallıkları gibi devletler kur-

---

^H.R. Ellis Davidson, a.g.e.

i'Crmıd Atlas *Iıisiorique,* editions du Livre de Paris-Stock, 1968.

Grmıd Atlns h(stûriqtte. Yine de Ingiltere. VII. yüzyılda kısmen Hıristiyanlaşun dı ve üç kilise vardı: Galler ülkesinde Breion kilisesi, lrianda-lskoçya ve Anglosakson kilisesi. Bir tanesinin, Papa Büyük Gregorius tarafından gönderilen ilk Canterbury piskoposu Theodore de Tarse sayesinde Roma kilisesiyle sıkı ilişkileri vardı.

d aklarında ya da Kiev Imparatorlugu'nda, Polonya Dükalığı'nda ve Macaristan Krallıgı'nda olduğu gibi devletlere katıldıklarında, kıtaya güçlü bir şekilde nüfuz etmiş olan H ı ristiyanlığın etkisi altına girer – ler. Dinleri, yeniden örgütlenemeden yok olur, birkaç tören ve efsanesi Hıristiyanlığa kalır. Kültürel etkileri XIX. yüzyıla kadar yitip gider; bu yüzyılda, bireycilik ve kahramanlık kültlerinden yana, özellikle Anglosakson edebi nostaljilerde yeniden dirilir. Son büyük göçebeler 'olan Vikinglere gelince, onlar yerlerini, daha önceleri başka Keltler tarafından kurulmuş krallıkların etkisine bırakırlar. Reğis Boyer'nin yazdığı gibi, eger "her şey ölçülmüş olsaydı, Viking etkisi Orta ve Güney Avrupa için belirleyicı olmazdı," ve "Doğu Avrupa'da kısa sürede ortadan kaldırılır ve nihayet Batı, Avrupa'da pek kalıcı olmazdı,"'[17] istikrarl ı ve güçlü d insel ve politik rejimlere çarpardı.

Göçebeliklerin ve gürültü patırtının sonunda Şeytan devreye gire r; Kelt gözüpekliğinin üstesinden gelmesi için sonunda Şeytan'a yaklaşık otuzbeş yüzyıl gerekti.

H Rˆegis Boyer, yg,^dıasil, icı religion des nıcieıis Scoıidiıiaves, Payoı, 1992.

8.

YUNAN YA DA ḌEMOKRASİ YOLUYLA KOYULAN ŞEYTAN

Yunan'a ilişkin sıradan düşünceler üzerine – Yunan tanrılannın tuhaf kökenleri ve düzensiz davranışları üzerine – Olympos'ta Şeytan'ın yokluğu üzerine – Yıman'ın Tanrılan karşısında kahramanca saygısızlığı ve özgürlük duygusu üzerine – Helenik ve Helenistik dünyalarda batılınanç-lar üzerine – Platon'un özel olarak büyücülük ve genel olarak din hakkındaki bulanık düşünceleri ve mistisizmi üzerine – Yunanlıların iç sıkıntılarıyla ve Dionysik, Eleusiyen ve Orphikçi sırlarıyla başa çıkma biçimleri üzerirıe – Yunan demokrasisinin Şeytan'a karşı koruyucu rolü üzerine.

Yıınan'da Şeytan'ı aramak ilk bakışta tuhaf gelebilecek bir fikirdir: Yunan'da Şeytan'ın olmadığını biliyoruz. Bunu nereden biliyoruz? Çünkü,' Şeytan'a inanmak insanlara can sıkıcı bir görünüş verir. insan derken sanatı kastediyorum, çünkü geçmiş çağların insanlan kendileri hakkında bizde bu imgeyi bırakmışlardır. Gotik sanatın kişileri, Bizans kişilikleri gibi, kısmen hasta görünüşlüdürler; bir deri bir kemiktirler ve yüzleri kırış kırıştır. Ünlü Reims Gülümsemesi neredeyse tüm gücünü yitirmiştir ve yüce lsa'nın İstanbul Ayasofya'daki donuk yüzü kuşkusuz tanrısallığın sevincine kanıt -değildir.

Tüm Hıristiyan sanatı, Rönesansın getirdiği canlanmaya kadar, gülümsemeyi ve bedenlerin güzelliğini bilmezlikten gelir. Gülümseyen ilk kadın -La Jaconde- yine de kısmen yas içindedir; bu saygısızlığıyla şaşılacak bir üne erişmiştir. Gülümsemesi gizemli olduğundan değil, gülümsediği için! Ya da daha ' doğrusu, Yunan sanatının arkaik gülümsemesine, houroi'lerin hafifçe alaycı ve muzafferane gülümsemesine yeniden kavuşmuştur. Başlangıcından itibaren, Helenistik pathos'a, yani doğunun etkisine kadar, "Laokoon ve Oğullan"na ya da Bergama'daki büyük sunağa gelip kararmadan önce, Yunan sanatı uyumlu mimarisin den resimli vazolarındaki kişilere kadar gülmeye devam edecektir. Bunun nedeni basittir: Çünkü tanrılarının düşmanı olmamıştır. Tanrısallık muzaffer olduğundan insanlık da huzur içindedir. Ya da tam tersi.

Demek ki, araştırma, Yunan'da niçin Şeytan yok sorusuna yanıt verme dışında boşunadır. Şeytan'ı n yaratıcısı Irm-t Hint-Avrupalılanna zaman ve mekan içinde bu kadar yakın olan Yunan nasıl olmuş da bu

akımm dışmda kalhıştır? Tanrılarında, yani, insanlarında –çünkü tanrıları kendi imgelerinden yaratanlar insanlardır– bu kadar özel olan nedir?

Yunan tanrılarından söz edildiğinde, genellikle hafif giyimli, bencil bir yaşam süren ve insanların işlerine ancak kendi kavgaları yararına karışan kahramanlar temsil edilir. Bu anlayışın, bireylerin ve toplulukların edimlerini, Sodom ve Gomorra örneğinde görüldüğü gibi dengelemek pahasına sürekli ve kıskançça gözlerle gözetleyen tanrısallık anlayışlarıyla ve Essenlilerin uç örneğinde ya da Hıristiyan dinsel tarikatlarında olduğu gibi her edimin tek Tanrı'ya tapmmaya adandığı kabul edilen tektanrılı dinlerle kıyaslanacak hiçbir şey yoktur.

Tektanrılı dinler açısmdan bu tanrılar gülünç değilse bile, ciddiyetten uzak görünürler. Bu tanrıların hiçbiri, günümüzde egemen olan tektanrılı dinlerin tanrıları olan Yehova, Tanrı ya da Allah'ın çağırdığı varlığın fışkırmasına; bireyin döküntülerini yakıp kavuran ve onu inanç aydınlanmasına doğru yöneltmek için olumsallıklarından arındıran aşkın kaynaşmaya yol açamaz. Bir durumdan diğerine geçişle ilerleme kaydettiğine sık sık inanan insan ruhunun doğuştan küçük bu kusuruna, "tarihin ilerlemesi" yanılsamalarının yansısına boyun eğilirse, tanrısallığın tektanrılı tasvirinin Olympos'un hakimi Zeus'unkilerle kıyaslandığında daha geniş, daha derin, daha dinamik olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bu durumda Yunan ve Roma dinlerinde Şeytan'ı ve önbelirtilerini bulmaya yönelik tüm aramalar gülünç olacaktır, çünkü tektanrılı dinlerin Şeytan'ıntn soykütüğünde gerektiğinde yer alabilen yolunu şaşırmış bazı canavarlar Yunan mitolojisinde yer alsa da, bunlar Arlesli Tarasque'dan daha ilginç olmayacaklardır. Gerçekten de, herkes ancak hak ettiği düşmanı bulur. Eğer böyle olsaydı Yunan, insan ruhunun tarihinde garip bir andan, ürünleri en fazla müzeler ve uzman

kitapları için yararlı olabilecek arkaik bir rastlantıdan başka bir şey olmazdı.

Oysa –ve uzun zamandır bilindiği gibi'–– her şey çok başka türlüdür. Ne Yunan ne de Roma olmadan tarih tasarlanamaz.

Önce Rönesans'la, ardından XVlll. yüzyılda, toprak araştırılmaya ve Yunan uygarlığıyla biraz daha bilimsel olarak ilgilenilmeye başlandığında art arda yapılan keşiflerinden bu yana algıladığımız haliyle Yunan, .gerçekten de, bu "rastlantı"dan çok daha fazlasını oluşturur: Burası, her insan için tektanrılı dinler tarafından yerleştirilmiş olan "Şeytan yoksa Tanrı da yoktur!" eski düşüncesi ile özgürlük arasındaki clLiellonun cereyan ettiği, cereyan etmesi gereken arenadır. Şey–Lan'ın yokluğunda insan varlığının dinsizliğe teslim olacağı düşüncesini sadece bu ölümcül kavga boşa çıkarabilir.

Sonuçta bu Theseus'un Minotauros'a –ₒndan boynuzlarını almış olan bizim Şeytan'la uzaktan karşılaştınlabilecek tek Yunan canavarı–brşı mücadelesidir. Kadın ve korkunun garip ve kaçınılmaz, birleşimiyle Minotauros simgesel olarak Ariadne'ın üvey kardeşidir! Yunan'ı incelemek, dibinde canavarın sinip saklandığı labirente girmek ve ardından, sonunda bize denizlerin özgürlüğünün sunulduğu metafizik boğa güreşine katılmaktır. Tuzlu nefes Hayvan'ın soluğunun canavarca anısını yok eder, denizin köpügü de onu kandan, salya ve terden temizler.

Yunan'a hayranız, çünkü Şeytan'dan kurtulmuştur.

Fakaı hangi Yunan? Uzun süre boyunca sövüp sayılmış ve XVIII. ve XIX. yüzyılların teorik tasvirlerinden ödünç alınmış ve daha genel olarak Yunan ve Latin Dili ve Edebiyatı'nda "Perikles Dönemi" diye adla ndı r ılan döneme, yani yarım asra dayanan Yunan. Oysa Attika dönemi, XIV. Louis döneminin Fransa'yı özetlemesinden daha fazla Yunan ruhunu ifade etmez. Yunan, deha tarafından bir çırpıda yontulmuş yekpare bir mermer değildir ve Romalılar da, hâlâ öğretildiği gibi,

bu dehayı Avrupa'nın geri kalanına aktarmaya elverişli hale birdenbire gelmemişlerdir. Yunanlıların gökyüzü, uyumlu renklerle boyanmış ve istikrarsız tanrıların doldu rduğu bir dekordan ibaret değildir. Helen ve Helenistik Yunan, tüm Akdeniz havzasına yayıldı; Asya sınırlarına bile uzandı ve İskenderiye'den kovulan Yunan Atina'ya ya da Korinthos'a olduğu kadar oraya dahil olmayı da, en azından, hak eder. Başlangıcından çöküşüne, lö II. bin yıldaki Mykene ve İH. yüzyıldaki Dor istilalarından VII. yüzyıldaki Bizanslı Heraklitlerin tahta çıkışlarına dek Yunan ruhu yaklaşık otuz yüzyıl yaşadı; "Çin" uygarlığı hariç hiç kuşkusuz başka hiçbir uygarlığın tanımadığı değişimlerden geçti.

Yunan, Zeus'un kafatasından Athena'nın doğmasını andırır biçimde bir güneş gibi doğmadı: Öncelikle, Homeros döneminde, genellikle küçük kralların iktidarına tabi olan ve Thucydides'in *Peloportez* Sava-{i'nın başında belirttiği gibi vurgun ve korsanlık dolu savaşlara teslim olmuş sınırlı boyutlarda bir sürü site-devletlerden ibaretti. Din, kuşkusuz, daha bronz çağından, ardından demir çağından beri vardı, [akat ülke yapıları gibi, dokusu gevşek ve karmaşıktı. Insanbiçimli kahramanları ve Rüzgârlar gibi, henüz doğru dürüst tanımlanamamış kahramanları işleyen mitler ve efsaneler dizisinden ibaretti.

Bu kuşkusuz bir falklor degiIdi, fakat kurallar getiren bir din de değildi. Tannlara yapılan ibadet "gelişmiş kurallar içermez ve bir din adamları sınıfının varlığını gerektirmez. Şereflerine bağışlarda bulunulur, içmeye hazırlanılan kupalardan yere dökülen şaraplar ya da tüm bir sürünün kurban edildiği hekatomb törenleri yapılır.[1] Bu özellikler son Helenistik ateşlerin sönmesine kadar varlıklarını sürdürdüler: Yunan, tanrılarıyla doğrudan ilişki kurar, tapınakların muhafazası ve bazı ibadetlerin yerine getirilmesiyle görevli olan ve daha

[1] "Homeros Uygarlığı," Eıicyclopfledıû Uıiversûlıs.

sonra ortaya çıkacak papazlar, Mısır ya da Iran uygarlıklarında olduğu gibi kendilerine emanet edilmiş iktidara asla sahip olmayacaklardır. Yunan panteonu y üzyıllar boyunca belirginleşecek ve zenginleşecek, ama asla karakter değiştirmeyecektir: Hayranlık ve korku duymaya layık bir kahramanlar topl umudur, fakat bunların hiçbiri Mutlak ly il ik ve Kötülüğün metafizik boyutlarına erişememiştir.

Yunan denen ve dünyada eşi olmayan insani sorunların bu çözümünün garipliğinin başlangıçta "Yunan" olan hiçbir yanı yoktu. Bu bir mozaiktir. Bizzat Herodotos'un söylediği gibi, dili Fenikelilerden, dini Doğu'dan, geçmişi Ege'nin kaba uygarlıklarından gelir.' Ve büy ük lüğü nün önemli b i r bölümü de hiç Yunan olmayan bir kahramandan, bir MakedonyalIdan, yani Yunanca bile konuşmayan yarı-göçebe bir halktan çıkmış olan bir barbardan, İskender'den gelir. XX. yüzyılın sonuna kadar Yunanistan Makedonya'yı istemiştir, tıpkı geçmişte italya'nın Savoie'yı ve Nice kontluğunu istemesi gibi ya da Almanya'nın Alsace'ı ve Lorraine'i istemesi gibi.

Tarihsel olarak ve harfi harfine söz edersek bizim Yunan ve Latin kültürümüzün "Yunanistan'₩ "Akropol'de ibadet"in ve ''Genz Park'ın beyaz Yunanistan'^ Dpkı Racine'in, Poussin'in, Stefan Georg'un ve I-lölderlin'in Yunanistan'ı gibi, British Museum'un Elgin mermerlerini sat ın alan KVIIl. y üzyıl Ingil tere's i de dahil olmak üzere, gerçekten de t;ım anlamıyla edebi bir kurgudur. Batı üniversite geleneğinin pek sevdiği Helenler, Winckelmann'ın bilgiçliklerinden, Goethe' nin verdiği değerden bu yana, haurlanamayan zamanlardan beri Yunan'ı işgal e tt iğine seve seve inanılan b u Helenler, Homeros'un döneminde, küçük bir Teselya kabilesinden başka bir şey değillerdi!

Düş ve cehalet ürünü olan bu Yunan, üç bin yıl boyunca Akdeniz'i çalkalayan bir su taşkınının köpüğüdür ve bazı akımları VII. bin yıla kada r bile uzanır. Çok sonraları "Klasik Yunan" halini alacak olan uygarlığın ilk wşlarını koymuş olan Mykene uygarlıkları, Girit etrafın-

da toplanmışlardır, buradan adım adım Kykladeslere ve birkaç başka adaya doğru yayıldılar. Oysa dört bin yıl önceden, yani taş çağı ve neolitik sonundaki Girit'ten daha az Yunan olan bir şey yoktur. tlk Giritliler Anadolululular ya da Kuzey Afrikalılardır,[2] hatta ikisi bir aradadır, Büyük Tanrıça kültünü sürdürürler. Kuzey'den çok Güney'le ilgilene nler daha çok Doğululardır. Mısır'la ilişkileri' gerçek olduğu kadar yaygındır da: Knossos sarayı Mısır'ın devasa tapınaklarının izini taşır. Taş vazoları bile Mısır vazolarının taklididir. Mısır'la ilişkiler ancak ll. bin yılın sonunda, XIX. Mısır hanedanı döneminde, Mykene imparatorluğu kralları ve firavunlar birbirlerini kıskanç gözlerle süzmeye başlayacak kadar güç ve özerklik kazandığında soğuyacaktır. Fakat yine de tanrıların kralı Zeus, müstakbel Kybele olan Büyük Tanrıça'nın gücünü dengelemek için yabancı topraklarda, Psychro yakınlarındaki bir mağarada doğdu.

Mykene uygarlığı lö 1250'ye doğru doruk noktasma ulaştı. Sadece Kykladesleri ve Sporadesleri değil, "bizim" Yunanistan'ımızı da, Messenia'yı, Peloponez'i, Kefalonya'yı, Attika'yı, Euboia'yı, Etolya'mn ve Teselya'nın bir bölümünü de işgal etti. Atina, Korinthos, Thebai, Delphoi, antik tragedyanın ve çağdaş imgelemin ünlü yerleri Doğulu fatihlerin sultası altındadır.

Mykenelilerin Yunan'ı bu dönemde kurdukları hayal edilebilir. Fakat böyle değildir. Bilinmeyen nedenlerle, Küçük Asya toplulukları

---

[2] Bu, Colin Renfrew'un *Archaeology&Language: Tiie* Puzzle *of Indo-European* Orıgfıis, Cambridge University Press, New York, 1985'te, en uç sonuçlarına kadar götürülmüş tezidir. Dilbilimsel örneklere dayanarak Anadolu'dan gelmiş Hint-Avrupalıların lö VII. bin yıldaYUnan'ı işgal ettiklerini ileri sürer. Bu tez, J.P. Malloıy tarafından ılımlılaştınımıştır *(In Search of* tlıe *Iıido-Europeaıı Language, Archaeology aid Myth,* Thamfis Hudson, Londra ve New York, 1989). Malloıy, Yunan'ın Renfrew tarafından belirtilen dönemden itibaren Anadolu işgali altında olduğunu kabul eder, fakat başka çalışmalar temelinde, Yunan'ın Anadolu işgalinin Balkanlardan yola çıkarak yeniden yapıldığını da ileri sürer. Aynca bkz. "Creıe," *Encyclopaedia Britaıuiica.*

ani bir yayılmacı atılıma maruz kalırlar. Proto-Kelt olan Illyrianlar ve Daçyalılar Balkanlara nüfuz ederler, o sırada Trakya-Frigyalılar ters yönde Anadolu'ya doğru ilerlerler. "Klasik Yunanlılar" diye adlandırılan Dorlar, Eolisler, lanialılar bu dönemde Helen yarımadasına sal d ır ıya geçerler, Mykenelileri geri p üskürtürler ve nihayet Yunan'ın öncüllerini kuraıiar. Bu işgalciler kimlerdir? Yabancı, barbar kabileler, Girit kökenli Dorlar, Asyalı lonialılar[1] ve yine Asyah olan, daha sonraki Frigyalılar ve Eolisler (Eolisler aslında Eolie Adaları'nı, bugünkü Lipari, kolonileştirmiş olan Knidoslulardı). Tümü de lonialılar ve Eolisler gibi yabancı kanıyla, Perslerle karışmış insanlardır.'[1]

Hepsi, az çok yakın tarihli, mitle re düşkün Hint-Avrupalılar olan bu topluluklar. bu miller aracılığıyla Yunan zevkini yayacaklardır. Çünkü Yunanlılar, masallara ve büyük anlatılara, trajik seyirlere, hatta komedilere hayrandirlar. Sophokles, Aiskhylos ve Euripides'in Yunan olması ve Romalıların asla onlara rakip yetiştirememiş olması bir rastlantı değildir. Bu arada, işgalcilerin hakkını verelim: Komşularını şaşkınlığa uğratan ibadet törenleriyle bu önemli tanrıları, Apollon'u ve Herakles'i Yunan'a sokmuş olan eski Mykeneliler, yani Dorlardır.

Demek ki şaşılacak şey, her şeye rağmen bir Yunan'ın var olmasıdır. Bu bitip tükenmeyen istilalardan ve birbiri ardına gelen bu melezlerin melezleştirilmesinden özel bir kültür doğmuştur. Çünkü bir Yunan panteonu vardır, hemen hemen ezbere bilinir. Oysa örneğin Hindu panteonu kadar paradoksaldır. Bizim güzellikle, ışıkla, ilahi parlaklıkla, yani ışıl ışı! bir gön ül yüceliğinin bütün erdemleriyle özdeşleştirdiğimiz Apollon, korkunç bir kıskançlık krizi geçirerek, kendisinden daha iyi flüt çalan satir Marsyas'ın derisini canlı canlı yüzer.

---

3 Herodoı, l; 146.

1 Georges Roux, La *M^sopotamie,* essoi *d'hisLoire poliitique, economique et* cule, Le Seuil, 1985.

Hükümdar Zeus, Hera'yla evli olmasına rağmen, dur durak bilmeden çapkınlık yapar, Antiope'yi, Alkmene'yi, Leda'yı, Europa'yı baştan çıkarır, fırsat bulduğunda da darkafalı davranır, çünkü güzel Ganymedes'i de kaçırır (daha az da olsa bir başka güzel oğlanın adı da geçer, Phaenos, sonunda göğe kaçar.) Denizler tanrısı Poseidon, Atinalılar Athena'yı ona tercih ettiler diye öfkelenerek su baskınlarına yol açar. Yine bir tanrı ve aynı zamanda topal bir demirci de olan Hephaistos'un eşi Afrodit onu Ares'le aldatır ve ıstırap ve zevk için kendini suçüstü yakalatır. Ruhları Cehennem'deki ikametlerine götüren Hermes, en iddialı dinlerden birine koruyucu olarak hizmet eden Hermes, Apollon'un sürüsünden elli inek çalar... Yunan tanrılarının çok insani zayıflıkları, cinayetleri değilse de suçları saymakla bitmez. Anakronizmler ve saygısızlıklar için pek az istek duyulsa da taşkınlıklarının Offenbach'ın müziğinden daha soylu bir şeyle eşlik edilmeyi pek hak etmediğini kabul edebiliriz. ,

Baştan çıkarıcı, hırsız, sadakatsiz, gaddar, katil, öfkeli, sinsi;işte, hakikatte, güzel tanrılar!Bu kadar az çekici imge nereden kaynaklanır? Öncelikle, Olympos güçlerinin sonuçta insan zekâsının ürünü olduklarını hatırlamak gerekir. Yine de, insan soyunun sözcüsü olduğunu öne süren ve ' göksel ateşi çalıp yeryüzüne getiren Prometheus'un yazgısına maruz kalmamak için temkinli olmak yerinde olur; bu, Prometheus'a, sonsuza dek kayaya zincirlenip Ze us' un kartahnın karaciğerini deşmesine mal olmuştur. Bu güçler gerçekte kincidirler ya da en azından böyle kabul edilirler. Kuşkusuz güçlüdürler, fakat ahlaklılıkları olsa olsa şüphelidir; çünkü bu tanrılar genellikle sefahat düşkünüdürler. Yunan'ın ahlaki olduğu, ama ahlakçı olmadığı doğrudur.

Roma'nin çöküşünü ve Barbarlarıı. iktidara gelişini izleyen yıllarda Yunanlıların tanrısallığın gelişiminde hiçbir katkıları olmamış mıdır? Tanrısal ilkeden yüksek hiçbir erdem tasarlamamışlar mıdır? Kuşkusuz, Hesiodos'un kozmogonileri doğaüstüne fazlasıyla çağrıda

bulunur. fakat Yunan tanrıları ölümlülerin eleştirel bakışına tabi kalırlar: Onlara karşı pek iyi niyet beslenmez ve etik de onlardan kaynaklanmaz. Her zaman ve zorunlu olarak iyi yürekli değillerdir. Örneğin Athena, annesi Klyiemnestra'yı öldüren Orestes'i koruması altına alabilir ve Bilgeler Kurulu'nu topladıktan sonra, teraziyi ondan yana eğebilir, yine tıpkı I[yada 'da olduğu gibi, Diomedes'in safında dövüşerek taraf tutabilir: Ölümlüler için şefkitin (ve başkalarını küçümseme ya da düşmanhğın) iyi kanıtları. Fakat tanrılar, Pandora'nıri kutusunun kanıdadığı gibi, doğaları gereği iyi değillerdir: Bu kutu, Pandora'nın kocası, Prometheus'un erkek kardeşi Epimetheus'a Zeus'un hazırladığı zehirli bir hediyedir. Bir gün, meraka kapılan Pandora kutuyu açar ve bütün ıstırap ve hastalıklar, bütün mutsuzluklar insanın üzerine çökmek için dışarı çıkarlar.

Yunanlıların tasvir ettiği biçimiyle tanrılar insanlığın ne dostları ne de düşmanlarıdır. Tanrısal işler insanlarla ilgili değildir. Birçok yerde ölçülürler. Euripides'in Herakles tragedyasında anlattığı gibi, Zeus'un evlilik dışı oğlu Herakles bir çılgınlık krizine tutulup babası sandığı Amphitryon'un. sarayında öz evlatlarını öldürdüğünde ve ardından aklı başına gelip, umutsuzluk ve vicdan azabı içinde kendini öldürmek istediğinde Theseus onu sakinleştirir: "Ölümlü varlık tanrısal olan hiçbir şeyi lekeleyemez." Ve daha ilerde, öfkeli Herakles, "tanrılar küstah, ben de onlara karşı küstahım" diyerek kendisini deli eden tanrılardan öç almak istediğinde Theseus yine ona itiraz eder: "Tanrıların senin tehditlerinden korktuklarını mı sanıyorsun?"[5] Oysa klasik dönemin ortasında, l.Ö 424'e doğru Euripides, Yunan seyircisine tanrıların bu gözü açılmış imgesini gösterir. Ve bu imge, tarihinin başından sonuna kadar Yunan dinine egemen olur.

Ölümlüler tanrıların yıldırmasına da izin vermezler. Aşil kılıcını

5 Euripides, c. lH, Heralıles, 1230 ve 1240, Les Belles-Lettres, 1976.

Agamemnon'a sa plamaya hazırlandığında, saçlarını bir elin tuttuğunu hisseder, ardına döner ve bu hareketiyle onu sakinleştirmeye gelmiş olan, sevgi dolu ve sevimli Athena'yı görür. Hâlâ öfke dolu olarak haykınr. "Pallas'ın kalkanını tutan Zeus'un kızı, ne yapmaya geldin?" "Atreus oğlu saygısız Agamemnon'u görmeye mi geldin?"[6]

Demek ki Yunan tanrılarını anlamak uzak ataları Hint-Ariler kadar olanaksızdır. Neye alınacakları ve neyin onlara iyilik ya da kötülük telkin edeceği asla bilinemez. Bu durumda hangi dinsel duygu onlarda etkili olabilir? Burada, öncelikle, Antik Yunan'da saygı duyulduğu sanılan tannların doğası karşısında, dinin ne olduğunu sormak gerekir. Soru, Yunanlılar kadar eskidir. Din terimi, burada, her durumda, bizim tektanrılı dinlerimizde olduğu gibi anlaşılamaz; yani, tek başına vecd içinde gerçekleştirilen ve mümini aşkınlığa götürdüğü varsayılan bireysel bir pratik olarak anlaşılamaz. Bunu kavrayabilmek için sözcüğün etimolojisini yeniden ele almak gerekir: Latince ligare'den, yani "bağlarnak"tan gelir ve Yunan dini aslında şudur: Müminler arasındaki bir ilişki ya da daha kesin olarak, Site'de ot uranlar arasındaki bir bağ. Belki tüm diğer uygarlıklardan daha fazla Yunan Sitesi'nde oynadığı rolü, yani politik rolünü dikkate almazsak Antik Yunan dini ni anlamamız olanaksızdır.

Bu din, gerçekten de, devletin birleştirici hamuruydu ve' tanrıları, tüm tanrılar gibi, kurucu mitlerin ağırlığıyla yüklü kahramanlardı. Dolayısıyla, onlara yapılan ibadet metafizik bir macera, bireyin yukarda anlatılan aşkınlığa doğru bir atılımının ritüelleştirilmesi değil, Site'nin özüyle özdeşleştirilen ve fırsat olduğunda isyanlara ve savaşlara yol açmaya uygun bir erdemin kutlanmasıydı. Yunan demokrasisi, bu şekilde, tanrıların temsil ettiği medeni ideallere sıkı sıkıya bağlı bulunur. Roma panteonunun kendine dahil ettiği Yunan tanrıla-

6 *Uyada,* l, 202-203.

rı, imparatorlar zorbaca taşkınlıklarıyla onları gülünçleştirmek için kendilerine uydurduklarında önemlerini yitireceklerdir. Yunanlılar tanrıların yardımıyla zorbalarını devirirler, Romalılar ise zorba imparatorları aracılığıyla tanrılarını devirirler. Fakat Yunanlıların hakiki tanrısı polis'tir.

Paralel olarak, Yunan ruhu, parlak çeşitliliği içinde –çünkü hiçbir şey bir MakedonyalInın bir Atinalıdan farklı olduğu kadar farklı değildir– örneğin belki dinler tarihinin bütününde eşi benzeri olmayan, insan onuru açısından büyük bir eleştirel özene çok erkenden tanıklık eder; kurucu bir mit, kuşkusuz, yurttaşlık onurunun maddi olmayan kanıyla doludur, fakat eleştirel aklın aydınlığına tabi değildir, aynı zamanda özgür bir insanın da onuru olan bu yurttaşlık onuruyla bağdaşmayan zorba ve boş bir kurgııdan başka bir şey olmama riski taşır. Demek ki Yunanlıların paradoksal dehası, sırası gelmişken, tanrıları tasadamak fakat zorbalıklarını reddetmektir. Çünkü zorbalık, tek bir kişin in ya da birkaç kişinin mutlak iktidarı, Yunanla bağdaşır bir şey değildir. Thebaili bir haberci Atina'ya gelip kralı aradığında Theseus ona şu cevabı verir: “Söylemin, yabancı, bir yamlgıyla başlıyor, asla tek bir kişinin iktidarından olmayan bu şehirde bir kralı boş yere arıyorsun: Atına Özgürdür...Bu nedenle tanrılar sorgulanmış ve mitolojiler onlara kötü alışkanlıklar, zihihnsel sarsıntılar, kötülükler ve bizim lektanrılı dinlerimizin yandaşlarını elbette rahatsız eden ahlaksız macerala r atfetmişlerdir.

Yunan, tinsel tarihte de eşsiz bir dönemi temsil etmiştir; zekânın kendi yarattığı mitleri, kumlar üzerinde bekleyen bir deniz yıldızının gülünç durumuna indirgediği bir dönem. Gerçekten de, lÖ V. yüzyıldan itibaren Kinizm dinin, şairlerin, oyun yazarlarının ve geleneğin yaratmış olduğu bu büyük masallar mağazasını yağmalamaya başla–

7 Euıipides, c. lll, Yolıcırmılar, 400.

mışur, böylece özgürlüğün temeli olan saygısızlığın en etkileyici örneklerinden birini vermiştir. Bu okulun kurucusu Diogenes, Oidipus hakkında şunu ileri sürer: “0, Delphoi'ye, mucizeye tanık olmak için gitmemiştir, Tiresias'a rastlamıştır ve cehaleti nedeniyle bu sefil kâhinin kehanetlerinden büyük belalar gelmiştir başına. Gerçekten de, öz annesiyle evlendiğini ve ondan oğullan olduğunu öğrenmiştir; ardından, hiçbir şey söylememekle ya da en azından Thebaili insanların gözünde olayları meşrulaştırmakla belki iyi yapardı: Fakat, tam te rsine, önce herkese duyurdu, sonra kendinden tiksindi ve çocuklarının hem babası hem de ağabeyi, aynı kadının hem eşi hem oğl u olduğunu bağıra bağıra ilan etti." Bunun üzerine, muhruabı karşılık verir: “Söyle bakalım, Diogenes, Oidipus'u, insan soyunun en aptal varlığı olarak tasvir ediyorsun! Tersine, Yunanlılar onun, şanssız bir insan olsa da, insanların en uyanığı olduğuna inanırlar." Ve Diogenes gülmekten kırılır ve aptallık simgesi Sphinks’le karşılaşma bölümüne kadar Oidipus' u bir aptal olarak betimlemeye devam eder.11

Bil i nen saygısızhkla İskender'e cevap vermiş olan (kendisine ne hizmette bulunabileceğini soran kahramana ‘‘gölge etme!" diye cevap verir), Platon’la alay eden (Devlct'ten sonra, sanki devletin yasaları yokmuş gibi, *Yasalar'ı* yazmayı niçin gerekli gördüğünü sorar), Herakles'in kahramanlıklarının içyüzünü ortaya çıkaran, kısacası, sonraki yüzyılların, özellikle XIX. ve XX. yüzyılın büyük bir ciddiyetle baktığı tüm karmakarışık yığını yerle bir eden bu Diogenes’dir.

Oysa Diogenes ve diğer Kinikler, Monime, Onesikritos, ardından Demetrios, Demonaks, Herakleios da Platon, Aristoteles, Sophokles, Aiskhylos ve Phidias kadar Yunan'ı temsil ederler. Kuşkusuz Platon’un adlandırdığı gibi bu “kendinden geçmiş Sokrates"ten Hint bilgeleriyle ve özellikle “gymnosophistes"lerle –bunlar da, üstelik ilk

9 Dion Chıysostome, IX. söylev, aktaran leönce Paquet, Les Cyıiques *grecs,* Livre de Poche, 1992.

defa olmak üzere, tam feragati ve yoksunlaşmayı vaaz ediyorlardı (hâlâ da ediyorlar)- özel bir benzerlik çıkarılabilir. Büyük bir olasılıkla yine Hint-Ari etkiler, çünkü Yunanlılar, gerçekten de, Hindu "gymnosophistes"lerini biliyorlardı, ama bunları Helenik ironisiyle uygun şekilde özümlediler.

Bu durumda kolaylıkla anlaşılır ki, tanrıların her zaman büyük bir pres t ij i olmadı, cinlerin daha da az. Çok sonraları bu, İmparator julianus'u kızdıracaktı. Kinikleri saygısızlıkla suçladı ve Diogenes'e atfedil en tragedyaların (bunlar kayıptır) aşırı iğrençlikleri nedeniyle tiksinti uyandırdığını düşündü; "sapkınlığın en yüksek derecesi," "al-çal<]ığın alçaklığı" Oenomaos'un tragedyalarının sözü bile edilmez.^ Bilindiği gibi, tanrılaria zorba hükümdarların ortaklıkları vardır. Günümüzde Şeytan'ın varlığı i nkâr edilmektedir ve polis bundan endişe d uyma ktadır; bu sayfaların sonunda gö rülecektir. Çünkü polis'ten polise giden yol düzdür.

Fakat bir imparator her zaman şaibelidir ve Yunan'a âşık olan Julianus bir Rom al lyd ı ve öğreni min i Hıristiyanlıkta yapmıştı. Yunanlılar, özellikle klasik dönem Yunanlılar, bilidlerin kehanetlerine ve diğer falcılıklanna inan mıyorlardı. Theseus, Phoibos'taki Apollan kahini ni dıuleyerek kızlarını meçhul kişilerle evlendiren Kral Adrastos'u bir kez daha azarlar: "Phoibos'un yaydığı kehanete boyun eğerek, şaşkın bir şekilde kızlarını yabancılara veren o insanlardansın sen de!"[10] Bu demektir ki, kehanetler Atina'da pek dikkate alınmıyordı. Ve düşüncesizliğiyle ünlü dönek Julianus, bir Romalı gibi düşünüyordu,. yoksa bir Yunan gibi değil.

Yine de Yunan' ı, kend i tarihinin onüç yüzyılı boyunca, din duygusundan ve varoluş sıkıntısından tamamen kurtulmuş saygısız kahra-

---

[9] Paquei, a.g.e.

[10]^Euripides, Ynl^umıılnr, 215.

manlar uygarlığı olarak düşünmek gerekir. Her durumda, deisidaimonia, 5Exa-rö^cq.ı.ouıa mevcuttur. Yunanistan ve sonra Magna Graecia ve Roma dünyasının Yunanlan, lö V. yüzyıldan itibaren, kendilerini karanlık pratiklere adadılar; bu pratikler müneccimlerin, büyücülerin, keramet sahiplerinin, göz bağcılarırı-magoi, geotoi, phannakolar-acılığıyla gerçekleştirilir, bunlar yukarda bahsettiğimiz reçeteleri uygularlar ve o dönem için bizim kırlarımızdaki büyücülerin işlevini yerine getirirler: Resmi statüleri yoktur, ancak yarı resmidirler.

Deisidaimonia sözcüğü üstünde durmak gerekir; bu sözcük her şeyden ve bildiğimiz herhangi bir şeye karşı duyulan batılinancı değil, dairnon denen lannlara karşı duyulan aşırı endişeyi belirtir. Çünkü, sırası gelmişken, kimi zarnan Sokrates'e esin kaynağı olmuş olan ünlü "iblis" üzerine ■ Hıristiyan teologlarının tüm söylemleri sözcüğün tamamen yanlış ve anakronik bir yorumundan kaynaklanır: Sözcük sadece "tanrı" anlamına gelmektedir, ek olarak "ruh" ya da "cin" demektir ve bu konuda ikna olmak için Bailly'nin Yunanca-Fransızca sözlüğünü incelemekyeter. Epikastes diye biri komşusunun kem gözünün kızı için ayarladığı güzel evliliği suya düşürmesinden korkar, bunun üzerine sadece bir ' eczacı değil, Sophokles'e göre bir zehirleyici ve Platon'a göre bir büyücü de olan bir pharmakos'a gizlice danışır. O, korkunç hammaddeler yardımıyla bir hamur hazırlar ve yine korkunç formüller söyleyerek üç ayaklı bir masa üzerinde bu hamUru yakar, böylece komşunun kötülüğünü etkisizleştirir.

Bu şarlatanlar, küçümsenseler de, yurttaşların özel hayatına şaşırtıcı bir sıklıkla müdahale ederler. Çünkü Yunanlıların ve özellikle Helenist dönem Yunanlılarının gündelik yaşamı lanetlerle, büyü ve büyücülükle belirlenir hale gelmiştir. Artemis'in diğer yüzü Kükürtlü Hekate, Pluton, Persephone, Hermes ve başkalarının adı geçiyordu, ki

---

11 André Bemand, Sorciers grecs, Fayard, 1991.

ileri yaşlarda, lavoth diye adlandırılan ibranilerin tanrısının değişik türleri bile, herhangi bi r eve geçimsizlik taşımakla ya da herhangi bir kimsenin --^eyim yerindeyse- cinsel ilişki için en ufak bir rıza göstermesini engellemekle görevlendirilmişlerdi.

Andre Bernand, tatlı bir renklilikle, birçok büyücülük metni aktarır:[12] "İBu büyüyü] size emanet ediyorum, size, yeraltı tanrıları ve tanrıçaları, Plüton Uesmigadoth ve Kore Eroschigal, Barbaritha ve yeraltı He rmes' i de denen Adonis, Thoth ve Aroubis, sonra Hades'in anahtarlarını elinde tutan Pseriphta ve sizlere yerala ruhları, vaktinden önce ölmüş oğlanlar ve kızlar, genç erkekler ve genç kızlar, yıl be yıl, ay be ay, gün be gün, gece be gece, saat be saat. Bu yerde bulunan bütün ru hlara ant içerim: Buradaki ruha tanık olun. Ölüm ruhu, kim olursan ol, kad m ya da erkek, benim için uyan ve her yerde, her mahallede, her evde hazır bulun, ki Heronous, Thsenoubasthis'i doğurmuş olan, ne vajinal birleşmeyi, ne anal birleşmeyi bilsin, ne ^le benden başka herhangi bir erkekten .zevk alsın." Yeraltı ruhları on un saçmalıklarını işitirler!

Saçma değilse bil e tamamen egzotik olan çok sayıdaki tanrının ötesinde, Barovchambra'lar, Barbaramcheloumbra'lar, Abrathabra-saks'lar, Sesengenbarpharages'ler ve Fenikelilerden, Asyalllardan ve Sicilya'nın ya da Malta'nın içinden çıkılmaz aşağı tabakalarından, hatta bizzat büyücülerin serbest bırakılmış imgeleminden alınan diğer Pakeptoh'lar, demek ki, resmi Yunan tanrılanyd ı ve bunlarla esas olarak bu işlerle görevli büyücüler "çalışıyordu;" bunun anlamı, bu tanrıların her zaman geçmişin hümanizmasmın temsil etmek istediği aydınlanmanın yüzleri olmadıklandır. Fakat, diğer yandan, bu tanrıların karanlık bir yanları da vardı ve ayrıca, batılınançlılarıh zevkine göre yeterince tehditkar olmadıklarında, bizim diplomalılarımız yine

[12] A.g.e.

tamamen resmi, fakat yabancı olan Thoth ve Anubis gibi başkalarını arayacaklardır.

Büyücülerimiz, kötü yürekli ya da terk ettikleri bir dünyanın işlerine karışmakta acele eden patavatsız ölülerin ruhlarıyla da çalışıyorlardı, çünkü Yunanlılar, başkaları, örneğin Melanezyaılar gibi, zor kullanılarak, acı çekerek ya da şanssızlıkla ölüme götürülen insanların yaşayanlara diş bilediğine inanma eğilimindeydiler. Dolayısıyla her zaman aşağı işler için çağrılabilirler ve böylece hırçı_nlıklannı ifade etme olanağı bulabilirler. _ Başka deyişle, Yunanlılar diğerleri gibi batılinançlıydılar, kem gözden, korkunç phtonos'tan sürekli korkmaları bunun kanıtıdır; daha az talihli olanların daha çok talihli olanlara duydukları şu tiksinti verici kıskançlık ifadesi.

Fakat burada da, yakarışların ayrıntılı incelenmesi merkezi bir Şeytan'a referans bulmayı hiç de sağlamaz. Dahası, Helenistik büyücülüğün büyük işinin, sonuçta tensel aşk ya da aşağılık tartışmalar olmasıyla etkileniriz. Genellikle tanaları ve öl üleri sadece şehvetperest amaçlarla seferber etmekle uğraşılır, bunlarda karanlık ya da k urbanı olduğu sanılan bir haksızlıktan intikam alacak, yani kendi "phtonos"unu tatmin edecek hiçbir şey yoktur. Anlaşılması çok güç bu yakarışlar, XIX. yüzyıl Ingil izlerinden çok önce XV1I. ve XVHI. y üzy ılı -nın Fransız. dekadan ruhlarının gözdesi kara ayinler kuşkusuz değildir, fakat bu yoksun bırakılmış aşıkların çağdaşlarını güldürüp güldürmedikleri ilk akla gelen sorulardır. Sonuçta, bir XX. yüzyıl gözlemcisini bile bunların, göz dikilen nesnenin buna göz diken kimsenin kalbinde arzuyu kökleştirmeyi hedefleyip hedeflemediklerini sormaya kışkırtır.

İlk bakışta, bu batılinanç pratiki erini dinle paralel pratikler olarak koymak aşırı görünebilir. Onların evrenleri öyk' s ınrrlı ve amaçları öyle küçümsenecek bir şeydir ki sadece önemsiz işlerle uğraşan ruhlar ya da kategorik teorisyenler -daha ilerde görülecektir- bundan ra-

hatsız olurlar. Fakat, ikinci düzlemde olay açıklayıcıdır. Gerçekten de, bu düzlem sözde-dinsel bir pratiğin, daha sonra Kötülük olarak adlandırılacak olumsuza doğru kaymasını ifade eder. Bizim ortaçağımızda olduğu gibi, korku ve aptallık Şeytan'ı yaratacak olan ikinci sınıf bir tür din örecektir. Çünkü Şeytan asla soylu biri değildir, her zaman utanç verici, ter içinde bırakacak bir korkutuculuğun ve cehaletin yaratığı. zavallı ve üstelik hırçın bir Şeytan'dı r.

Yakarışların okunması, bizi batılinançlıların mot ivasyon ları konusunda son derece bilgilendirir: Kişisel bastırma ve kötü yürekl ilik Din sadece polts erdemlerinin güçlendirilmesi olan temel işlevini yitirmekle kalmadı; dahası. Site'nin temellerini de dinamitledi, çünkü bir bireye karşı bir diğerine hizmetten başka bir şey yapmıyordu; he m de -gö rd üğ üm üz gibi- yasadışı bir biçimde. Çünkü, daha sonra Fransı'da söyleneceği gibi, kötü ruhlar gün ışığında dua etmezler. Müneccimlerin, büyücülerin ya da diğer gözbağcılann, kısacası her türlü şarlatanın ka ranl ık tezgâhlarında dua ederler. Dahası, b unlar büyük tanrılar diye adlandırılan Zeus, Apollon, Dionysos, Athena, Afrodit değil. Pluton gibi "ikincil" tanrılar ya da yeraltı tanrılarıdır, Artemis'in ikizi Hekate gibi büyük tanrıların karanlık biçimleri ya da ölülerin ruhlarıdır. Daha doğrusu y u karda gördük, bunlar genellikle yabancı tanrılardır.

Tektanrılı dinlerde görülen değişmez özellik kötücül güçlerin yabancı olarak kabul edilmesidir.

Yunan batılinanç pratiklerinin meydana getirdiği Hıristiyan büyücülüğünün bu Şeytan'sız önbelirtisi, demek ki, son derece an lamlıdır: Kınanması gereken işlerle kişisel istekleri yerine getirmek söz konusu olduğunda karanlık güçlere başvurulur. Böylelikle, kötü niyetli ruhlara en fazla inananların bundan en fazla kâr elde etmek isteyenler oldukl arı anlaşılır: Bu boynuzlu şeytanlar kendileridir!

Bu karş ı-di ne ilişkin filozofların sen sözleri de şimdi daha iyi an-

laşılir: Platon'a göre, *magganeia,* yani büyü, "büyücülük yoluyla aldatma"dır. [13] Namuslu bir yurttaşın tanrılardan aşırı ölçüde korkması gerekmez. Ve Sokrates "goete"in şarlatan olduğunu belirtir.[14] Bu insanlar, kişisel amaçlarla ölülerin ruhundan yararlandıklarını ileri sürerek S i te'yi karıştırırlar. Yine de, resmi dinle batılinanç arasmdaki çatışmayı yerli yerine oturmak için, Sokrates'in ve Platon'un, usta ve öğrencisinin -her zaman öyle görülmeseler de- kısmen totaliter bir toplumun yandaşları oldugunu unutmamak gerekir. Devlet'te bulunan ideal site tanımı insanın kanını dond uran bir ütopyadır. [15]

Bu açıdan, Platon'un özellikle dinsel duygusu sorgulanabilir. Büyücüleri, sırla ra vakıf olanları ve yandaşlarını dinin karşısında çıkanrken bile sözleri kuşkuludur: "Vahşi hayvanlar gibi tanrıla rın varlığını inkâr etmekte n memnun olmayarak ya da ister umursamaz olsun ister ayartıcı, onlara inanarak, ölülerin ruhlarını çağırabileceklerini ileri sürerek ya da kurbanlarla, dualar ve büyülerle büyüleyerek tanrıları bile baştan. çıkar mayı vaat ederek canlıların önemli bir bölümünün ruhlarını ele geçirecek kadar insanları aşağılayanlara gelince; baş-

---

[13]Platon, Yasalar, 908 d, Garnier.

[14] Platon, Phflidoıı, 81 b. '

'^Amenkalı taıihçi Irving Stone, Sokrates'in tiranlık kurmayı hedefleyen iki hükümet darbesine katıldığını gösterdi ve filozofu yargıçlar karşısına çıkaran üçüncü bir komploya kanlmadıgına ilişkin yurttaşları gözündeki haklı kuşkudur. Sokrates nasıl bir tiranlık hayal ediyordu? Ömegin öğrencisi ve gözdesi Alkibiades'in katıldığı -ki, açıklayıcı bir olaydır- bir hükümet darbesinin dayattığı Dört Yüzler yan-tiranlığından sonuç çıkanlabilir. Bu, kuşkusuz, iktidarın ortak bir din adamlan kurulunun elinde oldugu bir tiranlıktır. lrving Stone, *The Trial of Socrate,* Liule, Brown *&* Co., Bostan *&* Toronto, 1988. Özellikle Platon'a göre Devlet'te betimlediği ideal Site aslında, Bentham'a kadar ûtopistlerin hayal ettiği otoriter bir rejime tabiydi.- Demek ki, öğrenci için olduğu kadar ustası için de, irrasyonel, bireysel. onak yasaya tabi kılınması o lanaksız olan ve büyücülüğün ortaya koyduğu gibi güçlere başvurmak bir bayağılıktır. Dolayısıyla, Sokrates ve Platon batılinanca karşı değil, dinin bireysel bir pratiğine karşı başkaldınrlar.

tan aşağı özel kişileri bütün aileleri ve siteleri para aşkıyla mahvetmeye can atanlar; bu suçlara kim kanarsa mahkeme onu yasaya göre merkez cezaevinde hapse mahkûm edecektir ve hiçbir özgür insan ziya re ti ne gitmeyecektir. ."[6]

Işte, çok kesin olan şey! Yine de insan kendisine Platon'un hangi dönemde yaşadığmı sorar; çünkü bir yandan tanrının varlığını inkâr eden diğer yandan onlara kurbanlar sunan ayin yöneticileri güçlükle hayal edilir; bunlar Platon'un belirttiği gibi yıkılmaya yüz tutmuş kurbanlardır ve düşüncesizce bu işe girişmek kimsenin aklına gelmez. Dahası, "vahşi hayvanlar gibi..." olanlara yapılan ima. Dionysos'la geleneksel olarak eş tutulan pantere değilse de, zımnen, fakat doğrudan doğruya Bakkhos törenlerini kutlayanlara -bunlar, gerçekten de panter derisine bürünürler- göndermedir. Demek ki Platon bu dönemdedir.

Dahası, lannlarını kesin olarak bilen Platon, onların kendi söylediği şey olduklannı da iyi bilir, kaprisli, zorba ve tarafgir olmanın ötesinde hem umursamaz hem de ayartıcıdırlar (bunun kanıtı, dişi ölümlülerin ya da erkek güzel i ölümlülerin peşinden gittikleri buyurgan buluşmalardır). Gerçekte ve büyücüleri kötüleme bahanesiyle Platon dolaylı olarak, sadece dinsel ateşliliğin aşırılıklarma değil, tannlara da saldırır. Bu, başka eserlerin yanı sıra Eutyphron'da,[7] bu addaki teoloğu Sokrates'in huzuruna çıkardığında ve sofuluk üzerine bir söylev başlattığında görülür; bu Euty phro n aslında vasat bir zekadır, Sokrates'i anlamaktan yoks un biridir. Ideal devlette kuşkusuz ancak bir meılıur olacaktır.

Aslında, ve Timaios ile Eu/yphron'da da açıkça görüldüğü gibi, Platon bir Pythagorasçıdır; adeta, biraz kaba bir örnek kullanırsak

---

[6]piaton, Ynsa/ar, 909 a-b.

[7]Pfalon, ■ Eutyplıroıı, 3 b-c.

vekâlet verilmiş bir Batılıdır. O, Attika ruhundan çok Zerdüşt'e ve Orphikçilere daha yakın bir mistiktir. Gerçekten de, Pythagorasçılar ruhgöçüne inanırlar; bu, onların Hindu Vedacılığından doğrudan miras aldıkları bir düşüncedir; ve ruhun hayatta kaldığına inanırlar, bu da açıkça Phaidon'da ve özellikle Şölen'de rastlanan bir düşüncedir; bu eserde Platon insanlarla tanrılar arasında' aracılar olduğunu ve bunların, esas olarak iyi olan, ünlü dairnon'lar olduklarını ileri sürer (paradoksal olarak, Hıristiyan yazarlar iblislerin etrafımızdaki havada yaşadıkları fikrini Platon'dan ödünç a Imış lard ır). Bu temayı daha sonra Hıristiyan skolastiği uygulayacaktır.

Ayrıca I. yüzyılda, yeni- Pythagorasçı öğreti Platon'un öğretisi içinde eriyecektir: Her ikisine göre de, dünyada yüce bir düzen, Idea barınır. Jacq ueline de Romilly bu durumu şu terimlerle açıklamıştır: "O [Platon' un, dünyanın tümünü tabi kılmak istediği idea] aydınlık ve anlatılamaz bir varoluş edinmek ister: Gerçek olduğunu sandığımız her şey bozulmuş bir kopyadan başka bir şey değildir."[8] Gerçek d ünyanın b ir yanılsama olduğu düşüncesine burada da rastlanır, Gnostisizın bu düşünceyi, maddi olan her şeyin kötü olduğunu ileri sürmeye kadar gö t ürecektir. Yani, Platon'un dini Yunan değildir; bu en açık ifadesini Devlet'te bulur: Platon, mutlak, tam, bilinebilir ve kavranabilir. İyi ilkesini öne sürdüğünde ve yücelttiğinde, diğer diyaloglarda itiraf etmeye cesaret edemediği ya da ikili bir dil ve retorik bir yaldız altında sakladığı, Yunan panteonu ve bütün Hdenik dinsel pratikten duyduğu tiksintiyi kem küm etmeden dile getirir. Yunan kültürüyle sert bir şekilde . çatışan ' ve nesne ile özne arasındaki diyalektik ilkesine dayanan bu dinsel totalitarizm, sonuçta Platon'u -olgulardan çok öğretiler sayesinde, neredeyse münasebetsiz, eşsiz bir yer işgal ettiği- Helenik tablodan dışlar. Çünkü, Devlet'te yüceltilen Mutlak lyi; Mut-

---

'8jacqueline de Romilly, *Pourquoi la Grice?* Editions de Fallois, 1992.

lak Kötü'yü, yani Yunan ruhuna tamamen yabancı olan Şeytan'ı içerir. Olympos'un pek yak ında boşaltılması ve tanrılarının sürülmesi! Böyle bir tavır Gnostisizmin ve hatta Hıristiyanlığın habercisidir ve bu nedenle, Platonculuk Platoncu Hıristiyanlık tarafından kolaylıkla alınacak ve benimsenecektiL Daha sonra, Fransız Devrimi koşullarında birkaç sözle, aniden yeşerecek olan yaygın duygu olan tanncılık bi.. çimlerinde yeniel en ortaya çıkacaktır. Sank i Platon Şeytan'ın çok yakınından geçmiştir.

Platon'un öğrencisi Ksenokrates, Aristoteles gibi, hakiki sistematik bir iblisbil im kaleme alacaktır: Ona göre, *daimon'lar,* bedenlerde cisimleşmeden önce var olan ve bedenler öldüklerinde hayatta kalan, yüzer gezer ruhlardır. Ksenokrates iyi ve kötü daimon'ları da birbirinden ayırır.

Özellikle büyücülükle ilgilenen Aristoteles arzuyu, büyücülerin güdüsü yapmıştır. Arzu, Yunan dünyasının mutlak ideali olan Site'nin uyumunu bozacak, bayağı bir duygu olduğundan büyücülük ancak bu ideale karşıt olabilir: Karanlık işlerin tezgâhlandığı yerlerde yasadışı bir şekilde uygulanır, oysa ki din, totensel bir şekil de halka açık olarak kutlanır. Bernand, açıkça göstermiştir ki,[19] arzu, yukarda belirtilen phtonos, çok sayıda Yunan düşünürü tarafından geçimsizliğin ana nedenlerinden biri olarak görülür; dolayısıyla, bunun aracı olan büyücülük –düzeni kurmalda görevli– dine karşıdır. Ancak Aristoteles, arzuyu mahkûm ederken onun ' Kötülüğün biçimlerinden biri olduğunu ile ri sürmez: Ona göre bu bir "eksiklik"tir.

Doğu'dan ve kuşkusuz İran'dan etkilenen Plutarkhos da, II. yüzyılda, Jsis ve Osiris *Hakkında* ve *De defectu oraculorum* adlı iki yapıtında daimon'ları ele almış r: Ksenokrates'in düşüncelerinin bir bölümünü ele alarak daimon'ları, tanrı olabilecek ya da insanların safına düşebi-

[19] Bernard, a.g.e.

lecek aracı ruhlar olarak tanımlar. İyileriyle kötülerini birbirinden ayırır ve bu açıdan kafası oldukça karışık olan Plutarkhos, kötüleri, tanrıları olduğu kadar insanları da kötü eylemlere teşvik etmekle suçlar; iyi daimon'lar ise tanrıları ve insanları iyi eylemlere teşvik eder. Bu söylemde Gnostisizm apaçık ortadadır: Demek ki, hem Kötülük ruhları hem de iyilik ruhları vardır. Hıristiyan savunuları burada görülür: Kötü dairnon'ların va rlığı tanrıları kötü eylemlerin sorumluluğundan kurtarır. Bu, pek Yunan bir düşünce değildir, çünkü bu düşünce insanları ve ianrılan doğaüstü güçlere boyun eğdirerek özgürlüğü yads ır. Kuşkusuz Şeytan'a sahip değiliz, fakat sonuçta Şeytan'dan çok uzak da değiliz, çünkü, iyi ve kötü dairnon'lar arasında ayrım yaptığımızda ikilik ortaya çıkar ye böylece aslında meleklerle iblisler arasında ayrım yapılır.

Demek ki Yunan filozoflarında Kötülük güçlerinin tek bir yansısına pek rastlanmaz, çünkü onlarda iyilik tanrısının da tek yansısı pek bulunmaz. Bununla birlikte, Yunan uygarlığından doğan Yu^^ felsefesini, Yunanlıların günlük gerçeğine ve inançlarına yabancı, katışıksız entelektüel bir yapı olarak kabul etmek saçmadır. Kojève çok doğru b i r - şekilde göstermiştir:[20] Stoacılar Helenistik dönemde Aristoteles'in felsefesini yüceltirler,' bu felsefe de köken olarak Platoncudur; esas olarak kozmosun özdeşleşebileceği tanrısallığın onun sürekli oluşumu olduğunu ve bu tanrısallığın ortaya çıktığı kozmosun değirmi ve döngüsel bir hareket izlediğini ileri sürer. Burada, bütün Yunan edebiyatının ilgisiz kaldığı, hem alaycı hem de endişeli kuşkuculuk ('septisizm) kendini gösterir. Her şey, hiç durmaksızın aynı noktaya geldiğinden, bir ilkenin diğeri' üzerinde "zaferi" yoktur; yani Yunan felsefesi- modern, Hegelci anlamda bir tarih kavramını reddeder. Gecikmiş Yahudiliğin getireceği kıyamet kavramını da reddeder.

2°Alexandre Kojeve, Esscii *d'uıie histoire raisoıınte de la* philosoplıie *paieıme, philosophie hellenistiqıie et* !es *neo-plcıtoniciens,* Gallimard, 1973.

Hiçbir şey ilerlemez, Zenon paradoksunun ifade ettiği gibi her hareket bir yanılsamadır. Dolayısıyla, Helenistik dönemde, şeylerin akışını özetleyen imge olarak kendini açıklayan Yunan felsefesi; ilk ezeli yeniden başlamayı ileri süren Herakleitos tarafından başlatılan halkayı böy lece lamamlar. İnsan düşüncesi de kozmos gibi ilerle mez.

Bu d u rumda, Kojeve'in dediği gibi ne Mutlak lyi ne de M utlak Kötü var olabilir.[21] Sonuç olarak ne Iyilik Tanrısı vardır ne de Kötülük Tanrısı. Tyanaeus'lu Apollonius gibi Stoacılığın etkilediği sonraki H ele nistik düşünürler ve hatiplerin devam ında Gnostisizmin b u temayı tekrar işlediği görülecektir; Gnostisizme göre yaratılış îyi'nin ve Kötü'nün ötesindeki bir Demiurgos'un ürünü olacaktır, Yahudi-Hıristiyan Tanrı'sı ve Şeytan'ı ise ancak ikincil ve geçici tanrılar olacaktır.

GörülDüğü gibi, "Yunan filozofu"nun -burada bu terimi en geniş anlamıyla ele almak gerekir, çünkü örneğin bir Herakleilos'la bir Kinik'ten daha farklı hiçbir şey yoktur- Helen ve Helenistik pratikten farklılaştığı doğruysa, bu filozof bütün insan varlığı için doğa karşısındaki sınırlarının ve dayanıksızlığının bilincinin içerdiği sıkıntıya pek yer vermez; kutsallık duygusunu ele almaz. Ama Yunan dinsel pratiği devlet dinini aşabilir ve dışına çıkarabilir, hem de sadece batılinançta değil: Dinsel oyunların belirttiği budur. Varoluş sıkıntısının doğurduğu canavarlarla Yunanlıların başa çıkma tarzını başka yerde aramak gerekir.

Örneğin çok sonralara kadar süren insan kurban etme pratiğinde bu görülür. Yunan'da böy les i bir kurban etme fikri insanı sarsar; ama Plutarkhos'un (yaklaşık 50-125) t an ıklığı bunu doğrulamışur. Doğduğu şehir olan Khaironeia'da en yüksek yargıç mertebesine yükselen

---

1' "" ... Stoacılar aslında sözcüğün tam anlamıyla hiçbir etkileşim ya da ne (kozmik) Gökyüzü'nde ne de lik Ateş'te (Kozmos'un yoklugu sırasında) ("zıılar" arasında) indirgenemez bir karşıtlık kabul etmezler. .. ," Emıi d'uııe histoire misomıc'e de la philosoplıie pcıieınıe, 111. a.g.e.

Plutarkhos "açlığın kovulması" törenine başkanlık ediyo rdu: Bu tören, özel bir ağacın (Roma dilinde Agnus castus, bazı sihirli özelliklere sahip bir ağaçtır) dallarıyla bir köleyi dövme şeklindedir, ardından bu köle siteden kovulurken törene katılanlar törensel olarak, "açlığı kovalım, refah ve sağlık gelsin!" diye bağırırlar.[22] Fakat kurban etme, Frazer'in belirttiği gibi, her zaman simgesel değildir: En zengin ve en parlak Yunan kolonilerinden biri olan Marsilya "veba" salgınına maruz kaldığında genellikle en yoksul sınıflardan bir erkek kurban olarak sunuluyordu; site masraflarıyla beslenen erkek, bir yılın sonunda tören giys ileri giymiş olarak, başında kutsal dallarla şehirde gezdirilirdi, o dolaştırılırken şehir sakinleri şehirlerindeki bütün kötül üklerin onun başına düşmesi için dua ediyorlardı. Kurban da siteden kovuluyordu ve duvarların dışında taşa tutularak öldürülüyordu.

Küçük Asya'da, yine salgın ya da deprem gibi bir felaket durumunda, bu amaçlar için önceden seçilmiş çirkin ya da sakat biri topluluğun bütün kötülüklerini yükleniyordu, flüt sesi eşliğinde cinsel organlarına vuruluyor ve sonra da bir odun yığının üstüne atılıp yakılıyordu. Böyle bir kurban etme her zaman istisnai olmuyordu, düzenli de olabiliyordu. Önceki yüzyıllarda, mayıs ayında Atina'da düzenlenen Thargelie'festivalinde -yine Frazer belirtir- bir erkek ve bir kadın şehir dışına götürülür ve taşlanarak öldürülürdü. Trakya'daki Abdera'da kefaret kurbanı olarak hali vakti yerinde bir yurttaş kurban ediliyo rdu. Leukas'larda, dalgalar tanrısı Poseidon'a borç ödemek için her yıl bir erkek denize anlıyordu.

Tannların da insanlar kadar kendini beğenmiş ve tamahkâr olduklarına ve olası gazaplarını dizginlemek için kurbanlar istediklerine dair evrensel inancı sürdüren Yunanlılar böylece siteyi temizlediklerini sanıyorlardı. Temizlik kavramı da temiz olmamayı içerdiğine

22_Sirjames Frazer, *The Golden* Bough, MacMiHan, New York, 1973.

göre, demek ki, Yunanlıların maddi olmayan bir kötülük kavramı vardı; panteonlarının tanrılarından herhangi biriyle pazarlık yaparak bunu önlemek olanaklıydı. Fakal bu kötülük özel bir tanrısallık tarafından yönetilmiyordu; bu, kurbanın sunulduğu tanrısallığın olumsuz bir ifadesiydi. Leukas'larda genç erkeğin denize atılmasında amaçlanan tanrı Poseidon olduğu kadar Apollon da olabilirdi – ya da her ikisi birden.

Bu kurban etmeler, demek ki, ritüel biçimde uygulanıyordu; ancak törenlerin tümü bunlardan ibaret değildi. Dinsel oyunların tanıklık ettiği gibi başka kutlamaları da içeriyordu. Hẹlenik dönemde üç büyük tür görülür: Dionysos törenleri, Eleusis mysterionları ve Orpheus törenleri. Birinciler, en bilinen geleneğe göre şarap tanrısı olan, ama aynı zamanda bölgelere göre buğday, bağ, çiçek tanrısı da olan (Attika ve Akhaia'da çiçeklerin tanrısı, Atina'da n;ıeyvelerin ■ tanrısı, Korinthos'ta çamların, Trakya'da buğdayın tanrısıdır), Trakya kökenli kahraman Dionysos'u kutlamaya adanmıştır. Zeus ve Sernde'nin gayrımeşru çocuklanndan biri olan Demeter'in benzeri bu erkek verimlilik tanrısı, Zeus'un meşru eşi olan Hera'nın lanetine uğramıştır; bir Girit yorumuna göre, Hera'nın kışkırtmasıyla Titanlar tarafından kolları bacakları koparılmış, ' pişirilmiş ve yenmiştir. Tilanların bu davranışı ölümcül oldu, çünkü ünlü öfke nöbetlerinden birine kapılan Zeus eski hizmetkẫrlarını öldürdü. Apollon tarafından yeniden bir araya getirilen Dionysos'un gövdesi daha sonra, bazı efsanelere göre Delphoi'ye, diğer efsanelere göre Thebai'ye gömüldü, dirildi ya da başka efsanelere göre Zeus tarafından diriltildi; Yunan dini her mit için sayısız farklı yorum içerir.

Akla hemen Titanların, tanrı olarak dirilen ezeli kahramanı katleden iblislerin bir çeşitlemesi olup olmadıkları sorusu gelir. Tıpkı Gökyüzü'nden Cehennem'e atılmış bizim Lucifer'imiz ve boynuzlu takipçilerinden oluşan birliği gibi onlar da kafese kapatılmadan önce

Olympos'tan aşağı atılmışlardır. Theos'un teta'sından Zeus'un zeta'sına fonetik, ardından semantik kayma kolaydır ve kötü hizmetçilerini "şeytana" havale eden bu tanrı-kral, Hıristiyanların Tanrı'sını dehşetli bir şekilde çağrıştırmaktadır; ki, o da, kötü meleklerini cehennemin derinliklerine göndermiştir. Fakat öncelikle, Titanlar korkunç yamyamlıklarının sonucunda mitolojinin belleğinde bir daha görülemeyeceklerdir: Küllleri insanlığı yaratmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Eliade'ın -hiç kuşkusuz biraz fazla kesinlikle ileri sürdüğü gibi- Dionysos'un katliamı mitinin dine giriş törenlerinin senaryolarını kopya ediyor olması pek olasıdır; bu senaryolar, gerçekten de, pişirmeden ve kol bacak koparılmasından geçerler.

lö VII. yüzyılda Trakya'dan ya da Sabazios adıyla anıldığı Frigya'dan gelen Dionysos'un adı Mykene metinlerinde önceden geçiyordu, fakat bazıları ön-Minos döneminden itibaren, yani III. bin yıldan önce Dionysos'a tapınıldığını ileri sürer; doğumu cilalı taş çağına denk düşer. Başkaları da onun Mısırlı Osiris'in değişik bir biçimi olduğunu iddia ederler, yazgısı gerçekten de onunkine çok benzer, çünkü o da yeniden doğuş tanrısıdır ve onun gövdesi de parçalanmıştır. Belki hatırlamak gerekir ki, Babilli Dumuzi gibi yeniden doğuş simgesi olan başka uygarlıkların başka tanrıları da cinayetlerin kurbanıydı ve onlara da muzaffer dirilişler vaat edilmişti.

Yunan sanatında ortaya çıktığı haliyle Dionysos sevimli bir tanrıdır, gençliğinden itibaren toramandır, sürekli gülümser; daha ilerde görülecektir, Orpheus'u Mainadlara katlettiren öfkesinden dolayı ancak eleştirilebilir. Onun da canavarca ölümü kem göze, Hera'nın photonos'una atfedilir; Hera cehennemi bir tanrıçayı temsil etmekten uzaktır, çünkü eşi Zeus'un yanında Olympos'ta ikamet eder. Yunanlılar önemli bir bayramı Dionysos'a adadıklarından onu her durumda severler; bazı bölgelerde yıllık, Girit gibi bazı bölgelerde altı ayda bir düzenlenen Dionysos törenlerinde tanrı aşkı, yer yer vahşili-

ğe başvurarak canlandırılıyordu. Örneğin Girit'te bir boğanın kol ve hacakları koparılıyor, törene katılanlar dişleri arasında kanlı bir parça taşıyorlardı.

Eski zamanlarda, k uşkus uz VII. yüzyıla doğru, bu dinsel tö renleri kutlayanların, Mainadlar ya da "deliler"in, insanların kol ve bacaklarını parçaladıkları *(sparagmos)* ve çiğ yedikleri (omophagte) ileri sürülür. En azından Bak/ılıalar'da Aiskhylos'un belirttiği budur. Bu mümkündür, çünkü Yunanlılar insan kurban etmekten iğrenmezler ve Dionysos tapınmasını getirmiş olan Trakya ve Frigya toplulukları, gerçeklen de, benzer vahşilikler gösterebiliyordu. Her durumda, tö V. ya da IV. y ü zy ıldan itibaren insan öldüren bu tür coşku kaybolmuş gibidir. Ve haklı bir nedenle: Doğa güçleriyle mistisizme varan bir kaynaşmanın doğrudan ifadesi olan Dio nysos törenleri kefaret törenleri değildir; Kötülüğü kovmazlar, yaşamı; ölülerle, yaşayanlarla, gelecek kuşaklada metafizik b irliği kutlarlar. Bu nedenle burada din polis çerçevesini geniş ölçüde aşar.

Fakat, belirtmek gerekir ki, Antik Çağ'dan itibaren, geçici. "delilik," Dionysos gösterilerinin "korybantlığı" birçok kişinin keyfini kaçırır. Herodotos ve Demosthenes bunlarla alay ederler. Bu hareketlilikler ve bu taşkınlıklar onlara iyi niyetle ortaya çıkmış gibi gelmez. Bu işte Şeytan'ın parmağını görecek kadar ileri gitmem iş le rse bu, özellikle Şeytan' ı tanımadıklan içindir.

Dinsel gösterilerin ikinci türü Eleusis'te Demeler adına yapılan mysterionlardır. Bunlar aslında Atina ve Megare arasındaki Eleusis'te kutlanan tarım festivalleridir; tanrıça Demeter ve kızı Kore'n in ikili koruması altındaki ekin, tohum atma ve hasat kutlanır. Gerçekten de, mite göre, cehennem tanrısı Pluton kadın aramaktadır ve Kore'yi kaçırır. Kızım arayan Demeter Eleusis'e gelir; bereket tanrıçası olmasına rağmen atılmış tohumu yeşertmeyi reddeder. Pluton'a rehineyi serbest bırakması emredilir ve Kore yeryüzüne yeniden çıkar,

böylece Demeter tohumu yeşertir ve aynı vesileyle, Yunancacia "zenginlik" anlamına gelen oğlu Plutos'u doğurur. Bununla birlikte Kore, yeraltı dünyasında ölüm ve doğum simgesi olan bir nar yediğinden yeryüzünde kesin olarak kalamaz ve bir anlaşma yolu bulunur: Buna göre Kore, yılın üçte birinde eşinin yanında geri kalan sürede annesinin yanında kalacaktır. Böylece tatmin olan Demeter, Eleusis mysterionlarını başlatır.

Pluton'u bizim Şeytan'ımızla ya da onun habercilerinden biriyle özdeşleştirmeye yönelik tüm çabalar boşunad ır, çünkü bu Tanrı ezeli bir ölümü değil, geçici bir ölümü temsil etmektedir. Eleusis mysterionları hakkında Sophokles, "Bu dinsel gösterileri seyrettikten sonra Hades'in yanına gidecek olanlar üç kez mutludurlar: Sadece onlar orada yaşayabilirler; diğerleri için her şey ıstırap olacaktır," diye yazar. Doğanın karşıt güçleri arasındaki yukarda belirtilen birliğe katılım sanki törene katılanı ezeli ve mutlu yaşamın sırrına vakıf biri yapar.

Üçüncü grubu oluşturan Orpheus dinsel gösterileri öncekileri güçlü bir şekilde çağrıştırır, çünkü Mainadlar tarafından Orpheus'un kolları ve bacakları koparılmıştır, bazı yorumlara göre bu Dionysos'un emriyle olmuştur. Sevimli Dionysos'un bu şaşırtıcı gaddarlığı başka durumlardaki Apollon'un gaddarlığını çağrıştırır, çünkü bu sıradan bir kıskançlık sonucudur: Müzisyen kahraman, Dionysos'u yüceltmek yerine Apollon'u yüceltmekte ısrar edince şarap tanrısı da onu katlettirir. Sicilyalı Diodoros'tan[23] nakleden Eliade, Orpheus'un Dionysos adına düzenlenen dinsel gösterilerde reform yapan biri olduğunu söyler. "Reform yapan" ' belki aşırı bir sözcüktür; çünkü Orpheus dinsel ayinleri Eleusis'tekileri de çağrıştırır, çünkü onlar da cehenneme bir ziyareti ve ölüler arasından birinin, bir yılan ısırığıyla

---

^^Mircea Eliade, *Histoire des croyances eldês idees religieuses,* – l. De l'dge d erre*ck sieres* d'Eleusis, Bibliotheque historique Payot, 3 cilt, 1976.

ölmüş E urydike' in kurtarılmasını içerir.

Yunan m i t lerinin değişkelerini, kesiştikleri noktaları ve kökenlerini çözümleme çabalarının ucu bucağı yoktur. Bu arada, özellikle Orpheus dinsel gösterilerinin Hıristiyanlık öncesi nitelikleri ve Doğu kökeni göz önüne alındığında, Orphik ile Helen ve Helenistik kültürlerin toplamı arasındaki belirgin karşıtlığın altım çizmek gerek i r: Orphik ilahiler tensel bir yüceltmeyi taşımaktan uzak olarak, ne et ne şarap tüketilen, cinsel perhiz uygulanan sade bir yaşamı emrediyordu. Sadece O rph ikçi bir disiplin içinde böylesi bir yaşam -Helenik uygarlıkta öncesi olmayan düşünce- Cennet'te selamete erişmeye ve tersine Dionysosvari bir yaşam sürdürmüş olanlara ayrılmış olan cehennem azabından kurtulmaya olanak tanıyordu. Oysa bu öte dünya ve selamet kaygısı Helenik kültürün b ütünüyle tamamen çelişiktir.

Dahası, Orphik İyi ve Kötü karşıtlığı, Ilk Günah ilkelerini, deyim yerindeyse, yalnızca tohum halinde taşıyan değil, yeşertmiş ilk Yu^ hareketidir. Gerçekten de, Orphik metinle re göre^-ı insanların kötü" yürekli ruhlar ola n Titanların küllerinden doğmuş olmaları insanlardaki kötülük payının kanıtıdır. Fakat yıldırımla öldürülmeden önce, bir tanrının, genç Dionysos'un etini yedikleri için Titanların küİleri ve dolayısıyla insanlar da tanrısal öğeler içerirler. Insanlarm ortaya çıkmasından önce dünya mükemmeldi. Dünyanın dengesinin bozulması Tilanların hatasıdır. Bundan böyle, her insanın kendi selametine kavuşmak için tanrısallık payını yeniden bulması gerekir. Bu, Hıristiyan eskatolojisinin habercisidir. Kuşkusuz henüz Şeytan yoktur, fakat dekor şimd ide n kurulmuştur ve Şeytan'ın yapacağı. tek şey ortaya çıkmaktır.

Encyclopaedia Universalis haklı olarak şöyle yazar: "Orfeizm esas olarak, lÖ VI. y üzyılda Yunan'da ortaya çıkmış dinsel bir protesto ha-

---

24 "Çokanrıcılık," Eıicyclopaedia Britfliiiica.

reketidir. .." ve " ... Orphikçi mistisizm ... Yunan sitesinin resmi dininin sistematik olarak sorgulanmasıdır." Dolayısıyla Orphikçi gösterilerin, birçok öğesini miras alan özellikle Pythagorasçı başka dinsel göste ri ler aracılığıyla Platon üzerindeki etkisi (Platon'un bazı Orphikçilere yönelniği iğnelemelere rağmen) bir yana Yunan'da pek başarı kazanamaması şaşırtmaz.

Demek ki Orphik Yunan değildir ve 1962'ye kadar, Orphik dinin geci kmiş bir yapı olmasından pek az kuşku d uyuldu; fakat, o yı l, lö V. yüzyıl sonuna varan metinler bulundu; hiç kuşku yoktu, bu, pek erkenden Yunan'da yerleşmeyi denemiş olan eski bir mitolojik gelenekti, fakat gerçekte başarılı olamamıştı. Diodoros tarafından, "Dionysos peygamberi" ve "bütün giriş törenlerinin kurucusu"[2^] olarak nitelenen Orpheus sadece Dionysos'un yükselişinin çağdaşı değil, daha da ötesi ondan öncedir. Bu eskilik şaşırtabilir, çünkü Yunan'da tanrılar karşısında -Hesiodos'un sövgüsüne göre bu "şimdiki zaman yi - yicileri" karşısında- insan tavrının birliği ve bütünlüğü çok erken oluştu. Yunan dininin kurucu büyüklerinden biri olarak kabul edilebilecek olan Hesiodos, gerçekten de, VIII. ve VII. yüzyılın zirvesinde yaşadı Ve onun Theogonia'sı ile en geç Helenistik düşünürler arasında neredeyse düz bir ilişk i görülür. Hes iodos'a göre, dünyanın başlangıcında kaos vardı ve ancak çetin mücadelelerden sonra Zeus hükümranlığını dayatabilmiştir. Buna karşılık Orpheus'a göre, ilk tanrı olan Eros'un, yani karşıt-kaos'un doğduğu Yumuna en baştan itibaren vardı. Birincilere göre düzen, kaosun beklenmedik olaylarından sonra düzenlendi, İkincilere göre baştan itibaren vardı. Orphikçilerin Hesiodos'u ve Helen dinsel düşüncesinin egemen akımını bilmedikleri düşünülemez. Ve karşı çıkış içinde yaşamamış olsalar da, en azından, bir tecrit içinde yaşadıkları sonucu çıkabilir.

1^Eliade, a.g.e.

Yunanlıların Orphikçilere baskı yaptığı ve sadece sınırlı bir ortamda yaşamalarına izin verdiğin i düşünmek çekici gelir. Ortaya çıktığı haliyle Orphikçilik Yunanlıları kuşkulandırıyordu, çünkü İnsan i1e tanrı arasında aracı olan rahibi, Dumezil'in önerdiği üçlemenin –kral, rahip, savaşçı– tepesine yerleştirerek site'nin özünü oluşturan demokrasinin ölüm fe rman ı nı imzalıyordu. Bu, kısa sürede bir Kutsal Utifak'a ve her durumda, kralla rahip arasında bir kaynaşmaya ya da Mısır'da uygu la ndığı ve Imparatorluk Roması'nda olduğu gibi kralın kutsallaşLirılmasına varabilirdi.

Böylece, kızgın Dionysos'un, Orpheus'u Mainadların öfkesine terk etmesi daha iyi anlaşılır. Orpheus mitinin bu yanı, hiç kuşkusuz, Orphikç.iliğin yerleşmesinden sonradır ve dillerden düşmeyen kahramana karşı Yunanlıların nefretini açıklar. Orphikçilik nereden gelir, Orpheus nereden gelmiştir? Bilinmemektedir. Arkeoloji sonsuza dek tamamlanmadan kalacak bir kitaptır ve 11. ve i: bin yılın Hint-Avrupa topluluklarının akınları kısmen bilinmektedir. Şurası kesin ki, perhizci., etyemez, bu sade Trakya tanrısı ne vatandaşı Dionysos'a ne de başka herhangi bir tanrıya benzer. Bir İskit de değildir, Frigya1ı da değildir, karakteri kaçınılmaz olarak İran'ı hatırlatır. Eğer İran'dan gelmişse, bu, Orta Asya, Yakın ve Ortadoğu topluluklarını lö XV. ve VIII. yüzyıllar arasında yerlerinden eden büyük göçler sırasında olmuştur. Belki bir gün İran'da ya da Afganistan'da elinde lir olan bir tanrının portresi bulunur ve o zaman kesin olarak söylenebilir: Bu dönemde, burada doğdu. O zamana kadar, Şey ta n' ı Olympos'a dahil etmel< ve bu sahte canavarı Hymettos Dağı yamaçlarında bırakmak gerektiği saptanabilir ancak. Hint-Avrupalılara ve Doğu'ya bu kadar yakın, mitlerle bu kadar dolu Yunan, Yabancı'yı kıl payı kaçırmıştır.

Dikkate değer bir olay kalır geriye: Şeytan'ı sınırların dışında tutan Helen ve ardından Helenistik demokrasi oldu. Çünkü Düşmüş Melek, özünde, totaliter güçlerin mantıksal bir kurnazlığından başka

bir şey değildir. Yunan din adamı, iyilik ile Kötülük'ü birbirinden ayırmanın uluslarötesi hakkını asla kendine mal etmedi. Yunan, tanrılarını ve onun yansısı olanlan kendinin icat eniğini asla unutmadı. Demek istediğim şu: Yunanlılar asla köle olmadı.

Paradoks gözler önüne sermekten kaçamayacağım kadar güzeldir: Tragedyayı, bu kölelik anlatısını keşfetmiş olan uygarlık, dramla, yazgıya karşı isyanla rın anlatısıyla, zafer kazandı.

9.

ROMA
YA DA ŞEYTAN'IN YASAKLANMASI

Roma'nın sonraki yüzyıllardaki etkisi üzerine – Roma dininin kökenleri üzerine – Roma dininin başlangıcından itibaren yozlaşmış olduğunu ve Hıristiyanlığa özlem duyduğunu kanıtlamak için tarihçilerin giriştikleri boş çabalar üzerine – Bu tarihçilerin yalanlan üzerine – Romalıların derin dindarlıkları üzerine ve Kötülüğe ancak önemsiz ya dçı gülünç tannlar atfetmiş olmalan olgusu üzerine – Reügio'nun esas anlamı üzerine – Bu d in in ihmal edilen anahtarı üzerine ya da tanrılarla bireysel olarak ilişki kurmanın yasaklanması demek olan superstitio üzerine – Bu yasağın Roma yurttaşlık erdemlerini, özgürlüğün ve haysiyetin anlamını ve Şeytan'ın yasaklanmasım açıklaması üzerine – Demokrasilere model olarak hizmet etmeye devam eden bir imparatorlukta Şeytan'ın yokluğundan çıkanlan dersler üzerine.

Yasaların anası Roma'nın ayıncı özelliği, günümüze kadar varlığını sürdüren d ünya çapındaki gücü ve nüfuzu, tarihsel yazgısına, paradoksal olarak, şans getirmemiştir. Yüzyıllar boyunca ve özellikle Rönesans'tan bu yana, Roma'ya gönderme yapmayan pek az zorba ve ideolog vardır; bunların her biri nalıncı keseri gibi hep kendine yontmuş ya cla imparatorluk kırmızısını çekip almış ve Roma'nın sahte bir imgesini sunmuştur. Romalı gibi poz veren XlV. Louis ve Napolyon'dan Mussol i ni ve Hitler'e, Yeni Roma'ların ya ra t ıc ı la n olarak kendilerini tanımlayan sayıs ız küçük zorbadan söz etmesek bile, liste uzundur. Yersailles, sonuçta, dev bir Roma villasından başka bir şey değildir, tıpkı Berlin'deki Wilhelm Almanyası'nın resmi binalarının, Washington'daki Capitol ve Beyaz Saray'ın büyük Roma binalarının ruhsuz kopyalanndan başka bir şey olmaması gibi. Ingiltere, kendi gençliğine "Roma tarzı bir eğitim" verdiğini sanmıştır ve en ünlü otomobilinin önüne klasik Roma alınlığını kopya etmiştir. Hıristiyanlığa geçen Bizans imparatorları, tektanrıcılığın ve bireysel ibadetin Roma ruhunun en açık inkarı olduğunu bilmiyormuş gibi "Augustus" [yüce, ulu] sıfatıyla övünmeye devam etmişlerdir. Roma, önceleri, tek bir politik ilkenin hüküm sürd üğü tüccar bir ulustu. "Ruhu" olmadığına üzülündü, özellikle H ıristiyan, faşist, nazi -bu tür şeyl e r- cleğil diye üzülündü, bu "ruh"lardan biri ona vermek için yarışıldı. Gerçekten de ne Tanrı'sı -özellikle tek ve aşkın bir tanrı- vardı, ne de Seytan'ı, yani Cehennem'i. Şeytan Roma'yı Şeytan'sız nasıl tahayyül edebilir?

Humın üzerine, Roma d ininin kökenieri üzerine eğilen çok sayıda

bilgili kişinin alınları kırıştı.' Herkes sorun üzerine kendi bakış açısını dayatmak istedi ve hâlâ istiyor ve çoğu, Roma dininin, kısacası, Romalı olmadığım kanıtlamayı denedi: Neredeyse Romulus tarafından kuruluşundan itibaren Hıristiyanlığa hazırlanıyordu. Seçkin uzmanlar, böylece, Romalıların "bu serpilmiş, kendi yataklarına uzanmış ve sıradan yurttaşlar tarzmda bir yemeğe katılır havasındaki Yunan–Roma tann ve tanrıçalarının zavallı görüntülerine" saygı gösterebileceklerini kabul etmediler.[2] Kimi zaman grotesk smırlara kadar varan bu revizyonizm Roma'yı "kutsallaştırma" açık niyeti tarafından dayatıldı: Britanya Imparatorluğu'nun, ardından, XX. yüzyıl ortalarına kadar rağbette olan her türden emperyalizmin dayandığı model Roma'dır. Roma'yı okullarda öğretmek gerekti, fakat zındıkların inatçılığı olan çoktanrıcılığın, azgelişmiş zihinler, barbarlar, putperestler yarattığı tekrarlandığına göre, Roma'nın çoktanrıcılığı nasıl aklanacaktı? Bunun üzerine Suetone'dan ve Tacitus'tan daha ileri gidilerek birbiriyle yarışırcasına Hıristiyanlara eziyet eden imparator figürlerine gölge düşürüldü; böylece kaçıklarla aptal ve kanlı ahlaksızlarm geniş derlemesi yapıldı; tanrıya şükür, kuşkusuz bunlar "hakiki" Roma'yı, Vergilius'un, Cicero' nun ve Marcus Aurelius'un Romaası'nı temsil etmiyorlardı. Örneğin Tacitus'un boş yere kötü yürekli olduğunu ve romanesk uydurmaların tersine, o anda elli kilometre uzakta bulunan Neron'un Roma'yı yakmadığını, ezeli şehrin külleri üzerinde ne lir ne de keman çaldığım ve hatta başka şeylerle birlikte kendi güzel sarayını da kaybettiği bir yangına üzüldüğünü ortaya koymak için bu

---

[1] Pierre Boyance'nin önemli eseri Etudes sur îa religioıı romnine'in [Roma Dini Üzerine İncelemeler] (Ecole française de Rome, 1972) ilk sayfalanndan' itibaren bunun bir yansısı bulunacaktır. Bilginler kendi inançlanndan uzaklaşanlara ya da çalışmalanna yeterince saygı göstermeyenlere karşı pek yumuşak değillerdir.

[2] Bu kolay kolay inanmayan kızgınlığın pek hoş ifadesi, bu yüzyıl başındaki Ingiliz tarihçi W. Warde Fowler'a aittir ve aktaran Boyance'clir.

yüzyılın sonunu beldemek gerekti. Daha kötüsü: Bu "isterik şarlatan "ın, kısacası Şeytan'ın bu destekçisinin, aslında Seneca tarafından eğicildiğini, Augustine Tapınağı'nın kütüphanesini yeniden yaptırdığını, edebiyat ve güzel sanatları önemli ölçüde desteklediğini kanıtlamak için daha beklemek gerekti. ^ Yine güçlükle yapılan başka düzeltmeler bunları izledi.

Kısaca durum böyle. Tarihçiler Roma tanrılarını, Yahudi-Hıristiyanlığa şaşırtıcı derecede benzeyen, XX. y üzy ılda Melanezya etnografyasından ödünç alınan ve kutsal bir duyguyu ifade eden mana'da özetlenen mistik bir tanrısallık kavrayışıyla donatmak için çaba gösterdiler."

Bu arada, Roma dininin çok uzaklardan, Romalıların o dönemde bilmedikleri bir bölgeden ödünç alınan bir sözcükle ya da daha kötüsü, bir kavramla -dahası, sözel ifadeye hakim olan Romalıların eşdeğerini asla formüle etmedikleri bir sözcükle- açıklanması gerektiğinin (densizlik d emesek de) garipliğini kimse ortaya koymadı. Bu tıpkı, Buclacılığı mayasız ekmeğin Isa peygamberin etine ve kanına dönüşmes"iyle açıklamak gibidir. O halde, mana'yı bir yana bırakalım. Peki ya numen? Bu sözcük en azından bir Roma sözcüğüdür, Vergilius'un Aeneis'inde geçer ve ortak kabul gören bir tanımı olmasa da, "kutsal varoluş" anlamına geldiğini ileri sürebilirim. Anlaşılacağı gi-

---

i "Naon'un kişiliği geleneksel tarihin sandığı, romanın ve televizyon ekranının popülerleştircligi en cılkı çıkmış klişelerin öne sürdüğü kadar basit değildir. Neron, Cehennem'in püskürttüğü bir canavar olarak verilmiştir ve Roma'nın küçük insanları tarafından ona hayranlık duyulmuştur. Histerik bir palyaço olarak, başında tacı olan sıradan bir soytan olarak gösterilmiştir, bu flamenko tavrının altındaki niyetin ı"ie olduğu anlaşılmadığı gibi, Nero{l'a duyulan hayianlıgm, Senato için her zaman güven verici olmasa da, genellikle ileri görüşlü olma olgusu dikkate alınmamıştır." Lucien Jerphagnon, Vivre *et* philosoıiher sous *les* Cesars. Edouarcl Privat, Toulouse, 1980.

H. Wagenwoort, Ruııan Dyrifliiiisnı - *Studies* ıı *Ancieut Roman Thought,* Lan ge mıd CusJom, Blackwell, Oxford, 1947.

bi varsayım tamamen akla yatkındır: tasanda, başlangıçtan itibaren, doğaüstü duygus u vardır. B il indiği gibi, başlangıçtan itibaren Romalıların büyük bir pratik d uyulan vardı ve tanrılarına meslek adı veriyorlardı, yani onları görevli yapıyorlardı: Birinci ekin tanrısının adı Vervactor'du, ikincisininki Reparator, tapan geçme tanrısının adı Imporcitor'du, tohumlama tannsınınki Insitor'du ve böyle devam ediyordu. Yüzeysel bir saygısızlıktan dolayı bu tanrılar beni bağışlasınlar: Romalıların onlara hasat zamanı sundukları kurbanlar. bu yüzyılın başına kadar mevsimlik işçilere verilen (ve günümüzde bağ bozumuna g iden gönüllü öğrencilere hâlâ verilen) aylıklara benziyordu.

Hemen söylemeliyim ki, Roma'da benden önce de şeytan arandı. Bulunamadı. Nedeni basittir: Bir şey ters gittiğinde bunun nedeni, Obarator ya da'Occator ve başkalarının memnuniyetsiz olmaları ve intikam almalarıydı.

Fakat bu yararcı tanrılar nereden kaynaklanıyordu? İtalya'ya kimler, ne zaman geldiler? Bu insanların bir dini var mıydı? Oysa evet, Italya'ya Roma'dan çok önce yerleşildi ve Romalılar 10 I. bin yılın Italyanlarının soyundan geliyorlardı: Bu dönemden itibaren, büyük bir kültür homojenliği ortaya çıkar. İki temel kültür vardır, ölülerin gömüldüğü Çukur Mezarlar kültürü ve daha önce de gördüğümüz ölülerin yakıldığı Ölü Yakma kültürü. Birincisi Villanova, Adriyatik, Apulia ve Siculi kültürlerini bir araya getirir; İkincisi ise Golasecca. Atesıine ve Latial kültürlerini. Dinleri hakkmda az şey, pek az şey bilinmektedir. Iki grubun öl üleriyle farklı ilişkiler sürd ürd ükle ri sonucu, haklıolarak, ç ıka rılabilir.^

Yine bilmektey iz ki, savaş alanından kaçan Troyalı Aeneas, babası-

---

5 Gömme ile yakma arasındaki kültürel ve etnolojik farklılıklar bu kitabı aşar. Okunı yoksun bırakmamak için, kesin olmamakla birlikte, ölülerini gömenlerin "yeniden çıkmasını" umduklarını, yakanlannsa cesedin dehşetini ateşle temizleyerek kovduklannı söyleyebiliriz.

nı Sicilya'da kaybeitiklen ve Kartaca kraliçesi Dido'nun cilvelerine esir düştükten sonra Tiber Nehri'nin döküldüğü ağza vardığında ("la-lin" sözcüğünün türediği) Latium kralı tarafından kabul edildi; kral, kızı Lav in ia'yı ona verdi. Aeneas'm kurduğu şehrin adı olan Lavinium buradan gelir. Dolayısıyla, tö XIH. yüzyıl İtalya'sında -bu tarih, Ae-neas'ın gelişine ilişkin Herodotos'un verdiği larihlir- en azından bir uygarlık vardı. Bu uygarlığın, yani Latium'un, ■ kendi dini vardı ve yukarda belirlilen tanrılar kısmen ondan türerler. "Kısmen" terimi bir başka İtalya hal kın ın, Samnitlere akraba olan Sabinlerin de Ro-ma'nın kuruluşuna katılmış olması ve kendi tanrılarından bazılarını Roma dinine dahil etmesiyle doğrulanır.

Latinlerin ve Sabinlerin kökeni kesinlikle Hint-Avrupalıdır, çünkü Italya'daki diğer dillerin büyük bölümü, Falisci, Osk-Umbria, Venet-ce. Doğ u Italyancası, sonra Po Ovası'nda, Lombardia'da, Piemonte'de, Liguria'da ve E mi lia' nın bir bölümünde kon uşulan Kelt dili, Apulia'da kon uşulan Messapia dili ve çizmenin ucunun ve Sicilya'nın kıyı böl-gelerinde ko nuşulau Yunanca Hint-Avrupa dil ailesine dahildi. ^

Latinlerin ve Sabinlerin dinleri de Hint-Avrupa kökenliydi;yani en azından Aeneas geldiğinde çoktannlıydılar. Latinlerin ve Sabinle-rin özdeşleştikleri büyük doğa güçleri ve insan faaliyetleri için -güneş, gökyüzü, yıldızlar, şimşek, bereket ve hasat, sonra savaş, sanat-lar, ticaret, aşk, vs- Tannları vardı. Roma'nın oluşumunda Hint-tran panteonunun etkisi belki abartıldı; benim işim bu değil.^ Birçok baş-

6 T. Comeli ve J. Maiihews, *Atlas du* ıuoıde *romain,* Edition du Fanal, Amster-dam, 1986.

7 Georges Dumézil'in öncüllerinden w rakiplerinden alıntı yapan P. Boyance, "Etimolojilerin sistematik kullanmu, doğalcı hipotez üzerinde kurulu mitle-lin çözümlenmesi ... hayal kıncı sonuçlara vamıışır," diye yazar. Fakat bir anlamda ;ı.'îıl kaynaklan bulmak için Dumézil'in ne pahasına olursa olsun sürclüı'dügü çabalar pek de inandırıcı olmamıştır: "Georges Dumezil'in Festiıı ci'irmırnrlaliU (1924) ya da Probl^ıuc cles ceıitaures (1927) adlı yapıtlarındak ilk araşunnalan anık kendisi tarafmdan bile geçerli görülmemektedir," diye

ka din gibi, eski İtalya'dan türeyen ve yerel dinleri birleştiren Roma dininde de bir Gökyüzü tanrısı vardı; önce şimşek ona bağlandı (daha sonra, verilmiş sözün koruyucusu yapıldı) ve bu, dünya işlerine pek karışmadan dünyaya hakim olan Jüpiter'di. Başka tanrılar da panteonuna katıldılar, Mars, Quirinusıı, Ceres, Herkül, Bacchus, Venüs •..

---

yazar Boyance. Dumezii kişiliğinde bir bilgine duyulan bütün saygıyla birlikte, *Les dieux souveraines des Indo-Europeens* (Gallimard, 1977) kitabının "Jüpiter ve çevresi" bölümünde sergilediği şekliyle Roma mitolojisi üzerine kimi tezle ri bazı ayrımılar getiriyor gibidir. Örneğin Roma mitoloj isinin iki kişiliğini, Romulus ve Numa'yı Hint-Avrupa tannlan olan Varuna ve Mitra çerçevesine dahil etmek rastlantısaldır. Yapısalcıhk, kimi zaman, en ünlü tarihçileri zaman ve mekân gibi basit etkenleri ihmal etmeye sürükledi. Hint-Avrupalılar İtalya'ya birkaç yılda gelmediler, ve İtalya ne Iran'dır ne Hint. Tannlar zaman ve mekân içinde değişirler; tıpkı Meseller Kitabı'ndan Enoş Kitabı'na kadar Şeytan'ın da rol değiştinnesi gibi. Romulus, kökeninde Varuna'dan daha gerçek bir kişi olmalıdır; ve ne kadar efsanevi olsa da Roma'nın ikinci kralı Numa'nın uydurulduğunu herhangi bir biçimde belirten hiçbir ipucu yoktur: o, Titus Tatius'un kızıyla evli bir Sabin idi, Titus Talius da bir yıllık fetret devrinin sonunda kral seçilinişti ve yaptığı işler arasında .Jüpiter, Mars ve Quirinus rahiplerini yaratmak da vardı. 181 yılında Jankulum'da bulunan mezarı tarihsel bir kişilik olduğunu doğmlar. Günümüzde, açıktır ki, büyük bilinçliliği içerisinde Dumezil Hint-Avnıpalılan bazılannın yanlış olarak açığa çıkardıklarını sandıklan homojen bir varlık yapmaya çalışmamaktadır; bu, verimli gruplaşmalar gerçekleştinneyi sağlamış bir çalışma hipotezidir.

5 Özel bir taıtışmaya ginneden Jüpiter, Mars, Quirinius üçlemesinin Hint-Avrupa'daki büyücü-rahip, savaşçı, çiftçi üçltısünün taldidi olduğu şeklindeki Dumezil'in hipotezini burada latırlatınam gerekir. Fakat, öncelikle belirtilmeli ki, bu üçleme Roma dininde asla kutsanmamıştır. Dahası, Quirinius Latin tanrılan olan Jüpiter ve Mars'a Sabin olduğu için bemeyebilir ve Romalılar bu halkla sıkı ilişkiler sürdürüyorlardı (Numa'nın bu tannyla özdeşleştirilme yanılgısı buradan kaynaklanır). O, özel olarak, Quitinale Tepesi'ne yerleşmiş Sabinlerin tannsıydı (Manfred Lurker, Lexikon der Götter *und* Dctrıiofieıı, Alfred Kramer Verlag, Stuttgart, 1984). Boyance'nin ileri sürdüğü gibi rolü belirsiz, hatta bulanık gibidir; Asla üretici bir tanrı değildir, fakat saldırgan olmaktan çok savunan bir başka savaş tanrısıdır, ve "cılız" karakteri zaten yok olmasına ve Romulus'la özdeşleştirilmesine yol açmıştır; bu da Nuına'yla özdeşleştirilmesi kadar yanlıştır. Nihayet, Roma'nın en kutsal tapınağında bulunan üç tanrı Jüpiter, eşi .)unon ve kızı Minerva'dır ve bu da Hint-Avrupa üçlemesini yeniden oluşturuyor gibi görünmemektedir.

Ne var ki İtalya'nın bir özelliği vardır; eğilimin yöneldiği gibi, Avrupa'nın . diğer Akdenizli halklarıyla, yani Yunan'dan başlayan ve Hint-Avrupalılarla son bulan halklarla çok sıkı bir özdeşleşmeyi engeller. Ge rçe kten de, Yunanlılara göre^ Aeneas'ın soyundan gelen efsanevi kahramanlar Romulus ve Remus'un Roma'yı lö 753-749 arasında kurduğu dönemde kuruluşun üçüncü büyük katılımcısı olan ve ilk bakışta Hint-Avrupalı olmayan bir halk vardır:- Etrüskler. "llk bakışta" diyorum, çünkü eskiden onların Hint-Avrupalı olmadıkları varsayılmıştı; gerçekten de dilleri Hint-Avrupa dili degildi.

■ Etrüskler n e reden geliyorlardı? Herodotos Etrüsklerin Doğu Anadolu'daki Lidya kökenli olduklarını, ll. bin yıl sonu. ile I. bin yıl başı arasında İtalya 'ya göç etmiş old akların ı. söyler.[10] O halde Hint-Avrupa kökenlidirler," fakal dilleri yüzyıllar boyunca farklı türde evrimleşmiş olmalıdır. Çarpıcı ayrıntı, Troyalı ve dolayısıyla coğrafi olarak Lidyalılara yakın bir halk olan Frigyalı Aeneas'ın Etrüsklerin "kuzeni" olmasıdır. Bu demektir ki, İtalya'nın ve ilk Roma topluluğunun önemli bir bölümü I. bin yılda Türkiye'den gelm iş ti. Çünkü, Etrüsk-

---

lÖ 11. yüzyıla doğru Romalıların tarihsel edebiyatlan yoktu. Yunan efsanesi Romulus ile Remus'un, Aeneas'ın, lö Xll. yüzyıla dogru Latium'a sığındığında -Lavinium şehrini de kurmuştur- kurduğu Alba hanedanının uzaktan akrabalan oldugunu ileri sürer. "Alba" sıfatı kaynağını Aeneas'ın oglu Askanios₩ın Alba Longa şehrini kumıasınclan alır. Arkeoloji bunu kısmen doğrular; gerçekten de Lnvinium'da ve Alba tepelerinde ilkel yerleşim yerlerinin en esk kalımılan keşfedilmiştir. Comell ve Matthews, Atlas *du monde Roıuain.*

i"lÖ I. yüzyılda Roma'da yaşayan Yunan Halikarnassoslu Dionysios Etrüsklerin ltalya'nın yerlileri olduğunu ileıi sürdü. Bu hipotez genel kabul görmedi, çünkü Herodotos'unkini kabul eını.ek için çok fazla neden vardır. Örneğin Vico Gölü yakınlarında kayaların içine oyulmuş Etrüsk mezarlan ile Türkiye'deki Lidya ve likya mezarları arasında çarpıcı benzerlikler vardır; tıpkı Etrüsk dini ve soy zincir tarzı ile Lidyalılarınki arasındaki diğer benzerlikler gibi

11 Colin Renfrew'un *Arc}weology Language - The* Puzzie *of* Iıido-Europeaıı Origiıis. Cambridge University Press, New York, l987'de, onu reddetmeden hatırlattığı h i potez en azından budur.

ler Lalinlerle birlikte Roma metropolünün kuruc us udurlar. 12

Şeytan'ın kökenlerini araştıran bir çalışmada ilginç olan şey, Etrüsklerin, İtalya'nın diğer sakinleri gibi, Zerdüşt reformundan çok önce Hint-Avrupa odağını terk etmiş olmalarıdır. Yani, Vedacı panteonun Tanrı-Şeyt.an kutuplaşmasından kurtulmuşlardı. Aslında Etrüsk ve Roma dininde şeytanın gölgesine rastlanmaz. tö VI. yüzyıldan itibaren İtalya, yaşlı Cato denen Sav ona role' u pek kızdıran Yunan etkisine -"yayılmasına" demek daha doğru olur- maruz kaldığı andan itibaren şeytana rastlama olasılığı daha da azalır. Daha önce gördüğümüz gibi Yunan'da Şeytan yoktur. Batılınarıçlılar için ortahkta do laşan ve özellikle engellenmiş aşıklann, kazıklanmış tüccarların, boynuzlanmış kocaların ve kıskanç komşuların kötü mizaçlarını dile getirmeye yarayan bazı iblisler bulunur yalnızca.

Bunları söylemişken, Yunan'ın Roma üzerindeki etkisinin sanılanın ve söylenenin tersine çok daha az derin olduğunu söylememe izin verin, çünkü Jüpiter'in Zeus'la özdeşleşmesi, eğer buradan başlarsak, tamamen biçimsel, biçimci ve yapaydır, örneğin Zeus Yunan'da verilen sözün güvencesi asla olmamıştır. Ceres'in Libera mı, Ariane, Venüs ya da Semele mi olduğu hâlâ alabildiğine tartışılmaktadır.^ Roma, Atina'nın bir taklidi değildir.

O dönemde İtalya'daki dinler, Etrüsk, Latin, Sabin ortak bir İtalya dininde iç içe girmişlerdi. Dumezil kuşkusuz hoş bir şekilde, "aydınlanma çağında Romalıların müolojisi yoktu ve Halikarnassoslu Dionysios, onları büy üde n koruyan ve ritüellerini katışıksız ve süssüz bir teolojiye bağlamalarını sağlayan bu hayal gücü sadeliklerini övüyor-

---

*2"Etrüskler" ve "Roma," *Encyclopnedin* Britatmicn.

ı^Bu konuda, Boyance'nin *Etudes* sır la religion *romaine* adlı eserindeki "Roma'da Ceres Kültü" makalesini öneririm. Burada, Büyük Tannça'mn bir biçimi olan Ceres'in diğer Yunan ya da Latin lanrıçalanyla paylaşabileceği tek kimlik üzerinde yazarlar kadar farklı yorumlar da oldugu gözlenir.

du," der.'|' Romalılar için, Roma'ya sürgün edilmiş bir Yunanlı olan ve Roma'nın Yunan'ın bir yansısı olduğunu sistematik olarak söyleme eğiliminde olan Halikarnassoslu Dionysios'un iyi niyeti elbeue birçok açıdan kuşku vericidir. Romalıları dinsel geleneklerinin fi ili, gör ünür yavanlığı içinde tutmayı dileyip dilemediği sorulabilir!

Çünkü gördüğümüz gibi, başlangıcından itibaren Romalıların konsül, eyalet yöneticisi, memur, yani görevli olan tanrıları vardır. Buğday ve bağlar için bir tanrıları, Saturnus; tarlalardaki faaliyet için bir başkası, Ops; şehirlerin ve evlerin kapılan için bir başkası, Janus; gençlik için biri, Juventus; tarlaların sınırlarını korumak için biri, Terminus; çocuğa dik durmasını öğretmek için biri, Statulinus, vs. vardır. Hatta hırsızlar için de bir tanrıça vardır, Laverna! "Roma panteonu dünyevi Roma'yı yansıtır," diye belirtir Mommsen,[15] "titiz b i r kesinlikle her şeyi yeniden üretmeye çabalar. Devlet, aileler, doğa olayları, ahlaki dünyadaki olaylar, insanlar, mekaĥlar, nesneler, yasalarla ilgili davalar bile Roma tanrıları sisteminde yeniden ortaya çıkarla ṛ... Orada, hem dünyevi hem ideal olan ApoUon kültünün muzaffer imgelerini, Bacchus Dionysos'un tanrısal sarhoşluklarını, Yeryüzü mitinin kural ve esrarı altında saklanmış derin dogmaları boşuna aramayın..." Dinsel törenler Arvallar ya da Tarlaların On iki Kardeşi gibi birlikler, otuz cu ria' nın kutsal ateşini korumakla görevli Titienler gibi yardımlaşma dernekleri, Herkül kültünden sorumlu Potitienler ve Pinarienler gibi özel olarak belinilmiş aileler tarafından kutlanır.'6 Ne ayinleri yönetenler ne de şenlikler. saymakla biter. Bunlarla karşılaştırılınca Avrupa'daki ulusal geçit törenlerimiz pinti angaryalar sayılır.

---

itDumeźil, *Les* dieux .souverailıs *des lıido-Europeeıs,* a.g.e.

*5Uistoirc Kiiiaiue, *!., Des coıuıtiencemcuts de Roıue jusqu'aux guerres civile.* beri Laffoni, 1985.

16 Ag.e.

Kuşkusuz, Romalıların mitlerinde büyük fanteziler yoktur. Eğer inancı, her durumda şiir duygusuna ya da saçmalığa benzetmek gerekiyorsa, Melanezyahlar bile kendi kozmogonilerinde, mitolojilerinde ve panteonlarında daha fazla esine tanıklık ederler. Fakat, sonuçta, Romalıları ayaklarını yerden kesmedikleri ve doğaüstüne yönelmedikleri için suçlayabilir miyiz? Çünkü doğaüstü onlar için düzensizlik anlamına geliyordu ve bu da onları korkutuyordu. Yunanlılar dini, demokrasinin garantörü yapmıştı; Romalılar dini, düzenin, ardından da devletin garantörü yaptılar. Ve Yunan da Roma da tuhaflıkları benimsemediler ve insanın bir taştan, yılan kuyruklu bir kuştan ya da canavarların kozmik çiftleşmesinden doğduğunu ileri sürmediler. Çok erkenden bir *gens* dini, klanın, evin, ölülerin dini oldu ve -açıklayıcı bir olgu olarak- temel toplumsal grubun, cutia'nın ve bütün mesleki gruplaşmaların, diğer deyişle collegia'nın dini oldu. Başlangıçtan itibaren dinleri işlevseldi, Yunan taşkınhklarına yabancıydı -bu taşkınlıklar zaten Doğu kökenliydi- Doğu'nun ve Asya'nın dinlerinin tinsel fırtınalarına daha da yabancıydı. Bu özellik onların portrelerini de belirleyecektir: Sanat tarihinde gerçekçiliğin özellikle Romalı ve öncesi olmayan bir sunuş olduğu söylenebilir.

Roma dininin anahtarı, oldukça paradoksal bir şekilde, en sık ihmal edilen ya da -bu konuya değinmeden tamamlanan- birçok çalışma tarafından belki de gönüllü olarak üstü örtülen noktadır: Bu, tanrılarla doğrudan ilişki sürdürmeyi ileri sürmenin yasaklanmasıdır; her ihlal Romahyı superstitio'dan, yani "anarşik dindarlık"tan suçlu kılacaktır ve bu zaten, belirttiği terimin ve yanılgının, genellikle bilinmeyen kökenidir. Sürekli olarak gözleri önünde olsa da, Tanrılar karşısında özgür olan Romalı onlarla kişisel bir ilişki kurmaya kalkışmamalıdır. Kehanet, kişisel falc ılık ve bilic ilik Romalılar tara-

---

'7 Roma dininin bu temel yanı Eıicyclopaedia Uıiiversalis'in "Roma ve Roma İmparatorluğu" makalesinin Roma dini üzerine araştınnasının başında yer alır. .

fından din ihlalleri olarak kabul edilir; bu her şeyden önce, koruyucu tanrılarla toplumsal bir sözleşmedir. Falların falcı tarafından yorumu topluluğun özel olarak yönlendirdiği bir faaliyettir. Mısır'da, bir keramet gücü olduğuna inandırılan imparator Vespasianus bile Roma'ya girdiğinde tavır değişiirir: Burada doğaüstü güçlerin lafı edilmez, Senato kaşlarını çatar.

Tannlara doğr udan başvurunun bu yasaklanması kağ̈it üst ünde kalacak bir hüküm değildir: Örneğin Seneca, tüm bir kitabını bu konuya ayırmıştır: De siıperstitio. Bu kitapta özellikle bazı Roma ibadetlerini eleştirir; bu ibadetle rde özellikle Doğu ibadetlerinden oluşan ve Iç Şehir'i istila etmeye başlayan aşırılığı gösterir. Öncelikle törenlerin, yukarda belirtilen gens, cıuia, collegia ve benzeri to pluluklara dağılımı – nı açıklar. H ıristiya n öğretiden geçmiş çağdaş insana bu durum anlaşılmaz gelebilir; fakat tanrısallığa bireysel başvurunun iki tehlike içerdiği anlaşıldığında konu açıklığa kavuşur. Birincisi, koruyucu tanrıların iktidarının, yani bizzat Site'nin ruhunun bir birey tarafından yasadışı bir şekilde çalınmasıdır. Bu, ilahi güçlerin tanrısallığının kendisine verildiğini ileri süren bir insanın tiran lığına olanak tanıyan'bir gedik olur. Bu nedenle doğaüstü ya da olağa ndışı bir gösterinin tanığı olan her Roma yurttaşı kendi grubunun d insel otoritesine –bununla savaşma yeteneğine tek o sahip tir– başvurur.

İçerdiği ikinci tehlike, topluluğun üstürilüğüne dayanan site yasalarının çökmesidir. Çünkü, bir, insan tanrısal güce sahip olduğunu söylediği anda başkaları da aynı şeyi yapabilir. Bu, yasaların üstünlüğüne son verir.

Aynı yasaklama. daha sonra, sadece Roma dininde mistisizmin yokluğunu değil olanaksızlığını da açıklar; bu, çağdaş tarihçileri pek şaşırtmış, sonra da yanıltmıştır. Bu eksiklik bir zayıftık değil, bir görevdir: Çünkü, tanrılarla konuşan ya da tanrıların onunla konuştuğu bir insan artık topluluğun bir üyesi değildir. Ve, herkes bilir ki,

mistisizmden, histeriye değilse de del il iğe ya da ahlak bozukluğuna kolaylıkla kayılır.

Nihayet, aynı yasaklama Şeytan'ın yokluğunu da açıklamakladır. Mazdacılığın, ve Yahudiliğin Ahriman'a ya da Şeytan'a verdiği kadar kayda değer iktidara sahip olan her güç tanndan başka bir şey olamaz ve bir insanın kendi çıkarlan için bir tanrıya başvurabilmesi ve site'nin koruyucu tanrılarının uyumuna karşı çıkabilmesi kamu düzeni için tehlikelidir. Roma dinindeki az sayıdaki cinin rollerinin son derece sıruırlı olmasının nedeni budur: örneğin buğdaydaki pas hastalığına yol açan cin Robigo ve ateş cini Cacus ya da "kötü Jüpiter" Vejovis gibi kötü oyunlar oynamaya yatkın ikincil tanrılar (yaşamın her anı için bir tanrı ve tanrıçanın olduğu) geniş Roma panteonunun silik bir parçasını oluştururlar. Roma'da tanrıla r özellikle olumludur sanki. TanrısaHık kavramı yaşamın ve site'nin özüne dahildir. Ve, Capitolium'a göz kulak olan üç tanrının Roma'nın üç temel bileşeni nin koruyucuları olmaları rastlantı değildir. Jüpiter yeminin koruyucusudur, Junon evlilik tançasıdır ve Minerva Roma'nın koruyucu tanrıçasıdır.

Romalılar Kötülüğü bilmiyorlar mıydı? Kötülüğün temsilcisi olarak sadece "tanrıcıklar" mı atamışlardı? Etik alanda kuşkusuz hayır, fakat dinsel ve metafizik alanda kuşkusuz evet Her yerde hazır ve nazır ol an, tiksinç ve tehditkar bir Kötülük kavramının ayrıcalığı Hıristiyanlığa ve bundan kaynaklanan varoluş sıkınusına aittir. Romalıların elbette miyasma, ateş, hastalık tanrıları vardır; fakat b unlar alanın "küçük' parçaları" arasında ye r alırlar ve Merkezi bir Şeytan'ın taslağını bile oluşturmazlar. Kötülük bir külttm ihmalinden kaynaklanır: Bu, ilkel tabunun nihai biçimidir. Aynı zamanda da cehalettir: "İyilik nedir? Gerçekliğin bilinmesi. Kötülük nedir? Gerçekliğin bilinmeme-

si," diye yazar Seneca.'" Eğer herhangi bir kötülük ortalığı kırıp geçirirse bu tanrılann inlikarnı yüzündendir. "Fakat, kalbin aradığı bu esradı ürpertiyi o [Roma dini] kendinde uyandırmayı bilmez," diye yazar Mommsen.[17] Ya Romalıların kalbi yoktu ya da Mommsen'in düşündüğünden farklıydı, çünkü bu esrarlı ürpertinin yok olduğu yüzyıllar boy u nca buna alışmış gibidirler.

Romalılar donuk, mayasız insanlar olduklar ı ve Roma'da sıkıldıkları için mi? "Yeryüzü nimetlerinin tatmin edilmiş sev inci ve, ikinci olarak, doğa olayları zincirlerinden boşandığında bunlardan duyulan korku, işte Latin dininin temel özellikleri," diye yazar Mommsen. "İtalya'da kehanetler ve kahinler Yunan'da kazandıkları güce asla sahip olmadılar." Metafizik duygunun bu körelmesi Romalıları neredeyse barbariilda suç l amaya vardıracakur; fakat burada, tersine, esas olarak yasalarla yönetilen bir uygarlık söz konusudur, Yunan'da olduğu gibi insan kurban etmeye asla rastlanmaz: "... İtalya'da suçlunun canının a l ınd ığını asla görmeyiz, elbette cani olduğu na hukuksal ola rak karar verilmiş kişi ile doğal olarak öldürülmüş masum kişi hariç."

Belki Momınsen, çağdaşları gibi Roma modeline vurgun olduğundan, Romalıları aşırı temiz görmektedir ya da Britanya'nın Roma'yla özdeşleştirilmesine teslim olarak onları Viktoryen burjuvalarla özdeşleştirmeyi denemektedir. Onlar da başkalan gibi insandı, yüceliklere de hayvansı valışiliklere ele yatkındırlar, Mommsen'in onlara ördüğü taçları dikkate alarak, Cicero'nun vahşice katledilmesini ve Claudius'un dul eşi ve Antonius'un karısı cadaloz Fulvia'nın herkesin gözü önünde hatibin kesik başındaki dilini saç iğnesiyle deldiği sahne hatırlanmadan edilemez.[20] Roma'nın, Cumhuriyet'in doğuşundan (son

---

'^Ap/n'crıclfri vivrc, lettres a, seçen ve çeviren Alain Golomb, Paris, Andrea, 1990.

[19] Momınsen, Jl iswiıc loıiıcıiıie, a.g.e.

ıo.)<:'römıı Caımpino, l. Vie *quotidiemıe ci Roıie* tl i'apogee *de l'Enıpire,* Hache

lemsilcisi Tarquinius'un Romalılara bıraktığı Igrenç hatıra dışında krallık hakkında pek bir şey bilinmemektedir) İmparatorluğun çöküşüne kadar bir tutku, entrika, vahşilik, taşkınlık aynı zamanda da işitümemiş bir incelik ve kültür şehri olduğunu hat ırlamak gerekir. Ve bir Juvenal'in ya da bir Petrone'nin çağdaşları hakkında söyledikleri çarpıcı bir ironidir ve yaptıkları betimlemeler Roma'da kuşkusuz sıkıl ı nmadığını gösteri r.

Çünkü sonuçta, çoktanrılı olsun olmasın birçok ülkenin y üzyıllar boyunca Roma modelini izlemeye çabalamış olması boşuna değildir. Gerçekten de Roma, ulus devletin en tamamlanmış modeliydi; site'nin daha sınırlı modelini mükemmelleştirmekle meşgul olan Yunan buraya pek aldırmıyordu. Roma özünde sömürgeleştirici, fakat' –üstünde yeterince durduğumuz gibi– hâlâ uygarlaştıncı olan dehası içinde site'yi özümsedi ve devleti n çok daha geniş boyutlarına yaydı. Bir Pax romana böyle oluştu, fakat asla bir Pax graeca oluşmadı.

Burada durulabilir. Romalılarda Şeytan hiç olmadı; binaların karanlığında gezinen hayaletler gibi, ancak ikincil birkaç cin vardır. Öteki dünyaya ilişkin düşüncelerini daha ilerde göreceğiz, çünkü dinleri bu konuda hiçbir inanç belirtmiyordu. Kötülük hakkındaki düşüncelerini de göreceğiz. Burada belirtilmesi gereken şey, imparatorluk döneminden itibaren Roma dininin temsil etmeye devam e tıığı meydan okumadır; bu, Manici şeytansılıkla ve varoluş sıkıntılarıyla dolu çağımız için çok daha fazladır. Antik tapınakların beyazlamış taşları üzerinde sarmaşığın büyümesi gibi, bilgelerin geniş ve süreğen girişimi, Roma'yı, ona Yahudi–Hıristiyanlığın habercisi endişe ve sarsıntılarını y ükleyen spekülasyonlada k uşatmayı denemiştir.

En yakından başlayalım. Bu yüzyılın başından itibaren; "cansız" buldukları bir d inden rahatsız olan çok sayıda tarihd' bunun Roma'–

1939.

1. Warde Fowler, Cyril Bailey, Friedrich Pfister, H. Wagenwoort, aktaran

nın asıl dini olmadığını ve dönemin meti n ve yazıtlarına aldanmamak gerektiğini kanıtlamaya çabalamışlardır. Bu tutum daha sonraki dönemlerde "revizyonist" olarak nitelenecektir. Yararsızlığı burada ayrıntılı olarak sergilemek bana can sıkıcı gelmektedir; bu bana Büyük Piramid'in "sırları" üzerine anlaşılmayan teorileri bazı kişilere esinleten aynı ruh haline katılmak gibi gel iyo r.

Roma'nın a posieriori olarak "ön-Hıristiyanlaştırılması" çabasına katılan Dumezil, Romalıların dinsel bir duyuları olduğunu, fakat b u n u kaybettiklerini[22] ileri sürer; ama "dinsel duyu" derken neyi kastettiğini, bu duyuyu ne zaman ve niçin kaybeniklerini belirtmez. Daha 1939 y,1,nda Carcopino, imparatorluk döneminde dinsel pratiğin çöktüğünü savunur: "Roma pameonu görünüşte kımıltısız olsa da varlığını sürdürür elbette ve yüzyıllardan beri, papazlar tarafından kutsal takvimlerinde belirtilen t arihle rde gerçekleşen törenler ataların geleneklerine uygun olarak gerçekleşmeye devam eder. Ancak insanların ruhu onu bırakıp gitmiştir ve insanların hizmetlerinden yararlanıyor olsa da, onların kalplerine ve inançlarına hakim olamadığı da doğrudur. Belirsiz tanrıları ve renksiz mitleriyle, Latin topografisinin ayrıntılarından ya da Yunan destanlarında Olymposluların başına gelen m ace rala rın zayıf yansımalarından uydurulan basit hikayelerdi... Roma dini, ölçülü soğukluğu ve yavan yararcılığıyla inanç itkilerini çlondunıyordu."[D]

Ro malılara, Imparatorluk dini tarafından gerçekleşmesi engelle-

---

Boyancé. Söz konusu kişiler, Boyancé'ye göre, "XIX. yüzyılda bir Morumsen'in üzerinde çalışmış oldugu bu bakış açısındaki eksiklikleıi gösıermişlerdir." Dünya tarihini Hıristiyanlığın doğuşunun uzun hazırlığı olarak yorumlayan Aı:nold Toynbee'nin adını da bunlara ekliyorum.

^■"Jüpiter ve Çevresi," *Les Dieux souverains des Iııdo-Europeeıı,* a.g.e.

23sezar'ın öldürülmesinden sonra komplocular Antonius ve Bnıtus tarafından sürgüne gönderildi, IÖ 7 Aralık 43'te Fonniae'de öldürüldü. Düşmanlan, Philippicnc adlı eserini bağışlamadılar. Başı ve elleri kesildi ve Senato'da sergilenmesi için Roma'ya Eonderildi.

nen, bir anlamda Hıristiyanlık-öncesi bir inanç verme isteği karşısında insan nasıl şaşkınlığa düşmez? Hıristiyan anlamda "iman" kavramını esas olarak bilmedikleri kesin olan Çinlilere, Japonlara, Hindulara, Mısırlılara, Afrikalılara, Mayalara, Azteklere ne demeli? Cumhuriyetten İmparatorluğa geçerken Roma dini değişmemiştir. Bu durumda, Carcopino'nun ileri sürdüğü gibi halkın bu dinin değerini anlamamasını nasıl açıklamalı? Bu koşullarda bu din, yaklaşık oniki yüzyı 1 nasıl sürebilmiştir?

Her durumda, Carcopino'nun tersini kanıtlamak için yaptığı acı söylev, paradoksal olarak, Roma dininde, eklenmek istenen bu esrarlı tannlardan olmadığı gibi şeytanın da olmadığını çok iyi kanıtlamaktadır. Aslında Roma dinine yöneltilen eleştiri hem Tanrı'nın hem de Şeytan'ın yokl uğ udur.

Ancak Romalıların dinsel pratikten vazgeçmiş olabilecekleri anlamsızdır; paradoksal olarak, Carcopino bile bunU kabul etmektedir: "... Kamu harcamalan tarafından karşılanan, tanrılar için yapılan şenlikleri halk coşkuyla karşılardı... Küçük insanların üşüştükleri eğlenceler arasında, daha eğlenceli, daha gürültülü ve onlara daha fazla ait' olduğu için daha .çok hoşlarına gidenleri vardır," diye yazar Marcus Aurelius'tan aktararak. Hıristiyan imparatorun küçümsemesi çok açıktır, fakat "küçük insanlar"ın -gülünçlüğe kadar varan küçümseyici terim- sevinçlerinin meşruluğundan bir şey değişmez. Kamu maliyesinin dinsel kutlamalar için harcama yapmasına gel ince, bundan dala normal ne olab ilir? Çünkü gö rüldüğü gib i din, devletin güvencesiydi. Oysa Roma dini üzerine. çağdaş incelemelerin önemli bir bölümü bu Hıristiyanlaştırıcı önyargının kanıtıdır.

Bana öyle geliyor ki, Roma dininin boş bir iskelet olduğu, başlangıcından itibaren yozlaşmış bir kurgu olduğu şeklindeki inatçı söylemleri sonsuza kad ar bir yana bırakmak ge rekmekted ir.

Doğruyu söylemek gerekirse, Roma dininde mistik bir damann

ö ngö rülemez olduğu kadar karanlık da olan işaretlerini çözmeye çabalayan çağdaş larihçiler çok eski örnekleri izlemekten başka bir şey yapmamakladırlar. Çünkü ne bu yen i bir şeydir, ne de aşırı bir karşılıik kaygısı duymada n, bir yandan Romalıların bastırılmış bir "dinsel d uyguları" olduğunu ve diğer yandan bizzat kendilerinin de bastırıldıklarını kanıtlama çabası dün denenmektedir. "Tarif edilemez tanrı" hikayesi bunun kanıudır.

181 yılında, Jankulum Tepesi'nin yamacında bir mezar bulunduğunda , üzerindeki yazılar bu mezarın ikinci Roma kralı Numa'ya ait olduğunu belirtiyordu. Esrarlı yazıların da bulunduğu söylenir, şehir yargıcı Quintus Petilius tarafından yönetilen Senato bunları aceleyle yakunnıştır. Yazılar kimse okuyamadan yok edilmişlerse de, Plutarkhos, N uma'nın hayatında bunlardan söz etmiştir.[24] Elbette çağdaş hayal güçleri birden harekete geçerek' yazıların, ataların dinine karşı çıktıkları için Senato tarafından yakıldıklarını ileri sürdüler.[25] Çok daha sonralan b^ı kitapların Pythagorasçı yazılar oldukları söylendi, çünkü N uma, Pythagoras'dan ilham almıştı.[24] Daha ilerde görülecektir ki, aslında üst d üzey entelektüel bir dolandırıc ılık söz kon usud u r.

Hipotez, kronolojik olarak bile saçmadır, çünkü Roma lö VIII. yüzyılın o rtas ma doğru kurulmuştur ve ilk kralı Romulus'tur. Ardılı N uma, VIII. yüzyılın sonundan ya da en geç VII. yüzyıl başından önce hüküm sürmüş^ olamaz. Hükümranlığının geleneksel olarak kabul edilmiş t a rihleri lÖ 715-672'dir. Oysa Pythago ras Güney ltalya'nın Dor kolonisi Crotone'da lö 530'a doğru ders verdi. Aradaki iki yüzy,11ık mesafe yorumu geçersizleştirmektedir: Numa döneminde Pythagorasçı hiç kimse yoktu. Ama, kesin biçimini almamış olsa da,

---

Hpiuiarkus, Vie *des hommes iHustres,* Là Pleiade, Gallimard, 1955.

[25] Etudes sur la religioıı roıtıaiıe adlı eserinin "Fulvius Noblior ve Tarif Edileme Tanrı" bölümünde Boyancé'nin çok nesnel olarak sergilediği tez budur.

[26] A.g.e.

büyük bir olasılıkla rasyonalist olan Senato'nun hasıraltı ettiği mistik bir ruhu Roma dinine atfetmek gerekiyordu.

Bu yüzyılın bir tarihçisi olan Armand Delatte, bu konu üzerinde bilgece ve parlak bir araştırma yürüttü. Bu araştırmada, ünlü kayıp yazıların ll. yüzyıldaki karanlık bir Romalı yazar olan Fulvius Nobilior'un ürünü olduğuna inanmak için yeterli nedenler gösterir.[27] Bu yazar, Numa'nın ytldız bilgisi nedeniyle Pythagorasçı olduğuna ikna olmuş olmalıdır. Gerçekten de Numa yıldızlarla uğraşıyordu ve Roma yılını on iki aya bölmüş olan odur. Fakat, Plutarkhos'a inanılırsa, Roma döneminden itibaren büyük bir astronom olarak kabul edilmiyordu.[2ıı] Kısacası, Fulvius ve dostu Ennius, tasarladıkları teorinin merkezine kendilerinin tasarladıkları "tarif edilemez" bir tanrıyı, . Herkül Musagetus'ı.i, yani müzlerin koruyucusu Herkül'ü yerleştirdilee Bu, en azından kuraldışı bir bileşimdir ve aralarında Ovidius'un Pythagoras'ının da bulunduğu eski metinlerin hatalı bir yorumu temelindedir.[29] Sanki Senato bir sahtekârlıklar yığınını yakmıştır. Pythagorasçı öğre t inin birçok Roma d üşün ürü üzerindeki etkisi kuşkusuz derin oldu, fakat Numa'nın, Gnostiklerin Tanrı'sının çok açık bir habercisi olan "tarif edilemez bir tann''ya inandığını ve Senato'nun tamamen Romalı bir tektanrıcılığın bu yenidendoğuşunu tohum halindeyken bastırdığını ileri sürmek zırvalık olur.

Oysa Roma'da ve hatta imparatorluk Roma'sında hem dinsel pratik hem de din duygusu canlıydı. Bu, Roma'nın başlangıcından itiba-

---

u Annand Delatte, *Les doctriıes pytİKigoriciemıes des Livres de Nımıa,* Bulleti l'Academie royale de Belgique, Brüksel, 1936.

28 Gerçekten de, Plutarkhos, Numa hakkında şöyle söyler: "Gökyüzünün incelenmesine ne dogru ne de tamamen bilimden yoksun bir tarz uygulad ı ve on aydan ibaret olan Romulus takviminin kaba yanılgılannı düzeltmekten başka bir şey yapmadı." "Numa'nın Yaşamı," XVIII, Vie des hoıttmes iliustres, ıı.g

29 Olay çok daha karmaşıktır, okuru Boyancé'nin yukarda beliıtilen eserine gönderiyomm. Boyance, kinci bir açıklık ve bilgelikle sergiler ve çözümler.

ren büıün davranışları na önderlik ediyordu: “Sözünü t u tmama k Jüpiter'i kandırmak olarak kabul edilmelidir," diye yazar örneğin Tacitus satış edimleri hakkında.[10] Ve bu sözün önemi tanrıların kralı Jüpiter'den paşka kimsenin koruması altında olmamasıdır. Asker olduğu kadar tüccar bir ulus olan ve dolayısıyla şeref ve verilen sözü çok ciddiye alan Roma. mitologlardan çok özellikle ahlakçıları tatmin etmeye uygun bir tanrlya tapıyordu: lyi Niyet tanrısı, Deus *Fidiıs;* elbette ticaretin koruyucu tanrısıdır, fakat genel olarak ticaret ve özel olarak hırsızların tanrısı olan Mercurius'tan farklıdır (farklılık i roni – sinin tadına varalım). “Yaşlı biri, İtalya'nın bütün ' kasabalarında ona saygı gösterildiğini söyler; her yerde, şehrin sokaklarında ve büyük yollar boyunca onun sunaklarına rastlanıyordu."[1'] Bu, tıpkı Parislilerin Noel yemeğine a kınl arı n ın Katolikliğin geçerliliğini yansıtmaması gibi Romalıların şenliklere akınlarının da dinlerini yansıtmadığını düşünen Carcopino'nun savını bir kenara koymamızı sağlar. Her durumda, ve bu düşünce derinleştirilirse, bütün şenlikler, yapılar ve törenler onadan kalktığında kaç insanın dindar kalacağını insanın kendine sorması ge re k i r.

Bununla birlikle, Romalıların tanrılanna adadıkları çok güzel ve çok ınnSraflı tapınaklan nedensiz yere inşa ettiğini hayal etmek için fazlasıyla aklı havada ya da kötü niyetli olmak gerekir. Sayısız şenlik düzenlem işlerdir: eski Carmentis tanrıçalarının anısına düzenlenen Cflrmentaürt'larclan Vesta rahibelerinin şubat ayında kutladıklan *Pa*–rentalifl'lara –ölüler bayramı– Regl/lıgium, Equirria, *Fodicidia, CenaJia,* Pmilia, Vinalia, ölülerden korunmaya yönelik *Lemuıia, Vestalia,* kadınlar /Jayranıı Matraiiû, Nones *caprotines, Neptunalia, Furrinalia, Portuna*–*lia, Consualia, Fontınalicı, AmıUıstıiun, Saturnalia...* Palatium Dağı etrafında çıplak dans eden insanlar gören eski tarihçileri çok korkutan

---

3" Aıiıiales, kitap l., bölt:ım 73, üt Pleinde, Gallimard.

3' Mommsen, Ilısfoire ruıiifliiie, a.g.e.

Lupercalia'lardan söz bile etmiyoruz. Oyunlardan söz' etmiyoruz. Arınma törenlerinden söz etmiyoruz. Yüksek papazlık, bilgiçlik, senato, papaz, papa, Vesta rahibeleri, kâhinlerle ilgili büyük düzenlemelerden de söz etmiyoruz. Başka türlü düşünmek Romalıların en önemli niteliklerinden biri olan iyi niyete aldırmamaktır. Ne de olsa dinsizlik ölümle cezalandırılan: bir suçtu.

Romalıların kendi dinlerine inanmadıkları iddiasını, tektanrılı dinlerin daha sonra özümsedikleri, Cehennem gibi mitler konusunda sonraki yazarların beslediği kuşkuya borçluyuz.

" ... Bir yerlerde kutsal ruhlann ve bir yeraltı krallığının ve Charon'un sırığının olduğuna ve Styx çukurunda kara kurbağaların bulunduğuna ve binlerce ölünün tek bir kayıkla taşındığına çocuklar bile inanmıyordu; tek istisnası henüz banyolara girişi ödeyecek yaşta olmayaniardır... "■ Juvenal böyle yazar. İmparatorluk döneminde Roma dininin çöküşünü göstermek için Carcopino bunu aktarır. "Küçük insanlar" kaygısına son derece sadık olan Carcopino şunu ekler: "Juvenal'in kuşkuculuğu geneldi. Küçük insanları kazanmıştı, bunların iyi niyetlileri üzülerek, şimdi 'tembel ve uyuşuk' -pedes lanatos- olan bu Roma tanrılarına karşı çok büyük bir ilgisizlik gösteriyorlardı. Juvenal, . 'Jüpiter'e hiç aldırmayan' soylu kadınlar -stoiatae- tarafından utanmadan eğitilmişti."[12]

J uvenal'in nasıl yorumlanacağı burada anahtarımızdır; bir başka deyişle cehenneme inanmayanın dindar olamayacağı ima edilir. Oysa bu -Jerome Carcopino'ya duyulan tüm saygı ya da saygısızlıkla birlikte- Roma dinini bilmemektir: Roma dininde dogma yoktur; ünlü tepe dışında Roma Vatikan'ı yoktur ve tanrısallığa yapılan referanslа-

---

[J1]"Tembel ve uyuşuk' anlamına gelen "ayaklannı sürümelc" deyimi "eğlenceli" bir anakronizmdir, çünkü o dönemde ne nikel ne de "ayaklarını sürümek" [pieds nickeldsI deyimi vardı ve Carcopino tarafından Arnout'ya aifedilmiştir. Son alınt ı Petrone'nindir.

rın hiçbirinde Cehennem ya da Şeytan' ı n sözü edilmemektedir. Cehennem şiirsel bir kavramdır ve kişi inanıp inanmamakta özgürdür. Roma 'da Cehennem'in ımıcidi Vergilius'tur, o da kuşkusuz bir teolog değildir. Bu şair, Campania'da, Cannes yakınlarındaki, bugün Fusaro denen Akheron bataldığında Cehennemin girişlerinden birinin b u l und uğunu belirttiğinde, Jerimacleth'i icat eden Hugo kadar inandırıcıdır ve Juvenal buna inanmadığı için d insiz olmaz. Bölge iç b unaltıcı olmalıdır ve bu nedenle, pis kokuyu ölümle birleştiren Vergilius, cehennem ırmağının te rs aktığı ye rlerden birini oraya yerleştirir.

"Aeıieis miti önemli bir başarı kazanacaktır. Hem şiirsel hem de alegorik ve rasyonel olan mit entelektüel kuşakları baştan çıkaracak ve halk sa n at ı aracıl ıgıyla halklar üzerinde gerçek bir [b]üyülenme yaratacal<tır."' Dolay ıslyla, Cehennem inancının Roma dininin denektaşı okluğu sonucunu çıkarmak yanl ış olur; bu, edebi bir başarıdan başlu bir şey değildir. Lucretius'a göre, "Akheron kork usun u kovmak ve yenmek gerekir, bu korku insanın en derinlerine inerek hayatı [b]ulandırır, bütünüyle ölüm karasına boyar."^^ "Cicero bir cehennemin var l ığı n ı asla d üşünmez ve şairlerin t üm söylediklerinin masaldan başka bir şey olmadığına inanır. Seçim, tanrılada mutluluk ile hiçlik arasındadır," diye yazar Georges Minois tam bir doğrul ukla.[1] Çağdaş tarihçilerimizin karşılaştığı güçlük buradadır: Bütün diğer dinleri Hıristiyanlığa göre değerlendirdiklerinden onları kavramaktan ve korku ve titre men in bulunmadığı, sadece toplumsal bir çimento olan bir religio haya l etmekten yoks undu rlar.

Roma'nm, başka şeylerin yanı sıra, Cehennem konusunda da Yunan düşüncesinin etkisi altında olduğu kesindir. Platon Cehennem'den üç kez söz eder: Phaidon'da, Gorgiüs'ta ve hatta Devlet'te. Devlefte, Ce-

---

'i^Gcorg^es Minois, Mistoirc deş Eıif'ers,' Artheme Fayard, 1991.
.H De ıın(ııw rcıuıı, lll, 35.
J>Minois. J-fisioiie des /îti/cıs, a.g.e.

hennem'e inen ve sonra diriltilen Er, haklıyı haksızdan ayıran bir yargının varlığını ileri sürer. Bunun Hıristiyanlık-öncesi bir düşünce olduğu inkâr edilemez.36 Fakat Platon'un, bir kez daha belirtelim, Roma düşüncesinde, ne Cumhuriyet koşullarında ne de imparatorluk koşullarında tealog gücü yoktur. Dahası, Akademi'nin Hıristiyanlık-öncesi Gnostisizmine (bilinircilik) doğru Pythagorasçı ve Orphikçi (yani Iran tekta:nrıcılığına bağlı) eğilimlerinin çok açık şekilde türevi olan ve asla ortaya çıkmayan asıl dünya ile asla gerçek olmayan algılanabilir dünya arasındaki kısmen Manici ikiciliği ile Phaidon'da eksiksiz bir şekilde bulunan Platon'un düşüncesinin bize ulaştığı haliyle geçtiği yollar hâlâ tanımlanmayı beklemektedir.[17] Nietzsche tarafından ortaya çıkarılan bu açık gariplik genellikle yanlış yorumlanan bir bölümde (Wagner'in Yahudi düşmanlığından duyduğu tiksintiyi açıkça haykırmış olan Nietzsche'nin elbette hayali Yahudi düşmanlığının "kanıtı" olarak) ifade edilir: "Bu Atinalının Mısırlıların -büyük olasılıkla Mısır Yahudilerinin- okuluna kaulmış olması bize pahalıya mal olmuştur."[1^] Fakat sonuçta, Roma'nın'PlatonW'ın öğret'sine duyarsız kalmasında hiçbir dinsizlik yoktur. 1992 yılında, Almanya'daki Hıristiyanların çoğu, çengelli canavarlarla dolu ve kaynayan bir cehennem karşısında aynı inançsızlığı ifade ediyorlardı. 19

Roma elitlerinin ve entelektüel olarak nitelenebilecek olanların Yunan mitlerini kuşkuyla karşıladıkları kesindir: Olymposlular karşısında Helen ve dahası Helenistik saygısızlık onları şaşkınlığa clüşü-

---

[36]Bkz. 8. bölüm.

37 8. bölümün 18. notuna ek olarak belki burada hatırlatmak uygun olur ki, Platon'un diyaloglannın lam metni ancak Hıristiyanlık döneminin başıncb Dercylides ve Mende'li Thrasyleus tarafından oluşturulmuştur ve bir Yahudi etkisini göz önüne almamak mümkün değildir.

[38]Friedrich Nietzsche, fmgınents postlırnıies, 1888 başı - Ocak 1989 başı, XIV, Gallimard, 1977, Ecce hoıno, 8, s. 365.

[39]"Das geht auf das Mark," Der Spiegel, 26, 1992.

rür; keyfi karakterleri daha da fazla şaşırtır. Bu, cumhuriyet döneminden itibaren görülen bir şeydir: "Romalıların ulusal teolojisi tanrısallığın olaylarını ve niteliklerini hissedilir ve kavranır kılmak için her zrıman çabalamıştır," diye yazar Mommsen.° Sağduyu ve mantık, başka halkların tanrısallıkla bağdaştırdıkları doğaüstüne yer bırakmaz.. Bu, esas olarak, halkın ve geleneğin özündeki erdemlerin koruyucusu olarak, yani bireysel başvurudan çok topluluğun koruyucu tanrısı olarak -ve kuşkusuz kişisel aşkınlığa yönelik bir kapı değildi- kendini dayauyordu. Roma kültürünün mistisizmden tamamen muaf olması tartışmasız bir olgudur.

Bu seçkin ve entelektüellerin dinden uzak olmaları, fakat sadece bu terime verilen modern anlamda böyle olmaları, hatta dinsiz olmaları da kesindir. Roma reîigio'sunun, hatırlamak gerekir ki, bizim din düşüncemizle ortak hemen hemen hiçbir yönü yoktur -etimoloji hariç-: i^digio, topluımu "birleştirmeye" yönelik ahlaki ilkeler toplamıdır, hem bir etik hem de toplumsal bir bağdır. Dolayısıyla, "Yasaların Ruhu"dur. Tanrısal aşkınlığı olduğu kadar içkinliği de içerir ve Numa'nın Egerie perisinden öğüt almak için bir mağaraya gittiği söylense de kuşkusuz vahiy yoktur. Roma metinlerinde sık sık karşımıza çıkan bir sözcük olan pietas'ı bu bakış açısı içerisinde anlamak gerekir: Bu, bizim Hıristiyan dindarlığımız değil, Site tanrılanna saygıdır. "Bu sözcükten anladığımız şey, Hıristiyanın imandan anladığı şey değildir... Daha çok, kişinin yüklendiği sorumluluklarıyla olan daimi bağını ifade eden bir davranış biçimidir."^'

Demek ki, pietas bir onur biçimidir; erdem anlamına değil, cesa-

---

[10]MomnWsen, Mstoire ronıoi? le, a.g.e.

..'Pierre Boyancé, "Ficles halkı Romalılar," *Etudes* sıır *İn religiou ıvınnine,* a.g.e Boyancé, pietns'ın laik bir tanımından sonra, bunun, "laik denebilecek" bir terim clegil, dinsel bir teıim olduğunu tuhaf bir şekilde ileri sürer; kuşkusuz doğru, fakat "dinsel" sözcüğünün Romalı anlamında.

ret, yiğitlik anlamına gelen virtus'den ve Polybios'a göre, bir Romalının devlet gelirlerinden yararlanamaması zorunluluğunu ifade eden tokalaşmayla simgelenen, bizim "şe ref sözü"müzün, güvene dayalı anlaşmanın dengi olan /ides'ıen ayrı değildir. Yani, güvendir.^[1] *Pietas, virtus* ve fides, Romahlara ait, insanın yazgısının efendisi olduğu duygusunu büün anlamları içerisinde özetleyen üç kavramdır. Bunlar insan saygınlığının ve özgürlüğünün ilanıdır. Modern tarihçileri fazlasıyla şaşırtan Roma dininin görünürdeki bu sadeliği gerçekte toplumsal bağın güvencesiydi.

Imparatorların fazlasıyla önem verdikleri "Augustus" sıfatı, "sözcüğün tam anlamıyla bir augus'la, bir güç artışıyla donanmış olmak anlamına gelir.[2] Öncelikle, atalardan kalma ruhun simgesel yerleri olan tapınaklara uygulanmıştır; dolayısıyla, imparatorların ulusal gücün hem taşıyıcısı hem de koruyucusu oldukları anlamına gelir. Böylece, kendini tanrı sanan imparator Domitianus hükümranlığında kabilesinin insanlan olan Flaviuslar incelikli bir biçimde baştan . çıkartılacaklardır: Capitoliụm Tepesı'nin koruyucu tapınağını, filozoflar– için tiranlığa direnişin simgesi olan Jüpiter Capitolium'unu onaracaklardır.

Romalı, esas olarak, filozoftur ve teolojisi temelde hukuksaldır. Numa'nm mezarının keşfinde Senato, Numa'nın olduğu sanılan ünlü kitapları yaktırdığında, bunun nedeni sadece bu kitaplardan kaynaklanan Pythagorasçı mistisizmin güçlü izi değil, tanrısallaştınlmış insanlar olan tannlar söz konusu olduğundandır. Sapkınlık! Çılgınlık! Senato böyle saçmalıklara izin veremez! Ve, böyle davranmakta sayısız nedeni vardır, çünkü imparatorlar tanrısallaşmaya ciddi olarak

---

–nA.g.e. Burada da, Romahlann fides kavramlarını çok sayıda alıntı yardımıyla betimledikten sonra, Boyance bunun da laik degil dinsel bir kavram olduğunu ileri sürer. Din Romalı anlamda anlaşıldığında, bir kere daha doğnıdur bu.

[2] Pierre Boyance, "Roma Dininde Mana," *Etudes* sur la *religion ro^maine,* a.g.e.

çok eğilimlidirler. Olaylar arasındaki gizli uyumlara inanmaya eğilimli, gençliğinde Pythagorasçı olan Octavianus'un, Actium zaferi bir Apollon sunağı yakınlarında kazanıldığı için Apollon'u "kutsal koruyucu" olarak seçmiş olmasından hangi aklıbaşında kimse gizlice yaralanmaz?'*'' Fakat bu durumdan, Romalıların tanrılanna saygı duymadıkları sonucunu çıkarmak, varoİmayan şeyi arayıp hulma arzusuna teslim o İma klan başka bir şey değildir kesinlikle.

Bazı tarihçiler, Tacitus gibi yazarlarda Yahudiliğe ve buradan kaynaklanarak Hıristiyanlığa yönelik gizli bir sempati gördüklerini sanmışlardır.4' Bu tariliçilere göre Tacitus, Roma dininin reddini yansıtıyordu. Ne kadar da kötü okumuşlar! Çünkü Tacitus, Yahudilikle Hıristiyanlığı kuşkusuz özdeşleştirerek, "Christ" [Mesih] adı altında Isa'yı zikrettiği tek yerde; tersine, şöyle yazar: "Bu gürültüyü bastırmak için Neron [Tacitus'a göre, Roma yangınından sorumluydu] günah keçileri buldu ve halkın "Hıristiyan" diye adlandırdığı ve canice geleneklerinden dolayı sevilmeyen insanları en büyük cezalara çarptırdı. Bu adın kaynağı olan kimse, Tiberius'un hükümranlığı altında vali Pontius Pilatus tarafından ölüme mahkûm edilmiş olan Christ'dir; anında bastırılan bu iğrenç batılinanç sadece bu belanın b u l u nd uğu Yahudiye'de değil, iğrenç ve rezil olan her şeyin, her yerde uç verdiği ve yayıldığı Roma'da da yeniden orlaya çıkıyordu... Önce itiraf edenler yakalandı, ardından onların ilirafı üzerine geniş bir kalabalık yakalandı,, suçları yangın çıkarmak değil, insanlık soyundan. nefret etmeleriydi. "'"'' "Canice gelenekler," "iğrenç batılinanç," " be la, " "iğrenç ve rezil," "insanlık soyundan nefret;" bunlarda Taci-

---

++ Bu noktanın açıklandığı eser: Jerphagnon, Vivre *et* plıilosopher sous !es Ces

4-5"Taciius'ia, sevilmeyen bir putperestin neden olduğu itiraf edilmeyen fakat kesin sempatimden söz eden Carcopino da bundan söz eder. "Eğitim, kültür, inaıiçlnr," Lı Vie qıntidjeıı il Roıne ir l'npogee de I'Empire, a.g.e.

-ı^Tacitus, Annoles, XV, 49, a.g.e.

lus'un Yahudi-Hıristiyanlık için duyduğu "itiraf edilmemiş sempatisi"nin işaretlerini bulmak için çok şey gerekmektedir.

Din konus.unda, pek hafif kaçsa da, alaya cesaret edebilmek için imparatorluğa ve en yüksek düzeye, imparatorluk düzeyine erişmek gerekir. Örneğin 79 yılında hastalıktan ölen imparator Vespasianus Romalı alaycılığını kaybetmedi (çünkü, bu alanda, Yunanlılar ve Romalılar Ingilizlerden önce gelirler): "Tanrı haline gelmekte olduğumu fark ediyorum," diye alay eder. "Tanrı" lafı sessizce geçiştirilmez. Vespasianus filozofları sevmemekle suçlanmıştı: Neron döneminde, filozoflar devlete hiçbir yarar sağlamadan aşırı yayılmışlardı. Roma'da, imparatorun oğlu Titus'un bir Yahudi kızı olan Berenike'yle ilişkisinden endişe edildi; kız Titus'u yabancı bir dine mi sürükleyecekti? Fakat, din konusunda imparatorluğa olan önlenemez bağlılığın kanıtı olarak Titus, sonunda, bu diğer Kleopatra'yı reddetti (ki, zaten o da, köküne ilişkin yarıda kalmış özlemlerle, erkek kardeşi II. Herodes Agrippa'yla ensest ilişki şüphesi altındaydı).

' Bu noktada, Roma dininden iki ders ortaya çıkmış gibidir. Birincisi, Şeytan olmadan çok iyi ve uzun süre yaşanabileceğidir. İkincisi, "ırksal" ya da etnik kaçınılmazlık olmadığıdır: Iranlılar gibi emperyalist ve Hint-Avrupalı olan Romalılar, Etrüskler, Latinler ve Sabinler gibi aşırı bir mit zevki miras almadıklan gibi, panteonlarını aşırı basitleştirme eğilimini de miras almamışlardır.

Bu açıdan, bir neden-sonuç ilişkisinin olup olmadığını, bölgelerin cinlerinin olup olmadığını ve sonuçta kendi dinlerini dayatıp dayatmadıklarını sormamız gerekir. Vergilius'un Aztek olduğu ya da Musa'nın Venedikli ya da Napolili olduğu güçlükle hayal edilir. Apulia'dan Toscana'ya İtalya, Şeytan'ı barındıramayacak kadar sevimlidir; en azından Şeytan bu kadar rahat betimlenmiş o çirkin canavar olduğu sürece. İran'ın sert yaylalarında doğan, Ölü Deniz'in sert sahillerinde semiren zavallı şeytan, İtalya'nın güleç gökyüzü altında zayıOa-

dı. Ka fasını cinsiyeie takmış Hıristiyanlığın eninde sonunda buld uğu şey ona yarı-keçi, yarı-insan ve üstelik kafasını cinsellikle bozmuş tanrı Pan'ın özelliklerini vermek oldu. Ve Michelangelo'nun bütün dehası, ona, Sisline şapelinin tavanında bir yardımcı komedyen rolü vermeye yamdı.

Fakat, manzaranın göksel güçlere il işk in fikrimiz üzerindeki etkisi başka bir konudur.

10.

MISIR

YA DA

AKLA GELMEYEN LANETLEME

“Tektannlı dinlerin yaratıcısı” Akhenaton mitinin edebi yaratılışı üzerine – Farklı tanrıların Meçhul’ün ifadelerinden başka bir şey olmadıkları Mısır dininde önceden alttan alta var olan tektanrıcılık üzerine – Mısır tanrılarının karşıt anlamlılığı üzerine – Tanrıların. tapıldıkları ve beslendikleri koşulda ayakta kalmaları, yoksa ölmeleri olgusu üzerine – Seth üzerine, onu Şey-
. tan'ın ve 5eytan'a karşı çıkanların habercisi olarak görmenin olası nedenleri üzerine – Mutlak karşıtlıkların yokluğu üzerine – Mısır dininde tanrısallığa tapmadaki serinkanlılığın sağladığı huzur üzerine.

Mısır dini, imgelemi' ve ne yazık ki özellikle edebi imgelemi en fazla kışkırtmış olan dinlerden b irid ir. Anglosakson deyişiyle half-balıed, yani tam olgunlaşmamış fikir yanlılarının gözde tezlerinden biri tekianncılığın, XVIII. hanedanın ünlü firavunu IV. Amenhotep ya da ilk hanedanlık adıyla IV. Amenofis, kendine verdiği adla Akhenaton - XX. yüzy ı lın medyatik ve entelektüel ya da daha doğrusu, entelektüel olarak romanesk mitolojisinin gözde figürlerinden biridir- döneminde doğmuş olduğudur. Olguları yerli ye rine yerleştirirsek, XVIII. hanedan , I. Ahmosis'le başlayan Yeni Imparatorluğun en muzaffer hanedanıdır. En "mistik-medyatik" temsilcisi Akhenaton, lö l375'ten yaklaşık 1352'ye kadar h ü k üm sürmüştür.

Bu modern miıolojiye göre, lll. Amenofis'in oğlu IV. Amenofis iktidara geldiğinde, tüm Mısır panteonunun yerine bir tek tannyı, Güneş tanrısı At.on'u geçinen bir vahiy geldi. Insanlığın başlangıçtan beri kaderi olan evrensel ve nihai tektanrıcılığın ilk habercisi, kadın göv del i ve tilki kafalı bu ünlü -niçin "esrarengiz" olmasın?- firav un, aynı ölçüde medyatik olan ve Berlin'deki Mısır Müzesi'nde hayranlıkla seyredilecek türden tuhaf bir şekilde ağlamaklı bir maskenin kesin biçimini almamış bir Greta Garbo karakte ri verdiği solgun güzel Nel'ertiti'nin eşidir. "Tuhaf bir şekilde" diye yazdım, çünkü diğer tüm firavunların ve a i l e üyele rin i n portrelerinde, cisimleşmiş tanrısallığı ve tanrı soyundan gelmeyi temsil eden bir gülümseme yardır. Mısır gülümsemesi, mutlu huzuruyla, her şeyi düşünen fakat ilgisizliğinden üzüntü duymayan insanın serinlwnlılığıyla Buda'nınkiyle kıyaslanabilir. Yani bilmediğimiz hir nedenden d o layı, Nefertiti'ninkiyle değil.

Eşi Akhenaton, yaşamı ya da yaptığı önemli şeylerden çok mezarıyla çok ünlü bahtsız delikanlı Tutankhamon ile birlikte, Batı'nın eri. fazla mürekkep akıttığı firavundur. Çeşitli yerlerde ona takılan maskeler arasında en anakroniği barışçı bir mistiğin maskesidir. Mistik belki, ama ya barışçı; kavram, tamamen ya nhş olmanın ötesinde çağımızdan ondört yüzyıl öncesi için şaşırtıcıdır. lektanncı da dendi ona, hatta kısmen "Hıristiyan." Bakın hele'.Ender olarak teoriden yoksun olan Sigmund Freud, Mısır "prensi" Musa'ya tektanrıcılığın vahyinin geldiğini ve Ibrani halkına bunu ilettiğini ileri sürdü. Görüleceği gibi bu hipotez imgeleme çok şey bo rçl udur.

Peygambergibi "tektanrıcı" yönelimi, eşinin güzelliği ve vahyinin Musa'ya aktanlmasıyla bu eşi benzeri olmayan firavunun birleşimi, hiç kuşkusuz ki bu Mısır'ın aydınlığında tasarlanmıştır, ki, atom bombasının ve uçan dairelerin keşfi de dahil çok şey bu aydınlıktan ödünç alınmıştır ve bazı zihinleri, en ciddiyetsizleri değil, düzmece bir teslis yaratmaya yöneltmiştir. Aton'un, kısa yoldan söylersek, Yehova'nın kavramsal babası olduğu söylentisini desteklemek için Akhenaton'un kendi yarattığı bu "yeni" tanrıya yönelttiği aşk ve tapınma şiirlerinden alıntılarlar:

"Senin ışılzlann! Herkese *değiyor... Aşkının* İkiz *Ülkesi'ni dolduruyorsun,* sen *onlar için uyandığında insanlar yaşıyor... Gökyüzünde senin doğman* için, *kendi yaratılışını seyrcylemek için gökyüzünü uzaklaştırdın, sen Teh'sin,* fakat sende *milyonlarca* yaşam var..."

Güneş k ursu Aton'a hitap eden ezgilerde bunlar okunuyor. Kraliyet sanatçıları tarafından temsil ed ilen ışınlarının uçlarında küçük elli insanlar vardır. Gerçekten de Akhenaton, Mısır panteonunun yerine Aton'u geçirdi,ve Akhenaton'un yaptığı devrim Mısır üzerine bu bölümün başında anıl maya değer, çünkü bir tek tanrının icat edilmesi mantıksal olarak tek bir gerçek karşıtı öngörür. Eğer durum buysa

lÖ ya klaş ı k ondört yüzyıl, İran'daki resmi doğumundan da se kiz yüzyıl önce Şeyıan'ımızla karşılaşmış ol uyoruz!

Hakikat oldukça farklıdır.

Tamamen modern ve Antik M ıs ır'da münasebetsiz kaçan bir kavram olan "barışçı" ününü hemen çözüme bağlayabiliriz: Akhenaton otoriter bir hükümran idi ve askeri seferler onun döneminde de, önceki dönemlerde olduğu gibi devam ettL "Bir süre önce bulunan bir Karnak lwbanması, yabancı bir d üşman ı yere seren krala pala ve gürz uzatan kursun iy ilikseve r küçük ellerini gösteri r, " d iye yazar Traunecker.'

Geriye, yukarda betimlenen genelleştirmelerden daha karmaşık olan dinsel devrim kalır. Çünkü, Büyük IIL Amenofis'in egemenliği clönemihde, öncelikle, Güneş-Tanrı Ra ya da Re kültünün yayılması fikri, sonra, bu panteonun birleştirici basitleştirilmesi zaten kendini dl<ıyatmıştı. Örneğin Erman ve Ranke, "Ufukta hüküm süren Tebli Amon, H or us,Fi le Benzer Khnoum, Heliopolisli Atum Yeni İmparatorluk döneminde Ra ile özdeşleşmişlerdir," diye yazarlar ve şöyle devam ederler: "Nihai sonuçlarına vardırılan bu eğilim çoktanncılığın aşama aşama kaldırılmasına mantıksal olarak varmahydı ve aslında da bu yönde girişimler oldu. Güneş ilahilerinde [Akhenaton'dan önce] çok değişik öğelerden oluşan kutsal varlık Amon-Ra-Horakhte-Atum'un teh (ann olarak anıldığı da ohır."[2] IV. Amenofis'in "peygamberce sezisi"ni böyle ce bir kenara koyarı z.

Ge riye, bizim çelişkili hükümdarımızdan önceki tektanrıcılık eğilimi kalır. Çok önce; çünkü yine Erman ve Ranke şöyle yazıyorlar:

---

[1] Claude Tımınecl<er, *Les* Dieux de l'Egypte, P.U.F.. Que Sais-je? 1992. C.N.R.S.'deki biraraşıınna görevlisine borçlu olunan ve "popüler" bir seride çıkmış olan bu incelemenin özlülügü, açıklığı ve nesnelliği bu kitabı bu komıdaki en eksiksiz ve tasviye edilir eser yapar.

1 A. Ennan ve H. Ranke, I. Civilisatimı egyptieıuıe, Payoı, 1963.

"Çok eski bir dönemde, Delta'daki (daha sonra Busiris, yani Osiris'in evi d iye adlandırılır) Dedu şehrinde bulunan ilk Osiris kültü bütün Mısır'ı -fethedince Menfis'ten Ptah ve Sokaris ve Abidos'tan Khenti-Amentiu gibi tamamen yabancı tanrıları Osiris haline getirdiler."[3] Oysa bu birleştirme eğilimi Mısır birliğinin inşası yoluyla açıklanır: "Bütün nomoslardan [illerden] Mısırlı köylüler homojen bir halaca ait olduklarının farkına vardıkça ve uzunlamasına genişleyen bu ülkenin çeşitli bölümleri arasında ilişkiler geliştikçe tannlara tapınma da bütünlük kazanacaktır."[4]

Yani bu birlik (ve ona eşlik eden din) ulusal bir bilinç üzerinde inşa edilmiştir. Dahası, bu ulusal bilinç de politikaya tabidir. Panteonun birleşme eğilimi XVIII. hanedan koşullarında ortaya çıkıyorsa bunun nedeni bu hanedanın Mısır'ın büyüklüğüne , özellikle katkıda bulunmuş olmasıdır. Kurucusu L Ahmosis, Hiksosluları Delta'nın kuzeydoğusunda ilk ezen kimseydi, önce Avaris'teki güçlü bölgelerini ele geç irmiş ardından Filistin'e kadar onları kovalamıştır. Filistin'de üç yıl süren kuşatmanın ardından Hiksosların güçlü kalesi Sharuhen'i ele geçirmişti. Aynı kral, daha sonra, Nübye'deki iktidarına karşı çıkan komploları boşa çıkardı. Eserleri Amenofis'lerin birincisi tarafından devam ettirildi. Bunlar, Libya'daki ve Nübye'deki savaşlar sonunda Mısır smırına kadar gerilediler, özellikle güneyde üçüncü büyük çağlayana kadar. Nübye ve Aşağı-Sudan bir kral naibinin iktidarına tabi oldular, bu da dördüncü çağlayanın ötesine kadar uzanıyordu. Nil Vadisi, hemen hemen Nil'in kaynaklarına kadar denetim altına alındı. Dahası, ardılı I. Tutmosis imparatorluğunu Fırat'a kadar genişlett i. Öldüğünde ülkesi için çok şeyler yapmıştı: Ünlü Krallar Vadisi'ne ilk gömülen o oldu.

Mısır güçlü ve zengin bir ülke haline gelmiş, ama aynı zamanda

[3] A.g.e.
[4] A.g.e.

da merkezileşmişti: Böylece, XVIII. hanedanlık, çok sonraları bir Richelieu tarafından canlandırılacak olan ezeli bir senaryoya ■ göre Orta Impa ralorluk'la refah içinde yaşayan yerel senyörlükleri yok etmişti. ll. ve lll. Tutmosis'in (Oronte üzerine bir seferden esir aldığı yedi kralla dönmüştür). II. Amenofis'in, IV. Tutmosis'in ve ardından III. Amenofis'in hükümranlıklarından so nra Mısır, antik dünyada kıyaslanamaz bir güçle parladı. Bilinen dünyanın her yerinden armağanlar yağdı, günümüzde de hayran olunan Luksor ve Teb tapınakları, Karnak'taki çok büyük düzenlemeler gibi önemli çalışmalar dolaylı olarak desteklendi.

Böylece, XVIII. hanedanl ığın bütün firavunlarının, kend i tarzlarında, sadece tanrı-krallar değil -çünkü tannsaliık krallıkla iç içeydi- güneş-krallar oldukları da kabul edilebilir. Din, devlet dini, söylemeye gerek yok, bu bakış açısında, diğer tanrıların rekabetçi görkemini mümkün olduğunca azaltarak fakat kuşkusuz -göreceğimiz gibi- onları ortadan kaldırmayarak firavunların tanrısal statülerini yüceltecektir Panteonun birleştirilmesi eğil imi öngörülen doğrultuda gitti: Diğer tanrılar egemen Ra'yla özdeşleştirildi.

IV. Amenofis, yani bizim Akhenaton'umuzun güzel bir. mirası vardı. Belki fiziksel olarak değil; çünkü geniş hermafrodit kalçaları ve anormal şekilde gerilip uzamış yüzüyle portreleri bir kromozom bozukluğuna işaret eder. Bu fanatiğin[5] Heliopolis'te[6] Ra-Horakhte (Ufuk

---

5 Onu böyle niteleyen Eıicydopnedia Britanıiiaı'dır ("Ikhnaton" maddesinde). AkhennionẂm, Amon'un hizmetkȧrl olan babasının sarayını, bu tannya ibadcıin biHün izleıini silmek için yer yer yıktıltı ve Amon rahiplerini tam bir kıyımdan geçirdiği bilindiğinden, bu adlandırma aşın değildir. Erman ve Ranl<E'nin düşünceleri de bu yönd e dir. Söyle yazarlar: "Akhenaton'un, eski tanrıları ve özellikle Teb lannlarını oriadan kaldınşmdaki öfkenin fanatizm tarilünde eşi yoktur. Amon'un aclı vc resmi rastlandıkları her yerde silindi, Akhenaion'un müritleri. lanetlenmiş bu tanrıya karşı kinlerini yatıştırmak için özel mezarların içine kadar giiiyorlardı."

6 A. Erınan ve Il. Rankc, Lıı CivilisnUoiı cgypficıme, a.g.e.

Ra-Horus'u) olduğu varsayıldı.[7] Dolayısıyla kendisini bu tanrının geleneksel tapınmasına değil, onun adının dile getirilişinin arkaik bir biçimine adadı: Tanrısallığın kendisini değil, güneş kursunu belirten ve Erman ile Ranke'nin ifadesiyle "dinsel dilde kullanıma asla girmemiş" terim olan Aton.

Yani, medyatik efsanenin tersine, Akhenaton, çağdaş dilde güneş tanrısı Ra'nın tözlük-ötesiliğiyle özdeşleşmeye asla girişmemişür. Tersine, güneş kursunun putatapar tarzdaki bir gerilemesidir o. Gerçekten de, Encyclopaedia Britannica'da "yeni hareketin eski güneş teolojisine sıkı sıkıya bağlı olduğu açıktır," diye yazar. Akhenaton'un gerçekleştirdiği şey arkaik esinli bir tepkiydi. Dayattığı şey, Mısır panteonunun aşkın tanrısallığının simgesi -Mısır dininin tektanrılı yönelimini o dönemde kullanmış olan siinge- değil, tersine, somut görünümünde güneşe tapınmaydı.

Bu tuhaflığın tektanncı yorumları Akhenaton'un bu güneş kursunu "bir tanrı ki dışında hiçbir şey yoktur," olarak görmesine dayanır. Bu görünüşte kesinlikle tektanncı bir devrimdi, ancak bu durum zate n kendini aşkın bir tek tanrıya tapı nmaya vakfetmiş olmasına ka rşın çeşitli yorumları olan Mısır panteonunun tüm simgeselliğini yıkma özelliği taşıyordu; böylece bu simgeselliğin kökten yoksullaşmasına varılıyordu; çünkü Akhenaton güneş biçimini alan bir tanrıya değil, Güneş-Tanrı'ya, yalnızca ve yalnızca ona tapmayı emretmişti. Dünyanın önceden içerdiği tanrısallık olan doğum, ölüm, tinsellik, cinsellik, bitkiler, gökyüzü, yıldızlar, ay sadece gündüz yıldızma indirgenmişti. Başka deyişle, geleneksel dinin karşısına Akhenaton, sert bir şekilde bir tür indirgeyici putatapınınayı çıkardı.

Bu edimin garipliği, krallığın kendisinin aslında Mısır dininin görünürdeki çoktanncılığına dayandığı göz önüne alındığında ortaya çı-

^ Eıicyclopaedin BtKnıuıica, "Egypt," 5.

kar: Evrenin çokbiçimli doğası Mısırlılar için tek bir hakikatin rnad-clileşmesinden başka bir şey değildi. Bundan çıkan sonuç, tanrısal gerçekliği yansı tan firavun un gücünün yaşamın her alanını kapsadığı-dır. Akhenaton'la birlikte firavun yalnızca Güneş-Tanrı old uğunda, bu sınırlama, firavunu, tan rısallı ğı n tezahürlerinden ve yaşamın mucize-lerinden dışlıyordu. B u nokta önemlidir, çünkü çeşi tli Mısır tanrıları kavranamayan ve bi linerneyen tanrısal lığın tezahürleri, hatta me tafo r-larıydı. Bu da tanrısallığın esrarlı bir şekilde her yerde hazır ve nazır olması demekti. Traunecker şöyle yazmaktadır:11 "Örneğin Osiris mi-li, ölen ve Isis ile Nephtys'in ilgisi sayesinde yeniden doğan bu tanrı, bitkiler, Nil'ın taşması ya da yaşam ve ölüm gibi bütün döngüsel ol ayla rı açıklamanın bir biçimidir."

Bu, söz konusu çoktanncılığın ya pay ve tesadüfi o lduğu ve sonuç-La Akhetlaton'un mitolojik ve litiüjik bir maskaralı ğı kuşkusuz kaba-ca, fakai gerekli şekilde ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmadığı anlamına mı gelir? Tam tersine; bu. tür kötü niyetli basitleştirmeler Mısırlıların felsefi zekaŝına hakaret etmek olur. Yine Traunecker'in deyişiyle: "Birçok nesne tek bir gücün ortaya çıkış noktaları olabi-l ir."[9] Bütün tanrısallığı kavramanın olanaksızlığıyla buna saygı gös-te rme ni n zounluluğu arasında yer alan Mısırlı, tanıyabileceği,. korka-bileceği ve aynı zamanda da sayabileceği bu tanrısal lığın tezahürlerine ibadeL etmiştir. Giden ve gelen *oları* ve *ay* tannsı olan Khonsu'ya, yol *açan* izci *köpek-tann* Upuaut'a, aslan-tanrıçalar Pakhet ve Sekhmet'e, krallık tanrısı Atum'a, gizli Amon'a, *uzak* Horus'a, Horus'un meskeni I-lathor'a, yazı ve bilgi tanrısı Thoth'a... da ibadet etmişlerdir.

Mısır Nil'den ve Nil de Afrika'dan doğmuştur. Mısır'ın uygarlığı gibi dininin de Afrika kökenli olduğu yadsınamaz. Afrika'nın geri ka-l a n ınd a olduğu gibi kutsallık duygusu doğald ır. Mısır'a göre tanrısal-

---

tı Clnucle Traunecker, Les Dieux de l'Egypte, a.g.e.

9 A.g.e..

lık yaşama içk i ndi r ve bütün biçimleriyle yaşam, tanrısallıktır. Mısır dilindeki neter sözcüğü hem "tanrı" hem de "canlanma" anlamına gelir.[10] Tanrısallık hiç durmadan ye nilenen bir şeydir; Antik Mısır'ı anlamak isteyen biri için bu temel kavramdır ve din adamları ve halk için sunaklann bakımının ge rekl il iği ' buradan kaynaklanır.

Fakat, belki, bu kavram eskinin Batılı Mısır uzmanları için kavranması güç bir kav ra mCı, b u n la r vahiyli bir din olmasını da güçlükle kavramışlardı, tanrılarının soykütüğü uzun süre tartışma l<onusu olmuştu: Bunlar totemler, fetişler miydi yoksa zaten tamamlanmış tanrılar mıydı? Tartışma günümüzde aşılmıştır: Morenz'le bi rl i kte,[11] tannlara ilişkin (tanımlanmayı bekleyen) asıl kavram, çevresinden farklılaşan çocuk gibi, birey de kendi kimliğin i n bilincine vardığında ortaya çıkabilir; bana öyle geliyor ki, bu tartışmada, yazının önemi biraz ihmal edilmiştir: Adı yazılabilecek ve dolayısıyla bel i rlene n her kavram zaman içinde anlam ve güç bakımından zenginleşir. Mısırlıların yazısı vardı; totemleri ya da fetişleri böylel ikle tanrı haline getirdiler, tektanrılı dinlerden önce bunlardan bazılarını cin, daha sonra da Şeytan haline getirdiler; Mısır tanrılarının Tinit hanedanlığı dönemi nde, lÖ 3150'ye doğru ortaya çıktıkları sanılmaktadır. Hayvan başlı tanrılar, Honıs'un önc üsü olan şahin başlı, Hathor'u d uyuran inek başlı tanrılar daha o dönemde görülmekteydi; fil başlılar da vardı, ama daha sonra Mısır panteo nunda bunlar görülmeyecektir. Bu tannlar, Levi-Strauss'un sözünü ettiği "doğadan kültüre geçiş"e tanıklık ederler.

Mısırlı, bu tannlara genellikle bu hayvan baş larıyla nitelenen bireyselliklerini koruyarak bir değiş im alanı yüklüyordu. Bu alan iç inde aynı tanrı kimi zaman eril, kimi zaman dişil oluyor ve sık sık rol

---

[10] Daha 1899 yılında Sir E. A. Wallis Budge bunu açıldıyordu: Egyptimı Religio»; Egyptimı *Ideas of the Future Life,* yeni baskı, Arkana, Londra. 1987.

[11] S. Morenz, Lrı Religion egyptienne, Payot, 1962

değiştiriyordu. Amon kimi zaman baba kimi zaman anne oluyordu ve "dűnyanın yaratıcısı tanrıça Neith, kadın gibi davranan bir erkek ve erkek gibi davranan bir kadındı."[2] Çiftcinsiyetlilik yaratılmamış olan erildişinin ifadesiydi. Timsah-Tanrı ve su hayvanîannın tanrısı Sobele, örneğin Güneş d iskinin sorumlusu olabiliyordu.

Bu anlamda, çoktanncılık insanın küçümsenişinin ifadesiydi: Yeryüzü sakini için tanrısallığın temel doğasını tanımanın olanaksızlığının -itirafı. Böylece, Akhenaton'un devrimi bir türevdi, çünkü bir kendini beğenmişlikle, sonuçta tanrısallığın doğasını açığa çıkardığını i[l]eri sürüyordu. Bu kendini beğenmişi iğin sadece entelektüel olmadığını, kişisel ve hanedanlıkla ilintili olduğunu da görmek gerekir, çftnkü firavun tanrısal kökten geldiğinden Akhenaton, Güneş-Tanrı'yla özdeşleşiyordu.

Eliade'nin belirttiği gibi, Akhenaton'un, firavunun iki babalığı arasındaki gerilime de son verdiği varsayılabilir: Güneş teolojisine göre gerçekte o Ra'nın oğluydu, fakat Osiris'in temsil ettiği önceki ölmüş kralın yerine geçtiği için aynı zamanda Horus idi. Böylece Akhenaton Güneş'in tek cisimleşmesi olur. Bu kuşkul udur; çünkü bir yandan, kraliyet ideolojisinde, Eski ve Orta imparatorluğun güneş teolojisi, Osiris soyundan gelindiği iddiasıyla, bir yana atılmadıysa da, adım adım egemenlik altına alındı; ve diğer yandan, Ra'nın oğlundan başka biri değildi, fakai bilinemez olan Ra'nın kendisi de hiç değil d i. O halde, sapkınlık fikri Akhenaton'a nereden gelmiştir? Vernus ve Yo-

---

[1]Claude Traunccklcr, Les Dıeux de l'Egypte. Traunecker'in kitabının 14-15. sayfalannda, Mısır'da var oldugu ileıi sürülen tektanrıcılık konusunda karşı görüşler savunan ekoller üzerine özlü ve kesin bir açıklama, vardır. Drioton, Sainie-Pme Garıioi, Vaiıdicr, Desroches-Noblecourt ve' Daumas tarafından temsil edilen ve Mısır seçkinlerinin tektanrıcılığı tezini destekleyen Fransız ekolünün bir bölümü ve "Tcnomenolojik" bir çoktanrıcılığı aşan bir tektanrıcılığm bıı bölümde sunulan sentezini destekleyen Sethe, Kces, Frankfort, Sauneron, Yoyodc ve 1 lormmg tarafından temsil edilen ekolü.

yotte'nin belimikleri gibi, 11 "göksel soluklu kursu yaratıcının gerçekliği olarak kabul eden" Heliopolisli düşünürlerden etkilenmişe benzer. Tektanrıcılığın Musa tarafından ödünç alınmasına gelince, tehlikeli spekülasyonların zevkine cevap verir sadece.[14] Yahudilerin başka esin kaynakları olmuştur: Özellikle On Emir'i ödünç aldıkları Mezopotamya ve çok daha sonraları özellikle Şeytan fikrini ödünç aldıkları Mazdacı İran tektanrıcılığı.

Dolayısıyla, Akhenaton'u tektanrıcılığın "kurucusu" ve diğer iki tektanrıcılığın dogmasına neden olmuş olan Yahudi tektanrıcılığının habercisi olarak görmekte ısrar etmek, terimin kötü anlamıyla edebi

---

^^Pascal Vernus ve Jean Yoyoue, Les *Pharaons,* M.A. Editions, 1988.

[14] Freud, teorisini Musa ya da Mose adının Mısır dilinden geldiği üzerine kurdu. Bu doğrudur, çünkü Ahmose ya da Ahmosis,. Tuthmose ya da Tutmosis gibi çok sayıda adın sonekinde buna rastlanır ve *Lexihotı der* Agyptologie'nin (7 cilt, Otto Harassowitz, Wiesbaden, 1972–1991) onayladığı gibi "çocuk" anlamına. gelir. Yine de bu haliyle eksik olduğu ve kuşkusuz ondan önce bir başka adın geldiği, bunun da Amon ya da Ptah gibi bir Mısır tamısı olduğu, çünkü böyle adiann meydana getiıilmesinde, çocuğun doğumunu bahşetmiş olan göksel gücün adının öne konulduğu görülecektir. Önemli nokta, ne Freud'un, ne de tezini sürdürenlerin, baskıcı ve Çıkış'a yol açan firavunun IV. Amenofis olduğu konusunda ilginç ya da inandıncı en ufak bir ibarede bulunmamış olmasıdır. Iki olayı tarihsel olarak yerine yerleştirmeye çalışan bütün incelemeler, baskıcı firavunla Çıkış'a yol açan firavunun II. Ramses olduğu olasılığı üzerinde birleşider (Vemus ve Yoyotte'a göre oglu Merenptah senaryodan dışlanacaktır). Oysa bu, Akhenaton l336'da öldüğünden ve Il. Ramses 12 79'da iktidara geldiğinden elliyedi yılın olaylarını en asgari düzeyde değiştiiir. Baskı yıllan ile Çıkış'ın II. Ramses'in hükümranlığının ilk yıllannda meydana geldiği düşünülemez kuşkusuz. "Ramses dönemi" varsayımı, Israiloğullannın tuğla imal etmeye zorlandıkları Kızıldeniz'e giden yol üzerindeki Pitlıom şehrinin Ramses döneminde kurulmuş olmasına dayanır (Vemus ve Yoyotte, a.g.e.). Oysa Ramses döneminde Akhenaton'un "tektanncılığı" tamamen unutulmuş, bütün kayıtlardan ve yazılardan silinmişti. Musa'nın bu tektanncılıktan haberdar olması Akhenaton döneminde doğmuş olması halinde olasıydı; bu da Çıkış tarihinde değil mucizelerini gerçekleştirmek, Vaadedilmiş Topraklan bile göremeyecek kadar yaşlı olduğu anlamına gelir. Gerçekten de Aton'a tapınma, Akhenaton'un ölümünden sonra Amon rahipleri tarafından son kalımısına kadar silinmişti.

ve yanlış olur. Vernus ve YoyoUe'un yazdıkları gibi: [15] "Bazı tarihler onu, putperest bir karanlıkçılığa karşı savaşan bir kunarıcı, Hıristiyan anlamda evrensel hedefleri olan bir barışçı, Amon ve etrahndakilerin uyguladıkları baskıyla savaşan popülist bir din adamı-karşıtı haline getirmişlerdir. Bütün bu portreler başka kaynaklar tarafından yalanlanmıştır ya dcı tarihe aykırı olarak spekülatiftirler."[16] Akhenaton

---

[15] Vemus ve Yoyoite, Les Plıauıons, a.g.e.

[16] Kadın İcalçaları, çıkıntılı karnı, abaıtılı bir şekilde uzun elleıi ve kolları ve güçlü bir şekilde içe çe kil miş benzi ile .,.modern tıpta Klinefelter sendromuna denk düşen anonnalllik- canavara benzeyen dış görünüşünün güçlü bir şekilde ifade eitiği kromozomdan kaynaklanan anoımalliğin de ötesinde Akhenaıon'da çok gel işmiş başka özellikleri de görmek gerekir. Başka şeylerin yanı sıra. Berlin Müzesi'ndeki dikili taş da buna tanıktır. Uzun süre boyunca erotik niteliği nedeniyle dikili taşın firavunu ve eşi Nefertiti'yi temsil e ili ği sanıldı. Gerçekten de burada. Akhenaton masada görülür, çenesini sevgiyle okşaclıgı birinin omzıına bir kolunu aimıçm; oysa bu. genç bir erkektir: Semenkhkare. Akhenaton onu resmi olarak görevlendirmiştir ve çok kısa bir süre için tahta geçinniştir ve ardından lahta Tutankamon çıkmıştır (büyük bir olasılılda rahiplerin enırikalarının ardından). Vemus ve Yoyone'in ileri sürdükleri gibi Semenkhkare'nin kim olduğu bilinmemektedir ve ender bulunan arkeolojik kalımılar en aşın varsayımlara neden olmuştur (bir kadın olduğu bile ileıi sürülmüştür, ki bu çok kuşkuludur, çünkü hem resmi görevli hem de firavun olmuştu). Mumyalanma koşulları da olayı karanlığa boğmaktan başka bir şey yapmamıştır, çünkü mumyası -erkek- teorik olarak Akhenaton'a aynlmış mezarda bulunmuştur. Kahire Üniversitesi'nde anaiomi profesönı Dr. D.E. Derıy'nin kafatası incelemeleri bunun Tutankamon'un erkek kardeşi yrı da üvey kardeşi olduğunu göstermiştir, fakat Vernus ve Yoyoıie'a göre, Tutankamon'un kimin oğlu olduğu bilinmediğinden, Semenkhkare'nin de kimin oğlu olduğunun ve ele" firavunla olan akrabalık bağlarının ne olduğunun bilinemez. Her dunımda, kraliyet ailesinin bir prensi ol ması gerekir ve adı olan Ankh-Kheperou-Rıı, yani "Nefer-Kheperou-r;ı'nın sevgilisi," yani Akhenaton'un sevgilisi, Berli n taşının anlamını güçlendirir. Bu iki unsur, Akhenaıon'un genç bir sevgiliyi görevlendirdiğini ve böylelikle yücelttiğini düşündürtür. Niyetim bir skandali ifade etmek değildir ve eşcinsellik d ahil cinsel yasaklar, Eski Mısır'da var olmadığından hiç değildir, sadece Akhenatoıı'un (bir tür teşhirciliğe bağlı) bir özelliğini daha ortaya çıkannakiır, çünkü Eski Mısır'da bir kıalın eşcinsel ilişkisinin başka örneği yokiur. Başka firavunların da sevgilileri olmuşiur kuşkusuz. fakat kimse onları resmi görevli yapmamıştır.

Tanrı'yı yaratmadığı gibi bizim Şeytan'ımızı hiç yaratmamıştır.

Geriye, Şeytan'ın Mısır dininde tümüyle ya da öncülleri itibariyle var ol u p olmad ığını bilmek kalıyor. Fakat, bu durumda, homojen ve kalıcı bir inançlar bütününü yanlış yere varsayan "Mısır dini" gibi belirsiz bir kavramı belinme zorunluluğuna varılır. Çünkü, gerçekten var olmuş bu din, en azından yaklaşık üç bin yıl sürmüştür ve dogma içermeyip, bir yorum sistemi içerdiğinden birçok-dönüşüme maruz kalmıştır.

Uzun süre Mısır'ın iki esas tanrısı olduğu öğretilmiştir: Biri, Yukan-Mısır'ın efendisi Horus, diğeri, Aşağı-Mısır'ın efendisi Seth. Her ikisi de. Osiris'le İsis'in oğludur ve iktidar kavgasına tutuşacaklardır. Seth, Horus'un mirasına karşı çıkarak babası Osiris'i öldürdü. Horus, teke tek kavgada kardeşine meydan okudu, onu yendi ve nihayet birleşmiş tki Ülke'nin hükümdan oldu. Kralık iktidarının meşru aktanmını açıkladığı kabul edilen bu mitte Honıs iyi evlattı ve Seth ise kötü evlat. Aslında Seth, başka birçok mitte de kötü karakter olarak görülür. Demek ki, Kötülük cininin habercisidir.

Işin aslı çok daha karmaşıkur. Sadece Horus mitinin çözümlenmesi bile, önceki mitleri özetlemek için büyük bir eser gerektirir. Şu iki temel noktayı hatırlamak gerekir: Öncelikle, gökyüzü tanrısı Horus kültü tarihöncesinde Delta'da başladı ve tüm Mısır'a yayıldı. Böylece yanlışlıkla, Horus kültünün Yukarı-Mısır tanrısma yönelik olduğu sanıldı, çünkü orada gerçekten de Horus'a adanmış bir şehir bulunm^ıştu. Antik Hierakonpolis, "şahin şehir" bugünkü Nekhen'dedir ve o dönemde Yukarı-Mısır krallığının başkentidir. Seth ise Yukarı-Mısır'ın bir tanrısıydı, Ombos şehrinde hüküm sürüyordu. O dönemde iki tanrı barış içinde yönetiyorlar, kralın koruyucusu ohrak kabul ediliyorlardı. V. Hanedandan önce, onların birlikle varlığını doğrulamak için, her birine Mısır'ın bir bölümü verildi ve kökenleri tersine çevrilerek, Aşağı-Mısır Seth'e ve Yukarı-Mısır Horus'a verildi.

Daha sonra, iki tann arasındaki karşıtlığın geç ortaya çıktıgı söylenebilir, ç ünkü V. hanedanlığın sonuna doğru, yani ÎÖ 2245'e doğru ölmüş bir kral Osiris'in kişiliğinde ve ardılı olan yaşayan kral da Horus'un kişiliğinde temsil edildi. Ancak andan sonra Horus, Osiris ile lsis'in oğlu oldu. Böylelikle Setlı, Horus'un rakibi ve düşmanı oldu, çünkü krallığı onunla paylaşamazdı.'[7] Osiris'in oğlu Seth tarafından öldürülmesi ıniti de o zaman üretildi.

Başka dey işle, görünürdeki lyi-Kötü, Horus-Seth çatışması hanedanlık sorunlarının dinsel bir bağlama aktarımıdır. Yine de Mısır dininde, Hıristiyan anlamda ne İyi ne de Kötü vardır: Onlara bu ad genelleştirme yoluyla ve aslına sadık kalmadan verilebilir, çünkü zararlı olan "Kötülük," b üt ün olarak "iyi l ik " olarak kabul edilen Yaratılış içinde başlangıçtaki Kaos'un ort;ıya çıkmasıyla üretilmiştir. V. Hanedanlıktan sonra din tarafından betimlendiği biçi miyle "kötülük," politik Kral'ın düşmanıydı; bu, bütün monarşik devlet dinlerinde görülecek olan bir şemadır. Yani, Yaratılış'ı yok etmekle tehdit eden başlangıçtaki Kaos'un ifadesi olan "Kötülük"ün dolaylı bir politik işlevi vardı.

Bununla birlilue, M ısı r dini kozmos'un yorumuna dayanan bir sistemdi ve insan eliyle yaratılmıştı; kuralları Yaratılış'ı korumayı hedefliyordu. Mısır tarihi boyunca, Roma istilasına kadar, mitler, güneyde ve kuzeyde sürekli olarak değişecektir ve M ısır tarihi yabancı panteonları zenginleştirirken onların desteğiyle de kendisi sık sık zenginleşecektir: Örneğin tanrı Seth Asurlular ■ tarafından benimsenecek ve Asurlular Lanrı Baal'larında onunla biıyük benzerlik bulacaklardır. Honıs ve Osiris m itleri böyle değişimlerin canlı tanıklıkland ı r. Adları bile değişecektir ve Horus Yunan'da Harmachis ya da Mısır dilinde Mar-em-akhei, Ụfull Horus'u olacaktır; Harpokrat ya da Harpe-

'7 Eıicyclopoedin BıKmınicn, "Honıs."

khrad, *Çocuk* Horus; Haroeris ya da Har-wer, Yaşlı Horus; Harsomtus ya da I-lar-sem-Tow, /hi *ÜUieyi Birleştiren* Horus; I-Iarendotes ya da Ha-rend-yotef, *Babasının Koruyucusu* Horus. Metamorfozlarla dolu Yunanlılar Horus'u Apollon'la özdeşleştirdiler ' ve timsah Seketh'i öldüren Mısırlı tanrı imgesi Hıristiyanlara esin kaynağı oldu. Onu canavan öldüren Aziz Georgios haline getirdiler, daha sonra Vatikan bu efsaneyi ortadan kaldırdı: Aziz Georgios diye biri asla var olmamıştı.

Sayısız mitin kahramanı olan Osiris'in durumu da aynıdır. Traunecker şöyle yazar: "Açıkçası yazılmış ve derlenmiş bir Osiris miti yoktur. ihtiyaçlara uygun olarak metinler, mit temalarına bağlı bir dizi bölümden kaynağını alırlar: Vahşice ölüm, yas, bedenin koruyuculuğu, miras, diriliş, dava, intikam, vs."

Bu çeşitlilik XX. yüzyılda Batı'da sanıldığı gibi bağıntısızlığın belirtisi değil, tanrısallığın hakikatine doğrudan yaklaşma olanaksızlığına dair yukarda sözü edilen Mısır inancının yansısıdır. Aynı zamanda, elinin politik ve iktisadi yapısının yansısıclır: Tapınaklar, genellikle büyük topraklara sahip iktisadi birimler oluşturuyorlardı; rahipler hiyerarşisine dahil edilmiş ve büyük toprak sahipleri yönetimince kullanılan nüfusun geniş kesimlerini çalıştırıyorlardı; bunlar, ulusal ekonominin önemli bir unsuruydu. Her bölge ve her büyük rahip herhangi bir tanrıdan yararlanma ve kutsal yazıları kendi tarzında yorumlama özgürlüğünü kullanıyordu. Mısır dininde, papa ya da imama benzer merkezi bir mevki yoktur.

Dahası, Kaos'un kabul edilmesi asla etik alanına erişmedi. Bu dünyada iyilik ve Kötülük var olamazdı ve Kaos ya da "Kötülük" rastlantısaldı, çünkü denge onu kendi alanlarına itiyordu ve itaat edebilirdi, çünkü Yaratılış öncesi güçleri temsil ediyordu. Her durumda, Yeni İmparatorluk dönemine kadar, Eski Mısır'da toplumu yöneten sistemden başka etik sistem olmadı ve bu sistemin temel ilkesi uyumu sağlamak ve güce başvurmayı engellemekti. Sadece Yeni Imparatorluk'ta

din. ahlaki duygu ile din arasında bir ilişki kurarak tannlardan duyulan korkunun inançlı kişiyi erdemli kılacağını öne sürdü.'11

İnsan varl ığı. ancak yaratılanı ya da yaratılmayanı tecrübe edebilir; onların özüne nüfuz edemez. Dolayısıyla. onları adlandıramaz. Mısır panteonu, böylelikle, Roma işgaline kadar, çokanlamlılık diye adlandırılabilen şeyi, yani anlam çeşitliliğini koruyacaktır. Bu çeşitlilikte, tanrısallık belirtilerinin anlamını az çok kavramanın olanaksızlığı şeklindeki egemen duyguyla, olayların ve eylemlerin göreceliliği d uygusuyb karşılaşılır. Kargaşa yaratan ve saldırganlıkla özdeşleşen, krallığı n düşmanı Seth böylece tanrı menebesini ve olası yararlılığını koruyordu. Bunun kamu, *başlangıçtaki düzensizliğin yeniden ortaya* çıhmflsı *olan yılan* Apopis, kötülüklerini, açlık, sel baskını, çekirge bulut-^larını yayarken ve Ra'mn teknesi Y ılan Apopis'in kum yığını üzerinde karaya oLUrurken, canavarı esir alması ve dünyanın düzenini yeniden oluşturması için bizzat Ra, Seth'i görevlendirmişti. Demek ki "kötü" iyi oluyo rdu.

Şeytan'ı başka yerde aramayı deneyeceğiz. Örneğin şu yılan Apopis Şeytan olmasın? Gerçekten de, bir demiurgos olan Neith'in tükürüğünden doğan Aposis, isyan eder. Şeytan'ınkine benzer bir yazgı.

'tı'Egypıian Religion," EıcycJopaedirt Britmmica, 1973, etik ile din arasındaki ilbağın ilk ara dönem sırasında ele alındığını ileri sürer. Yaklaşık 2160'tan 2040'a uzanan bu dönemin bir paradoks tarafından belirlendiğini görmek ilginçiir: Yaşam orada daha katlanılır olmuştur, Eski imparatorluğun son firavunu ll. Pepi 'nin ölümünden sonra bölgeler daha fazla özerklik kazanmışlanlır. Dönemin metinleri toplumsal adalet ve kişisel erdemle re daha güçlü vurgu yaparlar. Yine de bu iyileşme, firavunların kısını-ıiranlığının kaybolmasının neden olduğu kanşıklığa son vermez. Dönemin metinlerinde ve sanalında ülkenin ve kişisel lıilinçlerin oldukça karanlık bir yansısı görülür. Eski Mısır tarihinde ilk kez birey, kendi yazgısına ilişkin melankolik bir bakış ed i-nir; sanki yeryüzü mutluluğu perspektifi kendi son unu aydıniatıyomluş gibidir. Birinci ara dönemden itibaren ölünün tanrıların krallığına doğrudan giremediğini ve oraya giriş hakkı elde etmek için savunma yapması gere kliğini belirtme k de ilginçtir.

Yine de Aposis Kölülüğü, imha edici güçleri temsil eden diğer tanrılardan daha fazla temsil etmiyordu. Çünkü, ilk kaostan ve metafizik bir kötülükten kaynaklanıyordu, dolayısıyla yaratılmamış olanla yaratılmış olan arasındaki bir çalışmanın tarifsiz ürünüdür. Yılan şeklindeki biçimi çağdaşlarımızı yanılgıya sürüklememelidir: Mısırlılarda, yılan her zaman topraktaki bir delikten çıkarken ' görüldüğünden, "yılan, büyümenin güçlerine ya da tanrısallıklanna eşlik eder."[19] llkel yılan, yaratıcı tanrı Atum'un ilk ve son imgesidir.[20] Ölüler Kitabı'nda, babası Osiris'in intikamını alan Horus'la durum gereği özdeşleşen Lanrı Men'in başında, iki tüy ya da iki yılanın, "tanrı Atum'un yüzündeki iki büyük yılan"ın[2'] bulunduğu bir taç vardır.

Isyancı güçler ve Kaos'un olası habercisi olan yılanlar, demek ki, o kadar da kötü yürekli değillerdir. Yaratılış'tan önce gelen ve y a ra rlı olabildikleri için yok edilmemesi gereken güçleri temsil ederler. Yaratılmış dünyayı örten, tüm yaşamın kaynaklandığı, fakat örneğin sel yağmurları ve felaket baskınları sırasında yıkıcı şekilde de ortaya çıkabilen.tehditkâr ve hareketsiz Nun'un durumu da bud ur.. Örneğin insanların isyanı sırasında, Her Şeyin Efendisi "bu ülke Nun durumuna gelecek," der.[22] Yılan, canavar Apopis'e şeklini vermiş olsa da, Kötü-

---

[19]Traunecker, a.g.e.

[20]Serge Sauneron ve jean Yoyone, Uı Naissmıce du *ıuoude* seloıı *VEgypte* aııcı ıie, Dogu Kaynaklan, Le Seuil, 1958; j.P. Alien, Genesis in *Egypt,* Vale Egypto logical Studies 2, New Haven, 1988.

[21] *The* Aıicieıt *Egyptian* Boolı oj the *Dead,* University Texas, 1990.

[22]A.g.e., bölüm 17. Bu Yaratıcı diktası, Tufan'da insanlığı yok etmeye karar vermiş olan Tann'nın diktasını özellikle anımsatır. Mısır'ı tehdit etmiş bir tufan hakkında bilgimiz yoktur, fakat on bin yıl önce, son buz çağının sonunda Akdeniz'in yüzeyinin kayda değer oranda yükselmesinin Aşagı-Mısır'ın topraklarının büyük bölümünü su altında bıraktığı kesindir ve yerel toplulukların bunu hatırladığı varsayılabilir. Yine, daha yakın bir tarihte, Sahra'nın çölleşmesine yol açan iklim değişiklikleri sırasında Nil'in felaket bir biçimde laştıgı da ileri sürülebilir.

lük amblemi değildir: Atmaca ve pislikböceği ile birlikte, Güneş-Tanrı Ra'nın üç kulsal hayvanından biridir. Daha anlamlısı, kobra Yukarı Mısır'ın beyaz tacının merkezi süslemesidir. Ve Mısır panteonu, diğer tehlikeli hayvanlara karşı daha fazla kuşku duymaz: Örneğin Osiris'in. bedeninin kor uy ucusu olan tanrıça Selkis'in akrep kafası vardır; hem korku hem de bereket tanrısı olan Sobek'in timsah kafası vardır; hasat tanrıçası Ermutis'in de, İsis'in bir başka biçimi olan Meresger gibi bir yılan kafası vardır.

Bu. Mısırlılarda cin olmadığı anlamına mı gelir? Sürüyle cin vardır: Pasifik dinlerinde ve birçok başka dinde olduğu gibi, bu ikincil cinler hastalıktan ve felaketlerden sorumlu tutulurlar ve bunlar tektanrılı hayal gücünde olduğu kad ar iğrenç ve dayanılmazdırlar: Örneğin itici *yüzlü* cin. lwrt/ar/a yaşayan cin ya da *hendi dışhıannı yiyen cin.* "Bunlar. özellikle ölünün Duat'a ulaştığı beş günlük ara dönemlerde salgın hastalıklara yol açarlar." Yedisi bir arada ya da yedinin katı gruplar halinde dolaşarak mevsimlik hastalıklar yayarlar; bu, sanıldığından daha yaygın ve "modern" bir düşüncedir, çünkü, XIX. yüzyılın ortasında Pasteur'ün kanıtlamalarma kadar hastalıkların ve salgınların, bilimsel olarak kanıtlanması güç "miyasma"larla açıklandığı bir Lı p e:kol ü vardı.

Cinlere *Ahhu* denir ve çöl, karanlık, uzak yerler, sular gibi "düzenli dünyanın çevresini etkiler! er."^^ Bu açıdan, bunlar inkâr edilemez biçimde, aynı yöreleri etkileyen bizim Şeytan'ın atalandır. Büyük bir olasılıkla Yahudiliğin hayal gücünü etkilemişlerdir ve Yahudilik de onları sonra gelen iki büyük dine aktarmıştır. "Kaosun bu hızmetkârlan"nın yine .de sınırlı simgeleri vardır. Fakat tanrı ve tanrıçalar kadar hizmetçi^leri de dahil, kırk tanrı, Sekhmet gibi aslan başlılar ve Sekhmet'le tanrı Ptah'ın oğlu Nefertum bunlar arasındadır.

---

n'fnıunecl<er, a.g.c.

Mısır kozmogonisinde yaratılış, Kaos'un hassas bir anıdır ve kendi içinde hiçbir lyi ya da Kötü ilke içermez. Etik, bir kez daha, insan toplumunun bir özelliğidir, yani dünyevidir. Mısır toplumunun temel yasakları, bizim anladığımız anlamda metafizik bir iyilik ilkesi dayatmaktan değil, yaşam kaynağı olan yaratılışın sürmesini güvenceye almaktan ibarettir. tik Günah'a Mısır'da rastlanmaz ve anndırıcı ibadetler cenaze tö re nlerine ve tanrı heykellerine yöneliktir.

Mısırlılara göre, tanrılar dahil tüm düny'!- geçicidir:"Tanrılann ölümü, hangi tanrı olursa olsun, dinsel metinlerde sık sık belirtilmiştir," diye yazar Mısır uzmanı Moret bu yüzyılın başında. "Ha-*des'te Olup Bitenleri Öğrenme Kitabı* canlıların tanrısı Ra'nın, Tumu'nun, Khopri'nin mezarlarını ve ölülerin tanrısı Osiris ya da Sokaris'inkini anlatır. *İsis ve Osiris Hakkında* adlı kitabın yazarı [Plutarkhos) da şu geleneği anlatır: 'Mısır rahipleri sadece bu tanrının [Osiris] değil, genel olarak tüm tanrılarının bedenlerinin, kefenlenmiş ve kutsanmış olarak yeryüzünde bulunduklarını ve ruhlarının da gökyüzünde, parlak yıldızlar arasında bulunduklarını söylerler.' "^^ Tanrılar sadece ölttmlülerin tapınmasıyla yaşarlar ve k rallar ya da rahipler kutsal hizmette hata yaparlarsa güçten düşerler, çökerler ve çürürler.[1]' Her biçimdeki tanrısallık Yaratılışın ve insan iradesinin ürünüymüş gibi görüldüğünden ne tanrısal ezelilik vardır, ne de mutlak iyilik ve Kötülük. Yeryüzündeki iyilik ve Kötülük Kaos ile yaratılış düzeni arasındaki mücadelenin yansılarıdır ve krallık iktidarı bu mücadelenin hakemidir. Dünyevi iktidar tarafından cezalandınlan insani ihlaller, Kaos'un içini dolduracağı bir boşluk yaratan ihlallerdir. Fakat Son'dan önce, Yaratılış art arda gelen başlangıçlardan başka bir şey değildir: Her akşam, gün batımında gökkubbe tarafından batıda yutu-

---

^AleKandre Moret, Le Rituel du culte diviıı jounıalier en Cgypte, 1902, Slatkine Reprints, Cenevre, 1988.

[25]A.g.e.

lan tanrıça Nul., ertesi gün, gökyüzünde yükselmek için kalçalarını ayırarak yeniden çıkar.

Mısırlıya göre dünya, yıldızları ve Yaratılış'ıyla birlikte kuşkusuz son bulacaktır ve burada, bir başka yanılsamayı ortaya çıkarmak gerekir, bu da, Mısırlıların bit m iş bir zamanın yabancıları oldukları, yani iki kere yabancı olduklarıdır. Yani, inançlarının bizim için sadece tarihsel bir önemi vardır. Bundan daha yanlış bir şey yoktur, çünkü Ant ık Mısır dini kendi eskatolojisini, yani sona ilişkin kendi bakış açısını içerir; hatta bunu başkabrından çok daha önce kapsamıŞtır, kuşkusuz eski t ran diniyle ve Asya dinle riy (e aynı zamanda. Bu kavram görece gizli olsa da var olmuştur. Yunanlılar, zamanın sona ereceği ve ard ı ndan bir Altın Çağ'ın başlayacağı, bunun da yeni ve dengeli bir dlınya olacağı fikrini Mısırlılardan almışlardır. Deniz Kazasından *Kurtulan Adam* ve Atum ile Oitis Arasmda Söyleşi gibi metinlerde bunun yansıları bulunur.^11 Ve biz de bu fikri Yunanlılardan aldık.

O dönemde, belki, Mısırlının inancı sayesinde neşe içinde, sayısız sevimli tanrı tarafından bilgelik ve ağırbaşlılıkla korunduğuna inanılabilir. Bundan daha yanlış bir şey yoktur: Mısır mitolojisinde, kardeşi Os'iris, Seth'in tuzağma düşünce tsis'in döktüğü gözyaşları başta olmak üzere, bolca gözyaşı vardır. Çünkü, kardeşi Osiris'in başarılarını k ıs kanan Seth, bir şölen gecesinde Osiris'in sarayına göz kamaştın cı bir şekilde süslenmiş bir tabut getirmiş ve bunu boyutları en uygun olan kimseye armağan edeceğine dair söz vermişti. Osiris bu m eydan okumayı safça kabul edip' anında tabuta yatınca, Seth'in yetmiş suçortağı kapağın üst üne atlarlar ve çivilerler. Sonra, kurşun eritip tabutu uka basa doldururlar ve nehre atarlar, nehir de tabutu denize doğru götürür. Bunun üzerine İsis iki gözü iki çeşme ağlar ve

---

ı^Sir E.A. Wn.llis Budge, Egyptiflıı Religioıı: Egyptiaıı *Ideas of the Futıre Life,* a

üzüntü işareti olarak saçlarını keser, sonra da tabutu aramaya çıkar. Dalgalar tabutu Fenike'deki Byblos sahillerine taşımıştır. Orada, harikulade bir ağaç tabutu korumak için etrafında dal budak sardı ve İsis ağacı ve tabutu böylece buldu. Tabutu alıp bir kayığa yerleştirdi ve denize açıldı. Denizde tabutu açtı, yüzünü kardeşinin yüzüne dayadı, öptü ve ağladı.27

Ezeli gözyaşları; bunların yankısı, granit ve güneş Mısır'ınm aynı zamanda üzüntüye, acıya, sıkıntıya da duyarlı olduğunu göstermek için titreşir. Burası, sadece sütunlu odaların, dev taşların ve sfenksle-rin ülkesi değildir. Heykellerin gülümsemeleri, papirüslerde daha iyi ortaya çıkan ölümlülerin ıstırabını unutturmamalıdır. Mısırlı da ölümü az çok kavrıyordu.

Fakat Mısırlının ölümü, ortaçağın bize miras bıraktığı Ligier Richier'nin korkunç heykelindeki gibi iblislerin kemirdiği ceset görüntüleriyle ve kemirilmiş iskeletinin üzerindeki lime lime etieriyle Yargı günü dirilen bizim karanlık ve kirli ölümümüz değildir;tannların krallığına temkinli ve görkemli bir girişür. Tenin çürümesi Mısır'da da bilinmektedir, fakat ilahi merhamet sayesinde bundan kurtulunabilir. Oiüler Kitabı'nın, Yok Olmayan Beden Bölümü adı altında bilinen "Osiris'e Övgü" bölümünde bunun çok sayıda kanıtma rastlanır:

"Ey *benim ilahi babam* Osiris, *sana şükürler olsun! Bedenimin azalannı güzel Jıokularla ilaçlayabilmen için, evet, ilaçlayabilmen için geldim sana, çiinJiü yok olmak ve hiçliğe karışmak istemiyonım, kutsal babam.* Khepera gibi *olmalı istiyorum, onun kutsal kişiligi asla çürümemiştir. Gel, ve öyle davran* ki, *solugıima halıim olayım, ey sen,* rüzgârlann *efendisi, sana benzeyen kutsal varlılilan ululaştıran sen. Güç ver bana, giiclü kıl beni. Ey, tabutun efendisi. Sonsuzlulı* ülkesine girmemi *sağla, tıpkı sana* sağlandığı *gibi. sana ve baban Tentı'ya, Ey, bedeni çünime nedir bilmeyen sen... Kurtlar beni gördülzlerinde*

[11]A.g.e.

benden horkup dehşete düşsünler ve benim ölümümden sonra bütün yaratılı-lar, hayvanlar, kuşlar, balıklar ya da kurtlar ya da sürüngenler için de aynısını yap. Ve öyle davran ki, yaşamdan ölüm doğsun.[28]

Mısırlının sıkıntılara yabancı olmadığını, fakat tanrısaİlığa olan inancının onu umutlu kıldığını bir kez daha gösteren görkemli ve dokunaklı metin.

Ezeli bir Şeytan ve lanetiiierin beden ve ruhlarının Nihai Yargı'nın a rd mdan sonsuza dek bu şeytanın işkencelerine maruz kalacağı kavramı b i l inm ed iği gibi tasa danamaz bir şeydir de. Ruhun kurtuluşu kavramı da, yok oluşu da bilinmemektedir. Her şeyin kaçınılmaz^ölümü ve başlangıçtaki Kaos'a geri dönüş fikriyle b iç imlenmiş Mısır uygarlığı kendisini, din dahil, insan toplumunun yansısı olarak kabul eder. Bu uyga rlık, gökyüzü olan tanrıça Nut'un yay biçimli b üyük gövdesini açılmış kollarında tutan uzam demek olan tanrı Şu'yla karşılaştırılabilir. Şu ölecektir ve gökkubbe de çökecektir. Dogması olmayan, m i ile rd e n ve ibade t kurallarından oluşan bu din, insan davranışları üzerine, insan doğası ya da genel olarak Doğa üzerine olduğundan daha fazla etik yargıya sahip değildir. Tanrısallığa ve onun yeryüzündeki temsilcileri olan krallara saygı gösterilmesinden başka bir şey istemez. Mısır dini, Yunan'la birlikte, insan varlığını ve Yaratılış'ı karşıt güçlerle uyum içerisinde tutmayı hedefleyen son büyük dindir. Dolayısıyla, Şeytan'ı tasarlayamazdı.

Tanrıların bile öldüğü bir uygarlıkta, sonsuz lanetlenme düşünülemezdi.

---

[28] A.g.e.

11.

AFRİKA
DİNSEL EKOLOJİNİN BEŞIĞI

Afrika'nın adım adım yok oluşu üzerine – Batılı canlıcılık kavramı ve bu kavramın yüzeyselliği üzerine – Bütün Afrika dinlerinin yaşamı kutlaması Üzerine –Tüm Afrika tanrılarının ikili karakteri üzerine – Siyah panteona bir Şeytan dahil etmenin olanaksızlığı üzerine – Afrikalıyı yöneten Kozmos'ta kaynaşma duygusu üzerine.

Hâlâ Afrika'dan söz edebilir miyiz? Bütün yüzyılların en iğrenci olan bu yüzyılın sonunda, Güney Afrik<t'da gecikmiş ve hâlâ beyaz bir özgürlüğün sancılarıyla yırtılan, "Somalili yumurcakların ellerindeki otomatik silahların yoğun ateşiyle, Angola'da can çekişen ideolojilerin geğirtisiyle, güçsüz Batılı güçlerin ve hem Şeytan'ı hem de Tanrı Baba'yı satan karanlık küçük şeytanların entrikalarının ye rleşti rd iği megaloman otokratların taşkınlıklarıyla yırtılan, herkesin ve özellikle kim olursa onun gizli servislerinin kurtları tarafından yaşlı bir ağaç gibi kemirilen, kabileleri arasındaki düşmanlıklarla parça parça kopamlan, tarımı ve bilgi işlemi öğretme iddiasındaki uluslararası örgütlerin vahşi kaygısının belini büktüğü, kolalı yakalı zombilere büyük sıcakların ortasında kırmızı Burgonya şarabı satan klimalı restoranların, Amerikan sitcom'u satan televizyonların. açgözlü akbabaların indiğinin görüldüğü havaalanlarındaki Batılı taşkın gençler tarafından aptala çevrilen bu kıta hâl'a mevcut mudur? Hangi Afrika? Eğer birinin aklına Afrika'dan söz etme fikri gelirse, Andre ˙Gide'in Kongo Yolcu/uguW1nun bir anlamda ikinci cildi olan Michel Leiris'in güzel ve hüzünlü kitabı *I-JayaJel ˛A[riha'*nın adını hatırlasın; Beyazların lokomotifini taklit etmek için "çuf çuf" yaparak ve ak tolgalı kasklar takan Britanya İmparatorluğu'nun saçma albaylarını temsil etmek için başlarında y u m u na kırarak Beyazların dünyas ım cinlerden kurtarmaya çalışa n Afrikalıların görüldüğü .Jean Rouch'un korkunç ve mükemmel filmi *Çılgın Efendiler'!* unutmasın.

Hangi Afrika? Pek az Afrikalı olan Magrep değil, geçmişte tek bir krallıkta birleşmiş olan Nil Vadisi'nin kesik çiçeği Mısır da değil, Is-

panyol ve Fransız hayaletlerin gezindiği Salıra hiç değil. Genolara başka bir ad vermek için Güney'in Beyazları tarafından kurulmuş hayali devlet Ciskei mi?

Şeytan'ı Afrika'da aramak mı? inandırıcı bir şey mi bu! Çünkü bu kıtada onalığı kırıp geçirmiş tek Şeytan beyaz adamdır: Kipling'in göklere çıkardığı imparatorlukların korkunç kurucusu ve genellikle canlı abanoz ya da cansız fildişi ticareti yapan, "dehşet, dehşet!" d iye haykırarak yaşamı korku içinde son bulan Conrad'ın kahramanı, Karanlığın Yüregi'nin Kurtz'unu alçaklıkta geri bırakmayan kardeşi, Avrupalı sömürgecidir o. Anavatanında İnsanlığın Kurtuluşu ve ruh üzerine söylevler ve çığlıklar atarken, bir ruha sahip olduğunu kabul etmediği Siyah Adamı Atlantik-ötesinde satmak için iğrenç gemilere, yakacak kütük gibi yerleştiren sömürücüdür o.

XVI. yüzyılda Doğu Afrika'nın zengin metropolü Malindi'ye varan Vasco de Gama burada, Avrupa uygarlığıyla kıyaslanabilecek bir uygarlık düzeyi bulunca şaşırmıştı. Sadece şunları hatırlayalım: "1500'e doğru, kitap ticareti Timbuktu'da ekonominin önemli bir kotu haline geldi," ve "gezgin satıcılar o dönemde kırk bin kişiden oluşan şehrin bilginler ve bilgelerle dolu olduğunu anlaurlar."'

Evet, hangi Afrika? Geriye ne kaldı? Kuzey'in sanayi faaliyetlerinin dünya ikliminde yol açtığı değişimin sonuçlarına ilk olarak maruz kalan ve bir türlü tükenmeyen bir- dünya üzerine kitaplar. Afrika kültürlerinden geride kalan şeyde Şeytan'ı a radığım bu anda, yüz milyon Afrikalı kuraklık nedeniyle açlık tehlikesi altında! Kitaplar, diyordum: Ne yazık ki çok az, çünkü yazı yakın döneme aittir ve keşfedildiğinde Afrikalılar bundan yararlanmadılar. Son buzul dönemini izleyen aşırı bol yağışlann Salıra'yı yemyeşil ve av bakımından zengin, insilnın var olduğu bir bölgeye çevirdiği lö X. bin yıldaki Afri-

' Gen Chesi, l.es Demiers A/ricniıs, Anhaud, 1978.

ka'nın nasıl bir Afrika olduğunu asla bilmeyeceğiz; ya da pek az şey bileceğiz. Orada bir uygarlık vardı; belki birden çok, bunu hiç bilmiyoruz, faka t Tassili kaya resimleri orada avcılar old uğu nu ve bu avcıların bir mitolojisi b ul und uğun u göstermektedir.

lö ikibin beşyüz yıl önce, doğuda Mısır siyah firavunların Il. ve esra rengiz hanedanlığına eriştiğinde ve k uzeyde Tuna'daki topluluklar Batı Avrupa'yı istila e t meye başladıklarında Sahra kuraklaşmaya başlıyordu. Salıra'da yaşayan topluluklar güneye akın ettiler, Kalaliari çölündeki Boşimanların bu göçün son kalıntıları olması olasıdır. Bu in - sanlar hangi tannlara tapıyorlardı? Sır! Afrika'nın geçmişi hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmiyoruz. Amtları, eğer kalmışlarsa, muammalıdır. Tıpkı 1928 yılında Leo Frobenius taralından bugünkü Zimbabwe olan Roclezya'da keşfedilen, görece yakın ta rihl i tapınak gibi. Kirrie adanmış olduğu b il inme d iği gibi tarihleme bile yapılamamıştır, çünkü ona atfedilen yıl farkı, 15 Xll. yüzyıldan XVH. yüzyıla kadar beş yüzyılı kapsamaktadır.

Tarih dönemi Afrika bilgimiz kısmen daha belirgindir. ll77 yılında Papa III. Gregori us hayali "Rahip Jean"a bir mektup gönderdiğinde nereye göndereceğini bile bilmiyordu! Hıristiyanlığın dostu kabul edilen bu zorba hükümdarın süreğen efsanesi coğrafi olarak XV. yüzyıla bağlanır: Aksum hanedanının halefi Habeşistan kralı olduğu kabul edildi. Bu hükümdar gerçekten de o dönemde Hıristiyandı. Doğu Afrika, başta hume nt i us -ilk abuna ya da Habeşistan piskoposu ve Kıpti kilisesinin (yani Iskenderiye kilisesinin) kurucusu- olmak üzere IV. yüzyıklan itibaren S u riyel i seyyah keşişlerce fhristiyanlaştırılmaya başlanmıştı. Denizden yaklaşık 3 bin metre yükseklikte, bugünkü Dicle'de bulunan başkenti Aksum'dan dolayı Aksum denilen krallık çok daha eskiydi: Aksum'un Habeş Kitabı krallığın binlerce y.1 önce, yani Hıristiyanlıktan önce kurulmuş olduğunu ileri sürer.

Peki, kim kurmuştu? Krallığın eskiliği kuşkusuz ye rel bir şişirme

değildir: Homeros'un şiirlerinde bu bölge de oturan E tiyop yalı la rın izlerine rastlanır. Kimdir bunlar, nereden gelmişlerdir? Anıtların üzerinde o rtaya çıkarılan Saba d ili, Yunanca ve Gez dilindeki bazı yazıt-, lar, Habeş tarihinin kırıntılarını bulmayı sağlar. Aksum'un tÖ H. bin yılda ve belki daha önce, Kızıldeniz'i aşarak Arabistan'dan gelen Sam i-ler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmektedir.[2] Ilk yerleşenler onlar oldu, çünkü o. dönemde Kush ya da Punt krallığı denen bölgenin ilk sakinleri olan Etiyopyalılarla, yani "karanlık yüzlü insanlar"la yapılan savaşlar sonucunda kendi iktidarlarını kurdular. Kayalarda yonttukları ve Baalbek'in çağdaşı olan olağanüstü yekpare taş anıtlar Güneş'e taptıklarını söyle memizi sağlar.

Işte birçok soru: Sadece Etiyopyalılardan söz edersek, Sarnilerin gelişinden önce Etiyopyalıların dini neydi? Ve onlar kendi Güneş kültlerini dayattıklarında dinleri, açıkça ithal edilen Hıristiyanlıkla nasıl karıştı? Gerçekten de Aksum krallığı gücü dolayısıyla yaklaşık VII. yüzyıla kadar refah içinde ilerledi. Antik Etiyopya'daki dinler kabarışı -ilk Afrika dinleri, Sami dinleri, Hıristiyanlık; bugünkü Zula olan Adulis limanı Akdeniz'deki büyük bir alışveriş merkezi[1] oldu-

2 C.F. Rey, Tlıe Real *Abyssinicı,* Londra ve Philadelphia, 1935. Dogu Afrika'da ve genel olarak Kızıldeniz'in iki yakasında Sami ve özellikle Yahudi varlığının süresi ve önemi genellikle bilinmemektedir. Bunlar, burada belirttiğim, bilimsel olarak desteklenen orijinal bir varsayıma esin olmuşlardır. Bu varsayıma göre lncil'in önemli bir bölümü Filistin'de değil, Arabistan'da, Mekke'nin güneyinde yazılmıştır: Karnal Salibi, Beyrut eski Amerikan Üniversitesi'nde tarihçi ve arkeolog, *La* Bible est ıite *en Arcıbie,* Grasset, 1985.

3 Akdeniz'le Kızıldeniz arasında deniz ticaretinin belirtilmiş olması şaşırtabilir. Gerçekten de, bugünkü Süveyş Kanalı'ndan çok önce, günümüzdekiler gibi. su içi derinliği düşük seviyeli teknelerin Akdeniz'den Kızıldeniz'e ve Kızıldeniz'den Akdeniz'e geçmelerini sağlayan yollar vardı. Yaklaşık olarak lö iki bin yılında açılmış olan bu kanallann ilkinin iki parçası vardı; birincisi, Tumilat Vadisi ve Acı Göller yoluyla Nil'in Pelusim kolunu bağlıyordu; İkincisi Kızıldeniz'e kadar uzanıyordu. Bu kanallar sık sık kumla cloluyorclu ve firavunlar döneminde ticari ve politik istemler doğrultusunda temizlenmişlerdir. lÖ 5 lO'a doğıu Büyük Darius kanallan onardı ve genişletti. Bu kanallar Plo-

ğundan Helenistik ve Roma dinleri, Mısır dininin kalıntıları, Yahudilik, diğer Asya dinleri- hakkında son derece şematik bir fikre sahibiz. Bu karmakarışık yumakta şu ya da bu inancın kökenleri nasıl ayırt edilebilir? Şu ya da bu halkın Kötülük fikrinden ilk olarak hangi biçimde kurtulduğunu nasıl bi lebiliriz?

Afrika üzerinde Asya etkilerinin tarihini kabaca biliyoruz. Bu etkiler, çömlekçilik ve tarımcılık konusundaki bilgilerini getirerek tS V. yüzyıla doğru Endonezya'dan gelen Malezya-Polinezyalı gemicilerin girişimiyle Bant ular üzerinde görülmüştür. Bantuların, bilgilerini kabilelerinin dışına yayıp yaymadıkları bilinmemektedir, 1ıpkı Benin kültürünün Avrupa ortaçağında şaşırtıcı bir biçimde yayılmasının bilinmemesi gibi.

Ayn ı şekilde, örneğin VI. y üzyılda Aksum kralı Kaleb'in ya da El-Esbaha'nın sefer düzenlediği Güney Arabistan'ın gizemli Yahudi devleti aracılığıyla Doğu Afrika üzerindeki Yahudi etkileri hakkında da hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir.

Çılgınca bir kibir içindeki Batı, Afrika'yı, açgözlülüğüne sunulmuş ölü bir to pra k olarak kabul etti her zaman; oysa orada, VII. yüzyılda Ihrahim adlı bir Afrikalı dünyanın yazgısıyla oynadı ve Hıristiyanlığın en büyük rakibinin yarat,1masına katkıda bulundu: O, Muhammet'e ve işkence altındaki yandaşlarına cömertçe kapılarım açan bir Aksum kralıydı. Misafirperverlik göstermemiş olsaydı Peygamber ve yandaşları kuşkusuz yok olurlardı. İlk olarak 1 ngiliz tarihçi Edward Gibbon'un gözlemlediği gibi, doğmakta olan Islam dininin güç kazanmasını ve günümüzde Cebeli Tarık'dan Endonezya'ya kadar uzanan bir imparatorluğu önce askeri sonra manevi olarak fe thermesini sağlayan bu İbrahim olmuştur. Demek ki Afrika, dünyanın

---

temaik ve ardından Roma dönemine kadar kullanıldılar. İpek Yolu, Asya ile licareıi tEkelleştirdiğinde bu kanallar sonunda kumla dolup akandılar. ("Kanallar" vl' "Süveyş Kanalı," Ejicyclojjaedin Srıta)miw, 1962.)

yazgısını birçok biçimde değişti rmiştir.

Afrika üzerindeki etkilerin listesi çıkarılırken özellikle Hıristiyan etkisi nasıl ihmal edilebilir? Çünkü gen ellikle XIX. y üzy ı lın büyük sömürge imparatorluklan olan Britanya, Fransız ve kimi zaman unutulan Alman imparatorluklanyla birlikte gelen misyonerlere kadar Afrika'nın Batı etkisinden uzak olduğuna inanılır. Bu yanlıştır. XV. yüzyılın ortasından itibaren Portekizliler, bugünkü Gana'daki Elmina'dan Kongo'ya kadar Batı Afrika'yı Hıristiyanlaştırmaya giriştiler ve *manikongo* denen krala ve uyruğundaki birçok kişiye din değiştirtmeyi başardüar. Bu Hıristiyanlaştırma bazı çalkantılara' neden oldu, çünkü hükümran Portekiz ile dostluğunu aniden bozdu ve misyonerlik faaliyetlerine . geçici olarak son verdi. Bununla birlikte, sonraki yüzyıllar boyunca başka g iri şim ler gerçekleşti ve bu giriş i m lerden çok karışık dinler doğdu. Afrika halklarının büyük kızını göçmen olduğundan, dinlerinin kökenlerini olduğu kadar Hıristiyanlıkla ilişkilerinden doğan bağdaşık dinlerini de hayal etmek olanaklı değildir. Çünkü,. kısmen sürekli kabile göçleri nedeniyle Afrika dinleri kronik değişkeniik durumundadırlar ve etkilere örneğin Asya dinlerinden çok daha açıktırlar.

Örneğin 1927'ye kadar, Gabon'daki Ekvator ormanlarının Bwiti'leri, bu çok karışık dinlerden birin i uyguluyorla rdı. Bu din, aslında bir başka kabile olan Mizogo'lar tarafından kurulmuştu ve paradoksal olarak bu karma din, Hıristiyan misyonerlerin faaliyetine engel teşkil ediyor gibiydi. "Hıristiyan seremonileri, mumlar, mihraplar, haçlar ve sunaklarla Hıristiyan bir din uyguluyorlardı, hastalıkları cin çıkarma yöntem iyle iyileştiriyor ya da düşmanlannı kanlı törenlerle lane tliyo rla rd ı."* Eskiden Hıristiyanlaştınlma yolunda olan Afrika şimdi Islamlaştırılma yolundadır; en azından kıta savaşlada bölünmediği

* Chesi, Les Demiers A/ricaiıs, a.g.e.

zaman (Sahel'in açl ıkta n ölen insanlarının Tanrı'ya da Şeytan'a da inanacak zamanları yoktu.)

Daha kötüsü, Afrika dinlerinin imhası, ithal edilen iki dinin, Hıristiyanlıkla Islamın Kara Kıta'ya geçmişte bilinmeyen bir mezhepçilik sokmalarıyla hızlanmıştır. Örneğin Güney Kamerun Kirdileri Müslüman Fulbe'lerin baskısı altına alınıp aşağılanmışlardır, daha son ra dinsel ve kültürel bir gettoya atılmışlar, dağıtılmLşl.ar ya da köle olarak satdra.ışlarclır. "Fulbe'lerin kölelik uygulamasına son vermeyi başaran [XX. yüzy ılın başında) Al man sömürge rejimi oldu."[5]

Bundan çıkan sonuç, günümüzde, "katışıksız" bir Afrika dinini İncelemenin olanaksız olduğudur ve bir yandan Afrika dinleri arasında ve diğer yandan Afrika dinleriyle Hıristiyanlık ve İslam arasında gerçekleştirilen karışımlar sonucu bütün Afrika inançları yaklaşık olarak aynı ortak temelden kaynaklan ırlar.

Etnologların son tanıklıklarından, yaklaşık biçimde, bilindiği gibi, Afrika mitolojileri mitlerle ve efsanelerle doludur, ancak Afrika kıtas ı denen bu engin hintkirazının bir ucundan diğerine gerçekte sadece iki kötülük vardır: Kuraklık ve ölüm. Aslında bunlar iç içe girerler, çünkü kuraklık ölüm demektir. Savanalardan cangıllara, yaylalardan dağlara ancak su varsa yaşam vardır. Afrika etnoloj isinin en ünlü eserlerinden biri olan Su Tannsı'nda "Nommo [su] olmasaydı ... yeryüzü yaratılamazdı; yeryüzü yaratıldı ve yaşamı sudan aldı," der, Dogonların belleği Ogotemmeli."[6]

Kökenleri bilinmeyen Afrika dinleri dünyanın en eski dinleri arasında yer alırlar, çünkü Kara Kıta insan soyunun tohum verdiği iki kıtadan biridir, diğeri hakkında daha geniş bilgi sahibi olunan Asya'dır. Antropoloji insan soy unun Lucy'den Doğu Rift bölgesinde keş-

---

[3] A.g.e.

[6] Marcel Griaule, Dieu d'eflu, Fayard, 1966.

feciilen ön-hominien'e, *homo* sapiens'e, oradan da bize, *homo sapiens sa*-piens'e art arda dönüşümlerle oluştuğunu düşünür.^ 1980'li yıllardan beri insanın tek bir odakta ortaya çıktıgı anık varsayılmamaktadır ve insan soyunun gezegen üzerinde dağılımı üzerine bir ' varsayımda bulunmaya kimse girişmemekledir.® Martin Bernar9 gibi, Afrikalıların, "yakın" bir dönemde, yani tÖ XV. yüzyıla doğru Akdeniz'i aşarak tüm diğer kültürlere kaynaklık ettiğini ileri sürmek için çok cesur olmak gerekir: lleri sürülebilecek tek şey, Nübye kökenli siyah bir Afrika kültürünün gerçekten de Mısır kültürünün dağınasına yol açtığıdır. Ve varsayılabilecek tek şey, bulundukları yerde, belki de Afrika savanlarında farklılaştıktan sonra Afrika topluluklarının güneyden kuzeye doğru ç ıktıklan ve önce Ortadoğu'ya, ardından da diğe r kıtalara dağıldıklarıdır. Fakat bu varsayım çok temkinli ele alınmalıdır, çünkü gerçek ten de insanlığın atalarının, Neandertal insanın, sonra Cro-Magnon insanın Afrika'dan.. yalnızca Afrika'dan dağıldığını belirten bir şey yoktu r.

Fakat, dinsel duygu insanda doğuştan var olduğundan Afrikalıların tanrıları ilk hayal edenler arasında yer aldıkları söyleneb il ir. Bu tanrıları asla bilemeyeceğiz, çünkü Afrika dinlerinin tek aktarım biçimi sözlü gelenektir. Sadece bin yıl öncesinin Afrika dinlerinin ne olduğunu hayal etmek bile olanaksızdır. Afrika sanatının temel malze-

---

1 Donald Johanson ve Maitland Eley, Lucy, *uıe jeune Jemme de trois cent cinq aııte* mille *aıs,* Robert Laffont, 1983.

8 Yayılmacılık, yetyüzüne insamn birya da iki merkezden dağıldığını ileri süren teoridir. Hint-Avrupa merkezli bir varsayımdan yola çıkan bu görtş, Pasifik ve ardından Fırat-Dicle bölgesinde insan toplanmasına ilişkin yanılgılan nedeniyle bir kenara atılmıştır.

9 Blach *Atheıia - The Afroasiatic Roots of* Classical Civilizatioıı, 2 cilt, Rutgers versity Press, New Brunswick, New Jersey, 1991. Antik dünya üzerindeki Afrika ve esas olarak Mısır etkilerinin arkeolojik ve dilbilimsel kanıtlan açısından son derece zengin bu eser, yine de aşın bir sistemleştirmeye ve Mısır ve Sami etkileriyle özellikle Afrika etkilerinin kanşımına yönelir.

mesi, saklanması güç bir madde olan odundur. Benin sanatının bronz eserleri hariç, en eski Afrika nesneleri ge nellikle iki yüzyıllık bile değildir. Bir mitolojinin. diğeri üzerindeki etkilerini ya da bir dinin diğe rin d en nasıl türediğini ancak çok kısmi olarak tasarlayabiliriz.

Afrika dinlerinin tümünün belirgin özelliği, bilgi-işlemin ikili sistemini çağrıştıran iki kutup ya da değer arasmda örgütlenmiş olmasıclır: Yaşam ya da hiç, l ya da O, daha aşağıda ayrıntılı verilen şu farkla ki, her iki değer arasında mantıksal karşıtlık yoktur. Yabancı kültürleri, özellikle -saf olduğu kadar ayrıksı da olan- "ilkel" denen kültürleri kav ramayı oldukça olanaksızlaştırmış olan ve bir " ilerle -me"ye dayanan (tek bir Tanrı'ya inanç nasıl bir ilerlemedir?) Avrupa-merkezcilikten uzak d urmay ı başanrsakve sergileyenler için aşağılayıcı olduğu kadar hakaret edici de olan egzotizmin incik boncuğun u reddedersek şunun farkına varırız: Afrika dinlerinin güzelliği mitlerinin çokluğunda değil, organik doğalarındadır. Ganalı ya da Sudanlı Afrikalı ke ndi liğinden dindardır, çünkü varoluşun bile büyülü olarak ortaya çıktığı bir dünyada yaşar. Din sadece doğum, ölüm, sünnet, evlilik ya da hasat törenleri gibi düzenli serernonHer vesilesiyle onaya çıkmaz, tüm bireysel ve toplumsal davranışlara sinmiştir. Afrikalı bir entelektüelin şaka yol uyla d ediği gibi, "Kara Afrika çaresiz bir biçi mde dindard ır."[10]

---

i0yine de bu dinselliğin, kimi zaman aşırı bir biçimde kültürsüzleşerek ya da -Batı'dan kopya edilen ve büyük masraflada inşa edilen bazı binalann gösterdiği gibi- başka kültürleri benimseyerek yok olmadan önce tamamen Afrikalı, yani geleneksel dinleri e ilgili ola rak bozularak gittiği konusunda kuşku duyulabilir. Afrika'nın büyüyen şehirleşmesi ve televizyon aglannın ginnesi, esas olarak, geneleksel kırsal yapılara dayanan dinlerin ayakta kalmasına pek katkıda bulunmazl;ır. Yine de, çok sayıda Afrika uzmanı, Hıristiyanlık ve İslam gibi yeni dinlerin, geleneksel dinlerin etkisini hissedilir biçimde değiştirmediklerini ve sadece yerel mitolojileri zenginleştirdiği düşünürler. Gerçekten de, günümüze kadar Afrika'da, Hıristiyan ve Müslüman simgelerinin, ilave korumalann gamntisi olarak yerel fetişlere eklendW sıkça görülen bir durumdur. Bu "birleşme yoluyla bagdaştınnacılık" biçimi yine de ender bir du-

Belirli zamanlarda bir ibadet yerine gidilerek, sonra katılınan ibadet kurallarına en ufak bir göndermede bulunmadan geri kalan zamanda olağan ya da olağandışı faaliyetlerle uğraşılarak "görevlerin yerine getirildiği" diğer dinlerden farklı olarak, kimi zaman Avrupalının gözünde görülmeyecek kadar zavallı olan, birkaç tohum, biber, otlar, cılız bir kümes hayvanı, kurutulmuş balık, meyveler ya da köklerden ibaret ürünlerini satmak için pazara giden -Kenyalı ya da Sudanlı tarımcı, refahını ya da yenilgisini belirten Kadir-i Mutlak bir güçle, anında, hiç çaba sarf etmeden ilişkiye girer. Fakat amacı yaşamın tüm görkemiyle kutlanmasıdır, burada Şeytan'ın yeri yoktur ve olamaz, çünkü yaşamın tek karşıtı ölüm olduğundan Şeytan var olamaz. Gökyüzünden ' yağmurun düşüşünün, iyiliksever bir Kadir-i Mutlak gücün armağanı ve de öfkesinin işareti olarak kabul edildiğini, her durumda sıcak bir meteorolojik cephe ile soğuk bir cephenin karşılaşması olarak değil, kozmik bir hareketin ifadesi olarak kabul edildiğini anlamak için XX. yüzyılın göbeğinde bir Afrikalının uzun bir kuraklıktan sonra ilk yağmurları kabul etmek için dinsel vecd ifadesi olarak kollarını kaldırışını görmek gerekir.

Canlıcılık kavramı, Afrika dinleri üzerine Batılı bakışı, önce beylik düşünceler, sonra da önyargılar haline getirerek uzun süre yıpratmıştır. Arap ve Avrupalı sömürgeciler için, sonra da Hıristiyan ve İslam misyonerleri için Afrika mitlerinin ve efsanelerinin çeşitliliği ve panteonlarının zenginliği, Afrika dinlerinin, çocukça olmasa da çocuksu olduğu ve Afrikalıların hayalgüçlerini baobab, yılan ve ırmak ruhlarından evrenin yaratıcısı bir Büyük Tanrı kavramına yükselte-

---

n.vm değildir: Şintoculuk, Budizmi benimsediğinde Eski Japonya'da bu dun.ım görüldü. Bazı Müslüman Çerkez kabileleri, bu yüzyılın baŞına kadar Hıristiyan Paskalya'sını kutluyorlardı. Ve yazar, Yukan-Mısır'da, kendi evinde, inançlı Mûslümanlann bir hastalık ya da erkek çocuk cloğıınnası isten.en bir gebelik gibi duaımiarda A.ziz Georgios'a -"Mari Guirguis- ya da Aziz Antüine'a -"Mari Annrn"- yakardıklarını gömiüşıür.

meyecek oldukları yanılsamasını yaratmıştır. Bu önyargıyı, bütün kültürlerin en korkuncu olabilecek "medyatik" kültür yaymıştır ve örneğin birçok yerde Afrikalılat-ın fetişlere "taptıkları" ileri sürülmüştür. Tam bir cehalet; çünkü Afrikalılar feliŞlere "tapmamışlardır," ta pı nma (bu asl ı nda aşırı bir ifadedir) fetişlerin temsil ettikleri ve etraflarında, tanrı rızas ı iç in ya p ı lan kurban törenlerinin örgütlendiği cinler ve ruhlar için geçerli bir ifadedir.

Ateizmle canlıcılığın denkleme sokulmasından daha yanlış bir şey yoktur: Canlıcıl ık ya da ruhlara tapınma, başlangıç olarak, tektanncı - lığın kavramlanna özdeş değilse de son derece yakın olan ruhun ölümsüzlüğü kavramından başka bir şeye dayanmaz; bunlarla a rasındaki te mel farklılık ruh kavramını insandan başka varlıklara da yaymasıdır". Afrika kültürlerindeki her yerde mevcut dinsel duygu buradan kaynaklanır. Afrikalı için, Tanrı'nın yarattığı her şey Tanrı Ndesi'nin bir parçasını içerir" ve en keskin zekâ bile onun tüm sırlarına vakıf olamaz. Örneğin Sudan'daki Dinkalar ve Şilluklar evrensel dengenin bağlı olduğu tanrısallığın bir bölümünün her varlıkta var olduğuna inanırlar. Bir insan yaşlandığı nda ya da ciddi ol arak hasta olduğunda tan rı sallık yanının çöküşü genel bir felaket endişesi yaratır. Bu

---

i'Canlıcılığın (Alınan fizikçi ve kimyacı Georg Emst Stahl'ın, evrensel bir can teorisini belirtmek için XVI11. yüzyıl başında ortaya allığı terim) incelenmesi, bir yüzyıldan fazla bir süre boyunca, Sir Edward Burne:tt Tylor'un 187l'de yayımlanan PrimHive Culture'den başlamak üzere, oldukça zengin bir külliyata yol açmıştır. Taylor'a göre canlıcılık, tannsal bir gücü tasarlayamayan cansız ile canlı arasındaki farktan etkilenen aşağı bir kültürün ürünüdür; Tylor'a göre canlıcılık, ruhlardaki bir inanca indirgenmiş bir dindi ve dinler tarihinin, lekıanncılıga geçmeden önce, çoktanncılığın başlangıcındaki ilkel bir evresini oluşıuruyordu; wrihin anlamı şeklindeki Hegelci yanılsama bu yorumda fark edilecektir. Andrew Lang'a göre, l898'de yayımlanan The Mahiıg of Religioı'da, canlıcılık, tersine, Hdenik dinde olduğu gibi, mite dönüşmüş bir kahramanlar kültünden kaynaklanıyordu. Modern antropoloji, canlıcılığın kaıı yonımlarını tamamen terk etmiştir. Canlıcılıkta, modem ekoloji akımlanyla çarpıcı biçimde biileşen "kozmobiyolojik" bir din görürler.

kabilelerde hastaların ve can çekişeırlerin öldürülmelerinin (ya da geçmişte böyle yapılmasının} nedeni budur. Neredeyse bütün Afrika dinleri bu kozmik yöne tanıklık ederler.

İkinci olarak, Afrika dinlerinin büyük bölümü, evrenin yaratıcısı ilahi bir Tanrı'nın varlığını ileri sürerler. Kısmen antropolajik tespitlerden güç alan karşıt bir önyargıyı çürütmek için birçok çağdaş Afrikalı yazar bunu zaten kanıtlamıştır. [12] Batı, tektanrıcılığı "keşfetmiş" olmakla, haksız olarak, uzun süre böbürlenmiştir ve tüm d iğe r dinleri "putperest" ya da "ilkel" olarak reddetmiştir; bu olsa olsa bir aldatmacadır, çünkü, bir yandan, tektarirıcılık lö VI. yüzyılda Zerdüşt tarafından -deyim yerindeyse- keşfedildi ve diğer yandan eski Afrika dinleri hakkında bugün bilinen şey, çoktanncı dalları olsa da, uzun süre tektanncı olduklarıdır. Örneğin Dinkaların mitolojisi Sarnilerin Cennet mitinin öncüllerini bile içerir: Çok eski zamanlarda her insan varlığı Tanrı'ya özgürce ulaşabiliyor, ıstırap ve ölüm bilinmiyordu. İnsanda bulunan bu iki kötülüğün en açık belirtilerinden biri budur. "Acı çekmek ve ölmek için yaratılmış olamayız. Eskiden başka türlüydü, fakat bir kaza meydana geldi." Yine de Cennet mitinin evrensel olması olanaklıdır, çünkü o sadece yitik çocukluğun nostaljik hikâyesidir.

Doğaüstü ve bağımlı güçlerin atfedilmiş olması, bu Tanrı'nın gücünün azalmasım değil, Yaratılış hikâyesinde Tanrı'nın ikincil tezahürlerini temsil etme gerekliliğindendir. Çünkü bu, Tekvin'de olduğu gibi Afrika dinlerinde de bir hikâyedir. Aslan-insan ya da çakal-insan gibi güçlerin müdahalesi bu dinleri yaratan kültürlerin doğal yansısıdır; tıpkı, Yahudi ve Hıristiyan tektanncılıklarında Yaratıcı'nın beyaz sakallı, kıskanç ve kaprisli bir ihtiyar olarak temsil edilmesinin İbrani topluluğunu temsil eden ataerkilliğin yansıs ı olması gibi.

'^Bolaji İdowu, 0Jodw)iare; God *in* Yoıuba Beîief, Longman, Londra, 1962.

Afrika kültürlerinde tanrının her yerde mevcut olması, Batılı için uzun süre anlaşılması güç bir şeydi, çünkü ona göre varoluş sorunu şu alternatifin iki ucu dışında çözümsüzdür: Ya Tanrı vardır ve esrarengiz biçimde adaletsizdir ve İyiliğin tekelini ona atfedemeyiz ya da Tanrı yoktur ve dünya saçmadır. Afrikalıya göre ise, tersine, çelişkiler görünüştedir ve insanın dünyayı bütünü içinde kavramasının olanaksızlığından kaynaklanır. "Gündelik varoluşunun içinde zamanın bu yanlarının [tanrıların ezeliliğinin] eşzamanlı varlığı _ içinde Yoruba i nancı' ^ uzun süreden beri bilinmektedir, fakat hâlâ yanlış yorumlanmaktadır," diye yazar Nijeryalı Wole Soyinka.[14] "Bu soyut bir fikir değildir. Yoruba, zamanın tamamen kavramsal yanlarıyla ilgilenen Avrupalı gibi değildir; bunlar onun dünyasının metafizik d üzenini açıklamaya yönelik törensel davranışlar olarak onun yaşamında, dininde ve duyarlılığında son derece somu t olarak gerçekleşirler. .." Fakat, açıkça ırkçı nitelikteki bazı Avrupalı yorumların tersine Yoruba "kendisi ile tanrısall:klar arasında, kendisiyle ataları arasında, gücül ^ olanla gerçeklik arasında..." açıkça ayrım yapar. (Soyinka)

Ayrıca, Afrika dinlerinin kuşkusuz en modern dinler oldukları ve Kuzey Amerika ye rl ile rininki gibi kaybolma yolundaki başka dinlerle birlikte, ekolojide ifadesini bulan XX. yüzyıl sonunda ortaya çıkan gezegen bilincine doğrudan katıldıkları vurgulanmalıdır. Bunlar, gerçekten de, doğayla birliğin dinleridir. Renè Bureau[15] bunu şöyle ifade eder: "Afrikalı insan doğanın mutlak efendisi değildir. Doğada bere-

---

[14]Yonıbiilar, Benin 1-lalk Cumhuriyeti olan eski Dalıomey'in doğusunda ve Nijeıya'nın güneybaıısında bulunan geniş bir kavimdir. Mısır törenlerinin, gelenek ve maskelerinin inkâr edilemez unsurları eskiden Mısır'dan gelmiş olduklannı düşündürıür.

H Wole Soyinl<a, *Mylh,* Lil^mıture cmd ihe Afriam World, Cambridge Universiiy Press, .1976.

i5Rene Bureau, "Les Religions: spécificiıès, rivaliıès, analogies - L'Afrique noirc," *Alim* Universolis des religioıis, Encylopedia Universalis, Paris, 1968.

ketin, sağlığın ve genel olarak doğal fenomenlerin kaynaklarını elinde bulunduran varlıklar vardır..." Tanrı, "ilahi ata, Tanrı'nm töz çeşidi, kimi zaman birçok ikizinin eşlik ettiği ve insanın göremediği varlıklar çokluğudur. . . yaşam denen evrenin temel gerçekliğini yönetir ve hükmederler. Dünya, bu yaşamsal modelden ve onun tersi olan ölümden yola çıkarak kavranır. Bu anlamda, 'kozmo-biyolojik' elinden söz edilebilir. Insan, bu kozmosun parçasıdır, ona dahildir; ona bağlıdır; onun kullanıcısıdır, sahibi değil." Afrika dinlerinin, beyaz adamın, kendini uzun süre sahibi sanarak, kozmosun havasını, suyunu ve topraklarını yağmaladıktan sonra, günümüzde yeniden keşfeniği bu saygının dinleri oldukları söylenebilir.

A. Ba Hampate ve Germaine Dieterlen bu saygının Afrika'da, "oturulan mekanın (köy düzenlemesinin). kişi ve çevresi arasındaki ilişkinin temeli olan düzenlilik kaygısını genellikle kusursuz biçimde yansıttığı"nı belirt irler.[16] "Ayrıca," der Sow, "bazı yerleşimlerin mimarisinin kozmosun yapısını yansıttığı bilinmektedir. .. Kozmosun en küçük bölümünü temsil eden [ev], hem insan varlığının örgütlenişine ve denetimine tamamen tabi bir altyapıdır hem de evren düşüncesini en yüksek düzeyde ifade eden bir üstyapıdır."[17]

Doğal düzeni korumak olan temel ilke kavranmadığı takdirde Afrika dinlerini (ve "ilkel" denilen dinleri) kavramaya çalışmak olanaksız, hatta yararsızdır. Jean-jacques Rousseau'da ve onun ünlü "iyi yürekli vahşi" mitinde de kısmen aynısı görüldüğünden, özellikle Afrika'ya ait olmaktan uzak olan bu dünya kavrayışı, dünyanın başlangıçwki saflığı içinde nasıl devam edebileceğini belirlemek ve bu saflığa karşıt karışımları engellemek için dünyanın mevcut haliyle bir envan-

---

[16] A. Ba Hampate ve Germaine Dieterlen, Kowıien, *textt initatique des past.eurs peııls,* Mouton, 1961.

*'l. Sow. *Les Strıuctures mıtropo1ogiques de]a foHe eıı Afrique no ire,* Payot,

terini çıkarmaya da “doğal olarak” yöneltir.*11 Bu kavrayış, insan ruhunun tasarlayabileceği tüm whaflıklara yönellilebilir;örneğin “ Ki – kuyularda [Kenya] bir insan, deniz hayvanı olan kurbağanın ateşe atladığını gö rd üğünde iffetsiz olmakla s uçlanır. Bu günahtır ve itiraf edilmesi gerekir."'^ “Garip, alışılmamış şeylerin tonda (tabu sözcüğüne benzer bi r anlamı vardır) diye adlandınidığı Baila’larda, bir yerli, ülkeye ilk kez gelen muzları, *tonda* diyerek yemeyi reddeder.”[20]

Çin'de olduğu gibi birçok Afrika kabilesinde de (tamamen farklı nedenlerle) uygulanan atalar kültünün nedeni budur: Başlangıçtan beri aynı kalmış bir dünyanın yitik tanıkları olan ölüler ilahi bir tinsel otorite edinirler. Örneğin Kuzey Gana'daki Tallensilerde ve LoDagaalarda, yaşay anların ahlaki ve yasal kurallarını onlar belirlerler.[21]

Dünyanın, mevcut haliyle, doğasına dahil olduğundan ve kendi de “doğal" olduğu ndan bizim mitol ojimizde çok büyük bir rol oynayan Şeytan'in, Afrika dinlerinde kesinlikle yeri yoktur. Gerçekten de, Hıristiyan ve Müslüman etkilerine rağmen Şeytan Afrika dinlerinde kendine yer bulamamıştır. Onu Düşınan olarak kabul etmek gerekseydi, aynı zamanda, iffetsizliğin de her zaman var olduğunu, başka deyişle

---

18 13u, Roger Callois'nın “Le pur et l'impur" de açıkça ifade ettiği saptamadır. *liisloire generale des* religioıs, c. l, Quillet, 1948: “Ilkel denen toplamlardaki yasaklann çoğu, ilk bakışla kanşımı engelleme yasaklandır. Doğrudan ve dolaylı leınnsın, kapalı bir yerdeki eşzamanlı varlığın kanşımlar oluşturduğu kabul edilir."

i9.Jean Cazeneuve, Sociologie f)u lile, Presses Universitaires de France, 1971.

2“Cazeneuve, aklara n P.W. Perryman, a.g.e. Batı toplumlanmızda yeni unsuriann şeyıanlaşıırılmasının, bu loplumlann tam da aşağı kabul ettikleri “ilkel” toplumlar gibi clavrandıklannı büyük ölçüde kanıdadığı görülecektir. Fransa'da, vaizlerin rock and roll'u Şeytan hilesi olarak niteleditlerine birçok kez tanık olunmuştur. İrkçılığın "ilkel” bir düşüncenin ifadesi olduğu ve kendilerine ırksaf saflığın bekçiliği görevini vermiş olan sözümona Arilerin “aşağı ırk lar" karşısında Baila'lann muzlar karşısındaki davranışı gibi davrandıklan ileri süıülebilir.

!' "'Primiiive Religion." Eıicyclopaedia Britanıiica, 1980.

iffetsizliğin iffeti oluşturduğunu kabul etmek gerekirdi; bu da Afrika dinlerinin felsefesiyle bağdaşmaz. Afrika dinlerinde llk Günah yoktur, sadece Hata vardır. Dünyadaki Kötülük, insanların kozmik düzene dahil olma ya da ona saygı göstermedeki yetersizliğinden kaynaklanır ve bu düzen, yaşamın sürdürülmesi gibi,. kendi korunması için de gerekli özellikleri ve pratikleri gerektirir. Afrika toplumlarında tören kurallarının balluğunun ya da aşırı balluğunun nedeni budur. Bu aşırı bolluk, "laikliğe," yani davranışlarının ve gündelik yaşamındaki olayların anlamsızlığına alışkın Batılı gözlemciyi her zaman etkilemiştir.

Örneğin kaybolma yolundaki bir topluluk olan ve Sudan, Kenya ve Uganda arasında, Rudolf Gölü'nün güneybatısındaki dağlık bölgede yaşayan Ik'lerde gökyüzü tanrısı Didigwari, insanlara mızrak vermiş ve bunu birbirlerini öldürmede değil, avcılık ve toplayıcılıkta kullanmalarını emretmiştir. O zamana kadar insanlar bu tanrıya serbestçe ulaşabiliyorlardı, onunla konuşabilmek için sarmaşıklara tırmanmaları yetiyordu. Fakat, iyi avianan erkekler paylarını kadınlara vermeyi ihmal edince hoşnutsuz olan Didigwari sarmaşıkları kesti ve erkekler onu görmek için yukarı çıkamadılar. Ders alınacak bu hikaye, erdemlerin gerekliliğini sadakatle yansıtmaktadır; iyilik, cömertlik, saygı, sevgi, namusluluk, misafirperverlik, merhamet, yardımseverlik gibi erdemlerin yokluğunda Ik toplumu kendi kısır ortamında yaşayamazdı. Ik'lere göre, bu erdemleri gösteren bir kimsenin bekleyeceği ödül yoktur, çünkü onları sergilemekten edindiği zevkle ödüllendirilir.[22]

Demek ki, Şeytan, Afrikalılara göre kozmasa tamamen yabancı olmalda kalmaz, dahası, onların ■ dinlerinden de dışlanmıştır, çünkü Şeytan kavramı insanın özgür iradesini kabul eder, ama bu düşünce

---

[21] Colin M. Tumbull, The Mouıitoiı People, Simon Schuster, New York, 1972.

Afrika d in lerini n felsefesiyle bağdaşmaz. Sonuna kadar yararlandığımız kötülük tercihinin bir Afrikalı için hiç anlamı yoktur; tabii bizim "Batılılaştırdığımız" Afrikalılar bir yana. Gerçekten de, bu dinleri meydana getiren mitolojilerin trajik görü nüşüd ür bu, çünkü, Victoria Nyanza bölgesindeki Basumbwa kabilesindeki Genç Adam ve Ölüm efsanesinin gösterdiği gibi, ölüm orada hüküm sürer: Genç bir adam, ölmüş babasını Ölüm'ün sürülerini yönetirken görür. Hayalet genç adamı bir kalabalığın toplandığı bir bölgeye doğru, toprağın içine dalan b i r he s ürü kle r ve o rada baba oğlunu terk eder. Ölümün. Büyük Şefi ortaya çıkar, bedeninin bir bölümü mükemmeldir, fakat diğer yarısı çürümeluedir ve kunlar kaynamaktadır. inananlar kurtları toplar ve yarı-kaclavra adamın yaralarını yıkarlar, yıkama işi bittiğinde Ölüm, o gün d oğacak olanın ticaret yaparsa hırsızlığa uğrayacağını, o gün hamile kalan kadının doğumda öleceğini, tarlasında çalışanın ürününü kaybedeceğini ve ormanlarda dolaşanın aslana yem olacağını bildirir. Sonra, Ölüm yok olur, ertesi gün tekrar ortaya çıkar ve inanlar bedeninin mükemmel kısmını yıkar ve güzel kokular sürerler. İşlerini bitirdiklerinde, Ölüm o gün doğanın zengin olacağını, o gün hamile kalacak kadının uzun süre yaşayacak bir çocuk doğuracağını, o gün d oğacak çocuğun işlerinin yolunda gideceğini, o gün orma nda dolaşacak olanın birçok av hayvanı yakalayacağını ve hatta filler bulacağını bildirir.

Ölü baba l<ötü günde gelen oğluna şöyle der: *"Eğer* bugün *gelmiş olsaydın, Şansın açılı olurdu,Ja]zat* .çenin *payına düşen yoksıılluktıır, apaçık ortada. O halde, yann,* çelıip gi£melisin."n

Deme)< ki yazgı önceden bellidir ve kaçınılmazdır. insanın, ilahi iradeye isyanı bile aklın alabileceği bir şey değildir. Bu isyan, kozmik düzeni altüst ediyordu, en büyük suçtu, bunun yankısı Mısır eli-

[23]Joseph Campbell, Pıiıiitive Mythology, Viking Penguin Inc., Londra, 1969.

ninde bulunuyordu: Öle dünyada ruhların tartışım denetleyen tanrı Maat, ölen kişin in dünyanın dengesini altüst edip etmed iğine tanıklık etmek üzere hazır bulunur. Afrika dinlerini b irbiri nden ayıran farklılık lar ne olursa olsun tamamen tanrısallığı merkez alırlar ve karşıt bir Kötülük imparatorluğu yoktur. Dogonlara göre her insanın doğ uştan it ibare n bir hayvan ruh una sahip olduğunu ve' sünnetinde de Güneş-Kertenkele'nin ruhuna sahip olduğunu Su Tannsı'nda, Ogotemmeli aktarır. Bir Kötülük Imparatorluğu'na doğru yönelme söz konusu değildir: Yasaklar, kabileyi doğal yasalara' bağlı kılar ve bunların ihlali hatadır, suç değiL[24]

Kozmik düzene karşı çıkan ve etkisiz hale getirilmeleri büyücülerin önemli görevi olan "kötü irade"nin ifadesi olan kötü ruhlar "ikincil şeytanlar" olarak değil, ölünün geçmiş hatalarının, kıskançlıklarının, hoşnutsuzluklarının belirmesi ya da ihlal edilmiş tabu ların izleri olarak kabul edilmelidir. Afrikalının hedefi, yolundan sapanı diZen alanını geri getirmektir, onu dışlamak değil.

Bu dünya görüşünün en anlamlı ifadelerinden biri, Afrika'nın "deliliğe" uyguladığı tedavidir.^' Batı'da XVIII. yüzyıla kadar bir lanet,

H Afrika dinlerinin hızlanan yok oluşu sadece kara kıtanın Islamlaşiınlmasıudan ve Hıristiyanlaşurılmasından degil, dahası ve özellikle. dünyanın düzeninin altüst olması gerektiğini ileri süren politik sistemlerin kıtaya gimiesinden de kaynaklanır: Angola, Mozambik, Zimbabwe, Etiyarıya'da Marksizmi, başka yellerde parlamenter ya da sözde parlamenter sistemleri X. yüzyılın sonunda Afrika kültürlerinin geri dönüşsüz yok edilişi izler.

[25] Zihinsel sorunların epidemiolojisini ortaya koyan I. Sow, keskin psikozlarm büyük sıklığını ve nevrozların az rastlanırlığını ortaya koyar. Geleneksel ortamda kendinden geçmenin garip, anlaşılmaz bir fenomen olmadığını gözle r; vaıoluşun parçasıdır ve bu sıfatla, her zaman bir açıklaması vardır. H Colomb'un *Bouffees delirantes en psychiatrie africaine* incelemesinden alımı yap Sow, "ne reddetmeye ne de yabancılaşmaya yol açan bu tavnn yararlı so n uç lan ortadadır. Kronikleşmeyen kendinden geçme deneyimlerinin lızlı çözümü genellikle kuraldır," diye yazar. Bu tavır, "manuk öncesi" düşünceye sözümona bağlaşık olan ve zihinsel hastalık "şeytanlaştınlnıış" olduğundan ve XX. yüzyılda bile Şeytani Kötülük'ün değilse de herhangi bir kötülüğün reza-

hatta Şeytan'ın tezahürü olarak kabul edilen ve buna göre tedavi edilen delilik Afrika'da topl ul uk tarafından kabul edilir; bu durum, çatışmasız bir çözüm sağlar: Zihinsel hastalann %90'ı hızla iyileşir.^^ Dr. Knock'un ünlü paradoksunu tersine çeviren Afrikalı her hastalığın, bilmediği bir iy il iği getirdiğini kabul eder.

Şeytİln olmadığından, mitik güçler arasında çatışmalar olsa da, dünyayı ikiye bölen, bir tanrının diğerine isyanı da yoktur. 'Tanrı'nın hayal kırıklığına uğramış ve hayal kırıklığına uğratıcı evladı" Çaktil, büyük örgütleyici Söz'e sahip olmak istediğinde, annesi olan Söz'ün giysilerin in üzerine eiini koyar, yani ensestvari bir edim gerçekleştirir. Söz d i re nir ve bir karınca yuvasında kanaca haline gelerek kaçar. " I^akat Çakal on u tak i p ed iyo rdu; dünyada arzulanacak başka kadın yoktu." Sonunda Söz yakalanır ve "enses tin büyük sonuçlan olur: Öncelikle Çakal konuşmaya başlar; bu, onun, ■ sonsuza kadar, gelecekteki kâhinlere Tanrı'nın niyetlerini göstermesini sağlar.[2?] Yani, yasak, düzene dahil edilir.

Ayrıca incelenmesi ge reken bu duruma sık rastlanır, çünkü ensest birçok mitolojide önemli bir yer işgal eder. GrigorieffZıı üç tür ensest tarif eder: Kendi kendine ensest ya da iç ensest, "Bir'in kendi eşitinden ya da başkalığından çıkabilmesi için mantıksal olarak gereklidir;"

---

hıırü olarak sunulduğundan hastanın, zihinsel sakatlığa yol açan psikotrop ve elektroşok dalgalarıyla tedavi edildiği Batı toplumlarıyla karşılaşunlacaktır. Daha anlamlısı Afrika'daki ve Batı'daki büyük psikozların -intihar- kaışılaşlınnalı.geçiş evresidir: Dakar'da 1962 yılında 100 bin kişi için O, 78 idi. Nijerya'da l961 yılında yine 100 bin kişi için l'den azdı; oysa ki Avrupa ve ^^erika Birleşik Devletlcıi için ortalama oran, aynı dönemde, yine 100 bin kişi için l Tydi; yani yirmi kere daha yüksek. l. Sow, Les *Stmctures anthropologiq es de* la *jolic* e[illegible] noin:, ıı.g.e.

[3C] H Colloınb; aktaran Sow, *Les Stmct.ures ant}ıropologiques de la folie en Afh* ııoirc, a.g.e.

[2T] (..riaule, Dleu (fecıu, a.g.e.

[2R] Vladimir Grigoridf. *Myt]wlogies* du ııoııdc eıii.ier, Marabout, 1986.

Gaia, Toprak örneği Yunan mitoloj isinde ünlüdür; Gaia, başlangıçtaki kaostan çıktıktan sonra, erkek müdahalesi olmadan oğlu Uranos'u doğurur. Bunun ardından ana oğul arasındaki esas ensest gelir: Gaia'nın durumunda olduğu gibi toprak-ana ile birleşen oğul. Gaia, oğlu Uranos ile birleşip Titanları ve Titanidesleri doğurmuştur. Son olarak da, kuşakların doğması için gerekli olan ikizler arası ensest. Bu, Mısır krallığında görülen durumdur; firavun eğer kız kardeşiyle evliyse meşruluğu kabul görür.

Fakat, düzensizliğin, yani Afrika dinlerine göre iffetsizliğin teorik taşıyıcısı olan ensest, çağdaş Batı'da bizim yüklediğimiz anlamlardan genellikle farklı nüanslar içerir. "Genellikle, yasaklanmış olan şeyin cinsel edim değil, sadece aynı kabileden insanlar ya da akrabalar arasındaki evlilik olması dikkate değerdir."^^ Cinselliğin ancak toplumsal edim olarak değeri vardır, özel edim olarak anlamsızdır. Batı'nın özel cinselliğe yüklediği yasaklar sistemi yoktur. Batı'da mastürbasyonların ve zinaların suçortağı Şeytan'ın Afrika'da hiç anlamı yoktur. Turnbu-11, aynı kabiledeki oğlan çocukları arasındaki cinsel ilişkinin hiç sorun yaratmadığını gözlemlediğini aktarır.'" Başka gözlemciler de, ilk bakışta özellikle kozmik düzen için tehlikeli gözüken bir cinsellik türü olan eşcinselliğin ritüelleşmesine uzun incelemeler ayırmışlarclır.11 ÖrneğinGineli Bandalarda açıkça eşcinsel nitelikli davranışlar herkesin önünde cereyan eder.^^ Eşitlikçi gelenekli Doğu Afrika (Sudan, Kenya) topluluğu olan Masailerde birçok kadına sahip olmak aynı yaş düzeyindeki insanların, kafalarından bir yasak fikri geçmeden eşlerini birbirlerine vermelerini sağlar.

29cazeneuve, Sociologie dü rıte, a.g.e.

30Turnbull, *The Mountain* People, a.g.e.

31 John A. Bames, *African Models* in the Guiıea Highlajıds, Man, LXII, 2, 5-9.

32 Angelo ve Alfredo Castiglioni, Adaıus *Schwarze Kinder,* Schweizer Verlagha AG, Zürih, 1977.

Böyle bir tavır elbette şaşınır, çünkü Baulı normlara göre eşcinsellik kozmik düzeni tehdit eden tipik davranışlardan biri olarak kabul edilmelidir. Oysa durum, iki nedenden dolayı böyle değildir. Önce, Afrika mitolojileri iki farklı cinsiyetin tek bir kişide varlığını kabul ederler: Dogonların "tarihçisi" Ogotemmeli, "Nommo... her çocuğa iki farklı cinsiyetin ruhunu verir," der. Sünnetin oğlan çocuğunu, "kenenkele"nin (penis başını örten deri) alınmasıyla kadın ruhundan kurtarıp kurtarmadığı sorulduğunda şu cevabı verir: "Hayır, eksilmiş bir kadın ruhu olan gölgesini h<1lâ korumaktadır."[11]

Dah-ası, Afrika kültürlerinin Batı kültürleriyle aynı "organik" ya da biyolojik cinsellik temsilleri yoktur: Örneğin Yukarı-Kongo'nun Azandeleri "ceninin elemanlarının bir kerede bırakılmadığına, yumurta] ı ğı n birkaç güne yayılan arL a rda döllenmesinè bağlı olduğuna" inanırlar.[1]" M ısı rlıla m göre bir soyun kesinliği ancak annenin bilinmesine bağlıdır, bu nedenle firavun ancak kız kardeşiyle simgesel olarak evlenirse meşru kabul edilir, çünkü kendi soyundan gelenlere bu meşruluğu aktaracak olan sadece kız kardeştir.

Demek ki, eşcinselliğin "doğa karşın cinsellik" olarak ya da zinanın kutsal bir^ yasanın ihlali olarak görülmesine Afrika dinlerinde yer yoktur; en azından Hıristiyanlığın ya da Islamın izini taşımayan ve bir Şey tan'la bir arada olmayanlarda bu ' yoktur. Her iki davranışında ritüelleşLirilmesi, bir çatışmayı, toplumsal ve kozmik düzeni tehdit eden bir çatışmayı ortadan kaldıracak ve smınrlı, fakat gerçek (ve eşcinsellik d urumunda genel olarak yeniyetmelikle sınırlı)[15] ya da top-

---

3*Griaule, Dıı:'u d'ecıı, a.g.e.

H Harold, Reynolds, Notes oıı tlıe Azande Tıibe of the Coıigo'dan aktaran Levy-Bnıhl. L(ı Meıitalite prıiıitivc, Presses Universitaires de France, 1922.

[35]llkel denen lophımlarda eşcinselliğin ritüelleştirilmesi ancak çok geç olarak -özellikle yeinişli yıllardan itibaren-" ve kısmen incelenmiştir. Benim bildiğim kadarıyla, kuşkusuz cinselliğin bir yan mı genel olarak manç verici gören geçen yüzyılın ve bu yüzyıl başının eınologlannın ünü nedeniyle özellikle Ma-

lum için önemli olmayan bir cinsellik biçimini topluma dahil edecek biçimde tamamen Afrikalılara özgü bir iwdeden kaynaklanır. .

Bizim Batılı ve ikili kavramlardan oluşan -a'nın *b* olamayacağı- mantık sistemimiz Afrika'nın düşünce tarzını anlamamızı olanaksız kılar. Bu d üşünce tarzına göre, *a* kuşkusuz b değildir, fakat eşzamanlı olarak ondan ayrılamaz, tıpkı nicemsel mekanikte ışığın hem cisimciklerden hem de dalgalardan oluşuyor olması gibi - çatışkısal düşünce. Senegal ve Nijer ırmaklarının yukarı yakasında yaşayan ve suyun yaşamla rında önemli bir yer işgal ettiği Bambaralarda da şu kozmogoni anlaulır: Boşluğun sesinde olan Glan ya da sesih boşluğu, Dya'yı meydana getirmek için ikiye katlandıktan sonra, bunların birleşmeleri titreşimleri meydana getirdi; bu titreşimlerin içinde yaratılma m ış şeylerin işaretleri yüzüyordu. Glan-Dya kendi iradesini ya da "düşünme-davranma"yı, Yo'yu o zaman yaydı. Yo, bütün yaratılışı düzenledi, "düşünen-davranan" insan henüz ayırt edilmiyordu. Eri] bir tanrı olan Yeryüzü, Pemba gökyüzü Faro'dan canlandırıcı, bereketli suyu aldı[16] ("doğal" ikicinsiyetliliğin diğer durumu).

Bu kozmogoninin çeşitlemelerinden birinde Pemba, "kadın-dişi-

---

lezya'cl a incelenmiştir. Örneğin 1930'da, Trobıiandların eşcinselliği utanç verici ve aptallara ait bir etkinlik gördükleri konusunda güvence verdikten sonra Malinowski, aşikar bir kararsızlıkla olsa da, eşcinselliğe "geleneğin izin verdiği"ni ve "bu nedenle oldukça yaygın" olduğunu yazar. *(La Vie* sexıielle *des smıvages du nord-oıiest de la Melaıiesie,* Peiite Bil.ıliotheque Payot, 197(

36 A.g.e. Sırası gelmişken belirtelim, Yo kavramı Soyinka ile birlikte, eski d inle konusunda, Cari Jung'da görüldüğü gibi, Avrupalının küçümseyici ve hakaret edici bazı söylemlerinin saçmalığını göstenneye leşvik eder: "Ilkel manuk bilincin genişlik ve yoğunluk olarak daha az gelişmesiyle uygar mantıktan aynlır. Düşünme, isteme, vs. gibi işlevler henüz farklılaşmış değildir ve [ilkel insan] iradenin kro nik düşkünlük durumu nedeniyle her türlü bilinçli irade çabasından uzaktır, bir şeyi sadece düşledi mi yoksa gerçekten denedi mi, bunu bilmek ne redeyse olanaksızdır." jung ve Kerenyi, Iıtfoductıoıı a /o scie ce de kı ıiıytlıology ie. Örneğin lH. Reıch Almanya'smda düşünce ile istemenin ayrı olup olmadığım Jung'a sormak gerekirdi.

lik" Muso Koroni'yi tasarlar, onu eşi yapar ve bitkilerle hayvanlar doğar. Fakat, gücünü yaymak amacıyla Pemba, insanlığın bütün kadınlarıyla birleşmek ister ve kadınların salgısı yetmediğinden kadınların ve erkeklerin kanını da ister. Böylece insan yaratıklarını kötüye kullanır, karşılığında onlara ateşi verir. insanlar çökmeye başlarlar ve onları, "kanlı ve ikiz meyve" olan domatesi vererek kurtaran ise gökyüzü Faro olur, diye aktarır Grigorieff. Bunun üzerine Pemba ve I"'aro kavgaya tutuşurlar, Pemba yenilir ve insanlığa karşı kin duyar: insanlar ölümlü olur. Fakat Faro dünyada düzeni egemen kılar ve düzeni korumakla cinleri görevlendirir.

Bu çauşma uzlaşmaz ilkelerin. Yeryüzü ile Gökyüzünün çatışmasıdır ve Pemba'nm cinsel ölçüsüzlüğü olmasaydı etik özellik taşımayacaktı. Oysa ölçülülük teması birçok Afrika dininde egemendir: Yorubalardald bir mit, yıldırım tanrısı, aynı zamanda da Oya şehri tiranı Sango'nun, iktidarını kötüye kullandığı gerekçesiyle karşıtlarınca intihara mecbur bırakıldığını anlaur. Bu konuda, aşırılıkları cezalandırmakla görevli Yunan tanrıçası Nemes is nasıl hatırlanmaz?

Yine Grigorieffin aktardığı bu mitin başka bir çeşitlemesinde Osiris miti açıkça görülür. Gökyüzündeki iki yumurta önce iki ikiz çift getirdi, erkekler. sırasıyla Pemba ve Faro idi, yani Yeryüzü ve Gökyüzü. Vakt inden önce doğan Pemba yaratılışa hakim olma projesi tasarladı ve ilk plasentanın bir bölümüne sahip oldu, bu da Yeryüzü haline geleli, fakat kuru ve kısırdı. Bumm üzerine Pemba gökyüzüne çıkmak ve plasentanın geri kalanını oradan almak, sonra ikiz kız kardeşiyle birleşmek istedi. Tanrı, ikiz kız kardeşi diğer çifte emanet ederek ve plasentanın geri kalanını güneş haline getirerek Pemba'nın tasarısını bozdu. Yine de Peınba, gökyüz ünden sekiz erkek tohum çalmayı başardı ve onları toprak-anaya ekti, yani ensest bir ilişki söz konusuydu, çünkü bu toprak ana plasentasından çıkmıştı. Toprak kısır olmasına rağmen tohumlar yeşerdi ve çeşit çeşit dan meydana

geldi. Bununla birlikte Faro iğdiş edildi ve onun organından ağaçlar doğdu . Fakat Tanrı, Faro'yu gökyüzünde insan biçiminde diriltti, sonra onu bir gemiyle yeryüzüne indirdi...

Bu ikinci çeşitleme de birincisi kadar çatışkılıdır, fakat Pemba-Faro karşıtlığının çözümünden yine de düzen doğar. Burada, evrensel bir dini kavram görülür. Bu, kurban yoluyla, söz konusu durumda Faro'nun kurban edilmesiyle düzenin yeniden oluşturulmasıdır Pemba, Seth'i ve Faro da Osiris'i çağrıştmr; Osiris'in de kolları ve bacakları koparılmış ve gökyüzüne götürülmüştür. Fakat Pemba, Bambara mitolojisinde, Mısır mitolojisinde Seth'in tanımlandığından daha kötücül bir güç olarak tanımlanmamıştır. Afrika dinlerinde Şeytan yoksa, bunun nedeni çatışmaların denge içinde çözümlenmiş olmasıdır.

Ayrıca, hiçbir Afrika dini d ünyanın esrarını birbiriyle bağdaşmaz iki varlığc. bölmemiştir: Yorubalarda Obaluaiye de denen Shopona çiçek hastalığının tanrısıdır ve nehir tanrıçaları Oshun ve Oya ve kâhinlik tanrısı lfa'nın (Atlantik'in öte yakasında, Brezilya'nın vodu ayinlerinde de rastlanır) yanında yer alir. Boşimanların tanrısı, kadın-toprağı ve kocası erkek-gökyüzünü, ardından gözler olan y ı ldızla rı, kadın-ay ı ve hayvanları yarattıktan sonra, bütün insanların atası olan erkek-aslanı yaratarak yaratılışı tamamladı; yaratılış tamamlandığından Şeytan'ın karşı-iktidarına gerek yoktu.

Kenya kabilesi. ona Wahungwe Makani'lerin bir yaraulış mitinde Ay'ı temsil eden ilk insan Mwuetsi yaşadığı gölün dibinde sıkılır ve toprağın üzerinde yaşamak ister. Oraya gönderilir, yine sıkılır, fakat geri dönemez. Tanrı onu ölümlü olduğu konusunda uyarır ve bir eş verir: Sabah Yıldızı Massassi. Mwuetsi ve Massassi birleşider ve otları, çalıları ve ağaçları meydana getirirler, mutlu yaşarlar. Fakat bu mutluluk: Massassi'nin ölümüyle son bulur. Mwuetsi sıkıntısını

^^Leo Frobenius ve Douglas Fox, *Afiicwı* Genesıs, L'Uıiivers *fmıtastiqucs des mythcs,* a.g.e.

yenide n Yaratıcı'ya haykırır. Her zaman ilgi gösteren Yaratıcı ona Gece Yıldızı Morongo'yu gönderir. Yeni çift birleşir ve ilk gece tavukları, ineideri ve keçileri doğururlar; ikinci gece antilopları ve sürü hayvanlarını cloğururlar; üçüncü gece kız ve erkfek çocukları doğururlar. Yaratılış tamamlanmıştır, fakat MwuNsi böyle d üşünmez ve tanrı iradesine karşı çıkarak Morongo ile yeniden çiftleşir. Bu kez eşi leoparları, aslanları, y ıl an la rı ve akrepleri doğurur ve sonunda dev bir engerek obn Mamba doğar. B undan ders al mayan Mwuetsi, Morongo'yla yeniden çiftleşir. Bu kez Morongo'nun oğl u ve kocası, yılan yatağındap çıkar ve Mwuetsi'yi kalçasından ısırır. Ciddi şekilde hasta düşen Mwuetsi, kendi kızlarıyla ensesi yaparak doğurduğu halkının kralı olduğundan, to pl u l uk tarafından öl üme mahkum edilir. Burada y ,1 an denge ni n simgesel koruy ucus undan başka bir şey değildir.

Afrika kültürlerinin isyanı kozmik düzene bir tehdit olarak kabul ettiklerini y ukarda gördük. R un u sezdikleri ya da denedikleri için değil: Zambiya'nın Bantularında, ilk erkeğin ilk kadından doğumu milinde bu d urum alaycı bir biçimde görülür: "Başlangıçta, Tanrı topralna iki delik açtı. Birinden erkek, diğerinden kadın çıktı. Tanrı onl a ra bir yandan toprağı kazmalarını ve dan ekmelerini emreder, diğe r yandan da danlarını pişirecekleri bir ev inşa etmelerini emreder. Fakat erkek ve kadın, Tanrı'nın emrine uymak yerine, elde ettikleri darıyı çiğ yerler ve ev inşa elmek yerine ormanda otururlar. Bunun üzerine Tanrı may m unları çağırır ve onlara da aynı emri ve rir. Maymımlar emre titizlikle uyarlar. Tanrı çok hoşnut kalır vy; kuyruklarını keserek şöyle der: "İnsan haline gelin!" Sonra da, onlardan kestiği bu kuyruğu erkeğe ve kad ına ekleyerek, "Maymun olun!" der.^''

Nijerya'da yaşiiyan Nüp'lerdeki konuşan kafatası mitinin göste rdi - ği gibi Afrika mitolojilerinin mizahı gönüllü olarak uyguladıkları

---

*6 Grigorieff, Mylhologies du nıoıırle eniier, a.g.e.

doğrudur: Yolu üzerinde bir insan kafatası bulan bir avcı şaka olsun diye sorar: “Seni kim buraya getirdi?” Ve kafatası takırdayarak ya nıtla r: “Söz!"[19] Çünkü, gerçekten de, söz d ünyanın düzen i ni a Itüst edebili r.

Ö rneğin Zerdüştçülüğün Şeytan mitini gerçekten yarattığı l ran'da gö rüldüğü gibi Afrikalı politik iktidarların bu dinleri etik doktrinlere yöneltmek için niçin ve nasıl değiştirmediklerini öğrenmek ka lıy o r geriye. Çağdaş Afrika'da bu soru saçma değildir, çünkü Hıristiyan ve Müsl üman din adamlarının politik roller üstlendikleri görülmüştür. Fakat eski Afrika'da birçok nedenden dolayı yanlış temellenmiş bir sorundur. tlk o la rak, Afrika dinlerinin kendi k ültürleri n in yansısı oldukları –çünkü bu kültürlere sıkı sıkıya bağlıdırlar– konusundaki gö rüşümü z kesinse, bu dinlerle onları yaratan ülkeler arasındak i bağlar hakkında son derece' ince bağlara sah i p olunur. Gana, Songhai ya da Zimbabwe'deki es ki Afrika krallıklarının, belli bir mitleştirmeye yakın olan, yakın dönem, tarihleştirmeleri, t ran'da ya da Mezopotamya'da olduğu gibi din adamları topluluğunun eskiden Afrika'da da oluşup oluşmadığını öğrenmemizi sağlamaz; Afrika'da ulus-devlet asla olmadığından bu zaten k uşkul u bir varsayı mdı r. Sömürgeciliğin ithal ettiği, sömürgecilik sonrasında da varlığını sürdüren bu kavram belki, oluşmuş bir din adamları topluluğunun ortaya çıkmasını gerçekten de desteklemiştir. Yine Iran'da görüldüğü gibi, bu topluluk iktidarını sürdürmek ve güçlendirmek için belki de dinsel bir etik dayatmıştır. Fakat Afrikalılar –sömürgecilik öncesi tarihleri hakkmda bilinen pek az şey bunu rahat rahat kanıtlar– büyük göçmenlerdi ve göçler bir devlet kurmanın engelid ir.

Ayrıca, ulus-devlet Afrika'nın ruhuna sadece yabancı değil, aynı zamanda karşıttır, çünkü sömürgecilik öncesi Afrika, kavimlerden

---

39Alexander Eliot, Mi rcea Eliade, Joseph Campbell, Detlef l. lıuf ve Emil Bühler, L'Uıiivers *Jantastique des* mythes, Presses de la Connaissance, Paris, 1976.

ol uş uyo rd u ve kav im le ri tanımlamayı sağlayan şey, farklı dinle rd i. Demek ki, baskın kavrayış, kavimsel-dinsel bir kavramlaştırmaydı. Modernlik-öncesi tarihlerinde olduğu gibi kavimler krallıklardı, kra-

1, n devlete ih tıyac ı yoktu ve d in adamlarının da devletin bir bölümünde yer almaya ihtiyaçlan yoktu. Kavimler kabilelerden, kâhinlerden, büyücülerden, *mcdicine* men'den oluşuyordu ve başka rahipler dinsel bir evrensel otoritenin oluşumu için kaçınılmaz alanı asla bulamadılar.

Üçüncü ve son olarak, bizzat din adamları kavramı maddi ve manevi oh:ın arasındaki ayrımdan kaynaklanır; bu ayrımın Afrika'ya uygulanması olanaksızdır Yunanların mirası olan bu kartezyen kategoriler Afrika'da geçerli değildir. Bülün dünya, mandanın boynuzundan karıncaya ve akasyadan demircinin çivisine kadar tanrısal güçlerle "dolu" olduğundan, elle tutulur nesneler de görülmez ruhlar kadar tinseldir.

"Varlıklardan çok
Nesneleri *dinle.*
Ar.eşin *sesi işiWlir,*
Suyun sesini dinle,
Dinle rüzgar'da
Hıçlvran çalılıgı,
Atalann soluguclır bM.
Ölenler asla gitmediler,
Aydınlanan gölgede onlar
Ve yo:sınlaşan gölgede,
Ölüleryerin altında değil,
Titreyen ağaçta,
inildeyen odunda,
A1wn suda
Uyuklayan suda,

Kulübede, *kalabalık* içinde onlar,
Ölüler ölü değiî."

Şair Birago Diop, kıtanın en güzel şiirlerinden birinde işte böyle yazar.[40] Bu dizeler sık sık "fetişizm"le ve "mantık-öncesi çocuksuluk"la suçlanan bir kıtanın tinselliğini kanıtlar.

Böyle bir sistemde, kahinin ve büyücünün işlevleri belidiyse (büyük 1<olektif ritüelleri duyurmak ve genellikle tedavi amaçlı küçük özel ritüelleri üstlenmek), önemli durumlarda kral da l<âhine danışıyorsa, ■ kahin, ideolojik gücü olmayan bir aracıdan başka bir şey değildir. Ne kâhin ne de büyücü bir kilise ya da bir dogma oluşturabilir. Onların "zorunlu aracılık rolü, kutsallık alanı zaten o rtadan kaldırılamaz bir şekilde herkese açık olmasaydı, kendilerine korkunç bir güç sağlamış olurlardı."

"Belirli bir coğrafi ya da toplumsal alanda, hiç kimse özel bir otoriteden yaradanamaz ve hiçbir tin -sonuç olarak hiçbir rahip- etki gücü tekelinin kendinde olduğun u ileri süremez; birin i n yasakladığı bir şeyi bir diğeri her zaman bozabilir."[41^] Demek ki Afrika'da (Hıristiyanlaşmamış ve Islamlaşmamış Afrika anlaşılmalıdır) gerektiğinde mutlak bir İyilik ve Kötülük ilan etmeyi sağlayacak hiçbir mutlak dinsel iktidar yoktur. Ayrıca Afrika dinlerinin tümü özellikle yaşamın kutlanması olgusuna dayanır; bu da boynuzlu ve kıllı bir Şeytan'a yer bırakmaz.

Kozmosun parçası olan Afrika insanı, Bütün'ün olduğu kadar Bir'in de parçasıdır. Arada hiçbir kopukluk yoktur, hiçbir leke onu kirletmez. Tanrılaria ilişkilerinde ancak hata yapabilir, asla günah -ilk ya da kişisel-" yoktur; bilmediği bir kavramdır bu. Elde edeceği

---

4°Birago Diop, *Souffles,* leurres *et* lueurs, Presence Africaine, 1960.

'1Emmanuel Terray, "Örgütlenme, kurallar ve güçler: Kara Afrika," Alins Uni*versalis des religious,* a.g.e.

bir selamet yoktur, çünkü onun selameti dahil olduğu evrendeki tanrıların selametidir. Bu açıdan Afrikalı Yunanlının kardeşidir; ne melektir, ne şeytan. Ölümlü olarak, tanrısallığın bir parçasıdır. Tanrısal olarak, antilopların, aslanların ve yılanların kardeşidir. Son uykusu, toprağın gecesinde güzel kokularla, meyvelerle ve kaplan kükremeleriyle doludur.

12.

KUZEY AMERİKA YERLİLERİ YA DA ANAVATAN

Nülk'ün örnek hikayesi üzerine – Kuzey Amerika yerlilerinin çeşitliliği ve kültürleri üzerine – Onları insanlık alanından çıkarmak için Avrupalıların, öncelikle bir ruhları olduğuna karşı çıkma girişimleri üzerine – insanlarla doğa arasında evrensel kardeşliğin yerlilere özgü kavramı üzerine – Orenda ya da mistik güç üzerine – Doğanın ve doğaötesinin karışık rezervi olarak dünya ve bu dünyaya gösterilmesi gereken saygı üzerine – Yerli dinlerinde bir Şeytan'ın var olmasının olanaksızlığı üzerine.

Başka şeylerin yanı sıra, aşağıdaki mit sayesinde Kuzey Amerika yerl i lerini n zihniyet ini doğr udan kavrayabiliriz. Bu, Nülk denen genç bir erkek çocuğun hikâyesidir. Nülk, kız kardeşi Manona ile birlikte göl kıy ıs ına gezmeye geli r. Oyun olsun diye, gölün üstüne sarkan vahşi sarmaş ığa asılır. "Muhteşem bir şey bu, gel sen de sallan," diye haykırır. Manona da kardeşinin yaptığını yapar. Sarmaşık kopar ve suya düşer. Tam, düştüğü yerde, suların cini Göl insanı bulunmaktadır, kızı yakalar ve bütün tanrılar gibi çok güzel old uğ undan onu baştan çıkarır. Evlenirler. Fakat Nülk bir türlü teselli bulmaz. Her gün göl kıyısında ağlar. Kız kardeşi ortaya çıkar, ağlayıp sızlamamasmı diler, çünkü o artık Göl Insanmm eşidir ve yeryüzüne geri dönemez.

Genç oğlan teselli bulmaz. Oruç tutar ve kız kardeşinin serbest kal ması için dua eder. Oruç onu öyle anndırmıştır ki, insanların kokusuna tahammül edemez. Bir akşam bir manitu' belirir ve üzüntüsünün nedenini sorar; ve öğrenince, kız kardeşini kendisinin de kurtaramayacağı söyler. I^aka t Nülk oruç t utmaya ve dua etmeye devam eder. Onaltı günün sonunda düşünde bir savaşçı görür. O, gökgürültüsü tanrısıdır. Bu tanrı, ya rdı ma hazır olduğun u söyler. Göl kıyısına gitmesini, güzel bir karaağaç kesmesini ve bundan bir kano yapmasını söyler. Bu kano onu, iki ağacın arasında kurulu yüksek bir çadırın bulunduğu yere götürecektir. Bu geyik-insanın çadırıdır, o genç çocuğu luma-insana gönderecek, o da kunduz-insana gönderecektir.

---

1 Düşte ortaya çıkan, evrensel büyülü ruhtan yayılan kpruyucu doğaüstü güç. Aynı Maniiu'ya sahip insanlar asla tanışmıyorlar, savaşmıyorlardı; aynı Manitu'ya salıip bir erkekle bir kadın evlenemiyordu.

Genç çocuk bu ruhlada elbirliği eder, onlar da gökgürülüsü-tanrının desteğiyle yardım etmeye karar verirler. Gökgürültüsü tanrısı şiddetli bir fırtına koparır, şimşekler suların dibindeki Göl Insanı'nı rahatsız eder. Göl de hareketlenir. Göl insanı karısından yardım etmesini ister, o da yardım eder. Kadının yardımı olmadan başarılamayacağından büyülü girişim başarısız kalmıştır. Nülk gözyaşlarına boğulur. Doğaüstü müttefikleri Manona'yı göl haline getirirler ve Nülk de bu gölün ortasında küçük bir ada olur, böylece bir daha birbirlerinden ayrılmazlar.[2]

Insan varlığının doğa ruhlarıyla, gökgürültüsüyle, geyikle, turnayla, kunduzla doğal ittifakı, zor durumdaki insan karşısında bu ruhların iyiliği, dilekleri ancak insanların çabalarıyla yerine getiren bu ruhların güçlerinin sınırları, kabul ritüelleri (ancak sıkı bir oruçtan ve tekrarlanan arınma banyolanndan sonra manituyla ilişki kurulabilir), Kötülüğün sınırlı varlığı, aynı zamanda da sevgi ve sadakat; her şey vardır burda. Eğer istenirse Avrupalı, Kuzey Amerika yerlileriyle kolaylıkla uyuşabilir. Mitlerdeki şiir bizim ortaçağımızın ve romantizmimizin şiirinden aşağı. kalmaz. Fakat, gereğinden geniş topraklar üzerinde uyum içinde yaşayan yarı çıplak bu insanlar, ilerleme adına topraklarını talep eden Batılılara can sıkıcı gelir.

Günümüzde, Kuzey Amerika yerlileri üzerine yazmayı hüzün verici kılan budur. Takelma'lar, Coos'lar, Atsuwegiler, Mikasuki'ler, Histchiti'ler gibi birçok kabile geçen yüzyıldan bu yana kaybolmuştur. Chateaubriand'ın pek sevdiği Natchezler, Tunikalar ya da Tonkawalar ise bir anıdan başka bir şey değildir. Wappolar, Chasta-Costalar, Mattoleler, Yuküerden birkaç yıl önce onlu sayılarla ifade edilecek insan kalmıştı, eğer hâlâ varlarsa daha kalabalık değillerdir. Koruma altındaki bölgeler genellikle hüzün vericidir. Kanada'daki kabi-

1 H.R. Rieder, "Manona et son petit frĞre, mythe des Indiens Renards ou Mekwakihag du Wisconsin," Le *Folhloi'e des Peaux-Rouges,* Payot, 1976.

leler hâlâ kalabalık ve kültürleri ü İkede hâlâ mevcut ■ gözükse de (özellikle ALberta'da ve Ingiliz Kolombiyası'nda) başlangıçtaki Amerikan uygarlığı hızla yok olma yolundadır. Çevre ve de kültürel tecrit bu uygarlığı hızla aşındırmıştır. Bundan geriye kalan şey giderek daha fazla "müzelik" olmaktadır.

Yine de Batılılarca en fazla mitleştirilmiş topluluk Amerika yerlileridir. 1970'e doğru, Ermenonville çölünde bir "yerli" köyünü ziyaret ettiğimi haurlıyorum. Tek bir İngilizce sözcük konuşamadıkları gibi, bir Çeroke ya da Komançe diyalekti de bilmeyen Parslilerden, Auvergnat'lılardan, Picard'lılardan ol uşuyo rd u. Bunlar, "porug" giysisi giy m işle rd i, haftasonları, kenar mahalle aksanıyla "squaw"lar eşliğinde "wigwam"larda yaşıyorlardı, ayaklarında elde dikilmiş gerçek makosenler vardı ve oklarla. Tanrı bilir neyi, avlamayı deniyorlardı. Fakat, Versailles'ın ve Avrupa'daki diğer sarayların "Türk" ya da "Çin" işlemeleri bir yana, Kızılderililer Soluk Benizlilerin hayal gücünde kıyaslanamaz bir itibar görmüştür.

Öncelikle tamamen kuşku verici bir itibar: Buffon, asla görmem iş olmasına rağmen, Amerika'da "yozlaşmış bir soy"un bulunduğuna emindi. Thomas .Jefferson kendini onların savunmasını yapmak zorunda hissetse de, 1818 yılında şöyle yazıyordu:

"Atalannm sözümona *yüce* bilgeliğine ilişkin boş inançlam *dayalı* yüceltilmesi ve güzel şeyleıi bulma/î için ileriye degil. geriye bakmalan gerektigi şeklindeki saçma.fihir degilse, onlan bıginhü barbarlık ve sefalet durumuna bağlayan nedir?"1

Gerçekten de, Amerika yerlileri Beyazları her zaman öfkelendirmiştir; Batı'yı oluşturan bütün değerlere, Hıristiyanlığa .ve yazıya

---

3 Akı.: Native Ameıicmı Testıuıony. Peter Nabokov yönetiminde Viking Press, New York, 1 992'cle yayınlanan A *Chronide of Itıdiatı-Whiie* Relatioıis from *Prophecy to tlıe Freseıit* alıbaşlıklı belge koleksiyonu.

(çünkü yerlilerde yazılı gelenek yoktur, günümüzde bulunan metinler etnograflarca derlenmiştir) meydan okuma olarak kabul etmişlerdir. Bunlar, Kötülük Ruhu'nu tanımadıkianna göre, kuşkusuz ahlaksız insanlardı. Hatta: 17. y üzyılda, R.P. Savinien, yerli kadınların çocuklarına gösterdikleri şefkatin "uygar kadınlarınkinden hiç de aşağı kalmadığını..." kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu kabülde şaşırtıcı bir kıyaslama vardır. Bu şefkat erkeklerde de görülür: "Siuların şefi Eh-ah-sa-pe (Kara Kaya), güzelliği ve mütevazılığıyla herkesin hayranlığını toplayan kızını kaybettiğinde bir türlü teselli bulmaz. Kızının fotoğrafını bir beyaz adamda gördüğünde, karşılığında on atını verir."'

Batı'nın değer yargısındaki bu özel yazgı, kuşkusuz, sinema tarafından, özellikle Amerikan sineması tarafından güçlendirilmiştir. Bu sinema, yerli insanı kafa derisi yüzmekten başka bir şey düşünmeyen "vahşi" olarak göstererek yerli topraklarına Beyazların el koymasını haklı göstererek işe başlamış,' sonra yakın zamanda onu, "atalardan kalma," dokunaklı, ama işe yaramaz bir bilginin sahibi, arkaik biri olarak betimleyerek yerini belirsiz bir duygusallığa bırakmıştır. Yerli gerçeğinden kaçmanın sayısız yolu! Çünkü başlangıçta, Amerika "Yerlileri," ünlü Kızılderililer, ne kadar kabileye sahip olmuşlarsa,o kadar kültüre, yani kolektif kimliğe sahip olmuşlardır: Sadece Kuzey Amerika'da yüz kırkyedi! James Koyu Algonkinlerini ve Saskatchewan Sekanilerini, California Yokutlarını ve Oklahoma Pawneelerini aynı kefeye koymak Peul'ları Zululada ya da Bretonları Osetlerle özdeşleştirmek anlamına gelir. Aynı dili konuşmazlad' Aralarında savaşırlar! Örneğin geniş bir kabile olan Tilkiler Ayı Adımı kabilesi tarafından

---

^ Renė Thèvenin ve Paul Coze, Mreurs *et histoire des Iıidieıis d'Amerique du* Λ Payot, L928.

5 Fakat, kafa deıisi yüzmek Yerlilerin bir icadı değildir ve Yerliler Beyazlar'ın gelişinefen sonra kafa deıisi yüzmeye başlamışnr

6 Gerçekten de, beş grup halinde (Eskimo ve Aleutiyen, Algonkin Wakashan, Naden, Penutiyen Ve Hakan Siuan) ellisekiz dilbilim ailesi sayılır.

neredeyse tamamen imha edilmiştir.

Amerika yerlilerinin -sadece Kuzey Amerika değil- ortak kökenleri elbette Asya'dır. Bu nedenle, etnik ola rak "mongoloidler" t erim iyl e belirtilirler. Yine, ele buz t utm uş Bering Boğazı'ndan y ürüye rek geçerek Asya'dan Amerika'ya göç euneleri yaklaşık otuzbeş bin yıl sürmüştür (1985'1ere kadar öğretilmekte ısrar edildiği gibi oniki bin yıl değ lW Yani, birbirlerinden ayrışmak iç in yeterince zamanları ol m uştur, çünkü antropolojik açıdan homojenlik göstermezler ve ilk göç dalgalarıyla gelen dolikosefal, yani uzun kafawslı oldukları, ardından gelenlerin b ra k isefal, yani yuvarlak kafataslı old ukları bilinmektedir.tı Demek ki, Ame ri ka kıtasına ilk gelenlerin kendi mitlerini ve dinlerini ol uştu racak zamanları olmuştu.

Tamamen farklılaşmış kültürler inşa etme zamanları da olmuştur: Ormanlardaki yerliler, diye yazar Rieder, Hollywood sinemacılarının pek sevd ikleri, çayırlarda yaşayanlardan daha romantik ve daha barışç lydılar (düşman üzerindeki zafer, yaralı bir dostu düşmandan kaçırmaktan ibaretti). Sanatları da tamamen farklıydı: Genel olarak, ormancl akiler i n sanali süslemeliydi, çayırdakilerinki ise geo metr ikti.^

Başka kültürlerle i lişk ileri olmadığından kapalı düşünce sistemleri kuracak zamanları da oldu. Bunları değiştirme ihtiyacı duymadılar, çünkü topraldarı geç i m lerini sağlayacak kadar genişti. Ülke büyük ve av bakımından zengindi ve kendileri görece olarak az sayıdaydı.

---

7 Brezilya'da, Piedra hırada kazı-kentinde, Fraıısız-Brezilyalı bir arkeoloji beydi larafından otıızüç bin yıl önce oturulan alanların keşfedilmesi, son buzlaınnachı, yani oniki bin yıldan önce yerleşim olmadığına dair klasik tezleri tamamen altüst etmiştir. Karbon 14 taıihlerneleri, Amerikan arkeolojisinin bazı bölümlerinin haklı olarak düşmanlı «un çekmiştir. Yine de "göçmenler"in izledikleri yolları ve aşamalan daha kesinlikle belirtmeyi sağlayacak, başka es ki alanlar bulmak gerekmektedir.

H "North American İndiaı," Eıicyclopcıcditı Briwıiiiccı.

P Rieder. Le Fo/)ıloıc des Fefiiix-Rouges, a.g.e.

Lévy-Bruhl, *Ilkel Zihniyet'te,* Kuzey Amerika'nın doğusundaki Yerlilerle rahiplerin ilk ilişkileri konusunda, XVII. yüzyılda çjkmış olan Cizvif- *lerin ilişkileri* adlı eserden bu bölümü aktarır: "Irokuaların tek bir Tanrı'nın hakikatine ve imana inanan Çinliler ve uygarlaşmış diğer halklar gibi akıl yürütemediklerini kab ul etmek gerekir... Irokua asla aklıyla davranmaz. Cisimlere ilişkin kavradığı ilk şey, onu aydınlatan meşaledir. Teolojinin, en güçl ü ruhları ikna etmek için kullanma alışkanlığında olduğu inandırıcılık motifleri burada hiç dinlenmez, en büyük hakikatlerimiz yalan olarak nitelenir. Genellikle sadece görülen şeye inamlır."[10]

Yerlilere ilişkin Batı'nın tüm tavrını açığa çıkaran, olağanüstü söylev! Gerçekten de, Yerlilerin sadece gördükleri şeye inandıklarını öne sürmek tamamen yanlışür. Bu onları, olgunlaşmamış anlamıyla pozltivist yapar: "Kuzey Amerika'nın Hidatsa Yerlileri," diye yazar daha sonra Frazer, [11] "her doğal cismin kendi ruhu ya da belki daha kesin olarak kendi gölgesi olduğuna inanırlar. Bu gölgelere saygı borçludurlar, fakat hepsine aynı derecede değil. Örneğin Yukarı Missouri vadisi ndeki en büyük ağaç olan kavak gölgesinin bir zekâya sahip olduğu kabul edilir. Bu zekâ, kurallar içinde incelendiğinde, yaptıkları bazı işlerde Yerlilere yardımcı olabilir; fakat çalılıkların ya da çayırların ruhu pek önemli değildir."

Görüldüğü gibi -ve XVII. yüzyıl Cizvitlerinin ileri sürdüklerinin tersine- Yerliler görünür olmayan varlıklara inanmışlardır; var olanlar belki hâlâ inanmaktadırlar. Fakat, hiç kuşkusuz bu misyonerler, (doğmamış olan) etnoloji bakımından donanımlı değillerdi ve Teslis'e inanan Hıristiyanlar yetiştirmeyi de pek beceremiyorlarclı. Halkların

---

'[0]Lucien Lévy-Bruhl, Ui MeiiJalîte pıimitivc, P.U.F., 1922.

"Sir James George Frazer, *The Golden Bough,* MacMillan, Londra, 1922. Frazer'e göre Hidaisalar Yu kan-Tennessee'dedirler; *Eıicyclopaedia* Britoıuiicci'y göre Kuzey Dakota eyaletinde yer alırlar.

emelektüel kapasitelerini değerlendirmede evrensel ölçüleri Katolik dininin dogmalarına inanmalttı. Yine de, Lévy-Bruhl'ün aktardığı gibi, misyonerler onları akıl yürütme yeteneği olmayanlar olarak yargıladıktan sonra, örneğin Grönlandlılar hakkında, "aptalca olmayan bir basitlik ve akıl yürütme sanatına sahip olmayan bir iyi niyet özellik olarak görülebilir," demek zorunda kalmışlardır.[12] Sırası gelmişken, akı l yürütme kapasitesi olmayan iyi niyetin ne olduğu sorulabilir, fakat bu tartışma bu sayfaların amacını çok aşar. Bu çözümsüz paradoksta işin özü, o dönemde -Yerliler. akıl yoluyla kavranması en olanaksız kavram olan Tanrı kavramını kavrayamadıklarından- Yerlilerin akıl yürütme yeteneği olmadığını kanıtlamaktı.

Afrikalılar, Okyanusyalılar, Asyalılar, Keltler, Yunanlılar, Romalılar ve başka birçokları gibi Kuzey Amer ika Yerlileri de ruhlardan ya da "gölgeler"den çok daha kesin "bir şeye" inanıyorlardı: yukarda adı geçen kaviınlerinkine benzeyen, sözcüğün tam anlamıyla tanrılara. Misyonerlerin ortaya attıkları karmakarışık bir imalat olan ünlü "Büyük Ruh"a değil tabii. Arizona Hopilerinde Muyingwu filizlenme tanrısıydı;. kız kardeşi Tupawong-Tumsi gerileten (yaprakları düşüren) bir tanrıçaydı; Masa'u sis, ateş ve ölüm tanrısıydı;[11] Virginia Yerlileri'nin Ahone'si[1] insanlara aldırış etmeyecek kadar yüce bir tannysa. Apaçilerin ve Navahoların Koyote'sinin kim olduğu çok bellidir; o, bugünkü dünya ortaya çıkabilsin diye deniz canavarı Tieholdtsodi'nin e vl atlarından evreni kurtaran kahraman trickster'dir.[15]

---

[12] 0 dönemde "sağduyu" "dognı yargı yeteneği" (Roberı Sözlüğü) anlamına geliyordu ve yine Roberi'e göre "yargılamak" daha 1538 yılında "aklın, bilincin yargısına tabi tmmak" a nlamına geliyordu.

[1] ^Claude Levi-Sırauss. Fransız Akademisi üyesi, "Üç Hopi Tannsı," *Paroles* doHiiCes, Plon, 1 984.

[11] Manfred Lurker, Lexilwıı der Goller uıid Dc'irnoıım, Alfred Krâmer Verlag, Stungarı, 1984. Belki, Sauk and Fox'lar ya da Shawnee'ler.

[15] .g.e.

Söz edilen uygarlıklarda olduğu gibi, tanrıların iki görevi olabilir ve bu görevler bir kabileden diğerine değişebilir: Yukarda adı geçen ve kahraman olarak kabul edilen Koyote, Orta California'nın Mayduları tarafından tanrıların karşıtı (düşmanı değil) olarak görülür. Yerlilerin birleşik bir dinleri olmasa da, başlangıçtaki Amerikan ulusunun çeşitliliğine bakıldığında bunun önemi yoktur, Paiute, Mono, Pima Yuma ve diğer New Mexico kabilelerinin Püsküllü Büyük Yılan'ı (Meksika'nın Tüylü Yılan'mın tek değişik hali) gibi bazı tannlara ortak olarak inanıyorlardı: Cehennemde oturan, hayvanların, bitkilerin ve genel olarak yeryüzünde yaşayan her şeyin efendisi olan Püsküllü Büyük Yılan zengin kılabiliyordu, fakat dostluğu tehlikeliydi.[10]

Kuşkusuz, Yerlilerin dinlerinde, bütün dünya dinlerinde bolca rastlanan ve bazı kötülüklerden sorumlu olan bu tür kötü ruhlar vardı: Yerliler esas olarak, ne kendi özgürlüklerine ne de tesadüfe inanıyorlardı, açıklanamayan ya da açıklanamamış şeyin "hata"sını bir iblisin üzerine atıyorlardı; o, tek başına, ormanların yeşillikleri arasında ve ovaların sık çalıları arasında kaybolmuş oluyordu. Örneğin Siu mitolojisindeki canavar lya, insanları ve hayvanları yer ya da sakat bırakır kimi zaman bir kasırga biçimini alır ve çok pis kokulu nefesi hastalık yayar.[17]

Fakat bu tür iblis, Yerli buluşu değildir; başka uygarlıklardan birçok topluluk başka biçimler ve başka adlar altında onu tasarlamışlardır. Hint'teki Tamillerin yabanıl ve leş yiyen, geceleyin ölülerin kanını emen Pey'lerinin dengidir; adından da anlaşılacağı gibi, hasat zamanı, öğleleri ortaya çıkan, insanları delirten, kafalarını ve kollarını bir budama bıçağıyla uçuran ya da hortum fmınası biçiminde beliren Sırpların Psezpolnica'sının ("Öğle Kadını") benzeridir; ateşten bir insan biçiminde görülen Batı Slavlarının Srat'ı; kötülüklerini saçmak

16 i A.g.e.
17 „ A.ge.

için yılan, yılanbalığı ya da yabandomuzu biçiminde ortaya çıkan Yeni Briianya'daki Gazelle yarımadasındaki Kaia'lar benzeridir...

Çünkü, dünya başlangıçtan beri herkes için iyi ruhların olduğu kadar kötü ruhların da bulunduğu bir yerdir. Ancak iyiler kimi zaman kötü olabilir, kötüler de iyi; doğaüstü güçlerin sımdır bu. Hopiler büyük kuraklıklar sırasında yağmuru çağırdıklarında, korkunç çıngıraklı yılanları deliklerinden çıkaracaklar ve onları büyük bir toprak kavanozda toplayıp, önlerinde büyülü sözler edeceklerdir. Çünkü bu yılanlar yağmur yağdıran tanrıların habercileridir. Yağmur Dansı şarkılada ve davullarla başlar ve dansçdar, vücutları simgesel resimlerle kaplı rahiplerin önderliğinde yılanların hareketlerini taklit eder. "Bunun üzerine büyücüler kutsal kavanoza yaklaşır, tamamen profesyonel bir maharetle yılanlan tutarlar ve ısırılmadan onları dişleri ni n arasında taşırI ar!"'ıı

Batı uygarlıklarında Kötülüğün simgesi olan yılan, gerçekten de Yerlilerde, Yeryüzü Güçlerinin s imgesidir ve Yunanlıların dediği gibi, insanın barış içinde' yaşayabileceği yeralu güçlerinin simgesidir. Bir yılan-antilop seremonisinin a nlauld ığı şu çarpıcı hikaye buna tanıklık eder:

'Topluluğun bütün üyeleri daire olup oturdular, diz dize bağdaş kurmuşlardı. İçle rin den biri küpleri açtı, yılanları kuma bıraktı, o sırada yumuşak ve ağır bir şarkı başladı. Her çeşit yılan vardı; çeşit çeşit ç ıngırakl ı yılanlar, koşucu yılanlar, boa yılanları. içlerinden altmışı toprağın üzerinde birbirine dolaştı. Şarkı onları hareketlendiriyordu, önce bir yöne, sonra öbür yöne gidiyorlardı; hiç kımıldamayan ve şarkı söylemeye devam eden insanlara bakıyorlardı... Sarı, büyük bir çıngıraklı yılan gözlerini kapamış şarkı söyleyen yaşlı bir adama doğru yöneldi, bacaklarına tırmandı ve uyumak için pantolo-

---

IB Thévenin ve Coze, *Mrrurs el histoire des Indieıs d'Anterique* du Nord, a.g.e.

n unun önüne kıvrıldı..." Bu hikâyeyi aktaran Amerikalı, sanılanın tersine yılanların dişlerinin , sökülmediğini ve zehi: keselerinin boşaltılmadığını söyler. .. Yine de bir önlem alınmıştır. Yılan Kabilesi'nin bütün üyeleri çu'knga (yılana-karşı-önlem) denen bir karışım içerler. Bu karışım losyon olarak da işe yarar, yılan avına çıkmadan önce elle rini bununla ovuştururlar. [19]

Çünkü Yerli, atalarının kutsal topraklarında, güven içinde, evrensel kardeşliğin parçası olduğu duygusuyla, Yunanlılada kıyaslanabilecek bir adımla yürür. Bu kardeşlik büyülü bir biçim alabilir. Melanezya'da mana biçimi altında belirtilen ve Irokuaların *orenda* diye adlandırdıkları gibi. *"Orenda,"* diye yazar Mauss, "güçtür, mistik güçtür. Doğada orenda'sız, daha doğrusu, orenda'sı olmayan hiçbir canlı varlık yoktur. Tanrılar, ruhlar, insanlar orenda'yla donanmışlardır. Fırtına gibi doğal olayları bu olayların *orenda'sı* meydana getirir."[20]

---

19. Frank Waters, Le Livrc du Hopi - Hisfoire, *mythc et rites des* fıidierıs Hopis, yot, 1963.

20. Marcel Mauss. Sociologie *et mıthropologie,* Quadrige!Presses Universitaires d France, 1950. Dar dılbilimscl bakış açısından, oreıda'nın, tam anlamıyla, Mauss'un belirttiği gibi, "dua ve şarkı" anlamına geldiği ister, istemez görülür. Bu onu özel olarak Uıtince oratio'ya yaklaştınr. Oysa' ki, Yerli dilleri Hinc-Avrupa dil grubuna dahil değildir. Benim yararlandığım yeni baskının girişinde Claude Uvi-Strauss, "i)wıw benzeri kavramlan... bütün sonlu düşüncelerin köleliği olan (aynı zamanda da tüm sanatın, tüm şiirin, tüm mitik ve estetik buluşun hizmetinde olan), *hararsız gösteren"* olarak tanımlar. Bu "kararsız" karakter "Mauss'un gün ışığına çıkardığı ve etnologlan şaşırtmış olan, bu kavrama bağlı ve görünüşte çözülemez çatışkılan: güç ve eylem; nitelik ve durum; aynı anda ad, sıfat, fiil; soyut ve somut; he r yerde mevcut ve yerel olan açıklar. Lévi-Strauss'un "Mauss düşüncesine kesinlikle bağlı" olarak sunduğu bu özet, daha genel nitelikte iki gözlemi gerektirir: Birincisi, Yerlilerin bile, mistik deneyim hariç, bilinemez olarak tanımladıklan maıia kavramını Batı'nın bilimsel zihniyetinin ve özellikle Mauss'un pozitivizminin sıradan kategorilerine indirgenmesinin aşikâr olanaksızlığı. Uvi-Strauss, Mauss'un foımülünü aktanr: "Öncelikle, kategorilerin en mümkün katalogunu çıkarmak gerekir." ikinci gözlem, tıaaıa'nın dinsel bir kavram olduğu ve Batı'nın baskın dini olan Hıristiyanlığın aynı tür çatışkılar içerdiğidir, çünkü Tann, Oğul ve

Evrensel sevgi ruhunun temelidir o. "Ağustos böceğine mısınn olgun-/ajtıncısı d eni r, çünkü sıcak günlerde şarkı söyler, sıcaklığı getiren, mısırın yet işm esin i sağlayan odur."[2']

Oysa bu kardeşlik ve yaydığı *arenda* hayvanlara yayılır ve Gros Ventre bir bizonu parçaladığında kemiklerini kırmamaya özen gösterir, çünkü hayvanın dirilmesini sağlayacak olanın iskeleti olduğuna emindir: Bir başka dünyada değil, ama bu dünyada. Amerikan çayırlarında bu yüzyıl başında hâlâ görülebile n bizon kafataslarının titizlikl e düzenlenmiş olmasının nedeni budur:[2^] Çiftçinin yediği meyvelerin çekirdeğini serpmesi gibi Yerli de sağlam kemikleri serper...

İngiliz şair Longfellow'a Linlü şiiri "Hiawatha'nm Şarkısı"nı esinleyecek olan, mısırın kökenine ilişkin Ojibway mitinin kanıtladığı gibi, bütün dünya, doğaüstü ile doğanın sıkı sıkıya dokunduğu bir yaşam haznesiclir. Bu mite göre, bir yeniyetme topluluğa kabul edilmesi için ge reken ritüel orucunu tutar, bu o ruç sırasında kendi maii.itu'sunu görrtıesi gerekmektedir. Bu oruç onu zayıOatır. Üçüncü gün, genç delikanlı uzanmışken, gökyüzünden yakış ıklı bir genç adamın indiği -ni görür, üstünde yeşil ve sarı görkemli giysiler vardır. Bu göksel yaratık onu dövüşe davet eder ve delikanlı zayıf düşmüş olmasına rağmen meydan okumayı kabul eder. Yarışmadan çekileceğini ilan etmek yerine ölmeye kararlıdır. Göksel yaratık ertesi gün tekra.r gel ir, yine meydan okur, bu böyle devam eder ve her seferinde delikanlı ka-

---

Kutsal Ruh'un aynı varlığın parçası olduklannı -ki bu, ilk olarak, Yaratıcı ile yamtısmı özdeşleştinnek anlamına gelir- ileri sürer. Oysa şimdiye kadar kimse Hıristiyanlığı büyülü bir düşünce olarak tanımlamamıştı. Bu arada belirtelim ki, çağdaş bilim de çaıışkılardan muaf değildir, ve nicemsel mekanik de, tamamen farklı bir diie rağmen, "mantıksal" çelişkiler içerir; tıpkı bir kedinin (Schröndinger'in ünlü kedisinin) hem canlı hem ölü olabileceği gibi, bir taneciğin de hem deginni dalgalı hem de bir yere yerleşmiş cisimcik olabileceği gibi.

[2'] A.g.e.

[2^] Frazer. 7 iıı ı,olden Büugfı, a.g.e.

rarım bildirir, sonunda doğaüstü haberci delikanlının cesareti sayesinde ilahi güçlerin lütfuna layık görüldüğünü bildirir ve şöyle der: "Yarın seninle son kez dövüşmeye geleceğim. Kazanırsan beni soy, yere fırlat, toprağı çapala, yumuşat ve beni oraya göm. işini bitirdiğinde, beni rahat bırak, ara sıra kötü otları temizlemek için mezarıma gel, ayda bir kere mezarıma taze toprak at." Delikanlı söyleneni yapar. Yaz sonu, bir gece, mezarın olduğu yerde, topraktan uzun ve sevimli, altın saçlı ve bol yapraklı bir bitkinin bittiğini görür: Bu, insanlığın dostu mısırdır,^ doğaüstü öz bitki dünyasına geçmiştir. Gökten gelen yakışıklı genç adamın orenda'sıyla delikanlınınki karışınca mısır meydana gelmiştir.

Baştan çıkarmak, tehdit etmek, zincire bağlamak için kullanılabilecek bir güç kavramı, ne Irokuaların ne de Yerlilerin tekelindedir: Siular buna mahopa, Omaha'lar nıibe, Dakota'lar wöban, Şoşon'lar pokunt derler. Biz burada orenda diyelim. Yerli Amerikan topluluklarının hepsi adsız bir ruhun sürekli varlığına inanırlar. Bu ruhun gücüne ve işlevine saygı göstermek zorunludur. İngiliz James Lovelock'un "Gaia" hipotezinde XX. yüzyılın sonunda bilimsel zihniyetin ortaya çıkaracağı kavram da budur: Bitki, insanın ölçüsüz faaliyetlerinin tehditi altındaki uyumlu bir sistem, bütün olarak canlı bir varlık olarak kabul edilmelidir.^

Evrensel kardeşliği dokuyan doğanın orenda'larıyla çevrili Yerli, dünyanın tek bir Tanrı ile tek bir Şeytan arasındaki uzlaşmazlığın hedefi olabileceğini ve anlaşmazlık konusunun sadece kendisi olabileceğini düşünemezdi ve zaten düşünmemiştir. Bu insan-merkezcilik, bü-

---

[23]Joseph Campbelt'in Priıuitive Myt/ıology - The Mashs *of* God, Viking Pengu Inc, New York, 1959, eserinde yeniden ele alınan bu mit, 1820'li yıllarda Amerikan hükuṛneıiinin bir görevlisi olan Henry Rowe Schoolcraft tarafından derlenmiştir.

[24]James Lo₩'elock, Gain, Fransızca çevirisi Roberı Laffont, 1991.

lün kabileler dahil olmak üzere, Kuzey Amerika yerlilerinin düşüncesine tamamen yabancıdır. Yerli, insan olarak ttekilliğinin bilincinde olsa da kendini, bitkiler dahil tüm doğanın kardeşi olarak hisseder. Yahudilerde, Hıristiyanlarda ya da Müslümanlarda olduğu gibi Tanrı ile ŞeyLan arasındaki çatışma Yerli için söz konusu olsaydı kunduzların, söğütlerin ve bulutların da işin içinde olmaları gerekirdi.

fakaı genel yargılar üstün gelmiştir. Batılıya göre, Yerli "aşağı" bir varlıkur, çünkü ne bizim Tann'mıza ne de Şeytan'ımıza inanması için bir nedeni vardır. Yüzyıllar boyunca, sözümona bir etnoloji, olsa olsa kurtuluşları için Hıristiyan olmaya layık "vahşi putperest" kavramını dayatmıştır. l.922'de Mauss şöyle yazıyordu: "Bu büyülü güç-ortam kavramının bilinen örneklerinin enderliği, bunun evrensel olduğundan kuşkulandırmamalıdır. Gerçekten de biz, bu tür olaylar hakkında pek bilgili degiliz; trokuaları üç yüzyıldan beri tanıyoruz fakat sadece bir yıldır orenda'ya dikkat ediyoruz."^^ Yetmiş yıl sonra . ne bizim genel kavrayışımız ne de Kuzey Amerika Yerlileri'nin yazgısı c iddi olarak değişti. Batılı için, Yerliler bir Büyük Ruh'a inanmakta tamamm haklıdırlar; Büyük Ruh kavramı, dinlerin, yine tamamen uydurma bir kavram olan Tann-Şeytan ikilemine doğru doğal evriminin "illçel" bir habercisiydi. Fakat, kararlaştırıldığı üzere, Yer-Iiierin "canlıcı" ol ması gerekti.

Tuhaf bir biçimde, Hıristiyan teoloji terimleriyle Tanncılığa çok benzeyen Kuzey Amerika Yerlileri'nin görünürdeki "canlıcılığı" Tek-wnrıcılığın hiç de d üşmanı değildi. Bu onun en şaşırtıcı, aynı zamanda cla en az bilinen yanıydı: Kuzey Amerika Yerlileri tek bir Şeytan tasarlayaınazlar, fakat tek bir Tanrı'yı mükemmel biçimde tasarlarlar. Örn eği n Siulara göre, simgesi bizon olan Güneş-Tanrı Wi, yürekli ve d ürüsi insanların koruyucusu, her şeye kadir en üst tanrıydı. Çarpıcı

25 Mauss. Süciûlogie et rıuthropülogie, a.g.e.

nokta, kızı Whope'nin Siulara barış çubuğu getirmek için bir gün yeryüzüne indiğidir. Bu tanrısallığın . başka yorumlarında Wi, daha üstteki bir tanrı olan, tanrıların tanrısı Wakan Tanka'nın dört tezahüründen biridir.[26]

Tektanncılığa bu eğilim, Güney Amerika Yerlileri için olduğu kadar Kuzey Amerika Yerlileri için de yumuşatılmalıdır. Gerçekten de, Kuzey Amerika Yerlilerinin Kolomb'tan çok önce Avrupalı ziyaretçiler kabul edip etmediklerini sormak için ciddi nedenler olduğu gibi – Vinland'a ayak basan Vikingler, örneğin bunun kanıtıdır– bu beyaz. ziyaretçilerin Yerli inançlarıyla kaynaşan bir Hıristiyanlığın tohumlarını da beraberlerinde getirip getirmediklerini de sormak gerekir.

Hopilerin kayıp beyaz kardeşi Pahana miti bunun kanıtıdır. Bu mit, Mayaların sakallı beyaz tanrısı Kukulcan'a ve Azteklerde ve Tolteklerdeki Kuetzalkoatl'a yakındır. Şubat 1540'ta, İspanyol sömürgeci Francisco Vasquez de Coronado'nun askerleri Hopi köylerine, yani Arizona'ya vardıklarında uzun süreden beri bekleniiyorlardı, çünkü Pahana'nın dönüşü bekleniyordu. "Her yıl Oraibi'de, Soyal'ın son günü, Ayı kabilesi tarafından saklanan iki metre uzunluğundaki bir sopanın üstüne atılan çentikle dönüş anı belirleniyordu. Hopiler ona nerede rastlayacaklarını biliyorlardı: Eğer kararlaştırılan tarihte gelecekse Üçüncü Yayla'nın eteğiitde, *Sikya'wa* (Sarı Kaya) patikası boyunda; beş, on, onbeş ya da yirmi yıl gecikirse Chohuwa (Sivri Kaya), *Nahoyungvasa* (Kesişen Yollar) patikası boyunca. Sopa işaretlerle doluydu, Pahana yirmi yıl gecikmişti." Nihayet geldi; o, Perdo de Tovar adlı bir Ispanyoldu, Hopilerin gördükleri ilk beyaz.[27]

Fakat, bazı Yerli kültürlerinin tektanrıcılığa yer yer görülen eğilimleri ve ruhun dirilişine olan inançları, yabancı kökenli ve Yerli

---

[26] Ag.e.

[27] Waters, *Le Livre* du. *Hopi,* a.g.e. Kolomb–öncesi beyaz tanrı mitinin daha ayrıntılı bir çözümlemesi için 13. bölüme bakınız.

dinlerinde yeniden kaynaştırılmış olsa da, Hıristiyan bir tektanrıcılığın doğal bir hazırlığını oluşturdukları sonucunu çıkarmayı sağlamaz. Gerçekten de, bu tektanrıcılığın temel bir unsuru eksiktir; bu da Şeytan'a ilişkin Hıristiyan düşünüşün ayrılmaz parçası olan ilk günah kavramıdır. Yerli mitlerinin içerdikleri çekirdek halindeki kozmolojilerde, yeryüzünde yaşamın doğmasıyla sonuçlanan doğaüstü güçler arasındaki çatışmalar, hep masum olan insanı ilgilendiren sonuçlara varmaz, yani insana Kötülük getirmez. Örneğin dünyanın başlangıcında Kötülük güçleriyle dövCIşmek için yeryüzünde ortaya çıkan ve savaşçıların koruyucu tanrısı olan yarı-tanrı Kitschikawano asla İyiliğin cisimleşmesi değildir: cesaretin yüceltilmiş bir temsilidir, ancak Kitschikawano asla iyiliği temsil edenlere özgü sadeliğe sahip değildir. Kahkahalarla gülmesinden anlaşılan şey neşeli olduğudur.[28]

Başlangıçta, der dünyanın yaratılışına ilişkin Apaçi miti, bugün dünyanın bulunduğu yerde karanlıklardan, sudan ve siklondan başka bir şey yoktu. İnsan yoktu. Yalnızca maskeli tanrılar olan Hatcin'ler vardı. Yeryüzü bir çöldü; ne balık vardı ne de başka bir yaratık. Fakat Hatcin'ler her şeyin yapıldığı malzemeye sahiptiler. Önce dünyayı, cehennemleri, ardından gökyüzünü yarattılar. Yeryüzünü kadın biçiminde yarattılar ve ona Ana dediler. Sonra gökyüzünü erkek biçiminde yaptılar ve ona Baba dediler. Böylece o yeryüzüne doğru eğildi. Kara Hatcin kilden bir hayvan yaptı ve ona şöyle dedi: "Görelim bakalım dört ayağının üstünde nasıl yürüyeceksin." Tüm diğer hayvanlar ondan türediler. O dönemde bütün hayvanlar, Apaçi dil ailesine aii Jicarilla dilini konuşuyorlardı. Kara Hatcin elini uzattı, elinden yağmur düştü, yağmuru toprak ve çamurla karıştırdı, bir kuş yaptı ve kuşu soldan sağa döndürecek biçimde havaya fırlattı. Kuşun başı döndü ve kendini kaybetmiş dönerken gökyüzünde sayısız başka kuş,

28lurker, I.xikoıı der *Götter* uıid Diimoıieıı, a.g.e.

kanallar, atmacalar, baykuşlar ve serçeler gördü. Kendine geldiğinde kuşlar gerçekten oradaydı.

Bunun üzerine hayvanlar sıkıldılar ve Kara Hatcin'den insan yaratmasını islediler ve insan yaratıldığında ona bir eş verilmesini istediler ve böylece kadın yaratıldı.

Oysa bütün bunlar cehennemlerde olup bitiyordu ve o zaman ne Güneş vardı ne Ay. Kara Hatcin ve Beyaz Hatcin heybelerinden küçük bir Güneşle küçük bir Ay çıkardılar ve onları büyüttüler, sonra gökyüzüne- fırlattılar. Bu yıldızların görüntüsü insanları büyüledi, bunlar arasında çok sayıda şaman vardı ve şamanlar, Güneş'i ve Ay'ı kendilerinin yarattığını ileri sürdüler; hatta iki göksel cismi kimin yarattığını tartıştılar, bu, Hatcin'leri sinirlendirdi: Güneş ve Ay'ın kaybolmasını sağladılar. "Şimdi," dediler şamanlara, "bakın bakalım Güneş'i ve Ay'ı geri getirebiliyor musunuz!"

Şamanlar tüm becerilerini gösterdiler; buhar oldular, kendi yerlerinde sadece gözlerini bıraktılar, akları ve bütün ağaçları yuttular, fakat iki yıldızı bir türlü geri getiremediler. Birçok başka sınamadan sonra Hatcin'ler nihayet Güneş'i ve Ay'ı gökyüzüne geri getirmeyi kabul ettiler.29

Böyle bir kozmogonide elbette Kötülük Ruhu'nun izine rastlanmaz; şamanların böbürlenmeleri hariç. Hk Günah'tan da iz yoktur. Yerli mitolojilerinde Kötülük ruhları varsa eğer, bunlar parazitlerdir, yoksa evrenin temel unsurlan değildirler. Kelt mitolojilerindeki Loki'nin akrabaları, daima zalimce oyunlar oynayan trickster'lerdir. 30

Büyük Tavşan, Üstat Adatavşanı, Mavi Alakarga, Yaşlı Adam, Karga ve elbette Coyote; Avrupalı misyonerler ve etnologlar, bizim ortaçağdaki Tilki'tnizin akrabası bu kurnaz kişiliklerde Şeytan'ın bir ha-

---

29Rieder, Le *Folılore des Penux-Rouges,* a.g.e.
30Bkz. s. 196.

bercisini görme eğilimine direnememişlerdir; Yerli bir Şeytan kuşk usuz, fakat yine de Şeytan; çünkü Şeytan olmadan nasıl yaşanır? Fakat, başlangıç olarak, o bir tanrı değildir: bir tür üstün-şamandır.[3'] "Onu bir akşam bir dağın tepesinde dururken ve güneye doğru bakarken •.. hayal edebiliriz," diye yazar Campbell. "Ve durduğu yerden uzakta bir ışık gördüğünü sanır. Önce ne gördüğünü bilmeyerek, kahinlik yol uyla, bunun ateş olduğunu anladı. Bunun üzerine, bu şaşılacak şeyi insanlığın iyiliği için edinmeye karar vererek, bir çete kurdu; Tilki, Kurt, Antilop, tüm hızlı koşucular onunla birlikte gelir. Uzağa, çok uzağa doğru yol ald ıktan sonra Ateş İnsanları'nın evine vardılar, onlara şun u bildirdiler: 'S izi ziyaret etmeye, dans etmeye, oyun oynamaya ve bahis t ut uşmaya geldik.' Onurlarına danslı bir gece düzenlemek için hazırlıklar ya pıld ı."

"Coyote kend is ine, yere kadar inen sedir ağacının uzun saçaklarıyla reçineli sarı çam ağacı yongalarından yapılmış bir başlık hazırladı. llk önce Ateş insanları dans ettiler, ateş güçsüzdü. Sonra Coyote ve adamları ateşin etrafında dans etmeye başladılar ve ateş i görememekten yakındılar. Ateş Insanlan daha büyük bir ateş yaktılar ve Coyote dört kez daha şikâyet etti, sonunda Ateş lnsanları gökyüzüne çıkan bir ateş yaktılar. Coyote'un adamları bunun üzerine çok terlediklerini bahane edip hava almak için dışarı çıktılar ve kaçmaya hazırlandılar, ateşin yanın da Coyote'den başka kimse kalmamıştı. Coyote başlığı ateş alıncaya k adar deli gibi sendeleyerek dans etti. Başlık ateş alınca korkmuş gibi yaparak Ateş insanlan'ndan başlığını söndürmelerini istedi. Karşılık olarak, ateşin bu kadar yakınında dans etmemesini söylediler. Fakat bunun üzerine, çıkışa yaklaştığında tüm başlığına alev aldırttı ve koşarak uzaklaştı. Aleş İnsanları onu takip ettiler, bunun üzerine başlığını Amilop'a verdi, o da ileri atıldı ve başl ığı bir

---

3' Campbell, Priiîiitive *Mytlıology - The* M(ishs of Gud, a.g.e.

diğer koşucuya verdi, böylece başlık elden ele geçli. Ateş insanları hayvanları bir bir öldürdüler, az kalsın Coyote'yi yakalıyorlardı ki, o bir ağacın arkasına saklanıp ağacı ateşe verdi. Böylece insanlık o zamandan beri ağaçtan çubuklarla ateş yakar."'^

Aynı şema, diye belirtir Campbell, Britanya Kolombiyası'ndaki Thompson Nehri Yerlileri'nde, Georgie'deki Creeklerde, Chilkotinlerde, çok daha sonraları Thompson nehrinin kuzeyinde, Kaskalarda, Athabascalarm bir kabilesinde farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Creeklerde Coyote'nin rolünü üstlenen Üstat Adatavşanı'dır, Kaska'larda bir Ateş Taşı'nı, yani bir sileks taşını kıskançça koruyan Ayı'dır ve sonunda küçük bir kuş bu taşı çalar.'^ Trickster Ateş'le tamamen özdeşleşmiştir. Hıristiyan mitolojileri (başka türlü nasıl adlandırılabilir?) onu Şeytan'la eş tutarlar fakat o, Ateş Hırsızı'dır, ızun süre boyunca Hint-Avrupa mitolojilerine ait olduğu sanılan kişiliktir. Oysa o insanlığın iyiliği için çalışır. Eğer o Şeytan'sa, .Şeytan kavramını tümüyle gözden geçirmek gerekir. Ya da Prometheus'un Şeytan olduğuna karar vermek gerekir. Ve her isyanın şeytansı olduğuna... Fransız Devrimi de zaten böyle nitelenmiştir.

Işte, Yerliterin Şeytanı'nda görülmek istenen kişi: Prometheus. Altı ya da sekiz bin kilometre mesafeden bizim Yerliler aynı miti üretmişlerdir, fakat ne zaman belli değil. Belki Yunanlılardan önce, belki aynı zamanda, önemi yok. Fakat tek çakışma bu değildir. Amerika Yerlisi de Yunanlılar gibi, Kelt ve Okyanusyalı gibi özgürdür. O, bütün insanların en özgürüydü kesinlikle: Kanosu ve yayıyla, dostları ve şerefiyle yaşadı. Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyinde, yerli köyleri •vardı. Fakat, olağanüstü ve asla ortaya çıkmamış olgu, büyük Yerli sitelerinin asla olmadığıdır. Yerlilerin politik teorisi asla olmadı, Yerli ulusunun merkezi iktidarı asla olmadı, Yerli imparatorluğu

32 A.g.e. .

33 A.g.e. ”

asla olmadı ve şefler olduysa da tiranlar asla olmadı. insanlık tarihindeki bu çılgın istisna dikkate değer.

Yerli'nin tanrıları ve mitleri –ki bunlar asla yeterince çok bulunmayabilir– yaratıcılarının yansısıdır; Yerli'nin imgesinden başka bir şey değildir ve bu imgeler özgürlüğün imgeleriydi. Yerli'nin, Günah köleliğini ya da bir Büyük Yalancı'yı, yani bir Büyük Düşman'ı tasarlaması için hiç bir nedeni olamazdı. Aslında kaderin cilvesi, Büyük Yalancı, topraklarına ve ardından anlaşmalarına tecavüz eden Beyaz Adam oldu. Bir Amerikalı, Helen Maria Hunt jackson, 1881 yılında bunu bir kitapta söylemeye cesaret etti; kitabın adı yeterlidir: *Bir Şerefsizlil!* Yüzyılı. Ki ni tersine çevirmek için çok geç.

XlX. yüzyılda Overland Mûiî'in sadece Pasifik yoluyla değil, aynı zamanda Colorado, Montana, Idaho, Nevada, Oregon'daki Yerli • toprakları boy unca da getirdiği göçmen dalgalarının Yerlilerin sevgisini kazanamayacağı kesindir: Genelikle serserilerden[14] oluşan bu Avrupalılar yerleşmek istiyorlardı ve ı1e buhar makinesi ne de taş evin bulunduğu geniş toprakları Kızılderililere bırakmak onlar için söz konusu değild i. Yani, en iyi durumda, bu toprakları, geçe rl i olan Saim–Simoncu ideoloj iye uygun olarak ve birçok durumda da kazanç ve vurgun içgüdüsüne uygun olarak kötü bir şekilde kullanırlar.

Fakat bu korsan mantığı, Yerlilerin birçok kez maruz kaldıkları acımasız vahşiliği açıklayamaz. Batı savaşının sonunun ve Çeyenlerin şefi Dul! Knife'ın son yenilgisinin, ardından da 1879 yılında, Apaçilere karşı savaşın tarihi okunduğunda insan şaşırtmadan edemez: Soykırım ve insanlığa karşı suç kavramlan tarihte sistematik olarak uy–

3^ Amerika kolonilerinde başlangıçtan itibaren Ingilizler yer almışnr; tıpkı Avustıralya'yı dolduımalan gibi. "Bunlar çürümeye ya da serseriliğe mahkûm erkek ve kadın hırsızlar, ursuzlardır... Burada hissettikleri zorunluluklan orada hissetmeyen yasadışı insanlar çetesi eşkiyalıga başlarlar." XVII. yüzyılda Amerika'nın sömürgeleştirilmesi hakkında, Thevenin ve Coze, *Mceurs et histoire des Jndiens d'Ambique du Noi'd,* a.g.e.

gulansaydı, sistematik olarak Yerlilerin büyük bölümüne soykırım uyg ulayan Amerikan ordusunun seçkin tabakasını alçaklıkla suçlamak ge re ki rdi. 1870'li yıllarda Arizona ve Yeni Meksiko'da yirrpi bin kadar Apaçi vardı. "1875 yılında, en fazla yedi bindiler ve 1890 sayımında sadeCe birkaç yüz Apaçi b ulunmuştu r," diye yazar Thevenin ve Coze?' Beyaz kolonilerin Kızılderililere duyduğu kin kültürel olduğu kadar dinseldir. Beyaz Adam için Şeytan'ı olmayan bir insan Şeytan'ın kendisidir.

Ama. bu durumda Şeytan'ın gerçekte kim olduğu şüphe götürmez.

)5 A.g.e.

13.

KUETZALKOATL MUAMMASI, TÜYLÜ YILAN VE AĞLAYAN TANRI

Amerika Yerlilerinin uygarlıkları hakkmdaki cehalet im iz üzerine – Kökenlerinin çok eski olması üzerine ve Fransız arkeologlarının keşiflerinin yol açtığı öfke üzerine – Ölmekler üzerine, çift anlamlı tanrılan ve ölümü küçümsemeleri üzerine – Mayalar üzerine, bizim Şeytan'ımızın taslağı, gerçekten kötücül bir tanrı fikri üzerine – Teokratik devletlerinin Iran ve Mezopotamya'daki teokratik devletlerle benzerliği üzerine ve Maya dininin bu dinlerle paylaştığı günah ve tövbenin anlamı üzerine – Toltekler ve Aztekler – IS VIII. yüzyılda denizler ötesinden gelen ve Güneş'e giden beyaz tanrı, Kukulkan ve Viracocha ' da denen Kuetzalkoatl üzerine – Peru'da Inka hakimiyeti üzerine ve Peru'ya varan ilk Ispanyol keşişlerini şaşırtan, Inka dini ile Hıristiyanlık arasındaki tuhaf benzerlikler üzerine – Haç simgesi üzerine, Inkaların tuhaf Ağlayan Tanrı'sı üzerine ve Amerika'nın Kolomb–öncesi Hıristiyanlaştınlma girişimi h i potezi üzerine.

1519 ilkbaha rıada, d iye anlatır Fransisken keşiş Fray Bemard ino de Sahagun, Ispanyol paralı asker ve serüvenci Hernan Cones, silahlı on ya da on iki gemilik bir filonun başında Yucatan Meksika yarımadas ı nı n k uzey sahiline ayak bastı. Kayıklara dolan Yerliler berrak sulara inip, daha sonra Sahagun'a belirtecekleri gibi garip bir şekilde soluk bu insanüstü varlıklara kucak dolusu çiçekler, renkli tüylerle süslü kumaşlar ve mücevherler götürdüler. Yerliler ranrılan bekliyorlardı. armağanlarını kendilerine Şeytan'ı getiren ve köleden ve altından başka bir şey ammayan barbarlara verdiklerini fark etmediler.

Kısa sürede kanlı bir hal , alacak olan Cones'in yolculuğu –çünkü uyduruk bir bahaneyle Cholula'da üç bin yerliyi katletmişti– Aztek Imparatorluğu'nun başkenti Tenochtitlan'a kadar sürdü. Katolik Majeste leri'nin temsilcisi orada İmparator Montezuma'yla karşılaştı. Ispanyoİlar görkeme ayak bastılar, ortasında Texoco Gölü'nün bulunduğü çiçekler içinde dev bi r göl kenti, kanallarla bölünmüş, kıyı la rdan göle su üstündeki patika yollarla bağlanan, bizzat Cortes'in deyişiyle, tüm Avrupa şehirlerinden daha güzel bir şehir. Bir tek pazar meydanı tüm Salamanka şehrinden iki kez daha büyüktü. Bir su kemeri tepelerdeki bir kaynaktan Tenochtitlan'ın o rtaŝına dek su ge t ir i yordu. Bu batılı yerliierin Venedik'inde yarı çıplak, mücevherler ve renkli peştemallarla süslü, yalınayak insanlar vardı. Bu, Sahagun'a göre, "büyülü bir görüntü gibi"ydi.

Başlarında Cones olmak üzere İspanyollar, çıplak ayak, başları parlak saçlarla süslü, temiz tenli Montezuma ve iki yüz senyörden ibaret erkanıyla orada karşılaştılar. Çünkü Ispanyollar, suyun bollu–

ğuna rağmen, ne yıkanıyorlar ne de üstlerini değiştiriyorlardı, zırhları ve silahlarıyla yatıyorlardı. Oysa ki Tenochtitlan sakinleri İm paratorları gibi her akşam,yıkanıyordu.

Kıyamet günü karşılaşması: Bu cennetvari çiçekler ve lüks, uğursuz bir yaratığın, katillerin getirdiği Şeytan'a, Hıristiyanların Hıristiyan olduğunu sandıkları Şeytan'a vaat edilmişti.

1975 yılında, Meksika'ya yapLiğım ikinci yolculuğumun başlangıcında, o döneme kadar okuduklarıma dayanarak iki dünya arasındaki bu traj ik karşılaşmayı zihnimde canlandırıyordum. Mexico City yakı--nındaki Xochimilco'ya gitmeye karar verdim, yeni açılan metroya bir göz atmak istiyordum. Lüks son istasyona vardığımda tramvaya binmek, yani yeryüzünün gerçeğine ge ri dönmek gerekiyordu. Tramvay, bana bitmez tükenmez gelen bir s üre boyunca art arda gecekonduların önünden geçti; duraklarda binen yolcuların- çamur içindeki ayakları genellikle çıplaktı, neşenin izi olmayan yüzleri derin düşünceler içindeydi, bu d urum beni daha fazla bunaltıyordu.

Yolculuklarda sık sık başıma geldiği gibi, kendimi, kitaplarda derlenmiş resimlerden çok uzakta b uldum. Şunu düşündüm: Sahagun'un hayal meyal gördüğü cennet gerçekten var mıydı? Çünkü Hıristiyanlığın şöyle bir yaldızladığı ve Latin gelenekleriyle örttüğü Meksika'nın amik dinleri karanlıklarda kalmıştı. Gerçekten de böyle olduklarını daha sonra keşfedeceluim. Turist rehberlerinin ticari iyimserlikle, Meksika'daki Fransızların İm parator Maximilien'in trajik serüveniyle son bulan kısa süreli varlığını anımsatan mariöchi denen sokak orkestralarının neşeli uyumlarının sokaklarında kahkahalarla çınladığı bahçe-şehir diye tarif ettikleri Xochimilco'ya vardığımda, yılanyastığı demetleri önünde oturan ve çok az olan müşterilere kurt gibi gözlerle bakan çiçekçilere göz bile atamadım. Ateş gibi sıcak havada sözümona evlilerin kaçak bir ezgisini arayacak cesaretim de yokt u ve taksiyle Mexico City'ye geri döndüm. Oldukça bunaldığı-

mı itiraf etmeliyim.

Asla bir turist ol^ıadığımdan ya da sadece birkaç saatliğine turistlik yaptığımdan pek fazla anım yok. Meksika'ya yolcu olarak gittim; bir yolcu Xochimilco'nun düş k ırıklığına katlanmak zorunda değildir. Fakat ben katlandım ve bu, tam da Meksika'n ın beni ilgilendirmeye başlad ığı an oldu. Baldırlanma kadar iğrenç çamurlar içinde geçirdiğim bir geceye ve Palenque'de susuz bir hana katlandığım için kend imi yeterince çilekeş buldum; Campeche'in perişanlığına ve günlük yiyecek olarak bir torba fındıkla Puebla'da aç geçen bir başka geceye (çünl<ü akşam öyle geç gelmiştim ki restoranlar kapallydı) katlandım ve turistlerin h içbi r zaman uğramadığı yol la r ve köylerde karşılaştığı m MeksikalIlarda gördüğüm umutsuzluk havasınının nedenini merak ettim. Bu tipler, F ransa'da dendiği gibi, Şeytan' ı geneli ikle yeryüzüne indirenlerdendir.

Uzun hikâye! Orta ve Güney Amerika yerlilerinin, Avrupa-merkezcilerin "Kolomb-öncesi," ard ından da "Latin" dedikleri ve tarihçilerle etnologlar tarafından "Amerika yerlileri" (nitelik belirtici sözdükleri karıştırdığım için özür dilerim) uygarlıkları olarak nitelenen, California'nın, Arizona'nın, New Mexico'nun ve Teksas'ın güney sı ımlarında ve Ateş Ülkesi'nde başlayan uygarlıklar Batılılar için görünüşte biIdik yerlerdir. Yolculuklar, sergiler ve medya sayesinde Maya. Aztek, Inka sanatlarıyla ilişkiler artmıştır. Yeniliklere en açık sanatseverler, kimi zaman dokunaklı bir gerçekçiliğe, biçimlerdeki yeniliğe ve özellikle egzotizme bağlı biçimlerin kesin dilbilgisini, biçimsel inceliği fazlaslyla tadarlar. Yine de, Büyük Yüzyıl Fransızlanının Doğu sanat yapıtlarına, ard ından gelen hanedanın Çin sanatına gönüllerini kaptumaları ve bu çıIgınlığı miras alan lngilizlerin, örneğin Brighton'daki kraliyet pavyonundaki ilginç üsluplu bir yarasayı Çin yapı m ı sanmaları gibi, bu sanata da değer b iç ildi: Çünkü bu "farklı"ydı, "egzotik"ti. Boucher'nin ve Brighton'un Çin hayranlarının

Çin'le gerçek ilişkisi bizim yollardaki motellerimizin ortaçağ "han"larıyla ilişkisi kadardı ancak. Hepsini sahte bir şekilde hayal gücümüzde yeniden oluşturduk Sahtekârlığa devam ediyoruz.

Gerçekten de birçok durumda, gördüğümüz nesnelerin ve anıtların anlamını bilmiyoruz. Roma, Yunan, Mısır sanatlarına yüzyılar boyunca alışmış olduğumuzdan, pek fazla yanılgıya düşmeden, en azından bir Horus'u bir Anubis'ten, bir Venüs'ü bir Minerva'dan ya da bir Hermes'i bir Zeus'tan ayırt edebiliriz. Tlaloc ya da Viracocha'ya gelince, bunu pek ayırt edemeyiz; sadece bir uzman bunu başarabilir. Birçok durumda, en. iyi uzmanlar, meçhul kalıntılar üzerinde ikonolojik spekülasyonlarla yetinmişlerdir. Olmek kültürüyle Za potek kültürü arasında bir üsluba sahip Oaxaca anıt taşları üzerinde yüzlerini buruşturmuş, sakallı ve iğdiş edildikleri belli bu esrarengiz kişiler kimlerdir? Gerçekten de, Kolomb-öncesi sanatta sakallı kişiler istisnaidir. Oysa eski Güney Amerika sanatının ortaya attığı sayısız sorudan biri budur. Diğerleri daha ilerde görülecektir.

Bu uygarlıkların kendilerine yaklaşılmasma pek izin vermediğini kabul etmek gerekir. Mexico City yakınlarındaki tapınaklar şehri Teotihuacan'a ya da yaklaşık beş bin metre yükseklikte, uçurum eteklerindeki yorucu bir yolculuğun sonunda Machu Picchu harabelerine ulaşan yolcu şaşkınlığın ve ısmarlama "büyülenme"nin ötesinde özellikle sıkıntı hisseder. Şunu itiraf etmeliyim ki, benim için, yetınişli yıllarda sık sık görülen Kolomb-öncesi sanat örneklerinin yoğunluğu ölçüsünde büyülenme genellikle güçtür: Mexico'daki şa.şırtıcı antropoloji müzesinden Palenque'e, Palenque'ten Uxmal'a, Uxmal'dan San Jose de Costa Rica'daki Altın Müzesi'ne, bu müzeclen Bolivya'daki Uı Paz Müzesi'ne, sonra Tiahuanaco'ya kadar her yerde yüzünü buruşturmuş, acımasız, canavar yüzlü sayısız insan görülür. Yine de buralardaki eserler si m geci li kle en dolu, dolayısıyla en anlamlı eserler arasındadır. Batılı için en çekici parçalar, oldukça incelikli çocuk ya da

yetişkin yüzleri, gündelik yaşamdan insanlar, grotesk ya da fallik çanak çömlek, hayvanlar, kısacası, sanatçıların gözlem ya da ifade yete - neğin i ka nulayan şeyler, ne yazık ki, bunları ü re ten kültürler hakkında çok az şey s öyle rl er. Acınacak e gzotizm eğilimine ve Avrupahya kesin olarak yabanc ı bir dünyanın reddine karşı durabilmek için kimi zaman insa nm kendini zorlaması gerekir.

Genellikle iyi y ü rekli ve bilgili rehberlere ve yuka rda söyled iği m rahatsızlığa rağmen, yolcu, Teotihuacan'daki Güneş ve Ay tapınaklarını (ünlü arkeolog Leopoldo Batres tarafından hayranlık verici tarzda onarılmışlardır), Machu Picchu'da, titanların inşa ettiği mozaik olduğu söylenebilecek devasa kütlelerine rağmen çok iyi d üzenlenmiş granit bloklar yığınından oluşan, anlamı çözülemeyen Güzellik Duvarı'nın inşa edilmesindeki nedeni anlamakta güçlük çeke r. Sıradan '"güzellik" kavramları geçerli değildir; başka bir kültürel değiş tokuş değe ri edinmek gerekir. Fakat ha ngisi?

l 980'li on yılların sonuna doğru arkeologlarım ız ve antropologlarımız "Kolomb-öncesi" büyük uygarhkların iç yüzünü keşfettnişler gibi gözüküyorlardı. Uzun bir çalışma sonucu görüşlerini zenginleştirmiş olan bazıları kestirip atmaya oldukça yatkındılar. Çok daha eski bir yerleşimin işaretlerine rağmen, onlara göre, Amerika kıtasında insan, t'Ö yakl aş ık oniki bin yılında ortaya çıkmıştı ve uygarl ıkla rıyla dinleri üzerine resiml i güzel kitaplar yazacak kadar yeterince şey biliyorlardı. Bunların açıkça yalanlanması şok yarattı: Niede Guidon ve Georgette Delibrias'ın 1986 yılında Brezilya'da yaptığı keşifler Ameri ka kıtasında ilk insanın lÖ otuz üç ya da otuzbeş bin yıl önce ortaya çıktığını kanıtladı. Amerikan arkeoloji okulu ve başkaları, bu "Fransız" keşiHerini k üçümseye rek reddetmeye başladılar. Karbon l 4 ta rihIemeleri Fransızların keşi flerini d oğrulamaktad ır; günümüzde bunlar, belli bir şaşkınlık içerisinde, kabul görmektedir (özellikle Amerikalıla rca).

Bu keşiflerin rahatsızlık yaratmasının nedeni, yaklaşık kırk bin yıl önce ortaya çıktığı sanılan Cro –Magno n insanının, esrarengiz Ceneviz Colomb'unun Çin olduğunu sandığı bu topraklan fethetmek için Bering Boğazı'nın donmuş alanlarını yalınayak geçtiğinde hâlâ görece yeniyetme olduğunu belirtmesidir. Dahası var! Henüz pek zayıf olan başka işaretler söz konusu yerleşimin çok daha eski tarihli olduğunu belirtmektedir: Ye tmiş bin yıl önceki Wisconsin buzul dönemine kadar uzanmaktadır.[1] Bu durumda, Amerika kıtasına ilk yerleşenle r, henüz ortaya çıkmamış olan Cro–Magnon insan değil, Neandertal insandır. Sorunun özü yavaş yavaş eşelenmeye başlanmıştır.

Bir başka'muamma: Peki, Ame rika kıtasına kimler geldi? Bu konuda dş görüş kesindi: Asyalılar. Amerika Yerlileri'nin Mongoloid olduğu ileri sürülüyordu. Kuşkusuz, büyük bölümü Mongoloid'dir. Fakat daha sonra, Güney Pasifik'in Amerika klyılarına, farklı kaynaktan gelen Okyanusyalılann çıkmış olab ileceği varsayımını –varsayımdan başka bir şey değildir– kabul etmek gerekti. Dahası, Meksika'nın Olrnek döneminde, özellikle La Venta ve Tres Za potes'deki bazı an ıtsal başlar dikkate alındığında, bunların, basık burunlan ve kalın dudaklarıyla tartışılmaz biçimde Afrikalı başlar oldukları fikrine karşı koymak güçtür. Demek ki, IX. yüzyılda Vikinglerin, Yem Dünya yakı nla –rında, Vinland, "bağ toprakları" denen topraklarda (Vi ki ngle r oradan frenküzümü getirmişlerdir) küçük koloniler kurmaya gitmelerinden çok önce, Amerika kıtası ve özellikle güneyi, dünyanm en azından iki bölümünden, Okyanusya ve Afrika'dan insanların ziyaretine büyük bir olasılıkla uğramış ve onların etkis i alt ında ka lm ış tır.

Ayrıca, 1976 y ılında Venezuela'da yüzlerce Roma pa rasın ın bulunduğu bir hazine keşfedilmiştir. Bu paraların en yakın tarihlisi IS IV.

1 C.A. Borland, *Les* Peuples du *Soleil,* Tallandier, 1978. Guidon ve Delibrias'ın Brezilya'daki keşiflerinden çok önce, Orta Amerika'da, Valsequillo ve Puebla'da yimıi bin yıldan eski insan yerleşim yeri kalıntıları bulunmuştur.

yüzy ıla kadar geliyordu; Meks ika'da, Veracruz eyaletindeki bir mezarda, 1967 yılında, Romalılara ait bir Venüs heykeli ve Ingiliz Kolombiyası'nda, lö Xll. y üzyıla uzandığı sanılan bakırdan Çin paraları bulunmuştur; bu keşifler üzerinde elbette görüş birliği yoktur; yine de günümüzde en tartışmasız olanı, Meksika' da, XH. yüzyıldan kalma bir mezard a keşfedilmiş olan, IS III. yüzyıla ait bir Roma başıdır.^

Bunun anlamı, Akdeniz'den gelen denizcilerin Güney Amerika'nın doğu sahillerini biliyor olmalarıdır. Oraya, bilinmeyen bir Akdeniz kültürünün, bel ki Roma, belki de Doğu kültürünün unsurlarını getirmiş olduklarıdır. Günümüze kadar hiçbir çalışma Yunan dili ile Azteklerin konuştukları Nahuatl d il i arasındaki çok özel ve çok sıkı etimolojik akrabalığı tatmin edici biçimde açıklayamamıştır: Örneğin N ah ua It d ilinde tanrı anlamına gelen teo'yla (Teotihuacan, " tanrıların onaya çıktıkları şehir"dir) aynı anlama gelen Yunanca theos;. gökyüzünü taşıyan Yunan tanrısı Atlas'la, Aztek adının kökenini olduğuna inanılan ve "gökyüzü" anlamına gelen Aztlan... Dolayısıyla, "Atlantis" adının köke n i araştırılabilir: Mitik bir ülke olan Aztlan'dan mı gel - mektedir, yoksa gerçekten de Atlantik'e kadar uzanan Atlas dağların - dan mı?...

Bu u ns urlar ve bu sorular alışılmış bilgi yi pek değiştirmedi Amerika'nın Colomb'dan önce Vikingler tarafından, büyük bir olasılıkla, Irlandalı Brendan tarafından keşfedildiği kabul edilir, fakat hepsi bu. Bu Lür alanlarda kesinlikler tehlikelidir. Yukarda sözü geçen ve önemli kalmdlarına sahip olduğumuz Orta Amerika uygarlıklarının ilkini oluşturan Olmekler, Meksika'da, Veracruz bölgesinde,

10 I250'ye doğnı ortaya çıkmışlardır. Önemli astronomlardır, ilk

---

ı R. Heine-Gelclern; 'A Roman Find from Pre-Columbian Mexico," Anthropology Journal of Canacla. 5, 20-22. Çevrildiği kitap: Aıizeiger des phi/osophisc Jıt-)ıis(üii5che Klrım der *Oesterreiscliischeıı* Aljıdeıitic *der Wisseıischafteıı,* s ll 7-119. 196 l.

yazılı takvimi Amerika'ya onlar getirmiştir, son derece ilginç bir sanatları vardır. lö 600 yılına doğru kaybolmuşlardır ve haklarında hemen hemen hiçbir şey bilmemektedir..

"Olmekler nereden gelmektedir? Kanal sistemlerinin kökeni neresidir? Takvimlerinin oluşumu için kaç kuşak gerekmiştir?"' Sır!

En azından otuz beş bin yıl -ve belki de iki misli- önce ilk insanın yerleştiği bir kıta hakkında ancak çağımızdan üç bin yıl öncesini bilmekteyiz. Yani, Orta ve Güney Amerika Yerlilerinin uygarlıkları üzerine XX. yüzyıl sonunda edinilmiş fikirler, gelecekteki arkeolojik keşifler sonucu birden bire değişebilir. Dahası, dinleri hakkında pek az şey bilmekteyiz. Ortadoğu, Akdeniz ya da Hıristiyan etkileri altında oluştuklarım düşünmek ciddiyetten uzaktır. Şeytan'ın kökenlerini orada aramak, Şeytan olmanın ta kendisidir!

Sır öyle şaşırtıcıdır ki, Orta ve Güney Amerika'ya, az da olsa, kuzey yoluyla Asya'dan gelen Mongoloid göçmenler yerleşmiştir. Fakat Navahoları ya da Ojibwayları çok küçük bir çabayla "anlayabildiğimiz" halde, Olmekler, Toltekler, Aztekler ve Mayalar genellikle anlaşılmazdır. Tarihlerinin büyük parçası bilinmemektedir ya da gözden geçirilmemiştir. Örneğin Meksika'nun kuzeybatısında tecrit olduklan düşünülenTolteklerin X. ve XL yüzyıllarda Yucatan'ın neredeyse tümünü fethettikleri -Amerikancıların 1970'te bile "abarulı" olarak niteledikleri önerme- ancak seksenli yıllarda anlaşılmıştır. Üç bin yıl

3 Burland, Les *Peuples* du *Soleil,* a.g.e. Onaltı yıl sonra, uzmanlann Olmekler hakkındaki görüşletl biraz gelişti. Research *& Exploration* dergisinin 1992 ilkbahar sayısında yayınlanan The Olmec *Legacy* başlıklı bir incdemede Urbana'daki lllinois Ûniversitesi'nde antropoloji profesörü olan David C. Grove şöyle demektedir: "Orta Amerika'nın ilk anıtsal taş sanatının yaraucısı Ölmekler (lÖ llSO'den SOO'e) uzmanlarca, çağdaşları toplumlardan daha ile ri, fakat son derece muammalı kabul edildiler." Ancak, yazar, tarihlerinin ve kültürlerinin bazı yönlerini aydınlatsa da, bu önemli kültürün ortadan kaybolma nedenleri ve kökenleri hakkında varsayımlardan öteye gidemediğimizi kabul eder.

önceki Mısır ve Mezopotamya üzerine bildiklerimiz bin yıl önceki Latin denen Amerika hakkmda bildiklerimizden çok daha fazladır.

Şaşkınlığımız sadece arkeolojik veri yetersizliğiyle değil, dahası, Orta ve Güney Amerika Yerlileri'nin, Kuzey'deki Yerlilerden kesin farklı olarak, kalıcı izler bırakmış olmalarıyla da açıklanır: tapınaklar, piramitler, taş ve kil m ima rile r, alçak-kabanmalar, freskolar, tapınma ve gündelik yaşam nesneleri ve metinler... Oysa bir kültür bu üretim aşamasına ancak hem maddi zenginlikle r hem de gündelik anla m da bir tarih, yani kendinin bilincine ve yerleş ikl iğe bağlı bir bellek biriktirmişse eriş i r. Yani, ka rmaşık bir hale geldiğinde erişir. Tarihçi V.G. Child.e'ın gözleminin uzantısıdır bu. Childe'a göre, yazı, bir topluluğun hacmi ve zenginlikleri "ciddi bir kütle"ye eriştiğinde ortaya ç ıkar: Bu durumda, hesap yapmak ve bir numarala ma sistemi keşfe tmek gerekir. Rakamlardan sonra yaz ı ortaya çıkar. Yazı kullanılır hale geldiğinde düşünceler incelik kazanır. Işte Orta ve Güney Amerika Yerlileri'nin durumu budur.

Amerika kültürle ri nasıl oluşmuştur? Önceki toplulukların etkisi ne olmuştur? Yine sır! Meksika'da yaşayanlar arasında. tanıdığımız en eski topluluk olan Ölmeklerin lö Il. bin yılın ortalarına doğru ortaya çıkuklarını/' Maya uygarlığın m IS lll. yüzyıla doğru yayıld ığmı ve XVI. yüzyıl ortasından biraz sonra yok olduğunu ileri sürebiliriz. Diocletien zamanında başlayan Maya uygarlığı, Soustelle'in belirttiği gibi, II. Phil i ppe'le son bulm uşt ur.

Kuzey Amerika'daki "akrabaları"nın çoğu ayı, bizon avlarken ve yarı-göçebe, çadır altında, ihtiyaçlarını gidermek için göç ederek yaşarken, Güneydekiler taş yontuyorlardı; mimarlık ve tarımı, sulamayı, astronomiyi öğrenmişlerdi; güneş tutulmasını doğrudan güneşe

[4] Burland, les Peuples du Soleil, a.g.e. Varsayım, Mexico'dan pek uzak olmayan Tlatilco'claki, Ölmeklerin özelliği olan tarzın ayırt edici izlerini taşıdığı sanılan çömlel:: biçimlerinin evrimine dayanır.

bakarak değil, parlatılmış obsidiyen aynalarla bakarak gözlemleyecek kadar teknik açıdan gelişmişlerdi. Politik bir sistemleri, babadan oğu[l]a geçen bir aristokrasileri, askeri bir kast ve bütün devletler gibi kendi topraklarına ilişkin emelleri vardı. Dine yabancı olan kimse için Kuzey Amerika kabileleri sonuçta homojen bir mozaik oluştururken, bu aynı kişi bilir ki, Olmek Maya'dan farklıdır, Maya da Az.-tek'ten ve Inka'dan farklıdır. Çünkü Orta ve Güney Amerika kültürleri tamamen ayrıdır. Bugünkü Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyinde farklı dinler vardı.

Tüm bun[l]an biliyoruz, ancak inançlarının içeriğini bilmiyoruz ya da eksik olarak biliyoruz.

Görünüşte "ilkel" olan dinleri iki farklı bölgeden ibaret bir kozmolojiye dayanıyordu. Bu bölgelerden biri, Yeryüzü'nün yüzeyinin temsil ettiği insanların bölgesi, diğeri ise, bazıları gökyüzünde, bazıları da yeraltı dünyasında, yani -bunun uzantısı olarak- cehennem dediğimiz yerde bulunan doğaüstü güçlerin bölgesidir. tik olarak, MeksikalIların en eskisi olan Ölmekleri ele alırsak, yeryüzü dünyası topraktan ve sudan oluşmuştur ve bu temsili, en eski denizde yüzen değişik türde timsahlarla simgeliyorlardı. Bu timsah, daha sonra, bereket tanrısı olacaktır. Su, bir balıkla, elbette köpekbalığıyla simgelenmişti ve arkeolojik kazılarda hakiki köpekbalığı dişlerinin bulunmuş olması, bu tanrının kurban törenlerinin bir parçası olduğunu gösteriyor gibidir. Ölmeklerin kısıtlı ve hayvan-biçimli panteonunun üçüncü kutsal hayvanı yılan, egemen sınıflann sembolüydü.

Dolayısıyla Olmeklerin kanlı törenleri olduğu sanılmaktadır.[5] Yaşamın geçici doğası hakkında kaba 9ir felsefeye sahip oldukları da ileri sürülebilir: Krallan öldüğünde, tebaları onların hükümranlığına

---

5 Grove, Tlıe Olrnec *Legacy,* a.g.e.; R.A. joyce, R. Edging, K. Lorenz ve S.D. G lespie, Olıuec Bioodlettiug: aıı *Iconographic Study, Sixth Palenque Rouud Ta* Univetsity of Oklahoma Press, 1986.

bağlı olan heykelleri törensel olarak parçalıyorlar ve La Venta'da, San Lo renzo'da ve Tres Zapotes'de bulunan anıtsal başlarını yeniden yontmak için gövdelerinin anıtsal heykellerini yeniden yapıyorlardı.[6] Bunların olası iblisleri hakkında hiçbir şey bilinmemektedir; en fazla, kurban törenlerinin tanrıların öfkesini yatıştırmak amacına yönelik olduğu ve bu tanrıların hem iyiliğe hem de Kötülüğe yatkın iki yanlı tanrılar olduğunu düşünebiliriz.

ölmeklerin nereden geldiklerini bilmediğimiz gibi nasıl yok old ukla rını da bilmiyoruz. lö IV. yüzyıla doğru aniden ortadan yok olmuşlardır. Onların ardından, etkisi bütün Orta Amerika'ya uzanan. Veracnız'daki Totonaklar ve Oaxaca'daki Zapotek'ler gibi komşu hakları ele geçiren müthiş site-devlet olan Teotihuacan uygarlığı gelmiştir. Teotihuacan, Meksika kültürünün beşiğiydi. Ancak hakkında pek bir şey bilinmemektedir, çünkü Teotihuacan yazısından örneğe sahip değiliz. Kesinlikle bir yazısı vardı, "fakat kullanılan kağıt ya. da deri, resimli ya da diğer belgeler zaman içinde yok olmuştur."[7] Yine de sanat eserleri dünya görüşlerini ana hatlarıyla belirtmektedir: Teotihuacan'ın Tetitla bölgesinde bulunmuş olan "Yeryüzü Cenneti" adlı heskoda, ruhlara benzeyen yaratıklar kelebeklerle dans etmektedir: Bu kültürün insanlarını ölümün pek korkutmadığını gösteren, öte d ünyaya ilişkin düşsel güzellikle görüntü. Çıkan sonuç: İnsan yaşamını pek değerli görmüyorlardı; insan kurban etmeler Teotihuacan'da kuraldı; kurbanın bedeninden kalbi çıkarılıyor ve büyük bir olasılıkla bir bereket, yağm u r ya da benzer bir tanrıya sunuluyordu. Sabah yıldızıyla simgelenen ve Kuetzalkoatl'm habercisi olan başka bir tanrı. kanlı kurbanları reddetmiş ve sadece çiçekler ve meyveler kabul etmiştir. Ama bu barışçı görüntü pek evrensel değildir, çünkü Guatemala Pi-

---

[6] J.lW. Porter, Olmec Colosscıl *heads* ns recarved *thrones, Anthropology mid A*
lic, s. 17-18, 23-29, 1989.

[7] Burlancl, Lcs Peuples du Soleil, a.g.e.

pillerinde ona insan kalbi kurban edilmektedir.

Teotihuacan dininin bir lyilik'le bir Kötülük arasında –iyilik yapan bir Tanrı'yla onun karşıtı bir Şeytan– ikiye bölündüğü düşünülmek istenmiştir. Gerçekten de burada iktidar askeri bir teokrasinin yönetimindeydi. Bu yönetimin şemas'ı, Dumėzil'in savaşçı–rahip–çiftçi üçlemesini bozar: "Teotihuacan tanrılan tarım tanrılarıydı, fakat silah taşıyorlardı ve kimi zaman savaşçı havaları vardı... . Din adamlan hiy e ra rşisi aslında askeri bir hiyerarşiydi. "ı Ne varki, bu hiye rarşi de, insanın ancak kurbanlar yardımıyla kendi yararına etkileyebileceği tanrıların ikili karakteri kavramına dayanıyor gibiydi. Diğer birçok uygarlıkta, özell ikle Hint'te., gördüğümüz gib i aynı tanrı, mutlu ya da mutsuz olmasına bağlı ola rak iyi ya da köt ü olabiliyordu.

Olmek uygarlığı gib i Teotihuacan da IS VI. y üzyılda, nedeni tam olarak bilinmeden aniden yol< oldu. Varsayımlardan biri, Teotihuacan'ın, ticaret yollarını kesmiş olan köleleri Pipil ya da Totonak kabilelerinin isyanın ın ardından yok olduğudur. Fakat bu, tarihsel temeli olmayan bir varsayımdır. Günümüzde Colomb–öncesi uygarlıkların tarihi, dinleri hakkında bildiğimiz şeyler gibi eksiktir.

Maya uygarlığı da kendinden öncekiler gib i aniden ortaya çıktı. Bu uygarlığın klas ik dönemi hakkında Soustelle, "öyle ani [gib id ir kil bir tür kendiliğinden kuşağa, ex *nihilo* yaratılışa inanası geliyor insanın,"[0] diye yazar. Uzman, bunun bir görüş yanılgısı olduğunu belirtir: Mayalar konusunda, gerçekten de, Ölmekler ve Teotihuacan konusunda sahip old uğumuzdan kesinlikle çok daha fazla b ilgiye sahibizdir. Ölmeklerin bulunduğu bölgede Maya–öncesi bir topluluğun bulunduğunu, Ölmekler geldiğinde bunun iki gruba bölündüğünü, gruplardan birin in k uzeye, diğerinin güneye doğru gittiğini ve güne-

---

[8] A.g.e.

9 jacques Soustelle, Les Mayas, Flammarion, 1982. Ünlü Meksika uzmanı.

ye giden gr ub un M ayaların kökenini oluşt urduğu n u bilmekteyiz. Mayabr gökten aniden düşmemişlerdir.

Mayaların dinlerini çözümlemek için, onlardan önceki uygarlıklar hakkında olduğumuzdan daha donanımlı olmamızı sağlayan Maya ann, heykel, fresko. nesne ve elyazmaları vardır.[40] Chumayel'li *Chtlam Balam'm* ya da "Jaguar Peygamber"in Kitabı, dört ağaç yardımıyla gök kubbeyi taşıdıkları düşünülen ikincil tanrılar olan *Bacab'lann Dinısel Törenleri* ve özellikle, Soustelle'in "dünya dinsel edebiyatının zirvelerinden biri" olarak nitelediği Popol Vuh; İspanyolların fethinden kısa süre sonra kaleme alman bu eserler bize oldukça bilgi sunmaktadır. Ancak, "daha donanım lı " olmamız, Maya dininin tutarlı bir tarihini çıkarabileceğimiz anlamına gelmez: Bunun nedeni, öncelikle, Mayaların çöküşüne ta rihlenen eldeki belgelerin önceki yüzyıllar hakkında bilgi vermemesidir. Diğer neden, Avrupa etkisinin bu yazıh metinleri –bunların Latince olduğunu unutmamak gerekir– değiştirip değiştirmediği sorusudur. Bir d i ğe r neden, kendileriyle birlikte Mayalara yabancı Lannlar ge t irmiş ya da Maya tannlarmın adlarını değişi irmiş olan, özellikle Toltek Meksikalllarının istilasına bağlı olarak Mayalar üzerindeki yabanc ı etkisinin açık işaretlerinin bulunmasıdır. Örneğin yağmur tanrısı Chac'ın yerine tanrı Metzaboc geçmiştir. Maya d i n in in Toltekli işgalcilerin dininin etkisiyle derinlemesine değip değişmediği bilinmemektedir. Aslında, Maya uygarlığında daha geç bir aşama olan Yucatan'daki Maya dinini bilmekteyiz.

Yine de Mayalar hakkında, uygarlıklarının Colomb-öncesi uygarlıklar arasında en parlağı, en zengini olduğunu kavrayacak kadar bilgiye sahibiz. *Encyclopaedia* Univcrsaiis'deki "Maya" maddesinin girişinde, "modern bir antropoloji uzmanının 'yeni dünyanın Yunanları' dediği Mayalar. .. çok önemli bir entelektüel ve sanatsal düzeye eriş-

[40] O A.g.e.

mişlerdir," diye yazar. Ne yazık ki, bu gerçek, ahın ve kibir sarhoşu Hıristiyan Avrupa, bu uygarlığı yağmaladıktan ve sanki şeytansı, "barbar" olarak nitelenen anıt ve sanat eserlerini kapışmak için orman yasalarını uyguladıktan sonra, yani Amerika'nın Colomb tarafından keşfinden dört yüzyd sonra anlaşılmıştır. Maya uygarlığı, XIX. yüzyılda, Amerikalı diplomat John L Stephens, Meksika ve Guatemala'daki keşiflerinin açıklamalı hikâyesini yayımlayınca gerçekten keşfedildi. Geniş bir dikme taş üzerinde hoş yüzlü bir delikanlının, tanrı Kuetzalkoatl'ın simgesi olan yaşam k uş un un üstüne konmuş haçı, içe- doğuş gibi, sonsuza dek seyre daldığı Palenque mahzeninden, Copan'daki taşkın ve barok, yontulmuş kütlelere varıncaya kadar, Avrupallların gelişinden önceki Amerikan imgeleminin engin zenginliği karşısında büyülenilmiştir. Haç elbette düşler içinde bırakmıştır. Bunun ne olduğu ilerde görülecektir.

Fakat bu arada o kadar çok veri kaybolmuştur ki!

Ne var ki, geçmişin tarım uygarlıklarında olduğu gibi, panteonda egemen olan üç tanrının üçünün de görünümü bereket taımsı gibidir: Bunlar, Güneş tanrısı Kinich Ahau ("Efendi Kinich"), yağmur tanrısı Chac vĞ mısırdır. Bunları, dokuz yeraltı ve karanlıklar tanrısı izler - çünkü ölüler ülkesi vardır- ve onüç de gün tanrısı gelir ^ünkü yeryüzünün üstünde duran gökler vardır. Ilk dokuz tamıyı ölüm tanrısı Cizin yönetir. Cizin, bölgede sık görülen depremlerin ve salgın hastalıkların tanrısıdır. tkinci grup tamıyı "Iguana'nın Evi," evrenin yaratıcısı, "dişleri dökülmüş ve yüzü kırışmış," Güneş'le özdeşleşen "büyük tann" Itzamma yönetir." Dokumacıların efendisi Ix Chebel Yax'ın eşi olan bu Itzamma, öteki tanrılar olmasaydı tektanncılıga doğru bir sapınayı belinebilecek olan "Bir-Tanrı," Hunab Ku biçimin-

[11] A.g.e. Maya panteonu hakkındaki bilgilerimiz Dresde Kodeksi'nden kaynaklanır. Teolojiyi ele alan ve bilgi bakımından zengin olması gereken Paris'teki Peresianus Kodeksi, sonuçlar çıkarmaya elvenneyecek kadar eksiktir.

de Y ucatan Mayalarında ortaya çıkacaktır. Bütün la nnla r hem tek hem de –dört yöne uygun olarak– dört katlı gibidir, bunlar hem iyilik hem de kötülük yapan tanrılardır.[12]

Bu son nokta, esas olarak, Cizin'i Şeytan'ın habercisi ola rak gören tüm yorumları ortadan kaldırır. Etleri dökülmüş, iskelet gibi bir kişi olara k temsil edilen Ölüm tanrısına, y ine kötülük yapan bir türdeşi olan "Ölüm Efendi," Yum Cimil –Vodu mitolojisinde,[13] can çekişen hasta peşinde köy köy dolaşan kötücül Baron Cumartesi'nin uzaktan habercisi– eşlik eder ya da onunla özdeştir. Bu arada belirtelim ki, mit, Pasifik'teki Trobriancl'ların mitiyle şaşırtıcı bir benzerlik gösterir.[14]

Ancak öze ll i kle şunu unutmamak gerekir: Mayalara göre Kötülük, düny anı n başka birçok dininde, örneğin Veclacılıkta olduğu gib i sadece çift karakterli tanrıların öfkesinden değil, Yum Cimil gibi gerçekten kötücül tanrılardan kaynaklanır. Kuşkusuz, Cizin bir tür şeytan değildir, çünkü tam bir tanrıdır. Insanlara karşı kötü davrandığı kesindir, fakat yaratıcı Itzamma'nm karşiü hiç değildir. Bizim Şeytan'ımızın Maya dinindeki taslağıdır: Hakiki bir tanrı olmasına rağmen, Hıristiyan şeytanı gibi cehennemde, yani yeraltında kalır ve esas olarak kötüdür. Bizim Şeytan'ın ge rçekten kardeşi olması için eksik olan şey, Şeytan'ı niteleyen isyankar ruhun onda olmamasıdır. O aslında, Zerdüşt dinindeki Alıriman'ın ve Mezopotamya cinlerinin ak–

---

[12] "Mayan Religion," Eıicyclo^jcıedia B?i(wıniOT, l 980.

[13] Bilindiği gibi Afrika kökenli olan birçok Vodu mitinin, İspanyol işgali sırasında.hâlâ mevcut olan Karaip milleriyle, Karaip'lerin kökü kazınırken kanşmış olması nıümkünclür. 1493 yılında Colomb'un "Hint toprakları"na doğru yaptığı ikinci yolculuğa katılan keşiş Ramon Pañe'nin "Yerlilerin Eski Ta rihiyle îlişki"si bu dununa ianıklık eder. Eski Hispaniola, bugünkü Haiti üzerine olan bu rapor 157 l yılında Venedik'te yayınlanmıştır ve Fransızcası ilk kez Andre Ughetıo'rnın çevirisinde yer alır: Edition La Difference, Les Voies du Sud koleksiyonu, 1992.

[14] Bkz. s. 31

rabasıdır, fakat bunların gözü dönmüş stat üs üne erişmemiştir. Her durumda, Yucatan'daki bu Maya krallığı diktatörlüğünden kovulmuş değildir. İki okyanus arasında tecrit olmuş olan, gerçek kültürel ilişkileri olmayan Maya rahipleri Şeytan'ı kavramlaştırmamışlarsa da kavramlaştırmaya yakındı lar

Çünkü Maya toplumunun yapısı, tıpkı eski Iran ve Mezopotamya toplumu gibi aristokratiktir. Aynı zamanda teokratiktir, çünkü bu toplumu yönetenler rahipler ve rahip-krallardır ve bin yılına doğru, köy lü isyanlarının ardından Maya toplumunun ilk çöküşüne yol açan bunlardır. Köhnemiş din adamları, Maya imparatorluğunu altüst eden bu "köylü isyanları"na direnecek durumda değillerdi; Maya uygarlığının en parlak dönemi olan klasik denen dönem böylece son bulur; Uxmal ve Chichen-ltza gibi görkemli şehirler terk edilir. Yine de isyancılar bağımsızlık kazanamadılar, çünkü yaba ncı bir kabile olan Itzalar Mayalara yeni bir askeri tiranlık ve insan kurban etme geleneği d ayatt ılar.'^

Colomb-öncesi Amerika'da askeri ve dinsel kastların yönetimindeki tiranla rın bu sürekliliği orta Amerika dinlerinin en korkunç yüzlerinden birini açıklar: Sadece insan kurban etme değil, aynı zamanda Amerika yerlilerinin içinde yaşadıkları sonsuz ve boğucu suçluluk duygusu. Gerçekten de Mayalardaki kefaret törenlerinin önemi ve aşırılıklan insanı etkiler. Soustelle bir heykelde gördüğü salıneyi aktarır: Bir kadın bir rahibin önünde diz çökmüştür, rahip tüylerden ol uşan bir bayrak sallar, kadının dilini dikenlerle dolu bir iple delmektedir. insanlar sadece dillerini değil, kulaklarını ve baldırlarını da kesiyorlardı . "Cin" kovmanın hedeflendiği bu törenler Mezopotamya'daki elinin emrettiklerini hatırlatır. Bu da şaşırtıcı değildir, çünkü Meksika

[15]ltzalar da, kuşkusuz Ona Amerika'daki verimlilik kültlerinden kaynaklanan fallik kültler ve erotik törenler getiımişlerclir. ("Mayan Religion," Encyclopac dia Briicımıiai, a.g.e.)

loplumlan da birer tiranlıklı.

Mayalarda insan kıırban etmeler, örneğin Ölmeklerden daha az rastlanır gözükse de, hiç yok değildir. Jaguarlar Tapınağı'ndakiler ve Savaşçılar Tapınağı'ndakiler gibi sayısız alçak-kabartma ve fresko, onların gelenekleri hakkında kuşku bırakmaz: Elleri .kollan görevliler tarafından tutulan, sunağa bağlı insanlar, öte yanda rahip elindeki bıçağı sallamaktadır, bu bıçakla göğüslerini açacak, kalplerini çıkaracaktır. Tüm bunlar, Mayaların bu tür katliamın büyük yandaşı Aztek-lere imrenecekleri bir şey olmadığını gösterir. Oysa herhangi bir kimse için kendini sakatlamaya ya da kurban etmeye itaat etmek mümkün degildi.

Domuzlar gibi parçalanmış, sakatlanmış kanlı bedenleri ve etleri sık aralıklarla seyreden toplulukların ruh halinin nasıl olduğunu insan kendine sorabilir. XX. yüzyılın Batılı insanı olarak, onların merhamet yetenekleri hakkında kuşku duymaya hakkımız vardır. Fakat bu, Maya kültürünün yaşam ı küçümsemesini küçümsemektir. Bu kültür, imihar edenlere mutlu bir sonsuzluk vaat eder ve hatta onlara, gö zleri kapalı, cısılmış biri olarak temsil edilen bir tanrıça adamıştır. Ölüm hiçbir şeydir, yaşam da. Burada, bizim "olağanüstü" XX. yüzyılımızın bazı politik rejimlerinin te mel nihilizmini uğursuzca hatırlatan bir' yazgıcılık vardır: Müteveffa Stalinci SSCB'nin onaltı milyon ölüsü, llL Reich'ın altı milyon ölüsü, Kızıl Khmerlerin iki milyon, otomobilin keş fi nden bu yana trafik kazalannın on milyon ölüsü.

Mezopotamya'da olduğu gibi, dinsel dehşetten kurtulmak pek mümkün değildi. Maya toplumu, gerçekten de, çok katı, tamamen hiy e ra rşik biçimde yapılanmıştı ve orada yaşam, toplumsal merdivenin en tepesinden en altına kadar kesin kuralların buyruğu altındayd ı. Örneğin askeri operasyonlarla görevli başkomutan, der Soustelle, "tabul a rcl a n örülü bir ağla çevriliydi: Üç yıl için seçilen komutan, bu süre içerisinde bir kadınla birlikte olamaz, et yiyemez, sarhoş olamazdı.

Mısır dışında, ancak balık ve iguana yiyebilirdi. Kullandığı kap kacak evdeki diğer eşyalardan ayrıydı...[15] Neredeyse bir rahip gibi! Tapınakların ve dinsel törenlerin sayısından tahmin edilebileceği gibi, çok kalabalık bir sınıfa dağılmış papazlık babadan oğula geçiyordu. Yani, Maya toplumu çok güçlü biçimde otoriterdi ve bütün otoriter ve dahası askeri toplamlarda olduğu gibi Kötülük mitleri ve kötülüğü pişmanlık yoluyla yenme gerekliliği söz kon usuydu.

Bu toplulukların Hıristiyanlığı görece kolay benimsemeleri daha iyi anlaşılır. Isa'yı Güneş-Tanrı Kuetzalkoatl ya da Kukulcan'la ve Bakire Meryem'i Ay'la özdeşleştirdiler ve Haç'ı da yararlı yağmurların simgesi yaptılar. Günahı biliyorlardı! Pişmanlığı da![17]

Dahası, Kuetzalkoatl vardı. Garip kişilik! Önce onu yerli yerine oturtalım.

Ispanyollar Colomb'un izinden gittiklerinde sadece Maya dinini keşfetmekle kalmadılar, sonraki uygarlıkların dinleriyle de ka rşılaş 1, -lar. Aynı Meksika tablosunda belirsiz bir dönemde, kökenleri yine bilinmeyen, önemli kültürler meydana getirmiş iki to pl ul uk ortaya çıktı: Tokekler ve Aztekler. Toltekler VIII. yüzyıla doğru ortaya çıkmış olmalıdır; büyük bir olasılık; ya öncesi? Bilinmiyor. Tolteklerin dinlerinin kaynaklarını bilmiyoruz. Bir krallık kurmadan önce göçebe old ukları varsayılmıştır. Ancak b u açıklama ona Amerika uzmanlar ı-nı b ü t ün üyle tatmin etmez kuşkusuz.

Bununla bi rlikte bize bu VllI. yüzyıl tarihi kalmıştır. Bu tarihi nereden biliyoruz? Tarihin, bir mitin ironisinden, astronominin zaman içine yerleştirmeye olanak tanıd ı ğı bir mitten. Bu, dünyanm yaratılışı epizodudur. Ölmeklerin "vejetaryen" tanrısı Kuetzalkoatl, yani ünlü Tüylü Yılan, Toltek krallannın hanedanını kurmak için ye ryüzünde

---

[15]Osoustelle, *Les Maya* s, a.g.e.

[17]"Mayan Religion," *Encydopaedia Btitaıınica,* a.g.e.

ortaya çıkmıştır. Çünkü. krallar için, tanrısal bir köken bulmak tuhaf bir ev rense l meraku. Kuetzalkoaıl yakışıklı bir delikanlıydı, Tollan kralıydı, insan kurban etmeyi yasaklayan iyiliksever bir tanrıydı. Devasa bir penisi olan Kuetzalkoatl, aynı zamanda tanrıça olan bir prensese ˜aşıktı, bu prenses ona canlılık veriyordu; ve Kuetzalkoatl, belki "pülk" belki de "peyolt" gibi bir uyuşturucu kullandığından cinsel organını ve prensesi kötüye kullanır. Aklı başına gelince, yaptığının farkına varır, pişman olur ve yılan derilerinden bir salla denize açılır. Güneş, salı yakar ve Kuetzalkoatl'ın kalbi gökyüzüne çıkıp orada bizim Venüs diye adlandırdığımız gezegen halini alu. Milin bir başka çeşitlemesinde, deniz kıyısına varan Kuetzalkoatl bir odun yığınının üstüne çıkar ve orada kendini yakar ve kalbi bu şekilde gökyüzüne yükselir. Bu olay, bir güneş tutulmasıyla aynı zamanda meydana gelir.[11] Güneş luıulmaları, zaman ı saplanabilecek olaylardandır.

Dahası, modern tarihçiler burada özellikle ilginç bir işaret görürle r: Venüs'ün yükselişiyle güneş tutulmasının eşzamanlılığı. Bu olay çok enderclir. Ingiliz gözlemci Hurstmonceux olayın 16 Temmuz 790'cla meydana geldiğini ortaya çıkardı.[19] Demek ki, Toltek hanedanı o gün kurulmuşLu. Yaşam Soluğu da, Rüzgâr Tanrısı da denen Sabah Yıldızı'nın yeıyüzünden görüldüğü gün o gündür.

''^Kueizallcoall nıiii ile Herakles miti arasındaki olağanüstü benzerlik üzerinde durınaınak olmaz. Kuetzalkoatl da Herakles gibi cehenneme inmiştir, onun da yanında ikiz kardeşi Xolotl vardır, gönü llü olarak odun yığınına çıkmış ve yine lleraldes gibi ţ'ökyüzüne yükselmiş ve adını göksel bir cisme vermiştir: Kıieızalkoıitl Venüs'e, Herakles kendi adını taşıyan takımyıldıza. Herakles adının etimolojisine göre bu adın "büyük penisi olan kimse" anlamına geldiği, Km:izalkoatl'ın durumunun da böyle olduğu görülecektir. Özel durum, Kueizalkoail'ın saknlh tasvir edilmiş olmasıdır. Bu duıum, Toltek ve Aztek dininde tek olmasa da tamamen istisnaidir. Bilindiği gibi, Akdeniz'de Herakles'in bazı özellikleıi ve maceraları, özellikle istisnai gücü ve cehenneme inişi, sayısız Hıristiyan merkezde Isa'ya atledilmiştir. Fakat Kuetzalkoatl kişiliğinin olası başka kökenleri daha ilerde (42. not) görülecektir.

'^Bmbnd, Les Peuplcs du Soleü. a.g.e.

Gördüğümüz gibi bu tanrı, soluksuz kalmış göğüslerden kanlar içindeki kalplerin sökülüp çıkarıldığını görmekten bıkmış etnolog ya da tarihçileri bilinçsizce harekete geçiren barış isteğini tatmin etmiştir. Çünkü Kuetzalkoatl, yukarda söylediğimiz gibi, bu korkunç şeylerden tiksinir, 2° Ilginç olan şey, Tolteklerin Kuetzalkoatl kişiliğini Azteklere bırakmış olduğudur. Kuetzalkoatl'ın amansız bir düşmam vardı: Tezkatlipoka.

Tezkatlipoka'nın hikaÿesi Kuetzalkoatl'ınkiyle şaşırtıcı benzerlikler taşır: O da yakışıklı bir gençtir (şu farkla ki, tek ayağı nı bir timsah yemiş, yerine obsidiyen bir ayna' konmuştu), Kuetzalkoatl gibi onun da güzel bir penisi vardı. Tolla n pazarında çırılçıplak do laşıyo r- du (efsane ise, tuhaf biçimde, Huaxtek taciri kılığında, der) ve Toltek'in başkenti Tollan'm prensesi, penisini gör ünce aşık olur; hasta düşer ve bu yakışıklı gençle evlenmek için babasından izin alır. Bir başka çeşitlemede Tezkatlipoka, Tollan kralını pül/z ile sarhoş eder ve kızım baştan çıkarır. Sonuçta, ondan bir oğlu olur. Çocuk, büyülü bir gün olan Dokuz RüzgÃarlar günü doğar. Tezkatlipoka bir Tollan prensinin babası olduktan sonra Toltek k ra Ilığına nifak tohumları eker, öyle ki Kuetzalkoatl orada kalmayı reddeder ve Tollan'ı terk eder. Tezkatlipoka insan kurban etmeyi yeniden uygulatır. Tezkatlipoka'ya adanmış büyük bayram sırasında onun onuruna genç. yakışıklı bir delikanlı, kalbi sökülüp alınarak kurban edilir.

Gerçekten de, Tezkatlipoka, Kuetzalkoatl'ın olumsuz yansısıdır:

ı°Bu arada şunu belirtmek yerinde olur ki, yanlış bilgilenmiş oldukları kadar yanlış da esinlenmiş ve Ispanyol fethinin va^ışiliklerini meşnılaştımiayı uman zihinlerin yaydığı efsaneyle bunu noktalamak yerinde olur. Bu efsaneye göre Aztekler düzenli olarak katliam yapıyorlardı ve yaklaşık yirmibin kişiyi -niçin her pazar olmasın?- katleimişlerdi. Oysa bu dönemde tek bir katliam olmuştur, o da 1479 ya da 1480 yılında Aztek kralı Ahuitzotl'un tutsaklarının katledilmesidir. Bu katliam Meksika topluluğunun dehşetine ve Tezcoco senyörü Nezahualpilli'nin protestolanna yol açtı. (Burland, Les Pcuples du Soleil, s. 87)

Her i k i s i de, büyük penisleriyle, genç ve yakışıklıdır. He r ikisi de prensesleri baştan çıkarırbr. Biri insan k urban etmeye karşıdır, diğeri bund.an yanadır. Biri iyilik yapar, diğeri kötülük. Tezkatlipoka, bir anlamda, tanrı Kuetzalkoatl'ın "Şeytansıdır.

Gerçekte, buradaki ikilik, iyilik ile Kötülük arasındaki dinsel karşjtlıluan çok başka bir simgeselliği temsil eder. Kuetzalkoatl, en azından "vejetaryen" yorumunda, dinin tarımsal tannlara dayandığı Teotihuacan uygarlığının tartışmasız tannsıydı.[21] Bu tanrılar da, Kuetzalkoatl gibi, insan kanı "istememiş" gözü kür. Daha sonra, VIII. yüzyılda, Kuetzalkoatl'ın Tollek krallık hanedanını kurmasından kısa süre önce, Teotihuacan gücünü kaybetti. Dini de yok oldu, çünkü din yaşamında yabancı bir tanrı olan Xipe Totec'in ortaya çıktığı görüldü, ona insan kurban ediliyord u. Kuetzalkoatl panteondan yok olmadı; fakat. yeni bir rakibi ortaya çıktı. IX. yüzyılda, savaşçı bir halk olan Toltekler bölgeyi ele geçirdiler, yeni bir başkent olan ToHan'ı kurdular ve kendileriyle birlikte Yıldızlı Gece tanrısı Tezkatlipoka'yı getirdiler. Tüm bu yüzyıl boy unca, Toltek imparatorluğunun dini Kuetzalkoatl ile Te.zkatlipoka arasındaki nüfuz savaşıyla bölündü. Kuetzalkoatl sonunda üstünlüğünü bu şekilde kaybetti ve Tollan'ı terk etti.[22] Dinsel mit, gerçek tarihsel olayların sadık bir yansısıdır; bunun daha

---

1 Palenque gibi bazı Maya merkezlerinde de, başka lanm tannlarının yanı sıra, mısır bitkisinin üsluplaştırılmasından türeyen yapraklı haç biçimindeki bir mısır tanrısına tapılıyordu. Yine de, Kuetzalkoatl'm "vejetaryen" karakterinin, bu tanıya tapınan bütün Amerika yerlilerinin merkezlerinde saygı gördüğü ve dahası tarım ta nrıla nna tapınmanın insan kurban etmeyi yasakladığı sonucu çıkaımakum sakınmak gerekir. Jensen, "kanlı kurban etmeler ta rımcı halkiann özelliğidir," eler (^XX).

22"Aztec Religion," Eıicyclopaedia Biiiaıiiiccı, 1980. Tezkatlipoka'yı Hıristiyan Şeytan'ıyla özdeşleştirmeye yönelik Katolik misyonerierin çabalarına rağmen, Yeni Ispanya yerlilerinin bu "kaplama"yı reddettiklerini belinmek gerekir. Bu nokta, aşağıdaki incelemede bol aynnnyla ele alınmıştır: Serge Gruzinski, Anloinette Molinié-Fioravzuti, Cannen Salazar ve jean-Michel Sallman, Visions indieımes, visioıs boroqi(es, P.U.F., 1992.

çarpıcı bir örneği bulunamaz. Mitin etik bir içeriği yoktur. Kuetzalkoatl iyilik değildir, Tezkatlipoka da Kötülük değildir. Bunlar, farklı kültürlerden doğmuş karşıt mitlerin simgeleridir. Bu durum nasıl anlaşılmalıdır?

Colomb-öncesi bütün toplumlar gibi, Toltekler ve ardından gelen Aztekler de savaşçıydılar. Savaş, hayatta kalmanın olmazsa olmaz koşuluydu ve askeri zaferi sağlayan tannlar kurbanların kanım istiyorlardı. Kuetzalkoatl'ın zaferi önce Xipe Totec'in, sonra da Tezkatlipoka 'nı n yenilgisi demekti. Oysa bu düşünülecek bir şey değildi. Sadece kanlı insan kurban etmeler rakip ya da komşu kabileleri korkuuıyordu. Sunakları İnsan kurban ederek besleyecek savaşlar olmadığında Toltekler bir "Çiçekler Savaşı"nı kutluyorlardı. Bu isim aldatıcıdır, çünkü yapılan türnuvalar sonunda yenilenler öldürülüyordu. l 440 yılında ünlü Aztek imparatoru Mantezuma bu geleneği canlandırmıştır. Savaşlar için "esas" olarak kabul eden insan kurban etmeyi redclen Kuetzalkoatl'ın garipliği buradan kaynaklanır.

Toplumsal ve politik kısıtlamaların maskesi olan bu dinsel gelenek Tezkatlipoka'nırı zaferinde bir kez daha gö rül ür. Daha güneyde de durum aynıdır. Peki ya Kuetzalkoatl'ın durumunda? Kuetzalkoatl'ın sonuçta bir Avrupalı, hatta Hıristiyan bir Avrupalı olup olmadığını insanın kendine sorması için yeterli nedenler olduğu ilerde görülecektir. Çünkü o, Amerika yerlilerinin tarihinin bizim için karanlık olan geri kalan kısmını örten sis perdelerinin ortasında yeniden karşımıza çıkacaktır.

Kuzey ve Güney Amerika'nın dev karınlarım birleştiren bir tür incebağırsak olan Orta Amerika uygarlıkları hakkında bildiklerimiz, Meksika hakkında bildiğimizden daha fazla değildir. Modern politikanın bir dizi devlete böldüğü Guatemala, Honduras, Belize, Nikaragua, Costa.Rica ve Panama, Kuzeyli g ringoların haksız müdahalelerine içten iÇe başkaldıran, birbirlerinden yapay olarak ayrılmış bu Ona

Amerika, sonuçta tanımlanamayacak kadar eski bir tarihe sahiptir. Bugün bildiğimiz kadarıyla, lÖ birinci bin yıldan itibaren, kimileri kuzeye kimileri güneye doğr u giden, yolda b irbirle rine rastlayan, kuşkusuz her buldukları fırsatta birbirlerini boğazlayan, sonra tecavüzler ve barışçıl düğünlerle genlerini birleştiren, bir süre barış yapan, daha sonra tekrar savaşa tutuşan ve bunları Avrupalılar gelinceye kadar aralıksız sürdüren toplulukların ta rihidir bu. Avrupalı arkeo loğun çözebildiği tek gündelik şey, mısır, altın ve özellikle bıktıracak kadar altındı. En fazla bilinen şey, örneğin Kolombiya'daki bir kabile olan Chibcha'ların, bir zamanlar, daha Kolombiya'ya Kolombiya denmezken, bölgede be ll i bir hegemonya kurmayı denedikleridir. Bu hegemonya kısa süreli ol muştur.

Sayısız zevkten, mütevazı başanlardan, safdil ya da çılgınca düşlerden, gündelik yaşamlardan, katliamlardan bize pek bir şey kalmamıştır.

ColombWm yan ındakilerin tan ıklığına göre –bu, tabii ki gecikmiş, ancak kimi bilgiler sunan tek tanıklıktı– bu insanların •çıplak yaşadıklarını, kadınların büyük şenlikler sırasında pübislerinin üzerinde yeşil bir taş taşıdıklarını, sonra birliklerini okşadıklannı bilmekteyiz.[23] Bu halkiara ve onların kült ü derini ye niden inşa etmeye çabalayan çağdaş bilginle,re borçlu olduğumuz derin saygıyla, bunlar sıradan egzotik, pitoresk o la ra k tanımlanabilir.

Güney Amerika'daki en büyük uygarlık olan Inka uygarlığının görüldüğü Meksika'nın güneyindeki, özellikle Peru'daki . din hakkında sanatsal tasvirlerden başka bir şey bilmemekteyiz: Jaguar, timsah, maymun kafalı tanrılar. Elbette ilkel tanrılardır bunlar. Bunlara da insan kurban ediliyordu mutlaka; kimileri kanli kimileri kansız. Chibcha'lar, kurba nla rın ı kanlı biçimde kurban etmediklerinde güne–

23lWurland, Lcs Pcuples du Solei/, a.g.e.

şin altında, açlıktan, susuzluktan ölmeye bırakıyoriardı. Çünkü onların tanrıları da çift ka rakterl i gibiydi ve O İmekler, Maya la r, Aztekler ve birçok uygarlık gibi Inkalar da bu tanrıları, memnun edildiklerinde iyilik yapabilen, aksi takdirde kötülük yapabilen tanrılar olarak tasvir ediyorlardı. Güneşin altında ölmeye terk edilen zavallılar tanrıların köpekleriydi.[14] Bu açıdan, 1200 yılına doğru Mochica'lara ve Chimu'lara boyun eğdiren Kuzey halkı İnkalar da farklı değille rd i r.

Yüzyıllar boyunca tasvir ettiğim iz haliyle Şeytan, belirli bir tanrıda temsil edilmeye ihtiyaç duyrnuyordu: Bütün tanrılarda mevcuttu, yani her yerdeydi. Bu tasım yoluyla, hiçbir yerde olduğunu söylemek değildir: Diğer birçok ilkel dinde olduğu gibi, Buda'ya ve Lao-tzu'ya kadar her yerde ortaya çıkabilirdi. Ünlü bir Aztek deyişi, " Inanmıyo - ruz, korkuyoruz!" diyordu. Kierkegaard'a da atfedilebilecek bu deyiş tüm Colomb-öncesi Amerika'ya atfedilebilir. Amerika yerlilerinin diğer uygarlıkları gibi Inka yerlileri de jaguar tanrıya kutsal -huaca- olduğu için değil, ondan korktukları için saygı gösteriyorlardı. [15] MeksikalIlarda olduğu gibi İnkalarda da korku ve titreme! Tıpkı Mezopotamyalılar gib i!

Yine de bu kapalı teolojik ve toplumsal sistemin parçalanışı, Peru'daki tnka döneminde meydana gelecektir. Altın delisi ve gözü dönmüş bir Ispanyol serüvencisi, günümüzde "paralı asker" denenlerden Francisco Pizarro'nun, korkulanndan donlanna işeyen yüzaltmış maceraperestin başında, bir taşra şehri olan Cajamarca'nın meydanında, seksenbin kişilik o rd usuyla Cuzco yolunda konaklamış imparator

---

[H]Victor von Hagen, The Desert *Kiıgdoms oj* Peru, Weidenfeld&Nicolson, Londra, 1964. Fransızca çevirisinin adı, l;ıha!ardnıı *önce* Penı'dur, Eclitions France-Empire, 1979. Bu önemli incelemede Von Hagen, Yunan tanrılanyla dostça geçinen yandaşlarını "dikey tannlar"la, yani proletaryanın dogal aşağılanma -eğilimini kurban eden erişilmez tannlarla karşı karşıya getiriyordu.

25"1nca Religion," *EıWcydopaedia* Bıitamıica, 1980.

Atahualpa'nın bulunduğu sayvana doğru ilerleyişi, Kasım l532'de meydana gelen ve İnka din adamlannın öngördükleri Beşinci Felaket'le son buldu. Dominiken rahibi Vicente de Valverde Inka'ya bir din kitabı uzaUı; Inka kitabın dokusuna hayran kaldı, ama Inkalar okuma bilmiyorlardı (yazıları yoktu, onlar hakkında pek az şey bilmemizin nedeni ele budur).[26] Atahualpa kitabı yere attı. Bunun üze rine Pizarro'mın s uçortağı Dominiken rahibi uludu: "Haydi Hıristiyanlar! Tann'nın kitabını yere atan bu düşman köpeklere saldırın!" Bir top güllesi fırlatıldı ve Atahualpa'nın ordusu şaşkınlıktan dona kaldı. Katliam başladı. İki saat içinde altı yedi bin silahsız lnka öldürüldü ve Atahualpa esir alındı. Ertesi yılın 26 Temmuz'unda, o zamanlar Ispanya'da uygulanan garrote geleneğine uygun olarak iple boğuldu; boğulmadan önce zorla Hıristiyan yapılmıştı. Pizarro, fidye verildikten sonra Atahualpa'nın serbest bırakılacağına dair ciddiyede yemin etmişti. F id ye verildi; fakat iyi bir Hıristiyan olan Pizarro kendini bir "imansız"a verilmiş sözü tutmaktan muaf görmüştü.

Dünyadaki tüm Kötülük'ün taşıyıcısı, ayrı bir kişilik olarak Şeytan, saçma bir şekilde boynuzlu olarak temsil edilen -oysa ki boynuzliir, Batı'nın son derece aç olduğu gücün ve verimliliğin slmgesiydibu kişilik, Iran ve Mezopotamya müneccimlerinin zekâsının ürünü olarak yir mi iki' yüzyıl önce kafadan uydurma yaratıl m ış bu canavar, Peru'ya tam da bu sırada tüm görkemiyle girdi. Inka dininde Viracocha denen, fakat Güneş'i temsil etmenin ötesinde. eskiden olduğu gibi dünyal a rı n, ilk erl<ek ve kadı nı n da yaratıcısı olarak kalan, Chimu'ların ve Mo ch ica'ların büyük tanrısı Pachacamac, i nsanların belleğinden silindi. lnka imparatorluğu çökt ü ve altının ı Beyazlar yediler.

ı^larihleri ve olayları saptamada İnkalann kullandıkları tek sistem uzamları sınırlı sicimler üzeıinde bulunan düğümlerden oluşuyordu; bu simgesel bilginin son sahipteri olan Kipu-kamayok'tarın İspanyol fethinden sonra yok olmasmın ardından çözülmesi olanaksız olan bir sistemdi bu.

Inkalar Kötülük'ün çoğalmasından ve her yerde bulunmasından korkmuşlardı, çünkü her yerde, bu Kötülük'ün kaynağı olan tanrıların gazabına uğrıyorlardı. Tek fark, Hıristiyanların onu tek olarak tanımlamasıydı, fakat her yerde olmasından onlar da endişe ediyordu. Bu ortak yön özel bir dikkati hak eder, çünkü burada eşsiz Kuetzalkoatl'ın ayıncı özelliği ortaya çıkar.

Fanatik din adamlarının sıkı fıkı oldukları l.şpanyol zorba askerler çetesinin tamahkarlığı ve sadece fethetme isteğinin yok ettiği İnka dini günümüzde birkaç tarihçi, melankolik Güriey Amerikalı aydınlar ve tanrı ile insanın karanlık ilişkilerini araştıranlar dışında bilinmemektedir. Inka dini, işgalcileri (başka ne denebilir ki), i Igilendi İd eri kadarıyla, pek ürkütmemiştir ve Dominiken rahibi Valverde, Pizarro ve adamlarının bu kadar insan ı Isa'nın yard ı m lyla katlettiğini hemen ilan edebilmiştir. Fethe gelenler, bu denli yabancı olan bu uygarlık karşısında birazcık olsun "Hıristiyan" iyiliksevediği ve açık fikirliliği göstermiş olsalardı, Inkaların, kendilerinden önceki Mochica'lar ve Chirnu'lar gibi, herkesin bir "koruyucu meleği," bir Hohi'si, bir gölgesi, dostluk ve danışmanlık yapan bir "ruh"u old uğ un u düşündüklerini görerek etkilenebilirlerdi.^^ Fethedilen "vahşi"lerin de onlar gibi dünyaların ve insanların yaratıcısı yüce bir tanrıya inandıklarını görselerdi de, kuşkusuz, ilgilenirlerdi. Titicaca Gölü kıyıla - rındaki Mochica'ların kutsal şehri Tiahuanaco'nun kalıntılarında bugüne dek ayakta duran Güneş Kapısı'nı süsleyen korkunç ve gizemli yüksek-kabanmada^H.bulunan bu tanrının, kendi tanrıları gibi, niçin

---

27v. von Hagen, The Desert *Kingdoms oj* Penı, a.g.e.

[28]Robeno Magni ve Eniico Guidoni, fnca (Femand Nathan, 1977) adıı eserde şöyle yazarlar: "And'lann en ünlü amtı Güneş Kapısı dev bir kapı görünümünde tek hir bloktan oluşur (yükseklik 2,73 m. genişlik 3, 84 m. derinlik 0.5 m.). Kapı Tiahuanaco'daki halasasaya'mn içinde bulumır ve büyük bir olasılıkla tapınmayla ilgili bir işlevi vardı. Önyüzün yukan bölümü, baştaban dahil, dikdörtgen ayaklar üzerine sıkı sıkıya dayan bir alçak-kabanma tara-

gözyaşı döken bir figü r old uğu n u kendileri ne sorarlardı. Çünkü gözü yaşlı bu tanrı şaşırtıcıdır. Amerika yerlilerinin panteonunda bwun başka bir örneği yokt u r.

Bu arada belirtelim ki, bu benzerlikler Peru halkla rını n hakiki Hıristiyanlaştırılmasına zararlı olabilirdi: Günümüze kadar bunca yüzyıldan, kilise, vaaz ve tehditten sonra, lnkaların soyundan gelen alu yedi milyon kişi Tanrı'nın Güneş olduğuna hâlâ inanmaktadır ve Bakire Meryem'e dua ettiklerinde, onu din değiştirmiş Mayalar gibi Ay'la değil, tanrıça Toprak'la özdeşleştirmektedirler. Aziz Jacques'ı, Santiago, gökgürültüsü ve yağm ur tanrısı Apu lllapu olarak kabul etmektedirler ve [illegible] r istiyan bay ramları Inka bayra mları ile çakıştırılmıştır; 1ıpkı, başka yerlerde, genç bitki tanrılarının yeniden doğuşunun k utlandığı gün olan kış dönümünün Isa'nın doğum gününe dönüştürülmesi gibi. Bir zamanlar Ay Bakireleri, Hıristiyan rahibelerine gösterilen saygıyı görüyorlardı; Peder Calancha onlar hakkında şöyle yazıyordu: "Bizim rahibelerimiz gibiler."^^ Bu, 1532 yılında, Fizarro'nun teğmeni Hemando do Solo'nun içlerinden beş yüzüne tecavüz etmesini engellemedi.[10]

l-lıristiyanlıkla !nka di ni arasındaki bunca benzerlik, Peru'nun ilk Avrupalı işgalcilerinin kafasını oldukça karıştırmıştır. Bunların Inka kadınlarından doğan melezlerin de kafasını karıştırmıştır. İspanyol fethiyle birlikte gelmiş ya da sonrasında doğmuş Hıristiyanlar, ^merika yerlilerinin dinleri hakkında fazla bilgileri olmasa da, ağlayan lanrı kültü onları bile etkilemeye yetmiştiL 1534 yılında doğan melez relipe Guarnan Poma de Ayala buna öyle önem verdi ki, tspanya

---

hnclaıı hemen hemen tümüyle örtülür." Tiahuanaco'daki başka birçok insanbiçimli tasvirde olduğu gibi, eşi benzeri olmayan aglayan tannnın görüldügü bu alçak kabartma günümüze kadar kesin olarak yoruınlanamamışur.

[29] V. von Hagen, *Tlıe Desert Kingdoıus of Peru,* a.g.e.

[30] Diego Trujillo, aktaran V. von 1-lagen, *The Desert* Kingdoms *of Peru,* a.g.e.

kralına bin iki yüz sayfadan uzun bir mektup gönderdi. Mektupta Poma'nın Inkaların uygarlığını ve inançlarını betimlemek için yapuğı dört yüz resim vardı.[1'] Bir başka ünlü melez, Garcilaso de La Vega 1609 yılında İnka bakış aç ısıyla anlatılan bir Peru tarihi kaleme al-' dı.[32] Kuşkusuz ikisi de, o dönemde söylenen ve Peru'nun gerçek tarihine benzemeyen şeyler dışında pek bir şey bilmiyorlardı. XVI. yüzyılın bazı başka yazarları İnkaların Nuh'un kayıp torunları oldukları efsanesini doğrulamayı denediler. Gerçek böyle olsaydı Hıristiyanlar, bu sapkın Yahudileri dine döndürmekte kendi açılarından haklı olacaklardı.[11]

Fakat o dönemin bir diğer Ispanyol yazarı Pedro Cieza de Leon, öyle ilginç bir noktayı ortaya çıkardı ki bütün hesaplar altüst oldu: Ayacucho yakınla rındaki l;'acayccasa Vadisi'ndeki Huaron şehrini ziyaret ederken, şehrin adının, "Vinaque [old uğun u aktarır]. Büyük ve çok eski binalar vardır. Bunların çok uzun zamandan beri mevcut old ukları viran halle ri nden bellidir. Çevredeki yerlilere bu eski binayı kimin inşa ettiğini sorduğumda, bana verdikleri cevap, yine sakallı, başka beyazların İnkaların ege menl iğinden çok önceleri gelmiş ve yerleşmiş olduklarıydı. Bu eski yapı ve krallıktaki diğer yapılar bana lnkaların inşa etmiş oldukları binalar gibi gelmedi. Bu bina kare şeklindedir, oysa ki Inkalannki ince uzundur."[3"]

lnkaların Peru'ya gelişleri IS l200'lere doğrudur,[1^] Huaron'deki

---

^ıpellpe Guarnan Poma de Ayala, *Nueva cronica y* bueıı gobiemo, yayına hazırla
yan Alain Poznansky, New York, 1944.

[31] Garcilaso de La Vega, El Inca denir, *Los commeıitarios* reciles de îos fricos, y
na hazırlayan Alain Gheerbrant, 1961.

[32] A.g.e.

[33] Pedro Cieza de Leon, Hıe fıccis, çeviren Harriet de Onis, yayma hazırlayan Victor W. von Hagen, University of Oklahama Press, Oklahama, 1959.

[34] Olup bitenlerin daha iyi anlaşılması için, kısaca, Peru'da birbirini izlemiş olan uygarlıklan sayalım:

merkezin- İnkaların ataları tarafından inşa edilmiş oldugu ve dolayısıyla. T ia h uanaco dönemine denk düştüğü hemen varsayılab il i r. Gerçekten de, Inkalardan önce gelen iki halktan biri lö lll. yüzyıl ile IS X. yüzyıl a ras ınd ak i Mochica'lar ile X. ve XV. y üzyıl arasında Chimu'lardır. Ama, ikisi de beyaz ve sakallı değillerdi; Amerika yerlileri sanatının insan tasvirlerinde saka! hiçbir yerde yoktur. Dahası, ne Mochica'lar ne Chimu'lar Inkalarla aynı bölgede hüküm sürmüşlerdir. Cieza'da ye rl i 1 er i n gördüğü Beyazların Huaron'nin inşası sırasında, yani Tiahuanaco döneminde -1000 yılı ile Inkalann ortaya çıkış dönemi ol:n XlH. yüzyıl başı dönem; ki, lnkalardan önce geldiklerini öne sürüyorlardı- orada olamayacaklarının bir diğer kanıtıdır bu.

Penı'da Beyazların Colomb'dan yaklaşık üç yüzyıl önce, Andların yüksek platolarında varlığı fikri öyle çılgıncadır ki, efsanelerin imgeleınİ ve folklonın sisleri belli olduğu anda hemen reddedilmelidir. Ama bu özelliğe bir başkası eklenir ve iki ortak özellik bir sorun haline gelirler; gerçekten de yine Cieza, Huari'den çok daha güneyde, T i t i caca Gölü'nün güney sahilinden yirmi kilometre mesafede, l. Paz'a yakın olan, yani Bolivya'daki Tiahuanaco'ya yaptığı ziyareti anlatırken şöyle der:

"Juan Varagas'ın encoınienda'smdaki yerlilere, Juan Varagas'ın huzunırıda bu binaların lnkalar döneminde yapılıp yapılmadığım sordum. Gülmeye başladılar ve inşanın İnkalar döneminden çok önce olcl uğunu tekrarladılar, fakat kimin yaptırdığını söyleyemedikr. Atala-

---

Chavin de Huantar. lÖ 1200-400 (lö 700'den IS 1. yüzyıla kadar Paracas kıyı bölgesinde varlık sürdürdüler).
Nazca. Güney Peru'da IS I. yüzyıldan IX. yüzyıla kadar.
Mochica. lö lll. yüzyılda ya da IS 1. yüzyıldan X. yüzyıla kıyı bölgelerinde ve Trujillo'nun kuzey ve güney vadisinde.
Chimu. Xl. yüzyıldan XV. yüzyıla (146 1) aynı bölgelerde.
Tiahuanaco. Xl. yüzyıldan XIV. yüzyıl başına yüksek yaylalarda.
İnka. 1 200'den itibaren, önce kuzey ve güıleyde, İspanyol fethine kadar.
Kaynaklar: "Inca Keligion," Eıicyclopcıedicı Britcıiiica, a.g.e.

rından duydukları, oradaki her şeyin bir gecede yapıldığıydı. Tiücaca Gölü üzerinde sakallı adamların görüldüğünü ve bu adamların Vinaque'daki binayı inşa ettiklerini de söyledikleri nden, Inkalardan önce, nerden geldiği bilinmeyen bir halkın olabileceğini ve bunları yapmış olduklarını. fakat yerliler karşısında çok az sayıda olduklarından savaşlarla yok olduklarını söyledim.

Tiahuanaco'daki yapıların anında inşa edildikleri hikāyesi dikkate alınmasa da, Vinaque denen Huaron'deki tapınağı inşa etmiş olan ve Cieza'nın varsayımı gibi, belirsiz bir tarihte Titicaca Gölü üzerinde de görülmüş olan Beyaz ve sakallı adamlar hikāyesindeki ısrar dikkate değer. Yerlilerin Cieza'ya söyledikleri iki özellik bunların Avrupalı ya da Akdenizli olabileceklerini açıkça belirtmektedir. Soru ilginçtir, çünkü Eski Dünya'dan gelen yabancıların Tiahuanaco döneminde binaları n esinine katkıda bulunduklarını, yani Yeni D ünya'ya Tiahuanaco uygarl ığını niteleyen ve aynı zamanda onun dinamik öğesi olan ağlayan tanrı kişiliğini dahil ettiklerini varsayar.^^

Bunlar nereden gelmiş olabilirler? Batı kıyılarından Güney Amerika'yı aştıkları düşünülebilecek olan bu denize iler. Atlantik'i, a rdından Karaip Denizi'ni geçerek Orta Amerika kıyılarına, örneğin bugünkü Panama'ya gelmiş olabilirler;[18] oradan Pasifik kıyısı boyunca yürüyerek Peru'ya inmiş olabilirler; Atlantik'i geçip Güney Amerika'nın doğu kıyılarını izledikten sonra, kuzeye doğru çıkmak için Horn Bur–

---

36 Cieza de.Leon, The iiicns, a.g.e.

37 Peru sanatının en iyi uzmanlarından biri olan Wendeli C. Bennet'in ifadesiyle (Ancieıit Arts *of* the Aıides, Museum of Modem Art, New York, 1954) "Tiahuanaco'nun yayılmasındaki önemli etken örgüilü bir dŴndi."

38 Ispanya'ya dogru inerken Kanaıya akıntısı. ardından kuzeydogu alizesi onlan sürüklemiş olabilir. Her ikisi de dogudan batıya dogru, onları Orta Amerika'ya dogru yöneltmiş olan güney ekvator akımısına doğru hareket ederler. Olası bir geri dönüş, ömeğin keşiş Brendan'ınki, Gulf Stream boyunca, ardından onlan_ batıdan doğuya taşıyan Kuzey Atlantik sapmasıyla gerçeldeşmiş olabilir.

nu'nu aşıp, Pasifik kıyısı boyunca ilerleyip Şili'ye ve Peru'ya varmış olabilirler. Bu son deniz gezisi varsayımı hemen reddedilebilir; gerçekten de, Akde niz'den ya da Avrupa'dan gelen denizciler büyük bir olas‹lıkla Pasifik'leki sayısız takımadada durdurulmuşlardır. Horn Boğazı'nı geçiş bdindiği gibi tehlikelidir, ama birkaç drakkar'ın^ bu başarıyı göstermiş olması olanaksız değildir. Gerçeğe en uygun varsayım, Orta Amerika'ya yapılmış bir çıkarma gibi gözükmektedir. Burada belirtmek gerekir ki, kırk yıl kadar önce pek hoş spekülasyonlar olarak bir yana atılan Colomb'dan önce okyanus ötesi yolculuk varsayımları, özellikle Thor Heyerdahl'ın okyanus ötesi yolculuklarından bu yana adım adım öne çıktı. öyle ki, bütün ansiklopediler Kuzey Amerika'nın Vikinglerce keşfinden ta rihsel bir olgu olarak söz etmekle˙ kalmıyorlar, dahası, Adamik' in Irlandalı keşiş Brendan (Brandan ya da Brenden da denir, aslında Brenaind'dir) tarafından VI. yüzyılda aşılmasını da akla yatlon kabul ediyorlar. Fenikelilerin lö onbeşinci yüzyıİda Afrika turu yapmış olmaları da şaşırtıcı değildir.

Etimolojik benzerlildere ihtiyatla yaklaşmak gerekse de Kukulcan ile efsaneye göre yirmiyedi yaşında kalleşçe bir düelloda öldürülen yarı-Aşil, yarı-Herkül Irlandalı kahraman Cu Chulaınn ya da Cuchulain (bu adın çeşitli yazılımları vardır) arasındaki belirgin yakınlığa na-

---

*9 Kıalararnsı yolculuklar ve özellikle Eski Dünya ile Yeni Dünya arasındaki ilişkiler üzerine günümüze kadar yapılmış en kapsamlı inceleme: Mtıı Across the Sea, C:ırroll L. Riley, J. Charles Kelley, Campbell W. Pennington ve Robert L. l^ands yöneliminde yayınlanan ortak eser, University of Texas Press, Austin & London, 197l. Bilimsel kesinligine ve Colomb ve büyük gemiciler döneminden çok önceki Aıianık-ötesi Ẅ'e Pasifik-ötesi yolculuklar hakkındaki olnganüsıü belge boliuguha rağmen, Amerika'nın Colomb tarafından (sözümona resmi) " keşfi"nin beşyüzüncü -yıldönüıt ü münasebetiyle yayınlanan pek çok araştımıanın dn kanıtladığı gibi bu eser sadece birkaç uzmanca bilinınel<.ıedir. Ivan Sertima'nın /Is *y* ('taieııt avaııt Colomb (Flammarion, l98l) adlı esl'ritii de belirtelim. Kimi zaman anlgan spekülasyonlanna ve içindekiler listesinin ve endeksinin yo kluğuna rağmen bu kitap pek biinmeyen belgeler, refeıanslar ve ilginç ıczlerle doludur.

sıl şaşılmaz? Çünkü benzerlik sadece fonetik değildir, sadece işarette değil, belirttiği kişiliktedir de: Meksikalı Kukulcan-Kuetzalkoatl, tnkalı Viracocha hal ine gelmiştir ve Cuchulain gibi, yeryüzüne barış getirmeyi denedikten sonra genç yaşta ölmüş bir kahramandır. Brendan ne anlatmış olabilir? Yerlileri baştan çıkarmak ve hayal güçlerini kamçılamak için Cuchulain ile Isa'nın kişiliğini tek bir kişilikte mi birleştirmiştir? Kendisini de Cuchulain ile İsa'nın birleştiği bir kişilik olarak mı sunmuştur? Çünkü, Kukulcan'ın efsanesinde Isa'nın efsanesinden yadsınamaz izler vardır. Kukulcan cehenneme köpek başlı arkadaşı Xolotl'la birlikte inmiş, oradan ölülerin kemiklerini toplayıp onları canlandırmak istemiştir...

Avrupalı "misyonerlerin" karaya ayak basması hangi dönemde gerçekleşmiş olab i 1 ir? ' Yerlilerin anlatılanna ve her d urumda, Tiahuanaco dönemi tasvirlerinde ağlayan tanrı resimlerinin o rtaya çıkış tarihine göre, IS 600 ve 1200 arasındadır. Beyazların, büyük bir olasılıkla Irlandalıların karaya ayak basmasını, uygun bir tarih olan Vlll. yüzyll olarak belirlemek için birçok neden vardır. 600 ile 1200 arasında Hıristiyanlık tüm Avrupa'da egemendir.

Bu beyaz insanlar Huaron'deki tapınağın inşasına katılmışlar, mıdır, Tiahuanaco'da ve başka birçok yerde tasvirine rastlanan ağlayan tanrı kültünü onlar mı getirmiştir? And arkeolojisinin bugünkü durumunda Huaron'nin en eski yerleşim yeri olduğu varsayımının dayanağı yoktur: ilk olarak inşa edilen Tiahuanaco'dur; onun etkisi And sıradağlarının tüm batı eteği boyunca, Bolivya'ya ve belki Şili'ye kadar uzanır ve Huaron bunun etkisini taşır.Beyaz[40] ve sakallı da olsalar,

---

^°Tiahuanaco'nun inşasının kesin tarihi bilinmemektedir. Gerçekten muamma dolu olan bu yerin incelenmesine hayatını adamış olan arkeolog Arthur Posnansky, bu bölge üzerine yazdığı anıtsal eserde Tiahuanaco'nun binlerce yıl önce inşa edilmiş olduğunu ileri sürdüğünde, kuşkusuz, mistik bir başdönmesi içindeydi. Kalasasaya tapınağının efrizleri üzerine bazı yorumlara dayanarak bunun lö XV. bin yıla kadar uzandığını bile ileri sürmüştür. Amerika

Tiahuanaco uygarlığının önemli binalannın ister bir ister bin gecede yapılmasma esin olmuş ya da başında bulunmuş yabancı bir grup varsayımı ka t ışıksız bir fantezi ürünü olarak görülmektedir.

Geriye, kesin olan üç olgu kalmaktadır: Ağlayan lanrı figürü yalnızca Tiahuanaco uygarlığında görülmektedir; bu uygarlığın yayılması başlangıçta d insel kökenlidir; ve Cieza'mn derlediği yerli anlatıları bu Lamıyı Tiahuanaco uygarlığına bağlamaktadır. Yerlilerin anısını kuşaktan kuşağa aktardıkları Batılılar Hıristiyanlardan başkası olamaz ve Tiahuanaco'nun yayılmasına neden olmuş ağlayan tann'^ Isa'nın Amerika yerlilerince yapılmış bir çeşitlemesinden başka bir şey değildir. Ya bir Beyaz, Hıristiyan ve sakallı (ve büyük bir penisi olan) biri Kelt ya da Hıristiyan kahramanı olarak ortaya çıkmıştır ya da her ikisi birden.

Amerika kıtasının Colomb-öncesi kısmen ön-Hıristiyanlaştınlma-

---

kuasının lÖ XII. bin yıldan çok önce işgal edilmiş oldugunu, yakın dönemcleki arkeolojik keşiflerden çok önce hissetme övüncü kuşkusuz Posnansky'ye aittir, fakat bir gerçekliği ihmal etmiş gibidir: XV. ya da X. bin yılda insanlığın Amerika kuasında dünyanın başka hiçbir yerinde olmayan bir gelişme evresine ve mimaii dehaya sahip olduğunu düşünmek için hiç neden yoktu. Tiahuanaco'nun son derece cesur birçok varsayıma yol açtığı doğrudur. Bunlardan biii, bir başka arkeolog olan H.S. Bellamy'nin varsayımıdır. Buna göre, Güneş Kapısı bin yıllar önce var olmuş olan ikinci bir Ay'ın (bu, ayrıca, Alman Hoerbiger'in varsayımıdır) varlığına tanıklık etmektedir. Daniel Ruzo'nun varsayımına göre, Uma'nın dogusunda, yaklaşık dört bin metre yükseklikteki Marcahuasi yaylasındaki heykeller "aşın bir antik çağ"dır. Tiahuanaco hakkında ileri sürülen teoıilerin bir panoraması Marjoie von Harten'in incelemesinde ele alınmıştır: "Religion and Culture in the. Ancient Americas," "Systematics," *The Jouriwıl of the Institute for Comparative Study History, Philosopiiy cıjid Scieuces,* no l. Haziran 1963, Kingston-upon-Thame Tiahuanaco'nun gerçek muammalanna rağmen, daha geniş bilgi edinineeye kadar, inşaat tari hini Vll. ve XI. yüzyıllar arasına yerleştirmek temkinli bir tavır gözükür.

^ Victor.W. von Hagen, The *Desert Kiiigdoiis of Peru,* a.g.e. (VI. The Coquests presuiiied *road of the* Tiahumaco iiivnsion *of the Feruvian* valleys); aynca- b Roberto Magni ve Enrico Guidoni, Inca, Femand Nathan, 1977. a.g.e.

sı varsayımı, T üyl ü Yılan Kuetzalkoatl'ın ve onunla özdeşleşen Mayalı Kukulcan'ın ve –bizi ilgilendiren budur– Inkaların Viracocha'sının Hıristiyan bir din adamıyla özdeşleştirilmesi nedenleriyle güçlenmiştir. Bunun Meksika'da bilge, insan kurban etmeye düşman bir hükümdar olduğunu ve Tezcatlipoca'nın şiddetli saldırısına uğradığını, sonunda Tollan şehrini terk etmek zorunda kalıp denize açıldığını biliyoruz. Dahası, bazı eski elyazmaları onu tamamen Avrupalı özellikleri olan soluk tenli ve sakallı biri olarak, uzun bir giysiyle tasvir ederler; bu özellik, Amerika yerlilerinde tamamen istisnaidir ve önemli nokta, birçok kez haç simgesiyle birliktedir.^1

Bu varsayım korunmak isteniyorsa unutulmaması gereken şey, bu Hıristiyanlaştırmanın ancak kısmi olduğu ve yüzyıllar sonra yeniden gündeme geleceği gibi And dinlerince ortadan kaldırıldığıdır. Tiahuanaco m itolojisine ağlayan tanrının tuhaf imgesi dahil edilmiş olmasına rağmen, Kuetzalkoatl–Kukulcan–Viracocha–Isa bağdaştırmacılığı Güney Amerika'ya Şeytan'ı uydurmaya yetmez. Pişmanlık ruhu !nkalarda varlığını sürdürdü; daha sonra bu tıpkı Mayalarda, ardından Azteklerde olduğu gibi, acı çeken tanrı tarafından güçlendirildL Ancak, bilmediğimiz nedenlerle Şeytan fikri bir yana atıldı.

Belki, Ispanyol misyonerlerinden çok önce Amerika yerlilerine sumılduğu gibi, görünür dilbilimsel engelle r in üstünde, Hıristiyan dini Andlardaki krallara ve büyük rahiplere tehlikeli gelmiştir. Gerçekten de, Hıristiyanlığın ahirette kişisel kurtuluş ilkesi toplulukları onların etkisinden koparabilirdi. Dolayısıyla iktidarları tehlikedeydi. Ortada–

---

t^B.C. Hedrick, Gainesville'cleki Floıida Üniversitesi'nden, "Quetzalcoatl, hıropean or Indigene?" *Man* Across the Sefl, a.g.e.

gu'da Şeytan'ı yaratmış olan bu politik iktidar burada, Hıristiyan Batı'nın kitlesel olarak gelişine kadar buna şiddetle karşı çıkmıştır.

Şeytan'a çocukların kurban edilmesi bundan sonradır.^'

H«kz. s. 305.

14.

İSRAİL
YADA
GÖKSEL HİZMETKÂR
CİNLERDEN MODERN ŞEYTANA

Yaratılış'ta yılanın muğlak kişiliği üzerine – Tanrı'nın kendi yarattığına duyduğu öfke üzerine – Yaratılış'ın Mezopotamya mitlerindeki yaratıcıların mitleriyle sıkı benzerliği üzerine – Cehennemde değil, meleklerle birlikte Göksel Konsey'de oturan Şeytan ile Tanrı arasında Meseller Kitabı'nda geçen dostça ve şaşırtıcı konuşma üzerine – "Sessizlik ve unutuş toprağı" ŞeolW'ın bulunduğu eski Yahudilikte Cehennem'in şaşırtıcı yokluğu üzerine – Essenlilerin katkıda bulundukları Eski Ahid'le Yeni Ahid arasındaki metinlerde, özellikle Enoş Kitabı'nda Tann'nın düşmanı olarak Şeytan'ın gecikmiş ortaya çıkışı üzerine – Essenliler üzerinde Mezopotamya dinlerinin etkisi ve lö ll. yüzyıldan itibaren kötücül Şeytan'ın artan varlığı üzerine.

Biz Batılıların, her lürden Hıristiyanın, Yahudinin, kısacası Yahudi-Hırisliyanların resmi ta rihi bir kayıpla başlar. Incil'in hayali ne ve parlak vozlarına uzanan bir kayıp. Ya da en azından Yahudiler hakkındaki anlatıya; çünkü biZim Kitaplarımızın ilki o dönemde İbrani denen Yahudilerce yazılmıştır. O dönemde yaklaşık on bin kişiye yönelik olan bu taşralı anlatı yirmibeş yüzyılda dünya turu yaptı. Yeryüzünde ortaya ç ı ka n yüzlerce uygarlık, önceki sayfalarda kısmen anımsatıldığı gibi, Yaratılış'ın birçok anlatısını üretmiştir. Gerçekten de insamn en derin kaygısı kendine kökenler yaratmaktır. Bu kökenleri bilmediği zaman da uydurmuştur. Insanlık yüzyıllar boyu kendini olduğu gibi kabul et m eyi bilmedi. Böylece, Milton'un Kayıp Cennet'inde başlatılan bir tür kozmik romantizmden kaynaklanan te rs ine dönmüş bir züppelikle Darwin, primatlarda soylu kentler bulabileceğine inanmıştır.' Konu dışına çıktığım için bağışlayın.

---

[1] En diri inançlanmızd:ın birinin bu soykütük tarihinde, cılızı çıkmış ideolojilere uygun düşmeyen Daıwin yanlısı ve karşıtı inatçı söylemler karşısında büyüyen bir bezginliği ifade etmek için koşullar ne elverişlidir, ne de - elveıişsiz dir. Altık çok açıktır ki maymundan "inmiyonız," ancak maymun ve biz, sapma aşamabtından geçerek, oniik bir kökten kaynaklanıyoruz. Gerçekten de, tüm çagclaş biyoloji, evrimin adım adım ve topyekün gerçekleştiğine tanıklı k eden "eksik h:ılkalar"ı, örnegin sürüngenlerle kuşlar arasında bir geçişi temsil eden bir arkeopteriksi, sonsuza dek aramanın boşuna olduğunu kanıtlar. Böyle bir clurumcla; sürüngen özelliğine daha az, uçan hayvan özelliğine daha çok sahip arkeopteriksten gelen çok sayıda şey bulmamız gerekirdi, Hiçbir paleonıolog bunu, daha önce hayal etmişse bile artık etmemekledir. Bu yüzyıl sonunda türlerin genetik mütasyonla türedikleri kabul edilmiştir; bu mutasyonlar yukarıda belirtilen sapmalardır, yani tek bir özellik ya da sınırlı sayıdn özellik -kuşkusuz bunlar genetik bir mutasyona an

Demek ki, Saul'un Roma'ya gelişinden bu yana, Batı dünyasını yönelmiş olan, Eski Ahid'e göre tarihimizdir. insanlığın tanıdığı tek gerçek imparatorluk olan –çünkü Iskender'inki ancak onun yaşam süresince sürmüştür–Roma Imparatorlugu'nun çöküşünden, XX. yüzyıl başında modern tarih ve etnolojinin doğuş una kada r d i kka te değer bir başka tarihi olduğunu sanmıyorum.

Gerçekten de, kitaplar olmasa insan belleği zayıftır; bu nedenle İskenderiye Kütüphanesi'nin yakılmasından Katolik Engizisyomi'na, Katolik Engizisyonu'ndan Hitler'e kadar kitap yakılmıştır. Bu yüzyıldan önce doğmuş olası okurlar için, XX. yüzyılın ortasına kadar Brazzaville'den Dublin'e, Brest'ten Brest–Utovsk'a, Goa'dan Los Angeles'e, Sidney'den Ateş Ülkesi'ne kadar, tiran II. Nabukodonosor'un soyundan gelen tiranın öfkesinden kaçan onbinlerce İbrani için yazılmış olan Tekvin'den başka Yaratılış hikâyesi yoktur.

Şeytan'ın kurbarilan olduğumuzu bu şekilde öğrendik, hayır, buna inandık

Nasıl mı? ilkokuldan beri bize . anlatıldı ki, atalarımız olan Adem ile Havva sıradan zevklerin bulu nduğu Yeryüzü Cenneti'nde oturuyorlardı. Her türlü' paradoksal gerçekliğin olduğu bir yer; hem Doğulu hem de Rousseau'cu; Yaşlı Bruegel'in hayranlık verici hayal gücüne göre, ö rneğin panterlerle kuzuların yan yana yaşadıkları bir yer; demek :ki panterler otoburmuş, yani bunlar bizim tanıdığımız panterler değilmiş. Doğu bu tür hikâyelere her zaman bayılmıştır ve Cennet

---

dayanıksız olanlardır– içeren mutasyonlardır. Örneğin kanıtlandığı gibi, insanın el ve ayaklan, talidomidin neden oldugu fetüs yapı bozukluklandır. Bir balık aniden insan haline gelemeyeceği gibi tersi de mümkün değildir: Bu, "evre"den geçmeden devamı gelen en yakın türdür. Bir deha habercisi olan Darwin'in basitleştinneleri, yine de, Tann'nın yedinci gündeki dinlenmeden çok sonra Yaratılış'a devam etmekten bitkin düştüğünü ileri süren saptanımcıların okuyup ûflemekrinden hâlâ daha geçerlidir. Sonuç olarak konu, sanıldığından daha elverişlidir, çünkü ileriki sayfalar, tam da, Tekvin'in te kvini ni ele almaktadır.

(Aden) bir ibrani buluşu değildir: Aden sözcüğü Sümerlerden geliyordu ve lö lH.-lI. yüzy ıllara uzanıyordu; Akad dilinde yine "cennet" demek olan edenu'dan türemiştir.[2] Bu yer, görüldüğü kadarıyla ne Ibran il ere aittir ne de tüm zamanlara, çünkü arkeologlar Tekvin'deki edenu'yu sulayan tek bir koldan kaynağını alan "dört ırmak"ın, yani Pişon, Gihon. Hidekel ve Perat'ın Basra Körfezi'ne döküldüğünü düşünürler. ' Bunlar bugünkü Dicle ve Fırat ile iki ana kolları olmalıdır. Kısacası, Cennet, eskiden Irak'ta olmalıydı. Bu fikir günümüzde şaşırtıcı gelebilir, ancak bunun önemi yoktur; yukarda gördüğümüz gibi Irak XX. yüzyıl sonunda oynadığı rolü geçmişte de oynamıştır.

Adem ile Havva masumdu, daha sonra -çocukluğumun kutsal tarihine göre- Şeytan Havva'yı baştan çıkardı, yenik düşen Havva daha sonra Adem'i de baştan çıkardı, Adem de (kuşkusuz can sıkıntısından) yenik düştü. Böylece, ü nlü Yasak Meyve'yi ısınnadan önce Kötülüğün ne o ld uğu n u bilmeyen, dolayısıyla buna karşı koyamayacak kadar donanımsız insanların Günah'ının ağırlığını sonsuza dek taşırız. Bu, hukuksal olarak desteklenemeyecek bir Günah'tır elbette, çünkü bir -günah ancak durumu iyice b ilerek işlenebilir, diğeri bir hatadır. Bu aynı zamanda gizli haksızlıktır da; çünkü atalarımızın günahı bizi ne ilgilendirir?

Peki, Tekvin'de "ç ıplak y ılan" biçiminde tasvir edilmiş olan bizim Şeytan'ımız mıdır? "Bahçenin ortasmdaki ağaç" ın meyvesinden yerlerse ne Adem'in ne de kendisinin öleceğini ilk kadına söyleyen bu yılan Şeytan mıdır? Hikaye açık olduğu kadar esrarlıdır da, çünkü söz konusu ağaç "lyiliğin ve Kötülüğün bilgisi" ağacıdır; dolayısıyla, iyiliği ve Kötülüğü bilmeyi yasaklayan tanrısal emrin haklılığı tartışılabilir. Tanrı'ya saygı, iyi l iğ i n ve kötülüğün bilnmesini gerekt i rmez mi?

ı Gaalyah Cornfeld, Archaelogy of the Bible: Buoh by Soch, Harper & Row, Ne Yoık H.agerstown, San Prancisco, Londra, 1976.

2 Ag.e.

Tanrı, iyiliğin ve Kötülüğün ne olduğunun bilinmesini yasaklamış olabilir mi? Dahası, bu yılan, o zaman ölümsüz olan Havva ve eşinin ünlü meyveyi yerlerse tanrılar gibi olacaklarını söyler. Bu ünlü "El eritis sicut Dei"dir. Ancak, ölümü Cennet'ten çıkışta tanıdıklarından, önceden zaten ölümsüz olduklarından Tanrı gibi oldukları ve bunun yılan kadar uyanık bir hayvana yakışmayacak mantıksızlıkta br söylev olduğu düşünülebilir.

Hakikat çok daha basittir. Bütün çocuklar ilkokuldan itibaren bunu keşfetmişlerdir: Adem'le Havva sevişmişlerdir, Günah buradadır. Birbirini tanımayan iki organizma, yani kadın ve erkek, yaratıp bunları sıcak bir bahçede çınlçıplak bıraktıktan sonra, kaçınılmaz günahı işlemelerini bekleyip ardından da onları alevlerle tehdit etmek anlaşılır bir şey değildir. Densizliğim bağışlansın, ancak bu konuşan yılanın müdahalesinin gerekliliği beni her zaman şaşırtmıştır. Biyolojik tamamlayıcılığın ona hiç ihtiyacı yoktu.

Kısacası, iyilik ve Kötülük ağacı bir simgedir, tıpkı bütün simgeler gibi anlamı muğlakur, peki ama yılan da böyle midir? Bundan kuşku duyulabilir, çünkü Elohim, yani Tanrı, özellikle ona yılan olarak hitap etti: "Bunu yaptığın için, bütün sığırlardan ve bütün kır hayvanlanndan daha lanetlisin; karnın üzerinde yürüyeceksin ve ömrünün bütün günlerinde toprak yiyeceksin."[4] Ve şöyle devam etti: "ve seninle kadın arasına ve senin zürriyetinle onun zürriyeti arasına düşmanlık koyacağım." Zaten başka türlü müydü? Aden bahçesinde bile yılanın zürriyeti ile insanınki arasında mesafe yok muydu? Aforoz şaşkınlık ve hatta kuşku içinde bırakır, tanrısal lanet Ortadoğu'da kısıtlı gibidir. Gerçekten de, başta Mısırlılar, sonra Hintliler, Meksikallar ve daha başkaları yılanı kutsallaştırmıştır.

---

4 "Tekvin," 14. La Bible, çeviren ve sunan Andre Chouraqui, Desclee de Brouwer, 1985. (Eski Ahit'ten yapılan alıntılar Kitabı Mukaddes adı altındaki Türkçe baskısındandır, ç.n.] ■

Dahası, yılan kılığına girmiş olan Şeytan ise, CenneL'te işi neydi? Bu, Tanrı'nın Kötülügü de yarattığı ve Cennet'e sürdüğü anlamına mı gel i r? Eğer böyleyse, Adem ile Havva'nın Cennet'te oturan birinin dave ti ne uymuş olmaları nasıl eleştirilebilir?

Görüldüğü gibi mitlerin içinden çıkılması güçtür.

Incil'in bir çeşitlemesi –çünkü çok çeşitlemesi vardır– "Ve Rab Allahın yarattığı bütün kır hayvanlarının en hilekân olan yılandı" d e r. ^ Fakat Tekvin, Yaratıcı'nın emrini ihlal etmeye Havva'yı ikna etmiş olan hilenin nasıl bir şey old uğunu bize söylemez. Bu yılanın kazancı neydi? Bu yılanın Rab'bın bir yaratığı olduğu, yani bizzat Tanrı'nın onu yarattığı kanıtlanmıştır. Bu durumda niçin yılanı cezalandırmamaktadır? Günümüz deyimiyle, bu nifak tohumunun başına ne gelmiştir? l nc i l bunu söylememektedir.

Cennet'ten kovulma, ilk çiftten gelen insanlan pek etkilemişe benzememektedir. Fiziksel ve entelektüel sağlık işareti olan. uzun ömürleri olağanüstüdür: Adem dokuzyüz otuz yıl yaşadı, Şit beşyüz y,1, Enoş dokuzyüz beş, Kenan sekizyüz kırk, Mahalalel sekizyüz kırk, Yared dokuz yüz altmışiki ve Metuşelah dokuzyüz altmışdokuz yaşında ölerek rekorları kırdı. Fakat daha şaşırtıcısı, Yaratıcı'nın insanların yeryüzünde yayılmasından hoşnutsuz olmasıdır: "Ve Rab gördü ki, yeryüzünde adamın kötülüğü çoktu ve her gün yüreğinin düşünceleri ve kurumuları ancak kötü idi." Yaratıcı'nın yaratttıkları karşısındaki kötü y ü rekl iliği konusunda eğer muğlakl ık varsa bir sonraki dize bu muğlaklığı yok eder: "Ve Rab yeryüzünde adamı yaptığına nadim old u".[5] V e şu kararı verir: "Yarattığım adamı... toprağın yüzü üzerin-

5 "The *serpeıt was more craftly* thfliı *aıy wHd creature that the Lord God hav de,"* Genesis, 3, *The New EngUsh Bible,* Oxford University Press, Cambridge University Press, 1970. Kuraki versiyonu yılanın "çıplak" olduğunu belinir sadece; ne demek istecliği anlaşılmamaktadır.

G Tekvin, VI; 6, Uı *Bible,* çeviren ve sunan Andre Chouraqui, a.g.e.

den sileceğim." Sadece "adamı" değil, ya ratıl ışın geri kalamnı da: "Yarattığım adamı ve hayvanları, sürünenleri ve .göklerin kuşlarını to prağın yüzü üzerinden sileceğim; çünkü onları yaptığıma nadim oldum. "7 Demek ki tanrısal hayal kırıklığının bedel ini tüm yaratılış öder. Hayal kırıklığı mı küskünlük mü? Şurası kesin ki, Tekvin'e göre, Ilk Günah'ın bedelini olduğu gibi bu küs'künlüğün yükün ü de yüzyıllar boyunca tüm insanlık, sürü hayvanları, kuşlar, balıklar, boruçiçekleri, eğreltiotları çekecektir. Ve Tufan olur.

Bu, yılarım dalaveresinin sonucu mudur? Yoksa kendinden daha fazla geçim maddesi biriktiren kardeşine öfkelenen Kabil'in cinayetinin sonucu mudur? Bu durumda, örneğin gökte uçan kuşun sorumluluğu nedir? Bu konuda kimse bir şey söylememektedir. Yaratıcı, krallığın ın durumundan hoşnutsuz, keyfi bir despot gibi davranır. Demek ki, Kitaplarm- Kitabı'nın birincisi Tanrı'yı öfkeli bir despot gibi göstermektedir, hat ta öfkeli ve adaletsiz, bağışlama kavramına yabancı; ve hayal kırıklığına uğradığı için öfkelenerek tüm yaratılışı yok etmeye karar verir. Tufan! Sadece Nuh, Ezeli Tan rı'nın inayetine mazhar olur, ancak bu da tanrısal öfkeyi ödünlerneye yetmez. Çünkü "Ve Allahın önünde ye ry üzü bozulmuştu ve yeryüzü zorbalıkla dolmuştu. Ve Allah yeryüzünü gördü ve işte, bozulmuştu; çünkü yeryüzünde bütün beşer yol unu bozmuştu." Yaratıcı, mizacındaki eksiksiz kötülük hakkındaki tüm belirsizlikleri ortadan kaldırabilmek için bu yok etmeyi ister: "ve işte, ben o nlan yeryüzü ile beraber yok edeceğim."ıı

Demek ki Yahudiliğin başlangıcından itibaren Kötülüğün kaynaklan belirsizdir. Bununla kast edilen yazılı Yahudiliktir; çünkü İncil, Mezo potamya arkeolojisi tara fından Habiru, İbraniler adı altında bilinen halkın oluşumundan sonradır.[9]

---

[7] A.g.e., VI; 7.

[8] A.g.e., VI; 13.

^ Ibranilerin kökeni üzerine günümüze kadar tutarlı bir teori yoktur. Tutsak-

Hatta Incil çok daha sonradır, çünkü XIX. yüzyılda Karl Graf ve Julius Wellhausen'in ünlü eleştirel çözümlemelerinden (daha sonra Graf-Wellhausen teorisi adı altında bir araya getirilmiştir) beri Tekvin'in Çıkış sonrası, yani Kudüs'ün lö 587'de IL Nabukodonosor tarafından zaptedilmesi ve yok edilmesi, lÖ 538'e dek Babil'de Yahudilerin esir edilmesi sonrası yazılmış, farklı öğelerden oluşan bir metin olduğu kab ul edilir.[10] Demek ki Tekvin Kudüs'e geri dönüşte, lö V. yüzyıl başında yazılmış olmalıdır.

Dahası, Tekvin'e gö re Yaratıcı'nın hayal kı rı kl ığı ile kendi yarattığı oğullarının gürültüsüne kızan Babil'in tez öfkelenen yaratıcısı Apsu arasındaki benzerlik insanı nasıl etkilemez? Ya da Tanrı Enki ve sarhoş eşi Ninmah ta rafı ndan insanlığın eğri bacaklı ve başarısız olarak yaratıldığı ya ra tılış hikayesine nasıl benzemez?[11] Üç durumda da, başlangıçta keyfi bir Yaratıcı'nın başarısız kalmış ilk Yaratış'ı vardır, bu tanrısal öfkeye neden olur ve -artık söyleyebiliriz- Şeytan'a gönderilmeye ramak kalmıştır.

Demek ki, Tekvin yazarları Yaratılış yorunüanm Mezopotamya'dan almışlardır. Bu sonuç, Mezopotamya'daki Yaratılış yorumuyla

---

lanı ilişkin. 1l. Kenan seferi sırasında OÖ 1443) XVIII. hanedanlıktan Firavun lI. Amenofis'in luıtugu ikili listeye inanılacak olursa ve çeşitli eski metinlerdeki Apiru'lann Ibraniler olduğu varsayımına göre, bunlann bu ülke halklannın sınıflandırılmasında belirli bir statüleri yoktur; listedeki Şosu'lar göçebelerdi ı. Huru ya da Hurrit'ler yerli topluluktur, Nuhas'lar Kuzey Suriye kökenlidir, ancak Ibraniler tanımlanmamıştır. Gaalyah Cornfeld'e göre (Archaelogy (f the Bible: BooJı by Boolı, a.g.e.), kuşkusuz. belirli bir etnik grup oluştunnaınakiadırlar ve lek bir coğrafi kökenleri yoktur. Yine de, firavun Il. Ramses'in büyük işliklerinde çalı.şunlan yabancılar arasında Apiru'lann adının geçmesi. Apiru'lann İbrim'lerle -Tekvin'deki İbranilerle- aynı olabileceği varsayımını güçlendirir.

[10] Gıaf-Wdlhausen teorisine göre, Tekvin sürgün-sonrasıkaynaklardan ve Sürgün öncc si din-dışı gelenekten yola çıkarak sürgün-sonrası yazarlarca oluşturulmuştur. Yaratılış'a ve Tufan'a gelince bunlardaki hikayeler, Eski Ahit'tekilerden yaklaşık bin yıl eskidir.

[11] lîkz. 6. bölüm.

Tekvin'in yorumu arasındaki sıkı benzerlikle güçlenir.[12] Eski Ahit'in önemli bir bölümü Mezopotamya egemenlerinin dinleriyle temas sonucu oluşmuştur. Çünkü başka benzerlikler de vardır.

Gerçekten de, Nuh'un hikâyesi Tekvin'den çok daha eski bir Babil efsanesinde bulunur. 1965 yılında, British Museum depolarında bulunan iki tablet Tufan'a gönderme yapmaktadır ve bu tabletler Babil şehri Sipar'da, lö 1646-1626 arasında hüküm sürmüş olan kral ^^-mizaduga döneminde kazınmıştır. Burada, Yaratış'mdan pişman olmuş olan Yaratıcı'nın suda boğarak yok etmeye karar verdiği görülür. Ancak, s uların tanrısı Enki -adı daha önce geçmişti r- bu felaket planını Ziusudra adlı bir rahip-krala ' bildirir. Ziusudra da bir gemi inşa eder ve hayatta kalır. Bu kişi gerçekten yaşamıştır; Güney Babil'deki

---

^Metinler arasındaki benzerliklerin ötesinde. Tekvin'in Babil dönemi Yaratılış'ı ya da *Etuma* Elis'teki Yaratılış evrelerine ilişkin kronolojinin tamamen aynısını izlediğini ve hemen hemen aynı şemadan yola çıkugını Gaalyah Cornfeld belirtir (a.g.e.):

Enuma Elis
Tannsal ruh ve kozmik madde birlikte vardır ve her ikisi de ezelidir.
Başlangıçtaki kaosta, mitolojik kişilik Tiamat karanlıklada çevrilidir.
Işık tanniardan gelir.
Gökkubbe yaratılmıştır.
Suyun yüzüne çıkan topraklar yaratılır.
Yıldızlar yaratılır.
insan yaratılır.
Tannlar dinlenir ve Yaratılış'ı kutlarlar.

Tekvin
Tanrısal luh ve kozmik madde birlikte vardır ve her ikisi de ezelidir.
Yeryüzü, uçurumlann karanlıklarla kaplı olduğu ıssız bir uzamdır.
Işık yaratılır.
Gökkubbe yaratılır.
Suyun üstüne çıkan topraklar yaratılır.
Yıldızlar yaratılır.
İnsan yaratılır.
Tann dinlenir ve yedinci günü kuisar.

bir şe hrin, Şuruppak'ın, lÖ 2900 yılına doğru kralıdır.'^ Kral Ziusudra Nuh'a çok benzer; tek fark, iki gemisinin olmasıdır...

Peki, Yahudiler kendi Şeytan yorumlarını nereden almışlardır? Çünkü Şeytan diye adlandırılmamış olsa da Cennet'teki yılan Şeytan'ın bir taslagıdır. Babil destanı Gılgamış'ta, bir baştan çıkarma bölümü vardır ve buradaki terimler Tekvin'de Adem'in Havva tarafından baştan çıkarılmasını özellikle hatırlatır: Tanrıça Işrar'ın cazibesine kapılan Enkidu kendini "bilgelik ve büyük bir bilgi"yle donanmış bulur. Iştar'ın sevgilisine yönelttiği sözler, yılanın, "Allah gibi olacaksınız" cümlesiyle şaşımcı bir benzerlik içindedir. Iştar şöyle der: "Sen bilgesin, Enkidu, bir tanrı gibisin." Fakat Iştar, Babil dininde, özellikle bir Kötülük ruhuyla özdeşleştirilmiş ol maktan uzaktır; kuşkusuz baştan çıkarıcı bir tanrıçadır, çılgın ve kimi zaman acımasızdır, ancak Kötülüğü temsil etmez.

Tekvin'in özgünlüğü Şeytan'ın habercisi olan bu yılanı keşfetmiş olmaktır. Peki Şeywn başlangıçtan itibaren var mıydı? Hk bakışta Tanrı'nın Kabil'i azarlamasının düşündürdüğü şey budur. Kabil ilk mahsulünden elde ettiklerini Tanrı'ya sunduğunda Tanrı, bilinmeyen bir nedenle, bağışı kabul etmez:

> *"Eger* iyi *davranırsan o yükseltilmeyecek mi?*
> ve *eger* iyi *davramazsan, günah kapıda pusuya yatmıştır;*
> *ve* onun *islediği sensin.* "'-ı

Fakat aslında dünyanın her yerinde, özellikle Ortadoğu'da bolca

---

^W.G. tambert ve AR MiHard, *Atmhasis: The Babylonian Story of the Flood* (Londra, 1970), E. Solberger, The Babyioniaıı. Legend *oj* the *Flood* (3. baskı, Londra, 1971); aktaran Paul Johnson, *A History of* the *Jews,* HarperSRow Publishers, 1988.

J4 New English *Bible'a* göre (Tekvin IV; 7) yazann çevirisi. Kuraki versiyonu oldukça farklıdır: *"Davranışım ya düzeltirsin ya da* düzeltmezsiı; *açıklıkta [hapı* güna)ı pusuya ycıtımş; islediği sensin onum. *Sen yönet* onu."

rastlanan kim olduğu belli olmayan basit bir cin söz konusudur; bu, bizim Şeytan'ımız değildir. Bunun kanıtı, Meseller Kitabı'nda bu Şeytan hakkında söylenenlerden anlaşılmaktadır:

"Ve Allah oğullan Rabbin önünde kendilerini takdim etmeye geldikleri gün vaki oldu hi, *onlann arasında Şeytan da geldi. Ve Rab Şeytana dedi: Nereden geliyorsun? Ve Şeytan Rabbe cevap verip dedi: Dünyada dolaşmaktan, ve orada gezinmekten. Ve Rab Şeytana dedi: Kulum Eyuba iyice baktın mı? Çünkü dünyada onun gibisi yok; kâmil ve doğru adam..."*[15]

Göksel konseyde Şeytan'ın varlığına şaşırmamak güç; Şeytan burada açıkça yer alıyor, dahası Tanrı'nın yakını olarak. Bu, Şeytan'ın aşağı bir tanrı olarak, fakat yine de tanrı olarak görülmesidir. Burada, Vedacılıktan türeyen dinleri ve örneğin tricker Loki'yi çağrıştırır: 16 Tanrı'nın onayıyla Şeytan bu zavallı Eyüp'ü sınamak için kafasını karıştıracaktır, fakat sonuçta her şey yoluna girecektir. Nihayetinde Şeytan tanrısal istençlerin aletidir. Bu istençler, paradoksal biçimde, Eyüp'ün görüldüğü kadar erdemli olup olmadığını öğrenmeyi hedeflemektedir.

Demek ki Şeytan gözden düşmüş melek, ağzı salyalı isyancı, Tanrı'nın yeminli düşmanı değildir. Bu, aynı zamanda, peygamber Mikaya'mn Israil kralı Ahab'a anlattığı hikayeden edinilen izlenimdir. Gerçekten de bu kral Aramanlara karşı savaşa girişir. "Yaklaşık dört yüz kişi" olan (çok fazla peygamber!) peygamberlerine danışır ve Mikaya ortaya çıkar. Mikaya savaşa ve Ahab'a şiddetle karşı çıkar, Ahab da peygambere kötü davranır. Fakat Mikaya ısrar eder; bir rüya görmüştür:

"Rabbı tahtı üzerinde oturmakta, ve bütün gökler ordusunu onun yanın-

---

[15] *New English* Bible, a.g.e., *The Book of Job,* I; 6-12. Bu versiyon da Kuraki versiyonundan farklıdır.

[16] Bkz. s.

da, *sagında ve solunda durmakta iken* gördüm. Ve *Rab* dedi: *Ramot-gileada* çıksın *da* düşsün *diye Ahabı kim lwndıracak? Kimi böyle kimi şöyle dedi. Ve bir* ruh *çı]lıp Rablmtı önünde durdu, ve dedi: Ben* onu *kandınnm. Ve Rab* ona dedi: *Ne* ile? Ve *dedi:* Ben çıhanm, ve bütün peygamberlerinin ağzında yalancı *bir ruh* olun.ım. "'7

Eyüp'ün hikâyesindeki Kışkırtıcı'nınkine benzer bir konuşma. Mikaya'nın yürekliliği bir işe yaramaz: Peygamberlerin başı Sedecias (Sidkyahu Ben Kena'ana) onu tokatlar, ardından kral onu hapse atar. Demek ki Tan rı Ahab'ın yenilmesi niyetini gerçekleştirmiştir ve bunu da bu esrarengiz Yalan Ruhu sayesinde başarmıştır. Olağanüstü macera! Çünkü, sayısız peygambere yalan söyletebilmek için dört yüz kez çoğalabilen bu Ruh, bizim tanıdığımız Şeytan'dan başkası değildir! Onu bir kez daha Göksel Konsey'de, Tanrı'nın niyetlerini yerine getirmekle görevli olarak görmekteyiz! Onu tanıyoruz; sadece Babillilerin değil, Mısırlıların ruhlarının da kardeşidir o.

Gerçekten de, hemen hemen aynı hikâyeyi eski bir Mısır hkâyesinde görmekleyiz: Bir generali savaşa göndermek isteyen Osiris, ona ruhları gönderir:

"iki cin onun içine girdiler ve *o anda* kalbi şenliği unuttu.. 'Yaşam *adına, kardeşlerim, savaşmak* istiyomm!"'[1]

Yahudi Tanrısı kuşkusuz Osiris'in kurnazlığından esinlenmiştir. Ancak, gördük ki, mitler gibi tanrısal kurnazlıklar da dinden dine geçmektedir, ne Yahudilik ne de Eski Ahil bu tür alıntılardan muaf değildir. Bu ibJisvari Ruh'un Tanrı'nın m üttefiki olduğunu Işaya Kitabı'nda da görmekteyiz. Mısır'la ilgili tanrısal lanetin taşıyıcısı kehanette Tanrı'nın kabile başkanlarına "kafalarını karıştıran bir ruh"

'7 Krallar 1, XXll; 21-22.

16 Brescani, Den Kam.d eıı Pmızer cles lııcıros, aktaran Bemard Teyssèdre, Naissmıcc du Dia/Jle, Albiı Michel, 1985.

gönderdiği duyurulur. Bunun üzerine, Mısır, "kendi kusmuklarına basan bir sarhoş gibi" seii.deleyecektir.[19]

lö VIII-VI. yüzyıllar arasında yazılmış olan Işaya Kitabı'nda Yahudiliği n ne Şeytan'ı ne de cinleri Tann'nın düşmanları olarak değil, daha çok, onun hizmetkâriarı olarak temsil ettikleri bir kez daha kanıtlanır. Durumu daha anlaşılır kılmak için bir ö rnek daha verelim:

"Ve *Abimelek üç yıl îsraile* reis *oldu. Ve Allah Ammeleh'le Şekem erleri arasına kötü bir ruh gönderdi..."*[20]

Şekemler, gerçekten de, yalancı ve namussuz insanlardır, Yerubabel'in yetmiş çocuğunu katletmişlerdir ve bir köle nin oğlu olan Abimelek'i kral seçmişlerdir. Tanrısal dalaverenin korkunç etkileri olmuştur: Sadece Şekem, büyüden yararlanan, yıkıntıları verimsizleştirrnek için onlara tuz serpen Abimelek tarafından ortadan kaldırılmakla kalmamış, dahası prensin kendisi de bir kadının eliyle öldürülmüştür, tanrısal alçaklık!

Görüldüğü gibi, iblis görevlileri Yahova'nın intikamlarını kesin olarak yerine getirmektedirler. Kişisel amaçlı vasat ve sefih işlere kendilerini vermediklerinde iblisler göksel kâhyalardır. Yani, Şeytan Tanrı'nin hem müttefiki hem de hizmetkarıdır.

Fakat, I. Ta rihler'de durum başka türlüdür: Şeytan yeniden ortaya çıkar, bu kez Davud'a bahtsız bir karar vahyeder, bir sayım yapmayı emreder; oysa bu sayım vebaya yol açacaktır. Şöyle denmiştir:

"Ve Şeytan Îsraile karşı kalktı ve İsrail *saymak için Davudu tahrik etti."*[21]

Tarihler, Helenistik dönemin başlangıcıdır, yani lö III. yüzyıl. Demek ki Şeytan, yaklaşık iki yüzyıl içinde nitelik değiştirir; artık

---

''Işaya Kitabı, XIX; 14-15.

^^Hakimler, IX; 22-57.

^'Tarihler 1. XXI; l. New *English Biblc ve* Kuraki yonımlan aynıdır.

Tanrı'yla işbirliği yapmamakta, kendi hesabına çalışmakladır. Yaklaşık iki yüzyıl sonra Tanrı Konseyi'nin eski üyesi yine statü değiştirmiştir: Essen.liler tarafından Kumran'da, lö II. yüzyılın ikinci yarısı civarında yazılmış iki Ahid arası metin olan jübileler Kitabı'nın ileri sürdüğü gibi, yok olmaya mahkumdur: Zamanın Sonu'nda, yani kırk-dokuz .Jübile sonunda ne Şeytan olacaktı ne de herhangi bir kötülük ve lsrad ülkesi sonsuza dek temizlenmiş kalacaktı.^^ O dönemde, Ferisiler dünyaya altıbin yıllık bir süre veriyorlardı; daha temkinli olan Kilise Babaları, süreyi bu dünyanın Yaratılış'ından itibaren yedi bin yıla çıkarmışlardı. Ne yazık ki,. kozmoloji bu tarihleri değiştirmiştir, Şeytan benim yaşıtlarımın belleğinde daima yerini korumuştur.

İbranilerin Şeytan fikri, Tekvin'in yazılış tarihleri arasında, yani yaklaşık olarak lö VI. yüzyılla IS I. yüzyıl arasında değişir. Bu olgu önceden ortaya çıkarılmıştır: Şeytanlar Yahudiliği lö 150 ile 300 arasında işgal etmişlerdir.2i Eski Ahifte görece az sayıda şeytan va'rdır: Bunlar. ölüm cini Mevet, Çocuk hırsızı Lilith, veba cini Reshev, genel olarak hastalıkların cini Dever, cinlerin yardımcısı Belial, çöller cini ve Isa'yı baştan çıkarmış olan Azazel; gördüğümüz gibi rolü muğlak olsa da, dilerseniz Şeytan'ı da bunlara ekleyebiliriz. Yahudi halkının büyük bölümünün uzun süre kölelik altında yaşadığı Babil'e kıyasla bu zayıf bir dökümdür: Babil Pandemonion'u önemli ölçüde daha gelişkindir ve şeytanlara ilişkin daha' ayrımılı bir döküm içerir. Belki, to p rakla rı na geri dönen Ibranileri şaşırtmıştır. Ya da en baştaki kötülük şeytanından, üremedeki düzensizlik şeytanına kadar tüm bu şeytanların kimliklerini bilmeleri halinde kesinlikle aşırı bir önem vermekten çekinmişlerdir. Bu nedenle sadece birkaçını akıllarında tut-

---

22şenlikler, L; 5, Ln Bible, *ecTİls ittertestiuaıitaires,* Gallimard; La Pleiade kol ^yonu, 1987.

23]. Trachtenberg, The Devil and tlıe jfws, Philadelphia, 1943; Paul Johnson, A *History of the jews,* a.g.e.

muşlardır.

Peki, Yahudilerde Cehennem yok mudur? Şaşırtıcı gerçek, olmadığıdır: Ölülerin gittiği Şeol bizim Cehennemimizle kıyaslanacak bir Cehennem değildir: Burası, bir "sessizlik ve unutma toprağı"dır. .. ölen bütün insanlar oraya gitmektedir, "kıvamsızhktan ve boşluktan oluşur: karanlık ve toz onun özellikleridir."^^ Bu, "dönüşü olmayan ülke "dir. Bu terim de Mezopotamyalılardan ödünç alınmıştır; tıpkı bu ye ri n tanımının Aşur-Babillilerin Arallu'sunda yazılı olması gibi. Bu, Eyüp Kitabı'na göre, iyi ya da kötü, kral ya da köle "bütün canlıların buluşması"dır.25 Ne Cennet ne de Cehennem vardır; tıpkı Hıristiyanlığın daha geç keşfi olan Araf gibi.

Ruhun ölümsüzlüğü düşüncesi bugünkü haliyle Eski Ahit'te yer almaz, yer alsa da formüle edilmemiştir. Çok daha sonra, 10 ll. yüzyılda, Ölülerin dirilmesinden söz eden İbrani Incili'nde ortaya çıkacaktır.

Eski Ahit'in Şeytan karşısında Yahudi ilgisizliğini değilse de serinkanlılığını Eyüp. kitabı kadar ortaya koyan bir başka bölümü Saul'un Endor'daki cinci kadını,.ziyareti bölümüdür. Bu ziyaret bölümü olağanüstü bir şiir ve simgecilik içerir (Samuel I, 28; 1-25). Filistinlilerin İsrail üzerine bir saldırı için birliklerini Shunem'e, sınırlara, yığdıkları dönemde başlar. Saul kendi birliklerini Gilboa'ya yığar. Sıkıntılıdır: "Ve Saul Rabden sordu, fakat Rab kendisine ne rüyalarla, ne Urimle, ne de peygamberlerle cevap vermedi." Ayrıca, öldürmek istediği Davud'la çatışması da canını sıkıyordu. Sahne Shakespeareyari bir yoğunluktaydı ya da Shakespeare'in en güzel sahnelerinin Samuel Kitabı'ndaki hikayeyi çağrıştıran yoğunlukta olduğunu söyle - mek belki daha doğrudur.

URobert. Martin-Achard, "İsrail'de Ölülerin Durumu," *Le Monde de la* Bible, no 78.

2'Eyüb Kitabı, [illegible]The *New EngUsh* Bible, a.g.e.

Samuel ölmüştür ve Saul, der hikâye, uyarı olarak, "cincileri ve bakıcıları memleketten kaldırmıştı. Bu bağlamda, sürgün cezası, Eski Ahıı'in hiçbir yerinde yer alınayan ölüler yoluyla gelecekten haber ve re n falcılara ya da medyullara danışmanın yasaklanmasından değil, açıkça, Samuel'in hayaletinin dirildiğini gören Saul'un korkusundan kaynaklanmıştır. Bununla birlikte, hizmetkârlarına şöyle buyurur: "Benim için bir cinci kadın arayın, ve ona gidip ondan sorayım." Demek ki, " cinci leri ve bakıcıları" sürgüne göndermeye bizzat kendi karar verm iş olmasına rağmen, Tanrı'nın onun yararına olan niyetlerine ilişkin bilgi verebilecek bir cinci aramaktadır. Oysa sadece Samuel'in ruhu bu niyetleri bilebilir. Demek ki, tam da cincileri sürgüne gönderecek kadar korktuğu kişinin ruhunu çağırması gerekir. Karmaşık ve sıkıntılı bir karakterin şaşırtıcı gerçeklikteki portresidir bu; Davud'a âşık olmasına rağmen mızrağıyla onu delik deşik etmeyi deneyen ve en çok korkt uğu şey olan Samuel'in hayaletiyle yüz yüze gelmeye l<ararlı adamın portresidir. Hizmetkârları Endor'da böyle bir kadın olduğu haberini getirirler. Bunun üzerine kral kılık değiştirir ve iki hizmetkârıyla birlikte onu görmeye gider.

Endor'a gece gider, c inc i kadın onu kabul ettiğinde söyleyeceği insanın ruhunu çağırmasını ıster. Kadm Saul'un cincileri ve bakıcıları stügüne gönderdiğini söyler, çünkü karşısındakinin kim olduğunu bilmemektedir, fakat Saul ona Tanrı adına dokun ülmazlık vaat eder. Cnci kadın ruh çağı rı r ve Samuel'in hayale t i ortaya çıkıp, Filistinlilere karşı savaşını baştan kaybettiğini, üç oğlunu savaşta kaybedeceğini Saul'a bildirir. Saul yenilir ve hi kâyenin devamı hayaletin kehanetlerini doğrular.

Oysa onaçağ Avrupa terminolojisine göre ruh-büyücü, yani Şeytan'la pazarlık yapan ve sonsuz lanete mahkûm kişinin medyumluk mesleği kes i nl ilde şeytansı bir meslek değildi r. Tam te rsi ne bu, dolay 1, olarak Tann'nm sesidir. Tanrı, Samuel'in hayaleti aracılığıyla

bile "büyücü'' sesiyle dile gelir. Endor "medyum"u pagan antikçağın kâhin kadınlarına benzer. Tanrı'nın aletidir.

Eski Ahit'in yansıttığı Yahudi tavrı konusunda kimi kuşkular varsa da (karşıt bir ideoloji yansıtan sonraki kitaplardan farklı olarak burada "Eski"-Eski Ahit demek gerekir) Samuel Kitabı'nın yukardaki ayetleri. bunları yok etmiş olmalıdır. Gerçekten de şunu okuruz orada: "Ve Rabbin ruhu Saul'dan ayrıldı ve Rab tarafından kötü bir ruh onu üzüyordu." (16; 14) Hiçbir anlam belirsizliği yoktur, bu "Rab tarafından kötü bir ruh"tur. "Kötü ruh" ne demektir? Bu kesin olarak bir cindir. Demek ki cinler Tanrı'nın niyetlerinin parçasıdır; tıpkı Eyüp Kitabı'nda, tanrısaliradenin hizmetinde olan Şeytan gibi. Bu bir çeviriyazı hatası değildir, çünkü bu ifade aşağıdaki ayetlerde de iki kez tekrarlanır. Hizmetkârları Saul'a şöyle derler: "Işte şimdi, Allah tarafından kötü bir ruh seni üzüyor. Efendimiz karşısmda olan kullarına emretsin, iyi çenk çalan bir adam arasınlar; ve vaki olacak ki, Allah tarafından senin üzerine kötü ruh geldiği zaman eliyle çalar ve sen iyi olursun." (16; 16-17) Bu çenkçi Davud olacaktır. O, Tanrı'nın kötü ruhu hükümranın başını derde soktuğunda Saul'u teselli eder.

Demek ki Tanrı, Eski Ahit'te, hem İyilik hem de Kötülük'tür. Şeytan onun hizmetkârından başka biri değildir ve Yeni Ahit'te bu kadar güçlü bir şekilde yer alan çatışma Eski Ahit'te asla görülmez. Yeni Ahit'te Şeytan daima Tanrı'nın düşmanı olarak ortaya çıkar ve Göklerin Kralı'nın karşıtı olarak "Bu Dünyanm.Prensi"dir. Yüce iradeye teslimiyetinde "Eski-Eski" Ahit teolojisi evrende tek bir kutup kabul eder ve Şeytan'ın tek rolü Yaratıcı'nın iradeleriyle uyum içinde olmaktır. Şeytan, Kötülük müdür? Hayır, Tanrı iradesinin gerektirdiği ıstıraptır o. Yeni Ahit'te olan cinlerle ilgili bölümler Eski Ahit'te asla görülmez.

Her durumda, Yunanların eşdeğer sözcük olan diabolos sözcüğüyle çevirdiği Har-Shatan, yani Hasım adı -bizim Şeytan (Satan) burdan

gelmiştir- hiçbir küçümseyici anlam içermez. Şeytan, Tann'nın hasmı olsa da, gördüğümüz gibi hizmetkârıdır da; tanrının kaybetmesini isteyemez, çünkü bu kayıp Yaratılış'ın ve kendisinin sonu olur. Bu dünyanın da Tanrısı olan İyilik Tanrısı, dünyayı denge ilkesine göre kurmuştur ve Hasım dengenin iki teriminden biridir. Eski Yahudiliğin kuşkusuz en derin derslerinden biri olan bu hayranlık verici bil - gelik dersinde Eski Ahit'in yazarları tö VII. ya da VI. yüzyılda, dünyanın efendisi olan ve Kötülüğe hoşgörü gösteren bir Tanrı kavramının teol oji k güçlüğün ü çözmüşlerdir. Bu, daha sonra Gnostiklerin içine düşecekleri g üçl ükt ür. Gnostikler bu güçlükten yapay bir kavramla çıkacaklardır: Biri yalnızca tinsel, diğeri yalnızca maddi olan iyilik ve Kötülük'ün üstünde yer alan gerçek Yaratıcı Demiurgos. Burada Tanrı Baba ancak Kötülük'le ya da Şeytan'la eşit, ikincil bir tanrı olacaktır. Eski Ahit'te, her şeye muktedir Yaratıcı'nın iyiliği de tartışılmazdır: ikincil olan sadece Şeytan'dır.

Eski Ahit'te Tanrı ile Şeytan arasındaki ittifakın bir diğer önemli ibaresi, Musa'nın Üçüncü Kitabı olan Levililer'de görülür. Bu kitabın önemi, Incil'deki buyrukların neredeyse yarısını içermesinden kaynaklanır.

Bu kitapta görülür ki (16; 1-28); Musa'nın kardeşi olan ve Tanrı'ya kurallara uygun olmayan bir kurban sunduğu için cezalandırılan Harun'un iki oğlunun ölümünden sonra Tanrı Musa'ya görünür ve şöyle der: Harun, Yahudiler için iki teke ve bir koç alacak ve tapınağa gidecektir, orada Tanrı kefaretgâhın üzerinde belirecektir, ancak Harun belirtilen saane orada olmalıdır, yoksa ölüm cezasına ça rptırılacaktır. Tanrı'nın kurban olarak kabul ettiği tekeler ilahi bir işaretle belirtilecektir. Diğer teke Azazel'e -Şeytan'ın kendisi değilse de yardımcılarından biridir- sunulacaktır. ' Bir uçurumdan aşağı atılacaktır. Bu, ünlü günah keçisidir.

Genellikle karmaşık ve bulanık bir yorumla çevrili ya da gizlen-

miş olan bu bölüm Levililer'de karşılıksız bir açıklıkla sunulmuştur yine de. Tanrı, kendisine sunula n kurbanda Şeytan için de açık bir pay istemektedir.

Yeryüzü'nde var olan bazı şeytanlar, Göksel Konsey'in üyesi Şeytan'ın hizmetkârlarıyla resmi olarak özdeşleştirilemez. Ayrıca, çok ileri bir tarihe kadar, Ortadoğu'dan gelen bu şeytanlar belirsizdir. Eski Ahit'–in kabul görmeyen bir yorumuna göre, büyük bir olasılıkla tö III. ve ll. yüzyıllar arasında kaleme alınmış olan Enoş Kitabı'na göre, cinler Tanrı'ya karşı isyan etmiş melekler değildir; bunlar, ölümlülere aşık olmuş ve onlarla birleşmek için yeryüzüne inmişlerdir.[26] Bu, ölümlülerin meleklere aşık old uğu Sodom ve Gomora hikâyesinin tersidir; şu farkla ki, bu iki şehirde ölümlüler kendi cinsiyetlerinden meleklere aşık olurlar. Her iki durumda da hikâyeler, meleklerin cinsiyetsiz sayılmalarıyla şaşkınlık içinde bırakır. Bu meleklerin adları Urakabarameel, Akibeel, Tamiel, Ramuel, Danel, Azkeel, vs.'dir; şeflerinin adı Samyaza'dır.

Şehvetperesl meleklerle ölümlülerin birleşmesinden "üç yüz arş yükseklikte" devler ve iblisler doğmuştur. Babalarının meleklerden

---

[26]Enoş Kitabı, 1770 yılına kadar kayıptır. İngiliz seyyah James Bruce, Nil'in kaynaklannı araştınrken Etiyopya'daki Gondar'a vanr ve orada bir Etiyopya versiyonunu bulur, 1773 yılında yanında üç örnek götürür. Enoş Kitabı ilk kez 1838 yılında İngilizce versiyonuyla başpiskopos Lawrence tarafından yayımlanır. Rahip Migne *E}icydopidie llıi!ologique* adlı eserinde bunu yeniden yayımlar. Yazariara göre, Enoş Kitabı lö lH. ve ll. yüzyıllar arasında hazırlanmıştır, bazı bölümler lö 40 yılına kadar uzanabilir. Önce Ararnca yazılmış olmalıdır. Ben, 1975 yılında Robert Laffont yayınlanndan çıkan Migne versiyonundan ve Andre Caquot'nun açıklamalannın yer aldıgı Ltı Bible, eoits ıı– *tertestamentaires,* a.g.e. versiyonundan yararlandım. 1991 yılında Cerf yayınlanndan çıkan *Dictioıınaire etıcycJopedigue du* christianisme *aıicien'e* göre, Ei Kitabı, tamamen uydurma kabul edilse de, şu tarihsel önemi taşımaktadır: "Öncelikle Enoş Kitabı'nda sunulan Yahudi geleneğine göre ... uzun süre, meleklerin gökten düşüşü tensel bir günah olarak kabul edildi, devler ve iblisler de bunun meyvesiydi."

gelm iş olması bu çocukların kötücül karakterini pek kolay açıklayan bir şey değildir; ancak hikâyenin vermek istediği ders, Kötülüğün cinsel iştah tan doğduğudur. Şurası kesin ki, iblislerde n biri, Levililer'deki Azazel (ya da Azazyel, çünkü yazımlar faklıdır), "insanlara kılıç, bıçak, kalkan, zırh ve ayna yapmasını öğretti; bilezik ve süs eşyası yapmasını, resmetme sanatını, kaşlan boyamayı, değerli taşlar kullanmayı, her türden boyamayı öğretti, öyle ki dünya kötü oldu... Barkaya! yıldızları gözetieme sanatını öğretti. Akibeel işaretleri öğretti. Tamiel astronomiyi öğretti. Asaradel Ay'ın hareketlerini öğretti."

Daha ilerde, Azazel'in kınanma nedeni keşfedilir: "Gökyüzünde olup biten her şeyi yeryüzünde açık etmiştir." Bu gerçekten de bağışlanmaz bir suçtur ve Tanrı, başmelek Rafael'i, Azazel'i sıkı sıkıya bağlamakla, taşa tutup öldürmekle, karanlıklara atmakla görevlendirmiştir ve orada ateşten kurtulmaya çalışacaktır. Yine de, belirsiz nede nle rle Azazel yazgısına meydan okumuş gib idir.

En çarpıcı nokta Levililer'in ve Eski Ahit'in tümünün sözde-Enoş tarafından gö rme zden gelinmiş olmasıdır. Sözde-Enoş Levililer'i okuyup okumadığı belli değildir, çünkü Tanrı'nm yok olmasını istediği bir figüre keçi sunmuş olması pek anlaşılır değildir. Eğer bu Enoş Kitabı daha önceyse -ki, öyle gözükmektedir- Azazel'in Tanrı'nm yok edici iradesine direnmiş olması da pek anlaşılır değildir. Her durumda, bu hikâye Şeytan'a yapılan bütün "Eski-Eski" Ahit referanslada açıkça çelişmektedir. Burada, Eski Ahit teolojisi ile Enoş Kitabı'nın da aralarında yer al dığı Ahitler arası külliyat arasında kesin bir kopuş vardır.

Sözde-Enoş'un va rdığı sonuçlar, kuşkusuz, bizim bugünkü sonuçlarımız değildir: Bu cinler aslında pek de kötülük yapacağa benzememektedir, ç ünkü -bu kitabın yazarına göre, akıl almaz nedenlerle Kötülüğün tohumunu içerir gibi gelen ayna ve boyalar bir yana- yazı ve astronomi hiç de şeytansı buluşlar değildir; yazı olmasaydı sözde-

Enoş da kitabını yazamazdı. Dahası, eğer astronomi kötücülse, aynı kitabın 71. bölümünde koruyucu melek Uriel'in niçin astronomi dersi verdiği pek anlaşılamamaktadır.

Ahitler arası bütün yazılarda olduğu gibi, Enoş Kitabı'nda da yazarlara, hayali antik düzene yabancı gelen bütün unsurlara karşı şiddetli bir öfke görülür. Bunun, Eski Ahit'in kahinciliğinin -pek ikna edici olmayan- bir öykünmesi olmasının ötesinde genel esini eşine az rastlanır bir hoşgörüsüzlüktür, ki Eski Ahit'te bunun en ufak izine rastlanmaz. Bu, vahiy gelmiş bir peygamberin kitabı olmaktan çok aklı fikri ürkünç, hatta çılgınca masal ve anlatılarda olan, açıklama getirdiği insanlara endişe vermek isteyen bir fanatiğin kitabıdır. En ilginç nokta, Şeytan'ın günah keçisi yerine konmasıdır: Dolayısıyla, dünyada yolunda gitmeyen her şeyin yükünü o taşıyacaktır. Şeytan belki böylece o ünlü keçi haline gelmiştir.

Işin özü ortaya çıkar: lö III. ya da II. yüzyıla kadar Tanrı'nın tescilli düşmanı olarak Şeytan imgesi Yahudilikte yoktur. Şeytan ve cinler -bunlar arasında hiçbir tabiyet ilişkisi olmadığı gibi Şeytan da diğerlerinin şefi olarak hiçbir yerde belirtilmemiştir- hepsi Tanrı'nın hizmetkarlarıdır. Şaşırtıcı gelse de, metinler bunu kanıtlamaktadır.

Yine de, Şeytan Yahudi geleneğinde vardır ve Hıristiyanlık Şeytan'ı Yahudilikten almıştır. Tüm Yeni Ahit Şeytan'ın ve cinlerinin kötülükleriyle doludur. İsa'nın gerçekleştirdiği şeytan kovma bölümleri ve hemen hepsinde cinlenmenin açıkça hastalık nedeni olarak gösterilmesinin üzerinde durmasak da, Saul'un hikayesinde "kötü ruhlar"ın Tanrı tarafından gönderildiğini gördük. Inci! yazarları Eski Ahit'e ilişkin son derece vasat bir bilgiye sahiptirler. içlerindeki her şeyde Essenlilerin etkisi görülür. Peki, Şeytan ne zaman, nasıl rol değiştirmiştir?

Bu değişimin habercisi akımlar Hıristiyanlıktan öncedir. Gerçekten de, cinlerin tamamen kötücül olarak, sadık dostu oldukları Tan.-

rı'nın ve insanlığın düşmanı olarak ortaya çıktıkları ilk metinlerden biri Enoş Kitabı'dır. Bu, gördüğümüz gibi, görece geç bir kitaptır, kimi zaman Essenlilere ait olduğu düşünülür, büyük bir olasılıkla kısmen onlara aittir, çünkü karma bir eserdir[27] ve Gnostisizmin birçok izine rastlanır. Ne var ki, Şeytan'ın ortaya çıkışının politik bağlamını burada anmak zorunludur; bu olmadan İsa'nın rolü ve süreci başta olmak üzere, hiçbir şeyi kavrayamayız.

Yahudi metinlerinin Şeytan karşısında kararlı bir şekilde düşman bir tavır takındıkları dönem tam olarak Helenistik Yahudilik dönemine denk düşer. Daha ilerde göreceğimiz gibi Helenizm, Yahudiliği kısmen yutmak üzeredir. Peygamberlerin sonuncusu Malaki öleli uzun süre olmuştur. Mesih'in, yani İsrail'in şöhretini yeniden inşa edecek Davud'un bir ardılının ruhunun geleceğine dair umutlar yok olmuştur ve bu böyle kalmak zorunda gibidir. Umutsuzluk yerleşmiştir.

Yahudiler, Babil Imparatorluğu'nun tehditkâr karanlıklarından tam kurtulmuşlardı ki, lö 332'de İskender Imparatorluğu'nun hakimiyeti altında girdiler. Ardından, kahraman tarihin kumları altına gömüldüğünde ve efsane olarak yeniden dirilmesi beklenirken, Filistin, Ptolemaioslar dönemi Mısır'ındaki Helenistik Imparatorluğu'na, daha sonra da Suriye'deki-Selefki krallarının imparatorluğuna dahil ed ilmiştir. Bağımsızlık, sonsuza kadar değilse de, uzun süre için kaybedilmiş gibidir. O dönemden itibaren ve 1949'da Filistin'de Yahudi Merkezi'nin kuruluşuna dek ve daha sonraki yıllarda, bu ülkenin Yahudileri meydan okuyamayacakları kadar büyük güçlerin silahlı gücü altında yaşayacaklardır.

Ptolemaiosların, ardından da Selefkilerin tahakkümü kuşkusuz hafifti, çünkü Yahudiler Babil'e ilk sürgünlerinden beri görülmemiş bir

[27] Caquot, a.g.e.

bağımsızlıktan yararlanırlar. Bu, imparatorlukların gölgesinde yaşamanın avantajlarından biridir: Bir tiranın onları tutsak etmesini düşünmek anık olanaksız gözükmektedir. Yüzyıllardan beri ilk kez Akdeniz meltemleri yumuşak esmektedir. Ancak Yahudilik krizdedir. Peygamberler sayesinde sürdürülen ve Musa'dan bu yana kesintiye uğramış olan Tanrı'yla diyalog sadece ezici bir sessizliğe yerini bırakmakla kalmamış, dahası esas olarak teokratik nitelikteki ulus yapıları da ll. yüzyıldan itibaren çatlamıştır.

Bu çatırtılar lö 175'ten itibaren sürmektedir, büyük rahip Jason Kudüs'ü tamamen Helenleştirmiştir; en iğrenci de, Kudüs'ün adı, Kudüs'teki Antiokheia olarak değiştirilmiştir. Kurumlar Helenistiktir, Yahudiler, özellikle zengin olanları, son derece Helenleştirilmiştir. Yahudiliğin temel dinsel kurallarından biri olan sünnet artık uygulanmamaktadır ve birçok kişiye artık eskimiş olarak gelmektedir.[2^] Jason, kendi yerine geçen Menelas adlı bir büyük rahibin kendisinden daha Helenci olduğu kanısındadır. Ardından şaşırtıcı saçmalıkta bir iç savaş, Menelas'ın aristokrat yandaşları ile jason'un halktan gelen yandaşları arasında patlak verir. Helenleştiricilerle "aşırı-Helenleştiriciler" arasındaki boş rekabet yüzünden dökülen kanlar, Filistin efendisi ve Suriye'nin Selefki kralı IV. Antiokhus Epiphanes'i haklı olarak kızdırdı. Hükümdar kararnameyle Yahudi geleneklerini yasaklamaktan yana oldu. Bunu kesin olarak ve hatta vahşice uyguladı. Antik Yahudiliğe sadık kalan yaşlı rahip Mattatias ve oğulları, vahşi bir şekilde isyan ederler: Altı adam, pagan tannlara kurban veren inançsız bir Yahudiyi herkesin gözü önünde öldürürler, ardından Antiokhus'un bir memurunu, Apelles adlı birini, sonra da ona eşlik eden askerleri öl-

28Bunun kanın Asmonilerin ya da Makkabilerin girişimiyle verildi. Rahip Mattatias'ın beş oglu, Kudüs'ün mahallelerine ve kırlara yayılıp, dinsel kurallara uygun olarak, Yahudi çocuklannı dogumlarından beş gün sonra zorla sünnet euiler.

d ürürler.[29]

Böylece, Yahudilerin pagan işgalcilere karşı gizli savaşı başlar. Savaş, 70 yılında Titus'un Kudüs'ü yağmalamasıyla (ve bu, altmışbeş yıl sonra H ad rianus Kudüs'ü yok ettiğinde ve Yahudi ulusunu hemen hemen tümüyle "tasfiye etliğinde" Yahudiliğin tamamen yok olması riskine yol açacaktır) son bulacaktır: Kesin biçimini almamış iki buçuk yüzyıllık "gerilla savaşı" ve en ünlü dönem, Isa'nın çarmıha geril mesinin ardından gelen süreçtir. Bunlar din savaşları mıdır? Kuşkusuz evet, ama aynı zamanda da polilik savaş, çünkü teokrasilerde ve teokratik d i nle rde her ikisi birbirinden ayrıl maz. MakkabHer Tora'yı canlandırmak için olduğu kadar kişisel ihtirasları için de savaşıyorlard ı.

Makkabilerin zaferleri gizli anlaşmalar içinde bocalayıp durur: Mirasçıları Yonatas Helenizmin cazibesine kapılacak ve Isparta ile dostluk anlaşması imzalayacaktır, ardılı Aristobulos kendi adını Philhellen, yani Helenizmin dostu olarak değiştirecektir, yine ardılı IV. Alexandros lannaios da Yahudi kralı olarak Yunan karakterlerinin kazıl ı olduğu para bastıracaktır -ey sapkın! Sondan bir önceki kral ll. Yohannes Hyrkanos Helen-karşıtı Essenlileri katledecektir. Bunların tümü XX. yüzyılda yeniden yorumlanacaktır, çünkü içlerinden biri tüm ha nedanlığı n üzerine cehennemvari bir ün atmıştır: Isa'nın öncülü olan birini, Essenlilerin liderini, son derece ünlü olduğu kadar gizemli de olan, sadece Adalet Sahibi adıyla tanınan kişiliği, va)'ışi bir şekilde ve belki de çarmıha gererek (bu tartışmalıdır) öldürmüştür. Asmonilerin h angisi öldürmüştür? Bu yüzyılın sonunda bu hâlâ tartışılma ktad ır.[10]

1*Flavius Josephe, A)itiqui(esjudaique, XII, s. 266 ve devamı. İngilizce versiyonu Loeb Classical Libıary,j£wish A»tiquWes, Harvard University Pre^, Cambridge, Mass. & William Heinemann, Ltd., Londra, 1986.

[10] Ölü Deniz ve Essen Elyazmaları'nın en iyi uzmanlarından biri olan Vaux rahi-

Gerçekten de en önemli olay. Helenizmin kışkırtmalanna teslim olan Helen-karşıtı Makkabilerin kökeninde, kendilerine de kaynaklık eden isyan ruhunu yeniden canlandırdılar. Yahudiler artık kendilerini onlarla özdeşleştirmezler ve bu pagan işbirlikçilerini reddederler. Tepki ortaya çıkmakta gecikmez: lö ll. yüzyılın onasına doğru gelenekçi bir grup mümin, Tora'ya bağlı olmayan bir rejime karşı duyduklan büyük ötkeyi dile getirerek çöle çekilirler; Essenliler bunlardır.ıı Onları açıkça küçümserler; aforozlar birbirini izler, çatışma ka-

binin, Adalet Sahibi'ni ölüme mahkûm etmekten sorumlu "Kötü Rahip"in lyani "Kötü Büyük Rahip"] hangi Asmoni olduğunu resmi olarak saptamaya arkeolojüün olanak tanımadığını söylediği 1959'dan bu yana pek bir şey değişmedi: onatas (152-143), Simon (143-134), Yohannes Hyrkanos (134-104) ya da IV. Alexandros lannaios (103-76), hatta ll. Yohannes Hyrkanos (76-40) (ArchfleoJogy aıul the Dead Sea Scrolls, Oxford University Press, 1973). Bildiğimiz gibi, sondan bir önceki Asmoni, büyük rahip ll. Yohannes Hyrkanos Essenlileri kıyıma uğratmıştır; malianna el koyma emiini de o vermiştir ("Habakuk Yorurnu"nun ll. notu, La *Bible, icrits iıitertestameıitaires,* a.g.e.) ve o. Essenlilerin düşmanı "dinsiz rahip" tanımına uymaktadır (bkz. yukardaki 17. not). "Habacuc Yorumu"nun tümü bu büyük rahibi. Adalet Sahibi'nin görünüşte vahşice öldürülmesinin sorumlusu olara k belirtilmektedir. Yine de, şunu da unutmamak ge re kir: a) Yine Esseniiiere göre, Adalet Sahibi, Kumran'daki Essen topluluğunun kurucusu değilse de, düzenleyicisidir ve bu, Il. Yohannes Hyrkanos'ın egemenliğinden çok eskiye (yaklaşık bir yüzyıl) dayanır; b) Kumran arkeolojisinin bu kez kesin bir şekilde tanıklık enigi gibi Essenliler lö. ll. yüzyılın ortasından itibaren lopluluk halini almışlardır; yani, Vaux rahibinin belirttiği gibi büyük rahip Yonatas'ın tahta çıkış tarihi olan 152 ile yegeni Simon'un tahta çıkış tarihi olan 143 arasında Kurnran'a yerleşmiş olmalıdırlar; c) başlannda bir şef olmadan buraya yerleşmiş olamazlar; bu da, iki uzmanın, G. Veımes ileJ.T. Milik'in belimiği gibi Adalet' Sahibi'ni Simon'un ya da Yanatas'ın çağdaşı yapar. Dolayısıyla, Asmoniler ailesinin bir tür geleneğidir bu, onlan hakaredere bogan bu keşişlere kin gütmektedirler.

31 Gerçekten de mezhebin oluşumu MakkabHer hanedamnın tahta çıkışına bağlıdır, yani lÖ ll. yüzyıl başıdır. Kahraman Yuda Makkabi'nin oglu Yanatas'ın büyük rahip tahuna çıkışı meşru Sadok soyunun ayağını kaydınyordu. Bu meşru soyun son temsilcisi IV. Onias, Simon Makkabi döneminde Mısır'a sürgün edildi ve orada Leontopolis Tapmağı'nı kurdu. Yahuda'da kalan Sadok yanlıları, yani "hükümdar soyunu savunanlar" Tesniye'nin bu ihlal edili-

çınılmazdır: Kudüs'ün büyük rahibi Essenliierin en saygın kişisini, ilahi Gnostik abidelerin yorumcusu Adalet Sahibi'ni ölüme mahkûm etti. I. yüzyılın başından itibaren (6-7 yılı) Yahudi düşünceyle sınırlı kalmadı. Romalılara, Helenizmin temsilcileri olan bu pagan yabancılara saldırmak amacıyla Galile'de silahlı gruplar oluşturuldu.

Günümüzde "köktendincilik" olarak adlandırılan bu eğilimle kıyaslanan dinsel sertliğin bu derinleşmiş koşullarmda Eski Ahit'ten kopma meydana geldi ve Şeytan, Ey üb' ün Kitabı'nda gördüğümüz Göksel Meclis üy e liği statüsünü resmi olarak kaybetti. Yahudi inancı, Paul'ün getirdiği değişiklikte bile cehennemi bir hal almıştı. Pavlus, ilk havarilerin azgın muhalefetine rağmen, "Isacılığı" Roma Hıristiyanlığına dönüştürmek için Yahudi kökeninden kopardığında da bu cehennemvari halini koruyacaktır: Gerçekten de, ilk Hıristiyanlar İsa'nın dönüşünü, Bin yılı ve dünyanın sonunu öyle ateşli bir şekilde bekleyeceklerdir ki, korku dolu bir eylemsizliğe düşeceklerdir ve Pavlus kendini tepki göstermek zorunda hissedecektir.

Şeytan'ın adı ya da eşanlamlısı Babil Baal'ı Belial'm[32] adı ne Ölü Deniz Elyazmaları'nda ne de iki Ahit arası metinler külliyatmda,[D]

şine kızdılar ve hoşnutsuzluklannı belirtmek için çöle göç ettiler. Kumran topluluğu böyle doğdu. Yine de Essenliierin çöle göçten önce var olduklannı belinmek gerekir.

32 Şeytan'Ŵn diger adı olan Belial, Babil tannsına açık bir göndermedir. Kuşkusuz bu ad, belgelerin yazıldığı geç dönemde kullanılmamıştır. Ancak, Eski Ahit,yorumlannı özgünleştinnek amacıyla bu yoruma eski bir üslup vermeye çalışan yazarlann miras aldıkları eski üslupla açıklanır.

33 Ölü Deniz elyazmalan, yani Kumran yakınlanndaki mağaralarda bulunmuş olanlarla tam anlamıyla Essenlilere ait olanlar ve iki Ahit a.rası yazılar -bu ifa de, yazarlannın Eski Ahit'e bağlamak istedikleri ancak kilise yasalanna uygun lncil'e at olmayan yazılan (eskiden kilise tarafından kabul görmediklenni belinmek için günümüzde "psödepigrafik" denir) belinmek için Anglo-Amerikan deyişi- arasında genellikle aynm yapılır. İki Ahit arası bu metinler Essenlilerden kaynaklansa da yine de Essenlilerden önceki metinleri de kapsar ve Essenlilere ait olanlar, onların yeniden yazımlandır. Bu konuda, La Bible, ıılfertestflnıeıitaires, a.g.e.'deki iki Ahit arası yazıların baskısına Marc Pl

tanrısallıkla uzlaşmayan bir Kötülük'le özdeşleştirilmeden bir kez bile ya da daha kesin olarak söylersek, bir kereden fazla geçmez. Tüm bu alıntıları toparlamak ayrı bir kitabı gerektirir.[14] ilahiler Yazıları'nda, Kurallar Yazıları'nda, Damas Belgesi de denen Damas Olkesi'ndeki Yeni ittifak Üzerine Belge'de, Savaş Yazıları'nda • Kötülük Prensi'nin tanımları kesindir. Belial lanetlidir, Işık Prensi'nin yükselişi karşısında yok olmaya mahkûmdur; kimi zaman Aldatma Ruhu'yla ya da Karanlıklar Meleği'yle özdeşleştirilir, Düşman olarak görülür ve Tanrı'dan tamamen ayrıdır. Sancak ve boru taşımayla ilgili yazılarda (çünkü Esenliler savaşa iyi hazırlanıyorlardı) şöyle denmektedir: "Tanrı'nın öfkesi Belial'a ve onun nasibindeki istisnasız herkese karşı kudurmuştur."

Karanlıklar Prensi'ne atfedilen diğer adları –dört kez geçen Baal ya da sekiz kez geçen Mastema gibi– saymazsak, iki Ahit arası metinlerde Şeytan'a en az yirmialtı ve eşanlamlısı Belial ya da Beliar'a yetmiş gönderme vardır. Şeytan'ın aracısı kötülük meleklerinin sayısı hesaplan altüst etmektedir. Burada da, adının geçtiği her yeri belirtmek ayrı bir eseri gerektirir. Birkaç örnek yeterlidir. Yahuda kralı Hizkiya tek oğlu Manasse'yi kehanetlerini açıklamak ve bilgeliğini devretmek için çağırır, peygamber Işaya, kötü melek Samael aracılığıyla, hiçbir şey yapamayacağını ve Manasse'nin Kötülüğe yenik düşeceğini duyurmak için müdahale eder. Bunun üzerine Hizkiya oğlunu öldürmeyi tasarlar, ancak Işaya onu caydırır. Aslında, babasının ölümünden sonra Manasse Samael'e yenik düşer ve "babasının Tanrısı'na hizmet etmeye" son vererek "Şeytan'a, meleklerine ve güçlerine" hizmet etmeye başlar. "Manasse, Belial'e hizmet etmesi için aklını çeler, çünkü bu

---

lanenko'nun önsözüne ve Andre Caquot ve Marc Philonenko'nun genel girişine başvurmak gerekir.

14 Daha aynnulı bilgi için Bemard Teyssfedre'in Naissailce *du* Diable, a.g.e., esinin "Kumran: Üç yüzlü karanlık" ad lı VII. bölümüne başvurulabilir.

dünyanın prensi olan günah meleği, Maianbukus denen Belial'dir."[35] O dönemde Şeytan ile Belial arasında ortalığı kası p kavuran kanşıklığı ya da bunların birbiriyle özdeşleşmesini yansıtan metindir bu. Bu özdeşleşme ayrıca üçüncü esrarengiz ad olan Matanbukus'u da içerir. Bu aynı zamanda, kötü meleklerden oluşan bir gruba sahip Şeytan'ın da ilk kez onaya çıkmasıdır.

Bir Şey ta n mı vardır, birden fazla mı? Essenl ilerd e bu konuda bir dogma var gibi gözükmemektedİr, çünkü görd üğü kehanetleri anlatan sözde-Enoş şöyle söyler: "Dördüncü sesi [Tanrı'ya övgüler yağdırdığını iş i itiği esrarengiz kişil iklerin sesini] Şeyta nl arı iterken ve onların Ruhların Tanrısı'na yaklaşmalarını yasaklarken işittim. ..." Bir kez daha, Göksel Ko nsey'de yer alan Şeytan' ın uzağın dayız.

Ancak, bu inanç değişikliği daha karmaşık bir şeydir. Şeytan'a her zaman emreden bir Tanrı ile Nuh'un soyundan gelenler arasında ittifak oluşturmuş olan Eski Ahit metnin i açıkça göz ardı eden jübileler'in yazarı şöyle der: "Bu kutlamaların üçüncü haftasında erdems iz cinler Nuh'un oğullarının çocuklarını baştan çıkarmaya, onları bozmaya ve yok etmeye giriştiler." Bunun üzerine, söz konusu kurbanlar, kötü ruhla rın güçsüz kalmaları için büyükbabalarından Tanrı huzunmda aracılık etmesini istediler. Fakat burada, işin ilginci, "Mastema ruhlarının prensi," yani Şeytan, çok adlı varlıkların en üstünü, Enoş'un "ruhlarının Efendisi" değildir; daha ilginci, bu Şeytan Tanrı'ya işbirliği önerir. Garipliğin doruk noktası olarak Tanrı bunu kabul eder. Şeytan'ın sav unması hoşuna gider: "Yaratıcı Tanrı, [bu ruhların] bazılarını benim önümde bırak ki sesimi işitsinler ve söylediğim her şeyi yapsınlar. Gerçekten de, eğer bana hiç kalmazsa, insanlar üzerinde irademin gücünü uygulayamara."[37] Günümüzde, Mutlak

35"1şaya'nın Öldürülmesi," H Bible, tctits interfestameıntflires, a.g.e.

36] Enoch, XL Bible, *icrits iıHerlesıamemaires,* a.g.e.

Hşenlikler, X, Ln *Biblc,' ecrits iıntertestoıneıntaires,* a.g.e.

iyilik ile Mutlak Kötülük arasında bir anlaşma iyi karşılanmaz; yine de bu olmuştur. Bu, Tanrı ile Şeytan'ın her zaman iyi geçindikleri Eski Ahit'e kısmi bir geri dönüştür. Ancak, açıkça görülmektedir ki, Şeytan üzerine düşünceler ve Tanrı politikası, lö H. yüzyıldan itibaren en azından değişkend ir.

Gerçekten de, iki Ahit arası ünlü bir metin olan, "Damas Belgesi" de denen "Damas Elyazması," Tanrı'nın, Ittifak'a girmiş olanları Şeytan'dan koruduğunu özellikle belirtiyordu: "Bunlar ilk Ziyaret sırasında kurtarıldılar, ancak geri çekilenler kılıca teslim edildiler. Iıtifak'a dahil ediḷip de buyruklarına uymayanların yazgısı, Belial aracılığıyla kökünü kazıma amacıyla onları ziyaret • ettiğinde böyle olacaktır."31 Oysa Şeytan'ı Nuh'un torunlarına karşı kışkırtmanın hiç nedeni yoktur. Bu yeni Şey tan bir kez daha kaprisli kötücül biri halini almıştır.

tki Ahit arası metinlerin ve Kumran metinlerinin eskatolojide Şeytan'ın rolüne. ilişkin tutarsızlığı ortadadır; tüm yazarlar anık onun Tanrı'nın düşmanı olduğu konusunda hemfikir olsalar da her yazar farklı bir yorum getirmektedir. Örneğin göğün yedi katını tanımlayan bir başka Essen metni, "üçüncü katta, Kıyamet gününde yolunu şaşırmış ruhların ve Beliar'dan intikam almak için oluşturulmuş ordu birliklerinin bulunduğunu" belirtir.[39] Kimi zaman Tanrı'nın niyetleriyle işbirliği ya pan, kimi zaman da göksel birliklerin öfkesine muhatap olan bu Beliar karşısında insan neredeyse merhamet duyar.

Tekvin'e kadar uzanan yeni ayrıntı kadının Şeytan'ın müttefiki olmasıdır. Çünkü Essenlilerin temeldeki kadın düşmanlığı fırsat buldukça ortaya çıkar ve kadını Şeytan' ın hizmetkarı ọlmakla suçlar:

"Kadınlar kötüdür, çocuklanm, erkek üzerinde otoriteleri ve güçleri ol-

[38] "Damas Yazısı," VII; 21-VllI; 1-2, Ll Bib.le, *ecrits ıuıtertestameuıtaires,* a.g.e.
39 "Levi Vasiyeti," llI: 3, La Bible, ecılts *ıuıtertestaıneuıtaires,* a.g.e.

madığından onu kendilerine çekmek tçin *yapmacıkhklara başvururlar... Kadın erkegi açık açık karşısına çıkarak yenemez, fahişe tavırlanyla onu aldatır,"* der Tanrı'nın Meleği, iki Ahit arası bir başka metin olan "Ruben'in Vasiyeti"nde, "şehvetperestlik aklınızı çelmiyorsa, Beliar size boyun eğdiremez."^° Bu sık rasdanır bir temadır. Bir başka "Ahit!Vasiyet"te, Simeon'unkinde de buna rastlanır: "Şehvetperestliktçn uzak durun, çünkü şehvetperestlik bütün kötülüklerin anasıdır, Tanrı'dan uzaklaştırır, Beliar'a yaklaştirır.''.ıı

Fakat Essenlilerin evliliğe düşman oldukları, dahası, ancak fiziksel güzelilderinden emin olduktan sonra adayların kabul edildiğini biliyoruz.^2 iki Ahit arası yazılmış bir başka metin olan "Adem ile Havva'nın Yunan Yaşamı"nda, Havva'nın Cennet'e oğlu Şit eşliğinde geldiği anlatılır (Tekvin'in bu yorumunda Havva'nın otuz oğlu olmuştur). Şit, orada bir hayvanın saldırısına uğrar. Havva hayvanı azarlar ve eziyet eder; hayvan şu karşılığı verir: "Nasıl oldu ağzm açıldı da Tanrı'nın sana yemeği yasak'ladığı ağacın meyvesinden yiyebildin? îşte bu yüzden bizim de [hayvanlar] doğamız değişti."^3 Burada, Cennet'ten kovulma sonrası yaşamın tüm kötülüğü ilk kadının hesabına yazılır. Daha iyisi yapılamazdı!

Demek ki, iki dönemin birleşme noktasında Yahudiliğin Büyük Krizi diye adlandırılan, Essen ideolojisinde tam olarak ifade edilen krizden yola çıkarak Şeytan, Tanrı'nın yeminli ve ezeli düşmanı olarak tanımlanmıştır. Sürgünden dönüşte her ikisi de aynı amaç için işbirliği ederlerlcen, çağımıza yaklaştıkça birbirlerini sonsuza dek la-

---

-ıº"Ruben Vasiyeti," IV-V, Lı Bible, *ecrits intertestamentaires,* a.g.e.

"Simeon Vasiyeti," V; 3, La Bib!e, *icrits intertestamentaires,* a.g.e.

-ı^Bu ilginç ve pek bilinmeyen nokta sadece John Allegro tarafından belinilmiştir: *The Dead Sea Scrolls:* A *Reappraisal,* ve benim tarafımdan *Les Sources,* c not 31' de yeniden ele alınmıştır.

H"Adem ile Hawa'nın Yunan Yaşamı," X-Xl, La *Bible, ecrits intertestamentaires* a.g.e.

netlemeye koyulurlar. Bu evrim, Essen Yahudiliğinin derinliklerinden dalga dalga yayılan -neredeyse bir kabarma denebilir- mutlak ikicilik teolojisi olan Gnostisizm akımını doğrudan yansıtmaktadır. Maddi olan her şey kötüdür ve her türlü erdem tinseldir. Dünyanın Tanrı ile Şeytan arasında paylaşılması tamamlanmıştır.

Bu ikicilik bir Yahudi yaratısı mıdır? Yahudiler arasında ortaya çıkmış olsa da bir Yahudi keşfi değildir, çünkü ilk önce lö VI. yüzyılda Mazdacılık tarafından formüle edilmiştir: Zerdüşt sonrası tranlılarda evren iki temel kutup etrafında örgütleniyordu. Tanrı-Ahura Mazda ve Ahriman-Şeytan; her ikisi de birbirlerinden aynı oranda tiksinirler. Bu durumda. Yahudiliğin, sapa yollar aracılığıyla Mazdacılığın etkisine maruz kaldığı varsayılabilir mi? Bu bir gerçektir ve olgular bunu kanidamaktadır: Tutsaklığın yakıcı aşağılamasına rağmen Yahudiler, Keyhüsrev'den itibaren Iranlılardan bir "kutsal kişi" ya da "mesih"it şeklinde lütufkâr bir anıyı korumuşlardı r. Pers ve Med toplulukları Babil'i işgal ettiklerinde Yah ud ile r orada tutsaktılar ve onları Babil'deki çoktanncı paganların hükümranhğından kurtardılar. Tanrı Marduk'un altından heykelini döktüren, sonra Babil rahiplerini katleden Darius daha iyisini yapmış oldu. Darius'un ardından gelen Artakserkses Yahudilere daha da iyi davrandı; örneğin Kudüs tapınağı ve duvarları onun döneminde, lÖ 445'te yeniden inşa edildi ve Ezra yine onun sayesinde hem Kudüs hem de Yahuda'nın şefi ilan edildi. Yahudilere göre Persler kahtımsal olarak iyilikseverdir.

Yahudilerin Perslere (ve müttefikleri Medlere) gösterdiği itibarın politik nedenleri de vardır: Babil'i bağımlılığa zorlayanlar Perslerdir. Keyhüsrev Yahu d ile ri n Filistin'e dönmesine izin verdiğinde içlerinden çoğunun ve "belki çoğunluğunun Babil'de kalmayı tercih ettikleri"^^ kimi zaman unutulmaktadır.

---

[11] Roman Ghirshman, L'/rûıı, des origines a l'islanı, Payot, 1951.

Demek ki Yahudilerin Mazdacılığı tanıyacak bol zamanları oldu^^ ve örneğin başlangıçtaki Mazdacılığın ne olduğu üzerine aydınlatıcı bazı aç ıkla ma Babil'ı *Talmudu* sayesinde ediniyoruz. Yahudiliğin Mazdacılığa borçları birden çok yazar tarafından kabul edilmiştir: "Samilerin ölümden sonra yaşama olan eski inançları Persler tarafından ölümsüzlüğe kadar vardırılmıştır; Yahudi doktrinlerine girmişt ir ve bu basamaklardan geçerek Zerdüştçülük Hıristiyan teolojisine kadar erişmiştir."47 Başka dinler gibi Yahudilik de çok daha eski olan, ancak Mazdac ılık biçimi altında Zerdüşt tarafından yenilenen Vedacılıktan kaynağı nı almıştır.

Dört yüzyıl sonra Yahudi-Pers bağları silinmemiştir. lö 53 yılında Parthlar Romahlara y ü rekler acısı Carres yenilgisini yaşattıklarında " Fi l istin Yahudileri, Şam Nabatinleri, çöl Arapları ve Palmyralılar gibi Romalılara düşman Batılı Samiler umut dolu gözlerini Pers'e doğru çe virdiler. .."^ıı

Yahudilerin Persler karşısındaki bu sempatisi tamamen doğrulanmıştır: inançları Pers dini karşısında özel bir hoşgörüye yöneltiyo rd u onları, çünkü Zerdüşt reformundan bu yana özellikle tektanncı olan dünyadaki diğer tek din oydu. Bu nedenle onu özel bir dikkatle inceldiler ve melek denen bu göksel yaratıklar fikrini onlardan aldılar.[49]

---

^^PauUohnson, *A tlisiory of the Jews,* a.g.e., s. 85.

-i{;Clari^e Herrenschmidı, "Mazdeizın," Le *Grmıd Allas des religioıis, Encydopıdia* Uıiiversnlis, 1988. Yazar bu metnin incelenmesinin htıla tamamlanmadığını belirtir.

'17 Romain Ghirs hman, L'lraıı, des origines d l'isinm, a.g.e., s. 199.

[48] A. g.e., s. 244. Yaklaşık yinni yüzyıl sonra, görünüşte çok farklı bir bağlamda, İsrail devletinin Iran karşısındaki tavn geleneğe sadık kalmaktadır.

^'BU va rlıkların ilk tanımı Avesuı'da yapılmış olan, iyilik Ruhlan'nın (daha doğnısu "koruyucu" ruhların) ya da Ahura Mazda'nın etrafında dönen -bkz. bölüm 6- ve Enoş !, XX'de farklı değişkeler ve adlar alan bir hiyerarşi içinde örgütlenmiş Aıuıeşospeıid'in tanımıdır. Dogu dinlerinin Yahudilik üzerindeki cıkisi anıropoloji tarafından açıklandığı gibi, tutucu eğilimli bir haham olan,

"İsrail düşüncesiyle aynı sıfatla, reforma uğramış olan Mazdacılık ibadet ile bireysel ahlaki yaşam arasında sıkı bağlar oluşturma övüncüne sahi pt i. "50

Ahura Mazda'nın adının -"Hakikat-Adalet"- tekran gibi gözüken Essen mezhebinin liderinin adını oluşturan terimler -"Adalet Sahibi"- kaynaklarına dönmeye çabalayan ve Helenleştirici, "işbirlikçi" din adamlarını dehşetle reddeden bir Yahudiliğin son atıhmı olan Essencilikte, Mazdacılığın Yahudiliğe dönüşümünün işaretlerini görme girişimini güçlendirir.[5'] Yahudiler Mezopotamya'dan Tekvin şemasını almışlardır, Tann-Şeytan ikiciliğini de oradan ödünç almış olabilirler.

. Bu hem meşru hem de tehlikeli bir girişimdir, çünkü Mazdacılık ile Essen Yahudiliği arasında temel bir farklılık vardır; ve bu da Yahudiliğin kıyamet gününe ilişkin düşünceleredir. Mazdacılara göre evren, içkin bir tanrısallık -kozmik Zaman ya da Zurvan- içinde kapalıydı, bu tanrısallık Tann-Ahura Mazda ile Şeytan-Ahriman karşıtlıklarını uzlaştınyordu. Oysa Zuh'an ezeli ve hareketsizdi. Tersine, Essenlilere göre Zaman'ın sonu yakındı; lö 31 yılında görüldüğü gibi. O yıl bir deprem Yahuda'yı sarstığında otuzbin kişi ölmüş, Kumran'daki binalar zarar görmüş ve yangın çıkmıştı: Essenliler çöle

---

kimi yankılaryaratan *The Savage* i:ı]udaism (Indiana University Pıe^, 1990) eserinin yazan, Stanford Üniversitesi antropoloji profesörü Howard Eilberg-Schwanz'ın çalışmalanyla da açıklanmıştır. Eilberg-Schwanz'a göre, örneğin sünnetin kökeni Dogu'nun bereket törenlerine kadar uzanır ve gendeksel olarak buna verilen simgesel anlam "Tekvin"in .hatalı bir yorumundan kaynaklanır. Bu konu bu kitabın kapsamını aşlığmdan, Eiiberg-Schwart'ın eserine başvurmaya yöneluigim için okur beni bağışlasın.

50 Maurice Meuleau ve luce Pİetri, "Dünya ve Tarihi," c. 1, *Le Monde antique et* !es *debuts du Moyen Age,* Robert Laffont-Bouquins, s. 140.

51 Kumran yazılannda Mazdacı teolojinin bir yansısını görmenin nedenieıni . parlak' bir şekilde açıklayan Naissaiice du Diable (a.g.e.) eserinde Bemard Teyssedre bu girişimi sürdürür

kaçtılar,'[2] Mahşer Günü'nün pek yakında olduğuna inanıyorlardı. Esse n liler dünyanın sonunu artan bir sıkıntı ve inançla beklediler. Persler bunu asla düşünmediler.

Tanrı'nın düşmanı Şeylan'ın Mazdacılıktan ödünç alındığı açıktır. Bu, yukarda ve ri len örneklerden anlaşılacağı gibi, başlangıçtaki Yahudiliğe yabancı bir kavramdır. Ancak, Yahudi halkının kimliği tehlikeye girdiği andan itibaren, önce askeri tahakkümlerle, ardından Roma işgalinden kaynaklanan Helenizm gibi kültürel sızmalarla birlikte ortaya çıkmıştır. Terk edilm işlik duygusunda yer alır; Yahudiler ulus olarak özerkliklerini yeniden kazanmaktan umutlarını kesmişlerdir ve Essenliler kendilerini halklarının son namuslu kişileri ve Tora'nın ve Yahudi erdeminin tek mirasçıları olarak kabul etmektedirler. Şeytan'ın bu ödünç alınması politik nedenlerle meydana gelmiştir.

Bu dönemde düşmanı açıkça belirlemek ve damgalamak gerekiyordu. O, Yahudilerin, seçilmiş halkın ve dolayısıyla Tanrı'nın düşmanıydı. Essenliler Mazdacıların Şeytan'ına bunun üzerine başvurdular, ama çelişik bir biçimde. onu Ahriman diye değil Mezopotamya'daki adıyla andılar: Ugaritik Bel ya da Baal'dan türeyen Belial. Ve kolaylıkla anlaşılır: Kudüs'te büyük tapınağı olan biridir bu; öyle büyük bir tapınak ki, Yehu, bu tanrıya inananları oraya çağırdığında, "gelmeyen lek bir kişi kalmadı."[^'] Sıkıntının ağırlığı altında, Babillilerin eski Yaraucısı, döllenme, bereket, yıldırım ve savaşçılar tanrısı, böylece, Kumran keşişlerinin bedduasına uğrar.

"Lanet olsun Belial'a
Düşmanlık planı için,
Utanılacak hizmeti için.

---

[52]Yine de, Essenliler bir süre sonra Kumran'a dönmüşlerdir. Bkz, R. de Vaux, *Archaelogy* and the *Dead Sea Scrolls,* a.g.e.

[53] Krallar II, X; 21, *The New English Bible,* a.g.e.

Namussuz *planlan* için *etrafındaki bütün ruhlara lanet olsun,*
Lekeli, alçakça hizmetleri için,
Çünkü onlar karanlığın hizmetindeler. [5]

Işte Şeytan'ın kökeni ve Pers! Keyhüsrev tarafından Babillilerden kurtarılan Yahudiler yine de nefret ettikleri düşmanlarının dinsel etkisinden kurtulamadılar. Zemin hazır olmasaydı Zerdüşt İran'ının Şeytan'ı Olü Deniz'e bu kadar kolay yerleşemezdi. Bu zemin genel olarak Mezopotamyalılar ve özel olarak Babilliler tarafından hazırlanmıştı. Yahudiler Mezopotamyalılardan yalnızca Tekvin ve On Emir'in şemasını ödünç almamışlardır; pişmanlığın ayrılmaz parçası olan Günah kavramı ve –Mezopotamyalılarda ciddi bir şekilde var olan– Kadın'ın Şeytan'la özdeşleştirilmesi de bu etkilenmenin sonuçlarıdır.

Hiçbir insan kendi alçaklığına asla inanmamıştır, bunu açıklamak için de başkalarını suçlar. Babil'de tutsak olan Yahudiler, aşağılık düzeyine indirilen krahn tebalarıyla aynı koşuldaydılar. Farklı inançlarda da olsalar acı içindeki toplulukta kardeşlik bağları doğar. Mezopotamya'daki tebalann alçaklıkları Yaratılış'a kadar uzanıyordu. Yahudiler sürgün gibi bir dış nedene başvuruyorlardı, ama bu utancın asıl nedeni her ikisi için de Günah'tı. Yahudiler özgürlüklerini kaybetmişlerse, bunun nedeni, peygamberlerin ileri sürdükleri gibi Kadir–i Mutlak Tanrı'yı hayal kırıklığına uğrattıkları ve Ittifak'ı tek taraflı olarak bozdukları içindir. Onlar kurbandı. Şeytan'ın kurbanı değillerse, kimin kurbanı olabilirlerdi? Iranhlar tarafından Babil'den kurtarıldıklarından Iran tanrılarının kendi tanrılarıyla akraba ya da kendi tek lanrılanna uygun olduğunu düşündüler, çünkü *Elohim* dilbilimsel bir saçmalıktır: Eloha'mn's çoğuludur, oysa ki Yahudiler tek bir Tanrı'nın

[5] "Savaş •yazılan," lQ M, Xlll; 3–5.

^5Gûn gibi ortada olduğu için herkesin gözünden kaçan bu dilbilimsel gerçek, Edgar Allan Poe'nun "Çalınan Mekıup"ta hayranlık verici bir biçimde açıkladığı bu paradoks, Andrė Cherpillod'un bir metninden alınmıştır: *Les* Dieux

varlığını vaaz ediyorlardı.

Demek ki Iran etkisi dostluğa bağlıydı. Bu insanlar tek Tanrı'nm, kendi Ahura Mazda'larının oğluna, Mitra'ya –"sözleşme"– Yahudi umutlarına çok yakın bir adı vermişler; Ittifak'ı Yahudilerden önce değilse bile, onlarla ay nı zamanda tasarlamışlardır. "Sözleşme" denen bu tanrı gelecel< yüzyıllarda barış vaat etmiştir. O, bir tür Mesih'tir, yeni luifak'ın habercisidir. Yahudiler Iranlılardan bütün kötülüklerin ortak paydası Kötülük'ü, Ahrıman'ı nasıl almamış olabilirlerdi ki?

Mezopcıtamya etkisi ise nefretten kaynaklanıyordu. Bu nefret kadına atfedilen simgesel rollere kadar uzanır. Kadın, Mezopotamya mitolojisinde. büyüleyici Işt a r adıyla donatılmış olsa da, tanrıça olarak bile bir cadalozdan başka bir şey değildir; en korkunç silah olan beyinle gücü artmış bir vaj i nad ı r ve başla Gılgamış olmak üzere saf, soylu ve güzel erkekleri sürekli hırpalamaktadır. Eski Ahit'te ve özellikle Tutsaklık'tan sonra, paralel olarak. kadının gözden düştüğü ve iki Ahit arası y azılarda ne redeyse tamamen yok olduğu görülür; bu metinlerde kadın neredeyse doğanın hatası düzeyine indirilmiştir.[5]" Mitracılık, erkekler arasındaki kardeşliği ve sadakati övüp kadınları dışladığından Mezopotamya'daki kadın d üşmanlığı kolaylıkla kabul görmüştür. Geriye Tekv in' i yazmak ve bütün Günah'ı Havva'nın hesabına kayd etmek kalır.

---

d'lsfacl,^ F–72570, Courgenard. Yazar burada, Sami dillerini bilen herkesin gördüğü gerçekliği kanıtlar. Elohim biçimi bir çoğuldur ve Tekvin'in (1; 3) ayeli, "Wayyoııer elohiıı yehi or wflJıyehi–or" ,şöyle okunmalıdır: "Tannlar ı olsun dediler ve ışık oldu." B. Lang'ın *Yahvi* seuî–Origine e£ *figure* du ınoıiodılısıne biblique, Coıiciliurn, 197, 35–64, Yahudi tekıanncılıgınm Çıkış'tan önce olduğunu düşündünecek nedenler ileri sürer.

[5]judiih'in ünlü kişiliği için, yine de bir istisna yapılmalıdır. O, Nabukodonosor döneminde yer alan yurtsever bir eser olan Judilh Kitabı'nın "Eski–Eski" Ahit (Ahitler arası değil; dolayısıyla, Essen etkisine yabancı) yorumunda yer almaz JwlitJı Kitabı, Eski Abit'in birçok kitabında görülen Yahudi kadın kahramanlığının son yüceltilmesi olabilir.

Günah, pişmanlık, kadın düşmanlığı, Şeytan; Yahudilik Dogu'dan çok şey almıştır. Essenlilerin öncelleri, sonra da Isa'nın müritleri Yahudiliği orada bulacaklardır. Şeytan'a uzun yaşamı konusunda güvence verilmiştir. Tabii ikibin yıl insanlık tarihinde uzun bir süre olarak görülürse...

İLK KI LİSEDE ŞEYTAN YADA NEDEN-SONUÇ BELİRSİZLİĞİ

Isa'nın çölde baştan çıkarılması hikâyesindeki çelişkilere dair – Eski Ahit'te olmayan "cinlenme" durumlarının Yeni Ahir'teki şaşırtıcı artışına dair – Farklı ve çelişkili Şeytan yorumlarına dair, kökenine ve Kilise Babaları'nca getirilen nihai amaçlarına dair – Ilk Hıristiyanlıkta bir meleğin, Şeytan'ın ortaya çıkışından önce Kötülüğe yenik düşme biçimlerine ilişkin hiçbir açıklama olmamasına dair – Şeytan konusundaki çeşitli teorilere, sapkınlara ve ilk Hıristiyanların tartışmalarına dair ve kilisenin ilk dört yüzyılında bunlara çare bulmaya çalışan konsillere ve güç ilişkilerine dair.

"O zaman /sa, İblis fara/ından *denenmek üZere,* Ruh tarafından çöle *sevkedildi,"* der Matta (4; 1-10). "Ve kırk gün *kırk gece oruç tuttuktan sonra acılılı.* Ve Ayartıcı gelip ona *dedi: Eğer sen Allahın Oğlu* isen, *söyle,* bu *taşlar ekmek olsun. İsa da cevap verip dedi: 'Insan* yalnız *ekmekle yaşamaz, faka* t Ailahın *ağzından çıkan her bir* sözle *yaşar,' diye yazılmıştır. O zaman Iblis onu mukaddes şehre gölürdü, ve mabedin* kulesi üzerine *koyup kendisine dedi Eger* serı Allahın Oglu isen, *kendini aşağı at; çünkü yazılmıştır: 'Melekle*jine *senin için emredecek;' ve,* 'Ayağım *bir taşa çarpmıyasın diye, Elleri iiZe*rinde seni *taşıyacaklar. '*

Isa ona dedi: 'Sen Allahın *Rabbi denemiyeceksin,' diye de yazılmıştır.* iblis isayı *çok yülmk bir dağa da götürdü ve ona dünyanın bütün ülkelerini ve* onlann izzetini gösterdi; ve ibİis ona dedi: *Eğer yere kapanıp bana tapınırsan,* bütün Inı *şeyleri* sana veririm. O *zaman* İsa ona *dedi: Çekil, Şeytan, çünkü:* 'Kah Allahına *taıınacak, ve yalnız ona* kulluk edeceksin,' *diye* yazılmıştır."

Nihayet tüm özellikleriyle ortada olan Şeytan'la, bizim şeytanımızla bu ünlü karşılaşma insanı birden kuşkuda bırakır. Karşılaşma, İsa'nın vaftizi olan tamamen çelişik bir törenin ardından gerçekleşir. Oysa Yahudiler, tamamen Essenliiere özgü bir kural olan vaftizi uygulamıyorlardı. Bu, İsa'yı daha başlangıçta bir Essenli olarak sunmak demektir, oysa ki Essenlilerin adı, bilindiği gibi, Yeni Ahir'te hiç geçmez. Ayrıca Essen vaftizi ilk günahm kefaretine yönelikti ve en azından modern teolojiye göre ilk günahtan muaf olarak kendi kendine gebe kalmış bir kadından Kutsal Ruh'un doğumuğu Isa'ya uygulandığında en iyi yorumla gereksiz, daha kötüsü hakarettir.

Özet leyici Incillercle yer almayan, İsa'nın çölde bulunuş nedeni bi-

linmemektedir. Çünkü Matta'ya göre, Kışkırtı orucun ardından- gelmiştir; oysa ki, Markos'a ve Luka'ya göre, oruç sırasında ge l m iştir. Yuhanna bundan hiç söz etmemektedir Kısacası Yuhanna'da yer almayan bu üç bölümlü kışkırtıdan sadece Markos ve Luka söz etmektedir.

Bu hikâyede daha baştan üç sorun vardır. Birincisi, Isa'nın Ruh tarafından, elbette Kutsal Ruh tarafından sınanmasıdır. Gerçekten de bu Ruh, Markos'un kısa anlatısında (1; l-12) İsa'nın vaftizi sırasında bir g üvercin biçimini alır ve daha sonra Isa'yı çöle gönderir. Karşılaşma, özellikle Eyüp'ün sınanmasını anımsatır; görülen o ki Tanrı, Kutsal Ruh aracılığıyla, kendi Oğlu ■ için bir sınama hazırlamıştır. Tanrısallığı bu sınamaya maruz bırakmanın yasak olduğunu Isa'nın kendisi hatırlatır. Sanki Tanrı k,endi Oğlu'nun tanrısallığından emin değilmiş ya da bu tanrısallığın onu kışkırtmadan koruyacağından kuşkudaymış gibi gerçekleşir her şey.

ikinci sorun Şeytan'ın cahilliğidir Şeytan'ın söyledikleri onun Isa'nın Tann'nın oğlu olduğunu bildiğini gösterir. Ama Şeytan, İsa'nın da kendisini tanıdığını bildiği halde, budalaca davranarak onu ayartmaya çalışır. Düşman karşımıza, sözcüğün tam anlamıyla bir gerizekalı olarak çıkar.

Üçüncü sorun, Müriderİ İsa'nın tanrısallığma gösterdiği mucizeler sayesinde inanmışlardır. Şeytan da buna inanmıştır, ama Isa kendis ini ayartıcıdan ciddi olarak kurtaracak bir mucize göstermeyi reddeder. Isa daha sonra başka vesileler dolayısıyla aynı Şeytan'a karşı mucizevi g üçleri ne başvurmakta tereddüt etmeyeceğinden bu reddetme anlaşılmazdır.

Bundan çıkan sonuç, çöldeki bu üç bölümlü anlatının acemice ve anlaşılmaz olduğudur; ve Şeytan'ın kişiliğini Tanrı'nın düşmanı olarak yeni ki mliği altında sunmaktan ibarettir.

Modern tealoglar bu anlatıların özgünlüğünü reddetmektedir: Bultmann, "Isa ile Şeytan arasındaki diyalog haham tartışmalarım

yansıtır.," değerlendirmesini yapmaktadır. "Her seferinde Kutsal Kitaplar'dan bir alıntıyla cevap verilen üç bölümlü bu tür bir tartışma," birçok haham metninde görülür. Örneğin bunlardan birinde bir haham iblislerin prensiyle tartışmaktadır; bir diğerinde, "İbrahim'in efsanevi Yahudisinden," diye devam eder Bultmann, "Nimrod'u alevlerden kurtarma karşılığında Şeytan kendisine tapınılmasını ister." Bu anlatı başka ne kanıtlamak istemektedir? "Dünyevi İsa'nın, insan olmasına rağmen Mesih olduğunu mu? Ancak kışkırtıların özellikle Mesihvari olmaması bu fikrin aleyhindedir."' Sonuç olarak, Şeytan'la bu çatışma hikâyesinin, "Marduk'un Ejderha'yla mücadelesinin benzeri bir mit" olup olmadığını bilmek olanaksızdır, sonucunu çıkarır Bultmann. Yani bir kez daha, Mezopotamya mitolojisinden yapılan bir alıntıyla karşı karşıyayız.

Demek ki, bu hikâye, yabancı bir mitten esinlenmiş gecikmiş bir tema üzerinde yapılmış bir uydurmacadır. Esin ürünü edebi bir yaratı bile değildir. Ancak arka planda Essen etkisinin izini taşır.

Essenliler hakkındaki bilgimizin özünü bize veren metinler olan ve zaten pek az sayıdaki Ölü Deniz Elyazmaları'nın yayımlanmaya başladığı XX. yüzyılın son otuz yılına kadar, Hıristiyanlığın İsa'yla birlikte doğduğuna inanılıyordu. Sonra, gizli bir Essen olan Vaftizci Yahya'nın rolünün doğruladığı İsa'nın öğretisi ile Essenlilerin öğretisi arasındaki açık bağlar bu inancı adım adım değiştirdi. Vaftiz töreni gerçekliğin mührüydü.

Belirtmek gerekir ki İsa, Ölü Deniz üzerindeki büyük Essen merkezi Kumran'da çilecilerinin öğretisini izlemiştir, daha sonra bundan az çok kopmuştur. Oysa Essenliler, önceki bölümde görüldüğü gibi, geç Yahudilik üzerinde Mezopotamya mitlerinin etkisini maddileştirmişlerdir. Ayrıca Mezopotamya'da bir mezhepleri vardı: Elkasaitler;

' Rudoif Bulmann, L'Histoire *de la tnrditioıı synoptique,* Le Seuil, 1973.

Aziz Vaftizci Yahya'nın Hıristiyanları da bunlardan türemiştir (bunları daha sonra ele alacağız). Dolayısıyla Hırüstiyanlığa aktarılacak olan "Eski-Eski" Ahit Yahudiliğinki degil, Essenlilerin Şeytan'ıdır. Inciller -ve sadece dört kitap değil, istisnasız tümü- Essenlilerin temel düşüncelerinden birini alacaktır. Bu düşünceye göre sonuçta Şeytan'la mücadele ederek Tanrı'nın krallığımn yükselişi, yani Zamanın Sonu ya da Kıyamet hızlandırılacaktır.

Aslında Isa'nın tüm vekillik görevi boyunca yaptığı tek şey, adı ne olursa olsun, Şeytan, Baalzebub, Azaziel'in planlarını bozmaktır. İnsanları •sürekli olarak Şeytan'ın hizmetkârı "cin"lerden[2] kurtarır ve müritlerine öğreteceği uygulama da budur: "O günde birçoklan bana: Ya Rab, ya Rab, biz senin isminle peygamberlik etmedik mi? ve senin isminle cinleri çıkarmadık mı?... diyecekler."^ Bu cin çıkarma hikâyeleri İncilleri öylesine süslemektedir ki, sonunda, Filistin'de cin çarpmış bu kadar çok kişi olup olmadığını insan kendine sormak zorunda kahr. "Ve akşamleyin, cine tutulmuş birçok adamı kendisine getirdiler. Ve o, bir sözle ruhları çıkardı ve hastaların hepsini iyi et-t'i..."[4]

Eski Ahit'te bilinmeyen yeni bir gösteri biçimi ortaya çıkar: Şiddetli cin çarpmalar. Örneğin Kefernahum cinlisindeki cin^ İsa'yı gördüğünde haykırmaya başlar ve Isa'nın buyruğu üzerine cinliyi terk etmeden önce onu yere fırlatır. Filipili adamın oğlunun durumu da böyledir, o da çocukluğundan beri iffetsiz bir ruh tarafından rahatsız ediliyordu, ağzından salyalar akıyor ve yerlerde yuvarlanıyordu."

---

1 Matta'nın, Luka'nın ve Markos'un birbirleriyle yanşırcasına aktardıklan bu cin çıkarmalardan Yuhanna'nın niçin hiç söz etmedigi sürekli sorulacaktır.
3 Matta, 7; 22.
" Mana, 8; 16. Luka, 4; 40-41.
5 Luka, 4; 31-37.
6 Markos, 9; 14-27.

Markos Incili'nde hi kaye süslenmiştir: Ke fernahum cinlisi sık sık mezarlıklara gider ve onu kimse zapıedememektedir. Zavallı adam kendi kendini taşlarla yaralar.[7] Isa'yı gördüğünde ona doğru yönelir ve uluyarak ayaklarına kapanır: “Bizden sana ne, ey Nasıralı tsa?” Bu sözler, Ma rkos'un anlayışına göre, Şeytan'ın rahatsızlığını ifade ediyor gibidir, ama bu sözleri Şeyian'ın kişiliğiyle bağdaşmamaktadır. Bu, yüzde doksanı kadın olan onbinlerce insanın büyücül ük suçlamasıyla yakıldığı yüzlerce yıldan sonra, XIX. y üzyıl sonunda Clérambault ve Charcot tarafından kabul edilecek klinik histerinin başlangıcıdır.

Dahası, ilk kez, Şeytan hastalıkla özdeşleştirilmiştir; İnciller Şeytan 'ı “ahlaksız ruh" olarak kabul ederler ve “o şehirlerden birindeki" cüzzamlı adam Isa'nın kendisini iyileştirmesini ister. “Ya- Rab, eğer istersen beni temizleyebilirsin,"" der. Iman yoluyla iyileştirilen kör Bartimeus'un hikayesi de aynıdır.‘> Aynı şema felç ve eklem hastalıkları gibi birçok hastalıkta da tekrarlanır. “Oğul, günahların bağışlandı,” der İsa felçli hastaya ve adam ayağa kalkar ve yürür.[10] Omurilik sorunlarından dolayı kambur yürüyen Galile'deki romatizmalı adamın durumu da böyledir: "Onsekiz yıldan beri kendisinde hastalık ruhu olan bir kadın,'' der Luka.[1'] Hastalık, buna neden olan cinin görüntüsüdür; dilsiz bir cinin ele geçirdiği dilsiz insanın hikayesi gi-

---

7 Markos, 5; 1-13. Xlll. yüzyıldan itibaren, taşkın hareketler yapan deliler "cinli” kabul edilecek ₩'e iğrenç koşullarda kapatılacaklardır.

8 Luka. 5; 12-13. Bir suçluluk duygusunun özelliği olan bu davranış cezalandırılmayı, Yargı'yı ve Kıyamet'i bekleyen tüm bir halkın kolektif nevrozunun, Isa'nın döneminde halkında hangi noktaya vardıgmı gûstennekıedir.

9 Markos, lO; 46-52.

lOLıka, 5; 21. Markos, 2; 4-5.

'*Luka, 13; 10-13. Yuhanna, Isanın gerçekleştirdiği mucizevi tedavileri anlaurkcn, özetleyici Incillerin sanki “imzası" olan cin çıkarmaları bu tedavilere asla ntfetıemektedir. Yuhanna, çöldeki kışkırtmahmlan da söz etınemektedi r. İblisin adı sadece bir kez geçmektedir, o da, İsa'nın geleceği bilerek havrileıindeıı birini adını veımeden suçladığı sahneclir: “içinizden biii iblistir."

bi. 'i Bu da bir başlangıçtır, XX. yüzyılın başlangıcına kadar sürecek olan hastalık ile iğrençliğin özdeşleştirilmesidir. Bu yine, her hastalığa özel bir iblisin neden olduğu Mezopotamya batılinançlanna bir geri dön üştür.

Matta tarafından lsa'ya atfedilen sözlerde de Mezopotamya inançlarına bu geri dönüş görülür: "Fakat murdar ruh insandan çıktığı zaman, rahat arayarak kurak yerlerden geçer, ama aradığı rahatı bulamaz. O zaman: Çıkmış olduğum evime döneyim, der; ve gelince, onu boş, süpürülmüş ve süslenmiş bulur. O zaman gider, kendisinden daha kötü başka yedi ruhu yanına alır ve oraya girip otururlar, ve o adamın son hali ilkinden daha kötü olur."[u]

Üçüncü yenilik olarak Şeytan'ın davranışları giderek anlamsızlaşmıştır. Böylece küçük bir kız çocuğunu, Suriyeli Fenikeli kızı ele geçireceği gibi,'^ Filipili adamın oğlunu ya da mezarlıklar delisini de görünür bir nedeni olmadan ele geçirecektir. Eski Ahit'te Şeytan'ın davranışlannın nedeni vardır, ancak Yeni Ahil'te Şeytan, Okyanusya ve Avusturalya'daki cinler gibi davranır: Her şeyi yapar; Filistin'de I. yüzyıldaki cehennemvari sıkıntının yarattığı mantıksal gerilemenin açık işareti: Herkes, kudurmuş bir köpek kadar denetimsiz bir Şeytan'm tehdidi altında olduğuna inanır.

Dördüncü yenilik, yine Eski Ahit'te bulunmayan düşsel şeytansılıktır. İsa, mezarlıklar delisinden bir dizi cin çıkardı. Bunlar, küçük tepeden geçen büyük bir domuz sürüsüne girmek istediklerini lsa'ya söylerler. Benzersiz bir ifade bu, çünkü Yahudiler domuz yetiştirmez; demek ki simgesel bir ibaredir. "Bizi domuzlara gönder, içlerine gi-

---

[12]Luka, ll: 14.

[13]Malla, 12; 43-45. Isa'nın diğer sözlerinden biçim ve içerik olarak farkına dikkat çeken Bultınann bu pas:ıjı, "Hıiisliyan özelliklerden tamamen yoksun" bulur ve bir Yahudi geleneğine ait olduğunu düşünür.

[H] Markos, 7; 24-30.

relim," diye ısrar ederler. Daha olağanüstü olanı İsa'nın cinlerin domuzların içine girmesine izin vermiş olmasıdır. Bunun üzerine, kuşkusuz sayık lamalar içindeki zavallı hayvanlar tepenin yamacından inerler ve bir gölde boğulmaya giderler. Bu da saçma bir hikâyedir, çünkü bilge ve iyi Isa'nın, üstelik, gelecek yüzyıllardaki müritlerinin zevkle yiyecekleri Tanrı yaratığı hayvanlara böyle bir bela vermesinin hiçbir nedeni yoktur. Bu da tamamen Yahudilere özgü bir hikâyedir,[15] çünkü o dönemde domuz etini sadece Yahudiler pis kabul ediyorlardı.

Kuşkusuz İsa'nın gerçek sözlerinin hangisi olduğu asla bilinmez; çünkü açıktır ki, ilk Isa cemaati bunları kendi istediği anlamda, yazıcılar aracılığıyla aktarmıştır. Yine de, Isa'nın ele geçirilmesinden kısa süre önce, zeytin ağaçları bahçesinde, "murdar ruhlar"a ve diğer Mezopotamya kalımlarına referansları terk edip, söylemlerinde ,ilk kez Eski Ahit'teki Şeytan kavramına geri dönmesi şaşırtıcıdır.

"Simıın, *Simun, işte, bugday gibi kalburlamak için Şeytan [Satan}* sizi is-

---

i5Luka, 8; 26–33. Markos, 5; 1–13. Kilisenin kabul etmediği İncillerin düşmanlığına kısmen neden olmuş olan, ancak kilise yasalanna uygun İncillerde "tanrı kelamı" olarak kabul edilen fabl tarzıdır. Bultmann, Markos'un anlatısı hakkında, "cinleıin domuzların içine girmesi popüler bir temaya denk düşer," diye belirtir. "Köiülük, genellikle yer bulduklan varlıklara gönderilmiştir. Domuzlar, cinli hayvanlar olarak kabul edilir. Fransızcacia damla hastalığına verilen emir buradan kaynaklanır: "Domuzlara git, acılanından kunar beni!" Bulımann. Luka'nın anlatısı hakkında şöyle yazar: "Burada, gülünç bir hikâyenin lsa'ya atfedildiginden kuşku yoktur." *(L'Histoire de la traditioıı sytıoptique,* a.g.e.) Bulımann'ın andıgı yorumculardan biri olan Bauerfeind, bu kıssadan hissenin anlatıcısı için iblisin Mesih'in düşmanı rolünü oynadığını ve bu anlamda bu hikaye'nin İsa'nın mesihligini varsaydıgmı ariaya çıkanr. Bir başka yorumcu olan Haenchen, Isa'nın onun üzerinde etkide bulunmak için İblis'in adını anmasını "anlamsız" kabul eder. Yine de, bu safdil kıssadan hisse, sorgulamadan ve bol keseden yazan olumlu bir yorumcuya ean kaynağı olmuştur. Albert Schweitzer şöyle yazmıştır: "İsa'nın bilincinde, ciniilerin iyileştirilmesi Tann Krallı^'nın esrarına dahildir." (Le *Secret* historique *de la* v de *Jtsus,* Albin Michel, 1961.)

tedi. .,»'[6]

Bu, "birinci Eski Ahit" diye adlandırılan kitaptaki ve özellikle Eyüp Kitabı'ndaki Şeytan'a doğrudan bir göndermedir. [17] Şeytan'a [Satan] yapılan gönderme, onun görev değiştirmiş olmasim içerir; ve tabii, bu görev değişikliğinin nedeni Tanrı'dır. Şeytan artık, ordan oraya dolaşan köpekler gibi, murdar ve değişken ruhlar sürüsünün başı değildir;. bir kez daha, llahi Bilge Tanrı'nın insanları sınamakta kullandığı bir yamak, tanrısal iradenin sadık bir uygulayıcısıdır. Bu, Essenlileri biçimsel olarak yalanlayan bir Şeytan görüntüsüdür, ama yine de kilise yasalarına uygun- İncillerde görülen tek örnektir. Bundan çıkarılması gereken sonuç, İsa'nın, Tanrı'nın ve insanlığın düşmanı Şeytan kavramından vazgeçmiş olduğu mudur? Yoksa, Eski Ahıı'teki Şeytan ile Essenlilerin Şeytan'ı arasındaki farkları bilen, okumuş yazmış, zeki bir Yunanlı olan Luka, Isa'nm ağzından, onu Essenlilerin etkisinden uzaklaştıracak sözler mi çıkarmıştır? Ben kendi adıma ikinci varsayımdan yanayım.

İsa'nın muammah gidişinin ardından[18] Şeytan, bir anlamda, bir vahdet devrine girer. Resullerin Işleri'ndeki Hananya'nın mülkünün satılmasına ilişkin hayal ürünü bölümde, Petrus, Şeytan'ı Tanrı'yla hiçbir bağı olmayan, bir Kötülük Ruhu olarak anar. Gerçekten de, satıştan elde ettiği paranın bir bölümünü saklamış olan Hananya'yı Petrus şöyle paylar: "Ey Hananya, niçin Şeytan senin yüreğini doldurdu

---

[16]Luka, 22; 31. Şeytan'a yapılan bu gönderme, kilisenin kabul etmediği metinlerdeki tek ibaredir. Yuhanna, tamamen Gnostik bir kavram olan "bu dünyanın Prensi"ne bir kez göndermede bulunur: "Artık sizinle çok şeyler konuşmayacağım; çünkü bu dünyanın reisi geliyor." (14; 30)

'7 Bkz. Bölüm 14.

[18]Matta'ya göre Galile'de, Luka'ya göre' Beytanya'daki karşılaşmadan ve Yuhanna'ya göre Taberiye'deki yemekten sonra (Markos'taki Uruç bölümü gecikmiş olduğu açıkça belli bir ektir) İsa, yeryüzündedir ama gerçekten de Incil'hikâyelerinden kaybolur, nereye gittiği bilinmez.

da Ruhülkudüse yalan söyleyip larlanın değe rinden bir kısmını kendine ay:rdın?"[1] ^ Bunun üzerine Hananya öldü. Oysa Petrus'un suçlaması tamamen temelsizdir, çünkü Hananya kimseye yalan söylememişti, Ruhülkudüs' cemaatin mallarının ortaklaşmasına asla müdahale etmemişti ve Şeytan'ı n bu işle hiçbir ilişkisi yoktu.

Ancak. Isa'nın adına cinlileri kurtarınayı deneyen Yahudilerin cin çıkarma bölümlerinde,1ncillerdeki "murdar ruhlar"ın yeniden ortaya çıktığı görülür. Başkaĥin Skeva'nm yedi oğlunun -tarihte bunlardan söz edilmez[20]- hepsi de cin çıkarıcıydı, cin çarpmış birinde bulunan bu ruhlardan birini çıkarm ak zorundaydılar.[21] Şaşırtıcı biç imde haberli olan ruh, cevap verir: "Isayı tanırım, Pavlus'u da bilirim; ya siz kimlersiniz?"

Burada, "yenilik"lerden haberdar olan ve Pavl us' un varlığını b i len ve tıpkı bakterilerin vasat bir doktorla iyi bir doktoru ayırt edebilmesi gibi, gerçek cin çıkarmaları sahtelerinden esrarengiz biçimde ayın edebilen bu kurnaz kötü ruhlarla, cinbilimin k ismen parodik bir bölümü, İskenderiye batılinantı bölümü başlamaktadır. Yedi cin çıkarı cı bölümü tüm cinbilimi gülünç kılmaya yeter. Kuşkusuz, Doğu dinleri inanlılardan ödünç alınan Alıriman'ın büyük çöküşünü ve Babillilerden ödünç alınan korkunç cinleri ele alırlar. Ancak, Pavlus'u bir sahtekâr ve sapkın olarak kabul eden Kudüs papalık konseyi ile Isa öğretisinin evrensel ve Romalı bir bakış açısı arasında bölünmüş

'^Resullerin İşlcri, 5; 3-12. Resullerin İşleri'nin yazan Luka'nın anlatısında, kendi parasının "zimınete geçirilmesi"nde Hananya'nın suçortağı olan kansı CLTÛÇ saat sonra Petrus tarafından azarlanır ve o da ölür.

*I*37 yılından, başkflhinlerin artık olmadığı 70 yılına kadar bu rahiplerin listesinde ıue bu ad ne de buna yakıı bir ad vardır (bkz. joachim Jeremias, *J^^^^Jcnı* au leıips de Jesus, Cerf, 1967). İnanılmayacak bir şey olduğu açıkça ortada olan bu başkflhin Skeva ve cin çıkancı yedi oğlu, Luka'nın başka bir uydunnacasıdır kesinlikle.

2* Resulleıin İşleri, 1 9;13-17.

olan Luka'dan da Pavlus'tan da daha fazlası beklenemezdi. Bunların görevleri Şeytan'a yeni bir rol atfetmek değildir. Luka bir derleyicidir ve Pavlus'un asla parlak bir teolojik keşfi olmamıştır. Yeni bir kozmogoninin tehlikeli macerasına atılmadan, Eski Ahit'i uyarlamak ve Isa öğretisine ilişkin bildiği pek az şeyi Doğu Akdeniz'in Helenleştirilmiş halklarına, uyarlamak da onu yeterince meşgul etmişlir. Saul, Şeytan'ın adını pek az anacaktır; "ahlaksız"^^ cinsel suçlar işleyen adamı ona havale ettiğinde ya da özel bir bayağılık krizinde bağışlamak konusunda şöyle demiştir: "Ta ki Şeytan tarafından mağdur edilmeyelim. "21 Saul'un Şeytan'ının, insanları sıramakla görevli Tanrı'nın işbirlikçisi mi, yoksa Tanrı'nın yeminli düşmanı mı olduğunu asla bilemeyiz .

Kilise Babaları'na kadar elbette bu bil i nemedi. Yani, başta, Hıristiyanlığı öğreten ilk müritler olmak üzere, piskoposlara ve IV. yüzyıldan İtibaren İznik Konsili'nde bir araya gelen piskoposlara kadar...[24]

Kilise Babaları sorunu ele almak zorundaydılar, çünkü tek bir Kötülük olduğundan, bunun soykütüğünü bulmak gerekir. Şeytan'ın karanlık güçlerin başı, "yaratıcısının elinden katışıksız çıkmış bir yaratık, göksel hiyerarşinin en yüksek mertebelerinden birini işgal eden bir melek" olduğunu ileri sürmekle işe başladılar.^^ Tamamen Doğulu ve hatta İran'a ait bir fikir olan bu düşünce Eyüp Kitabı'nda sözü geçen "Göksel Konsey"e yansır ve bu Şeytan diğer üyeler arasında görünüşte telaş yaraunadan yer alır. Bu melek, Kilise Babalan'na göre, Tanrı'lara karşı isyan edecek ve daha aşağı düzeydeki melekleri isyana teşvik edecekti r.

---

^^Koıintoslulara Birinci Mektup, 5; 5.

^^Korintoslulara İkinci Mektup, 2; ll.

H*Dictiommire eıicyclopedique du christianisme ancieıı,* Cerf. 1990.

i5prançois Bonifas, Hisfoire *des dogmes de* l'Eglise *chritiaue,* Fischbacher, 1886.

Dernek ki burada, olumsuz bir melekler hiyerarşisi vardır. Çünkü, Kilise Babaları, açıkça, Pavlus'un hiyerarşisine gönderme yapmaktadırlar. Bu hiyerarşi, yukardan aşağıya doğru üç mertebeyi içerir: Başmelekler, üç kanatlı yüksek sınıftan melekler ve kerubiler. Bu hiyerarşiyi yöneten en yüksek bir melek vardır;Clemens bunu sadece Melek, ayyeA.oÇ diye adlandırır. Tüm bunlar, görünmez Tanrı ile maddi varlık arasındaki aracıları çoğaltmanın yollarıdır.

O zamandan beri çözülmemiş olan ilk sorun şudur: Kötü meleklerin düşmesinin nedeni nedir? Kötülük mü? Ama bu durumda Kötülük $eytan'dan önce var olmuştur ve bu durumda sorumlu Şeytan olamaz. Korkunç ikilem, çünkü Şeytan Kötülüğün yaratıcısı değilse, kim yaratmıştır? Kilise Babaları'ndan biri olan Tatien, kuşkusuz tuzağın farkına vararak yandaşlarının düşüncesinden ayrılır ve Şeytan'ın gökten düşüşünü insanın düşüşünden sonraya yerleştirir. Böylece, sorunu çözmeden yerini değiştirmiş olur, "çünkü, Şeytan'ın kendisi ahlaki olarak düşmüş-değilse insanı nasıl düşürebilir?"[26] Bu durumda, nüanslara saplanıp kalan, vicdanİ durumlan inceleyen bir teolojiye [kazuistik) varılır. Gerçekten de, lrenaeus, Şeytan'ın düşüşünü insanın yaratılışı ile düşüşü arasındaki bir yere yerleştirir.[27]

Bu da sorunu çözmez, çünkü Şeytan'ı düşürmüş olan Kötülüğün kaynağı hâlâ belirsiz kalır. IV. yüzyılda, lmparator Constantinus'un danışmanı Lactantius, sorunun sınırlarını çizmeye çalışır ve Şeytan'ın düşüşüne insanı değil Oğul'u, Logos'u kıskanmasının neden olduğunu ileri sürer. Oğul, gerçekten de, ilk doğandı, Tanrı'dan sonra en güçlüydü'.Şeytan, bu yaratıklar arasında ikinci sırada geliyordu. " Oğul' un üstünlüğünü kıskandı ve ondan kurtulmak için Tanrı'ya karşı isyan etli, bu yüzden de gökyüzünden kovuldu."[2B] Lactantius, bura-

---

[26] A.g.e.
[27] A.g^.
[28] A.g.e.

da, dünyanın ışık ile karanlık arasında bölünmesi şeklindeki Gnostik tezinden çok uzakta değildir, çünkü "Tanrı'nın yaratıcı iradesi iki karşıt ruh istedi, biri iyilik ilkesi, diğeri kötülük ilkesi," diye ileri sürer.[29] Yani Tanrı artık yalnızca iyi Tanrı değildir, Iyi'nin ve Kötü'nün ötesinde bir Demiurgos'la özdeşleştirilmiştir; bu da tamamen Gnostik bir kavramdır. Demek ki Lactantius sözde Barnabas'tan, deyim yerindeyse, "daha öteye" gider. Barnabas, "iki yol"u birbirinden ayırır: yollardan birine bekçi olarak ışığın taşıyıcısı Tanrı melekleri dikilmiştir, diğerine Şeytan'ın melekleri."'® Bu Barnabas'a göre, Tanrı ile Şeytan rekabet halindedir, ama Lactantius'a göre her ikisi de bir Büyük Tanrı'ya bağlıdırlar.

Yine de bu sorun karanlıkta kalır, çünkü Şeytan bütün !!:amanlarda var olmuşsa ve dünyanın yaratılışıyla aynı yaştaysa Şeytan'ın düşüşü varsayımını devreye sokmaya gerek yoktur. Bu durumda Eski Ahit'i reddetmeden Eyüp Kitabı'nın başlangıcını nasıl anlamak gerekir: Söz konusu konsey, İyiliğin temsilcilerini olduğu kadar Kötülüğün temsilcilerini de mi içermiştir? Peki bu durumda, Şeytan'ı, son faaliyetleri hakkında sorguya çeken Tanrı hangisidir? Iyi'nin ve Kötü'nün üstünde tahta kurulmuş' olan Demiurgos mudur, yoksa Iyi Tanrı mıdır? Eyüp Kitabı bunun İyi Tanrı olduğunu açıkça belirtir; bu durumda, Iyi Tann'nın Şeytan'la anlaşma yaptığı nasıl hayal edilebilir? Yoksa, bundan çıkarılması gereken Tanrı ile Şeytan'ın eşit oldukları mıdır?

Başka Kilise Babalan da başka çözümler ileri sürerler: Kötü melekler tensel açgözlülüğe teslim olduklan için düşmüşlerdir. Bu açık-

---

^9"Lı.ctantius," *Dictiouuaire eıicyclopedique du christianisiue aucieıı, a.g.e.*

10Bamabas'ın Mektubu, XVII; l, Les *Peres aposioliques-Ecnts de la primitive l* lise, Le Seuil, 1980. 1859 yılında, Sinaitikus Kodeks'iyle birlikte, tam haliyle bulunan bu metin ilk kilisede çok ragbet gördü ve Origenes ve Iskenderiyeli Clemens onu kilisenin kabul ettiği metinler arasında saydılar; ancak bu metin, kesinlikle Saul'un dosıu olan Barnabas'a ait değildir, Hadrianus'un tapınagı yeniden inşa ettinnesinden sonra yazılmış olması mümkündür.

lama da öncekiler gibi ikna edici olmaktan uzaktır, çünkü teolojiye göre sefahat, kıskançlık ve kibir Kötülük Ruhu'ndan kaynaklanır ve bir kez daha sorun, bu kötülüğün ne zaman ortaya çıktığıdır. Bazılan, iblislerin insan kadınlarını düşüşlerinden sonra arzuladıklarını ileri sürerken, başkaları ise tersine, arzulamanın düşüşten önce ve düşüşün nedeni olduğunu ileri sürerler.

Tartışma on yıllar boyunca pek ilerlememiştir ve sözde Enoş'un Essenci fikrine varılır:[3]* Her durumda cinler ölümlülerle yatmıştır ve onların birleşmelerinden devler doğmuştur.[12] Bunlar mitleşirken Kilise Babal:rı'mız da cinlerin tanırnma girişirler: Bedenleri insanların-kinde n daha uçucu, meleklerinkinden daha kaba bir maddedendir. lll. yüzyılda ilk kilisenin ünlü yorumcularından biri olan Origenes, bunların "karanlık ve gizemli" olduklarını ileri sürmüştür; bu doğaldır, çünkü ruhun melekler ve cinler tarafından karşılanması tasvirinde, bunların ışığı temsil ettiği pek düşünülemezdi.

Origenes c in leri n, insani olayları olduğu kadar yıldızlarla ilgili olayları da bildiğini ynmıştır. Bu, astrolojinin hem doğrulanması hem de mahkUm edilmesidir: Bu düşünce böyle bir ilişkinin var olduğunu içerdiğinden bir doğrubmadır; ve bu düşünce astrologlann esin kaynağının cinler olduğunu söylediğinden aynı zamanda bir mahkûm etmedir de. Yine de O r igenes mayınlı arazide dolaşmaktadır, çünkü mahşer gününde Iblis'in ve lanetiiierin kurtulacağım^ belirtmektedir. Bu, korkunç bir tezdir, çünkü §eytan'a karşı girişilen tüm mücadelelerin boşuıa olduğuna ileri sürer. İskenderiyeli Clemens'e, Juslin ve İrenaeus'a göre olduğu gibi Origenes'e göre de cinler mahşer günü inanç değiştirecektir. "Karanlık'ın [Şeytan] yolu ... ezeli bir

---

}*Bkz. 14. bölüm.

HBonilas, *Histoiie des dogıues de l'Egli^è* dırctieıuıe. a.g.e.

H Drcdoıuıtıii^ ı:ıucydaptdiqıie du c/ıiislimıi.smie mıcieıı, a.g.e.

ölümün ve cezanın yoludur ,"^4 diye yazan Barnabas'ın düşüncesiyle tamamen çelişik bir düşüncedir bu.

Pa palık pede rleri ilginç bir şekilde ilk üç yüzyıl boyunca cinler ile Şeytan arasında, Ş eytan ile melekleri arasmda ayrım yapmış gözükürler. "Cinlerin doğası üzerine hemen hemen hiçbir şey söylemezler," ignatius hariç, örneğin o cinleri "bedensiz" olarak kabul eder.[35] Onlara farklı alanlar mı tahsis etmektedir? Kimse bunu bilmez, ancak Kilise Babaları'nın düşüncelerinde görülen bulanıklık, "kötü cinlerin prensi"nin yılan olduğunu söyleyen Justin'de de görülür. Eğer iyi cinler varsa, onları belirtmemektedir. ■ '

En şaşırtıcı düşünce, IV. yüzyılda, Büyük Basileios'un kardeşi, Aziz Gregorius da denen Nysse'li Gregorius'un fikridir. Buna göre, Tanrı, Şeytan konusunda bir kurnazlık yapmıştır. Şeytan, ilk günahtan dolayı insanlar üzerinde haklar edinmiştir. Sonra, "bir tür anlaşma yapılmıştır, buna gö re, Tanrı insanlara karşılık Isa'yı sunmuştur ve Şeytan hemen kabul etmiştir, çünkü Isa kadar saf, aziz bir varlığa sahip olmanın tüm insanlara sahip olmaktan daha değerli olduğunu düşünür."J6 Insan hayal gördüğünü sanır, ama Nysse'li Gregorius'un dediği budur; Tanrı, kurnazlık yaparak, Isa'yı Şeytan'a kurban etmiştir. Ama Isa'nın ölümü tanrısallığını kanıtlamış ve korkan Şeytan geri çekilmiştir. Dem ek ki Şeytan ilahi bir tuzağın kurbanıdır.

Tanrı'nın bir k urnazlığı şeklindeki bu saçma varsayım o dönemde belli bir kabul görmüştür, çünkü Şeytan'ı oltaya tutulmuş bir balık olarak betimleyen Ambrosius, Büyük Leon ve Büyük Gregorius da bu varsayımı kullanmışlardır. Bu varsayım, Şeytan'ın, Tanrı'nın kendisi olan Tanrı'nın Oğlu'nu fidye olarak kabul etmesini anlaşılmaz bulan

---

[34]Bamabas'ın Mekmbu, a.g.e.

i5"Kilise Babaları'na göre Cin," *Dictionnaire đe theologie catholique,* Letouzey Anė, 1924.

36Bonifas, *Histoire des dogmes de* l'Eglise *clıretieıuıe,* a.g.e.

Gregorius Naziansos tarafından IV. yüzyılda reddedilecektir. Yine de, Gregorius Naziansos da öncelleri gibi, ne Şeytan'ın kökeni hakkmda ne de lsa'nın insanlığı kmtarması hakkında tek söz etmemiştir.

Görüldüğü gibi Kilise Babaları mantıksal bir ikilem içindedirler: Şeytan Kötülüğün nedeni midir, sonucu mudur? Geçen yüzyıllar tatmin edici çözümü getirmemiştir, doğrulanma olanağı olmayan bir kavram üzerinde ,iartıştıklarından bu da sonuçta normaldir. IV. yüzyıldan itibaren tartışma Şeytan'ın kökeniyle değil, rolüyle ilgilidir ve buradan kaynaklanır. II. yüzyılda, Asur kökenli ve Yunan eğitimli Tatien'in, nedenini açıklamadan ve günahlarının doğasını belirtmeden bazı meleklerin kötü bir hal aldık'larını söylediğinden bu yana[37] ilerleme kaydedilmemiştir. Aslında yüzyıllar boyunca, tartışma Tann'nın rolünü giderek daha fazla ortaya çıkarmak ve Şeytan'ın ontolojisinin sınırlarını çizmeye yöneliktir.

Ancak bu yen i olgu ek bir sorun getirmektedir: Tanrı, insanlığı Şeytan'ın yemi olmaya bırakacak mıdır, yoksa sonsuz iyiliğiyle insanlara acıyacak ve Yargj'sını ortadan kaldıracak mıdır? Bu sonuncu varsayım, ■ IV. yüzyılda, İskenderiye okulundan Helenist olan Athanasious'un (Constantinus'la bozuşmuştur, öncelikle haksız yere, rahip Arsene'in öldürülmesinden sorumlu tutulmuştur, ikinci olarak da Roma'nın Mısır buğdayıyla beslenmesini kesintiye uğratmaya kalkışmakla suçlanmıştır'") savunduğu varsayımdır. Kuşkusuz,' Athanasious'un önermeleri, ilk kilisenin tarihinde ilk kez, Şeytan'ı ikinci planda silerken Tanrı'yı ve insanı yüz yüze bırakır. Şeytan'ın hayali kişiliğinden oluşan bu cehennem makinesi, -artık böyle diyebiliriz- Essen-doktrinlerinin doğuşundan itibaren kurulmuş olan ve insanla Yaratıcı'nın ilişkilerini alabildiğine karmaşıklaştıran bu makine nihayet teolojiden izin istemiş gibidir. İnsan özgürlüğü kavramına bulan-

37"0raiio versus Graecos," not 7.

38"Athanasious," *Dictioıuwire* encyclopedique du *christianisme* ancieıt, a.g.e.

mış olan tamamen Helenistik bir zihniyet içinde Arhanasious Şeytan'ı işte n atmışa benzemektedir.

Ancak bu tatilin kesin olduğuna İnanmak, halk inançlarının ve düşman dinlerin dinamikleri olmadan ve daha da önemlisi, ilk kilisenin bağrında gelişen karşıt akımlar olmadan hesap yapmak anlamına gelir. Çlinkü henüz ne dogma vardır ne doktrin; sadece Pavlus öğrelisinden türeyen bir inançlar çekirdeği, bir inançlar derlemesi vardır. Rahipler, piskoposlar ve elbette Kilise Babaları buna belli bir tutarlılık vermeye çalışmakta, her biri bir yana çekmektedir.

Dahası, dalkavukça kurnazlık değilse de çekince zorunludur. Gerçekten de, o dönem uygar Batı dünyasının büyük bölümünü ka psayan Roma imparatorluğu dönemidir. imparatorluğun başına ilk kez bir Hıristiyanı 312 yılında yerleştiren Büyük Constantinus tarafından paganlığın terk edilmesine kadar Isa'nın müritleri diledikleri gibi davranamıyorlardı; sürekli zulme uğruyorlardı; hatta Constantinus'un inanç değiştirmesinden sonra bile rakibi ve ortağı Sezar Licinius 321 yılında Hıristiyanlara karşı kıyımlam yeniden başlayacaktır.^ Piskoposlar, başka dinler ve dinsel akımlar karşısında çok açık provokasyonlara ya da başka dinlerin tanrılanna iblis muamelesi yapamazlardı; çünkü i mparatorun dostlarına ya da i m paratorluk politikasına yararlı cemaatlere saldırmış olurlardı. Hıristiyanlık devlet dini o la rak-

[39]Constantinus'un imparatorluk tahtına çıkmasına elbette bir dipnottan fazlasını ayırmak gerekir, çünkü başından geçen karmaşık olaylann, imparatorluğun paylaşılmasının karmaşık çalkantılannda payı vardır. Burada, şu olayla.-n hatırlamak yeterlidir. I. Constantinus ■ ile hancı bir kadının gaynmeşru oglu olan Constantinus, 308 yılından itibaren "Augusıus'un Oğlu" sıfatını, yani imparatorluk prensi sıfatını Maximianus Daıa ile paylaştı; o sırada Licinius, Ban Eyaletlerinin Sezar'ı sıfatını taşıyordu. Maximianus'un ölümü üzerine Consianiinus, Augustus sıfatını talep etti; ordulan, asaleten imparator o lan ancak 308 yılındaki Carnuntum kongresinden bu yana zımni olarak tahttan inmiş Maxentius'unkini bozguna uğrattığından bunu dayatacak güçteydi. 323 yılında, rakibi, imparator ortağı Licinius'u yendikten sonra Conswntinus hem Roma hem de Bizans'taki iki mevkiye yerleşti.

ilan edildiğinde imparalorun resmi koruması piskoposların karşılaşnğı güçlükleri ortadan kaldırmayacaktır, çünkü Constantinus teolojik tanişmalarda çözümleyici olma hakkını haksız yere gaspetmiş olup, örneğin y ukarda adı geçen AthanasiousW'ı sürgüne gönderecektir.

Hıristiyanlaşınamış cemaati e r Hıristiyanlık düşünceleriyle yavaş yavaş tanıştıklarmdan ve Hıristiyan cemaatleri geliştiğinden, yeni Hıris t iyan ol a nla rl a H ı ristiyan ol maya nlar arasındaki gerilimler Pavl lıs' un ilk vaazlarından it ibaren az çok y umuşatılmış olsa da, inançsızlar imana gelmek için kilise kapılarına yığılmamışlardır. Constantinus'un zaferine kadar Hıristiyanlar. Imparatorluk'ta yabancı olarak kalırlar. Vaizler, sı.k sık kalabalıklar tarafından sövülmüş, hırpalanmış ve bazen de katledilmişlerdir.

Bu güç koşullarda, doğmakta olan Hıristiyanlığın ilk rakibi çok akLİf olan Yahudiliktir. Roma kilisesinin kuruc us u Pavlus bilinen düşmanlığını ifade etmiştir: Bir Yahudi kolonisi içeren "ne bir tek Yunan şehri vardır, ne de bir tek Barbar ha!kı" diye yazar josephius. Bu Akde ni zli Yahudiliğine, esas olarak Doğulu o!an Essencilik sızamamıştır ve bu Yahudilik Eski Abit'in verilerine sadık kalmıştır. Bu Yahudilik için Şeytan çok belirgin bir kişilik değiIdir, bunun nedeni Yahudilerin İnsanlığın K urtul uşu kavramını dikkate almamış ol malarıdır. Ancak Hıristiyanlık, insanlığın Kurtuluşu o lmadan bir hiçtir; ve gördüğümüz gibi bu kavram da Şeytan'ın rolünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Dolayısıyla Kilise Babaları için, Şeytan'ı yeniden tanımlayarak da olsa, Yahudilikten kesin olarak ayrılmak zorunludur. Yahudilik inancı yayıl ınaya devam ettikçe ve Hıristiyanların yaptığı gibi Yabancıları kendi d inle rine döndürdükçe bu görev de acil bir görev haline gelir. Bazı arislokratlar, "tam inanç değiştirmeye kadar varırlar, sünnet olma bunun işaretidir.""[0] Bunu da, sünneti s uç sayan i mparato rluk

^^Marccl Simon, /ıı CiviJiscUion dc *l'AıiCiquite et* le dırisdaıiisıiie, Anhaud, 197

yasalarına rağmen ya parla r.

İkinci rakip, en azından ConstantinusW'ın tahta çıkışına kadar devlet dini olarak yüzyıllardır tüm Akdeniz halklarının yabancısı olmayan Roma ve Helen dinidir. Hıristiyanlığın her iki rakibi de İnsanlığın Kurtuluşu gib i kavramlara hiçbir gönderme yapmaz ve gördüğümüz gibi Şeytan fikri onlara tamamen yabancıdır. Dahası, birbirlerine komşu olan iki din, inananlara Hıristiyanlığın rekabet edemeyeceği ahlaki ve entelektüel bir rahatlık sunar: Ilk G ünah' ın getirdiği insanın alçaltılmasını ve bundan kaynaklanan varoluş sıkıntısını da dayatmazlar. Değer verdikleri erdemlerin günlük hayatta uygulaması yoktur, yalnızca felsefi temelleri vardır.

Kilise Babaları ve örneğin doğuştan Atinalı ve geç Hıristiyanlardan İskenderiyeli Clemens tüm bu gerçekle ri n bilincindeydi. "Şeytansı" Origenes'in haksız yere hocası kabul edilen ll. yüzyılın bu Ki lise Babası,[fl] b unu n tızerine, olağanüstü bir retorik alıştırmasına atılır; bu çaba, Yunan fe'lsefesini ''İsa'ya götüren yo[1]" olarak sunar. Ister istemez Helenist olan Clemens'e göre, "günah, Tanrı Sözü'nün ve Logos'un insana kattığı sağlıklı ■ düşünceye karşıt olan şeydir."[42] Mantık yoluyla Hıristiyan olunmasını isteyen ve inanca pek önem vermeyen şaşk ınlı k verici kaçamak söz! Işte, günahın kökeni olan ve anlamsızlıkla iç içe giren Şeytan. Clemens'in buna çok kızdığı görülür. "Dayanak noktalarının büyük bölümü Platon'dur, diğer yarısı İsa'nın sözlerine' gönderme yapar.[41] Saf ve neredeyse dokunaklı bir küstahlıkla Homeros'u sessizliğe mahk ûm ettiğini varsayar. Şairin dizelerini aktarır:

"... *Ares* ile *san buhleli Afrodit'in aşkından söz ederek,*

---

il İlk kilise onu çok degerli göreceğinden "ermiş" ve "aziz" sıfatlannı verecektir (XVllI. yüzyılda Papa XIV. Benedictus onu ermişler listesinden çıkaracaktır).

[41] Simon, Ll Civilisatioıı de *l'Autiquilı!* et. ie christifliiistıie, a.g.e.

[H] "Clement d'Alexandıie," Diclroruıcıire encyclopedique du c/uistiflnisme ancieıı a.g.e.

Hephaistos'un mağaralannda gizlice nasıl buluştuklanm anlatarak;

Ona verdigi armağanlar ve utançla kuşatılmış Hephaistos'un yatağı ve *seviştikleri yer..."*

"Kes sesini Homeros!" diye haykım Iskenderiyeli. "Güzellik yoktur bu dizelerde; zinayı öğütlemektedir. Zinadan söz edildiğini duymak bile iste m iyo r uz. "'t Putkırıcılıkla ilk kez karşılaşmıyoruz, çünkü Taıien Yunan filozoflannı zaten saçmalamakla suçlamıştı ve Kartacalı Tertullianus felsefeden iğrenmeyi işitilmedik zirvelere taşiyacaktır; ama Clemens'in her za ma n hoşgörülen Y unan felsefesinin Homeros ve diğer şairlerden vazgeçilebileceği şeklindeki fikrine ancak gülünebilir. Sonuçta, Y unanla rı n onu d inl emeye devam ediyor olmasına da şaşılabilir. Önemli değil; Clemens'te ilginç olan şey, diğer dinlerin tanrılarını a fo roz eden ilk Kil ise Babası olmasıdır. Sibylla kehanetlerine imada bulunarak, "kehanet kelamı, milletierin bütün tanrılarının iblislerin görüntüsü olduklarını söyler. B[44] u, tanıdık terimlerle' bir aldatmaca olarak adlandırıbbilecek olan şeydir, çünkü Şeytan'ın ne olduğuna kendi aralarında karar veremeyen Kilise Babaları, başkaları için onun kimliğini değiştirmekle yetinirler: O, Zeus, jüpiter,. Baal, Ah ura Mazda'dır... Ilk y üzyı lla r boyunca Hıristiyanlar kendi hayal ■ dünyalarında Isa'nm çeşitli Yunan-Roma tanrılarlyla, Apollon, Herakles, hatta Dionysos'la özdeşleşmelerine izin verdikleri ölçüde bu beceri daha da yanıltıcıdır. "Herkül figürü etrafında ...' kurtarıcı tanrısallık olarak Christioloji ile belli benzerlikler gösteren hakiki bir Herakleiolojinin ol uşwğ u gö rül ür. [45]

Dionysos da Hıristiyanların fetihçi retoriğine özel olarak katılır;

---

[44] "Exhortation to the Greeks," IV, Cleıneıit *of Alexaıidria,* The Loeb Classical Lihraıy, Harvard Universiiy Press, Cambridge, Mass&'William Heinemann, Londra, 1982. Yazarın Fransızcaya çevirisi.

[45] A.g.e.

[46] Simon, /..il Civilisotioıı de *I'AntiquiU et. le christiaıiisme,* a.g.e.

o da Herakles gibi gözden çıkarılmış bir yarı-tanrıdır. ama dahası bir yaşam simgesidir ve Mainadlar tarafından kol bacaklarının kopanlması ezeli bir yeniden doğuşun başlangıcıdır. Dionysos mysterionlarının ve Eleusis yaşamın ve doğayla mistik bir birleşmenin kutlanması olması ve ne Kötülüğe ne de Şeytan'a yer vermemeleri önemli değildir; bunlar kurtarıcı Isa'nın gelişini hazırlayan kavramlar haline getirilirler. Orpheus'a geUnce, gördüğümüz gibi o, cehennemleri daha önce ziyaret eniği için Isa'nın ' otantik habercisi olur.[47] Bunda şaşılacak bir şey yoktur, çünkü Orpheus, iki Yahudiliği de, "Eski-Eski" Ahit ve Essen Yahudiliğini ele çok etkileyen ve Isa mitinin yaratılışına katkıda bulunan aynı Asyalı kaynaklardan gelir. Hıristiyanlar, Yunan-Roma dinlerinde istisnai bir boşluk bulacaklardır ve bu dinler onlara bir anlamda izinbelgesi olarak hizmet edecektir.

Gerçekten de, Il. yüzyılın başından it ibaren Hıristiyanlığı yayma çabaları öyle başarılıydı ki, Hırısiiyanhk düşmanlarının öfkesini arttırdı ve kıyımlar yeniden başladı. Aslında Constantinus'un tahta çıkışına kadar dalga dalga devam eden bu kıyımlar asla tamamen yok olmadı. İmparatorluk içindeki din adamlarını yalnızca Romalı tannlara kurban vermeye zorlayan, yoksa sürgünle tehdit eden ve Hıristiyanlığa tapınmayı ölüm cezasıyla cezalandıran 257 tarihli Roma fermanını izleyen kıyım gib i bazılan çok vahşiceydi.

İskenderiyeli Clemens)n yaptığı gibi, vaızları ve retorik alıştırmaları için Yunan-Roma dinsel temalarından yararlanan ilk Helen Hıristiyanlık yayıcılan eski bir geleneği sürdürmekten başka bir şey yapmamışlardır; bu gelenek *interpretatio* graeca'dır. Bu, yerli halka yeni tannlar dayatmak yerine farklı adlar ve görünümler altında kendi tanrılarına tapmasına izin veriyordu. Yunan ya da Yunan-Roma tanrılarının başka tannlara tapmış olan topluluklar tarafından benimsen-

[17] Bkz. 8. bölüm.

ınesini açıklayan bu gelenek günümüzde şaşırtıcı gelir; örneğin bir yandan Jüpiıer ile Zeus ve diğer yandan, Şam'daki fırtına ve yağmur tanrısı Baal Haclad arasmd ak i ya da Herakles ve Nergal, He ra ve Astarte, Afrodit ve Al-Uzza, Dionysos ve Dusares arasındaki kaynaşmalar gibi.'ıı Yerel tanrıların Yunan ya da Roma adları almalan karşılığında benimsenmiş ve uya rlanm ış olan Yunan ve Roma tan rı ları da yerel isim ve özellikler almışlardır.

Bu tanrı alışverişi ve Hıristiyanlıktan önceki tanrıların kendi içlerinde değiştirilebilir olması, Hıristiyanlığın imparatorluk eyaletlerinde ki başarısı a nlaşıl mak isteniyorsa önemlidir. Bu durum antik dinlerin genellikle ihmal edilen bir özelliğidir: Gerçeklen de, 10 ve İS'ki yüzyıllcirda halklar tanrılarının evrensel ol d uğuna ve sadece adlarının ve ikincıl özelliklerinin diğerlerinden farklı olduğuna inanıyorlardı. Örneğin Roma halkına hiç tartışmasız en yabancı tanrıça olan Mısır tanrıçası Isis'e tapınınayı Roma'nın kolaylıkla benimsemesi gibi bu tannlara tapmayı benimsediler. Gerçekten de İsis, anne ve kadın olarak Deıneter'le, Afrodit'le, Artemıs'le, Persephone'yle, Atinalılar için Atena'yla, Frigyalılar için Kybele'yle, Giritliler için Artemis Dyctinna'yla özdeşti."^ Benzer şekilde Isa da sadece Herakles'le değil, Apollon ve Dionysos'la da özdeşleştirildi. Bu bağdaştırmacılığın en ünlü örneklerinden biri, Vatikan Müze'sindeki İÜ. yüzyıl heykelidir. Bu heykelde Isa, omuzlarının üzerinde bir keçiyle Çoba n Apollon'un geleneksel çizgileri alunda toy bir delikanlı olarak tasvir edilir.

Inl.erprc(atio graeca örtüsünün alunda kendini Yunan din ve felsefesinin uzantısı ve tamamlanışı olarak sunan Hıristiyanlık tasvirleri, Helenistik kitle tarafından kolayca kabul görmüştür. Ancak Hıristiyanlık yayıcılarının daha uzun süre başları derttedir, çünkü Helen düşüncesi va?ı.z vermeye gittikleri her yere, Herkül Sütunlan'ndan

"'^Maurice Snrtre, L'Orient roiiKiiıı, Le Seuil. 1991.

-1ºA.K.e.

Pontus'a kadar yayılmıştı ve bilindiği gibi Helen düşüncesi Şeytan fikrine isyandır.

Yalnızca Şeytan'la bağdaşacak bir teori düzenlemenin değil, dahası, herkes tarafından kabul görecek bir teori düzenlemenin güçlüğü de buradan kaynaklanır. Hıristiyan misyonerleri vaaz vermek için uzağa gittikçe bu güçlük de antı. Gerçekten de, III. yüzyılın sonunda bütün Küçük Asya Hıristiyanlaştırılmıştı ve Ermenistan, Bithynia, Frigya, Pisidia gibi bazı bölgeler ve eski Kartaca toprakları büyük bölümüyle Hırisiiyandı. Ancak tüm Yunan'da ve hemen hemen tüm İtalya'da da Hıristiyanlar vardı. Akitanya havzası Hıristiyanlaşma yolundaydı ve yalnızca Ispanya'nın küçük bir bölümü Incil yayıcıları tarafından ziyaret edilmemişti. Nihayet, Belçika'da, Germanya'da ve İngiltere'nin bazı bölgelerinde de, Londra'da, Canterbury'de, York'da Hıristiyanlar vardı.

Yani misyonerler dinlerinde Şeytan olmayan Kelt topluluklarını eğitmek zorunda kaldılar.^" Isa'nın öğretisini yaymak söz konusu olduğunda, eser belki de güç ve genellikle de tehlikeli olmasına rağmen her zaman göz kamaştırıcıydı; çünkü Isa'nın öğretisinin dinamiği karşı konulmazdı, ancak Şeytan'a söz konusu olduğunda sorun başka açıdan çetindi.

Dahası, özellikle Doğu'da, lö VI. yüzyıldan beri sıkı sıkıya nüfuz elmiş olan ve Hıristiyanlıkla benzerlikleri nedeniyle paradoksal bir güçlük gösteren Mitracılıkla çatışmak gerekiyordu. Tek bir Tanrı, bir Şeytan ve bizzat Tann'dan kaynaklanan bir kişilik olan Mitra; bunlar ön-Hıristiyanlığa şaşırtıcı ölçüde benziyorlardı. Burada tehlike, doğmakta olan Hıristiyanlığın özüne yönelikti gerçekten de, çünkü Mitracı ikicilik Yahudiler arasında, özellikle Essenlilerde son derece yer etmiş bir akım yaratmıştı. Bu akım zamanla Hıristiyanlıkta da görüle-

5®Bkz. 7. bölüm.

cekti: Gnostisizm.

Demek ki en büyük tehlikeyi teşkil eden, en azından Yunan-Roma biçimindeki[51] Mitracılık değildir; Doğu Roma'da buna ender olarak tapdıyordu, erkekler ve özellikle askerler tapıyordu, askerler imparatorluğun en ücra köşelerine kadar yayılmış olsalar da durum böyleydi. Bu, Hıristiyanlığa çok yakın olmasına rağmen ondan tamamen farklı olan Gnostisizm'di. Çok karmaşık bir doktrin olan Gnostisizme göre Kötülük, yaşamdaki her canlıda ve her maddi şeyde mevcutt.u.>z Kötülük ve Şeytan her dönemde var olmuşlardı: Başlangıçta, "ışık ve karanlıklar vardı ve ikisinin arasında da Ruh."

Kötülüğün ve tek Şeytan'ın bu türden tanınması, birçok nedenden d ola y ı ortodoks Hıristiyanların işine asla yaramazdı. Birinci neden, elbette, Iyiliğin Tanrısı'na, Tanrı Baba'ya ikincil bir rol vermesidir. Ikinci neden, doğrudan birinci nedenden kaynaklanıyordu: Maddi dünyayı Şeytan'ın imparatorluğu olarak gösteren Gnostisizm, Tanrı'nın Oğlu'nun lsa biçiminde c^isimleşmesinin önemini yadsıyordu.[51]

---

[51]"Yunan-Roma Mitra'sının, Iranlı atasıyla akrabalık bagı kesin olsa da oldukça uzak bir ilişkisi vardır," diye yazar Sarıre *(L'Orient* romoi», a.g.e.), başka yazaların da adını anarak.

[52]"Gnose-gnüsıicisme," Dictiomıaire *encydopedique* du christiaıiisıne *aıicien, a.g*

[53] Gnos ve Gnostisizm üzerine çok sayıda mükemmel eser vardır. Bunların en önemlileri H. Leiesegang'ın Lıı *Gnnse* (Petite Bibliotheque Payot, 1951), RM. Grant'ın Lcı Gııose et !es origiıies dm'tieniies, a.g.e., 1964 ve H. Ch. Puech, E ffijeıe de In gııose, 2 cilt, (Gallimard, 1978)'dir. Her biri, önemli bir olgu olan Gnosıisizme kişisel bir bakış getirir. Gnostisizm, öncelikle Kilise Babalan tarafından, Helenizmin Hıristiyan düşüncesini kirletmesi olarak görüldü. Örneğin Granı, Gnostisizm'de, 70-135 felaketlerinin (Kudüs'ün art arda imha edilmesinin) neden oldugu Yahudi sıkıntısının ifadesini görür. Bu yorumun kuşkusuz temelleri vardır, ancak Yahudilerin sıkıntısının Gnostik öğretileri yaratmaktan çok bunların daha fazla kabul görmesini sagladığını söyleyebiliriz, çünkü bu öğretilerin çok daha eskiye dayandıklan ortadadır. Diğer yandan Leisegang ise, Mısır, Yunan ve Ortadoğu (Küçük Asya) kaynaklannı gün ışığına çıl0ırarak çözümlemeyi derinleştirir. Asya kaynaklan olasılığından bile söz eder. Fakat, Il. yüzyılda Gnosıisizmin çürütülmesine kakuda bulunmuş

İsa, ya bizzat bu cisimleşme yoluyla Kötülüğün alanına giriyordu ya da cisimleşmemiş olmalıydı. Daha kötüsü, Şeytan dünyanın sonuna kadar galip gelmiş oluyordu, çünkü hepimiz Kötülüğün yaratıklarıyız.

Dahası, yukarda adı geçen, Tatien gibi bazı Hıristiyanlık savunucusu Kilise Babalan Gnostisizmden etkilenmişlerdir,[5^] bu bireysel bir yanılgıydı. Ancak daha da kötüsü, Yuhanna İncili gibi bazı Inciller (sayıları dörtten fazladır, Papa Gelasius'un kararı henüz ilan edilmemiştir) özellikle Gnostik bazı yan anlamlar içeriyorlardı. Örneğin İsa, bu Incil'de şöyle demektedir: "Artık sizinle çok şeyler konuşmayacağım, çünkü bu dünyanın reisi geliyor."[55] Demek ki İsa Şeytan'ın bu dünyanın efendisi olduğunu kabul etmektedir ve demek ki Gnostiklerin dedikleri doğrudur!Bilindiği gibi, Yuhanna Incili, Papa Gelasius'un sansürünün satırından pek az kaçabilmiştir.

Aslında sapkın düşünürlerin en güçlüsü ve hiç kuşkusuz Gnostiklerin en ilginci olan Markion, IL yüzyılda, İsa'nın gerçek anlamda cisimleşmesinin meydana gelmediğini, yalnızca cisimleşme benzeri bir şeyin meydana geldiğini, yani çarmıha gerilmenin Tanrı'nın gövdesine erişmediğini , belirtir. Gnostisizm sistemleri çok karmaşık ve çeşitlidir ve Carpocrade, Basilieides, Valentinus gibi bu düşüncelerin

---

önemli yazarlardan biri olan İrenaeus'un bir tanımından etkilenmemek oldukça güçtür. Gerçekten de, İrenaeus'a göre, Tanrı'nın doğrudan ve sezgisel bilgisi olan, ^ bir anlamda aydınlanma demek olan Gnos, "iç insanın kurtuluşunu getirir" ve Marcel Simon'un (a.g.e.) deyişiyle, "insanı kendi gerçek yazgısına teslim etmek için kendinden kurtarır, hissedilir olanın hapishanesinden kurtarır." Oysa bunlar, Budizmin de hedefleridir ve bence, İskender'in tö IV. yüzyılda Yunan'a dönüşüyle gelen Budisı doktrinlerin eıkisi bugüne kadar ihmal edilmiş ya da her dunımda önesenmemiştir.

Sunu da belirtmek gerekir ki, Hint'in ilk Hıristiyanlık üzerindeki etkisini belirtmiş ender yazarlar arasmda Hippolyte vardır. ■

5-I"Tatien," Dictioıuıaire encyclopediqıe du christioıiisnıe mıcien, a.g.e.

"Vuhanna, 14; 30-31.

yaralıcıları ke ndi içlerinde farklılık taşıdıkları için burada bir Gnostisizm sentezi sunmak olanaksızdır. Gnostik mezheplerin çokluğu dolayıslyla -Simoncular, Menandroscular, Satorniciler, Basilidliler, Nkol<idler, Strationikler ya da Fibionikler, Sekondiyenler, Sokratesçiler, Zaccheenler, Koddien BorboriLİer, Barbelitler, Karpokratlar, Serentyenler ya da Merentyenler, Naza renler, Ebionitler, Valentienler- keşiflerini, ayrıntılarım sıralamak oylumlu bir ansiklopedi gerekıirir. Açık ve net olan bir durum vardır: Çok kısa süre içinde Gnostisizm, Pavlus müriderine "putperestlik"ten çok daha tehlikeli bir düşman olarak görüld ü, çünkü Hıristiyanlıkla aynı yataktan doğuyordu.

Roma kilisesinin kurucusu Pavlus Gnostiklerin saldırılarına çanak tuttuğundan tehlike daha da büyüktür. Tanrı'nın Isa'yı bize günahkâr doğaımza benzer bir biçimde gönderdiğini kabul etmiş olması en büyük "gaf" değil midir?'[6] Yani, İsa'nın günahla lekeli olduğunu kabul e t m işti r! Yani, lsa'nın Şeyta n'ın avı old uğun u kabul etmiştir! Kurta rıc ı'ya cinsel i l iş ki olmadan gebe kalındığı fik ri ni geçersiz kılmıştı r! Onun tanrısal doğasını ortadan kaldırmıştırIBu fikri Basileides tekrar benimsediğinde 1 skenderiyeli Clemens'in kızgın bağınp çağırmaları anlaşılır! Ancak Pavlus'un metinleri Gnostiklerin kurnazlıklarına başka açık kapılar bırakıyordu: Çünkü, "ne ten ne de kan Tanrı'nın krallığından miras alacaktır,"[57] diyerek teni ezeli lanetlerneye mahkûm etmiş o la n da oyd u.

V. yüzyıla doğru Gnosiisizm. Kilise Babaları'na soğuk terler döklürdü: Gnostisizm kabul edilmiş olsaydı eğer. onun Şeytan'ı tedavisi mümktın olmayan bir hastalık olacak ve günah ve kurtuluş kavramları hiçbir işe yaramayacaktı. lsa'nın Samarya'da görmeye gittiği Büyücü Simon başla olmak üzere, Dositheos, Menandreos, Apollonius

56 Romahlara Mektup, 8; 3.

"H Korınıoslulara Birinci Mektup, 15; '50.

Tyanaeus; hepsi G nostik olan mesihlerin o dönemdeki şaşırtıcı bolluğu karşısında ilk kilisenin önemli güçleri seferber oldu. Başlangıçta müttefik olarak görülenler –örneğin ll. yüzyılda, Roma'nın ezeli düşmanı olan ve Hırisliyanlardan yana kabul edilen Bar Kohba– kendilerini gerçek Mesih olarak sunüp daha acımasız bir kinle onların peşine düşünce bu seferberlik daha da artti. Filistin'deki Hıristiyanlar, İsa'yı reddedip lanetleyinceye dek iğrenç işkencelere maruz kaldılar. Örneğin Isa'yı mesih ilan etmiş olan Vaftizci Yahya'nın mürideri olan Sabiiler acımasız düşmanlar olarak görüldüler. Hem de kalıcı düşmandılar! Simon'un müritle ri lll. yüzyılda hâlâ güçlüydüler ve Vaftizci Yahya'nın müritleri XX. yüzyılm başına kadar ayakta kalmışlardır.

Ateşli çürütmeler başarılı oldu ve o döne min birçok ismi ve metni bize Irenaeus, Hippolyte, Epiphanios sayesinde ulaştı ve Hıristiyanların onla,rın öğretis ine göz atmaları ya da kulak vermeleri yasaklandı. Laodikeia, Iskenderiye, Efes, Dyrakkhion'da büyük bir öfkeyle kötü yazılar yazıldı, Gnostik vebayı yenilgiye uğratmak için retorik ve kazuisiik hazineler harcandı. Yaklaşık beş yüzyıl süren bu ayıklama etkili oldu, çünkü sonunda Gnostisizin can verdi. Sonsuza kadar un utulacaktı ki, 1945 yılında Mısır'da tesad üfen tüm Gnostik kütüphane bulundu, yani sansürden kurtulmuş olan ve Hıristiyanlığın kaynaklarının öğrenilmesinde Ölü Deniz Elyazmaları'yla aynı önem düzeyinde olan altmış kadar kitap.

"Gnostisizm üstün gelmiş olsaydı," diye yazar Marcel Simon,[58] "bağdaştırınacılık içinde sulandırılmış olan Hıristiyanlığın orijinalliği sona ererdi." Çünkü, ilk kiliseye göre, işin kötüsu, Gnostiklerin kendilerini gizlemiş olmalarıdır: Asla onlara eziyet edilmedi, çünkü imparatorluk d inlerine çok yakı ndıla r. Bu sayede Hı ristiya nlara göğüs germe fırsatları oldu.

---

58 Lı Civiliscıtioıt de ('Afitiqıiite etlc'clıristicırıisme, a.g.e.

Gnostik veba Kilise'nin tek sorunu değildi: Dinden ayrılanlar ve sapkınlar da yayıldılar. Ilk önemli ayrılma, Antakya okulunda eğitim görmüş İskenderiyeli bir rahip olan Arius'tu. IV. yüzyıl başında, Isa'n ın doğası üzerine piskoposuyla tartışmaya girdi. İskenderiye'den kovulunca tüm Doğu Akdeniz havzasında, kendini ortodoks olarak tanımlaya n H ı r istiyanl ık hakkında korkunç düşünceler ileri sürdü. Arius'a göre, madem ki, Eski Ahit'te İsa'nın var olmadığı bir dönem vardır. o halde Isa, Baba'dan sonradır. Baba da onu hiçlikten yola çıkarak yaratmıştır; eğer o Tanrı'ysa, ikincil nitelikli bir tanrıdır. Oğul, Baba'nın tek yarangıd ı r ve " ya ratıl ışın tüm ge ri kalanı, Baba'nın iradesiyle Oğul'un doğruda n eseridir."'^ Bu bakış açısıyla heterodoks Hıristiyanlığın güçlükle inşa edilmiş tüm Hıristiyan teolojisini yeniden inşa etmek gerekir. Başka sonuçların yanı sıra Şeytan da kısmen o rtadan kaybolacaktır, çünkü o da gökyüzünün diğer yaratıkları gibi Isa'nın bir yaratısıdır.

I-J.eyecanın nedeni anlaşılır. Constantinus, 325 yıl ında tznik Konsili'ni toplantıya çağırarak tepkisini gösterdi (Bu Doğulu ve açıkçası Bizanslı tartışmalar Bat ılı Hıristiyanlara bıktırıcı geldiğinden pek ilgi göstermiyorlardı). Bizans'ı rahatsız eden şey, Şeytan'ın yeni kimliği kadar, Ari us 'a gö re ikinci planda bir kişilik olan İsa'nın da yeni kimliğiydi. Sonuçta, lsa'nın doğasının her tartışma konusu edilişinde Seytan' ınki de gözden geçiriliyordu.

İsa 'y ı, yetenekleri dolay ıs lyla Tanrı'nın Oğlu olarak kabul edilmiş basit bir insanoğlu olarak gören ve Roma'da Bizanslı Theodotos'un ortaya aüığı fikir olan Adopsiyanizm gibi başka sapkın akımlar da doğuyordu.[1'0] Theodotos'a göre, Isa, bu şekilde kabul edildikten sonra

---

[59]"Arius, arianisme," Dictioıuıaire encydopedique du chrisiiaıiisme *mtcien,* a.g.e

60111. yüzyılda Adopsiyanizmden türeyen bir akım da evrenin düzenini tartışma konusu l'cler: Sabelliusçuluk. Libyalı olduğu sanılan rahip Sabellius'tan yola çıkarak bu şekilde acllandınlan bu sözde kipsel Adopsiyanizm Orige-

mucizeler göstermeye başlamıştır. Incil'e yapılan göndermeler de bu teoriyi desteklemektedir. Özellikle Matta: "İnsan Oğlu'nu çekiştiren affedilecek, Kutsal Ruh'u çekiştiren affedilmeyecektir," (XII; 32) ve Yuhanna: "Durum böyleyse, beni öldürmeye karar vermişsiniz, beni, hakikati söyleyen bir insanı." (VIII; 40). Oysa bu sapkınlık uzun ömürlüydü. Bizanslı Theodotos'un bir öğrencisi olan, Bankacı denen diğer Bizanslı The odotos' un devam ettirdiği bu sapkınlık IV. yüzyılm onasına dek sürdü. Şeytan'ın statüsüyle ilgili sonuçlar ortadadır: insanın kurtuluşu teması en azından her zaman desteklenmiş olsa da ciddi ölçüde zayıflamıştır ve insanlık ilk günlerdeki gibi Şeytan'ın nüfuzu altında bulunmaktadır.

Ebiyoncu sapkınlığın durumu da böyledir.[61] Adopsiyanizmle birçok ortak yönü vardır. Pavlus'un öğretisini kesinlikle reddeden Ebiyonculara göre lsa yalnızca bir insandı. İnsanlığın kurtuluşu üzerine

---

nes'in teorisine karşı çıkar. Bu teoriye göre üç töz vardı: Her üçü de tannsal olan Baba, Oğul ve Kutsal Ruh. Gerçekten de, der Sabelliusçular, bu teoriye göre, işkenceye ve çarmıha gerilmenin utanç vericiliğine maruz kalmış olan İsa'nın tannsal özü olmalıdır; oysa bu kabul edilemez bir şeydir. Dolayısıyla, kimi zaman Oğu l'da, kimi zaman Kutsal Ruh'ta beliren tek bir töz, Tann'nın tözü olmalıdır. Baba ve Ogul, tek bir Varlığın farklı kiplerinden başka bir şey değildir. Referans: *Dictionnaire* encyc)opedique du christiaıiisnıe mıciejı, ve S *L'Antiquite et* îe *chtistiaıiisme atıcieıi,* a.g.e.

[61]Bazı iddiaların tersine bu sözcük, sapkın bir mezhep kumcusu kabul edilen ve Ebion dene n birine ait hiç değildir, çünkü İbranicede "ruh yoksulu," yani aptal anlamına gelen bir sözcükden türer. Salamine'li Epiphanios, Ebioncu sapkın' mezhebinin doğuşunu, Parth bölgelerinde doğan Elkasait denen bir hareketin etkisine bağlar; bu açıklama günümüzde tartışmalıdır (başka metinlerin yanı sıra *Dictionnaire encyclopedigue du* cJnistiaıiisme *aıtcieıi'e* göre ki de ikinci kez incelemeye değer, çünkü Elkasait hareketi, Panh krallığından değil, Parth nüfuzuna girmiş olan Babil'den kaynaklanan bir Essen hareketinden başka bir şey değildir. 220 yılında, Apameia'lı Alkibiades Roma'ya Elkasaitlerin bildirgesi olan Helxai Kitabı'nı getirdiğinde ortaya çıku. Origenes de yirmi yıl sonra, başkanlanndan biri Caesarea'ya ge ldi!!Jnde, Elkasaitle den söz eder (Eusebius, *Histoire ecdesiastique,* VI, 38, The Loeb Classical L raıy, a.g.e.).

Pavluscu anlayışları hiç dikkate alınıyordu.

Saldırılara ve aforozlara inatla karşı koyarak ayakta duran I. yüzyıldaki hareketlerden biri de İsa'nın mutlak rakibi olan Simon'un müritleriydi. Essenli Dositheos'un öğrencisi Simon, "Tann'nın mutlak gücü"nün cisimleşmesi olarak kabul edildi. Öğrencileri Isa'nın çilesinin bir yanılsamadan ibaret olduğunu savundular. Simon'un gelişi peygamberlerin sözlerini geçersiz kılıyordu; çünkü bu peygamberlere, Tanrı'nın gerçek n iyetini bilmeyen ve insanlığı köleleştirmek isteyen melekler vahiy getiriyordu."[2] Bu karmaşık doktrindeki eksiklikler nedeniyle şeytan kavramı belirsizleşir, çünkü yine Insanlığın Kurtuluşu yokLur ve Simon'un k iş il iğinde zafer kazanan bir Tanr ı'nın niyetlerini hiçbir Şeytan bozamaz.

Elkasaitlerden,[61] yani bir Mandeizmden türeyen, yani yine Gnostik -Mandeizm sözcüğü Gnostik anlamına gelen mandaje'den gelir- Yarı-Hıristiyan ve yine de Hıristiyanlık-karşıtı bir Babil mezhebi olan Sabiiler de belirtilebilir mi? Bu olağanüstü akım kaynağını Mezopotamya ve Iran Huzistanı'ndaki Sami dinlerinden alır. Çünkü Essencilik Mazdacı kaynaklarını buradan almıştır. Sabiiler ise ikici Essenlilerdir; vaftiz uygularlar ve d ünyanın lyi ile Kötü arasında bölündüğüne sonuna kadar inanırlar: [şık dünyası tanrısal varlıklarla karanlıklar dünyası dişi köLülük ruhuyla doludur.

Başka güçlüklerle uğraşan ilk kilise için, Vaftizci Yahya Hıristiyanları da denen Sabiiler büyük bir sorun oluşturmayabilirdi. Ne var ki, Vafiizci Yahya Isa'yı vaftiz eden kişiydi; bu başkafir İsa'ya elçiler göndererek söyle demiştir: "Sen gerçekten bizim beklediğimiz kimse

---

^^Büyücü Simon'un teolojisini iki kaynaktan, İrenaeus ("Adversus haereses," !, 16, l) ve sadık bir Simoncu belge olan Apophasis megala'da, yani Büyük Bildiri'de büyük bir olasılıkla tümünü aktaran Hippolyıe sayesinde bilmekteyiz. İrenaeus'ıın Simonculuk tanımı ikinci elden bir tanım gibi gözükmektedir ve sonraki kaynakları yansıtır.

[61] Bkz. 6]. dipnot.

misin. yoksa başkası mı var?" Isa'yı mesih olarak kabul etmeyen Sabiilere göre o Tanrı'nın Oğlu değildi ve Yahudilerin Tanrısı Adonai kötü yürekli bir Tanrı'ydı.^^ lnciller bunu kanıtlamak için vardır! Adonai'nin kötü bir Tanrı oldugu kabul edilirse Sabiilerin Şeytan'ının nasıl olacağı merak edilebilir. Ya Şeytan'larının dişi olmasını nasıl yorumlayacağız?

Doğu Hıristiyanlarının, bir Parth prensi ile bir Yahudi-Hıristiyanın oğlu olan Mani'nin doktrini -bu doktrin de Mazdacılıktan kaynaklanır- Maniciliğe duyduklan hayranlığı da ekleyelim. Deyim yerindeyse bu da bir bağdaştırmacılıktır. Mankiler Buda'yı, Zerdüşt'ü ve İsa'yı tek bir doktrinde birleştirmek istediklerinden Zerdüştçü Vedacılıkla Yahudi-Fiıristiyanlık arasındaki bir bağdaştırmacılıktır. ilk bakışta, Manicilik, Zerdüşt'ün öğretisinde olduğu gibi dünyanın aydınlıkla karanlık arasındaki eski bölünmesini yeni bir biçim altında sunmaktan başka bir şey yapmamıştır. Ne var ki burada, Mani, büyülü ve şiirsel bir destan eklemiştir; Aydınlığın Karanlık güçlerine karşı isyanını.

Yüz karası bir çarmıhta işkence görerek çırılçıplak ölüme mahkûm edilmiş olanın Tanrı'nın Oğlu olduğunu kabul etmeyi reddeden herkes Maniciliğe dahil oldu. Bu belki de görkemli bir girişimdi. Sonunda üç büyük Doğu dinini birleştiriyordu. Eğer Manicilik zafer kazanmış olsaydı hem İsa'ya hem de Buda'ya tapılabilecekti kuşkusuz. Fakat şimdiden ufukta odun yığınları tutuşuyordu. Mani işkenceler içinde can verdi, onun uzaktan öğrencileri olan Albililer, Katharlar, Bogomiller ıstırap ve alevler içinde onun peşinden gideceklerdi.. Çünkü, her şeye rağmen Isa'nın da demiş olduğu ve Mankilerin de öğrettiği gibi, 5eytan'ın bu dünyanın Prensi olmasına hoşgörü gösterilemezdi.

---

64 Eiîcyclopaediû Brifatmica, 1960 ve "Mandesme,"mandeen," Dictiotıiaire enc pfdique *du christiaıiisme ancien,* a.g.e.

Zaten, genç kiliseler paylaşımdan korkarlar, Hıristiyanlık da bir istisna değildir. Markioncu sapkınlıktan beter olan Manicilik kilisenin tüm gücünü seferber elti.

Konsiller, imparatorluk ve piskoposluk otoritesinin ağırlığıyla yanılgıları cezalandıracaktır. Romalıların arenalarında can verdikten sonra, Hıristiyanlar, Tanrı'ya ve Şeytan'a Kilise Babalan'nın tahsis ettiği bölgelerden başka bölgeler atfettikleri için başka Hıristiyanların arenalarıyla tanışacaklardır.

Bu arada, b u Şeytan'ın nereden geldiğini, neden mi sonuç mu old uğ unu kimse söyleyememiştir. Bu, Kötü Ruh'un esinlediği yanlış bir soru değil midir? Çünkü bu soru mantığın ürünüdür ve Kilise Babaları'ndan.. özellikle de Tertullianus'tan bu yana herkes, felsefenin Şeytan işi olduğunu bilmektedir ya da bildiğini sanmaktadır.

Gece oluyordu.

16.

BATI'NIN BÜYÜK GECESİ: ORTAÇAĞ'DAN FRANSIZ DEVRİMİNE

Yine Konsillere dair – Şeytan'ın şeytansı bir fikrini öğretmiş olduğundan kuşku duyulan Priscillianus adlı bir piskoposun öldürülmesi üzerine – Dinsel kıyımlar ve özellikle ticari kaynak olarak kabul edilen engizisyona dair – Sapkınların yakıldığı odun yığınlarına dair Aziz loannes Chrysostomos'un hoşnutsuzluğu üzerine – Engizisyoncuların çılgınlıkları ve Kathar tehdidi üzerine – Cinli olma ve şeytana tapma suçlaması üzerine girişilen sayısız katliama dair – Yahudilerin Şeytan'ın destekçisi olarak adlandırılması üzerine – Şeytan ve sonuçları üzerine bütünlüklü bir doktrin yokluğuna dair – Salem büyücüleri üzerine – Engizisyon'un Napolyon tarafından kaldırılması ve Bourbonlann Engizisyon'u yeniden kurmak için sonuçsuz çabalarına dair.

Şeytan, Hıristiyanlığın ilk dönyüz yılından özel bir statüyle çıkmıştı: Şeytan vardı, ama ne kim olduğu ne de niçin doğduğu gerçekten b ilin iyo rdu. Felsefi terimlerle, varoluşunun özünden önce geldiği söylenebilir. Birçok otoritenin Şeytan hakkında bir fikri vardı, ancak ortak bir düşünce, kısacası,_ bir Şeytan teorisi yoktu.

Konsiller bu eksikliği tamamlamayı deneyeceklerdir. İlk konsil olan İznik Konsıli sorunu dolaylı olarak ele alır. Çünkü Şeytan'ın kim olduğu bilinmiyorsa, bu durumda Şeytan'ın kim olmadığı bilinmeye çalışılmalıdır. Özellikle Konsil'in örgülleyicisi Constantinus için önemli olan teorileri ayıklamak ve özellikle kendini imparatoru ilan ettiği Hıristiyanlığın her yöne dağılmamasıyla ve sonunda Musa dinine varmamasıyla ilgilenmektir. Bu özellikle disipliner bir toplantıydı. Temel hedef, sonuç olarak tehlikeli bir Şeytan kavramı dayatan Arianusçuluğu ḍışlamaktı. "DoğuruImuş, yapılmamış" terimleriyle özetlenen Baba ile Oğul'un eştözlülügü düşüncesiyle tanışmaya son verildiğinde, tanıklara imzalatıldı. Arianusçuluğun babası Arius ve iki piskopos, İkinci Ptolemais ve Marmarisli Theonas tartışma nüshalarını imzalamayı reddettiler.' Bu kişiler aforoz edildi ve kapanış şölenine davet edilmediler. Genç kilise, Şeytan'ın Isa yaratısı olmadığına kara r vermişti.

Ancak, bu kötücül güç teması üzerine süslemeler yapmaya devam eden hayalgüçlerini durdurmak için çok daha fazlası gerekiyordu. Sonu nda bu güce, iki yüzyıl sonra yeniden çare bulunması gereken bo-

---

[1] "Arius-Arianisıne," *Dictiotuaire encyclopMique du christiauisme* aıicieıı, a.g.

yutlar verildi. “Laik bir eğitim almış,”[2] daha sonra piskopos olan PrisciHianus, IV. yüzyılın son çeyreğinde, çok sofu, çok çileci bir doktrini vaaz etmeye başladı; bu öyle çileci bir doktrindi ki, yerel piskoposlar bundan hoşlanmadılar. Onların İleri ■ sürdüğüne göre, Priscillianus çabasını çok ileri götürmüştü ve Şeytan'in korkunç güçlerini göstererek dinleyicilerini korkutuyordu. Şunu da söylemek gerekir ki; b u da, Doğu kökenli bir sapkınlığın kusuruydu: Tüm insanlığın lanetli olduğunu kabul eden ve evliliği, et ve şarap tüketilmesini reddeden Enkratizm. Dolayısıyla Priscillianus, Enkratist olmakla suçlandı ve 384 yılında Bordeaux Konsili'nden. sonra Priscillianus, görüşlerini benimsemiş olan bir kadın, Euchrotia ve dört yol arkadaşı, kara büyü suçlamasıyla canlı canlı yakıldılar (kimi zaman ileri sürüldüğü gibi kafaları uçurulmadı). Bu vahşi infaza, imparator Magnus Maximus'a sözleri geçen piskoposlar Meridah Hydatius ve Osson ubalı Ithacius'un kışkırtmasıyla karar verildi.[3] Priscillianus'un astrolojiyle uğraştığı doğrudur, fakat o dönemde buna kim aldırır! Ancak kili-

2“Priscillien–Priscillianisme," a.g.e. Bu eser ilginç bir şekilde ve “önemli bir d ğer” yüklüyor olmakla birlikte, Priscillianus'un.Avila piskoposu seçildi|inden söz etmemektedir.

3 Magnus MaximusₒWm tarihi, Aşagı–Imparatorluk'un çalkantıları açısından tipiktir. O, Doğu'nun imparatorlarından biri olan l. Theodosius'a birçok seferde eşlik etmiş olan bir lspanyol subayıydı. Birliklerin sıkıldıklan Bretagne atandığında bu birlikler tarafından Bretagne imparatoru ilan edildi. Daha sonra Galya'ya gitti, orada Theodosius'un taşra valisi düzeyine indirdiği eski Doğu İmparatoru Gratianus'u, tuhaflıklan ve gülünçlükleri nedeniyle devirdi. Theodosius ona Augustus imparatorluk sıfatını vererek ve Galya, Ispanya ve Bretagne'm tek imparatoru yapmak zorunda kaldı: Katalik din adamlarının bazı eserleri onu Priscillianus'un öldürülmesinin tek sorumlusu olarak gösterirler ve dahası “ikiyüzlü" diye adlandırırlar. Ancak gerçek çok farklıdır öncelikle Maximus tam yetkiye sahip bir imparatordu ve etrafından din adamlarından oliışan danışmanlar ₩'e piskoposlar vardı. Maximus'un, piskoposların desteği olmadan Bordeaux Konsili'ni toplayamayacak olması bunun kanıtıdır. Daha sonra konsil, piskopos Cauchon'un kötü öncelleri olan Ossonubalı Ithacius ve Mendalı Hydatius'un giiişimiyle toplandı. Dolayısıyla, Priscillianus'un öldüiülmesinde başsorumluluk kilisenindir.

se şeytansı hayalleri beslemeye ve her yerde Kötülük görmeye özellilde devam ediyordu, Sa pkın varsayılan bu kişilerin ö lüme mahkûm eciilmesi ortaçağdaki ve engizisyonun ortadan kaldırılmasına kadar, sonraki yüzyıllardaki iğrenç büyücülük davalarının öncüllerini oluşturd.LL

Priscillianizmin kurucusuyla birlikte öİmesi gerek irdi. Işin luhafı, “Priscillianizm" d iye bir şey asla var olmad ı, din şehidinin teolojisi tamamen ortodokslu: Bu iğrenç korkuluğu uydurmuş olan kilisenin kend isi ydi." Priscillianus, ölümünden sonra, yandaşları tarafindan ön -. ce şehi tl ik mert ebes iyl e şereflendirildi, daha son ra V. y üzyılda varlıgını hâlâ sürdüren sözde-öğretisi (asla böyle bir şey vaaz etmemişti) yayı Id ı.

400 y ıl ı nda, Priscillianus'un öldürülmesinden onbeş yıl sonra Toledo Konsili b un u çürütmeyi denedi. Ancak ortada çürütülecek hiçb ir şey yo ktu; suçlama dosyasına konacak tek bir ç evi ri hatasına rastlandı. Priscillianus, Yunanca a.-yevvrıtoÇ, yani *agenitos'u innascibilis,*[5] yani “doğumu olmamış olan"ı,^ “dogumsuz,” "doğumu olanaksız” olarak çevirmişti. Bunun sonucu nda, kuşaklar boyunca yandaşları odun yığınlarında öldüler! “Priscillianizm"den yi ne de varlığını sürdürdü. Aziz .Jean de la Croix'nın ve Azize Avilah Theresa'nın kanıtladığı gibi, PrisciHianus'un piskoposluk yapuğı Ispanya, mistisizme, tenin ve sevginin reddine uygundu. 563 yılında Galiçya'da toplanan ikinci

---

-ı Priscillinnus'un oIdugu varsayılan Enkratizm doktrini çeşitli konsillerin sürdürdüğü bir masaldır ve günümüze kadar devam etmiştir. 1889 yılında G. Schepps, Priscilliamıs'un oniki yazısını keşfederek teolojisinin tümüyle ortodoks olduğunu kanıilamıştlr. Priscillianus kilisenin ham hayallerinin kurbanıydı. Bkz. E.C. Babut, Pijsciliieıı et le priscilli@isnıe, Paris, 1909.

5 “Priscillinn,” *Eıucydopcıedia Britcnmica,* 1962.

A. Ba illy'nin Yunanca-Fransızca sözlügüne (Hachette) göre (bu dipnot, köttı niyeıli cehaletleriyle büyük yanılgıya düşen bazı din adamlannın dikkatinedir.)

konsil olan Braga Konsili'nde, iki piskoposun kötü niyetiyle dikilen bu korkuluğun boynunun vurulmasına kesin olarak karar verildi. 8. din kuralına göre, "Iblis, yeryüzüne bazı şeyler getirdiğinden, Priscillianus'un öğrettiği gibi, gökgürültüsünü, şimşekleri, fırtınaları ve kuraklığı onun yaptığına kim inanırsa aforoz edilir."

Priscillianus böyle bir şey öğütlememişti. Söz konusu olan, gerçekte, inananlan biraz fazla korkutmaya başlayan Şeytan imgesinin gücünü azaltmaktır. 12. din kuralının çürütmesi bunun kanıtıdır: "Her kim ki, Mani'nin ve Priscillianus'un ileri sürdüğü gibi, insan bedeninin oluşumunun ve kadının bağrındaki gebeliğin Iblis işi olduğumı söyler ve bundan yola çıkarak, tenin yeniden dirilişine inanmaz, aforoz edilmelidir." Mani böyle bir şey söylememiştir, önsel çürütmedir bu.

Uzun büyücü avı mevsimi açılmıştı. Melek Lucifer'in şeytanlaştırılmasmın nedenini henüz hiçbir teolog açıklamamıştı, ancak insan üzerine yasa koymaya devam ediliyordu. Origenes'i çürütmek için toplanan Konstantinopolis Konsili'nde[7] piskoposlar cinbilime yeni bir açıklık getirdiler. Gerçekten de, 6. yasa şunu ileri sürüyordu: "Her kim- ki, 'iki tür cin vardır, biri insanların canlarını kapsar, diğeri son derece düşkün ruhlan; ve akla uygun tüm varlıkların içinde, tanrısal aşkta ve tanrısal seyirde kesinlikle sarsılmaz olan tek bir ruh vardır. Bu ruh; bütün düşünen varlıkların kralı Isa olmuştur ve Gökyüzü'nde, Yeryüzü'nde, Gökyüzü ile Yeryüzü arasında var olan bütün cisimleri yaratmıştır ve dünya, bu anlamıyla, kendinden daha yaşlı olan ve kendiliklerinden var olan elementlerden, yani ıslak ve kurudan, sıcak ve soğuktan... oluşmuştur,' derse aforoz edilir."[8] Kısacası, cinlerin tek ve biricik türü vardır ve bu arada belirtilmelidir ki dün-

---

[7] Bkz. bölüm 15.

[8] C.J. Hefele, Histoire des coıiciles, Letouzey Ane, 1908, ikinc bölüm, s. 1192-1193.

yayı yaratmış olan İsa değildir.

Yaklaşık yedi yüzyıl sonra da pek ileri gidilmemişti;on ikinci piskoposlar meclisinde, dördüncü Laterano Konsili' nde, 1215 yılında toplanan piskoposlar 1. yasa maddesi olarak şunu ilan ediyorlardı: "Şeytan ve cinler de Tanrı tarafmdan yaratılmıştır; ancak yaratıl ışl arı sırasında kötü değillerdi; kendi hataları yüzünden kötü olmuşlardır ve o zamandan bu yana insanları kışkırtmakla meşguldürler."^ .Şeytan'ın ve cinlerin niçin kötü olduklarına dair tek sözcük yok. Tanrı'nın, kNü ruhları ya da Şeytan'ı kötü sıfatlı anmadığını kanıtlayan Eski Ahit'teki sayısız bölümün düşündürttüğü şey üzerine de tek sözcük yok. Ancak bu yine de kilisenin bu konu hakkındaki ilk resmi tavır alışıclır.

Kuşkusuz, bu, Şeytan'a önemli bir güç atfetmeye devam eden ruhları teskin etmiyordu. Çünkü yalnızca meçhul hastalıklar ve cinlenmeler değil, doğalbilimler de Şeytan'a atfediliyordu. Mekanik saatin kaşifi, keşiş Gerben d'Aurillac papalık tahtına çıktığında ve II. Sylvestre olduğunda bile, Kötücüllükle işbirliği içinde olduğu kulaktan kulağa fısıldanmaya devam etti. Saati icat etmek, düşünülebilecek bir şey miydi? Zaten, engizisyon, onun ölümüne kadar, bilimlerden nefret ettiğini açıklamıştı; engizisyonun Galileo dışında Descartes ve Buffon'u da rahatsız ettiği genellikle unutulmaktadır.

Teologlar, örneğin Şeytan'ın kurtuluşu mümkün müdür gibi, skolastiğin incelikli noktalarını tartışırlarken, Batı dünyası Şeytan'ın Zamanı diye adlandırılabilecek yoğun ve iğrenç bir karanlığa giriyordu; büyücülerin gerçek anlamda vahşi bir sabbat, paradoksal olarak, mücadele etme iddiasında olanların sürdürdükleri, Şeytan'ın gerçekliğinde kısmen hayvansı ve patalojik bir inançli. Böylece, Tanrı adına işlenen, yani mutlak küfür içinde ve papalığın kutsamasıyla işlenen, in-

---

[9] A.g.e. s. 1324.

sanlık tarihinin tanıdığı en uzun cinayet dalgalarından biri işlemeye başlamaktadır. Bu, engizisyonun kaldırılmasına kadar sürecektir. Yani, ateş püsküren aptallığın, fanatizmden ve kazancın çekiciliğinden esin alan rezillik dolu çılgınlığın onbeş yüzyılı, hayvansı kinlerin, takınakh öfkelerin onbeş yüzyılı sürecektir.

Her yerde Şeytan görülmektedir. Katedrallerin sundurmalanna ve kilise kürsülerinin eteğine yontulmuştur. Her zaman aynıdır; bir Pan vücudu–, keçi kıçı, insan gövdesi, sefih bir göz ve sünük bir el. Gnostik mistisizm ile ahlaksızlıklar arasında parçalanmış bu dönemde açık bir cinsellik takıntısı. Elbette cehenhemin kükürt kokusu üzerine sinmişti ve kuyruğu da ayakkabıları gib i çatallıydı (böylelikle Musa'nın yasasına göre büyük ölçüde yenilebilir b ir hayvan olarak s ını flandmhr). VII. yüzyıldan bir kilise ve devlet adamı, düşünceleri çabuk yayılan okumuş biri olan, bazılan tarafından "ortaçağın kurucusu" olarak nitelenen –bu, iki açıdan şüpheli bir sıfattır– Sevillalı tsidoro, kadınlara arahksız orgazm sağlayabilen "çok uçucu ,göksel cisimlerden oluşan" şehvetperest düşmüş melekler ve zina işleyen, uykuda kad ınların koynuna giren erkek şeytanlar halindeki cinlerin son derece çeşitli olduğuna inanıyordu. Bohemyalı Dusien'leri bu erkek şeytanlarla, hatta dişi şeytanlarla sürekli olarak şeytansı aşklar yaşamakla suçluyordu. '[0]

Sevillalı Isidoro'nun bu inancının Aziz Augustinus' u izlemekten başka bir şey olmadığı doğrudur. Augustinus, kendi itiraflarına göre, pişmanlık duymuş bir çapkındır; Augustinus, Tann Devleti'nde, kadınlarla sevişen erkek şeytanların varlığını onaylıyor ve bunları ormanda yetişen tanrısallıklar olarak görüyordu. Helenlerden kalan eski inancı sürdüren Augustinus, tanrı Pan'ı, orman perilerini ve diğer nemfaları, erkek ve dişi şeytanlar haline getirmişti. Burada Gnosti–

'""Etymologies," Vlll; 2, Lindsay, Oxford, 1911.

sizmin kokusu vardır ve bazıları bunu sezmiştir. çünkü Augustinus doğayı Kötülük'le özdeşleştirmektedir, ancak sonuçta, Augustinus'la tartışmaya girişilmemiştir. "Erkek ve dişi cinler o kadar çok şey yapmışla;dır ki, saygısız davranılmadan inkâr edilemezler,"' [1] der. Sevilialı İsidoro kuşkusuz bu saygısızlığı göstermemiştir Fakat onlarca yüzyıl sonra, daha özgür bir ortamda yaşayan Thomas Aquinas da bu cinsel cinlerin varlığını doğruladı.

insanlara öneml i bir yasak getirildiğinde, bu ilişkinin engellediğine ikna olanlar da vardır. Ünlü cinlerle şehvet ilişkisine girmiş olduğuna kendini ikna etmiş olan duyarlı ruhlar da eksik olmamıştır. Otuz yıl boyunca bir azize olarak kabul edilmiş olan Kordoba rahibesi Madeleine de la Croix itirafında (kutsallaştırmanın sırrı böylelikle gerçekten ihlal edilmiş oldu), "oniki yaşından bu yana erkek şeytanlar Balban ve Patonio'yla birleştiğini ve hatta 'keçi bacakları, insan gövdesi ve kır tanrısı yi'ızüyle' gözüken korkunç bir iffetsizlik ciniyle de birleştiğini" söyl e d i.' ^ Yani rahibe, zayıf ruhlu ve bedenen erken gelişmiş ve ihtiraslı biriydi. Balban ve Patonio; doğaüstü âşıklarının adlarım nasıl öğrenmişti peki?

En fantastik dedikodular Hıristiyan Avrupa'nın bir ucundan diğerine yayıldı. Genç kızların erkek şeytanların tecavüzüne uğraması hikayeleri ve bu erkek şeytanların bedenlerinin abartılı tanımları en gözde olanlariydı: Kimilerine göre, sırtları yoktu, kimilerine göre de, canavar doğuruyorlardı. Ama her zaman değil: "Kabil'in, Büyük İskender'in, Platon'un, bir peri olan Melüzin'in, Luther'in ve tüm Hun milletinin"'^ erkek ya da dişi şeytanların çocukları oldukları kabul ediliyordu. Bu çılgınca, öfkeli saçmalık yüzyıllar boyu sürdü. Papalar, kardinaller, teologlar, keşişler, müminler ve köylüler, herkes bu

11 Augustin, Lti *Citto* di Dio, XV; 23, Nuova Biblioteca Agostiniana, Roma, 1965
*[2]Roland Villeneuve, Dictioıuırıire du Dioble, Pierre Bordas & Fils, 1989.
[1]] A.g.e.

saçmalıklara katıldı. *Robinson Crusoe'nin* babası Daniel Defoe'nın kendi ismini koymaya cesaret edemediği nefis bir eser olan Şeytan'ın *Ta*rihi'nde. XVIII. yüzyılın ortasında geçen bir fabl anlatılır. Bu fabla göre, Cromwell, Koruyucu adını verdiği Şeytan'la bir anlaşma imzalamıştır, ancak Şeytan kralla anlaşmayı reddettiğinde bu durum Cromwell'i öyle öfkelendirir ki, "dalak kangreninden ölür."*'[1]

Dışkıların ve çöplüklerin pis kokusundan başka, hiçbir büyük Avrupa şehrinde lağım olmadığından, Batı hayali kükürt miyasmaları içinde yaşadı. Ne yazık ki, benzer saçmalıklar insanı odun yığınları üzerinde yanmaya götürebilirdi.

Batıl inancın dokunaçlarını Fransız Devrimi kesmeye başlayıncaya kadar ortalığı kırı p geçiren şeytansı deliliğin en ünlü ve gizemi i kurbanlarından biri jean d'Arc oldu. Kızo&lankız denen Jean d'Arc' ı yargılayan korkunç komedideki mahkemenin başyargıc ı ve kil ise ni n temsilcisi Beauvais piskoposu Pierre Cauchon onu büyüyle suçladı:

"Kızoğlankız denen, yalancı, zararlı, halkı kışkırtan, kâhin, batılinançlı, Tann'ya küfreden, kibirli, Isa'nın inancına uymayan, tafracı, putperest, vahşi, *sefih, şeytaniann himayesindeki, dönek, dinden aynlmış ve sapkın Jean.* "

"Şeytanların himayesindeki;" işte, Ingilizierin ve kilisenin uşaklığını yapan mahkemenin, tıpkı Priscillianus'u mahküm etmiş olan mahkeme gibi, Jeah'ı odun yığınlarında yanmaya mahküm. edeceği uydurma şikāyet. "Adamotuyla ne yaptın?" diye sorar bir yargıç. Adamotu şeytansı olduğu söylenen bir köktür, darağacmın dibinde, asılanlar boşalırken bittiğine inanılır. Oysa jean'da adamotu yoktu, hiç olmamıştı ve ne olduğunu bilmiyordu. Fakat, bu mahkemeye

[1]Daniel Defoe, *Histoire* du *Diable, c.* U, iki cilt halinde, İngilizceden çeviri, Amslerdam, şirket yaranna, 1730. Dönemin şeytansı inançlarının zeki bir alayı söz konusudur. İşin ilginç yanı bu eserin yeni baskısı hiç yapılmamıştır.

uşaklık eden "sorgucu"lardan biri Jean'ın "göğüslerinin arasında bir adamotu" taşıdığını ileri sürecektir.[15]

Bu suçlama, modern zamanların en büyük kusurunu oluşturacak şeyin bariz işaretlerinden biri düzeyine çıkarılabilir: Farklılığın Şeytan'la özdeşleştirilmesi. Normal olanı aşan her şey -jean bunu aşıyor muydu Tanrı bilir- şeytansıdır. Bu, phtonos'un -Yunanhlarda arzu- değişik'bir biçimidir; "çok" olan her şey, çok güzel, çok iyi, çok zeki, çok cesur, çok masum olan her şey özünde şeytansıdır, böyle olmalıdır. Sıradan insan kendi sahip olduğundan daha- güzel, daha büyük, daha donanımlı bir ineğe, bir domuza, bir elma ağacına ya da bir çocuğa sahip olunabileceğini düşünemez; eğer varsa, bu ancak şeytanla anlaşma sayesindedir. Demokrasinin en kötü temellerinden biri belki buradadır: Kimsenin komşusundan daha iyi bir şeye sahip olma hakkı yoktur. Bu demektir ki, Şeytan özünde son derece toplumsaldır ve köken olarak plebtir. Bu, komşunun tenceresinin kendininkinden daha dolu olmasını aklı al mayan ezeli ̇lakirlerin fantazmıdır. Bu durumda, batı! inancın her zaman popüler ve ayak takımına özgü olmasına ve kurallarının her zaman kaba saha ve en yoksul olanlar arasında başa r ı sağladığına niçin şaşırılır?

Ancak takıntının kökle ri politikanın derinliklerindedir ve sadece Jean d'Arc ö rneğiyle sınırlı değildir: Örneğin Güzel Philippe, Templier tarikatinin hazinesine sahip olmak için, ustaları Jacques Molay'ı büyücülükle suçlattı ve Molay yedi yıl süren duruşmanın sonunda 18 Mart 1314'te yakıldı. Templier'lerde hiç "şeytana tapma" görülmemişti elbette, ancak suçlama çok uygundu; 1318-1326 arasında, bu

*5jean d'Arc davasının hukuki anlamdaki aşın tuhaflıklarının bir dökümünü yapan Pierre de Sermoise *Jeanne d'Arc et* la *mandragore* adlı eserinde (Nouv au regard de l'histoire, Editions du Rocher, 1982) sonuçta Jean'ın yakılmaktan kurtulmuş olmasının ve onun yerine bir başkasının, "hakiki bir büyücü"nün yakılmış olmasının olası oldugu kanısındadır. Kanıtlar akla yatkındır, ancak büyücülük suçlaması kızoğlankızı yakmak için haydi haydi yeterlidir.

tür davaları doğrulamak için XXH. Jean'ın "şeytana tapma"ya karşı en az üç mühürlü emri vardı. Bu papaya Kutsal-Ruh'un kesinlikle uğramad ığını hatırlamak gerekir: "Avignon Bankacısı" denen odur, Güze! Philippe 1302 yılında Anagni'de selefi VIII. Bonafatius'u kaçırttığından beri kraliyet gücünün tehdidi karşısında titreyen bir yiyici ve ödlek. tsa ve havarilerinin yoksul olduklarını ve para kazanmanın onun öğretisine aykırı olduğunu öne süren küçük keşişleri mahkûm eden papa odur. Hıristiyanlığın başının ve müritlerinin Isa öğretisinin en seçkin'düşmanları oldukları, Hıristiyanlık tarihinin o olağanüstü dönemindeyiz.

XXII. Jean'ın mührünü taşıyan emirler, şair Petrarca'nın deyişiyle "Batı'nın Babili" olan Avignon sarayının şaşkınlık verici yozlaşmasmı sürdürmek ve himayesi konusunda güvence vermek için Güzel Philippe'e verdiği teminatlardan başka bir şey değildi. Çünkü Avignon'daki papalık erkanı, başta para olmak üzere, her türden yozlaşmanın sergilendiği bir yerdi. "Din adamlarının odalarına girdiğimde, önlerinde yığın yığın biriken paralan tartmak ve saymakla meşgul sarraf ve yüksek rütbeli papazlarla karşılaşıyordum," diye yazar papalığın ateşli savunucusu ve mühürdar Alvaro Prelayo.[16] Prelayo, Fransız yüksek rütbeli papazlanndan birinin Petrarca'ya bildirdiği şeyi doğrulamaktadır: "B izim iki Clemens'imiz sizin yedi Gregorius'unuzun onaramayacağı kadar kilisemizi yok etmişlerdir."[17] Iki Clemens sıfat olarak beşinci ve altmcıydılar; iğrenç XXII. Jean'ın önceli olan birincisi, papalığı Avignon'a taşımaya katkısı olmuş bir kukladır.

Kraliyet iktid arı, düşmanlarını korkutmak ve haksızlıklarını doğrulatmak için Şeytan'a ihtiyaç duyuyordu ve papa bu iktidan tatmin

---

'6Alvaro Prelayo, De plaıictu ecclesia; aktaran Ludwig Pastor, Tlıe History *of* th *Popes Jrom the Gose ofMiddie Ages,* 6 cilt, F.l. Antrobus, Londra, 1891-1898.

[17] François Petrarque, Lettres saıis titre, çev. V. Dâvelay, Paris, 1885; aktaran E.R. Chambertin, The Böd *PoiJes,* Dorset Press, New York, 1969.

etmek için kendi em i rle rini sunar. Ka rarların al ındığı yüksek düzeyde Şeytan, pre n sİ e r in karanlık ya da açık şehvet emelle rin i aklamaya yarayan bir propaganda kurgusuydu. Dönemin kral ya da papası Şeytan 'a gerçekten hiç inanmamış olsa da, başlangıçta kendi alçaklığından korkmuştur. Şeytan plebin kullanımındaki bir korkuluktu ve acı paradoks, bu D ünyanı n Prensi kurgusu gerçekten de dünyayı fethetmeye yanyordu. Mezopotamya'da ve İran'da olduğu gibi din politik iktidarın bir aracıydı. Papalığın da o dönemde dünyevi bir iktidar olduğunu hatırlamak ge reki r.

Halk ne kadar cehalet içinde, yani batılinançlar ve akıldışılık içinde tutulursa bu iktidar da o kadar kolay uygulanır. Ilk yüzyıllardan itibaren, iktidarın hizmetkârı din adamlarının kehanette bulunmasına ve ikt i dara yakın olmak isteyen peygamberlerin saçma sapan konuşmalarına izin verilmiştir. Inancın, yanı Hıristiyan inancının özünün politikleştirilmesi, Reims piskoposu, Frankların savunucusu, Therouanne, Arras ve Laon piskoposluklarının kurucusu, 496 yılında Clovis'i vafıiz etmiş olan ve "bizim" Aziz Remy'miz olan Remy'nin kara bildirgesinden daha açık hiçbir yerde gö rülmez:

"Takdir ediniz hi, oğlım, Fransa krallığı Tann tarafından, Isa'nın tek kilisesi olan Roma kilisesinin savunması için önceden seçilmişti. Bir gün, bu krallık tüm diger krallıklar arasında büyüyecektir. Roma imparatorluğunun tüm sınırlanm kapsayacak ve dünyadaki tüm diğer krallıklanna boyun eğdirece/?tir; sonsuza kadar var olacaktır."[18]

Clovis'in hırslarını kışkırtma ve krallığı kilisenin emellerine boyun eğdirme arzusunun açıkça görüldüğü ihtiras dolu temkinsiz sözler. Ne yazık ki ya da ne iyi ki, bu dünyanın bütün krallıklarına asla boyun eğdirmedik, 1993 yılında hansa dünya nüfusunun % I.20'sini

[18]Aktaran Pierre Carnac, Piopheties et *prophetes* de tous les temps, Pygmalion Gérard Waieleı (editör), 1991.

oluşturmaktaydı. Yüksek rütbeli başka rahipler de az ya da çok esinli bu ortak uydurmalara katıldılar ve iki buçuk yüzyıl sonra Mayence başpiskoposu ve Fulda manastırının kurucusu Rabanus Maurus (780-856) Remy'den daha ileri giderek şöyle der:

"Zamanların somına *dogm [elbette kutsal korkulan taşıyan* bir tema} *Franlı* Izrallannm *soyundan gelen* biti Roma *imparatorhığı olmuş olan her* yerde kendi krallığını *kuracaktır. Bu* insan, Fransa *krallannın en* biyigü ve kendi *soyunun sonuncusu olacaktır. Şerefli bir hükümranlıktan son ra, tacını* ve kılıcını *Zeytinlik tepesine bırakmalı* için *Kudüs'e gidecektir. Kutsal Roma ve* Hıristiyan imparatorlugu *bu şekilde son bulacaktır."*[19]

tşe Bakın! Kutsal Roma Imparatoduğu son bulduğundan bu yana kaç ay doğup battı, ama zaman devam ediyor. Ne öne mi var, saçmalayanların bolca yeri vardı, ta ki, ilk olarak Fransız Devrimi. binlerce masumla birlikte bu zırvalayanların da boynumı uçuruncaya kadar oradan da günümüze kadar... Şaşılacak şeyler söyleyenlerin izinden giden ve o rtaçağın tüm karanlık yüzyılları boyunca cinlerin, kötülüklerinin ve onlarla birlikte işlenebilecek suçların -cinler kadar hayali suçların- dökümünü yapan yasa koyucular saymakla bitmez.

Örneğin XIV. yüzyılda Katalonya, Aragon, Valencia ve Mayorka genel engizisyoncusu olan Nicolaus Eymericus adlı bir Dominiken, Direc(oriıım Jnqiiisi(orum ya da *Engizisyoncıılann Elkitabı* adlı bir eser yayımladı. Torquemada'nın önceli Eymericus'un, cehennem makinesi olan engizisyon mahkemesinin ürettiği en korkunç canava rlardan biri olduğunu belirtmek gerekir:Engizisyoncu olarak acımasızlığı öyle bir şikayete yol açtı ki şe fleri tarafından reddedildi ve elyazmaları geri gönderildi. Elkitabının birinci bölümünde Eymericus, Şeytan'a ibadetin üç türünü tanımlar. Tapma, Şeytan'ı günlük yaka ra k yüceltmek ve onun huzurunda kendini kamçılatmaktan ibarettir. Ululama, cinle-

19 * A.g.e.

rin adlarını ermişlerinkiyle birlikte anmaktan ibaret tuhaf bir uygulamadır ve "çember kullanımı, aşk iksirleri, tılsımlar, muskalar ve büyülü yüzüklere başvurmak gibi ilginç uygulamalar," seksenli yıllar Fransız hukuk tartışmalarının ko nus u olmuştur.[20]

En i'ızücüsü, o dönemde benzer türden saçma sapan sözlerin yasa gücünde olmasıdır; herhangi bir ululama, tapma ya da garip gelenek ihbarı bir yaşamı yok edebilir ve odun yığınlarına götürebilirdi. Çünkü, en azından IV. yüzyıldan bu yana uygulamada olan engizisyon, resmi olarak, Papa III. Lucius ile Imparatol' Kızılsakal Friedrich arasındaki gizli anlaşma sayesinde 1184 yılmda kurulmuştu.[21] Engizisyon mahkemesinin hizmetindeki laik kol bundan böyle sistematik olarak sapkınların ve bölücülerin üzerine çullanıyordu ve onları sürgün, maliarına el koyma, evlerinin yıkılması, aşağılanma, yurttaşlık haklarının alınması ve l197 yılından itibaren, Aragonlu Il. Pierre kararnamesi ve Papa HL lnnocentiıts'un sert hükümleri sayesinde "ciddi" durumlarda ölümle cezalandırıyordu. Mallara el koyma hakk ından sonuna kadar yararlanıldı.

Gerçekten de, 1054 yılından itibaren Doğu kiliselerinden resmi ol a r a k ayrılmış olan Katolik Roma, evrense l yasaların koruyucusu ve yasaların ruh un un kurucusu pagan Roma'nın mirasçısı kabul edilmek

---

20Villeneuve, Dicltomıire du Dicıble, a.g.e. Büyülü yüzükler olayı, hatırlanacağı *üzere,* bunu öven bir televizyon sunucusunun yargı önüne çıkanimasına ve mahküın edilmesine yol açtı. Olayın önemi, dolaylı olarak, mahkemenin ilk kez ve agır biçimde yalana dayalı reklamın ötesinde aptallık suçunu da cezalanclıiTOîisıdır.

21 Eıitydofiaedirt örrtamıicrt'nın 1960 baskısının "engizisyon" maddesi, engizismıii XlH yüzyılda orıaya çıktıgını söylemenin doğru olmadığını belirtir; engizisyonun kurumlan, yukarda bahsi geçen ve çok sayıda kil ise adamının kınamasına yol açmış olan PıiscilhanusW'ın öldürülmesinin de kanıtladığı gibi, en azındmı IV. yüzyıldan itibaren adım adın oluşmuştur. "X. yüzyıhn sonundan XII. yüzyılın başına kadar Fransa'da, lıalya'da, İmparatorluk'ta ve Ingiltere'de yakılarak ya da gırtlaklanarak çok sayıda– sapkın öldürülmüştür."

ister. Bu nedenle, politik iktidara ve paranın iktidarına ihtiyacı vardı.

Engizisyon un resmen kurulmasına ve ölüm cezasının dahil edilmesine götüren adım adım sertleşmenin nedeni açıktır: Tüm Avrupa'da, tanrısal hak ve dinsel kutsallık ayini üzerinde kurulmuş kilise ve tacın ittifakı, birinin düşmanının kaçınılmaz olarak diğerinin de düşmanı olacağı şekildeydi. Tüm bölünmeler ve sapkınlıklar papalık iktidarını tehdit ettiğinden, aynı zamanda Hıristiyan kral ve prenslerin tacını da tehdit ediyordu. Böylece, X. yüzyıldan XII. yüzyıla, engizisyonun gayretleriyle "büyücüler"in mahkûm ve infaz edilmeleri sadece din adamlarının jhbarlannın sonucu değildir, genellikle din adamlannın arzularının önüne geçen prenslerin ihbarları da va rd ır. Bu kararlarda ne iman ne de merhamet ağır basıyordu, çünkü şunu belirtmek gerekir ki, erkek ve kadın "büyücüler"in, dinsel bölücü ve sapkınların cezalandırılmasına ölüm cezasının dahil edilişi, "bir sapkım öldürmek, yeryüzünde kefareti olmayan bir suç işlemek o 1 ur,"[22] diye bildirmiş olan Aziz loannes Chrysostomos'un fikrine kökten karşı çıkmaktı.

Fakat o zaman bir Altın Ağız'ın (Chrysostomos) fikrine kulak asılmıyordu. Ufukta ciddi bir tehlike görülüyordu ve bu, prenslerin ve yüksek rütbeli rahiplerin kalbine korku saldı. Engizisyon, bu tehlikeye karşı kurulmuş iktidarları uyarmanın tek aracı oldu. Bu tehlike Katharlardı.

Kathar (Yunanca KaSapoÇ, katharos, katışıksız; gerçekten de Katharlar kendilerini katışıksız kabul ederler), kilisenin ilk beş yüz yıl boyunca kurtulmaya çalıştığı eski kabus olan Gnostisizmin kısmen değişikliğe uğramış hortlamasıydı. Kathadara göre, gerçekten de, Şeytan hem bir tanrıydı hem de (İsa'nın da önceden adlandırmış olduğu gibi) bu dünyanın prensi. Arzudan ölüme kadar tüm dünyevi şey-

[22] A.g.e.

ler onun hükümranlığına tabidir ve Dünya, insanın Isa'nın krallığına -burası da (yine Isa'nın demiş olduğu gibi) bu dünyada değildir- girinceye kadar günahlarının kefaretini ödediği gerçek Araftır. Ancak insan buraya eğer, ölümünden önce, "yeni Adem" olarak -lsa böyleydi (Isa'nm sık sık dediği gibi, İnsan Oğlu)- yeniden yaratılmamışsa giremez. Eğer insan bu şekilde yeniden yaratılmamışsa, yeni bir reenkarnasyondan ve yeni bir yaşam döngüsünden geçmek zorundadır. lsa, yaşamın soluğuydu ve Katharların kendilerine dedikleri gibi, lyi insanlar kendilerini onun elçisi olarak tanımlıyorlardı.

Burada, tüm bu temaları çok iyi bilen ve uzun süreden beri hilelerin dökümünü yapmış olan kiliseyi çok kızdıran şeyler vardı: Teolojide bu, Tann'nın insanda cisimleşmesini reddetmek anlamına geliyordu, yani kurumiaşmış Hıristiyanlığa meydan okuyordu. Gerçekten de Katharlar, kilisenin gözünde ilk günahı Isa adına satın aldığı düşünülen vaftizi reddediyorlardı ve ruh vaftizini ya da *consolamentıum*'u, yalnızca İsa'nın gerçekleştirebileceğini ileri sürdükleri ölü vaftizini kabul ediyorlardı. Daha kötüsü, Katharlar paralel kilise olarak örgütlenmişlerdi, çünkü gnıplarının seçkinlerinin temsil ettiği Mükemmeller, onlar için dua etmelerini istediklerinde önlerinde, diz çökmeleri e m redile n İnananlar'ı denetleyen gayet d üz enl i rahiplerdL Gerçekten de, Kutsal Ruh'u kab ul etmiş olduklarından ve Tanrı'nın lütfu tarafından belirtilmiş olduklarından sadece mükemmeller Tanrı'yı tan lyorlardı ve bu nedenle O 'na dua etme izinleri vardı.

Demek ki Katharlar piskoposluk iktidarını tehlikeye düşürüyorlardı. Olay teoloji tartışmalarıyla başlıyordu, önce politik düşüncelere ve bir süre sonra da mali düşüncelere vanyordu.

Vaftiz olmayı reddetmekle yetinmeyen Katharlar, mayasız ekmek takdisi sırasında ekmekle şarabın İsa'nın kanına ve letine dönüşmesi dogmasını da reddediyorlardı: Kutsal ekmeği paylaşıyorlardı, ama simgesel olarak, çünkü lsa'nın bedeninin orada mevcut olduğuna

inanmıyorlardı. Ve e n yüksek provokasyon: Katolik vaftiz duasının – çok uzaktan dengi olan Feragat töreni sırasında inanan sadece Şeytan'ı ve cinler kortejini değil, "zalimlerin fahişesi kilise"yi de reddetmeliydi.[21] Az farkla sokak kızı m uamelesi yapılan kilise öfkeyle karş ı çıktı. Fakanövanşı almadan önce uzun süre sabretmesi gerekti, çünkü "lyi lnsanlar"ın kötü olduğuna bütün Hıristiyanlar ikna olmamıştı.

Katharcılık nereden kaynaklanıyordu? Hemen hemen kesin olarak Trakya'daki Bogomillerden, yani Bulgaristan'dan kaynaklanıyordu. Katharların, eşcinsel bir yananlamla "bulgarlar" diye adlandınıması – nın nedeni budur, hakkını fazlasıyla vermek için, doğaya karşı suç işlemekle de suçlanıyorlardı. Fakat, Bosna'da ve Balkanların diğer bölgele rinde de onlara rastlanıyordu ve hareketleri, Bogomile adlı bir Rus papazının kışkırtmasıyla, X. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştı. Gerçekten de, bu papaza göre ne kilise kurumu ne de öğretisi halkın ihtiyacına ceva p veriyordu. Neydi bu ihtiyaçlar? Eski ve iç inden çıkılması güç soru, çünkü o zamandan beri görülmüşt ür ki, çok sayıda insan kendi kişisel amaçları için halka s ığınmaktadır. Kuşkusuz Bogoınile hırslı biriydi. Ancak, altınlarına ve saray törenlerine gömülmüş olan Bizans kilisesi de şatafatı, kibiri ve incelikli üslubuyla Bulgarları sinirlendiriyordu.

Özellikle Bulgarlar BizanslIlardan tiksiniyorlardı; Bizans imparatoru, "Bulgar katili" II. Basileios, 1018 yıl ı nda Bulgarların ilk krallıklarını vahşice köle etmişti. Bogomile isyanı aslında politik bir isyanın ifadesiydi, çünkü Bizans ruhani iktidarı olduğu kadşr cismani iktidarı da temsil ediyordu. Bagarnile Katharcılığının ortaya çıkışı hemen hemen B ulgar kral lığının d üşüşüyle aynı zamana denk gelir. Bir kez daha, Şeytan'ın politik bir rol edindiği görülecektir, çünkü Bizans'ın düşmanı olan Bulgarlar otomatik olarak papanın, ardından da

---

^Borislav Primov, Les *Bougres – Histoire du pope* Bogoıuüe et de ses adepte yoı, 1975.

Tanrı'nın düşmanı ol uyorlardı!

Gnostisizmin Balkanlardaki gürültü pat ınısına Batı kilisesi pek aldırmıyordu; lehd i t altında değildi ve bu hamleyi karşılayanlar Bizans kilisesinin vekilleri oldu. Karşılıkları tahmin edilebilirdi: Bogomiller incelikten yoksun bir şekilde, Şeytan'ın destekçileri olmakla suçlandılar.

Bogomillere horgörüyle Jundagiagit, yani heybe taşıyıcısı ya da heybeci, *lorbacı/* başka deyişle geçim sıkıntısı çeken kimse muamelesi yapan keşiş Euthymios Zigabenos, XL yüzyılda, Bogomile sapkınlığının ortasında, Konstantinopolis'ten şöyle yazar: "Hıristiyanların ruhlarını yanıltmak, o nları Tann'nın ellerinden koparıp almak ve ke ndi babaları olan Şeytan'ın ellerine teslim etmek amacıyla tüm Bizans devletini a rşınl lyo rlar ve güneşin altındaki bütün Hıristiyanlarla ilişkiye giriyorlar." Ayrıca: "Fundagiflgit'ler, Şeytan'a gizlice hizmet eden ha kiki imansızlardır." Euthymios, "Tanrı'ya iftirada ve ihanette her şeyi geride bırakan bulaşıcı sapkınlığı" şiddetle ifşa etmektedir. Bir başlŴa Bizanslı yazar olan Rahip Cosmas^^ da lanetlemelere katılır: "Dış görünüş itiba rıyla sapkınlar koy una benzerler: Yumuşak, mütevazı. sessiz. Ikiyüzlü bir oruçtan dolayı benizleri atmıştır. Tek bir söz etmezler, sesler ini yükseltmeye cesaret edemezler, dikkat çekmezler ve yabancıları n bakışından sakını rlar ... ama içlerinde kurtturlar, vahşi hayvandırlar."[26] Sahici oruç tutanlarla sahte oruç tutanlar nasıl ayırt edilir; Cosmas bunu söylememektedir.

Bununla birlikte Bogomillerin sayısı imparatorluk içinde her yerde artıyordu ve imparator Aleksios Komnesos sert davranmaya karar verdi; 1111 yılında, Bogomillerin başı olan Basileios adlı keşişi, ".Şeytan'ın başsatrabı"nı masasma davet etti; şölen salonuyla diğer oda

---

[24] A.g.e.

[25] ; Yaklaşık beş yüzyıl önceki Keşiş Cosmas'la kanşiırmayın.

[26] Aktaran Primov.

arasında bir perde vardı. Iflah olmaz bir geveze olan Basileios, imparatorluk masasında vaaz vermekten geri kalmadı. Vaazını bitirdiğinde perde açıldı ve "tüm kilise kurulu, tüm askeri şefler ve tüm senato" ortaya çıktı.[27] Sapkın anında yargılandı, sonra da yakılmaya mahkûm edildi. Fakat odun alevleri sapkınlığı söndürmedi.

Gerçekten de Bogomiller Balkanların geri kalanında, Hırvatistan'da, Dalmaçya'da, Bosna'da, Batı Avrupa'da, nihayet Kiev Krallığı'nda yayılmaya başladıklarında Bizanslılar sıkıntı içindeydiler. Bir kez daha, "Şeytan"ın fetihlerini destekleyen şey politik nedenler oldu. Gerçekten de, Kiril ve Methodius tarafından getirilmiş olan Slav dilindeki dinsel eğitime saygı gösterildiği Xl. yüzyıla kadar bölgede görece bir barış hüküm sürüyordu. Sonra, 923-926 yıllarında papa X. Jean kiliseni n eski düşünü gerçekleştirmeye karar verdi: Ayinin Latince ya da Yunanca yapılmasının zorunlu kılınması. Diline bağlı halk isyan etti, ancak kilise otoritesini arttırdı: 1061 yılında, H ırvatistan'da Split Konsili'nde, yalnızca ayinlerin özellikle bu iki dilde kutlanmasına karar verilmekle kalınmadı, dahası, hiçbir Slav, din adamı olarak görevlendirilmedi. Slav kökenli din adamlarının görev yaptığı kiliseler kapatıldı, artık bunlar ayin yönetmiyordu. Bu durum büyük üzüntü yarattı.

Böylece Batı'da, Roma'nın otoriter soluğu hem odun yığınlarını hem de. Bogomil sapkınlarını canlandırdı. Yani, Şeytan yok edilmek istendikçe güçlendiriliyordu.

Bu arada Bogomiller Fransa'ya varmışlardı. Orada onlara Katharlar dendiği gibi, Albililer de deniyordu, çünkü esas olarak Albi civarında yoğunlaşmışlardı. Hareketleri uluslararasılaşmıştı ve giderek daha yoğun ilişki ağlan oluşturuyorlardı. 1167 yılında, Toulouse yakınlarında Saint-Felix-de-Caraman "Konsili"ni topladılar. Toulou-

---

^7 Anne Komnesos'un anlatısı, a.g.e.

se'daki Kathar kilisesi Konstantinopolis'ten gelen "papa" Nikita'yı davet etmişti. Fmnsa kilisesi "piskoposu" Robert de Spernone, Lombarclia "piskoposu" Marco, Albi "piskoposu" Sicard Tselareri, Carcassone "piskoposu" Gerard Mercserille, Ararens " piskoposu" Raymond de Casalis yan larında h eyetleriyle oradaydı. [28]

1054 yılından beri Doğu kiliselerinden ayrı olan Roma kilisesi için bu olay çok ciddiydi. Çünkü bu "konsil," Dragovista'da, Melnikva'da, Dalmaçya'da, Dosna'da, I-lersek'te, Lombardia'da ve Fransa'da Roma kiliseleri olarak örgüllenmiş olan çeşitli Kathar kiliselerinin güçlerini arttırıyordu. Yani, Katharlar, biri Roma'da diğeri (daha doğrusu d iğe rl e rı) Doğu'da olan iki k il ise arasında dünyanın paylaşılması şemasından tamamen farklı bir m od e l getiriyorlardı. Kartlan karıştırıyor, politik ve ma l i ilişkileri altüst ediyor la rdı. Roma'yı zayıflatrnalda tehdit ediyorlardı.[29] Tehlike, zaman içinde artıyordu. "Şeytandın gölgesi, papalığa tabi gözüken bu topraklarda büyüyordu. Roma ' n ı n mirasçısı Roma senleşiyord u.

lO 12 ile l 020 yılları arasında Katharlar L1 mousin'de ortaya çıktıklarında piskoposlar, sapkınlığa karşı mücadelelerinde politik İktidarın işbirliğini elde etmeye çalışmışlardı. Fakat, boşuna: Katharlar sadece Akitanya dükü olan IX. Guillaume'un kişisel korumasından de-

---

26primov, Les Bouges, a.g.e. Bazı " piskoposlarda "papa" Nikita'nın coıısolmııe lwıı'uyla resmi niıelik verilirken diğerlerine papazlık verildi. Tırnaklan ben koydum; alay olsun diye degll, ancak Roma kilisesinin papa ve piskoposlanyla kanştınlmasınlar diye.

[39] "Papa" Nikita'nın yönettiği saf Bogomil akımı ile çok daha kesin bir ikicilik fikrini yayan ve bir başka "papa"nm, Petrak ya da Petar'ın yönetiminde olan Paulcü "sapkın" akım -Lombardia'da bulunan bu hareketin Garatus adlı bir "piskoposu" ya da "karşı-piskoposu" vardı- arasındaki gizli çatışma nedeniyle Kathar hareketi de bölümnelerin tehdidi altındaydı. "Ortodoks" hareketin, sonunda, Barthelemios adlı bir "'karşı-papa"sı oldu. Primov, *Les Bougres* a.g.e.. Kaıharcılığın, Rorl."Wa'nın tepkisi olmasaydı da ikiye, hatta üçe bölüneleceği düşünülebilir

ğil, güneydeki. soyluların desteğinden de yararlanıyorlardı. Dahası, “lyi lnsanlar"a halk çok değer veriyordu. Halk onları koruyor ve meşru din adamlarının eleştirilerine ve şeytanlıkla suçlamalarına kulaklarını nkıyordu. Bir yüzyıl sonra, l 1 l 9'da, Touloüse Konsili, Katharcılığa karşı mücadelesinde Katolik iktidara yardım etmesi için din dışı iktidara resmen emir verdi. Bu çaba da boşunaydı.

Provence'ın Romalı Katolik piskoposları, usülsüz güçlerine karşı çıktıklan papa III. Innocentius'un vekillerinin emirlerine uymayı reddettiklerinde Roma'nın tepkisi onlara da yöneldi. Papanın elçisi bile öldürüldü. Nihayet 1209 yılında Roma, Katharcılığa karşı haçlı seferinde Cisterciumların itaat etmesini sağlayabildi. Tehdit altındaki Hıristiyanlığın şeflerinin içieri rahattı: Papanın resmi elçisi olan Kuzey birliklerinin başına atanmış olan Citeaux rahibi Arnaud-Amaury 1209 yılında Beziers'yi ele geçirdiğinde Katolikleri sapkınlardan ayırt etmek için ne yapacağı kendisine soruldu; yanıtı şu oldu: “Hepsini öldürün, Tanrı kendininkileri tanıyacaktır.”"[0] Şeytan'a karşı savaşta katiller böyle doğdu.

Arnaud-Amaury çok iyi koku almakla övünmüyordu. Ama, pişmanl ık duymuş bir Kathar olan, Dominiken ve Fransa'nın ilk engizisyoncusu, “sapkınların balyozu” lakaplı Hödük Robert bununla övünüyordu: Bu adam gerçekten de sapkınlan konuşma tarzlarından ve jestlerinden tanımakla övünüyordu. [11] Hödük Robert bugün unutulmuş olsa da 1239 yılında Champagne'da, Mont-Aimė Manastırı'nı yakmıştır. Yangında, “başpiskopos"larının consolamentum'unu aldıktan sonra canlı canlı yanan yüzseksen Kathar can vermiştir. Bu marifeti önemsentnemiş olmalı ki, kariyerini, tarikatının Paris'teki manastınnda bahçıvan olarak tamamladı.

30Jeffrey Richards, Sex, *Dissidence* mıd *Daıuımation - Miuority Groups iıı* tlıe Ages, Routledge, Londra ve New York, 1991.

[11] A.g.e.

Başlayan savaş şiddetliydL Fransa'nın Katolik kuzeyi Albilili güneye karşı savaşıyordu. Iki aristokrasi arasındaki bir Wr anlaşma başlangıcı olan 1229 yılındaki Paris Anlaşması'na rağmen, engizisyonun işlediği cinayetlere ve krallık görevlilerinin yardımıyla 1245 yılında hazırlanan Montsegur kalesindeki odun yığınlarına rağmen (iki yüz Kathar canlı canlı yakıldı), 1235 yılındaki Narbonne Konsili'ne rağmen ve işkenceyi hakikati elde etmenin resmi yolu olarak kurumlaştıran ve sadece Katlıarlara sempatilerinden kuşku duyulduğu için insanları aforoz eden IV. Innocentius'un *Ad extirpanda* papalık fermanma (IV. Alexandre tarafından yenilenmiştir) rağmen, Bulgaristan'dan gelen "Şeytan"ın derisi sağlamdı. Katharcılık, Fransa'da ancak XIV. yüzyılda, son Kathar piskoposu 1326 yılında Carcassonne'da canlı canlı yakıldığında gücünü kaybettL Son İtalyan meslektaşı da beş yıl sonra odun yığınlarında onun peşinden gitti. Ancak Katharcılığın sonu, ' kendisiyle birlikte taşra kültürünü de sona erdiriyordu. Gaddar bedel, ama sonuncusu değil: Güney Amerika'nın yerli dinleri iki yüzyıldan da ha az bir süre sonra aynı yazgıya mahkûm olacaklardı.

Şeytan'ın politik bir kişilik olduğu bir kez daha kanıtlanmıştır. Gerçekten de Katharların savundukları şeyler arasında, uzlaştırıcılık rolü olduğu sanılan konsilde tartışılmayacak hiçbir şey yoktu, Temel düşünceleri olan, Şeytan'ın bu dünyanın prensi olduğu fikri bizzat Isa'nın sözleriyle kanıtlanmıştı. Kilise iktidarlarının kolaylıkla Şeytan'la özdeşleştirdiği Katharların ortaya çıkışları bile yalnızca politik nedenlerle -Bizans ile Bulgaristan arasındaki savaş ve Bizanslıların politik olarak lanetlenmesi- kışkırtılmıştı ve Latince ile Yunancanın kilisenin tek dili olarak dayatılmasıyla güçlendirilmişti;bu konuma ll. Vatikan Konsili XX. yüzyılda tekrar gelecektir.

Böyle mutlu bir son, engizisyonu Şeytan'a karşı mücadeksinde sebat lı olmaya teşvik etme he n başka sonuç veremezdi. Ve bu sonuçtan da yoksun kalmadı. Gerçekten de, Kathar tehdidi bunu canlı bir şekil-

de göstermişti: Roma Katolik öğretisinin her türden tartışılması kilisenin dünyevi gücünü ve dayanaklarını, yani Avrupa krallıklarını tehlikeye atıyordu. "Aslan" VIII. Louis, Albililere karşı savaş sürdürmüş, Avignon, Arles ve Tarascon'u ele geçirmiş ve isyan etmiş şehirlerin bağlılığını kabul etmek üzere Languedoc'a gelmiş olan bu kral, üstüne üstlük hapishanderin bakımı görevini de üstlenmiş olan (ancak bu mali sorumluluğu 1229 yılında Toulouse Konsili'ne yıkmayı deneyecek olan) engizisyonculara para yardımı yapacaktır. Avrupa, yüzyıllar boyunca kısmi bir teokrasiye gömüldü, kilise iktidarları ile kral lık iktidarları sıkı sıkıya iç içe girmişlerdi.

Engizisyondan daha fazla yüreklendirmiş olan şey, yukarda belirtildiği gibi işkencelerden elde edilen mali kârdı: Bir suçlu Katharcılığa ve daha sonra büyücülüğe inandığında, ölüme mahkOm edilsin edilmesin mallarına kilise el koyuluyordu. Albililere uygulanan işkenceler böylece bir a)un madeni gibi görüldüler. Ancak kimi zaman engizisyoncuların açgözlülüğü öyle çılgınca oluyordu ki ulusal ekonomiyi tehdit ediyordu; Ispanya'da, örneğin Mağribilere, Yahudilere, vodulara, Menandrosçulara, oğlancılara, Basileidesçilere, zina yapanlara, Carpocradeçılara, simyacılara, Ademcilere, Tanrı'ya küfredenlere, kadın tavlayanlara ve diğer büyücülere karşı işkenceler dolayısıyla el konulan mallar yerel ekonomileri yık ıma sürükledi: Bir günden diğerine tüm bir aile dilencilik yapmak zorunda kalabiliyorduve el konulan ticari faaliyet "aforoz nedeniyle" yeniden başlayamıyordu. Bu kötüye kullanmalar öyle bir noktaya geldi ki, Charles Quint'in danışmanları ve Cortes'ler isyan ettiler: Engizisyoncuların sabit biçimde ücretlendirilmelerini birçok kez talep ettiler. Ancak bu, "lanetliler"in sınından arpalık elde etmeyi tercih eden kilisenin işine hiç gelmiyordu.i2 Çünkü Şeytan, verimli bir ticari fondu ve böylece e ngi–

32"Inquisition," *Encyclopaedia Britannica,* 1960.

zisyon mahkemesi tarihin en geniş rüşvet alma operasyonlanndan birini sürdürmüş oluyordu.

Her'çeşit totalitaristin ve karanlıkçının hâlâ düşünü gördüğü bu "güzel" ortaçağda adaletsizlik süreklilik kazanmıştı. Büyücülükle suçlananların sivil avukatları, kendilerine kalmış olan Roma hukuku ilkelerine dayanarak, dünyevi otoritelerin dosyalara ulaşma hakkının olmasına itiraz ettiklerinde devre dışı bırakıldılar. Teorik olarak Ispanya'da, örneğin yüksek mahkeme, yani Suprema, suçlunun, engizisyon mahkemesi üyeleri arasından birini ya da bu mahkemenin tanıdığı birini avukat olarak seçmesine izin veriyo rdu; gerçekte, suçlun un hiç tercih hakkı yoktu, avukatı mahkeme atıyordu. Suçlunun hiçbir tanık çağırma hakkı da yoktu ve avukatla görüşmesi engizisyoncunun ve bir sekreterin nezaretinde olmak zorundaydı. Ancak, tüm Avrupa'da, engizisyon davalarında, papanın tek başına seçtiği engizisyoncuların gücü keyfiydi ve piskoposlar bile bir şey yapamazdı.[13] Tarihte ilk kez, papala r bile işkenceye ve adaletsiz infaza izin verdiğinden engizisyoncular her şeyi yapabilirdi. Hitler ve Stalin yargılamalarını lanetleyen günümüz söylemleri engizisyonun bunun mükemmel bir örneğini verdiğini unutmaktadırlar. Ne Gestapo, ne Gepeu-N^KVD-KGB yeni bir şey icat etmiş değillerdir.

Engzisyoncuların sıklıkla öldürülmüş olmasına şaşırmamalı.

Bu arada, skolastikler Şeytan ve cinler hakkında birbirleriyle yarışırcasına tartışıyor, tahminlerde bulunuyor, varsayımlar ileri sürüyor ve spekülasyonlarda bulunuyorlardı. Yves de Chartres cinlerin kuşlardan çok daha hızlı olduklarını ileri sürüyordu ve Hildebert du Mans Tractatus theoîogicus'unda, Chameux mezhebinin kurucusu Aziz Bnmo'nun öğrettiği gibi, Şeytan'm gökyüzünde ya da yeryüzünde de-

---

[33]"Skolastiklere ve Sonradan Gelen Teologlara Göre İblis," Dictioıuimire de thėologic cntholiqıie, A Vacant ve E. Mangenot yönetiminde başlandı ve E. Amınann yönetiminde devam edildi, Letouzey & ne, 1924.

ğil, havada olduğunu^^ doğruluyordu! Tuhaf bir düşünce, çünkü Kötülüğü o zaman bilinen dört unsur olan su, hava, toprak ve ateşten birine dahil ediyordu; ama tek tuhaf düşünce bu değildir. Örneğin Autunla Honore *Uber duodecim* quaestionibus'ca Şeytan'ın peşinden gitmiş meleklerin sayısına ilişkin şaşırtıcı bir değerlendirmede bulunur. Meleklerin yarısı mı? Üçte biri mi? Onda biri mi? Yalnızca dokuz melek sınıfı kabul ettiğinden her sınıftan yalnızca birkaçının düşmüş olduğu .sonucu çıkarır.[15] "Kötü meleklerin düşüşünden önce, meleklerin sayısı tam değildi," değerlendirmesini yapan Aziz Anselmus bu fikri yeniden ele alacaktır. Henüz mevcut olmayan istatistikten görünüşte habersiz olan Autunlu Honore yeryüzündeki demografik dağılım sorusunu sormuyordu: Gerçekten de, yeryüzü nüfusu geomet rik olarak arttığından, eğer her zaman aynı sayıda cin varsa, bunların daha çok işi olur ve dolayısıyla insanlar daha az kışkırtılır. .. Tabii, cinlerin kendi aralarında çiftleşme yetenekleri yoksa! Ama bu durumda, doğum oranı neydi?

Deutz rahibi Rupert ilginç bir fikir öne sürdü: Tanrı, başka meleklere örnek olsun diye Şeytan'a pişman olması için zaman vermişti, ama Şeytan buna dikkate almamıştı. Rupert, Şeytan'ın, "cehenneme değil, aşağı gökyüzü olan havaya" düşmüş olduğu şeklindeki tuhaf düşünceyi yeniden ele aldı.[10] Abadardas daha cesur davrandı: Merhameti Şeytan'a atfetti, ki bu en azından şaşırtıcıydı ve "ll4 l yılında mahkum edilen yazılarından ' onaltıcısında iblisin doğrudan müdahalesini yadsıyordu ve işlevini doğa güçlerinin, elementlerin ve bitkilerin kullanımıyla sınırlıyord u."V Lahanalardaki ve bitki özlerindeki Şeytan fikrinin sansürcüleri rahatsız eniği anlaşılmaktadır.

---

34 A.g.e.
35 A.g.e.
36 A.g.e.
37 A.g.e.

Kendisinden önce gelenlerin yargısını yeniden ele alan Pierre de Poitiers, Şeytan'ın Son Yargı'nın ardından cehenneme gideceğini, şimdilik havada olduğunu yeniden söyleyecektir. Konu hakkmdaki düşünceleri çeşitlendiren Paris piskoposu Auvergneli Guillaume, cinlerin, sözün kısası, aptal olduklarını ("cinlerin başının kendini beğenmişliğini, zekânın bulanıklığıyla açıklamaktadır"[36]), çok acı çektiklerini ve kendi aralarında sürekli dalaşllklarını söyler. Aziz Bonaventura, Lucifer'in düşüşünü güzelliğinin farkına varmasıyla açıklar. Bu düşünce, önceki bütün tanımları yalanlamaktadır; onlara göre Lucifer çirkin, kıllı, boynuzlu ve pis kokulu bir hayvandı.

Ünlü Dominiken Magnus Albertus'a göre, cinler havada uçmaktadırlar ve insanları baştan çıkaran erkek ve dişi şeytanlar bir' gerçekliktir. Öğrencisi'lu Thomas Aquinas'ın görüşü de, Somme theologique'de Döyleydi: Cinler Cehennem'de oturuyor olabilirler, ancak Son Yargı Günü'ne kadar. kimi zaman erkek kimi zaman da dişi şeytan biçiminde havada gezineceklerdir. Onların kendini göstereceklerini anlamak mı gerekir? Ancak, erkek ve dişi şeytanlar noktasında Thomas Aquinas birçok skolastikten ve tealogtan farkıydı: Erkek ve dişi şeytanlar üreyemezlerdi. Genel olarak cinler hakkında kişisel bir bakış açısı öğretiyordu ve Abaelardus'un cinlere gösterdiği merhamete düş-

---

38 Şeytan dogması yoktur, ama Konsil çözümlerinden çıkarılan ve hepsi d kın dokirinlerin çürülülnıesinden oluşan ya da Origenes ve Origenesçilerden itibaren –ruhgöçü ya da reenkarnasyon teorisi de dahil; tıpkı Tann'mn müstakbel krallığında Şeytan'ın ve kötü mhların nihai kurtuluşu gibi– sapkınlıktan çıkarılabilecek noktalar vardır. Şeytan'ın mevcut haliyle, yani kötü olarak yaratıldığını savunan –bu fikir Kötülüğü Tanrı'nın yarattığı anlamına gelir– Manici ve Pıiscilliancı denen doktrinler de mahkûm edilmiştir. IV. Laıran Konsili Albi versiyonundaki Manici doktrinlerin dönüşünü de mahküm etmiştir. 1869'da toplanan Vatikan konsili Şeytan ve cinlerin tinselliği üzerine hiçbir fikir getinnediği gibi, düşüşlerinin tarihi hakkında da hiçbir şey ileri sünnemişiir. Önceki yûzyıllann iğrenç aşınlıklanndan sonra çagdaş kilise Athanasious'un öğretisine geri dönmüş gibidir; bu öğretiye göre önemli olan şey, insanın Şeytan'la degil, Tann'yla ilişkisidir.

mese de pek uzak değildi: Birçok cin yapabileceği her kötülüğü yapmıyordu; ama, kötülük içinde piştiklerinden hiçbir iyilik de yapmıyorlardı. Öncekiler gibi, Thomas Aquinas da kurgularını, tehlikeli olsa bile en ince ayrıntılarına kadar sürdürüyordu: Dişi bir cin bir erkeğin spermini aldığından bir şey doğuracaksa eğer bu bir dev olacaktır. Ayrıca Thomas Aquinas, Şeytan'ı ve cinleri tinsel varlıklar olarak tems il etme eğilimindeydi, ancak bu kişisel bir bakış aç ıs lydı, çünkü ondan sonra kardinal Cajetanus fazla başarı gösteremese de, cinlerin cismani varlıklar olduklarını söyledi.

Aslında ve ilk yüzyıllardan beri, Şeytan ve cinler üzerine bütünlüklü bir doktrin oluşturmak olanaksızdı. Şeytan'ı Gökten düşürmüş olan günahın, arzunun, tensel isteklerin ya da kibrin doğası bilinmiyordu; dış görünüşünün güzel mi çirkin mi olduğu bilinmiyordu; Şeytan'ın düştüğü Yaratılış anının güneşin ■ ve insanların yaratılışından önce mi sonra mı olduğu bilinmiyordu; Şeytan tamamen tinsel miydi yoksa incelikli bir şekilde maddi, hatta tamamen c ismani miydi bilinmiyordu. Nerede oturduğu bilinmiyordu; özünde kötü mü yoksa merhametli mi olduğu bilinmiyordu; –bazılarının dediği gibi– son derece :ıeki biri mi, vasat bir zekada ya da aptal mı olduğu bilinmiyordu; kıyamet gününde tanrısal bağışlantnaya uğramaya layık olup olmadığı bilinmiyordu. Temel bir sorun olan bu son nokta çok tartışılmıştır. Aziz jerome gibi kimileri Şeytan ve cinlerin ıslah edilebilir olduğunu iler i sürerken, Autunlu Honore gibi diğerleri onların bağışlanamaz olduğunu düşünüyorlardı. Kurtuluşları ancak Kelam'ın kavramlmaz ölümüyle olabilirdi. Şeytan'ın boyun eğdiği Kötülük'ün önceden varlığı sorunu ise çözümsüzlüğünü koruyordu.

imgelemin ve ince fikirlerin bu bolluğu günümüzde bize şaşırtıcı gelebilir; ama o dönemin takıntısı dindi ve ortalıkta yığınla tarikat müridi vardı. Yalnızca Katharlar yoktu; kadınlanyla birlikte çıplak yaşayan Ademcilerden, Tanrı erdeminin cisimleşmesi olan ilk pey–

gamber Melkisedek'in göklere çıkardığı Melkisedekçilere ve ondörcluncu Ay'da Paskalya'yı kutlamak gerektiğini ileri süren Tessaradeskaditlere kadar sayısız türden takipçileri de vardı. Kilise adamları elbette bunlara bir şey borçlu değillerdi.

Şeyıp.n üzerine düşüncelerin tek bağlantı noktaları, Roma kilisesinin savaş halinde olduğu sapkınlıklar ve bölünmelerden sağlanmıştı. Böylece, bütün bilginler İsa'nın Cisimleşmesi ve günahkârların Kurtuluşü ile çatışan iki temel düşünceyi reddettiler: Maddi dünya Şeytan'ın tekelinde değildi ve onu İsa yaratmamıştı. Ama paradoksal olarak, kilise Şeytan üzerinde konumunu belirlemek üzere asla müdahale etmedi; sorumluluğu din bilginlerine b ıraku.[w]

Akılcılaştıncı yapılarına rağmen bu zihinsel kurumular Dogonlarınkinden, Yoruba ya da Inuitlerinkinden farklı değildi: Mantıksal saçmalıklar yapıyorlardı, çünkü hiçbir papaz ya da teolog erkek ya da dişi bir şeytan görmemişti. Bunlar da etnolojiden derlenen her şey kadar şiirseldi. Şaşırtıcı doğaları mantıksızlıklarından değil, sonuçla-

39 Gerçekten de bu şeytan çılgınlığı. esas olarak Roma kilisesine bağlı ülk durumudur. Dogmnian olmayan ancak sadece ilkeler dayatan Dogu kiliseleri. başlangıçtan itibaren Şeytan karşısında çok daha sakınınlı bir tutum benimsemişlerdir. IV, yüzyıl yazarı olan İskenderiyeli Kör Didymus'un düşünceleri tekrar benimsenmiştir. Bu fikre göre, "kötü olan şey arzu değil, belli bir arzudur" (fragrıeıım in pmverbin. ll; 7). Onodoksluğa göre çöller, Luka'nın öğretisine bagh olarak (ll; 24 ve 7; 23) cinlerin özel alanları olmasına rağmen , lceşişlerin prestiji topluluk halinde yaşayan rahiplerinkinden her zaman daha fazlaydı, çünkü ''çilecilik atleti" olan keşişler, "dayanılmaz bir lwku" çıkarclıklnnna emin oldukiarı Şeytan'la ve ci nlerle daha sık olarak boy ölçüşürle r. Dogu monarşisinin Batı kadar düşünceye dayalı mistisizme bulaşmadığını belinmek gerekir, çünkü "Dogu mistiği, sannlar gömıeye karşıdır ve her türlü cl üşünceye dalmanın hayali bir şey olduğunu ... iblisin tuzağı olduğunu ileri sürer," zihinsel obn şey, "tanrısallığı figürler ve biçimler içinde sınırlandırma" yanılsaması içinde bozulur (Paul Evdolcimov, L'orthodoxie, Delachaux & NiesLİe, Ncuchâiel, 1955). Fransa'daki ortodoks Yunan kilisesinden metropolit MeleıiosW'ın onayladığı Oriodolıs Bir *Gnıp Hiıstiyo^ım Hazırladığı Aileler* içiri Dıı Kitabı (Cerf, 1979) her iki Ahit'te görülen kavramlardan pek farklı değildir W c yeni bir yorum getirmezler

rından kaynaklanmaktadır.

. Gerçekten de, yüzyıllar boyunca, Batı düşüncesi"1° Kötülüğün yayılmasından değil, şeytansı batılınançlann yaydığı kanlı dumanlardan dolayı pis kokuyordu. Ortaçağda engizisyonun yol açtığı şeytan takıntısı, patoloji ve zekâ geriliğinin işitilmemiş doruğuna erişti. Büyücüler envanterini hazırlayan Le *Cabinet du Roy de France,* 72 cin prensinin ve onlara bağh 7.405.920 cinin varlığını saptamıştır: 6 tane cin tümeni vardı; bunlann her biri 666 bölükten oluşan 66 birlik içeriyordu; bir bölükte 6.666 cin vardı, yani toplam olarak 1.758.064.176 cin.^' Demek ki çok sayıda düşmüş melek varmış! Günümüzde bile Amerikan polisi Şeytan'dan gerçek bir varlık olarak söz etmeye devam etmektedir!

Ortaçağdan itibaren, Şeytan üzerine tüm zırvalara inanıldı ve bu zırvalıklar ne kadar çılgıncaysa o kadar çok dinleyici buldular. Böylelikle bir büyücünün bir balta sapından süt sağabileceğine, büyücülerin Isa gibi su üzerinde yürüyebildiklerine, görünmez olabildiklerine, gizlice evlere girebildiklerine inanıldı; bunları yaparken şu şeytansı duayı okuyorlardı:

"Atha!, Bathel, Nothe, jhoram, Asey, Cieyungit,' Gabellin, Semeney, Mencheno, Bal, Labenenten, Nero, Meclap, Helateroy, Palcin, Timgimiel, Plegas, *Peneme,* Fnıora, *Hean, Ha, Arama, Avira, Ayla, Seye, Peremies, Seiky, Levesso, Huay, Banıchalu, Acuth,* Tural, *Buchard, Caratim, per* misericordiam *abibit* ego *martale peıjiciat qua hoc opus invisibiliter ire possim.'^^ı*

Her yerde büyücüler vardı; özellikle çirkin kadınlar büyücüydü. Entrikalan, Şeytan başkanlığında yaptıkları toplantılar ve elbette sefa-

---

"^Gıillot de Givıy, Wiichcra/t, Magic ■ & Alchemy, Dover Pubiicatioı₁₅, Inc. Ne York, 1971.

İ^Age.
Mortenu des sorcieres, a.g.e.

hal âlemleri –çünkü zevk alarak sevişmek kuşkusuz Kötülüğün mümkün olduğunu gösteriyordu– tanımlanıyordu. Dönemin en karanlık düşünüderinden ve her ikisi de Doniiniken olan, Instiloris^^ denen Henıy Kraemer ve jacques Sprenger bu konuda dönemin çok satan kitabını yayınladılar (l486'dan 1669 yılına kadar Strasburg, Spire, Nuremberg, Cologne, Paris, Lyon, Venedik, Frankfurt, Friburg–um–Brisgau'da ot uz dört baskı yaptı ve kita p hâlâ dolaşımdadır!), ünlü Malleus *Malcficorum* ya da Büyücülerin Çekici. Bu, kuşkusuz engizsyoncuların ilk elkitabı değildi, çünkü daha önce gördüğümüz gibi Eymericus bir tane yazmıştı. Ancak örneklerinin bolluğu ve anlamsızlığa uygulanmış olan görü nürdeki sağduyusu nedeniyle bu, en yaygını olmuştur. Bu kitaptan öğreniyoruz ki, "cin bedeni ele geçirebil i r, ama ruhu değil," çünkü c in in meleksi özü insan özüne karışamaz^^ vs.

Şaşırtıcı çelişki: Baştan çıkancıların prensi her zaman, korkunç, olarak betimlenmiştir; erkek ve özellikle dişi hizmetkârlan itici çirkinliktedir. Daniel Defoe, bu konuyla alay etmektedir: "... Belki de büyücüler, Hendileri'nin korkunç yüzünden korkmamak için son derece çirkin olmak ihtiyacı içindedirler. .. Ünlü Ingiliz büyücü ve kadın peygamberimiz Shipton Ana'n ın görünümü hayal edilebilecek en çirkin yüz değilse eğer, portresinde kendi dezavantajına iyi resmedilmi şLİ r. ."–ı"ı

Cin takı n t ıs ı, Batı zihniyetini kuşkusuz en zehirli biçimde karanlı–

43lkisinden birincisi, karanlık bir nezaketsizlik nedeniyle meslek yaşamına son vermiş olmalıdır: Dul bir kadından para ve mücevher "ödünç almış" olduğu rıdan 1482 yılında engizisyonun genel başkam ona ödemesini buyurdu. Usiaca bir şaşırtmayla Institoris, Basel Konsili'nin yeniden toplanmasını isteyen bir başka Donliniken ile tanışmaya gitmiş olan Papa IV. Sixıus'un savunmasına koşar. Engizisyoncu bu şekilde aklandı (Amand Danet, Marteau dcs sorcieres'in "Giris"i, Plon, 1973.)

^DcToe, Hisloire du *Diable,* a.g.e., c. ll.

Grilloı de Givıy, Witclmift, Mngic & Aîcheiiiy, a.g.e.

ğa boğı;rıuştur ve ressamların, müzisyenlerin, yazarların bu ortamda ayakta kalmak için akılların ı yeterince başlannda tutabilmiş olmala rı bir mucizedir. Ancak daha kötüsü, Albililerin katledilmesinden çok sonra dünyayı kana boyamış olmasıdır.

Işte binlerce örnek arasından bazıları. 1582 yılında Coulommi-ers'de, Abel de La Rue idam edildi, çünkü Spanyel köpeği kılığına girmiş Şeytan'la anlaşma yapmış ve komş ularını güçsüz düşürmüştü. 1591 yılında Leonarde Chastenet, seksen yaşında canlı canlı yakıldı, çünkü b üy ü yapmış, şeytanın toplantılarına katılmış ve onunla çiftleş-mişti. Dahası 1611 yılında, Magdaleine de Mandols adlı bir rahibeyi büyülemekle suçlanan rahip Gaufridy, bir şeytan toplantısına katıldı-ğını ." iti raf etti" ' ve ceza olarak canlı canlı yakı ldı. İtalya'da, bir başka rahip Benedetto Benda da seksen yaşında canlı canlı yakıldı, çünkü evinde Hermeline adlı dişi bir ■ cini barındırdığını ve onu kendisiyle birlikte her yere götürdüğünü itiraf etmişti. Hermeline kuşkusuz dişi bir şeytandı, çünkü Bizans'tan beri herkes bilmekteydi ki meleklerin cinsiyetleri yoktu. Çocukları ' yakmaktan dạ geri kalınmadı; onbir ya-şında ölüme mahkûm edilen Catherine Naguille bunun örneğidir.'"

19 Ağustos 1692 yılında Massachusetts'te, Manha Carrier adlı bir kadının asıldığı iç karartıcı "Salem büyücüleri" olayı bilinmektedir. Kadının büyücü olduğuna dair "kanıt," Phoebe Chandler adlı komşu-sunun, Martha Carrier'ie kavgasından sonra hayvanlarının "garip bir hastalık"tan acı çektiklerini söylemesi oldu. Martha Carrier kendi öz kızı tarafından da suçlandı; kız mahkemede annesinin bir kara kedi olduğunu ileri sürdü! Martha Carrier Şeytan takıntısının neden oldu: ğu canice işkence vakalanndan biridir: Gerçekten de Haziran–Eylül 1692 yıllan arasında ondört kadın ve beş erkek Salem'de büyücü ol-dukları gerekçesiyle asıldılar, biri de öldürülünceye ' kadar işkence

---

i6Vilieneuve, Dictioıuıaire du Diable, a.g.e.

gördü. 1669 y ıl ı nda, İsveç'teki Mora'da seksenbeş kişi canlı canlı yakıldı, çünkü üç yüz çocuğu "baştan çıkarmışlar" ve şeytan ayini yapakları söylenen Blokula Dağj'na çıkarmışlardır. IX. Charles'ın bir soruşturma komisyonunun topladığı "tanıklıklar"ın hukuksal değeri üzerinde kuşku d uy ulabilir: Birçok "büyücü," "cinlere çocuk sunduklarını, cin eşliğinde çiftleştiklerini, her tür büyü yaptıklarını ve son yargı günü kendilerini konırnak üzere taştan bir ev inşa etmeyi denediklerini ... " itiraf ettiler. "Ardından, onbeş yeniyetme yakıldı

işkencecilerin sözümona Tanrı aşkı kısa sürede kendini ele verecektir, çünkü bu canice şeytanlık olaylar ında Şeytan'ın ele geçirdikleri kilise engizisyoncularından başkaları değildir. Gerçekten de böyleydi; sadece sapkınlara değil, Katolik olmayan dünyanın geri kalanına ve özellikle Yahudilere karşı kinleri vardı. Daha XII. yüzyılda Oxford başdiyakosu Walter Map, Katharların Şeytan'ı nasıl çağırdıklarını anlatıyordu, çünkü Katoliklere göre onların Şeytan çağırdıklan kesindi.

"Gecenin *ilk nöbetine dogru... her aile kendi sinagogu.nda sessizce bekler; o* sırada, *orlalanndan sarkan bir sicimden şaşırtıcı boyutlarda bir kara* kedi *iner. Onu görünce ışıklan yakarlar* ve *ilahilen belirgin bir biçimde degil,* dişiert *Jienetli olarak sessizce mmldamrlar ve efendilerini gördükleri yere* yaklaşırlar, *ona dokunmaya çalışırlar, onu bulduklannda kucaklarlar."*[1]

İşte işin iç yüzü: Katharlar Yahudiydiler, çünkü sinagoglarda toplanıyarlardı (tersi de doğrudur). incelikli yön değiştirme. Lekeleme genellikle bir dedikoduyla başlıyordu: 1480 yılında, Avila yakınındaki köy olan Guardia'da "Yahudiler üç ya da dört yaşlarında, bir çocuğu kaçırmışlar, onu tokatlayarak, kırbaçlayarak ve dikenlerden yapılma

---

Hwalter Map, De Nugis Cuiinlium, 1181–1192, aktaran Richards Sex, Dissiderı and Dmmwtioıı, a.g.e.

Richard Lebeau, "1492: Hoşgöiiisüzlüği'ın Altın Çagı," *Impact-medeciu,* lO Nisan 1992.

bir taç takarak çarmıha gerilmiş Isa'ya benzetmişlerdir.[9] Daha sonra, kalbini çıkararak kurban etmişlerdir. Engizisyon yeni bir alan bulmuştur: Yahudilerin faaliyetleri. 1485'ten 1501'e kadar Toledo'da ikiyüz elli Yahudi yakıldı; 1490'a kadar, Amerika'nın keşfinden iki yıl önce, iki bini yakıldı ve onbeş bini din değiştirmeye zo rlandı.[10] Yahudiler, eşcinseller, Katharlar Şeytan'ın hizmetinde olan büyücülerdi!

Engizisyon davaları sırasında elde edilmiş tüm itiraflar şaşırtabilir. Bazıları -kilise kullanımına izin verdiğinden-,- kesin olarak işkenceyle elde edilmiştir. Günümüzde, bizim mütevazı polis karakollarımızda engizisyoncuların eskiden kullandıkları işkence araçlarıyla -metal tıkaç, su işkencesi, ayaklık'' ve başka canavarhklar- elde edilenden çok daha fazlası elde edilir. Yine de başka itiraflar kend iliğinden gibidir. Işe yarıyorlar mıydı? Şeytanla çiftleşmiş insanlar var mıydı? Bu yüzyılın başına kadar bazı Katolik otoriteler "şeytansı"ların, yani Cinlilerin tartışılmaz bir gerçek olduğuna inanıyorlardı'^ ve zımnen, onların itiraflarından hiç kuşku duymuyorlardı. Oysa kil ise-

---

i'.IBrigine Leroy, Pau Üniversitesi'nde profesör, aktaran Lebeau.

lOA.g.e

Metal tıkaç, armut şeklinde metalden bir aletti. Zorla ağza sokuluyordu; genellikle dişler kınlıyordu. Bir vida aracılığıyla aletin kenarlan açılıyordu. Böylece çene kemikleri, konuşmaya hazır olduğunu başıyla, ya da elleriyle işaret edinceye kadar aynlıyordu. Su işkencesinde zanlı sımsıkı bağlanır ve bir huni yardımıyla sindirim bonısuna zorla su dökülür. Ayakhga gelince, bu, zanlının kol ve bacaklarından' birinin kapatıldığı bir mengeneydi ve kan damarlan çatlayıncaya kadar sıkıştınlıyordu: ancak kemikler de kırılıyordu. Bu incelikler engizisyonun "merhametli" emirleriyle saptanmıştı: Zanlıya işkence edilebilirdi, ancak ölüme yol açmamalıydı.

[11] 1924 yılında yazılan *Dictionnaire dı: theologie cathoîique,.* a.g.e. şöyle belinir "Günümüzde, tıp biliminin ve baglı'bilimlerin ilerlemesi adına ruhlarına cin girmiş insanlann varlıgı reddedilmeye çalışılmaktadır. Bu insanlarm tuhaf rlurumlan özel anormal etkilerle, özel olarak sinir hastalıklanyla görülmek istenmiştir... Cisimsel ■ organlan ve bir insan varlığının tinsel yeteneklerini el etmek için Tanrı'nın cine verdigi izin kimi zaman, cin çarpmışlann işledikler bazı citldi günahla rın, özellikle tensel günahlann cezalandınlmasıdır."

nin açıklamaları, kişisel olduğu kadar kolektif de olan bir lavsiye nitel iği ndeki doğrulanmış psikolojik bir olguyu pek dikkate alıyor– gözükmüyordu. Tüm tarih boyunca ve yakın dönemde, otomobil ve televizyon çağında Fransa'da bu durum görüldü: Kolektif histeri duru mla rı, şeytansı tehlike ve işkence fantazrnlanyla birlikte güpegündüz, en ufak bir şeytansı belirti olmadan, dinsel teşvik olmadan,^ Orleans ya da Calais gibi şehirlerde meydana gelebilir.^^ Gerçek ya da hayali bir tehlike karşısında, bir gerilim döneminde, insanlar varolmayan bir hastalığa tutulduklarına in anabilirler ya da defalarca önerilmiş ko rkunç bir edim i gerçekleştirdiklerine inanabilirler; özellikle herhangi bir nedenle bir suçluluk duygusu taşıyorlarsa...

Bu tür psikozlar için genellikle bir çıkış noktası vardır. “Salem büyücüleri" olayında, trajediden üç yüzyıl sonra yapılan tarihsel bir araşurma açıklayıcı birçok durumu gün ışığına çıkarmıştır. 1691-1692 kışı boyunca, Salem'de, birçok genç kız rahip Parris'in mutfağ ı nda sık sık bir araya geliyorlardı. Orada, Antiller'den gelen bir kölenin, Tituba'nın a nlat tığı Vodu hikayeleri dinliyorlardı; bu bile kendi gözlerinde bir suçtu. Geleceği görmeye çalışıyorlardı, örneğin kocalarının kim olacağını öğrenmek için soğuk suya fırlatılan bir yu–. munanın beyazının aldığı biçimi inceliyorlardı. Ailevi ve dinsel e mide re bu tür karşı çıkmalann ardından bu kızlarda aşırı bir sinir

^^Yetmişli yıllarda ortahgı kınp geçi ren “Orleans dedikodusu” denen ünlü olayda, şehirdeki Yahudi bir çizmecinin kadın müşteıilerine en baştan çıkancı çizmeleri denettiği ileti sürülmektedir. Bu çizmeleıin tabanında güçlü bir uyku ilacına bulanmış sivri bir uç vannı.ş. Böylece uyuyan kadın müşteıi beyaz kadın licnreti yapılan bir merkeze götürülüyormuş. Gaston Leroux'ya yakışır bu Rocambolvari uydurmacada en ufak bir gerçeklik izi bulunmamıştır. Ekim l992'de güçlü bir biçimde ortaya çıkan "Calais dedikodusu”nun konusu, bir, ardından da iki genç çocuğun canice kannlannın deşilmesidir. Polis seferber olımış ve söz konusu Lisede alışılmamış önlemler almak zorunda kalınışıır Herl<esi ayağa kaldıran bu yuttuımacada da hakikat izine rastlan– – mamıştır.

gerginliği oluyor, bazıları sinir krizleri geçiriyor, hatta kasılıp kalıyordu. Bu durum, dört ayak üstünde yürüyerek havlayan kız gibi, kimi zaman deli saçmalığına dönüşüyordu. Aileler bu durumdan korkuyordu. "Cin çarpmış" olan kızlara onları kimin çarptığı sorulduğunda üç isim veriyorlardı: Başta, Antilli Tituba'nın ismi, Sarah Good adlı küfür edip duran dilenci bir kadının ismi ve ikinci kocasıyla düğünden önce birlikte yaşamak gibi affedilmez bir günah işlemiş olan bir kadının ismi. Üç bahtsız kadın hapsedildi, şeytanın ruhlarını ele geçirmiş olduğu ile ri sürüldü ve cehennem makinesi çalıştırıldı.^^

Kilise ve engizisyon Şeytan'ın varhğını ve bütün inananlar için kilisenin buyruklarına kesin olarak uyma gerekliliğini kanıtlamak için bu histeri belirtilerini sömürdü. Engizisyonun sonundan çok sonrası da böyle oldu.

Fransa'da 1 *789* Devrimi'yle büyük ölçüde hırpalanan engizisyon Avrupa'nın geri kalanında yıllarca varlığını sürdürdü. Fakat nihai darbe, 1808 yılında Madrid'e girdikten sonra engizisyonu feshetme kararı alan Joseph Bonaparte tarafından indirildi. 1813 yılında Cortes'ler engizisyonun tspanyol Anayasası'yla bağdaşmadığını ilan eden olağanüstü bir meclis topladılar. Roma bunu derhal protesto etti ve 1814 yılında sürgünden dönen VII. Ferdinand'a engizisyonu yeniden kurdurttu. Ancak, haklı olarak mülklerinden yoksun bırakılmış olan Ispanyol engizisyonu -insanları canlı canlı yakmaya en eğilimlisi olduğundan en korkunç engizisyonlardan biri olanı- çok zayıf düşm üştü. Papa 1816 yıl ında, entelektüel seçkinlerin ve eğitimli burjuva" ların mahkûm ettiği en sevdiği aygıtı kaybetmemek için işkenceyi ■kaldırdı; ancak çok geçti. Ispanya'da 1820 liberal devriminin ardmdan engizisyon yeniden ortadan kaldırıldı, sonra Fransız askeri seferi sırasında (Bo urbonlar engizisyonun her zaman ateşli savunucularıydı)

---

s-ıl.aura Shapiro, "The Lesson of Salem," Newsweel!, 7 Eylül 1992.

Angouleme Dükü yeniden uygulamaya koydu ve nihayet 1820 yılında Kraliçe Christine tarafından kesin olarak ortadan kaldırıldı. En ünlü e ng izisyon başının adı Tomas de Torquemada'ydı (1420-1498); tarihin en kötü yürekli katillerinden biri; ■ modern Heydrich ve Himmler'lerin öncüsü olan Torquemada'nın adı haksızlığın eşanlaml ısı olacaktır. O, aynı zamanda ülkenin de bir düşmanıydı, çünkü, onun sultası nedeniyle tüm halk kaçmıştı. Engizisyon tamamen gözden düşmüştü.

Alçaklığın tarihinin en karanlık bölümlerinden biri kapanıyordu. Ancak Şeytan y ine de yenilmemişti.

17.

İSLAM
VE
DEVLET GÖREVUSİ ŞEYTAN

Günümüzde İslam ve çeşitliliğine dair - Islam öncesi Arabistan'a dair - Muhammed'e yönelik cin çarpmışlık suçlamalarına dair - Peygamberin Kuran'da Şeytan'dan yaptığı alınulara dair - Müslüman olmayan herkese yönelik iblislik suçlamasına dair - "lslam" anlamına gelen "teslimiyet" sözcüğüne ve "bireyselliğin" savunusu olarak iblisliğe dair - Eski Ahit'in İslam üzerindeki etkilerine dair - İslamın politik özelliklerine, ağır başlı etiğine, dayanışma ve cömertlik övgüsüne dair - Muhammed'in projesinde kesin ve basit bir etiğin gerekliliğine dair - İslam ümmetinin doğumundan sonra devletler yaratan Islamın politik rolü ve peygamberin federasyon kurucu dehasına dair. -

Bütün ansiklopediler Islamın Arabistan'da, yani Arap Yarımadası'nda doğduğunu yazar. Coğrafya dikkate alınırsa bu doğrudur, tarih dikkate. alınırsa belirsizdir. Çünkü tarihsel olarak Arabistan, özellikle VH. yüzyıİda Islamın doğuşu sırasında, hem kültürler açısından hem de dinler açısından homojen bir varlık olmaktan uzak olduğu gibi daha önceki yüzyıllarda da hiç değildi. Islam, kendinden önceki dünyalardan etkilenmekten geri kalmamışt ır. Hâlâ da etkilenmektedir.

Ben, o dönemde lek lslami üniversiteye sahip olan M üsl üman bir ülkede, Mısır'da doğdum ve gençliğimi geçirdim. Bu üniversite, El Ezher Üniversitesi'ydi. Arapça bildiğimden, ileri geri sallanarak caminin uzayıp giden kırmızı halıları üzerinde bağdaş kurmuş öğrencilere Kuran öğreten şeyhleri dinledim. Islamın i ki temel kolu olan Sünni -Yol- ile Şii -Ali'nin mezhebi- arasındaki farkı bana hemen öğreıtiler. Müslümanlarla sık sık görüşmelerim, Kuran'ı yorumlayan dört sünni okulunu -Hanefi, Maliki, Şafi, Hanbeli- anlamam için bana temel bilgileri sağladı. Sonra, yolculuklar ve okumalar beni Islamm iki büyük akımının çeşitli daUarına yöneltti. "Assassin" [Fransızcada "katil") sözcüğünü bize miras bıraktıktan sonra günümüzde kaybolmuş' olan renkli "haşhaşenler" ya da haşhaş içicileri, Dürziler, Isma ilile r, Oniki İmamcılar ya da Etnaşariyyeler, Zeydiler, Karmatiler, Fatimiler; bunların hepsi Şiilikten türemiştir. Dahası, her inananın halife seçilebileceğini savunan "hariciler;" insan edimlerini yargılamayı Tanrı'nın ay rıcalığı olarak gören Mürciler; insanın özgürlüğüne vurgu yapan ve Tanrı'ya he rhangı bir özellik atfetmeyi reddeden, neredeyse yok olmuş olan Kadiriyyeciler, Mutezileler; kutsal bir savaşta

ya da cihatta ölmenin cennete gitmenin garantisi olduğuna inanan "Vahabiler," İrfaniye mistikleri olan sufileri, ünlü dönen dervişleri de bağırlarında taşıyan Celaleddin Rumi'nin, yani Mevlana'nın öğrencisi olan Bektaşiler; Filistin'de Ca rmel Dagı'nda göm ülü olan BahauHah'ın öğrencileri Behailer ya da Bahailer, ki bunların temsilcilerine Yeni Zelanda'da, Auckland'da bile rastladım; Srinagar'daki İsa'nın mezarı nı n bekçileri olan, Pencaplı Ahmediyeler...

Cuma namazına çağıran müezzin'lerin çağrılarını yıllarca işittim. Günümüzde hoparlörlerden yayılan bu dinsel ezgileri işiten uzman Müslümanlar müezzinin yeteneğini cümlelerinin eksiksiz dokusundan, gazel yeteneğinden, sesinin katışıksızlığından, uzun bir alıştırmanın meyvesi olan diksiyon düzgünlüğünden ölçüyorlardı. Bu müezzinlere, belli bir heyecanla, Java'daki ilk cuma günüm sırasında, korkunç bir volkan olan Krakatoa volkanının kalıntılarını ziyaret etmek içi n güney sahilindeki bir plajın üstünden şafak vaktinde uçarke n rastladım; tıpkı İstanbul'da ve Beyrut'ta olduğu gibi. Vurgu her yerde aynıydı. Ama insanların davranışları farklıydı. Dinler yolculuk eder; kültürler, her zaman değil.

Geleneğe göre, Peygamber Islamın yetmişüç mezhep kapsadığını ve snnunda sadece bir tane kalacağını ileri sürmüştür. Yalnızca -benim bildiklerim bile beni şaşırtmaya yeter; kimi zaman, Islam üzerine bazı Batılı söylevler karşısında sinidenir ya da bıkkınıik gösteririm. Yekpare bir bütün olarak sunulan İslam, yaşanış biçimiyle, Cezayir'den Kuala Lump ur'a, Tahran'dan Ak ra'ya kadar sonsuz değişikl ik gösterir. Değişmeyen tek şey Islam karşısındaki cahilliktir.

Dünyanın geri kalanının, Avrupa, Hint ve Çin'in tarihi yüzyıllardan beri bilin^.ıekteyken, Arabistan'ın tarihi, petrol araştırmalarına paralel olarak otuzlu yıllarda girişilen arkeolojik kazı kampanyalan vesilesiyle -örneğin bir Wendell Philips- belli bir netlikle ortaya çıkmaya başlamıştır. Suriye çölü Hama'dan başlayan ve Kızıldeniz ile

Basra Körfezi arasında iledeyip Hint Okyanusu'na kadar uzanan bu küçük kıtanın, Dahna, "Issız Bölge" adına fazlasıyla layık olan Rubül-Hali geniş alanları ya da Necd'in büyük bölümleri hala yeterince bilinmemektedir. 1992 yılında arkeologlar Umman'da efsanevi bir kent olan ve buhur ticaretinin büyük merkezlerinden biri olan-Ubar'ın kalıntılarını bulmuşlardır.

Mısırlılar, Romalılar, Yunanlılar, Eliyopyalılar, Fenikeliler, Yahudiler buradan geçmişler ve her biri kendi izlerini bırakarak kimi zam an oraya nüfuz etmişle rd ir. Asyalılar da gelmişlerdir, çünkü Akdeniz dünyasıyla Asya, ardından da Yarımada ile Asya arasındaki mücevher, mercan, inci, baharat, ıtırlı bitki, ipek, cam eşya, hayvan ticareti nedeniyle, en azından tö birinci bin yıldan bu yana bu bölgede yollar yapılmıştı. tkinci bin yılın başında n beri bu ticaretlerin tanığı olan Mezopotamya kralları deniz yoluyla Him'ten filler ve maymunlar getirtiyorlardı.' Doğu, kolaylıkla hayal edildiği gibi asla bir çöl olmamıştı. Hatta bölge tanrılarla, krallarla, iblislerle doluydu. Şeytan'ın soykütüğü Arabistan'da parça parçadır.

Arabistan'da birçok kültür var olmuştur ve bunların ne redeyse tümü ortalama Avrupalının bilgisinin tamamen dışındadır:[2] Kökenleri

---

1 H.W.F. Saggs. Civilizotioıı *BeforeGreece aıtd Rome,* Vale University Press, Ne Haven ve Londra, 1989.

2 Vahab İbn Munnabih ve El-Hrıssan İbn Ahmed ve Hamdani gibi tarihçiler Güney Arabistan'ın tarihini ancak XX. yüzyılda incelemeye başladılar. Bu bilgiyi hamiatan Neil Asher Silbermann'dır: Befwee?ı *Past and Present - Archaelogy, Ideology ond NolioıioJism* in *the Modem Middle-Eost,* Henry Holt & Co., New Yo rk. 1989. Aramco petrol araştırmalannın ve arkeolojik olarak el değmemiş topraklar.! erişme oLınaklannın teşvik euigi, T.E. Lawrence'ın macerasının Batı'da neden oldugu Arap dü nyasına ilginin yeniden canlanması sayesinde az sayıda uzmanın bildigi bu ı:.arih bundan böyle çok yavaş ortaya çıkacaktır. Milliyetçi gurur seksenli yıllara kadar bu araştınnalan engelleyecektir. Ünlü Saba Melikesi "Belkıs Tapınrıgı"nda, Marib'ı'e sürdüıülen American Foundation for the Study of Man'in 1951-1952 kazı kampanyası Kuzey Yemen'deki devrim tarafından, hem itiraf edilmiş politik nedenlerle (yeni re-

lö H. bin yıla kadar uzanan Mineen krallığı,' Süleyman'ın ünü dillere destan gözdesi, lÖ 950'ye doğru kralı ziyaret etmiş olan Saba Melikesi'nin hüküm sürdüğü Sabiiler, lö ll5'e doğru Sabiilerin yerine geçmiş olan Himyeriler ve Gassan ve Kinda krallığından Hiritler. Dilleri Sami dili olduğundan.^ yarımadada oturanların Sami soyundan geldikleri, dinlerinin de Sami olduğu sonucu çıkarılır. Bu nokta' daha az kesindir.

Mineenlerin panteonunda yüz kadar tanrı vardır; bunlar hakkında hemen hemen hiçbir şey bilmemekteyiz. Babil Şamaş'ından doğrudan kaynaklanan Güneş, Sams -Arapçadaki shams- bir tanrıçadır ve Venüs yıldızının tanrısı Attar erkektir; dişi olan Babil Iştar'ının ve eşi benzeri görülmemiş değişimlere uğrayacak olan Babil Astaroth'unun Mineen çeşitlemesidir. Gerçekten de, bir yandan, Yunan'da aşk tanrıçası Astane o lacaktı r ve tarih-öncesi dönemlerin büyük bereket tanrıçasının soyuna layık olarak, tapınaklarda yapılan kutsal fahişeliklere başkanlık edecektir. Diğer yandan, ortaçağın Hıristiyan geleneği onda Şeytan'ın ortaya çıktığına inanmaktadır, çünkü birçok cinbilim kitaplarının ona verdiği isim budur.

Astaroth bir pagan tanrı da olsa, yaşlı Kral Süleyman yine ona layık olduğu yeri verir, çünkü "babası Davud'un yüreği Allahı Rab ile bütün olduğu gibi onun [Süleyman] yüreği bütün değildi," ve "Saydallların ilahesi Astani'nin ardınca gider"^ (aslında Astaroth, As-

---

jim Marksistti) hem de itiraf edilmemiş dinsel nedenlerle sen bir biçimde engellenmiştir. Dahası, Mtıhammed'den önce yarımadada yaşayan topluluklar. rm ne hepsinin "Arap" -oldukça muğlak bir terimdir bu- ne de tektanncı olduğunu belirtmek dürüstlük olur. Dinler. tarihini işleyen birçok yazarın Doğu'nun eski tarihini hiç bilmediklenni saptamak şaşırtıcı degildir.

3 Bu ad Yunan kökenlidir. Mineen l<rallıgı Ma'in ya da Ma'an adları altında da tanınır.

4 "Semitic lınguages," *Encyc JopaetHa* Britaıiiica, 1960.

5 Krallar 1, 16; 5.

tani'nin çoğuludur, çünkü bu tanrıça çokbiçimli olabilir). Bir ,başka İsrail kralı, Yoşiya, onun için Zeytinlikler Dağı'nda bir tapınak inşa ettirecektir; Moabların tannsı Kemoş'a ve "Ammonitlerin mekruh şeyi"[6] Milkom'a inşa ettirmiş olduğu gibi. Oysa ki kendisi kısmen Yehova'ya sadık kalır. Göründüğü kadarıyla, İsrail'in bu iki kralı, aşk ve bereket tanrıçasını herhangi bir Şeytan'la özdeşleştirmekte kimi güçlükler çekiyorlardı.

Habeşistan'a ithal edilen Attar, göklerin tanrısı Astarti olacaktır.[7] O bir aşk ve bereket tanrıçası değil midir? Bu kesinliği ayrıntılı olarak belirtmek gerekir, çünkü Byblosl u Philon, onun krallığına tanıklık etmek için, başında boğa boynuzlarıyla temsil edildiğini söyler. Fakat o bir Sami midir? Eski dinler tarihinin bir belirsizliği daha, çünkü başındaki boynuzlada Mısırlı Hathor'u doğrudan doğruya çağrıştırır; Hathor da boğa boymızlarıyla temsil edilen bereket tanrıçasıdır ve boynuzların arasında Ay bulunmaktadır. Oysa Hathor, Sabiilerden (lÖ 715) söz eden en eski yazılardan en azından bin yıl kadar önce var olmuştur. Dolayısıyla, Islamdan önce yarımadadaki tanrıların bazılarının Mısırlı olduğu fikri ihmal edilemez. Gerçekten de yarımada –çok fazla etkiyi içine almıştır; bu durum, bir kavşak için normaldir. Örneğin bu etkiyle Büyük Tanrı'sına Rahman, bağışlayıcı, sıfat ını vermiştir; bu sıfat, Yahudi etkisini güçlü biçimde çağrıştırır.® Gerçekten de, gördüğümüz gibi,[9] İS VI. yüzyılda Kızıldeniz üzerinde bir Yahudi sitesi vardı. Yahudilik, her durumda, yarımadada va rlığını güçlü biçimde hisseniren bir dindi; Medine'de, Yemen'de, Suriye'de önemli Yahudi cemaatlerinin hahamları ve o kullarıyla birlikte var ol–

---

6 Krallar ll, XXIll; 13.

7 Manfred Lurker, Lexilwn der Götter und Dämonen, Alfred Kramer Verlag, Stullgarı, 1984.

8 "Sabacans," Enıcyclopcıedin Britaıuiaı, 1960.

9 13kz. l 1. İJölüm.

duğunu biliyoruz. Yahudi etk isin in Saba Krallığı'na bile eriştiğine Kuran'ın 2. suresinin 62. ayeti tanıklık eder:

"Şüphesiz, iman eaenler(le) Yahudiler, Hıristiyanlar [Nasıriler! ve Sabiiler...[10]

Nasıriler, Hıristiyanlık yanlısı bir mezhep olan Mandeciler ya da başka bir deyişle "Aziz Vaftizci Yahya Hıristiyanları" olabilir. Fakat, daha ilerde göreceğimiz nedenlerle bunlar, aynı zamanda, yarımadada adlandırıldıkları gibi, Isa'nın öğrencileriydi. Mekke ile Yemen arasındaki Najran vahasında da, örneğin özellikle mevcuttular. 524-525 yılları çok sayıda Hıristiyan burada şehit edilmiştir. Aynı ayette Nasıriler ardından Sabiilerin adının anılması büyük bir olasılıkla rastlantı değildir; Saha Krallığı'nın sakinleri onlar değil midir? Adaşlıkları böyle düşünmeye yol açmaktadır, ancak Saha sakinleri birçok dine tapıyorlardı, dolayısıyla Peygamber'in hangisini ima ettiği anlaşılmamaktadır. imalarında her zaman kesin olan Muhammed aynı mezhebi iki farklı adla anmadığından bunlar, yukarda belirtilen ve Subba ya da tam olarak Sabiiler de denen Mandeciler ya da Vaftizci Yahya Hıristiyanları olabilirler.Isa'yı[11] Hermes-Merkür'ün değişmiş

[10]Burada yararlandığım Kuran yorumu Andre Chouraqul'ninkldlr (Robert Uffont, 1990), Rdgis Blanchfere'in yorumuyla blrllkle, orijinal metne en yakın olan bu iki yorumdur. Bu ayete ilişkin notta Chouraqui bu ayetln "günümüzde bulunmayan Sabiilerin dini de dahil olmak üzere dört tektanncı dinin de selamete götürdüğünü [yazar]. Allah'a ve onun vahiy yoluyla gelen Kelam'ına katılanlar esinliler vatanını oluşturur." Yine Chouraqui şöyle yazar: Sabiilerin klmligi "yorumcular tarafından tartışma konusudur. Bu dini, Musul ve Huran bölgeslnde, yıldızlara tapan ve Yahudilik ile Mazdacılıktan türemiş bir din olarak görürler."

[11]Vaftizdi Yahya adlandırması aldatıcıdır, çünkü Mandeciler Hıristiyanlık karşındır; özellikle İznik Konsili sonrasında böyle olmuşlardır ve "Bizanslı" dlye adlandırdıklan vesahte-Mesih olarak kabul ettlklert Mesih İsa'yı, Eshu. ınsiha kabul etmezler. Hakiki İsa'nın adı Anush'tur ve o da diğeri gibi "Pilatus zamanında" dünyaya gelmiştir. Hakiki İsa'nın yeline mumyasının çarmıha gerildiği şeklindeki Müslüman temasının Mandeci düşünceye yabancı olmadığı

bir hali ve yedi aldancı gezegende n birinin cisimleşmesi olarak kabul eden, yarımada çöllerinde yolunu şaşırmış- sapkınlar... Yarımada, bir din ihtiyacının musallal olduğu, ancak kendilerine uygun, yani düşlerine uygun bir din peşindeki, farkında olmadan bölücü, sapkın ve marjinallerle dolup taşar.

Ancak Islamiyeti yayanlar, Zerdüşt'e tapanların, Mazdacılann ve kuşkusuz başka diniere inananların da Mekke'de yaşama hakkı olduğunu kabul ederler. Nesturi Hıristiyanların varlığı da dışlanamaz. Mekke ve her durumda yarımadanın bütünü, bütün büyük ticari kavşaklar gibi, antik ve yakın dönem dinlerinin bir sahnesi gibiydi; seraplar ülkesinde, Doğu ve Batı tanrılarının korkunç bir araya gelişi olarak her türden mezhep ve bölünme de vardı.

Çünkü ne red e kilise varsa orada bölünme de vardır ve VI. yüzyılda, Hıristiyanlığın yayılmasıyla her yana kiliseler serpilmişti: Libya Garamalılarında olduğu gibi Pontus Hyrcanienlerinde, Kuzey'in ■ Gotlarında, Aksum'lu Habeşlerde, Yukarı Nil'in NübyelLlerinde ve Asya'nın Hunlarında. Dolayısıyla, İncillerin Pers, Bulgar, Fenike, Hint ve diğer dillere çevirileri vardı. Her Hıristiyan merkez, yerel inançları özümsemişti; Roma ve Bizans'tan ne kadar uzaksa bunları o kadar daha fa{:la özümsüyordu, kimi zaman Kartaca'dan Sebastopolis'e, yetmiş başpiskoposluğı(n öğretisinden ayrılıyorlar, sapkınlığa kadar vanyorl ard ı.

En erken 567'de, en geç 579'de, kimilerine göre 571'de, Mekke'de Muhammed[12] doğdu; Abdullah ile Arnina'nın oğluydu. Bunlar, Mek-

varsayılabilir. Gnostik, üstatları Vafiizci Yahya'ya sadık olan ve onun anısına düzenli olarak ve törensel biçimde, Vaftizci Yahya'nın Ürdün'de yapmış olduğu gibi akar suyla abdest alan Mandedlerin Essenlilerle yakmlıklan vardır. Yine de genellikle pek kültürlü olmayan insanlar söz konusudur. Çünkü örneğin Yiilıuclilerle Hıristiyanlar arasında kendilerini açıkça belli etmezler.

'^Cezayir'den Cakarta'ya kadar bütün Araplann adlandırdığı gibi bu adla çagıımayı tercih ettim. "Mahomet" adı biraz fazla Türk kökenli gibi gelmekte-

ke'de iktidarı paylaşan birçok kabileden oluşan Kureyş aşiretindendiler. Muhammed, kansı hamileyken ölmüş olan babasını tanımayacaktır. Annesini de uz un süre tanımayacaktır, çünkü o da Muhammed altı yaşındayken ölür. Tek oğul olmama güçlüğüne öksüz olmak da eklenir. Geleneğe göre, çocuk çölün temiz havasından güç bulsun diye, göçebe bir kabileden bir sütanneye emanet edilir. Sütannenin korumasında uz un süre kalmaz, çünkü büyük babası Abdülmuttalip onu evlat edinir. Onu da uzun süre görmeyecektir, çünkü büyük baba sekseniki yaşındadır ve Muhammed'i evlat edindikten iki yıl sonra, Muhammed sekiz yaşınd ayken ölür.

Muhammed bir kez daha evlat edinilir; bu kez amcası olan zengin ve çok yolculuk yapan Ebu Talip tarafından. Ebu Talip kimi zaman Suriye'ye gitmektedir ve zaman zaman Muhammed'i de beraberinde götürür. Ge nç çocuğun gördüğü ilk yaba ncı şehir Bosra'dır. Burasının büyük bir ticaret merkezi olması pek mümkün olmayan, Kızıldeniz'i n güneydoğusundaki m ütevazı El-Busayra köyü değil, daha çok -Roma adlandırmasına göre- Bostra ya da -Arapça adlandırmaya göre- Bozrah. Eski Ahit'te[11] adı geçen Botsiaya olması olasıdır: 106 yılında Trajanus burayı yeniden inşa euirmiş, 222 yılında Alexandros Severus döneminde zengin Roma kolonisi, ardından Arap kökenli H. Philippe döneminde metropol, sonra da Constantin^ıs döneminde bir piskoposluğun ikametgahı olmuştur. Müstakbel peygamber bu şehri

---

dir. Şunu da belirtmeliyim ki, 1974 yılında Mflhomet, !e crea(eır de I'islam ad kısa bir incelemeyi yazar adı belirtmeden yayımladım ("Genie du monde" dizisi, Tallandier). Bu eserde, dizinin yöneticisi Jacques Kohlmann'ın ısrarlan üzerine Avrupa'da genel olarak kullanılan yazılışı benimsedim, çünkü Muhammed adı Peygamber'in ismini kendiliğinden çağnştırmaz. İncelikli bir Islam uzmanı olan Maxime Rodinson'un tavn da kısmen böyledir. İncelemesine Mahomet adını venniş fakat metninde, fonetik yazılıma da uygun biçim olan Muhammed Peygamber'i kullanmışur.

11 Makkabiler, 5; 26. Moab'a karşı beddualarında Yeremya tarafından a edilmiş şehirdir (48; 24).

keşfettiğinde orada bir bazilika dikiliydi. Fakat yalnızca bazilikayı gö rmekle kalmadı, gördüğü tek şey bolluk da değildi: Erken gelişmiş bir yeniyetmenin duyarlılığıyla, bir dünya temsil sistemine -Bizans iktidarınınkine- bağlı iktidarın olağanüstü çekiciliklerini hissetti. Çünkü o dönemde Bizans inancın beşiğiydi ve inanç Bizans gücünün garantisidir. Çocuk nasıl olur da hayran kalmazdı? Kuşkusuz o da bolluk içinde bir şehirden geliyordu, ancak büyük bir Bizans ticaret merkeziyle karşılaştırıldığında onun geldiği yer basit bir küçük kasabaydı. Çünkü K u reyşl iler Romalılardan olağanüstü tapınaklar inşa etme sanatını miras almamışlardı, dünya sistemleri yoktu, uyumsuz inançlardan başka bir şeyleri yoktu. İnanç dünyayı yeniden oluşturabilirdi. Dinledi ve baktı, kuşkusuz gücün sırrının peşindeydi.

XI.-X. yüzyıl Iraklı tarihçi ve teolog El Tabarri, Ebu Talip ile Muhammed'in ücra bir yerde kaldıklarını anlatır (burası elbette bir münzevi barınağıdır. kısmen ormanın içindeki bir sığınaktır). Orada bir keşiş yaşıyordu, kuşkusuz Bağdaştırmacı biriydi Bahira. Bir ağacın dallanılın delikanlıya gölge yapmak için eğildiklerini belirten Bahira, onu Tanrı'nm Elçisi, *ResuluUah* olarak belirten ilk kişi oldu. Delikanlıyı inceleyip, omuzları arasında "peygamberlik mührü"nü bulmuş olan da odur; bu belki sinirsel bir tümördür, büyük bir olasılıkla da zararsız bir yag bezesidir. Bu anektod, kuşkusuz hakikat payım ve süsleme özelliğini içermektedir.

Muhammed hangi Şeytan'ı bilebilirdi ki? Tanıdığı bir Şeytan var mıydı? Eğitimi ve gelişimi hakkında hiçbir şey bilmemekteyiz, ancak kendi kabilesinin eğitiminden başka bir şey olamaz; Perslilerin Ahriman'ını işilti mi bilmiyoruz ya da kötülük ruhlarına ilişkin bilgisi Babil dinlerinden gelme - cinlerle mi ^öl rüzgârında kötülüklerini üfleyen ifritlerle- sınırlıydı yoksa Yahudi Şeytanı'ndan bağdaştırmacılık yol uyla türemiş ve "Eski-Eski" Ahil'teki saygın Rakip rolünde kalan bir biçimle mi sınırlıydı. .. bunu bilemeyiz. Ancak kendisine anlatı-

lanları fazlasıyla dinlediği kesindir.

"Andolsun *ki biz, onlann: 'Bunu [vahiy ünlnü öğreti] kendisine ancak bir* bejer *öğretmektedir dediklerini biliyoruz."*

der Kuran'ın XVI. suresin in 103. ayeti, rakipleri ni n eleştirilerini yansıtarak

"Ve dediler kt *'Bu, geçmişlerin uydurduğu* masallardır, bir *başkasına yazdmış olup kendisine sabah akşam okunmaktadır."*

der, daha ciddi başka eleştirileri yansıtan[14] XXV. surenin 5. ayeti. Bu eleştiriler, Muhammed'in vahyini Hıristiyanlardan ya da Yahudilerden, "başka bir halkın insanları"ndan edindiklerini öne sürerler. Bazıları ise Kuran'ı yarattığını tartışmaya kadar ileri gidecek, kitabın b i r Hıristiyan tarafından, Aish adlı bir keşiş ya da bir haham tarafından yazılmış olduğunu ileri süreceklerdir.[15] Muhammed çok d i nle miştir ve ona çok itiraz edilmiştir. Itirazlar arasında, XXV. sure, 8. ayetin ortaya koyduğu gibi, "büyülenmiş" olduğu suçlaması görülür. Bu itirazda ısrar edilmiş olmalıdır, çünkü daha ileriki bir surede de (XVI, 47) görülür: "Siz b üyülenmiş bir adamdan başkasına uymuyorsunuz." Gerçekten de, Muhammed öğretisini yaymaya başladtğmda alaylarla karşılaşmıştı. tlk düşmanları olan Mahzum ve Ebu Cehil'le birlik olan Kureyş kabileleri onun hakkında "halüsinasyon görüyor, belki de *'kahinler,* büyücüler, şairler gibi, aşağı düzeyden bir cin ruhuna girmiş,"'0 diyorlardı. Gerçekten de, ataların inancından caydıran bir öğretiye güçlü bir direniş vardı.

Bu ayetler temelinde, çok sayıda yazar Muhammed'in Yahudi-Hıristiyan bir öğret inin etkisinde kaldığını ileri sürdüler; durum böy-

---

Bchouraki'nin belimigine göre.

1510. ayet; 38'e Chouraqui'nin yorumu: "O mu uydurdu?"

''Maxime Rodinson, Mahoıtıet, Le Seuil, 1961.

leyse, bu akla yatkın fakat en geniş araştırmayla bile doğrulanamaz bir şeydir ve Islami Şeytan kavramını etkilemiş olsa bile bu öğreti kesinlikle Yeni Ahitsel bir öğretidir, çünkü Incil-i Şerif gibi Kuran da Eski Ah it' i n tersine, Şeytan'ı Yaratıcı'nın hizmetkârı olarak değil, yemi nli düşmanı olarak tanımlar:

"Öyleyse Kur'an okuduğun _zaman, kovulmuş şeytandan AUah'a sığın."'7

Muhammed'in, Yahudilerden adını almış olduğu Şey(an, "kovulmuş" olmuştur. Şaşırtıcı imge: Kötü Şeytan, gerçekten de, melekler ta ra fı ndan b i r akanyıldızlar yağmuruyla sürekli olarak kovulur'.Bütün Kuran'da bir kez farklı bir adı vardır: Malik. ' * Bu ad Kenanların Molek'ine bir göndermedir. Muhammed'in, dinleyicilerinden "Şeytanlar'ın destekçileri"ne IM direnmelerini istediği surede olduğu gibi, kimi zaman tektir kimi zaman birden çok. VII. surenin 30. ayetinden esinlenen Müslüman bir akım, Mutezileler, Şeytan'ı tüm bozulmaların babası olarak görecektir.[20]

Kuran, kozmoloji önermez. On kez göndermede bulunulan CennÂt-ı Adn, Eden Bahçesi gibi, esas olarak Yahudilikten alınmış olan ö nceden bilinen mitler temeli üzerinde, kendini doğrudan bir vahiy olarak sunar.[21] Bahçe, basitçe, Cehennem'in karşıtıdır. Tufan da Tekvin'dekine be nzer biçimde belirtilmiştir. Şu farkla ki, Nuh'un gemisi bir filikadır ve karaya oturduğu dağ Diyarbakır'da, Yukarı Cizre'de bulunmaktadır. Sodom ve Gomörra hikayesi aynı şekilde aktarılmıştır. Eski Ahit'te geçen isimlere Kuran'da sıkça rastlanır: Noe,

---

'^Kuran, XVI; 98. |Kuran'dan almalar Türkçe'deki Ali Bulaç yorumundandır. _-.n.)

1S Kuran, XLIlL 77. Bu ad aynca Kral'ı da belirtir.

ı^Kumn, VI; 121 Chouraqui'ye göre, cinlerin bu destekçileri Mekke'de faaliyette bulunan Zerdûştçüler olmalıdır.

2°Kuran, VII; 30.

21 Özellikle 45, 46 ve 62. sureler.

Abraham, Moiz, Isaak, jacob Arapçalaşurılarak Nuh, İbrahim, Musa, Ishak Yakup olurlar. Eden Bahçesi'ndeki kışkırtma Tekvin'dekine uygundur; tek farkı Havva'nın bulunmamasıdır. Şeytan doğrudan Adem'e hitap eder:

"lEy Adem,]Sana sonsuzluk *ağacını* ve *yok olmayacak bir mülkü haber* verevim mi.r^^

HI. surede Muhammed Tevrat'ı zımni olarak kabul eder ve Tanrı Yasası olarak görür. Tek Tanrı'dan söz eden, karşılığında da tek Şeytan'dan söz eder. Muhammed Zerdüşt'ün yolunu tam olarak izler. Zerdüşt, yaptığı reformda, Ahura Mazda'yla eş tutulan tanrıları aniden kötülük cini düzeyine indirdi: Muhammed'in Şeytan'ı kabilesinin eski tanrılanyla, putperesderin tanrılarıyla özdeşleştirilecektir.

Kuran'da, Şeytan ve kötülük cinleri hakkında, örneğin Ahitler-arası edebiyatta bolca bulunan bu hikâyelerden hiçbiri yoktur. Ne ölümlülerle sevişmişlerdir, ne de devler, canavarlar, ünlü insanlar doğurmuşlardır. Muhammed onlara hiyerarşi, dil ya da niyet biçmez. Onlar betimlenmemiştir, ne güzeldirler ne çirkin, ne hayvandırlar ne bitki, cehennemden başka yerleri yoktur. En fazla, Tanrı'nın kötülük cinlerini de yarattığını söyleyen Hıristiyan sapkınlığından yapılmış bir alıntı vardır.^' Şeytan ve olası birlikleri Allah'ın ve meleklerinin düşmanıdır. Zaten bunların varlıkları Kuran'da görece olarak gizlidir,

. Dünyanın olumsuz görünümünü çağrıştırırken genellikle Cehennem'in adı geçer; ama bu ad kuşkusuz "Bahçe"den, yani Cennet'ten daha az geçer. Eski Ahit'teki Eden'in dört ırmakla sulanması gibi Bahçe de saf su, süt, şarap (bu, Kuran'ın alkollü içecekler karşısındaki hoşgörüsünü de bu arada doğrular) ve bal ırmaklarıyla sulanır. Bize çocuksu gelecek bir biçimde, yeryüzü nimetleriyle, hurilerle ve "ka-

---

[u] Kuran, XX; 120.
23Kuran, ^XXI; 158

dehler, ibrikler ve oluk oluk taşan kupalar" taşıyan "ölümsüz güzel delikanlılarla doludur...

Cehennem Kuran'da, Yeni Ahit tasvirlerine uygun olarak görülür: Ruhların, korkunç işkencelere maruz kalmasalar da acı çektikleri yer, Eski AhiL'teki yer d eğil, deyim yerindeyse modern Cehennem'dir, çünkü Mazdacılıktan kaynaklanır. Burada, "Allah'ın azabı" diye adlandırılır.[1'1] Kuran'ın yirmi yedi bölümünde Cehennem ateşinin ezeli olduğu belinilmiştir. – Burası, Yeni Ahii'te olduğu gibi, Allah iyilerle kötüler a rası nda ayrım yaptıktan sonra lanetlilerin gidecekleri yerdir; iyile r "Bahçe"ye, kötüler "aptalların korkunç ikametgahına" gidecektir.[1^]

Bu sonuncu ibare, Şeytan'ın düşüşüne ilişkin ahitler arası yorumları yakından çağrıştırır: Şeytan kendi kibri yüzünden düşmüştür. "Aptallar" tam olarak kibirlilerdir, yani Muhammed ve öncellerinin aktardığı biçimiyle Allah kelamına direnenlerdir. Hıristiyanlığın da benimsemiş olduğu, ahitler arası bir kavram olan, Kötülüğün temel nedenini Muhammed de olduğu gibi almıştır: Bu, bireyin bireylik özlemi d i r. Hatta Muhammed bunu Islamın gizli temeli yapmıştır. Varolma arzusu esas olarak şeytansıdır.

Önemli nok'.a burasıdır: Dinlerin uzun tarihinin başka hiçbir döneminde bu tarihin temel anahtarı bu kadar açık ortaya çıkmamıştır; Şeytan'ın varlığına inanç bireyin yadsınmasından kaynaklanır. Bu, Helenist Pavlus'un mirasçısı Hıristiyanların asla açıkça ifade etmedikleri şeydir; bunun nedeni, böyle bir şeyin büyük olasılıkla Helenislik dünyayı dehşete düşüreceği gerçeğidir. Allah'ın çıkarı için kendinden feragat etmeyen kimse bir "aptal"dır ve Şeytan'ın kölesidir.

Bu Şeytan yorumu Islamı, Katolik Hıristiyanlığın kardeşi bir din

---

HKüran, VI; 40.

[n] Kurnn, 39; 72 ve 40; 27.

haline getirir; Her ikisi de, günümüze kadar, yapay farklılıklarla, Fransız Devrimi'nden miras alınan ve romantizmde zirveye ulaşan bireyciliği aynı kesinlikle mahkûm ederler. İslam ve Hıristiyan filozoflarının ortak temeli, kadir-i mutlak tanrı karşısında bireyin i ndirgenmesi, hatta yok sayılmasıdır. Bu temel, başka olguların yanı sıra, Tanrı'ya katlanılmaz meydan okuma olan bilim karşısında Hıristiyanlığın eski tiksintisini ve tslamın da bir o kadar eski ilgisizliğini açıklar. Daha lö H. yüzyılda göksel cisimlerin hareketlerini çözdüklerini iddia edenler karşısında Enoş Kitabı'nın kınamaları bunun habercisiydi.

Bilinen dünyanın bir haritası üzerinde, ortaçağdan XVIII.' yüzy,1 sonuna kadar büyük bilimsel keşiflerin ya pıldığı noktalar coğrafi olarak bölüştürülürse, bunların çoğunun Protestan ülkelerde yapılmış olduğu ortaya çıkar. Kutsal Metinler'in yorumunda ve Yaratıcı ile yaratılan üzerine akıl sır ermez diyalogda Tanrı karşısında bireyi tecrit eden Protestanlık bireyi yüceltti. Ona özgürlük duygusunu da verdi. Katolik dünyasında, saati icat ettiği için, 11. Sylvain gibi bir papanm bile Şeytan'la işbirliği yapmış olmasından kuşkulanılırken, Protestan dünyasında bilimsel icatlar, Tanrı'nın mucitleri karşısındaki lütfu ola rak görülüyordu: Dünyanın Efendisi, evrenin sırlarından çok küçük bir bölümü pay ederek bazı insanları tercih ettiğini belirtiyordu. Stockholm'da Descartes laik bir azizdi, Paris'te engizisyon onunla biraz fazla ilgilenmeye başlıyordu (İsveç'e sürgünühün nedeni bu oldu), Roma'da ise tehlikeli bir laikti. Engizisyon'un bir Galileo karşısındaki öfkesi ve Calileo'nun işin içinden sıyrılmak için giriştiği hileler böylelikle anlaşılır. Bağların ve zeytinliklerin engellerinden başka, Roma'nın Yahud i ve Mason yaratısı olmakla suçladığı Gotik üslup engelinden başka keşiflerin engeli de böylece yaratılmış oldu. İslam da, Kaiolik dünyası gibi, bilimler tarihine pek az katılabildi.

Muhammed'in öğretisi sadeliğiyle dikkat çeker: Yarımada kabilele-

rinin –tek Tanrı'ya gönderme yapmadan– geleneğine son derece yakın bir etik olarak kendini gösterir. Sadaka zorunluluğu ile birlikte cömertlik erdemlerin başında yer alır ve Tanrı'ya kurban sunmanın yeni bir biçimini temsil ede[26] ve Hıristiyan yardımseverliğine son derece benzer. Çölün pimiliğine bağlı göçebeler olan yarımada halklarında bu erdemin çok eski olduğu kesindir, fakat Muhammed döneminde büyük tüccarların zenginleşmesinin bu pintiliği unuUurması olasıdır; Muhammed'in çağrısının aciliyeti buradan kaynaklanır. Dürüstlük, ılımlılık, utanç ve insana saygı tüm Kuran'da bolca övülen başka erdemlerdir. Vll. yüzyıl Arap yarımadasında karmaşık Şeytan' la ra kuşkusuz ihtiyaç yoktu. Bizans siteleri hal ine gelmiş büyük Roma sitelerinde bolca bulunan eğilimler orada bilinmiyordu. Kuran'ın çağrısı özünde son derece hümanisttir. Muhammed'in talebi, " p utpe rest Arabın alışkın olduğu fiziksel ve askeri eğitimin ötesidir. Müslüman dünyaya dahil olmak bilgi gerektiriyordu: Vahyin, Yasa istemlerinin ve bazı derecelerden, Kuran'dan ve kutsal bir modelden izin verilmiş kararlar çıkarmayı sağlamış yöntemin istemlerinin bilinmesi.[27] Bu yöntem görünüşte basittir (ama bu basitliğin yine de karmaşıksonuçlara yol açtığı ilerde görülecektir): Her şeyin üstünde Allah'ın gücü, görkemi ve sonsuz iyiliği hüküm sürer, bunu reddetmek ya da bilmezden gelmek Cehennem'e ve Şeytan'a teslim olmaktır.

Muhammed'in tektanrıcılığı gibi, tek bir Şeytan'ın söz konusu olması da ö zellikle Yahudi–Hıristiyan esirilidir. Tek Şeytan mitinin –bu m i t in kurucusu olan Mazdacılık hariç– yarımadanı n halk ve cemaatlerinin uyguladığı başka hiçbir dinde ortaya çıkmadığını araştırmalar göstermektedir. Eğer Muhammed bunu uygulamışsa, bunun nedeni, merkezi bir iktidarın oluşması için Şeytan'ın esas olduğunun açıkça bilincinde olmasıdır. Muhammed'in hedefi zaten merkezi iktidardı:

26Rodinson, Mnhorıiet, a.g.e.

27 G.E. von Grunebaum, L'/dentite cultureîle de l'isîmıı, Gallimard. 1973.

Ölümünden çok önce, Sassani ve Bizans hegemonyasının dışında olan bütün hakların büyük birleştiricisiydi ve çok sonraları Afrikalılar, Filistinler, Yemen Yahudileri ve din değiştirmiş Hıristiyanlar ya da "Gürcüler," Kabilliler, Trakyalılar, Makedonyalılar, Kürtler ve diğer Poniuslular, Gürcüler, Çerkezler, hatta Asyalılar bile Islamın ana vatanına gönderme yaparak ve uygun olmayarak "Arap" diye anılacaktır.

Dolayısıyla, Muhammed, Musa statüsünde bir peygamber olarak kendini sunar. Eski Ahit'le paralellikleri kişiliğine kadar uzanır: Kendini zımni olarak Musa'nın ardılı olarak gösterir: Sina Dağı'nın tepesinde Allah'ı görmüştür; bu dağ Musa'nın Yaratıcı'nın görkemiyle yüz yüze geldiği dağdır.[2]11 Onun sopası Musa'nın asasıdır.[29] O da Musa gibi, hemen hemen bütün surelerde putperestleri eleştirir. Asıl peygamber olarak kabul ettiği Musa'yla paralellik özellikle "Mensup" suresinde öne çıkar. Ismen peygamber olarak kabul edilen Isa'yla paralellik de "Süslemeler" suresinde geliştirilmiştir.

Muhammed'in Isa karşısındaki tavrı Batı'da özellikle yanlış bilinmektedir. Yahya'nın doğumunun, Müjde'nin ve ardından da Isa'nın doğumunun Incilvari tüm çeşitlemesi lll. sureden sonra sözcüğü sözcüğüne aktarılmıştır. Meryem Ana'nın günahsız gebeliği dogmasını yaratacak olan Meryem'in potansiyel ilk günah sorununa keşiş Duns Scotus'un bulduğu çözümden yaklaşık yedi yüzyıl önce Muhammed, Meryem'in annesi Maria'ya, hamileyken şöyle dedinir:

"Rabbim, karnımda olanı.....Sana adadım. "[30]

Dolayısıyla, Tanrı'ya adanan Meryem Şeytan'ın kurbanı olamaz ve

---

28Chouraqui, XlX, 52 ve XX, 79. Kuran, Vl; 128. Musa'nın tanınması, pULperestleri Musa'nın düşmanı olarak belirten 132. ayet tarafından doğrulanır.

2'Kuıan, XX; 18; II; 60; VII; 12-107; xxVl; 32-45; XXVII; 28 ve 31.

30Kuran, lll; 35.

dolayısıyla ilk günahtan kurtulmuştur.

Vaftizci Yahya'nın annesi, Zekeriya'nın eşinin mucizevi hamileliği de böyle kabul edilmiştir. Gerçekten de Zekeriya, melekler baba olacağını söylediklerinde şöyle haykınr;

"Rabbim, bana gerçekten ihtiyarlık ulaşmışken ve *kanm da kısırken* nasıl bir *oglum olabilir?"*[11]

Meryem'e Mesih doğuracağını haber verenler de meleklerdir:

"...llani Melekler, dediler /i: *'Meryem, doğrusu Allah kendinden bir sözcügü sana müjdelemelıtedir. Onun adı Meryem* ogiu- *Isa Mesih'tir.* O, *dünyada ve ahirette 'seçkin, onurlu,* saygındır' ve *(Allah'a) yakın kılınanlardandır."*

"Beşikte de, yetişkinliğinde de insanlarla konuşacaktır. Ve O *salihlerdendir."*

"I<abhim, İjana *bir İpeşer dolıunmamışken,* nasıl *bir çocugum olabilir?"* dedi. Wahat) Allah *neyi* düerse *yaratır. Bir işin olmasına karar verirse, yalnızca* ona 'ol' *cJer, o da hemen oluverir...*"[12]

Özel olarak " M esi h" diye adlandırdığı lsa'ya tanıdığı alınyazısını Muhammed kendine atfetmez. Kendi ni ne büyük yazgıların insanı olarak ne de doğaüstü bir varl ık olarak tanımlar ve Şeytan'ın avı olmaya yatkın olduğunu itiraf eder. Ünlü "Şeytan Ayetleri" buna tanıklık etmektedir. n Sonuç olarak, Muhammed' Roma Hıristiyanlığından iki

---

3' Kuran, lll; 40.

3İKuran, 111; 45-47.

[33]Islam öncesi Arabistan'daki tannçalan, heykel biçiminde, birincisi bir kadın heykeli, İkincisi bir agaç heykeli ve üçüncü bir taş heykeli (büyük bir olasılıkla bir havaiaşı) biçiminde temsil edilen al-Lât, al-'Uzza ve Manat'ı göz ler önüne sennek isteyerek Şeytan'ın etkisi altında bunun övgüsünü yapar. Şöyle başlar:

"Aî-Uî('ı ve Al-'Uzza'yı gördünüz ıtıü
Ve Mmıâf'yı, üçüncüsünü, digcfinir

noktada ayrılır: Isa'nın insan olarak meydana çıkması ve gerçekten çarmıha gerilmesi. Yukarda gördüğümüz gibi bazı Hıristiyanlar bu noktaya varı p dayanmışlar ve sapkın akımlar arasında yer almışlardır.

Bu durumda, Muhammed'in özgün katkısının ne olduğu ve başlangıçta karşılaştığı vahşi düşmanlığın ve daha sonra, öğretisinin çarpıcı başarısının nedenleri nedir diye sorulabilir. Çünkü, Napolyon'un gözler önüne serdiği gibi, "Muhammed'de sıra dışı olan şey, on yıl içinde gezegenin yarısını fethetmiş olmasıdır; oysa ki, Hıristiyanlığın yerleşmesi için üç yüz yıl gerekmişti."^^ Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa son derece yakın vahiy kaynaklı bir öğretiyi vaaz ederken her ikisini dç reddetmiştir. Elbette bu iki dinin Muhammed üzerinde büyük etkisi vardı ve ona hayli. destek olmuşlardı. Bu ikili red hakkında Muhammed'in öne sürdükleri bilinmektedir: Her iki din de, peygamberlerinin erdemine rağmen, kendilerine gelen vahyi yanlış yaymışlardır. ■

O dönemde dünyanın nasıl olduğunu burada belirtmekte yarar var. Yakın ve Ortadoğu'da, Akdeniz'de iki büyük din egemendi: Biri, Fırat'tan İndus'a kadar uzanan Sassanilerin Pers Imparatorluğu'nun dini olan Miizdacılıktır. Diğeri, Ispanya'nın güney ucundan Ermenis-

---

Şeytansı esinle şöyle yazar:

"Bunlar Yüce Kuşlar'dır

Ve kuşkusuz onlar için *şefaat* dileıııiijtir. "

Tabarı'nin aktardığına göre, Kureyşliler bu ayetleri işittiklerinde çoksevinditer ve Müslüman olan olmayan, hepsi, secdeye vardı. Ama daha sonra başmelek Muharnmed'e Şeytan tarafından aldatıldığını bildirdi. Bunun üzerine Muhammed son iki dizeyi düzeltti ve onlann yerine şunian koydu:

"Erheh (evlnt) sizin, dişi O'ıuıı mu?

Eger böyleyse, bu, çarpık bir paylaşma." (LIll; 20-21)

Burada söz konusu olmayan *Şeytan Ayetleri* adlı eserin konusu -aşın ve saygısız genellemelerle- bu yanılgıdan kaynaklanmıştır.

YIGeneral Gourgaud, Journal *II.*

tan'a, Büyük Suriye'ye ve Mısır'a uzanan, Karadeniz'in doğu kıyısında küçük bir iç toprak olan Lazistan'la birlikte Bizans Imparatorluğu'nun dinidir. iki im pa ratorluk bitişiktir: Bizans'ın kontrolü altındaki sınırların hemen ötesinde Sassanilerden başka Persarmeniyenlerin, Lahmilerin ve Gassanilerin krallıkları başlar. Büyük ticari merkezler açısından zengin olan Arap yarımadası bu iki imparatorluk tarafından elbette ihmal edilmemiştir. Örneğin Pers imparatorluğu Güney Arabistan₩ Yemen'i, Hadramut'u kendi iktidarı altında tutuyordu ve gücünü Doğu Arabistan'a kadar yayıyordu; Bizans kuzeyi, Sina'yı, Filistin'i, Ürdün, Suriye ve Lübnan'a denk düşen toprakları elinde bulunduruyordu. Fakat, sonuçta, bu dış topraklardaki yaşam biçimleri imparatorlukhı.rın sınırları içindeki yaşam biçimleriyle aynı değildir. Bunun nedeni coğrafya ve esas olarak kabilelere dayalı yapılardır. Bizans'ta ve Pers'te şehirleşme uzun süreden beri kabileleri büyülemiş ve emmişti. Yarımadada bu kadar çok dinin dirsek teması içinde olmasının nedenlerinden biri de budur; oysa ki özellikle Bizans'ta Hıristiyanlık Constantinus döneminden beri devlet dinidir ve yabancı dinler iyi karşılanmaz.

Muhammed'in bakış açısıyla en çarpıcı olgu, hiç kuşkusuz, iki imparatorluktaki dinlerin tektanrılı olmasıdır. Dünya artık tektanrıcılığa aitt ir ve o dönemde harekete geçirdiği askeri ve ticari güçler hâlâ varlığını sürdüren çoktanrılı birkaç dinin sahip olduğu güçlere göre çok daha büyüktür. Muhammed'in, deve sınındaki yolculuklarındaki saatler süren düşünmeleri sırasında uygarlıkların tektanrıcılığa doğru yöneldiğini anladığını ileri sürmek, dehasına saldırıldığı anlamına gelmez. Islami gelenekte adı geçen esrarengiz tektanncı keşişler olan hani/ler'le karşılaşmalan sayesinde kuşkusuz bunu anlamıştır.

Bunlar genellikle daldıkları tefekkürde kendilerini kaybetmiş keşişler olarak hayal edilir; belirsiz bir Kelam peşlerini bırakmaz, çoğu zaman meczuprnrlar. Muhammed'i Tanrı'nın elçisi olarak gören keşiş

Bahira bunlardan biridir. Mitra, Lsa, Musa ve kuşkusuz Buda hakkında ayrım yapmadan söz edişleriyle tanıyabiliriz onları. Özürusemiş oldukları tektanrılı dinler olan Mazdacılık, Yahudilik gibi çevrelerindeki dinlerden etkilenmiş ya da onlarla dolup taşmıştır. Fakat, Gnostik, Nesturi, Kanlheen efsaneleri, gelenekleri, sapmaları da kendi içlerinde taşırlar; tüm bUnlara Isa'yı Mitra'yla ya da Herakles'le özdeşleştiren kendi yorumları eklenmiştir ve farklı renklerden küçük kareler yardımıyla Pantocrator'un resmini birleştiren Ravenna sanatçılan gibi, ordan burdan topladıkları parçalardan birleştirdikleri tek Tanrı için dua ederler. Hurma ve balla beslenen, en ufak mumu bile bir mucize için elinde tutan, kimi zaman kısmen okuması yazması olan bu Islamın ulaklarıdır: Yüksek bir tinsellik ihtiyacı duyarlar.

Bir an önce söylemeliyim ki bu, elbette bir spekülasyondur, fakat bana öyle geliyor ki, dünyanın Allah'ın işaretleriyle dolu olduğunu söyleyen Kuran'ın birçok yerinde bunun doğrulandığı görülebilir. Dünya, gerçekten de bu işaretlerle doluydu.

Tanrı'nın bu yeni adının kaynağı nedir, bilinmemektedir. Mandecilerin, yukarda görüldüğü gibi Muhammed'in mahkûm ettiği bu Sabalıların ya da Sabiilerin yabancıların "sahte tanrı"sını Aiaha diye çağırmaları -kendi hakiki Tanrıları "Büyük Mana"dır- çarpıcıdır.[1'] Al Aha, Aiamcada yalnızca "Tanrı" anlamına gelir. Al Aha'nın reddi, kuşkusuz sözcüğün etimolojisiyle açıklanamaz; Al Alaha'nın bir başka mezhebin tanrısı olmasıyla açıklanması gerekir; fakat bu mezhebin hangisi olduğu bilinmemektedir. Muhammed'in 'Tanrı" adının basitliğinden etkilenmiş olduğu söylenebilir. Yani, bir kez daha, tek bir Tanrı.

Muhammed'in öğretisine gösterilen direniş kolaylıkla anlaşılır:

---

35 N. Siouffi, *Etudes sur la religioıı des* Soubbas oıı *Sabdeıis,* leiirs *dogıı* ıımırs, Paris, 1880. Siouffi Bagdat'da Fransa konsolosuydu ve Mancleciler üzerine bilgilerin büyük bölümü bize ondan ulaşmıştır.

Geleneklerin düzenini altüst etmektedir: "Pagan Arap toplumsal bir kurala uymalı dır. Bu kural, başka şeylerin yanı sı ra, onun bir dizi tanrısallıkla ilişkisini düzenliyordu, fakat dinsel törenlerden, dinsel kurallardan kaynaklanan sorunların pek önemi yoktur," diye yazar Von Grunebaum.[16] Muhammed yüksek bir tinsellik düzeyi ve yeni ' etik gere kl il i kle r getiriyordu, bunlar alışılmış dinsel hoşgörüyü rahatsız ed iyordu. Bir bilinçlenme, yeni dogmaların bilinmesin i de dayatıyo rd u.

Peki, o halde, İslam, Napolyon'un gözlemlediği gibi, nasıl oldu da zafer kazandı, hem de çok çabuk zafer kazandı? Çünkü, Muhammed'in 1 l Ocak 629 yılında, yani Hicret'in 8. yılının Ramazan ayının 20'si, perşembe gün ü Mekke'yi askeri olarak ele geçirmesi ile ikinci askeri zafer olan Halife Ö m er'in Şam'a girişi arasında uzun bir zaferler dizisinin başlangıcı, 637 yılında Klesifon'da Perslerin yenilgiye uğratılması, 639'da M usul' un fethi, aynı yıl Amr ibnül As tarafından Mısır'ın zaptı, Bizanslıların Iskenderiye'yi boşaltması, Kabil, Buhara ve Semerkant'ın 661-675 arasında fethi, 713 yılında Rodrigo'nun Vizigot krallığının düşüşü; bir y üzyıldan kısa s üre geçti. O dönemin dünyasının iki büyük imparatorluğundan biri olan Pers İmparatorluğu'nun dinden dönenlerin saldırılanyla çökmesi için bir yüzyıldan kısa süre gerekti; bu dönmeler birkaç on yıl önce, kavurucu çöllerden kervanlarını geçirmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Islam kuru, kıraç bir toprağı harap eden bir alev gibi Doğu'yu ardından da Batı'yı 'kor gibi kavurd u.

Çünkü, yine kısa sürede diğer büyük imparatorluk olan ve olağanüstü bir isim olan Doğu Roma Imparatorluğu ismini hep taşıyan Bizans İmparatorluğu da zarar görür; bu arada, barbarların saldırıla rıy - la zaten zarar görmüş olan Batı İmparatoHugu da İspanya gibi geniş

36 Grunebaum, L'/deıitite cullureile de l'islam, a.g.e.

topraklarını Müslümanlara kaptınr. 732 yılında, Muhammed'in ölümünden tam bir yüzyıl sonra, Poitier'de, Charles Marlel adlı bir saray başlıademesi Islami emperyalizmi durduracak darbeyi vurur: Değerli komutan Abdurrahman komutasındaki Arap birliklerini yenilgiye uğratır. O zamana kadar, zaferlerin altın dalgası Araplardt. Ancak Islami destan çoktan doruk noktasına erişmişti; düşüşe geçmeden önce yedi yüzyıl daha dorukta kalacaktır.

O zamana kadar şaşırtıcı bir atılım göstermişti. Bu nedenlerin birincisi, VII. yüzyılın ilk ve önemli on yıllarında, Arabistan yarımadası halklarının mali olarak zenginleşmesidir. Mitracılığın, Yahudiliğin yaşama hakkına sahip oldukları İmparatorluk Roma'sı örneğinde gör^ düğümüz gibi, yaşam düzeyinin yükselmesinin ardından entelektüel emellerde artış görülür. Uyuşuk paganlıklar ve doğası bozulmuş sapkınlıklar yerel ritüellerden bıkmış, refah içindeki tüccarlar sınıfına yetmiyordu. Zamanla iyice bunalan bu sınıflar komşu dinler olan Bizans ve Sassani imparatorluğunun dinlerinin gö rkemli örneğinden de acı çekiyorlardı. Bu açıdan Kureyşlilerin Muhammed'in son öğrencilerine • karşı savaşı artçı bir savaştL

Kuşkusuz ilk Müslümanlar iki büyük imparatorluğun gücünü ve zayıflıklarını ölçmüşlerdir. Islamın Bizanslılara yönelttiği hayranlık ve küçümseme karışımı, IX. yüzyıl Arap yazarı Cahiz'in şu satırlarında canlı biçimde yansır:

"Bizanshlarla [Rum] ilgi.lendigimizde onlann *doktor, fı^lozof ve astronom olduklanm gördük. Müziğin ilkelerine aşinaydılar, [Roma] ölçülerini hazırlayabiliyorlar, kitap dünyasını biliyorlar. Mükemmel ressamlar onlar... Başkalannınkinden farklı bir mimarileri var. Başka hiç kimsenin yapamadığı kadar gizel heykel ve yapı yapabiliyorlar... Güıelliğe [duyusuna] sahip olduklanna* kuşku yok, *aritmetiği, astrolojiyi, kaligrafiyi biliyorlar, cesurlar ve çok çeşitli alanlarda büyük yeteneklere sahipler. Zenciler ve benzeri halklar pek ze-*

ki *degi* îdir, *çünkü* bu *yetenekler onlardan uzaktır.*"[37]

Islam oluştul<tan sonra bile Müslümanlar Bizans'a hayran- olmaya devam ettiler. Peki, en yakın din olmasına karşın niçin Bizans'ın dini-ni benimsemediler? Cahiz, daha sonra bunun bir açıklamasını ver-mektedir.

"Tüm bunlara rağmen, tıpkı bir lambanın yaga,fitile ve yagdanlıga *ihti-yacı* olması gibi, ihisi *gizli, biri görünür olmak lızere üç tannnın var* olduguna *inanırlar. [Onlann bakış açısında] tann/ann tözü de böyledir. Yaratılmış* bi-rinin *yaratıcı* olduğunu, bir kölenin efendi *olduğunu, yeni yaratılmış bir varh-*gm başlangıçtan itibaren *yaratılmamış bir varhk haline geldigini* ileri *sürer-ler...* Başlanna *gelen şeyin önemli* oîmadıgını düşünürler *ve* ancak Tann 'lan açısıdan dcger *taşıyan eylemleriyle övünmezler. Oz:ürleri kabahatlerinden büyüktür!"*

Tektanrıcılıklarına en çok saldıran, demek ki, Teslis ve Tanrı'mn İsa'da cisimlenmesi dogmalarıydı. Yine de, Bizans onları büyülemeye devam ediyordu. İslam atılımının ilk yüzyıllarında çok sayıda Hıris-tiyana ve Yahudiye din değiştirttiğinden ikinci dereceden yurttaş ola-rak kabul edilen, aralarında sapkın ve dışlanmış Hıristiyanların ve Yahudilerin yer aldığı uyuşuk kimseler bile bu büyülenmeyi paylaşı-yorlardı. Bizans'ın görkem ve gücünden dışlanmış olarak, karşılarına çıkan baştan çıkarmaya nasıl duyarlı olmazlardı? Islamla birlikte Bi-zans'a rakip bir gücün yaratılmasına katkıda bulunabilecéklerdi. Ya-nılmıyorlardı.

Düşmanın bu baştan çıkarması garip gelebilir. Havarilik günü-

---

37^1 Cahiz, "Kitab al Akhbar" (Yenilikler Kitabı). Franz Rosenthal, The Oassıcfl Hcıitage'ıı Islcrıı, Routledge & Kegan Paul Ltd., Londra, 1975. El-Cahiz de-nen Ebu Osman Aınr Bin Bahr el-Cahiz ilk Arap denemecisidir ve klasik Arap edebiyatının en ünlü yazarlarından biridir. Mutezil, yani Havariclerin mezhep grubunun üyesidir, kendi mezhebini kurmuştur.

m üzde anlaşılmaz gelmektedir. Ancak, sanayi çağının bolluğuna erişeli birkaç on yıl olan ve başka yerlerin başdöndürücülüğüne yakalanmış, XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başı Avrupa burjuvazilerinin egzotizm zevkine yaklaşılırsa bu durum daha iyi anlaşılacaktır. Goncourt Kardeşler'in ortaya attığı Japonculuğun yerini "ilkel" kültürlerden hoşlanma aldı. Fransa'da, sömürge sergileri Afrika ve Okyanusya modalannı getirdi. Almanya'da, eski Bismarck takımadaları olan Papua-Yeni Gine sanatının keşfi bir şok dalgasına yol açtı ve Brücke'nin, ardından da Blaue Reiter'in Alman dışavurumculuğuna neden oldu. Sergey Diaghilev'in Rus baletlerinin, ardından Afrika sanatının ve cazın, daha sonra da Uzakdoğu mistisizminin (başkalarının yanı sıra, mistisizm uzmanı Gurdjieff tarafından fanteziyle yorumlandı) Paris'teki ünü, bu yüzyılın ilk yarısında, Bovary'ciliğin ifadesinden başka bir şey değildir. Ulusal değerlere, yani kriz yıllarının ulusalcılığına geri dönüşten sonra, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, refah geri geldiğinde, yabancı dinlere, özellikle Califomia yoluyla geri dönmüş olan Budizm, Hinduizm, Çin ve Japon dinlerine duyulan iştahta bir canlanma görüldü.

Islamın ilkyüzyıllannın havarileri başka türlü değillerdi. Yeni bir dinin altın kum ve gençliğiyle dolu olan fatihlerin dinlerini benimsiyorlardı.

Ulusların devletlere evrimi dinlerin tek bir Tanrı et rafında kaçınılmaz olarak merkezileşmesine yol açtı. On iki yüzyıl sonra, geleneksel olarak ilahi yasanın hiç sevilmeyen krallığıyla özdeşleşen Hıristiyanlık karşısındaki derin tiksintilerine rağmen 1789 devrimcileri, Tanrı adının yerine "en yüce va rlık"ı koyan -ki, tamamen aynı anlama gelir- basit bir dilbilimsel işlemle, aynı yolu izlediler. Etik ve kamusal ahlakı aşan, içkin bir tanrısallık ilkesinden vazgeçmek bizzat devletin temelini tehlikeye atmaktı: Felsefeyi bilmezlikten gelecek kadar üstünkörü bilen Fransız Devrimi'nin önderleri kendilerini riske

atmadılar. Kuşkusuz onlara da bir Şeytan gerekiyordu ve bu da o güne kadarkiler oldu.

Muhammed'in politik yönüne saygı göstermek ona hakaret etmek değildir: Zaferlerinin tarihi bunu genişçe kanıtlamaktadır. Tarihçi için vahiy buradadır; ikili bir karakter taşır; heth mistik esini içerir hem de politik bilinçlenmeyi. Sezgi, Muhammed'e göre, büyük bir olasılıkla akıldan önce gelir. Mistik ve şehit, aziz Müslüman Hallacı Mansur'un heyecan verici dizelerini hatırlatır. VII. kaside olan "Ruhun Yükselişi" şöyle başlar:

"Bakışım, bilimin *gözüyle birlikte, düşünüşümün* [illegible] sımnı *ortaya çıkardı; bilincimden bir* Işılî *fışkırdı, aklın alabilecegi her düşünceden daha* ince, ve *düşünce denizimin dalgalan altına daldım, tıpkı bir ok gibi aralann-dan kayarak*."^tı

Muhammed'in bir dinle birlikte bir ulus da yarattığı ve bu ulusun da d evle tlere yol açtığı en çok tekrarlanan gerçekliktir. İslam olmasaydı bu olamazdı.

Totaliter teokrasilerin ilki olan Zerdüşt dininde olduğu gibi, Şeytan devlet memuru oluyordu. O da, Islami Yasa'nın güvencesiydi. Her kim ki tslamın dışında kendine yol ararsa Şeytan'ın pençelerine düşer.

Bundan böyle, din savaşları kaçınılmazdı. Bu sava-?lar önlenemedi. Başlangıçta bunlara Haçlı Sefe rleri dendi.

38Hall<ıc Mansur, Divon, çeviren ve sunan Louis Massignon, Cahier du Sud, 1955. İBu notun devamı Hallaç adının yazımıyla ilgili Batı dillerindeki fonetik tartışmalara yönelik olduğundan alınmamıştır. -ç.n.l

18.

MODERN ZAMANLAR VE TEMBELLİĞİN, NEFRETİN YE NİHİLİZMİN TANRISI

Şeytan adına işlenen hakiki ve sahte suçlara dair - Amerikan polisinin alarınma dair - Satanizmin kültürü istilası ve politik anlamına dair - Şeytan'ın temsil ettiği nihilizme dair - Şeytan'ın kışkırttığı nefrete ve kökenlerine dair - Şeytan'ın Batı'nın üzerindeki gölgesine dair.

XX. yüzyılın fınınalanyla, insanı maddi doğanın göbeğine dahil eden atom çekirdeğinin parçalanmasının titreşimleriyle, ardından nükleer kaynaşmayla, başlangıçtaki iki temel hücreden itibaren canlıya müdahaleyi sağlayan genetik ilerlemelerle, temel günahların en baş döndürücüsünü un ufak eden cinsel devrimle, aralıksız olarak kamp değiştirten devrim ve karşı-devrimlerle sarsılan, hertz dalgalarının malıksız olarak havaya sinmesiyle, radyo, televizyon, kablosuz telefonla sağır olan ve yönelimini yitiren, giderek yaygınlaşan elektromanyetik alanla rla hırpalanan Şeytan -ki, ortaçağın ve, sonraki yüzyılla rın Hıristiyan yazarları göklerde yaşadığım söylüyorlardı- can vermek zorunda kaldı.

Bazılarına ve şeytan avcılannın en beklenmedikleri olan Amerikan polislerine göre ise hâlâ yaşamaktadır. 1989 yılında, Idaho eyaJetindeki bir pol is görevlisi olan Lary jones, düzenli olarak yazdığı File 18 . Newsletfer'da şöyle diyordu:

"Doğaüstü tarafından, kötücül varlıklar, felsefeler ya da ilkeler tarafından yönetilen ya da denetlenen suçlularla karşı karşıya gelen polisin geleneksel aygıtları etkili değildir. Bir polis karanlıklar prensiyle ya da ekibiyle karşılaştığında yanında bir 'Şeytan sopası' ve de kullanabileceği tüm zırh ve tinsel yardım malzemeleri olmalıdır. .. Hıristiyan polis memurları şeytansı suçlara karşı mücadelenin vurucu gücü olmak için yeterince donanımlıdırlar."[1]

1 Robert D. Hicks, Iıı Pursuit of *Satan-The PoJice and the Occult,* Prometheus Books, Buffalo, NewYork, 1991.

Amerikan polis inin bir bölümü için "Satanistler," yani Şeytan'a tapanlar, kuşaklardan beri ibadetlerini gizlice sürdüren, bakımevlerinden çocuk çalan, katleden, kaçıran ve tecavüz eden aile üyelerinden oluşur. Satanist ibadetin "uzmanları"na göre, yasadışı, uluslararası, ciddi^biçimde örgütlü, hiyera rşik olarak oluşmuş bu şebeke yılda ell i bin kişinin katledilmesinden sorumludurlar. Çok sayıda bebek ritüel cinayetler için Satanist aileler tarafından özel olarak yetiştirilmiştir. Uzman polislere göre, cinayetler cinayet işleyenlerin enerj is i ni "zenginleştiren" temel güçleri serbest bırakıyordu.

Çehov'un dediği gibi, "hiçbir şey değişmemiştir." Özellikle, Salem büyücüleri ve engizisyon davalarının karanlık günlerinden bu yana. Fakat yine de Şeytan, inananların ruhunda fazlasıyla değişmiştir ve hatta inanmayanlarınkinden daha fazla. Böylece, Amerikan polis ini endişelendiren bir alt düzey Satanizmin ortaya çıktığı gö rülmektedir.

Örneğin çocuk pornografisi, yukarda belirtilen Amerikan polislerine göre, Satanizmin bir biçimidir. Bu amaçla, çocuklar bazı bakımevlerine teslim edildiklerinde Satanistler onları özel uçaklara bindirip ibac;let alanlarına götürüyorlardı. Orada çocuklar zorla tabutlara yatırılıyor, tabutlar da çukurlara indiriliyordu. Daha sonra, hazır bulunanlar taLmların üzerlerine toprak atıyordu, ardından şeytan seremonilerinin başrahibi onları mezarlarından çıkarıyor ve onlara tecavüz ediyordu. Daha sonra çocuklar tekrar bakım evlerine götürülüyorlardı.

Bu akıl almaz ve. iğre nç zırvalıklar sakat beyinlerin ürünü olmalıdır. Hiç de değil; bunlar Amerikan polisi tarafından, örneğin Virginia. eyaletinde, Petersburg'da, 13 Eylül l988'de düzenlenen ritüel suçlar üzerine seminerde söylenmektedir. Dolayısıyla bunların bir başka sakat beyin tarafından üretildiğine inanılabilir; bu da değil, bunları tecrübeli bir Amerikan polis görevlisinin, Robert D. Hicks'in bazı meslektaşlarının kaygısı üzerine yazdığı Şeytan'ın *Peşinde* adlı ince eserin-

den aldım. Eserin yayıncısı Prometheus Books, her türden karanlıkçılığa karşı mücadeleyi amaç edinmiş, rasyonalist bir Amerikan -örgütüne dahil. Bu kuruluş *The Skeptical Enquirer* adlı aylık bir dergi yayımlıyor ve dergi, her çeşit karanlık yanlısının ve zayıf kişiliklerin savundukları ateşli aptallıkları sistematik ve bilimsel olarak ifşa ediyor. *Science&Vie'nin* yardımcı editörü olarak birçok keZ *Skeptical Enquirer'in* editörleriyle işbirliği olanağım oldu. Özellikle; Turin' Kefeni konusunda Paul Kurtz'la ve bilimsel Satanizmin beklenmedik biçimi olan "suyun belleği" konusunda James Randi ile...

Şeytan'ın var olduguna inanmak için bir neden varsa bu, hepsi polis görevlisi olsa da, "şeytan ibadetleri uzmanları"nın hikâyeleri olacaktır (fakat polislerin uygar olan ya da olmayan insanlar arasından seçildiği ve yuruaşlarla aynı kusurları paylaştıkları doğrudur). Gerçekten de bu hikâyeler tamamen sapkın cinsel takıntıları yansıtır. Çünkü çocukların tecavüz edilmek, hatta öldürülmek için şeytana tapılan yerlere düzenli olarak taşındıklarını, bu korkunç seremonilerden sağ kalanların zamanında bakımevlerine geri götürüldüklerini ve bir şey demediklerini ileri sürmek için gerçeklik duygusunu gerçekten kaybetmiş olmak gerekir. Çocuğunu vaktinden önce almaya giden ve onu bulamayınca telaşa düşen tek bir anne bile olmamış mıdır? Çocuğunu toprağa bulanmış ve korkudan benzi atmış' bulunca şaşıran hiçbir anne de mi olmamıştır? Kendisine kötü davramldığı için ve ba-' kımevi yöneticileri bir tabutta yatmaya zorladığı ve oradan yalnızca tecavüz edilmek için çıkarıldığı için şikâyette bulunan ve bakımevine dönmek istemeyen hiçbir çocuk olmamış mıdır? Çocuğu kaybolduğu için şikâyeue bulunan hiçbir anne yok mudur? Art arda on çocuğa tecavüz edebilen bu "başrahip" kimdir? Amerika, Gilles de Rais'nin kötü kopyalarıyla mı doludur?

Bund an çıkacak sonuç bazı Amerikan polis şeflerinin zihinsel olarak rahatsız oldukları ve onları psikiyatrik bir tedaviye tabi kılmak

ya da erken emekli etmek olabilir. Dosya böylelikle kapanır. Ama olay bu kadar basit değildir: Yukarda yansısını gördüğümüz çılgınca sistematizasyona rağmen bu Saıanizm ve çocuk tecavüzü olaylarında bir hakikat temeli vardır. Eleştirilmesi gereken şey polisin ifade ediş biçimidir, çünkü bu, Satanistlerin inancını güçlendirmekten başka bir işe yaramayan Şeytan'ın varlığı gerçeğini onaylamaya yöneliktir. Fakat, Amerikan polisi de başkalarından daha rahatsız değildir: Yeni Meksiko'daki Albuquerque'li emekli bir polis çavuşu olan Paul Jasler, "Cinli" adlı bir rock and roll şarkısından etkilenen onüç yaşındaki bir erkek çocuğun kendisinin şeytanın müridi olduğuna inandığını aktarır. Daha sonra, Şeytan'ın kendisine vahiyde bulunduğuna inanır: Çocuğun annesinin sevgilisi öldürülmelidir, onu öldürecek olan da küçük çocuktur. Ve yumurcak, cinayet işlemeden duyduğu tiksintiyle, elbette uydurma olan şeytanın emri arasında ikiye bölünmüştür. "ister ina nın ister inanmayın, durum böyle,"[2] der jasler. Bu vakalar öyle yaygınlaşmıştır ki üç Amerikalı sosyolog bu konuyla ilgili bir araştırma ya pmışlardır. ^ Sorunun öneminden dolayı başka bilimsel araştırmalar da bu konuya adanmıştır.

U.S. Department of Health and Human Services (Sağlık ve Yardım Işleri Servisi) 1988 yılında bin erkek çocuktan 1,1' inin ve bin kız çocuktan 3,9₩ınun, yani toplam olarak l 55 300 çocuğu n -önemli bir rakamdır- gerçekten de cinsel taciże maruz kaldığını belirtmektedir. Daha da endişe verici olan bu vakaların sayısının 1986'da 1 980'deki rakamın üç katı olduğudur. Şuna üzülmek gerekir ki, bu rakamlar büyük bir olasılıkla yalnızca ABD'ye özgü değildir. Çocuklara tecavüz dünyada pek bilinmemektedir; Fransa, Almanya, Ingiltere ve diğer Avrupa devletlerindeki çocuk tecavüz oranlarını bilmiyoruz. Zaman

2 "Satan,"'Li/e, Haziran 1989.

3 David Finkelhor, Linda M. Willams ve Nanci Buıns, *Nursery Ctimes: Sexual Abuse* in Day Care, Sage, Beveily Hills, Ca., 1988.

zaman, son derece iğrenç böyle bir olay vesilesiyle . bu suçlar üzerindeki perde aniden ve kısa süre için kalkmakta, tahmini rakamlar ileri sürülmekte, ardından tiksinileu konu genel teselliye yerini bırakmaktadır. Oğlancı yayınlar ağının varlığı bilinmektedir, çocuklar üzerinde bu tür şeyler yapan dengesiz kişilerin varlığı da bilinmektedir. Yine de Seylan'ın burada hiç yeri yoktur.

Ancak Amerika Birleşik Devletleri'ne özgü olan şey pedofili ve pederastinln^ şeytan ibadetleriyle sürdürüldüğünün kabul edilmesidir. Bu ibadetlerden sağ kurtulan biri olan Marti Johnston, on yıl boyunca törensel olarak cinsel tacize maruz kaldığını, sonunda ibadette bulunanların ilgisini çekecek yaşı geçince, iki Satanist toplulukta rahibe mertebesine, ardından da başrahibe mertebesine çıkarıldığını kamuoyu önünde açıklamıştır. Sözcüğü sözcüğüne şöyle demiştir:

"Teksas'la, Harris *Country bölgesinden* kaçınimıj sekiz yaşındahi küçük bir hız çocugıtmm kurban edilmesine tamk oldum."

Marti Johnston cinayeti ayrıntılarıyla anlatmış, küçük kıza uyuşturucu verildiğini, gözleri dehşetten açılmış olarak, başka çocukların gözü önünde katledildiğini açıklamıştır.^ Marti Johnston'un anlattığı şeyi gerçekten görüp görmediğini söylemek çok güçtür. Altıbin iki-yüz yirmibeş kişinin yaşadığı küçük bir Teksas şehri olan Tomball civarındaki yaklaşık beş yüz kilometre içinde yüz kadar Satanist grup olduğunu ileri sürmesi daha da şaşırtıcıdır. Soğukkanlılıkla işlenen bir cinayetin tanığı olarak polis tarafından aranınca, Satanistlerin de

---

4 Burada bu terimleri aşağıdaki anlamlanyla kullanıyorum: "Pedofili" çok küçük çocuklarla cinsel ilişki yan anlamını içerdiğinden özellikle suç teşkil eder. "Pederasti" etimolojik ve geleneksel olarak her iki cinsiyenen, cinsel olgunluğa eıişmiş olmasına karşın medeni olarak erişkin sayılmayan küçüklerle cinsel ilişkiyi içerir.

5 Bill Disessa, 'Tale of Child's Ritual Slaying, Vexes Uı^en," Houston Chrouicle, 6 Man 1989, aktaran Hicks, a.g.e.

peşinde olduklarını, daha fazla şey söylerse susturacaklarını ileri sürerek ortadan kaybolmuştur. Bu kişinin, hoşlanılmayan sefahat alemlerini çok abanmış yalancılık hastası olması olasıdır.

Aynı türden başka tanıklar ortaya çıkmıştır. Örneğin bir Joan Christianson da aynı türden başka olaylar aktarmıştır, anlatımları öyle vahşicedir ki meraklılarının Hicks'in kitabına bakmalarını tavsiye ederim. Christianson, görmüş olduklarını kamuya açıkladıktan sonra on bin yedi yüz altmış telefon tehdidi aldığını belirtir; bu rakam, Satanistlerin gerçekliğinin ve sayısının varsayımsal kanıtıdır. Telefonların sayısındaki kesinlik biraz kuşkuda bırakmaktadır. Dört ya da beş çocuğa hamile bırakıldığını ve daha sonra bunların kalplerinin yendiğini ileri süren kadının anlatılarına ne kadar değer vereceğini insan bilememektedir. 1988 yılında Geraldo Rivera'nın yayınıyla ortaya çıkan "Gloria" ve "Chery" olayları vardır. Chery'ye, daha sonra bir Satanist olan kendi babası tarafından kurban edilecek bir bebek doğurması için, bir kadın dogumcu huzur unda on iki yaşında tecavüz edilmiştir.

Burada canavarlığın ya da saflığın ya da her ikisin in birden sınırlarına erişilir ve ABD'nin ne tıp bilincinin olduğu ne de yüzlerce, hatta binlerce Satanist insanın bilinç aydınlığına erişme olasılığının olduğu çılgınlığa kapılmış bir ülke olduğu sonucu çıkar. Çünkü sonuçta burası yaşamak için çalışan, her gün komşularıyla, işverenleri, işçileri ve müşterileriyle yan yana yaşayan ve annelerin çocuklarını devrilmiş haçlara gömmek yerine onlara süt emzirdikleri ve kız ve erkek çocukların iğrenç ve ölümcül seremonilerde tecavüze uğramak yerine üstüne titrendiği normal bir yaşamın sürdüğü bir ülkedir.

Psikiyatrinin ve psikolojinin en yüzeysel bilgisi, bu alçaklıkları işleyen kafadan sakatların ya da en azından birkaçının zaman zaman yaptıklarına ve gördüklerine isyan edeceğini düşündürtür.₩ Bu işlere bulaşmış yüzlerce belki de binlerce kişinin içinde suç ortaklarını iti-

raf eden ya da sözümona Satanist ağlarını parçalayan birkaç kişinin bile olmamasına inanmak son derece. güçtür. Yine bu psikiyatri ' ve psikoloji kavramları, Charcot'un isteriklerini anımsatan bu psikotik, sapık kadınların aktardıkları delilik hikâyeleri üzerine en ciddi kuşkuları yöneltmekten geri kalmaz. Çünkü bu kadınlardan bazıları bir sinir krizinden ötekine düşmüşlerdir ve kara ay inlere ve ölüsevicilik ve yamyamlık seremonilerine sözümona katıldıktan sonra bugün "yeniden Hıristiyan'^ *(Christ reborn)* olarak kendilerini takdim etmektedirler. Bu "Hıristiyan kadınlar" kendilerine bir efendi bulmak için Şeytan'dan l sa'ya geçmişlerdir. Psikiyatride yoksun ol duğu kadar kafası da karışık kişilik temeli üzerinde yükselen büyük duygusal istikrarsızlıklardan (değişkenlikler) söz edilir.

Başka dey işle, Satanistlerin dinsel inançları, inanç değiştirmiş olsala r da şüphelidir ve anlattıkları hikâyelerin çoğu inanılır gibi değildir.

Burada çok yeni olan pek bir şey yoktur: Fransa, önceki yüzyıllarda, çocukla rı n kurban ed il meleri mitlerinin yol açtığı toplumsal patlamalara tanık olmuştur. 1750 yılında Paris, polisin düzenlediği çocuk kaçırmalar üzerine tanıklıklar nedeniyle isyanlara sahne olur. Bastille ile Tuileries arasındaki en yoksul mahallelerde kanlı bir şiddetle ortalık kasıp kavrulur ve delice bir vahşilikle Labbé adlı masum bir assubayı öldürürler ve cesedini tümgeneral ya da polis şefi Nicolas-Renė Beryer'in konutunun önüne atarlar. Hakikat şuydu ki, "küstah, sert ve kaba" bir kişilik olan Berryer, gerçekte, polisi sokaklan serserilerden, dilencilerden ve özellikle yoksul çocuklardan "temizlemek"le görevlendirmişti ve bunlar aylar, kimi zaman da yıllar boy unca yoks ul la r evine kapatılmışlardı. Ancak tutuklanmalar halk arasında XV. Louis'ye atfediliyordu ve mit bu noktada ortaya çıkıyordu: Kral ya da yakınlanndan biri ciddi bir hastalıktan kurtulmak için çocuk kanlyla banyo yapmak zorunda olduğundan çocukların kurban

edildiklerine inanıldı.[6] Yine kanın kurtarıcılığı miti!

Kör despotların emriyle çocuk kurban etme mitleri özellikle toplumsal kriz dönemlerinde ortaya çıkıyor gözükmektedir. Çok daha ünlü bir mit olan, sözümona Büyük Herodes tarafından düzenlenen Filistin'deki yeni doğan çocukların katliamı mitinin Hıristiyanların tam bir uydurması olduğunu daha önce gördük. Şeytana tapmayla' ilgili Amerikan mitolojilerinin ortaya çıkardığı şey, kesin olarak kolektif zihniyet krizidir.

Yine de, 1750 isyanlarında şeytana tapmadan söz edilmemiştir. Bunun nedeni Fransız kolektif zihniyetinin buna ilgisiz olması değildir: Yaklaşık üç çeyrek yüzyıl önce ilgisiz olmadığını göstermiştir. Gerçekten de, XIV. Louis'nin cinsel taciz, şeytana tapma, zehirleme suçlamalarını soruşturmak üzere 1679 yılında oluşturduğu ve mevki sahibi kişilere, din adamlarına yönelik gizli komisyon şeytan takınağının eski ve köklü olduğunu gösterir. Bulaşıcı takınağın ulaştığı boyutları belirten bir ayrıntı: Kralın atadığı mahkemenin bulunduğu ve ateşte yakılma cezasının verildiği, Kötü Huylular Mahkemesi de denen yargı yeri, kara ayin yapılan yerler gibi siyahla kaplıydı. İşkence görenin işkenceci tarafından, sanığın savcı tarafından ezeli taklidi: Şeytan'a kim inanırsa inansın aynıdır. Brinvilliers, Voisin, Vigoureux, Rahip Guibourg gibi yüksek mevkiden birkaç cadaloz ve sapık, şeytana tapan, bozguncu, komplocu, iktidar, para, cinsellik ve miras tutkununun yanı sıra, Fransız soyluluğunun büyük bir bölümü ele bu uğursuz yere sürüklenmiştir. Bunlar mahkûm edilmişlerdir.

Ancak Po isons Olayı öyle tuhaftır ki, 1682'den sonra, öğrendikleri şeylerden kuşkusuz korkuya kapılmış olan XIV. Louis, arşivlerin

6 Arlette Farge ve Jacques Revel, The Vaıtshiıg Children *çf Paris: Rumor and* tics *Before the Freıch Revolutioıı,* Haıvard Universiiy Pre^, 1992. Bu kitabın okumuş olduğum Amerikan baskısından alıntı yaptığım için okunın bağışlamasını diliyorum.

ve dava belgelerinin büyük bölümünü yaktırmıştır. Adalete uygun olarak yargılamak gerekseydi kara ya da kızıl soyluların büyük bölümünü cellat kütüğüne ya da darağacına yollamak gerekirdi. Bunun üzerire XIV. Louis bilgece "bir örnek vermek"le yetindi ve suçluların gör ünürde en ap tal ve en sapkın olanlarını cellada gönderdi. Geri kalanı, krallık iradesiyle "dedikodu" olarak duyuruldu. Kuşkusuz raporların çoğu dedikoduydu. Bir insanın komşusuna yapabileceği alçaklıkların sınırı yoktur, Isa bunun ilk tanığı kuşkusuz değildi. Dosyası polis müdürlüğünün "kara kaplı defter"ine girmiş olan, XX. yüzyılın hiçbir şanlı kişisi, olağanüstü saygısızlıkla bir o kadar olağanüstü anlamda düşmanca buluşların incelikli karışımıyla polis katiplerinin kayıt t utmala rı karşısında şaşkınlığa düşmemezlik edemez.

Aslında yukarda belirtilen iğrençliklerin meydana geldiği varsayılan çağdaş Amerikan eyaletlerinin polisleri, çocuk kayıpları hakkında bilgileri olmadıklarını bildirdiler. Her yıl kaybolan elli bin çocuk dikkati çekmeliydi. Yine, Amerikan soruşturma gazeteciliğinin onurumı oluşturan sıkı soruşturmalar, Satanistlerin dehşetlerinin sözümona tanıklarının bazı ilişkilerine yöneliktir. " Sonuç kesindi: Bunlar, şeyta- ■ na tap ma törenlerine inanmaya fazlasıyla hazır olan kamuoyunu aldatmaya yönelik uyd urmalardır. 1987'de, otuzaltı bakımevinde yürütülen polis soruşturmalarındaki bir hazırlık raporu doksanbir kişiyi suçluyordu; yirmibir kişi suç oluşturan davranış nedeniyle gerçekten mahküm edildi, ancak ne Şeytan'a ne de şeytana tapmaya hiçbir gönderme yoktu.[H]

---

[7] Lauren Wilson, lauren Stratford takma adıyla Satmı's *Uidergrouncl* adlı bir kitap yayınladı. Bu kitapta burada belirtilenler kadar iğrenç hikayeler anlatıyordu ve Greıchen ve Bob Passatino ve Jon Trott tarafından uydurmacılık ve Hıristiyan derneklerinin saflığım kötüye kullanmakla suçlandı. Aynı türden iğrençliklerin sözümona tanığı olan, Michelle Remembers'ın yazan Michelle Smith'in durumu da böyledir. Bu durumu aktaran Hicks'tir.

[8] Hicks, lıı Pursuit of *Satan,* a.g.e.

BaşK.a deyişle, etrafında gürültü ve zırvalık koparılan küçük bir gerçek suçlular halkası vardı. Şeytan buna ancak bahane olur.

Yine de bir gerçek vardır: Burada, Kötülüğün gerçek uygulamasma yöneltebilecek fantazmlara yol açan kötülüğün keşfinin sapkın alanma girilmiştir. Öykünıneli patoloji psikolojinin bir olgusudur ve bir davranış şemasınm sunumu zayıf ruhlara kendini dayatır; ve davranış ne kadar kmanırsa o kadar güçlü olarak kendini dayatır; örneğin kadın ya da erkek kahramanın intihar ettiği televizyon dizilerinin ardından gelen ihtihar salgınları buradan kaynaklanır.[9]

Amerika Birleşik Devletleri tarihinin en korkunç canisi, gerçek adı David Berkowitz olan "Son of Sam" Queens semtindeki bir dizi kadın katlinin sorumlusudur ve cinayetler bu semue korku salar ve aylarca dillerden düşmez.. Berkowitz New York polisine yazdığı bir mektupta şöyle der: "Ben Beelzebub canavarıyım,' koca Behemouth'um [sic]." ■ Elbette tam anlamıyla kafadan sakat olan bu kişi "Beelzebub," Behemoth ya da Şeytan'ın diğer ünlü adlarını bilmeseydi bu cinayetleri işlemeyecek miydi diye sorulabilir; ancak Şeytan'a ilişkin marazi saplantısının canice davranışını temellendirdiği de düşünülebilir. Bu iğrenç sapkın Satan-Beelzebub-Behemoth diye birinin var olduğunu tesadüfen okumuş ve bu isimlerin ne anlama geldiğini bilmediğinden, bu karşı-iktidarları temsil ettiği sanısına kapılmış. Aşağılanan ve ha-

9 Patamimi bu patolojinin biçimlerinden biridir: Bu, "bir hastalığın, bir sakatlığın ya da bir arazın miwmanyak yeniden üretimidir." Bu terim, Fransız doktor Georges Dieulafoy tarafından 1908 tarihinde önerilmiş ve doktorun isteği üzerine yazar Paul Bourget tarafından kullanılmıştır. Bazı uzmanlar çarmıha gerilmiş İsa'nın beş yarasının benzeri yara izlerinde bir tür patomimi göıürler. Gizlice kışkınılan hastalığın amacı çevredeki insaniann dikkatini çekmek, tepkilerini yönlendirmek ve çabalannı başansızlıga uğratmakıır. Dolayısıyla bu bir tür paranoyak; ve histerik narsisizm biçimidir. Norbert Sillamy, *Dictoıuaire de* psychologie, 2 cilt, Bordas, 1987. Benim tezim, tamamen patolojik eserler olan Rosemary'ıiii Bebegi gibi başanlı filmlerin Satanizini taklit dalgalan başlattığıdır.

karete. uğrayanların yazgısını belirleyen bu olmuştur: Yukarda belirttiğimiz, Jean Rouch'un hayranlık uyandırıcı etnografik filmi Çılgın *Efendiler'de* yüzyıllar süren Ingiliz sömürgeciliğine ve küstahlığına öfkelenen Ganalılar büyülü seremonilerde özellikle "şeytana tapma" edim ine karar verirler: Kurban ed ilmiş bir köpeği yerler, köpek Ingilizlerin. "kutsal hayvanı"dır, Tropiklerde soluksuz kalan şişman kadı nların kıvır kıvır t üylü süs köpeğidir, Siyahların kokusundan hayvanca nefret duygusuyla yetiştirilmiş bir kaniştir. Çünkü, ben bizzat yaşadım, köpeklerin "Araplar" için Beyaz düşmanlığının izini taşıdığı Mısır'da hayvan ırkçılığı Batılı geleneğiydi.

Bu noktada şeytana tapma kriminolojinin alanını aşarak sosyo lojinin alanına girer. ikinci düzeyine de bu noktada erişir.

Gerçekten de Şeytan yenilmişlerin kahramanıdır. Yönetmen Roman Polansky'nin eşi, aktr^st Sharon Tate ve cinayet gecesi onunla birlikte Los Angeles'teki Cielo Drive villasında bulunanlarm tarifsiz iğrençlikteki katlinin açıkladığı şey yenilenlerin yenenlere duydukları kindir, Yunanlıların çok korktukları phtonos'un dirilişidir. Sharon Tate genç, güzel, ünlü, her yerde kabul gören, başarılı bir yönetmenle' evli biridir: Charles Manson adlı bir kaçık, gurusu olduğu bir avuç öfkeli insanla birlikte villaya baskın yapar ve hiçbir neden olmadan oradaki herkesi katlederler, daha sonra ku rbanların kanına buladıklan parmaklarıyla duvarlara nefret dolu sözler yazarlar. Manson müebbet hapis yattığı cezaevinde "şeytana tapma" komedisini sürdürür.

Bu bölüme ayrıl m ış alanın aktaramayacağı kadar çok sayıda olan bu olay larda Şeytan miti yalnızca pornografiye, doğrudan psikiyatrik kapatılmaya mahküm edilebilecek birey ya da gruplar için her türden sapkı nlık ve sadizm edimlerine bahanedir. Gerçekten de, şeytana tapma. yalana dayalı famazmlann dayanağından başka bir şey değildir. Ö. rneğin kilise mensuplarından b irine cinsel tacizde bulunmakla suçlanan Virginialı bir papaz Şeytan'ın etkisini öne sürer. Kilise mensu-

bu kadın, bir çocuğun kurban edilmesine ve yamyamlar gibi yenmesine tanıklık ettiğini anlatır; bu son derece klasik bir fantazmdır. Oldukça ileri götürülen polis soruşturması hiçbir kurban etmenin olmadığı nı ve kadının papaz nezdinde değer görmek için zırvalıklar uydurduğunu ortaya çıkarır; papaz daha sonra onun cinsel itkilerine safça boyun eğmiştir. Kısacası Satanizm, sevişme arzusuyla dolu iki yalancılık hastasına davranışlan için bir taslak sunmuştur.

Ancak bunlar önemsiz olaylardır: Son of Sam ' vakasında gördüğümüz gibi Şeytan özellikle yenilmiş olanın korkusunun ifadesidir.

Aslında egemenliği çok daha geniş olan ve en azından ilk bakışta sapkın cinsel takınaklara değil, bir tür "ters din"e, hakiki bir Şeytan ibadetine. bağlı gözüken bir şeytana tapma vardır. Bu ibadet, daha doğrusu ibadetler –çünkü birden çok vardır– hiyerarşileri, ayin rahipleri, kiliseleri, sunakları, mumlan (siyah, elbeUe), amblemleri ve her şeyleriyle bir din görünümündedirler. Bunlar sözde–felsefi uslamlamalara dayanırlar ve eski dinsel usûllere yapılan, belirsiz ve genellikle açıkça yanlış referanslarla dolud urlar. Beelzebuth, Astaroth ya da Lucifer'e eski dinlerde Kötülük tanrısı olarak değil, sadece tanrı olarak tapıldığını bu ibadetlerin yandaşlarının bilmedikleri açıkça ortadadır. California'da bu mezheplerden birinin yandaşlarıyla tartışma fırsatım oldu, fakat, Einstein'ın dediği gibi bir önyargıyı parçalamak atomu parçalamaktan daha _güçtür.

Batı'nın ve elbette dünyanın en ünlü Satanistlerinden biri bir Amerikalıdır; adı Anton La Vey'dir. Uzun boylu, zayıf, kırkını geçmiş, siyahlar içinde ve üst dudağı ince bir bıyıkla süslü La Vey, Gounod'un Faust temsilindeki geleneksel , Mephistopheles'in kişiliğini şaşılacak ölçüde çağrıştırır. 1966 yılında "Şeytan Kilisesi"ni kurmuştur. Kitabı , *Şeytan Incil'i,*'° ciddi bir yayıncılık başarısıdır. Kitap ta, "Şeytana

'^The Safanic Bible, Avon Books, New York, 1969.

tapma, tamamen öz-merkezli ve kendini ödüllendirici dinden bir sapmadır," der. Bu tanımı anlamamış olsam da, kitabın bilgiç üslubunda cinselliğin taşkın uygulanışının doğrulanmasının kokusunu alıyorum. La Vey'in b ulanık düzyazıs ı, "devrimci" ve y üce ideoloji haline getirilen bir ge nelev ve âlem zihniyeti yansıtıyo r gibi gelmektedir bana.

La Vey, Büyücünün Elkitabı'nı ve Şeytana *Tapmanın* Ritüelieri'ni[11] de yayımlamıŞtır; bunlar da belli bir başan kazanmışlardır. Her şeytana tapma olayı ortaya çıktığında medya tarafından sorgulanan La Vey, şaşırtıcı sözler söyleyebilir: "Kitaplarımın ve genel olarak Satanizmin rağbet görmesi," d iye açıklamıştır, "Amerika'nın kesin bir değişim gerekliliğinin sonucudur. *Zeitgeist* [Amerikan dilinde eski Almanca, "zamanın ruhu" anlamına gelir] bu ülkede, televizyonun gerçekten. yeni din olduğu yeni bir wplum yaratmak üzeredir. Televizyonun yapabileceklerine rağmen, eksik bir şeyler vardır. Satanizm de bu boşluğu. doldurmaktadır. Dolayısıyla, ister olumlu olsun ister olumsuz, bir toplumsal değişimde bana güvenilmelidir. Geçmişte Katolikler Protestanlal tarafından şeytan olarak kabul edildiler. Protestanlar, Katolikler için şeytandılar. Yahudiler, her ikisi açısından da şeytandılar. Beyaz insan Çinlinin gözünde şeytandı. Peki ama aslında kimin kötü olduğunu kim söyleyebilir?"[12]

La Vey'in açıklamalarının içeriği felsefi olarak boştur, sosyolojik olarak yoksuldur ve tarihsel olarak bahtsız talidomid çocuklar kadar miyoptur: Bayağılık rüzgarlarının şişirdiği biçimsiz bir balonu ammsatır. La Vey, içi boş açıklamalarında Şeytan'ın kökeni sorununu bir kez olsun ele. almamaktadır. Ancak o bir habercidir: Öncelikle, uzun süre boyunca "geleceğin laboratuvarı" olarak kabul edilen ülke üzerinde ve şimdi de, bilimsel dünyanın bazı sektörleri de dahil olmak üzere Batı dünyasının tümü üzerinde dalga dalga yayılan çılgın

[11] The Satmiic Rituals, Avon Books, New York, 1972.

[12] "Satan," Life, Haziran 1989.

usdışılık dalgasının habercisidir. ikinci olarak, bu yüzyılın başından itibaren, sanattan epistemolojiye kadar tüm alanları kı rıp geçiren sıfır altı derecedeki nihilizmin habercisidir.D Bu sonuç olarak, La Vey'in kitaplarının başarısının da doğruladığı gibi, kamuoyunun şeytana tapma gereksinimini açıkça ifade etmektedir. Marksizm, sonuçta, yoğunlaşmayı başaramayan zihinler için can sıkıcıdır ve inanç yayma çabası disiplin gerektirir, ancak şeytana tapma, La Vey'in dediği gibi, en azından "ödüllendiricidir" ve herkes istediği gibi uygulayabilir.

■ Başta Şeytan olmak üzere, şeytana tapmanın ilk günahın ortadan kaldırılmasını talep etmeye varması olağanüstü ve hatta "inanılmaz" paradoks ve kuşkulu kavramların kullanılmasındaki kaçınılmaz kafa kanşıklıgının işaretidir. tlk günahın sorumlusu sadece emekçilerin kurtarıcısı olarak değil, cinselliğin kurtancısı olarak da sunulmuştur! Marcuse, Orphikçi Eros'un ilk günahın izlerini azalttığım yazıyordu!'^ Bu arada, tamamen anti-erotik bir kahraman olduğu için

---

[13] Belli başlı ilgililerin çıkardıklan rezalet karşılığında, bu moda sisteminin satraplannı, sanattaki bu nihilizmin belirtilerini *La Messe de saiut* Picnsso (Robert Laffont, 1990) adlı eserde sergiledim. Eser dolayısıyla, Picasso "müzesi" karşısında çılgınca el kol hareketlerine maruz kaldım, bildiriler dagmldı, Fransız düşüncesinin "organlan"ndaki tüccarlann satılık kalemşörlerinin sarf ellikleri küfürlerin lafını bile euniyorum, "Modern" (ve hatta, ey sözün mucizesi!, "postmodern") sanatın günümüzdeki iflası ve betimleyici addaki -F.l.AC- örgütün düzenli olarak salgıladıgı. irinler benim beddualanmm temelsiz olmadığının kanıtıdır. Epistemoloji alanında, Scieıice&Vie dergisinde, kendini haklı olarak, ama kuşkusöz tesadüfen "epistemolojinin dadaisti" olarak tanımlayan Paul feyerabend adlı birinin Akla *Veda* kitabına yönelik eleştirim yine hak etliğim küfür ve entrika payımı almama neden olmuştur. Feyerabend mantığın gereksiz olduğunu, aslında bilimin var olmadığını ve "dünyayı fazlasıyla zehirlediğini" düşünmektedir. Picasso'nun, soytan Daniel-Henry Kahnweiler'den ardıllanna ve dalkavuklanna kadar adlan sayılamayacak kadar çok kişinin, tüccarlann ve kamuoyunun "şeytansı" halüsinasyonlannın değişik bir biçimi olduğunu düşünmekten pek uzak değilim. Feyerabend'e gelince, onu bir gün ömeğin bir Amerikan-Kore ya da Iran-Sırp Satanistler mezhebinde görürsem şaşımam.

H Herben Marcuse, Eros et civi/isntioıı. Ediiion de Minuit, 1963. Altmışlı yıllard

orlaçağ Hıristiyanlığı ta rafından benimsenen O r phe us mitinin gerçeği hakkındaki cehaleti de belirtmiş olalım!

Şeywn kilisesi türünün t ek örneği değildir elbette; Set Tapınağı'nı da belirtmek ge re kir. Bunun da kuruluş ilkesi Şeytan kilisesininki kadar yanlışur, çünkü bu Mısır tanrısı Seth'tir ve Seth'in Yahudi-Hıristiyan Şey tan' lyla hiçbir zaman özdeşleştirilemeyeceğini görmüştük. Yetmişli yıllarda California'ya yaptığım yolculuklar sırasında birçok Satanist mezhep tanıdım ve zorlama gülünçlüğü ve ezoterik iddialı anlaşılmaz dili, Kabala'ya referansları, uydurma olduğunu herkesin bildiği *Necronomicon* adlı kitaba ve ünlü soytarı gurdjieffe bağlılıklarını ne yazık ki bana tiksimi verdi. Onlar hakkında belgeler topladım; ortaya çıkan anlamsız, ahlaksız ve saf aptallık bana bu karmakarışık şeyler yığınını çöpe attırdı. O dönemde olası antropolojik ilgiyi bilmiyordum. Bu yüzyıl başının cinli bir kişisi olan, tanınmış Satanist, "büyücü" Ale iste r Crowley'e yapılan bolca gönderme nedeniyle bu karanl ık saçmalıklara özell ikle "ilgisiz" kaldım.[15]

Marcuse'ün adının, en yüksek fantezinin fizyolojisti, delilerde n daha deli psikanalist ve kendi keşfi olan "organ akümülatörleri" -Drgon, havada dolaşan bir tür cinsel enerjidir (skolastik teolojideki cinler gibi)- adlı aygıtlar aracılığıyla cinsel devrimin üstü kapalı teorisyeni Wilhelm Reich adıyla birlikte anıldığını unuımamak gerekir. Görülmememiş türden bir Marksist olan Reich organ enerjisi yoluyla kitleleri kurtarnıayı düşünüyordu!

15 1875'de İngiltere'de, Leamington'da dogan Edward Alexander Crowley 1947'de oburluktan öldü. Macera ve skandal dolu yaşamı sırasında Yeats ve Somerset Maugham gibi ünlü kişilerin yakınında yer aldı. Maugham *The Magiwıı* adlı romanına model olarak onu seçmişti. Winston Churchill'ie de yakındı (Alman işgalini büyü yoluyla onadan kaldıracak "kesin" bir çözüm öneımişıi; Aslan'ın tepkisi tahmin edilebilir!) 1953'de uzun uzun söyleştigim Maugham onu "eğlendirici bir kaçık ve önemli bir bilge" olarak niteliyordu ("eıitcrfniiiing *aiid* most erudite queen"). Byron'u ve özellikle travestilige ve g zel oğliınlara duyduğu ilgiye kendini yakın hissettigi XVIII. yy yazan Wiliam Beckford'u örnek alan bir ester olan Crowley "topl u aşk" deneyimleri, yani büyük ölçüde Hennetik-Mısır iddialarına dayanan eşcinsel alemler düzenledi ve fantezi başrahibi giysileri içinde Satanisi törenlere başkanlık etti. Eserinin, karanlıkçılık meraklılan üzerinde belli bir etkisi olmuştur.

ABD'de, Kanada'da, İngiltere'de bazı "büyücülük" dernekleri vardır. Bunların bazıları "beyaz"dır ve Şeytan'a tapmama garantisi verirler, sadece "Avru pa'nın Kelt halkları"nda görüldüğü gibi doğa güçlerine taparlar. Öteki "siyah" dernekler, ulusal polisin şimşeklerinden korunabilmek üzere titizlikle ayıklanmış olan, elbette yanlış yorumlanmış betimlemeler üzerinden kopya edilen Şeytan başkanlığındaki toplantılar sırasında şeytana tapıyorlardı. Bu derneklerin fa aliyede rinin ve ideolojilerinin dökümü tüm bir kitabı işgal eder; okuru bir kez daha bana bu konuda en eksiksiz -doğruyu söylemek gerçkirse, tatsız- eser olarak gelen Hicks'in eserine gönderiyorum.

Gerçekten de, Rusya ve Sibirya'dan İtalya'ya, tüm Hıristiyan dünyada karanlıkçılık artmaktadır (Müslüman dünyayı iyi tanıyan biri olarak orada benzer biçimde şeytana tapma ayinlerine rastlamadım). Bu açıdan başka ülkelere özeneceğimiz pek bir şey yok: 1980 yılında, Amenne 2, "Lucifer Şahitleri"ndi düzenlenen bir kara ayini yayınlad ı, Castellane'pa oturan Georges Bo urdin adlı biri. kendine Harnsah Manarah dedirtiyordu ve "Mandorom DinleriTapınağı"nda bir araya gelen bir mezhebi yönetiyordu. Sonunda, 27 Nisan l99l'de, başkalarının yanı sıra Figaro'nun da dikkatini çekti; Bourdin varlıklı biriydi: Castillon göl üne bakan otuz üç metrelik beton bir heykel diktirmişti. "Şeytan'ı ve Lucifer'i kendine bağımlı kıldığı"nı iddia ediyordu ki bu. sansasyonel bir haberdi, çünkü ikisi arasmda ayrım yapıyordu, "ve beş yüz elli iki milyon cinin ruhunu bozmuş [sic}"tu.

Tüm dünyada yayılan bütün mezheplerin abuk sabuk laflarının dökümünü burada yapmak niyetinde değilim; bu, bir gün, kamusal zihniyetin sağlığını koruma k isteyen bir örgütlenmenin görevi olur; benim niyetim sadece, lö Vl. yüzyılda Zerdüştçüler tarafından imal edilen ve öncelikle tö lH. yüzyılın Yahudi isyancıları tarafından, ardından da Hıristiyanlar tarafından ele alınan bu mükemmel kurgunun dünyanın sözümona en gelişmiş ülkelerinde her zaman mükemmel bi-

çimde yaşadığını kanıtlamaktır. Bunlar bir kez daha, astroloji karşısında yapıldığı gibi, küçümsemeyle ele alınabilir, fakat can sıkıcı yan şu ki, bu mantıkdışı inançların kanlı sonuçlan var. Çünkü patolojik bir durum olan Şeytan takıntısını n neden olduğu kanlı olayların hesabı artık tutulmamaktadır. Bu, karakteristik psikiyatrik sorunlara sabit fikir olarak hizmet etmekte ve hastaları, son okudukları kitaba göre "şeytan çıkarmak"tan ya da "cinlenmek"ten söz ettiklerinde affedile--ceklerini sandıklan şiddetli davranışl ara yöneltmektedir.

Bu kanlı sonuçların binlercesi arasından iki örnele Rio de Janeiro'da, 1992 yılında, Marcelo Costa de Andrade adlı biri, altı ile onüç yaş arasındaki ondört çocuğu tecavüz ettikten sonra vahşice öldürmekten tutuldandı. "Tanrı Krallığı'nın evrensel kilisesi''nden bir papazın vaazıyla kafası karışmıştı. Papazın kafası da görünüşte psikopat katilinki kadar ka rışıkt ı, çünkü her türlü fiziksel eksi kliği iman yetersizliğine bağlıyordu ve Andrade, kurbanlarını ' Şeytan'ın elinden kurtarmak amacıyla "göğe göndermeyi" düşünmüştü. Bu arada belirtelim ki, "Tanrı Krallığı'nın evrensel kilisesi" Rio eyale tinde ruhların selameti için faaliyet gösteren yaklaşık beş yüz "rahip''ten oluşan "Pantkotist'' bir mezhepti.

l989'da, yine Amerika Birleşik Devletleri Meksika sınırına yakın Matamoros şehrinde işlenen bir dizi ritüel cinayetle derinden sarsıldı. Uyuşturucu kaçakçılığıyla ilgili sıradan bir soruşturma sırasında Meksika polisi onüç cesedi gün ışığına çıkardı; bunlar, Şeytan'a Hıristiyanca inancın zehirlediği kişilerin kalıntılarıydı. Bu cinayetleri işleyen kişi şey tana tapan bir mezhebin üyesiydi ve taş devrine b ile yakışmayan bu kurban etmelerle Şeytan'ın lütfunu sağlayabileceğine inanıyordu. Texas eyaleti savcısı Jim Mattox, "cinayetlerin dünyaya karşı bir kalkan olduğuna inanıyorlardı. Bu, dinsel bir çılgınlıktı,"'^

[6"5atan, " Lı/f, a.g.e.

diyecekti. Katliam yerle rinde insan cesetle riyle birlikte bulunan hayvan cesetleri b unun kanıtıdır. Kısa süre önce, çocuklar üzerinde uygulanan gerçek cinsel taciz vakalanndan ve ardmdan genç bir oğlanın Missouri'de, Joplin yakınlarında katlinden daha fazla kamuoyunu sarstı.

Önemli ayrıntı: Matamo ros cinayetine katılanlardan bazılan tutuklanmatanndan sonra, 1 987 y ılında gösterilen The Believers (Müminler) filmindeki ritüel bir cinayet sahnesinden etkilenmiş olduklarını açıkladılar. Fakat, *Rosemary'nin* Bebegi'nden The Exorcis£'e kadar, Suspina gibi değersiz yapıtlar ya da Alien dizisi gibi sözde-fütürist ' kurgular da dahil, *-Batman* ya da Termii:a(ör gibi şiddetli aptallıklardan hiç söz etmesek de- Şeytan'ı, cinlenmeyi, şeytanatapmayı ve diğer saçmalıkları işleyen sinema ya pıtları nın listesi uzundur. Amerikal ı eleştirmen Robert Hughes, Deccal kişiliğinin çizgi romanlara ve ardından sinemaya Batman, Superman, Captain Marvel olarak hizmet ettiğini düşünmektedir. Amerikan alt-kültürü bu tür başka şeyler de üretmiştir, bizzat Mani'yi titretecek bir Manicilikteki, Spiderman (ve Spiderwoman), Catwoman ve antrapoidler gibi beş para etmez maceralar tüm dünyada milyonlarca insan tarafından iştahla tüketilmiştir.

Kurgusal eserlerin cinayetleri teşvik ettiği, buna karşılık cinayetlerin de başka kurgusal eserlere esin kaynağı olduğunun ek kanıtlarıdır bunlar. Böylece yeni bir ortaçağın karanlıklanna giriyoruz; söz- 1 de-Şeytan Rüşdi'nin ölüme mahkûm edilmesi yalnızca bir giriştir. Çünkü bundan böyle, tanrılarının gerçekliklerini tartışma konusu edenlere karşı koyacak olanlar, şeytanatapanlar hep olaca km.

Olay yalnızca dinsel midir? Buna inanmak son derece güçtür. 1991 yılında Gallup Organization'un U.S.&Worid Report adlı Amerikan haftalık dergisi için yaptığı bir araştırma,[17] cennete ve cehenneme

[17]"Hell's sober comeback", U.S. New6^WorId Report, 25 Mart 1991.

inananların sayısının l952'den l990'a kadar artmaya devam ettiğini gösteriyordu: Cennete inananların sayısı % 72'den % 78'e, cehenneme inananların sayısı % 58'den % 60'a çıkmıştır. Çok iyi. Ama aynı araştırma, düzenli olarak ayine giden Amerikalılarm %83'ünün üzerinden yalnızca % J'ünün cehenneme gitme riskine inandıklarını gösteriyordu (i bade t yapmayanların % Tsine karşılık;' bu paradoks daha ilerde ele alınacaktır). Cehenneme gitme riskleri olduğuna en fazla inananlar % 5',le erkeklerdir; kadınlarda aynı oran % 3'tür. Cehenneme gitme riskleri olduğuna inanmaya en eğilimliler % 5'le Katoliklerdir, en az eğilimliler % 3'le Evangelistlerdir.

Bunun anlamı, "cehennem başkaları içindir." Ya da Şeytan,. başkasıdır. Sanre'ın Gizli Ofiınım'undaki ünlü deyişi aktarabiliriz: "Cehennem, başkalandır." İnananların büyük kısmının kendilerine dair mükemmel bir yargıları vardır: Cehenneme gitme riskleri çok azdır.

İlginç paradoks: Amerikan ateistlerinin % 46'sı cennete, -% 36'sı cehenneme inanıyordu. Bu durum, ateistlerin ateizmi hakkında yeterince şey söylemektedir. Daha da ilginci, ateistlerin % 6l'i cennete gitme olasılığına inanmaktadır ve % 9'u cehenneme gidebilecekleri olasılığı üzerinde durmaktadır. Oysa bu oran inananların iki mislidir. Yani ateistler kend ilerini, inananlardan iki misli suçlu hissetmektedir. Ya da daha kesin bir deyişle, Klyamet günü Bireysel Yargı'da suçlu ruhları ele geçirecek Şeytan'a inanç teorik olarak en katı ruhlara bile nüfuz etmiştir.

Hiroşima'nın ve Alman kamplannın çöp yakma makinelerinin dumanları cehenneminkileri sönük bırakmışken bu rakamlar daha da şaşırtıcıdır. Chicago Üniversitesi, Divinity profesör olan Martin Marty'nin inandığı gibi, "cehennem ortadan kayboldu ama kimse farkında değil."'!' Anlaşılacağı gibi, yanılgı ciddidir.

---

18 A:g.c.

Gerçekten de tamamen teolojik açıdan görüşler, Roma kilisesinden Anglikan kilisesine, Evangelist'ten Ortodoks'a, vaftizci'ye, Me1-kit'e, Maronit'e, Ortodoks Kıpti'ye, Katolik Kıpti'ye, Katolik Ermeni'ye, Ortodoks E rmenı'ye kadar değişse de, cuma günü et yiyen işçi ile tecavüz ettikten sonra çocuğu öldüren katil aynı kazada öldüklerinde yazgılarının ortak olacağına hâlâ inanan pek az insan olsş da, Roma Katolik ortodoksluğuna göre Şeytan takımısı bilinçlerde yer etmeye devam etmektedir.

Öyle gözüküyor ki, Satanistler ve Şeytan inancını' yaymaya devam eden otoriteler, bir Kötülük tanrısı felsefi olarak sadece yıkımı temsil edebileceğinden, tanım olarak, hem yıkıcı hem de öz-kıyımcı bir tapınmanın saçmalığını algılayamamaktadırlar; dahası, Şeytan inancır.ı yaymanın sosyo-politik kökenlerini de anlayamamaktadırlar. Yalnızca inananları, zenginleri, Beyazları, güçlüleri ko ruyan bir tanrının zaferinin intikamını sonuçta alacak olan bir karşı-tannya, dar kafaları ve it:).atlarıyla, halktan gelen geniş.bir talep sağlamaktadırlar.

Max Weber'in *Protestan Ahlakı* ve *Kapitalizmin* Ruhu kitabındaki, zengin insanlar Tanrı'dan yararlanm ış olanlardır şeklindeki saptaması Amerika sınırlarını aşmıştır: Batı'nın tümüne uzanmaktadır. 1 920'den itibaren Weber, Protestan dünyanın içine kapandığı seçeneği açıkça tanımlamaktadır: "Ahiret kurtuluşu arayışı," diye yazmaktadır, "Katoliklikte olduğu gibi, iyi ürünleri adım adım ambarlamakla oluşmaz, Tanrı'nın seçilmiş kulu olmakla lanetli biri olmak seçeneği karşısında her an. bulunan bir bilinçin sistematik sınavıyla (SelbskontroHe) olur."'^ Dayanılmaz gerilim: Sonuçla, inançlı kişi isyan eder, upkı Şeyta n gibi ve onun koHarına atılır! Kapitalizm düşmanlarının dolaylı yanıtı bilinmektedir: "Ayağa kalkın, yeryüzünün lanetlileri!" Şeytan, Karl Marx'ın dengi olan ve Şeytan'ın ezeli gençliğiyle karşılaştırıldı-

'9 Max Weber, L'Ethique protestonte et I'esprit du capitolisme, Plon, l964.

ğmda kesinlikle arkaik kaçan yeni Spartaküs olmuştur. Herben Marcuse'ün dediği gibi, "hayalgücü türle ve 'arkaik' geçmişle birlik içindeki tümlüklü bireyin talebini savunur." –

Aslında günümüzün şeytan takıntısı yalnızca karanlıkçılığın, batılı inancın ve sıradan aptallığın yansısı değil, adaletsizliği sürdüren bir düzene ve çalışmaya karşı bir isyanın da yansısıdır. Çağdaş İtalyan filozof Giovanni Papini'nin[21] dediği gibi, Şeytan tersiz ekmeği temsil eder ve çölde Isa'yı kışkırtmak isterken taşları ekmeğe dönüştürmesi rastlantı değildir. Şeytan spekülasyon, uyuşturucu ticareti, kaçakçılık, fahişelik ve basit hırsızlık yoluyla kolay kazancın Tanrısı'dır. Dolayısıyla, bazı çağdaş tavırlarda görüleceği gibi, en alt 'düzeyde, tembelliğin, sahtenin, baştan savmanın, kültürsüzlüğün ve provokatörün tanrısıdır. Yarın ne yapacaklarını ve müşterek balıislerde kazanmanın sırrını öğrenmek için astrologlarına damşan bakanların ve başkanların gizli tanrısıdır O. Haksız kar elde etmek için yasadışı yollara başvuran işadamlarının tanrısıdır O. >

Weber de bunu öngörmüştü: " ... Bir iş dolayısıyla 'ödev'ini yerine getirme fikri anık yaşamımızı yönetmektedir. .. Mesleki [ödevin] 'yerine gelmesi' en yüksek manevi ve kültürel değerlere bağlanmadığında... birey, genellikle, onu doğrulamayı reddeder."[22]

Bu akım içinde, Şeytan da en yüksek düzeyde sistematik yapısökümünün, alayın, "Hiçlik"in esinleyicisi olmuştur, aklın ortadan kalktığını ilan eden filozoflar ve yeteneğin yetenek yokluğundan aşağı olduğunu ilan eden estetler sadece bir provokasyon yarattıklarını ileri sürerek, bu yüz buruşturma altında kendi hakikatlerini gözler önüne sererek bir bisiklet tekerleğinin Atika sanatının bir başyapıtma eşdeğer

---

20Marcuse, Eros e(civiljsotioıı, a.g.e.

2* Giovanni. Papini, "IJ diavolo e il pane senza sudore," Il Diavoîo, yeni baskı A noldo Mordadori Editore, Milano, 1985.

[12]Weber, a.g.e.

olduğunu, kaydedilen kapı gıcırtılannın Beethoven'in bir kuawruna eş olduğunu söylerler. Hatta boş bir tuval bir Veronez kadar güzeldir. Dolayısıyla Şeytan nihilizmin tanrısıdır, umutsuzluğun tanrısıdır.

Satanizmin kültürü ele geçirmeye başlaması yeni değildir. Ünlü kişilerin elleriyle şehirlerimize de girmiştir. Şiirin en ünlü dehalarından biri olan Charles Baudelaire bunlardan ilkini, "Şeytan Duaları"nı yazmıştır:

Sen, *ey* en *âlimi ve en güzeli melehlerin,*
övülmekten mahrum tann, hıyanet ettigi kaderin,
Ey Şeytan, acı benim uzun *sefaletime*

Ey kendine haksızlık edilen sürgün Devletli,
Yenildikçe her zaman doğrulursun daha kuvvetli,
.....
Babalığı o insanlann ki kara öfke anında
Dünya cennetinden kovdu Allah Baba,
Ey Şeytan, acı benim uzun *sefaletime!*[23]

Baudelaire'in, isyan ederken bile Tanrı'yı kaympederi Albay Aupick'le ya da dönemin bir burjuvasıyla kanştırdığı düşünülemeyeceğine göre bunun bir gösteri olduğu söylenebilir. Şeytan hakkında en sık tekrarlanan kurnazlığı borçlu olduğumuz şefkatli Baudelaire. Çünkü, Paris Sîkmtısı'nda, "Şeytan'ın en büyük kurnazlığı var olmadığına inandırmasıdır" safsatasım üçüncü bir kişiden aktardığını ileri sürer. Fakat bu ona aittir! ikiyüzlü okur, benzeri, kardeşi onun maskesi düşmüştür! Ancak gösteri onun için yeterince aşırı olmadığından daha da ileri gider: .

[23]Elem *Çiçeklen,* Charles Büudelaire, çev. Vasfi Mahir Kocatürk, Buluş Yayınlan Ankara, 1957.

"Saygı ve övgü sana, *Şeytan, yükseklerinde göğün*
Hakimiyet sürdün ve derinliklerinde cehennemin
Mağlup olmuş, *sessizce dalıyorsun hülyaya^*

O dönemde bu, kuşkusuz, yeryüzünün en aptal burjuvazisine saldırmaktan, enayileri coşturmaktan ve başkalarım gülümsetmekten başka işe yaramazdı. Bu dönem, başta Emma Bovary olmak üzere has- . sas ruhların boğulduklan dönemdi. Arthur Rimbaud yaklaşık otuz yıl sonra "Cehennemde Bir Mevsim" geçirmeye gidecek ve Mallarme ̈şöyle haykıracaktır:

"Gökyüzü ölü. - Sana doğru koşuyorum! Ey madde,
Mutlu *insanlar sürüsünün yattığı*
Yatağı paylaşmış olan, acılar içindeki bu adama
Acımasız *idealin ve Günah*'m *Unutharilıgım ihsan et."*

Mallarme'nin, Zola'yı kuşkusuz öfke içinde bırakan bir kurgu olan "insanların mutlu sürü hayvanı"nı tanıdığından kuşku duyulabilir. Fakat sonuçta şair *"cajcajlt* boşluğun *işe yaramaz* biblosu," değildir ve ses tonu bellidir. Diğer yandan *Maldoror Şarkıları*'nda, Sado-Şeytansı vahşiliklerle donanmış küfürler eden Liwtre ̈amont'un sahte kontu Ducasse'ı Huysmans şeytanlaştırıyordu:

"Karayel köknarlar arasında eserken Yarafıcı *karanlıklar içindeki* J^^apısını açtı *ve bir oğlancı girdi içeri."*

Etkili sonuç-. Söylemek gerekir ki, moda, filozofların en sıkıc ısı -nın yerini alan bir pornografla başlam ıştı: Donatien de Sade; safahat ̈alemleriyle örülü yaşamının, yazılarına bir hakikat kokusu verdiği düşkün aristokrat. Gerçeküstücülüğün "papaları"nın ya da moda "rahipleri"nin şu tür tanımlarda değerli ne bulabileceklerini insan kendine sormaktadır: "Haçları, Kutsal Bakire'nin ve Ezeli Baba'nın resimle-

rini parçalad ı, kutsal emanetlere işed i ve he psini yaktı."[24] Homeros'a, Aiskhylos'a, Shakespeare'e buraya varmak için mi sahip olundu? "Kötülüğün büyüleyiciliği" gibi basit nedenler öne ‘ sürülse de, Sade düşünürlerimizi karanlık nedenlerle meşgul etti ve etmeye devam ediyor.

Kötülüğün Napolili olması gibi, hastalığın da Fransız olmasının pek önemi yok! Fransızlar kadar . canları sıkılan Ingilizler de "gotik" romanı kat ettiler. iblislerin cirit attığı şatolar, kayıp ruhların iniltilerinin işitildiği zindanlar, şehvet düşkünü keşişler, dolunayda uluyan âşıklara teslim edilmiş klorozlu genç kızlar; tüm XIX. yüzyıl Ingiltere'sine Şeytan takmak olmuştur: Mary Shelley'in Franhenstein'ı l818'de yayınlaı;ıdığında kamuoyu dehşete doymamıştı, Bram Stoker'in *Dracula'sı* 1897 yılında yayınlandı; her ikisi de bilinen kalıcı başanya erişti. Almanya da " Fa us t" uyla geri kalmaz. Rusya, arsenikten ve Prens Yusupov'un tabanca kurşunundan etkilenmeyen Gregor Efimovitch Rasp utin'le "gerçek" Şeytan'ına sahip olacaktır. Ardından, başta Lenin denen kurtarıcı Ulyanov, Çeka'nın kurucusu dört dörtlük polis Jerzinski, Stalin denen papaz eskisi Vissarionoviç olmak üzere başkaları geldi. Şeytan'ın tam bir meslektaşı! Amerika Birleşik Dev–l etleri'nde Poe, Şeytan'ın sırasıyla "Kızıl Ölüm," "T uhaflık Meleği" ve nihayet "Sessizlik"te ("Dinle, der Şeytan, elini başıma koyarak, sözünü ettiğim ülke Libya'nın tehlikeli bir bölgesidir, Zaire 1 rmağı kıyıları üzerindedir...") kendi maskesini taktığı alkolik bir hayal gücünün cehennemlerini ya pmacıklı bir tarzda keşfeder. Melville, efsanevi kaptanı Ahab' ı, Kötülüğü, Moby Dick adlı efsanevi beyaz balinayı aramaya yollar. Ve Co nrad'ın tüm eseri Düşüş üzerine bitmez tükenmez bir soruşturmanın hikâyesi olacaktır; Karanlığın Yüreginde'nin kaçakçı Kurz'un, ölüm döşeğinde, "Dehşet! Dehşet!" diye hırladığı ünlü bölümünde bile bu soruşturma son bulmaz.

H 1991 yılında hazırlanan bir dizinin Incil kâğıtlarına basınayı uygun gördüğü ifrazatlardan yalnızca bir bölümü!

Herkes en aşırı poz kesişiyle, grotesk el kol hareketleriyle, boğuk bir ses tonundan destek alan edepsiz ve kötücül sözlerle, çatık kaşlarla, beddualar ve gürültü patırtılarla bu yolda ilerledi, herkes kendi şeytanını ortaya attı, ta ki "reklam" tarafından ele geçirilinceye kadar; ve, (baştan çıkaran) "Fausta" çikolatası ve bir şeytanın bile yüreğini ısıtan! "Termojen" astarlan satmak için gazetelerde .ve şehirlerin duvarlarında şeytanların ve şeytançıkların çoğaldığı görüldü. Petrolle çalışan ocakların adı bile "şeytan"dı! Hatta refakatçi gemilerinin adı da "şeytan"dı! "Cinselliğin işaretleriyle bedenden cin çıkarma stratejisi" dediği "cinsel devrim"in ikiyüzlülüğünü açığa çıkardıktan sonra Baudrillard'ın haklı olarak dediği gibi "herkes kendi göri.mtüsünü arıyor.Breton'un gülünç diktasının uzak yankısı: "Güzellik ya çırpıntılı olacaktır ya da güzellik olmayacaktır." Bu durumda, Charcot'nun büLün isterikleri güzel miydi? Fakat bir "yeni filozof' (eskilere ne ol^ du peki?) daha kesin konuşur: "iyilik için reklam yalancı değildir: O, yalan için yapılan bir -reklamdır."[26] Başka deyişle, samimiyet ancak Şeytan içindir.

Avrupa'nın tüm edebi, sanatsal ve müzikal üretimi kendisini özgürleştiren bir Şeytan takımısıyla hareketlenmişti. Neden özgürleştifiyordu? Dar kafalı bir dinden, cansız ve despotik politik iktidarlardan, sıkıntıdan, kuşkusuz, ama özellikle gündelik sıkıntıdan. Gündelik sıkınu, Tanrı'nın akıl almaz acımasızlığıyla insanlii.rın başına musallat ettiği en iğrenç felakettir! Kuşkusuz sahte ama daha zehirleyici cinlenme sürüyordu: "Sympathy for the Devil"i söyleyen Rolling Stones değilse, yeryüzünün bir lanetlisine, "Opera'daki Hayalet"e yardım elini uzatan Elton John oluyordu. Paris, Londra ya da New York'ta şeytansı "tags"lara rastlamadan iki adım atılmıyordu: *"Satan* j.. *you*

25Jean Bauclrillard, Ln *Trmısparence du Mal-Essai sur* les pheıiomeıies extremes, Galilée, 1990.

26Andre Glucksmann, *Le* Xle CoDiıioıiderîîenıt, Flammarion, 1991.

each night" ya da "Nique ta mere;" Fransa'da bir Kültür Bakanı'nın şahsında Fransa hükümetinin yasakladığı ensest önerisi.

Demek ki Şeytan, sanayi çağının bütün Faust'larının, en yoksullarından en zenginlerine kadar, suçortağıdır. Papini'nin alaycı bir dille yazdığı gibi, "tamamen yeni bir ışık altında ortaya çıkar: İnsanın... kurtarıcısı olarak. Tanrısal yasalara karşı çıkmanın ötesinde, insanoğlunu Günah'ın sonuçlarından en azından birinden kurtarmak ister. Şeytan, tinsel kurtarıcının yanı sıra, maddi kurtarıcı olarak, insanın dostu olarak ortaya çıkar." Gerçek şeytanata parlık buradadır: California'daki mezheplerin maskaralıkları değil, seçkinlerinkidir.

1905 yılında Paul Lafargue'ın *Tembellik Hakkı* yorumcularından biri tarafından şöyle özetleniyordu: "... Adem'de kişileşen insan Cennet'ten kovulduğunda Tanrı tarafından lanetlenip ekmeğini alnının teriyle kazanmaya mahküm edilmemiş miydi? Demek ki çalışma bir lanettir ve cennet mutluluğunda hakim olan şey tembelliktir..."^^

Rollerin eşi bulunmaz bir ters yüz edilmesi: Şeytan, Zerdüştçü rahiplerin düşlediği mutlak iktidarın savunucusu olarak doğduktan sonra mükemmel bir topluin-karşıtı fail, çalışmayı lanetleyen biri halini almıştır. Hıristiyan teolojilerinin temel dayanağıyken varlığıyla demokrasilerin mezar kazıcısı haline gelmiştir ve Cicero'nun iki bin yıl önce (baplinanç konusunda) yazdığı gibi, totalitarizmlerin öncüsüdür. Bu nedenle bu kadar çok dostu vardır.

Şeytan'ın varlığına inancı tektanncı dinlerin getirdiğini düşünür-

---

27 Maurice Dommanget, Giriş, Le *Droit d la* paresse, FM/Pelite Colleclion Maspero, 1972. Karl Marx'ın damadı Lı.fargue ünlü yergisine şöyle başlar: "Bay Thiers, 1849 tarihli ilköğretim komisyonunda şöyle diyordu: 'Din adamlarının mutlak etkisini belinmek istiyorum, çünkü insana bu dünyada, bir başka felsefenin söylediği gibi "zevk almak" için değil, acı çekmek için var olduğunu öğreten doğru felsefeyi yaymak için onlara güveniyomm.' Bay Thiers, burjuva sınıfının ahlakını vahşi bencillik ve dar kafalıiıkla simgeliyordu." O dönemde işçi sınıfının köleleştirilmesinde din adamlannın oynadığı rolü Lafargue iyi belirtmiştir.

sek bu inancın onların kontrolünde olduğu samlabilir. fakat, popüler düzeyde oluşmakta olan Şeytan mitolojisi her türden örgütlü dinin kontrolün dışındadır. Halk imgelemi, hangisi olursa olsun her türlü kiliseden daha güçlüdür. Şeytan'ın kişiliğini yaratmış olan ve bu mitolojide çagdaş filozoflara nöbeti devretmiş olan dinler çırak durumundadırlar. Antimateryalist ve tinselci olduklarından anti-Marksist olan dinler, geçmişte totalitarizmin aracı günümüzde de devrimin habercisi olan, esas olarak nihilist, en temelde pagan mitin sürdürücüsüdürler.

Demek istediğim, Şeytan mitini geliştiren dinler üstünde durdukları kurt yeniği dalı, to plumsal düzerıin dalını kesmek üzeredirler.

Şeytan'ın, cin çarpmışların gerçekliğine, her türden şeytanatapan, şeytançıkaran ve doğa-ötesine inanan kişi tarafından bolca -ve sevgiyle- anlatılan normal-ötesi olgulara inanmamalı mıyız? Oysa şunu söylemek gerekir ki, Şeytan'a inanmanın temel nedeni cin çarpma olaylarından ibarettir ve bu vakalar histeri durumlarına. çok benzemektedir; bunun açıklaması, eğer bunlara değer vermek mümkünse, Charcot'nun başarısıydı. Her şey buradadır: Davranış bozukluklarının habercileri, bilinç kaybı, "soytarılık" adı altında canlı biçimde betimlenen (sinematografik tavırlara pek uygun) yüz buruşturmalar, "hastanın hoş ya da güç, erotik ya da şiddetli sahneleri taklit ettiği" tutkulu tavırlar, don uk duruşlar.[2]" En iyi psikiyatrlarla birlikte tekrar etmek ge re kir ki, "şeytan çarpmalar" histeri krizlerinin ifadesinden başka bir şey değildir. llave kanıı: Eğitimsiz kişilerde, çocuklarda ve yeniyetmelerde meydana gelir. Şeytan çarpmanın en ufak bir gerçekliği varsa niçin d evlet görevlilerine, ünlü yazarlara, televizyon sunucularına olmadığını, yalnızca vasat bir entelektüel ve psikolojik düzeydeki insanların başına geldiğini sormak gerekir. Belki de Şeytan yalnız-

28Sillamy, DicffoıiiKJirt' de psyclıologie, a.g.e.

ca geri zekâUlara saldıran gülünç bir düşmandır.

Kuşkusuz, Luther Şeytan'ı gördüğünü sanmıştır ve suratma bir mürekkep hokkası fırlatmıştır. Fakat bu elbet.te bir şeytan çarpma vakası değildir; ■ daha çok bir halüsinasyona benzemektedir. Çünkü, zekâsını, engin teolojik ve felsefi eserini asla tanışma konusu etmeden, Luther'in heyecanlı ve düş gören, genellikle çok gergin bir kişilik olduğu bellidir. Bazı takınakların hülasinasyon yarattığı psikiyatrinin kabul ettiği bir durumdur. Bu halüsinasyonlar bireysel olabildiği gibi toplu da olabilirler.

Geriye, doğaüstü kalmaktadır. Maddi olmayan güçler belirebiHr mi? Eğer belirebilirlerse bunlar kötü güçler midir? Bu konu çok sayıda eserde ' ele alınmıştır. Bunlardan hiçbiri maddi olmayan güçlerin gerçekliğini kesin olarak belirtmeyi sağlayamaz. Tarihte iyilik ya da kötülük güçlerinin müdahalesinin tek bir somut kanıtı bugüne kadar olmamıştır. Tarihin en büyük deneyleri doğaüstüne başvurmadan aç ıklanır. Gizemli olgularm gerçekliğine ilişkin tanıklıkların hemen hemen tamamının tek tek bireyleri y:a da az sayıda kişiyi ilgilendiriyor olması bir olgudur.

Bu sayfaların başında söylediğim gibi, bazı iyi niyetli kişiler, Alman kamplarının Şeytan işi olduğunu ortaya çıkardıklarını sandılar. Karanlık ve büyük bir olasılıkla utanç verici bir akıl yürütmeyle Hıristiyarrlar, Tanrı'nın günahkâr uluslara ve özellikle Yahudilere sırt çevirdiğini ve onları Şeytan'a teslim ettiğini düşündüler. 1941 yılında, lll. Reich Almanyası'ndaki, Yahudileri olduğu kadar Hıristiyanları da etkileyen kıyımlardan Amerika Birleşik Devletleri geniş ölçüde haberdarken, Henry Ford, Charles Lindbergh, açıkça Yahudi-karşıtı olan Christian Front ya da Hıristiyan Cephe'nin esinleyicisi P. Coughlin, New York'taki Calvaire Vaftizci kilisesi raliibi William Wa rd Ayer ve başkaları Nazilerin Yahudi-karşıtı politikalarını açıkça kutluyorlardı. Öyle ki, The Churchman dergisinin bir başyazısı onları şahsen ihbar

ediyordu. "Lindbergh'in Yahudi-karşıtı kabalığına" üzülüyor ve birçok Hıristiyanın^ Yahudi-karşıtlığını ortaya sererek "Hıristiyanlar adına hakkı" onlardan geri alıyordu. [9]

Çünkü Batı, l ncilc i Matta'nın, İsa'nın mahkûmiyetinin öcünü Pilatus'tan almak için Yahudilerin ağzına yerleştirdiği, "Kanı bizim ve çocuklarımızın üzerine dökülsün," şeklindeki aslen şeytansı, nefret taşıyan ve alçakça uydurulmuş sözleri belleğinden atmayı başaramamaktadır. Politik tutsakların, eşcinsellerin, çingenelerin yok edildiği ölüm kamplarının Tanrı'nın intikamını temsil ettiğine inanmak, XX. y üzy ,1 belleğinin hatırlayabileceği en hayvanca, en küstah kinin ifadesidir. Bu, Yahudi olmayan Gulag ölülerine, Afrika'daki Ibolar ve Ik ölülerine, zihinsel özürlü bir ideoloji adına ve bugün Birleşmiş Milletler tarafından koruyan bir caninin, Pol Pot'un katlettirdiği Kamboçyalılara en büyük hakarettir. Şeytan'ın tüm bunlarla ilişkisi yoktur, Tanrı'nın da: Bu, bir gerçeği yakaladığına inanan insanın aptallığıdır. Belki hepimiz Budist olsaydık tüm bu katliamlar işlenmezdi.

Ben bu saurları bitirirken Şeytan'ın gölgesi Avrupa'nın' üzerinde yeniden ortaya çıkmaktadır. 1992 sonuna ait bir kamuoyu yoklaması, üç Alman'dan bi rin in Nazizim'de "iyi bir yan" bulduğunu, Almanların % 4'ünün Yahudilerin başına gelenin kendi hataları olduğuna. inandığını, bir başka kamuoyu araştırması halyanların yaklaşık % lO'unun Shoah'ın bir uydurma olduğuna inandıklarını ve içlerinden yaklaşık üçte birinin l talyan Yahudilerinin Italyan olmadıklarına inandıklarını ortaya koyuyordu.[10] Hiçbir şey öğrenmemiş miyiz? Bu şekilde düşünce belinenler, ekolojist, sosyalist, komünist, kapitalist, eşcinsel ya da liberal oldukları için yarın kendilerinin de kıyıma uğrayabileceğinden

---

^^Aktaran Robert W. Ross, So it Was True - The American Protestant Press and t/ıe *Nazi* Persmıtions of the Jews, University of Minnesota Press, 1980.

30."Anii-Semitism in Italy Rings True lo Echoes in Europe - l in 3 Germans See a Nazi Good Side," *httemcjtioiial Herald Tribune,* 7-8 Kasım 1992.

kuşku duymuyorlar mı? Her insanın düşmanı tarafından anında şeytan muamelesi görebileceğinden kuşku duymuyorlar mı?

Insan varlığı kendi tarihinden sorumludur ve tarih boyunca din adamının haksız yere karıştığı her olay, Haçlı Seferleri'nden bu yana, istisnasız felaketle sonuçlanmıştır. "Insan ancak kendi kendini aldatabilir," diye yazıyordu Emerson. Tanrı'nın zor yol uyla savunulabileceğine inanan insan seller gibi kan akıttı, yani Şeytan görevi gördü ve bağışlayıcılık ve yaşam tanrısına derinlemesine saldırdı. Benim en derin inancım bütün din savaşlarının son derece şeytansı olduğudur; bütün tekelciliklerin şeytansı olduğudur. İnancım, Şeytan'a inanmanın son derece şeytansı olduğudur.

Yirmialtı yüzyıl önce, iktidara susamış Iranlı rahipler tarafından oluşturulmuş varolmayan bir tanrısallık koşullarında yaşıyoruz. Şeytan ortamı nda yaşıyoruz. Yazgımız bu mu? Hayali canavarın bizi ciddi olarak yutmasına izin verecek miyiz?

19.

SONUÇ
YERİNE BİRKAÇ DÜŞÜNCE

Tarih, kişisel duyguları yasaklamaz. Bu yolun sonunda kişisel düşüncemi özetlememe, izin verilmesini istiyorum.

lö VI. yüzyılda, kaba ve çoktanncı bir aristokrasiye karşı ayaklanan Iranlı bir rahip olan Zerdüşt'ün uydurduğu, iktidara susamış başka rahiplerin benimsedikleri ve dünyanın diğer yarısında asla olma" yan bir üstünlüğe terfi etmiş olan Şeytan, ardından ortadan kaybolabilirdi. Çok büyük kötülük de olmazdı: Batı'nın, felsefesinin tohumlarını ödünç aldığı Yunan. yasalann ruhunu esinleyen Roma ve özgürlük ve fetih zevkini miras aldığı Keltler; hiçbir uygarlık Şeytan'ı bilmiyordu. Yine de bu uygarlıklar bizim ideallerimizde parıldamaya devam ed iyorlard ı.

Mısırlılar, Hindular, Caynacılar, Budistler; Şintocular, Orta Amerika halkları, Okyanusyalılar; hiçbiri Tanrı'nın düşmanı olan bu anlamsız kurguyu, Tann'ya küfür olarak kabul ettiğim bu kurguyu asla bilmiyorlardı.

Savunucuları bende her zaman belli bir başkaldırı şüphesi uyandırmış olan belirsiz bir kavram olan "Yahudi-Hıristiyan mirası," Şeytan'ın bize Yahudilerden miras kaldığını ileri sürmektedir. Yani, Yahudi Isa'dan miras kaldığını söylemektedirler. ^ Bu iddialarıı yanlışlığını kanıtladığımı umuyorum: Yah udil iği n kuşkusuz kaynağı olan Eski Ahit hiçbir zaman Şeytan'a Hıristiyanlığın atfettiği yeri vermemiştir: Eyüp Kitabı'ndan beri biliyoruz ki, Şeytan, Düşüş'ten itibaren, Tanrı'nın hizmetkarıdır. Gökyüzünde, melekler meclisinde yer alır ve bu konuda, metinlerin hiçbir ısrarı, hiçbir bel irs izl ik gölgesi yoktur. Şey ta n' ın Tanrı'nın D üşmanı olarak yeni rolünü dayatması için lö III. yüzyılın sonuna doğru Ortadoğu'nun hareketlilik ve etkisinin bazı Yahudi mezhepl erine -kuşkusuz Yahudi halkının tümüne değil- aniden

nüfuz etmesi gerekti. Bu yeni rol dağılımının ilk ortaya çıktığı yer "Enoş Kitabı"dır. Bu, Eski Ahit'e dahil olmayan bir kitapur ve en azından kısmen Essenliler tarafından yazıldığı bilinmektedir. Oysa Isa Essendir. Böylece, Iranlı Şeytan Essenliler tarafından, ardından Hıristiya nlık tarafından Akdeniz kıy ila rına ulaştı. Y üzyillar onun yararına geçti; batılinançlılar için vazgeçilmez oldu.

Önceki sayfalarda gözden geçirilen bütün dinlerden beşi çağdaş dünyay;:ı egemendir: Hıristiyanlık, Yahudilik, Islam, Hinduizm ve Budizm. Nüfus itibarıyla baskın olan üç din Hristiyanlık, Islam ve Hinduizmdir; yani ikisi tektanrılı, biri çoktanrılı din. Batı dünyasının türmü Hıristiyandır ya da daha doğrusu, ekonomizm takınağı içinde olan ve başka insanla duygudaşlık, herkesin içinde bulunan Tanrı'ya^ saygı gibi dinin evrensel büyük değe rle rin i artık ha tırlamayan bir uygarlıkla ilişki içinde özü ve dili yıllar içinde aşınmış Hıristiyanlıklara bağlıdır.

Oysa ortaçağdan bu yana, yani iki büyük tektanrılı dinin zaferinden bu yana Batı dünyası, Yunanlılar, Romalılar, M ıs ı rlılar döneminde asla karşılaşmadıkları kadar çok katliama tanık oldu. Ağaç meyveleriyle ölçülür, diyordu Isa. Wassy'ni n ve Saint-Barthelemios'un, Yerlilerin katledilmesinin ve bitip tükenmek b ilmeyen Yahudi kıyımlarının, e ngizisyon u n sayısız odun yığınlarını n ve ölüm kamplarının verdiği meyveler hakkında ne düşünebiliriz? Çünkü bu kamplar doğrudan doğruya, yüzyıllardan beri Şeytan'la özdeşleştirilen Yahudi nefretinden kaynaklanırlar.

1945'teki kanlı barış bir yanılsamaydı: ideolojik bir savaş ortamınday ız. egemen olan iki tekta nrılı din tehdit altındaymış gibi davranıyor ve bir başka çağın yasaklarını çoğaltıyorlar. Yani, vaazlarına harfi harfine uymayan her şeyi Seytan'a bağlıyorlar. Bu yasakların bir çoğunun gülünçlüğünü ve hatalarını boş yere göstermeye çalışum: Örneğin Muhammed, Tanrı'nın sevgili kullarının cennette içeceklerini

söylemesine rağmen Islamın alkol içmeyi yasaklaması; Yeni Din Dersi Kitabı'nın tütün içmeyi kötülemeye kalkışması, oysa ki bu ne.eskatolojiden ne de Yaratıcı'nın kendi yaratısına verdiği bağımsızlık ilkesinden kaynaklanır. Tanrı'nın niyetlerinden söz ederken, diğer yandan da astrolojiyi mahkum eden bir elkitabıyla alay etmek çok' kolaydır! Ama, her iki tektanrıcılı dinin kadını, Yaratılış'ın işe yaramaz bir ürünü o larak göstermesinden rahatsızlık d uyulabilir. Kadınlara papazlık verilmesine izin veren Ingiltere kilisesinin din işleri kurulunun kararının yol açtığı gürültü patırtı sırasında buna tanık olduk ve kadınların araba kullanmasına .bile izin olmayan Suudi Arabistan gibi Islami ülkelerin en çatık kaşlılarında her gün görüyoruz. Muhammed araba kullanmayı nerede yasaklamıştır? Çamaşır makinesi kullanmak niç in yasak değild i r?

Böylece İslam ortaçağ tavırlarından destek aldı; bu durum, Islamın modern uygarlığa kaçınılmaz eklemlenişini daha sert kılacaktır. Aynı şekilde, Katolik kilisenin yandaşları her on yıldan on yıla giderek azalmaktadır; öyle ki, örneğin Fransa'da vaftiz edilen nüfusun % lO'undan azına kadar varır (oranlar Avrupa'nın geri kalanında daha iyi değildir).

Oysa bunlar, Şeytan'ın varlığını öğreten iki temel dindir. Anlaşılacağı gibi bunlar Mutlak Kötülük'e inançlarıyla kendilerini zehirliyorlardı. Islam, çağdaş dünyadan kendini ayırıyor, özellikle Mutlak Kötülük'ün sürekli olarak b ulund uğuna inand ığı ve yalnızca teknoloji ve ürünler ithal ettiği Batı'dan kendini ayırıyor. Hıristiyanlık, her türden doğum kontrolünü yasakladığı Güney Amerika'daki Hı ristiyan topluluklara hayal i bir umut bağlayarak can çekişiyor; böylece Roma kaybettiği yandaşları Atlantik-ötesinden kazanır! Acımasız hayal! Yirmi y ıldan beri G üney Amerika'da saldı rgan ve asi bir din adamlan sınıfı oluştu ve iktisadi ve demografik ge rçekler üzerinde aforozların etkisi, yağmur yağdırmak için geçmişte yapılan Kızılderi li dansların-

dan daha fazla değildir.

Dinin etkisini yitirmesinin kötü bir şey olmadığını, çünkü Şeytan fikrinin de etkisini yitirmesini beraberinde getirdiğini düşünen kimseye gerçeğin çok başka old uğunu söylemek gerekir: Bu düşüş, Hıristiyanlık yanlısı mezheplerin yayılmasını. başlattı, bunların yaydıkla r ı vahşi fikirler kurbanlar bulmaya, yani hakikati buldukları yanılsamasıyla kandırılmış yoldan çıkmış kişiler bulmaya devam ediyor. Başka deyişle, fiili fanatikler buluyorlar.

Son derece daha ciddi olan şey, dine daha bağlı, daha fazla ibadet ediyor olsak da, eskiden Hıristiyan olan Batı'daki, kilisenin kültürel nüfuzunu ve Maniciliğin her şeyi niteleme kaçıklığını koruduk. Geçmiş yüzyıllardan tek farklılık olan Şeytan fantazmına bu kölece bağlı – lık, fantazmın yaratıc ılarının öngördüklerinden başka politik amaçlara hizmet eder. Fakat, şeytansı hayvan her zaman ve hiç olmadığı kadar politiktir. Çağdaş Almanya'da Yahudiler, Türkler, Çingeneler karşısındaki Nazi aptallığının ve hayvanca vahşetin dirilmesi, Hl. Reich nostaljisi içindeki hödüklerinin dirilttikleri din savaşlarının eski ve bulaşıcı alışkanlığından başka bir şeye varmaz. Iç karartıcı 1992 yılı boyu nca, Yugoslavya ateşi içinde Hıristiyanların Müslümanları katletmesi de böyledir. Geçmiş y üzyıllardaki Protestanların Papa'ya inananlara karşı kininin kalıntısı olan Britanya'nın Kuzey İrlanda'da kalma inadı da böyledir. Ermeni ve Azeri katliamları da böyledir, Yukarı Karabağ'daki H ıristiyan bölgeleriyle ilgili diğer din savaşları da böyledir. İsrail ile diğer Arap ülkeleri a rasındaki bitmez tükenmez düşmanlık da böyledir. Başka ' topraklarda, esas olarak Budist olan Sri-Lanka'da tutunabilmek için Hindu ve Müslüman Tam uHarın öfkeli ka-

■ rarlılığı, bağımsız kabul ettikleri topraklarda kendi dinlerini dayatma istekleri de böyledir. Bütün çatışma odaklarında bu Şeytan'ın gölgesinin ışıldadığı görülür; oysa ki bu Şeytan ikibi n altıyüz yıl önce tranlı rahiplerin hayal gücünde varolmuşt u yalnızca!

Yaratıcı'nın değil de Düşmani'nın daha belirgin bir tanımını yapan ve Boynuzlu'ya siyah mumlar yakmayı asla ihmal etmeyen, fakat Tanrı ve lsa adına bağış toplama fikri asla akıllarına gelmeyen, kendilerini "inanan" olarak niteleyen, ama ibadet de yapmayan yukarda anlatılan Satanisı kaçıklar gibi, eger gerçekten Tanrı'ya inanılmıyorsa, her zaman Şeytan'a inanılıyordur. Kendinin uygar olduğuna inanan Batı'nm her gün hakiki, gerçek bir Satanizmi tartışması, açgözlülükleri, küçük tavırları içinde kurban ettiğini göstermek için gündelik yaşamın tüm bir psikopatolojisi gerekir. Aynı psikopatoloji belki bizde Kötülük takımısı olarak ortaya çıkar ve paranoya olarak adlandırılan bazı zihinsel bulanıklıklar geliştirir.

Çocukluktan ve yüzyıllardan beri bilinçaltına yerleşmiş batılınançlı bu altyapılarda hangi politika ve altyapı haklı olabilir? Ve hangi eğitim? l 908 ve 1909'da Fransa'da, piskoposlar laik okulu "şeytansı" olarak nitelediler ve papazlar laik ders kitaplarını yakmak için aileleri dolaşular (aktaran Jacques Ozouf, Biz, öğretmenler). 1929 yılında, Divini iîîius magistri papalık genelgesinde Papa Xl. Pius Katolik çocukların laik okula gitmesini yasakladı. Ve özel okula ilişkin yakın dönemdeki gürültü patırtılar kafaların yarım yüzyılda değişmediğini gösteriyor. ' *Yeni Din Dersi* Kitabı'nda vahiy biçiminde şöyle deniyordu: "Dinsel özgürlük hakkı kendinde ne sınırsız olabilir ne de pozitivist ya da natüralist biçimde düşünülmüş bir 'kamu düzeni' adına sınırlandırılabilir." Ve ekliyorlar: " 'Uygun sınırlar' her toplumsal durum için politik ihtiyatla belirlenmelidir."[2] Demek ki, bazıları için, Şeytan'ın var-

---

Dahası var! lB8O yılında, genç kızlara onaögrenimin hakkı veren Camille Sèe yasasının oylanması sırasında, Hıristiyan sağınıp yayın organı Le Gaulois. bu Lür öğrenimden geçmiş zavallı genç kızlar için imihar ya da fahişelikten. başka gelecek gönnüyordu! (Aktaran Mona Ozouf, I'EcoIe de la Fıaıice, essai sur *la Rdvolutiou.l'utopie et l'enseigueıuent*. Gallimard, 1984).

[2] Yeııi Din Dersi Kitnbı'nın 2357. maddesi eşcinselliği "doğa yasasına aykın" olarak niteliyordu.

lığın ı öğretmek eskiden olduğu gibi zorunludur.

Sonuçta, kötücül olduğu kadar gülünç de olan bir ku rguyu savunmada bu kadar ısrar niçin? Hiçbir işe yaramadığını herkesin bildiği, Şeytan'a ya da cinlere, büyüye ya da büyücülüğe başvurmayı Yeni Din Dersi *Kitabı'nın* yasaklamaktaki ısrarı (2113 ve 2116. maddeler) niçin? Şeytan'ı ve yandaşlarım harekete geçirme olanağına ruhuyla ve bilinciyle inanan bir kilise mensubu var mıdır? Bir başka dönemin bu buyruklarını yönlendiren şey Kötülük takıntısı mıdır? Tam tersine. Tektanrılı üç din, c eza ve medeni yasalar karşısında toplumsal işlevlerini bırakmışlardır: Cinayet, hırsızlık ve hatta zina günümüzde yasa tarafından çok net biçimde cezalandınlmaktadır. Bizim "ileri" demokrasilerimizde bile zina hukuksal bir ceza olarak ciddi mali ve dahası ahlaki sonuçlara' yol açar. Yalan yere yemin, yanlışlıkla bile, Batı'da pek tutulmamaktadır ve arzuyu, Şeytan korkusuyla önlenmeye çalışılan günah kabul etmek. günümüzde muhataba saldırı olarak kabul edilmektedir. Tanrıtanımazlığın ve çoktanncılığın mahkûm edilmesine (2110. ve 2112.. maddeler) gelince, bu, Hıristiyanlığı savunma bahanesiyle, örneğin Hindu olma özgürlüğüne temel bir saldırı oluştunH.

Geriye farklılıktan duyulan nefret ve cinsellik kalır. Bu, tektanrılı dinler tarafından Şeytan'a atfedilen gerçek alandır. Birincisi, dünyanın tarihi kadar eskidir: Sonuç itibarıyla Adem kadından tiksinmiştir, çünkü kadın farklıydı ve o dönemden bu yana insanlık yabancıdan nefret etmeye devam etmektedir, hem de ilk bakışta nedensiz yere, yalnızca yabancı olduğu için. Fakat açıktır ki, bireyi bu kine karşı korumaktan uzak olan tektanrılı dinler görüldüğü gibi bu kini korumakta ve güçlendirmektedir. Merhamet görevi yabancıdan nefrete dönüşmüştür. Oysa aynı kafada olmayan herkes yabancıdır.

Bu açıdan, Şeytan'ın savunması uzun sürmüş, gerekçe kabul edilmemiştir. Tektanrılı dinler bizi Şeytan'ın kinine karşı korumamakta-

dır. Cinselliğin yasaklanması, daha çok Şeytan'ın sistemine bağlıdır.

Çünkü tektanrılı üç din de özünde aynıdır: Yeryüzü bir. gözyaşı vadisidir ve bu dünyadaki tek amacımız sadece ahiret mutluluğumuzu hazırlamakla sınırlıdır. Gördüğümüz gibi, Günah'ı bulanlar, Mezopotamyalılar ömür boyu tövbe ile ahlaki olarak kendini cezalandırmayı birbirine karıştırıyorlardı (gerçekte Şiiler her yıl Aşure ayında acımasız bir bayram kutlamaktadırlar. En ateşli inananlar bedenleri çıplak bir halde kendilerini kırbaçlamaktadırlar, fiziksel olarak ve kanlı bir şekilde, bunu da bizim ortaçağ işkence aletlerimizin bir türü olan uçları çengetli, üç düğünlü kırbaçlar yardımıyla yapmaktadırlar). Cennetin bu dünyada başlayabileceğini ileri sürdüğünden, bütün zevk alma uygulamala rı bastırılmalıdır. Böyle bir uygulama öte dünyaya küfürdür.

Ama hangi zevk? Güzel yemek zevki artık geçerli değildir, çağımız diet tutkunudur ve günlük beslenme zaten günah yerine geçmektedir (Batı'daki şehi r nüfusunun hemen hemen tümü fırsat buldukça sandviçe yö ne li r). Eğlenceye yani! Görsel din büyük bayram seyirlerinin yerine geçmiştir ve Abu Dahi hariç, bir televizyon dizisi seyrediliyor d iye Cehennem'e gidileceğine pek inanılmamaktadır. Geriye cinsellik kalıyor! Cinsellik, işte Şeytan'ın varlığının nihai ve hakiki nesnesi!

Hıristiyanlarcla, kendi deyişiyle eciş bücüş biri olan Pavlus'dan beri bilinmektedir ki, cinsel orga nla rı n kullanımına ancak evlilik çerçevesin d e izin ve rilmiştir ve dahası zevk almamak koşul uyla. Sonuçta bunun bilinmesi gerekmektedir, kiliselerin en büyük kaygısı cinsel edimi denetlemek ve meşru biçimlere kadar sınıflandırmaktı. Geçmişte denetlemek çok zahmetli değildi; bir yandan, bugünkü büyük metropollerin anonimliği yoktu, diğe r yandan doğa açık saçıklıklara, yani hamileliğe uzun vadede bir yaptırım öngörmüştü. Evlilik dışı hamilelik geçmişte karanlık bir maceraydı ve paraya rr.al oluyordu.

Dolayısıyla genç kızlar engellenebiliyordu; rnastürbasyon yapan erkek çocuklara gelince, mastürbasyonun deli ve sağır ettiğini ve erken ölüm getirdiğini söylemek yeliyordu. Aslında, deniyordu, mastürbasyon yapan kimse dişi bir şeyta nla çiftleşmiş olur ve çok tehlikeli bir hastalığa tutulur! 1930'lu yıllara doğru, "zenciler"le ve "ilkeller"le alay edilirken, gençliğin zihni bilgiççe bir tonla vaaz edilen bu türden zırvalarla bulandırıldı. Gençliğimde, nesnel bilgi örtüsü altında, mastüıbasyonun ciğeı' ve kalp hastahklarına neden olduğun u ve güçsüzlüğe yol açtığını yeterince işittim! Şeytan zevkti elbette, çünkü bu dünyanın prensiydi ve yeryüzünde orgazmı teşvik ediyordu.

Doğum kontrol haplarının ortaya çıkışı olayların akışını kesinlikle değiştirdi ve bundan böyle (incelenmeye değer bir konudur) hapların yaygınlaşması kilisdere gitme sıklığında azalmayla çakıştı. 28 Aralı k l968'de, Neuwirth yasasıyla, Şeytan, adı artık kaygı verici bir şekilde Corydon ve "Ahlaksızlık Ruhu"ydu, yeni bir ad edindi ve 19-nor-progesterone dendi. Hâlâ aynı yerdeyiz ve gezgin papalarımız, tehdit edici bir demografik patlamaya yakalanmış topluluklara, tıpkı mastürbasyon ve eşcinsellik gibi, hapm da bir günah olduğunu (kürtajdan söz bile etmeyelim) hatırlatıp duruyorlar. Yakın dönemde ahlaki v:e dinsel otoritelerimizin prezervatife karşı yürüttükleri inatçı kampanyayı gördük. Bu tür söylemlerin dünya nüfusunun artış oranlar ı karşısında bir anlamları olup olmadığını sormak insanın hakkıdır. Bugünkü tempoyla, açlığın birçok yerde salgın boyutlarında kırıp geçirdiği bir gezegenin üzerinde oniki milyar insan olacağız. Tabii eğer, nüfusun büyük çoğunluğu Şeytan'ı Şeytan'a havale ettiğinden, hap evrensel yerleşme hakkı edinmezse (1990 yılında tüm dünyada yüz onüç milyon kadın hap alıyordu)!

işte bu nedenle Şeytan hayatta kalmaktadır; tıpkı, birkaç on yıl önce diktatörlerin güçl ükle yaşayan kadavralarının hayatta kalması gibi: Bu, cinselliği gemlemeye yarayan bostan korkuluğudur. Tanrı

Düşmanı'nın olağanüstü yozlaşması! Doğulu kökenlerinde, masal ürünü bu canavar, epik kavgalar içinde evrendeki önceliği Yaratıcı ile tartışmaya cesaret etmişti; ama anık yaşlı, küçük bir şehvetperestten başka bir şey değildir. Genelevlere karşı savaşan Marthe Richard gibi, rah iplerden, hahamlardan ve mollalardan oluşan geniş gövde Şeytan mitini n zincirleri nden çılgınca boşanmasım engellemeye girişmişlerdir! Bu mücadelelerin yararı ölçülebilir: Bunlar, bütün Avrupa şehirlerinde, fahişeliğe ayrılmış geniş mahallelerdir, hem de ne fahişelik! Lautrec ve Zola'nın pek sevdiği genelevlerin yanında pansiyon kalırlar! Mağaza zincirleri her yerde kötülüğe karşı kolaylıkla reçete olarak hizmet eden videolar önermektedirler. Ama bu arada, *Yeni Din* Dersi Kifabı'nın uyarılarında özellikle eksik olan uyuşturucu ve şiddet, metropollerimizi küçük Beyrut'larla kuşatmaktadır. Asıl Şeytan buradır, ama aldıra n kim!

Kötülük kavramı olmadan mı yaşamak gerekir? Yunanlılar ve Budistler bunun bir ütopya olmadığmrn tanığıdır. Tanrı, Şeytan'dan çekinmeden, bize paylaştırdığı saygınlık içinde sevilebilir. Şeytan'ın sürdürdüğü savaş kan dökmekten başka bir işe yaramamış, en hayvani eğilimlerimizi coşturmuştur. Jean d'Arc'ı yaktırmıştır, filozofları yaktırmıştır, "büyücülerdi yaklırmıştır, Protestanları yaktırmıştır, Yerlileri yakurmıştır, Yahudileri yaktırmışnr. Kolaylıkla ölçülebilir: Hayvan'a teslim olmuş saldırıların açık ve sürekli yenilgisi toplamlarımızı, filozoflardan sokak serserilerine kadar kemiren bu müstehcen fantazmın tehlikelerini hiç değiştirmez. Antik Yunan'da yaşasaydı Hitler'in bir fesatçı olacağı ndan kim kuşku duyabilir?

Fakat bu, Nietzsche'nin dediği gibi, öyle bir dönemdi ki, "hiçbir tanrı bir diğerin in inkân olmadığı gibi, bir diğerine küfür de etmez!"

DİZİN

A
ABAELARDUS Petrus, 477, 478
Abdera (Trakya), 235
ABDURRAHMAN, 511
ABD ÜLM UTIALİP (Muhammed'in babası), 497
Abidos (Mısır), 277
' ABİMELEK, Şekem kralı, 395
Actium, savaş, 270
AÇTAR (Arap Tanrısı), 163
Ad extirpanda, IV. Innocentius mührü, 474
ADEM (ilk insan), 141, 166, 385, 386, 387,388,392,412,468,479, 501, . 541,553
Adem ile Havva'nın Yunan Yaşamı, iki ahit arası metin, 412
Ademciler, mezhep, 475, 479
ADONAI (Tanrı adı), 451
ADRASTOS, mistik Argos kralı, 224
Adulis, Zuta (Habeşistan), 299
AENEAS (Troyalı kahraman), 249, 250,252
Aene/s, Vergilius, 248, 266
AESHMA (Mazda cini), 140
AFACAN TILL, 200, 205
Afganistan, 129,242
AFRODiT (Yunan aşk tanrıçası), 151, ■163, 219, 228,439, 442
AG AM EMNON, efsanevi Argos kralı, 221
AGHORA (Hindu tanrısı), 89
AGNi (Veda ateş tanrısı), 71, 86, 198, 201
AHAB, İsrail kralı, 393, 394
AHMOSİS 1, firavun, 274, 277
AHONE (Virginia yerlilerinin tanrısı), 332
AHRiMAN (Veda, ardından da Mazda kötülük tanrısı), 131,140,141, 142,143,147,173,199,205,257, 362,413,415,416, 418,430,498
AHURA MAZDA (Iran Veda tanrısı), 130,131,133, 135, 138, 139,140, 142,147,150,151,413,414,415, 418,440,501
AISH (keşiş), 499
AlSKHYLOS, 218, 223, 238, 539
AKAMANIŞ (Pers hanedan ı), 129, 133, 146, 148, 151
Akhaia (Yunan), 236
AKHENATON (AMENHOTEP IV), firavun, 273, 274,275, 276, 278, 279,280,282,283, 284
AKİBEEL (melek), 401,402
AKOMAN (Mazda ta nrısı), 140
AKSOBHYA (Buda'nın adı), 80
Aksum (Habeşistan), 298, 299, 300, 496
ALAMANLAR, halk, 209
Alberta (Kanada), 328
ALBERTUS MAGNUS (Domirıiken), 478
ALBİLİLER, bkz. Katharlar, 451
ALEKSİOS 1. KOMNE SOS, 470
ALEXANDRE IV, papa, 474
ALEXAN DROS IV İANNAİOS, Kudü başrahibi, 406
ALEXANDROS SEVERUS (Roma imparatoru), 497
ALGONKİNLER, halk (Kanada), 329
Ali Kuş (İran), 125

Allan, lilm, 533
ALKMENE, Mykenelilerin elsanevi prensesi, 219
Altm Dal, Sir James Frazer, 53, 179
Altın Post, 123
AMAR-UTUK (Sümer tanrısı), 161
AMATERASU-0-Mi-KAMi (Şintoların güneş tanrıçası), 82, 116, 117
AMBROSiUS (Kilise Babası), 435
AMENOFiS 1., liravun, 277
AMENOFiS ll., firavun, 278, 390
AMENOFiS lll., firavun, 274, 276, 278
AMENOFiS IV., firavun, 274, 276, 278, 283
Ameşaspend (Mazdacıların ölümsüz ruhları), 414
AMİNE (M uhammed'in annesi), 496
AMİTABHA (Buda'nın adı), BO, 112
AMMİZADUGA, Sipar Kralı, 391
AMMONİTLER, Sami halkı, 494
AMOGASİDDHİ (Buda'nın adı), SO
AMON (Mısır tanrısı), 276, 278, 280, 282, 283, 284
AMPHITRYON, efsanevi Tiryns kralı, 220
Anabasis, Ksenophon'un eseri, 17, 138
Anadolu, 122, 126, 178, 217, 218, 252
Anagni (İtalya), 463
ANAHİTA (Veda tanrısı), 147
ANGAM i, Naga kabilesi, 58
ANGILLAR, halk, 208, 209
ANGLOSAKSONLAR, 184, 209, 21 O, 274
ANNUNAKİ'LER (Mezopotamya aşağı panteonu), 164
ANSELMUS aziz, 477
Anliokheia, 152, 405
ANTIOKHUS IV E PIP HAN ES, Selefki Kralı, 405
ANTIOPE, 219
ANTOINE Aziz, 92
ANTOİNE PADOVALI Aziz, 50
ANU (Babil gökyüzü ta nrısı). 160, 1(164, 165, 173
ANUBİS (Mısır tanrısı) ,227, 351
ANULALAR, halk (Avusturalya), 48
APAÇİLER, halk (New Mexico), 332, 340, 344, 345
APOLLON (Yunan ışık tanrısı), 150, 151,194,195,218,219,224,228, 236,239,254, 270, 287,440, 442
APOLLONİUS TYANAEUS, 234, 447
APOPİS (Mısır yılanı), 288, 289
APSU (Babil su tanrısı), 162, 167, 176,178,390
APU İLLAPU (inka tanrısı), 374
Apulia, 209, 249, 250, 271
Arabistan, yarımada, 157, 163, 299, 300,489, 490,491,492, 506, 508, 51 1
Arallu (Mezopotamya cehennemi), 397
Ararnca (dil), 129,401,509
Ardenne, 187
ARENOT Hannah, 15
ARES (Yunan savaş tanrısı), 194, 200,219,439
ARGONAUTLAR, 123
ARIANE, 253
Arık Ülke Budizmi, 112
ARİLER, halk, 68, 69, 71,74, 75, 99, 128,132,189,221,310
ARİSTOBULOS PHİLHELLEN, Kudü baş rahibi, 406
ARİSTOTELES, 223, 232, 233
ARİUS, 448, 454
Arles, 475

Arlesli Tarasque (canavar), 19, 213
ARNAUD-AMAURY, Citeaux rahibi, 473
Arslan-Taş (Mezopotamya), 177
ARTASERKSES ll, Pers kralı, 147, 150,413
ARTEMİS (Yunan tanrıçası), 225, 228, 442
ARTEMiS DYCTiNNA (Girit tanrıçası), 442
AS Amr ibnül, 510
ASARADEL (melek), 402
ASARHADDON, Mezopotamya kralı, 178
Asgard'(Kuzey Olympos'u), 199
ASMODAiOS (cin), 140
Assarn (Hindistan), 23, 53, 57
ASTAROTH (Babil tanrısı), 493, 527
ASTARTİ (Babil panteonundan), 493, 494
asîı, Babil rahipleri, 174
asura'lar (Veda karşı tanrıları), 69
ASURBANİPAL, Asur kralı, 155, 167, 178, 179
AŞOKA (Hint imparatoru), 111
AŞİL (Homeros'un kahramanı}, 220, 378
aşipu'lar (Mezopotamya büyr Qcü rahipleri), 174
Aşure (Şii bayramı), 554
ATAHUALPA, inka imparatoru, 372
Ateş Hırsızı, 343
Ateş insanları (Apaçilerin mitik figürleri), 342, 343
ATHANASIOUS (iske nderiyeli Helenist), 436, 437, 438, 478
ATHENA (Yunan tanrıçası), 215,219, 220, 221,228,303
Atina, 123, 131,215,217,219,222, 224,235, 236,238,253,267,439, 442
Atlantik, okyanus, 297, 319, 354, 37 378, 550
Atlantis, 354
ATLAS (dev), 354
Atlas, dağ, 354
ATSUWEGİLER, halk (Kuzey Amerika), 327
ATTAR (Mineen tanrısı), 493, 494 ■
Atika, 177,214,217,231,236
ATUA-M ETUA (Paskalya tanrısı), 4
ATUM (Mısır tanrısı), 276, 280, 289 . 292
Atum ile Oiris" Arasında Söyleşi, Mıs metni, 292
AUGUSTINUS Aziz, 459,460
Auschwitz, 15
AUTUNLU HONORE, 477, 479
Auvergne, 187
AUVERGNELİ GUILLAUME, Paris piskoposu, 478
AVALOKİTESVARA (Buda'nın biçimlerinden), 112
Avesta, İran derlemesi, 124, 133, 13 135, 138, 140, 141, 147,414
Avignon, 463, 475
AVİLALI'TEREZA, azize, 33, 105
Avusturalya yerlileri, 32, 46, 49
Ayasofya, bazilika (İstanbul), 212
AYER William Ward, 543
AYI ADlMI, halk (Kuzey Amerika). 3
Aynaroz Dağı (Yunanistan), 105
AYNULAR, halk (Japonya), 118
AZANDELER, halk (Yukarı Kongo), 316
AZAZEL (Mazdacıhkta, daha sonra da incil'de cin), 141, 396, 400, 40
AZKEEL (melek), 401

AZTEKLER, halk (Meksika), 11, 261, 339, 347, 354, 355, 364,365, 367, 369,371,381 .
Aztlan (Aztek gökyüzü), 354

B

BAAL (Asur tanrısı), 286, 408, 409, 416,440, 442
Baalbek (Lübnan), 299
BAALZEBUB, 1 O, 13, 50, 425
Babil, 127, 129, 137,138, 147, 150, 151, 154, 155, 156, 159,160, 161, 162, 163, 164, 167,172, 173, 174, 175,179,237,390,391,392,394, 396,397,404,408,413,414,416, 417,430,449,450,463,493,498
Babil Talmudu, 414
Bacablarm Dinsel Törenleri (Maya), 360
BACCHUS (Roma tanrısı), 251, 254
BAHAULLAH, 491
BAHN Paul, 38, 39
BAILL Y Anatole, 225, 456
BAiLA'LAR, halk (Afrika), 310
BAHİRA, keşiş, 498, 509
Bakkhalar, Aiskhylos, 238
Baktriane, 129, 135, 175
BALDER (Kelt tanrısı), 197, 199
BAMBARALAR, halk (Senegal ve Nijerya), 317, 319
BANDALAR, halk (Gine), 315
BANDVA (Zerdüşt'ün düşmanı), 136
Ba nj u Wangi (Java), 65
. BANTULAR, halk (Zambiya), 300, 320
Bar Kohba, 447
BARDİYA (GAUMATA denen Persli sahtekar), 146
BARDİYA (Kambyses'in kardeşi), 146
BARKAYAL (melek), 402
BARON CUMARTESİ (Vodu tanrısı), 362
BARTIMEUS (kör), 426
BASEDOW HERBERT, 47
BASILEİOS (Bogomil keşiş), 470, 47
BASILEIOS BÜYÜK (Kilise Babası), 435
BASILEIOS ll., Bizans imparatoru, 469
BASILIEIDES (gnostik), 445
Basra Körfezi, 122, 129, 154, 175, 178,386,492
BASUMBWA, halk (Afrika), 312
BATAKLAR, halk (Sumatra), 32
Batı Pasifik Argonottan, B. Malinowski, 41
Batman, film, 533
BATRES Leopoldo: 352
BAUDELAIRE Charles, 22, 24, 537
BAUDRILLARD Jean, 540 '
Bavyera, 30, 64
BEETHOVEN Ludwig van –, 537
Bektaşiler, 491
BELİAL (Şeytan'ın adlarından), 396, 408,409,410,411,416
Belize, 369
BERENİKE, 271
Bergama büyük sunağı, 212
Bering Boğazı, 65, 184, 330, 353
BERKOWITZ David, 525
BERNAL Martin, 303
BERNAND Andre, 225, 226, 232
BEYAZ TARA (Tibet ana tanrıça). 1
BHAGA (İran Veda tanrısı), 132
Bhradaranyaka (Upanişad), 87
Bingo-tudoki, Şinto metni, 117
Birmanya, 14, ^ 53, 58, 111
Biz, *Öğretmenler,* Jacques Ozout, 552

BİZANSU HERAKLİTLER, 215
Blaue Reiter, hareket, 513
BOGOMİLE, Ortodoks papazı, 469
Bogomiller, 451, 469, 470, 471
boğa kültü, 126
Bolivya, 351, 376, 379
BONAFATIUS VIII., papa, 463
BONAVENTURA aziz, 478
Bordeaux Konsili, 455
Bosna, 469,471,472
BOŞİMANLAR, halk (Kalahari), 298, 319
BOTHA (Fransız arkeolog), 177
BOTIÉRO JEAN, 156, 158, 160, 170, 171
BOUGAINVILLE Louis Antoine de, 24
BOURBONLAR, hanedan, 453, 487
BOURDIN Georges, 531
BOURGET Paul, 76, 525
Bourgogne, 187
BOYANCÉ Pierre, 247,250,251,253, 260, 262, 263,268,269
BOYER Régis, 208, 21 O
Bozrah, 497
Braga Konsili (563), 457
Brahmancılık, 84, 85, 86, 87, 136
BRECHT Bertolt, 169
BRENDAN (Irlandalı gemici), 354, 377, 378, 379
Bretagne, 187, 455
BRETON Andre, 540
BRİCRİU (efsanevi Kelt şefi), 203, 204, 205
BRİHASPATİ (Veda tanrısı). 71
British Museum (Londra), 166, 216, 391
BRUEGEL Yaşlı, 385
BRUNO aziz, 476
Brücke, Alman dışavurumcu hareketi, 513
BUDA, 63, 74, 75, 76, 78, 79, 80, 81 82, 83,84,96, 97,107,108,112, 114,120,149,194,195,248,274, 371,451,509
Budizm, Budist, 63, 64, 81, 82, 83, 8 93,98, 107,112,113,114,445, ,544, 548, 551, 556
Buhara, 510
BULTMANN Rudolf, 423, 424, 427, 428
BUSH George, 14
Büyücülerin Çekici, H. Kraemer ve J. Sprenger, 482
Büyücünün E/kitabı, A. La Vey, 528
BÜYÜK İSKENDER, Makedonya Kralı, 129,159,175,178,189, 216,223,385
Byblos (Fenike), 293
BYBLOSLU PHILON, 494

c

CACUS (Roma cini), 257
CAHİZ EL, 511,512
Cajamarca (Peru), 371
CAJETANUS kardinal Tommasa de VIO, 479
California, 113,329,333,350,513, 527, 530, 541
CAMPBELL Joseph, 66, 69, 85, 169 312,321,337,342, 343, 376
Campeche (Meksika), 350
Capitolium (Roma), 257, 269
Carcassone, 472
CARCOPINO Jerome, 258, 260, 261 264, 265, 270
Carmanie, 129
CARMENTIS (Roma tanrıçası), 264
CARPOCRADE (gnostik), 445

CASAUS Raymond de, Ararens kathar "piskoposu", 472
CATO yaşlı, 253
CAURİ (Tibet cini), 96
Caynacılık, 67, 76, 77, 78, 84, 93, 548
Cehennemde B/r *Mevsim,* Arthur Rimbaud, 538
CERES (Latin tanrısı), 251, 253
CERNUNNOS (Kelt tanrısı), 194. 195
Cezayir, 491, 496
Cezayir islami Selamet Cephesi, B
CHAC (Maya yağmur tanrısı), 360
CHARCOT Jean Martin, 426. 522, 540,542
CHARLES MARTEL, 511
CHASTA-COSTALAR, halk (Kuzey Amerika), 327
CHATEAUBRIAND François Rere, vikonl, 327
CHILDE V.G., 356
CHIRAC Jacques, 14
CHİBCA'LAR, halk (Kolombiya), 370
Chilam Balam (Maya), 360
CHİLKOTİNLER, halk (Kanada). 343
CHİMU'LAR, halk (Peru), 371, 372, 373,376
Choiseul, ada (Pasifik), 45
CHRISTIANSON Joan, 521
Christian Fronf(ABD), 543
CHAISTINE, ispanya kraliçesi, 488
Churchman, The, dergi (ABD). 543
CICEAO, 247, 258, 266, 541
Cistercium, tarikat, 473
CİZİN (Maya ölüm tanrısı), 361,362
C/zvi7/erin *ilişkileri,* (Kuzey Amerika üzerine, 18. yy), 331
CLAUDIUS, Roma imparatoru, 258
CLEMENS V , , papa, 463
CLEMENS VI., papa, 463
CLEMENS İSKENDERİYELİ (Kilise babası), 434, 439, 440, 441, 446
CONRAD Joseph, 297, 539 '
CONSTANTINUS, Roma imparatoru, 148,432,436,437,438,439,441, 448,454,497, 508
COOK Kaptan James, 39, 61
Cook'un Seyahatine Ek, Diderot, 25
CORONADO Francisco Vasquez de, 339
CORTES Hernan, 348
Cortes, İspanyol parlementosu, 475, 487
COSMAS RAHİP (BizanslI yazar), 470
Costa Rica, 351,369
COYOTE. *Bkz. Koyate*
COZE Paul, 329, 334, 344, 345
CREEKLER, halk {Georgia, ABD), 3
CROM CRUACH (Kelttanrısı), 195, 196
Cro-Magnon insanı, 28, 35, 303, 35
CROMWELL Olivier, 461
Crotone (İtalya), 262
CUCHULAINN (Keltkahramanı), 191 192,205
CUPİD (Roma tanrısı), 90

ç

Çatalhöyük (Türkiye), 30, 126, 193
ÇEÇENLER, halk (Kafkasya), 204
ÇEHOV Anton, 517
ÇEHKEZLER, halk (Kafkasya), 204, 305, 505
ÇEYENLER, halk (Kuzey Amerika), 344
Çılgın Efendiler, Jean Rouch'un filmi, 296,526
Çou, Çin hanedanı, 100

ÇUKÇELER, halk (Sibirya) .119
Çukur Mezarlar kültürü (İtalya), 249

D

DAÇYALILAR. halk, 175, 218
daeva'lar (Veda tanrıları), 69, 130, 140, 142, 147
daimonlar (Yunan). 18,225,231, 232, 233
DAMKİNA (Babil tanrıçası), 160, 164
DM.JEL (melek), 401
Danimarka, 198, 209
DANU (büyük Kelttanrıçası), 193
DARİUS 1., Pers kralı, 121, 128, 137, 142,146,147,149,150,151,207, 299,413
DARWIN Charles, 384, 385
DAVİS Edward, 37
DAVUD, İsrail kralı, 395, 397, 398, 399, 404, 493
DAYAKLAR, halk (Borneo), 49
De defectu oraculorum, Plularkhos, 232
De *superstitio,* Seneca, 256
DEFOE Daniel, 21, 461, 482
DEİOKES (Med kralı), 129
Delphoi, 217, 223, 236
DEMETER (Yunan tanrıçası), 236, 238, 239, 442
DEMETRIOS (Yunan kiniği), 223
Demiurgos (Gnostik kavram), 131, 167,234,400,433
DEMONAKS (Yunan kiniği), 223
DEMOSTHENES, 238
Deniz *Kazasından Kurtulan Adam,* Mısır metni, 292
DESCARTES Rene, 458, 503
Deus Fidius (Roma), 264
Devlet, Platon, 223, 229, 231, 266
dharma (Brahman dinsel yasası), 87, 96, 111, 114
DIDEROT Denis, 25 '
OION CHRYSOSTOMOS, 133
D lOP BIRAGO, 323
Dicle, ırmak, 129, 154, 157,298, 303 386
DİDİGWARİ (ik tanrısı). 311
DİDO, Kartaca kraliçesi, 250
Oies irae, 170
Dinsel inançlar ve Fikirler Tarihi, Mircea Eliade, 30
Dinsel Yaşamın Temel Biçimleri, Emile Durkheim, 35
Divini illius magistri, Pius Xl'in papalık genelgesi, 552
DİMME (Sümertanrıçası), 172, 173
DİNKALAR, halk (Sudan), 306, 307
DİODOROS SİCİLYALI, 186, 205, 239, 241
D iOGENES, 223, 224
DİOMEDES, Argos kralı, 18, 220
D İONYSOS (Yunan tanrısı), 90, 91, 228, 230, 236,237,238,239,240, 241,242, 254,440,441,442
DOGONLAR, halk (Mali), 44, 302, 313,316, 480
OOMITIANUS, Roma imparatoru, 26
DORLAR, , halk (Yunan), 218
DOSITHEOS, 446, 450
Dracula, B. Stoker, 539
Dragovista, 472
D RAUGR (Kelt ruhu), 194
DRAVİDLER, halk (Hint), 68, 69
DULL KNIFE, Çeyen şef, 344
DUMEZIL Georges, 36, 71, 128, 132 133, 139,144, 145, 152, 179, 197,198,200,201,203, 204, 207, 242, 250, 251,253, 254, 260, 359

DUMUZİ (Babil tanrısı). 237
DUNS SCOTUS lONNES, 505
Dur Şarrukin (Mezopotamya), 177
DURKHEIM Emile, 35, 60
Düzyazı Edda'lar, 191
Dyrakkhion, 447

E

EA (Babil su tanrısı), 160,164,165
Ebu Cehil, 499
Ebu Dabi, 554
EBU TALİP (Muhammed'in amcası), 497,498
Edimlerimiz Peşimizden Gelir, Paul Bourget, 76
Efes, 447
EH-AH-SA-PE, Siu şefi, 329
EINSTEIN Albert, 527
Ekbatana, 137
ELIADE Mircea. 30, 31, 74, 98, 99, 101, 126, 135, 136, 138, 144, 167, 169,199,201,202, 203, 207, 237, 239,241,282, 321
Elkasait, Mezopotamya Essen mezhebi, 424, 449, 450
EMERSON Ralph Waldo, 545
Emilia, 250 '
Encyclopaedia Britannica, 37, 39, 58, 77, 82,85, 102,103,104,105, 111, 112, 131,135, 143, 150, 156, 157, 166, 170, 171, 172, 187, 217, 240, 253,278, 279,286, 288, 300, 310,330, 331,362, 363,365,368, 371,376,451,456,466, 475,493, 494
Encyclopaedia Universalis, 77, 127, 144,215, 240, 255,360, 414
Engizisyon, 385, 453, 465, 466, 467, 475, 482,485, 487,488, 503
ENKİ (Sümer su tanrısı), 155, 160, 163,168,169,390,391,392
ENKİDU (Sümer kahramanı), 155, 39
ENLİL (Babil yeryüzü tanrısı), 160, 164,165,170, 173
ENNIUS (Romalı yazar), 263
ENOŞ (incit'deki ilk peygamberlerden), 388
Enoş *Kitabı,* 251, 383, 401, 402, 403, 404, 503, 549
Enuma Eliş (Babil Yaratılış şiiri), 162
Eolie, adalar. *Bkz. Lipari, adalar*
EOLİSLER, halk (Yunan), 218
EPİMETHEUS (Pandora'nın kocası), 220
EPİPHANİOS aziz, 447
ERATOSTHENES, 35
Ereç (Mezopotamya), 157, 161, 164
EREŞKİGAL (Babil cehennem tanrıçası), 164, 165, 166, 173
Eridu (Mezopotamya), 164
Ermenonville, çöl, 328 ,
EROS (Yunan tanrısı), 241, 529
ershemma'lar (Sümer dinsel şarkılar 170
Eski Ahit, 161, 387, 390, 391,394, 396, 397, 398,399,400,401,402, 403,408, 410, 411,418, 421,425, 427,428,429,431,433,438,448, 458, 489, 497, 500, 501' 502, 50 548, 549
Eski-Eski Ahil, 162, 399, 402, 418, 425,441,498
Essenliler, mezhep, 213, 383, 396, 403,404, 406,407,408,409,410, 411,412,415,416,419,422,424, 425, 429, 443, 450, 496, 549
eşcinsellik, 52, 284, 315, 316, 317, 469, 485, 530, 544, 552, 555

Etiyopya. Bkz *Habeşistan*
Etolya, 217
ETRÜSKLER, halk, 185, 193, 252, 253,271
Euboia, ada (Yunanistan), 217
EUROPA, 219
EURYDIKE, 240
EURİP İDES, 218, 220, 222, 224
EUTHYMİOS ZİGABENOS (Bizanslı keşiş), 470
Eutyphron, Platon, 230
EYMERICUS NICOLAUS, 465, 482
Eyüp Kifabl, 397, 399, 429, 431, 433, 548

F

Faust, Ch. Gounod'un operası, 527
Faust, Goethe, 539
FEN iKELİ LER, halk, 155, 216,378, 492
FENRİR (Kelt kurdu), 196, 197, 198, 199
FERiSiLER, 396
Feroe adaları, 198
Feroe Sagası,Kelt hikâyeleri, 208
Fırat, ırmak, 129, 154, 157, 158, 164, 277,303, 386, 507
fides (Roma kavramı), 269
Fiji adaları, 26, 45
FiLiPUS (havari), 152
Filistinliler, 397, 398
Finlandiya, 122
FİNTAN (Kelt kahramanı), 188
FLAViUS JOSEPHUS, 17, , 406
FLENLEY John, 38, 39
FORD Henry, 543
Frankenstein, M. Shelley, 539
FRANKLAR, halk, 209, 464
FR(W.ZER Sir James, 50, 53, 179, 180, 181,235,331,336
FREUD Sigmund, 168, 275, 283
FRİGG (Kelttanrıçası), 199
Frigya, 218, 237, 238, 242, 252, 442 443 .
FROBENIUS Leo, 298, 319
FULVIA (Antonius'un karısı), 258
FULVIUS NOBILIOR (Romalı yazar), 263
Fusaro, göl (İtalya), 266

G

GAiA (Yunan yeryüzü), 315
Galatia, 190
GAMA Vasco de, 297
GANDİ Mahatma, 85
GANYMEDES, Troya prensesi, 219
Gassan ve Kinda, krallık (Arabistan) 493
GATHALAR, Zerdüştçü ilahiler, 121 134,136, 137, 138, 139,140, 143 144
GAURİ (Tibet cini), 96
GEORGE Stefan, 216
GEORGIOS aziz, 33, 80, 287, 305
GETLER, Trakya halkı, 175
GHASMARi (Tibet cini), 97
GIBBON Edward, 300
GİDE Andre, 296
GILGAMIŞ (Sümer kahramanı), 155, 156,161,165, 392,418
Gı/gamış *Destanı,* 155, 156, 165
Girit, 90, 216,218,236, 237,442
Gizli Oturum, J.-P. Sartre, 534
Gnostikler, 88, 263, 400, 445, 446, 447
GNOSTiSiZM, 124, 142, 231, 232, 233, 234, 267, 404, 413, 444, 44 446,447,460,467, 470

Gobi Çölü, 64, 98
GOETHE, 216
GOLYAT (dev), 19
GONCOURT Edmond ve Jules de -, 513
GOOD Sarah, 487
Gorbaçov Mikhail, 16
Gorgias, Platon, 266
GORGO, 18
Göl insanı (Amerika yerlilerinin cini), 326
GRAF Karl, 390
Graf-Wellhausen teorisi, 390
GREGORIUS BÜYÜK, papa, 435
GREGORIUS lll., papa, 298
GREGORİUS NAZİANSOS (Kilise babası), 436
GRETA GARBO, 274
GRIAULE Marcel, 302, 314, 316
Grönland, 332
Guatemala, 358,361, 369
Guernesey, ada, 190
GUIBOURG rahip, 523
GUILLAUME IX., Akitanya dükü, 472
Guran (İran), 125
GURDJIEFF Georges, 513
Güneş Kapısı (Tiahuanaco), 373, 380
Güzellik Duvarı (Machu Pichu), 352

H

Habeş Kitabı. 298
Habeşistan, 298, 494
Habeşler, 496
Habiru. Bkz. *İbrani*
Hacılar (Türkiye). 30
HADES (Yunan tanrısı), 226, 239
Hadramut (Yemen), 508
HADRİANUS, Roma imparatoru, 406, 433
HALİKARNASSOSLU DIONYSIOS. 252, 253, 254
HALLACI MANSUR, 514
HAMMURABİ Yasaları, 159, 162
HAMMURABİ, Babil kralı, 159
HANANYA, 429
Harappa (Indus uygarlığı), 67, 69, 85
HARMACHİS (Yunan Horus'u), 286
HARUN (Musa'nın kardeşi), 400
HATCİN (Apaçilerin maskeli tanrıları 340,341
HATHOR (Mısır bereket tanrısı). 126 280,281,494
HAVVA (ilk kadın), 166,184, 198, 385, 386, 387, 388, 392,412,4 501
Hayalet Afrika, M. Leiris, 296
HEIDEGGER .'Martin, 15, 72, 73, 84
HEKATE (Yunan tanrıçası), 225, 228
HEL (Kelt tanrıçası), 196
HELIOS (Yunan tanrısı), 194
Heliopolis, 276, 278, 283
HEPHAİSTOS (Yunan tanrısı), 200, 219,440
HERA (Yunan tanrıçası), 219, 236, 237
HERAKLES (Yunan kahramanı), 18, 203,218, 220, 223, 366,440,441, 442, 509
HERAKLES, Euripides, 220
HERAKLEİOS (Yunan kiniği), 223
HERAKLEİTOS, 234
HERBERT Jean, 115, 118
HERİMDALL (Kelt tanrısı), 199
HerküL *Bkz. Herakles*
HERMES (Yunan tanrısı), 151,194, 197, 203, 205, 219, 225,226,351, 495
HERODES AGRİPPA Il, Khalkis kralı

17, 271
HERODES ANTİPAS, Galile valisi, 190
HERODES BÜYÜK, Yahudilerin kralı, 523
HERODOTOS, 129, 138, 151, 159, 216,238,250, 252
HERON İSKENDERİYELİ, 31, 35
Hersek, 472
HESİODOS, 219, 241
Hesychastes (Aynaroz Dağı'nda), 105
HEYDRICH Reinhardt, 488
HEYERDAHL Thor, 38, 39, 378
HICKS Robert D., 516,517, 520,521, 524,531 ■
HILDEBERT DU MANS, 476
HIMMLER Heinrich, 488
Hi Brazil, efsanevi Kelt adası, 190
HİDATSALAR, halk (Missouri), 331
Hierakonpolis (Mısır), 285
HİKSOSLULAR, halk (Mısır), 277
HİMYERİLER, halk (Arabistan), 493
HİRANYAGARBA (Veda tanrısı), 71
HİRİTLER, halk (Arabistan), 493
Hiroşima, 21 , 534
HiSTCHiTi, halk (Kuzey Amerika), 327
HİTLER Adolt, 15, 16, 21, 246, 385, 476, 556
HİZKİYA (Yahuda kralı), 409
HMONLAR, halk (Güneydoğu Asya), 111 [1] .
Hoki (İnka koruyucu meleği), 373
Hokkaido (Japonya), 118
HOMEROS, 22, 156,215,216, 299, 439, 440, 539
homo sapiens, 303
homo sapiens sapiens, 37, 99, 303
Honduras, 369
Hong Kong, 65, 120
Honolulu, 24
HOPİLER, halk (Arizona), 332, 334, 339
Horn Burnu, 378
HORUS (Mısır tanrısı), 276, 279, 280 281,282, 285, 286, 287, 289,35
HÖLDERLİN, 216
Huaron (Peru), 375, 376, 377, 379
HUBERT Aziz, 50, 195
HUGHES Robert, 533
HUGO Victor, 266
HUMEYNİ Ayetullah, 8, 12, 13
HUNAB KU (Maya tanrısı), 361
HUXLEY Aldous, 1 O
HUYSMANS J. K., 538
HYDATİUS, Merida piskoposu, 455
Hymettos, dağ (Yunanistan), 242

I

INNOCENTIUS lll., papa, 466, 473
INNOCENTIUS IV., papa, 474
Irak. *Bkz. Mezopotamya*
Irala Adası (Pasifik), 23, 53, 54, 57
Isis ve Osiris Hakkında, Plutarkhos, 232, 291
ITHACIUS, Ossonuba piskoposu, 45

İ

İBOLAR, halk (Nijerya), 544
İBRAHİM, Aksum kralı, 300
İBRANİLER, halk, 150, 157, 161,226 386, 389, 390,396
İBİSİN, Ur kralı, 176
İGİGİ'LER (Mezopotamya üst panteonu), 164
ilk Günah, 113, 166, 173, 181, 240, 291,311,341,389,439 '
ilkel Zihniyet, Levy-Bruhl, 32, 331

İLLYRİANLAR, halk (Balkanlar), 218
i/yada, Homeros, 201, 220, 221
İMPORCİTOR (Roma tanrısı), 249
İNDRA (Veda tanrısı), 69, 72, 124, 132, 139, 140, 144
İNDRA-VAYOU (Mazda cini), 140
indus. *Bkz.* Harappa
İNGUŞLAR, halk (Kafkasya). 204
iNKALAR, halk (Peru), 347, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377,381
İNNİNA (Babil tanrıçası), 160, 161, 164
İNSİTOR (Roma tanrısı), 249
İNUİTLER (Eskimolar), 480
İOANNES CHRYSOSTOMOS aziz, 453,467
İONİALILAR, halk (Yunan), 218
İRENAEUS (Kilise Babası), 432, 434, 445, 447, 450
İROKUALAR, halk (Kanada), 331, 335, 337, 338
iSA, HAZRETİ, 9, 16, 17, 51, 66, 78, 111,131,134,138,151,161,212, 248, 270,365,366, 373, 374,379, 380, 381,396,403, 404,406,408, 419,421,422, 423, 424,425,426, 427,428,429, 430, 431,435,436, 437,439,440,441,442,443,444, 445, 446, 447, 448, 449,450, 451, 454, 457, 458,461, 463,464,467, 468, 474,480,481,485, 491,495, 501,505, 506, 507, 509, 512, 522, 524, 525, 536, 544, 548, 549, 552
İsin (Mezopotamya), 170
İSİS (Mısır tanrıçası), 280, 285, 286, 290, 292, 293, 442
İskandinavya, 122, 198
iSKANDİNAVLAR (Keltler), 187
İskenderiye, 152, 206, 215, 430, 447, 448,510
İskenderiye kilisesi, 298
İskenderiye Kütüphanesi, 385
İSKİTLER, halk, 129, 130, 175, 201
İsrail, 283, 393, 395, 396, 397, 404, 414, 415, 494, 551
İstanbul, 212, 491
İsveç, 33, 198, 209, 484,503
İsviçre, 187
iŞAYA (peygamber), 409
iŞTAR, Sabah Yıldızı.(Sümer tanrıçası), 163, 165, 392, 418, 49
işaya Kitabı, 394, 395
İTZALAR, halk (Meksika), 363
İTZAMMA (Maya büyük tanrısı), 361 362
iX CHEBEL YAX (Maya tanrıçası), 361
İYA (Siu mitolojisinde bir canavar), 333
İZANAGİ (Şintocu cin), 116
İZANAMİ (Şintocu cin), 116
İzlanda, 191, 198
İznik Konsili (325), 31, 431,448, 454 495

J

Jaconde, L. de Vinci'nin tablosu, 212
Janseniusçuluk, 88
JANUS (Roma tanrısı), 254
JASLER Paul, 519
JASON, Kudüs başrahibi, 405
Java, 65, 111,491
JEAN D'ARC, 14,461,462,556
JEAN DE LA CROIX aziz, 456
JEAN X., papa, 471
JEAN XXII., papa, 463
JEH (Mazda cini), 140
JULIANUS APOSTATA, Roma

imparatoru, 224
JUNON (Roma tanrıçası), 251,257
JUVENAL, 259, 265, 266
JUVENTUS (Roma tanrısı), 254
Jübileler Kitabı, 396, 41 O
JÜPiTER (Roma tanrısı), 251,253, 257, 260,264,265,269, 440,442
JÜ P İTE R (yıldız), 161
JÜTLER, Germen halkı, 208, 209

K

KABİL, 27
Kalahari, çöl, 298 .
KALİ (Hindu tanrıça). 89, 90
Kalkedon (Kadıköy) Konsili (451), 111
KAMA (Hindu ta nrı), 90 '
Kamboçya, 17, 21, 111, 544
KAMBYSES, Pers kralı, 145, 146, 150
kami (Şintocu cinler), 116
KANT IMMANUEL, 78
KARAGÖZ, mitik Türkfigürü, 205
Karamsarın Diyaloğu, Asur metni, 169
Karanlığın Yüreği, J. Conrad, 297, 539
Karnak (M ısır), 177, 276, 278
KASKALAR, halk (Kuzey Amerika). 343
• Kassit, krallık (günümüzde Irak), 129
Katharlar, 451, 467, 468, 469, 471, 472, 474, 479,484,485
Kayıp Cennet, John Milton, 384
Ketalonya (Yunanistan), 217
Kefernahum, 425, 426
KELTLER, 74,125,151,169,181, 183,185, 186,187, 188, 189, 190, 191,192,193,194,195, 200, 201, 203, 205,207, 208,209,210, 332, 548 .
KEMOŞ (Moab tanrısı), 494
KENAN, 388
KENANLAR, halk, 500
KERBEROS, 1 B
KEYHÜSREV ll., Büyük Pers imparatoru, 128, 145, 147, 148, 150,413,417
Khaironeia (Yunanistan), 234
KHONSU (M ısır tanrısı), 280
KHOPRİ (Mısır tanrısı). 291
KIERKEGAARD Soren,371
KIPLING Rudyard, 297
Kızıl Khmerler, 17, 364
Kiev, imparatorluk, 21 O, 471
KİKUYULAR, halk (Kenya) ,310
KİLİBOB (Yeni Gine ruhu). 45
Kil.ise Babaları, 143, 396, 421,431, 432,433, 434, 435,436,437,438, 439,440, 444, 445,446,452
KiNGU (Mezopotamya başcini), 166, 167
KİRDİLER, halk (Kamerun). 302
KİRİL, filozof, aziz, 471
KİRİRİŞNA (Elam tanrıçası). 126, 12
kishub'lar (Sümer dinsel şarkıları), 170
Kiş (Mezopotamya), 157, 164
KLYTEMNESTRA, 220
KNİDOSLULAR, halk (Küçük Asya), 218
Kojiki, Şintocu metin, 117
Kolkhis (Girit), 123
Konfüçyüsçülük, 95, 107, 1 08, 1 09 11O, 111, 112, 113, 120
Kongo Yolculuğu, A. Gide, 296
Konstantinopolis, 470, 472
Ko nstanti nopolis Konsili (543), 457
Korinthos, 215,217,236
KORYAK LAR, halk (Sibirya), 103, 1
KOYOTE (Amerika yerlilerinin mitik kiş isi), 332, 333

Krallar Vadisi (Mısır), 277
KRAVÇENKO Victor, 15
KSENOKRATES (Yunan filozof), 232
KSENOPHON, 17. 18, 138
KSERKSES, Pers kralı, 147
Ktesifon Savaşı (637), 510
Kudüs, 141,150,152,159,390,405, 406,408,413,416,430,444,465
KUETZALKOATL (Meksika tanrısı), 339, 347, 358, 361, 365,366,367, 368, 369, 373, 379,381
KUKULKAN (Maya tanrısı). 339, 347, 365, 379, 381
KUMALAR, halk (Yeni Gine), 45
KUMARA (Hindu tanrısı), 90
Kumran. Essen cemaati, 396, 407, 408, 409,411,415,416,424
kuppuru (Babil cin çıkarması). 174
KUREYŞLİLER (Arap kabilesi), 497, 498,499,507, 511
Kurgan insanları, 122, 123
KUROSAWA Akira. 1 00
KYAKSARES, Med kralı, 137
KYBELE (tanrıça), 199, 217,442
Kyklades, ada (Yunanistan), 217

L

La Paz (Bolivya), 351, 376
LA VEY Anton, 527, 528, 529
LACTANTIUS, 432, 433
LAFARGUE Paul, 541
LAMAŞTU (Asur'un dişi şeytanı). 172
LANG Andrew, 46, 306
Languedoc, 475
Laodikeia (Frigya), 447
Laokoon ve *Oğu^an,* heykel grubu, 212
LAO-TZU, 102, 105, 106, 107, 108, 112, 371
Larsa (Mezopotomya), 161, 170
Laterano Konsili, 50, 458
LATiNLER, halk, 250, 253, 271
LAUTREAMONT (lsidore DUCASSE 538
LAVERNA (Roma tanrıçası), 254
LAVINIA (Aeneas'm eşi), 250
LE PEN Jean-Marie, 14
LEDA, 219
LEIRIS Michelle, 20, 296
Leinster K/faöı, anonim (Xl. yy), 196
LENGUALAR, halk (Gran Chaco), 33
LEON 1. BÜYÜK, papa, 435
Lespugue Venüs'ü, 30
LEVIATHEN (Mazdacı cin), 141
LEVI-STRAUSS Claude, 32, 34, 60, 181,281,332,335
LEVY-BRUHL Lucien, 32, 33, 34, 6 316, 331, 332
LIBERA, 253
LILITH, 141, 166, 396
LINDBERGH Charles, 543, 544
Liber duodecim quaeslionibus, Autunlu Honore, 477
Libya, 129, 277,448,496, 539
Lidya (Anadolu), 252
Liguria, 250
■ Limousin, 472
Lipari, adalar, 218
LODAGAALAR, halk (Gana), 31 O
lokayata (Vedacı materyalizm), 76
LOKİ (KeltTanrısı), 183, 196, 197, 198,199,200, 201,202,203,204, 205,341,393
Lombardia, 250, 472
LON NOL Mareşal, 17
Londra, 180, 443, 540
LONGFELLOW Henry Wadsworth, 336

Los Angeles, 24, 25, 123, 180, 385, 526
Loudun Şeytanları, Aldous Huxley, 1C, 70, 139
LOUIS VIII Aslan, Fransa kralı, 475
LOUIS XIV. Fransa kralı, 214, 246, 523, 524
LOUIS XV Fransa kralı, 522
LOVELOCK James, 337
LUCRETIUS, 266
LUCİFER,10, 13, 71,236,457,478, 527,531
Lucifer Şahitleri, Fransız mezhebi, 531
LUCY (ön-hominien), 302
LUG (Kelt tanrısı), 193
LUKA (havari), 423, 425, 426, 427, 428,429, 430, 431,480
Luksor (Mısır), 278
LURKER Manfred, 160, 166, 172, 194, 196.197,198,199,251,332, 340, 494
LUTHER MARTİNUS, 10,460,543
Lyon, 180, 193
Lyonesse, efsanevi Keli adası, 190

M

MAAT (Mısırtanrıçası), 313
Macaristan, 210
MACHIAVELLI, 181
MADELEINE DE LA CROIX Kordoba rahibesi, 460
MAFİT (Yeni Gine ruhu), 45
Mahabharata, Hint şiiri, 201
MAHALALEL, 388
maitri (Budist duygudaşlık), 83
MAKEMAKE (Paskalya tanrısı), 40
Makkabiler, 405, 406, 407, 497
Maklu'lar, Akad metinleri, 173
MALAKİ (peygamber), 404
Maldoror Şarkı/af/, Lautreamont, 538
MALINOWSKI Bronislaw, 20, 23, 24, 40,41,42,43,44,45, 51,168, 180, 317
MALİK (İslami şeytan), 490, 500
Malindi (Doğu Afrika), 297
MALLARME Stephane, 538
MALLOWAN (Amerikalı arkeolog), 177
MALRAUX André, 16
MANASSE (Hizkiya'nın oğlu), 409
Mandorom Dinleri Tapınağı, Fransız mezhebi, 531
MANİ, 121, 142, 451,457, 533
Manicilik, 14,131,259, 267,451,452, 478, 533, 551
MANSON Charles, 526
MAN UP (Yeni Gine ruhu}, 45
MAO ZEDUNG, 17
MAORİLER, halk (Yeni Zelanda), 27, 32, 34
MARA ya da PAPİMANT (Budist "kötülük ruhu"), 63, 78, 79, 80, 8
MARALAR, halk (Avusturalya), 48
MARCHAlS Georges, 14
MARCO, Lombardiya kathar "piskoposu", 472
MARCUSE Herbert, 529, 530, 536
MARDUK (Babil'in koruyucu tanrısı) 161,163,166,167,168,413,424
MARDUK-ŞUMU-USUR, 178
MARKİON (gnostik), 445
MARKOS (havari), 423, 425, 426, 42 428,429
MARS (Roma tanrısı), 218, 235, 251
MARSYAS (satir), 218
MARTY Martin, 534
MARX Karl, 144, 535, 541

MASAİLER, halk ■ (Sudan, Kenya), 315
MASSAGETLER, İskit halkı, 175 '
MASSASSİ (Wahungwe Makonilerin tanrısı), 319
MASTEMA (Şeytan'ın adlarından}, 409,410
MATANBUKUS (Şeytan'ın adlarından), 41O
MATIA (havari), 405, 422,423, 425, 427, 429,449,544
MATTATİAS (Makkabilerin rahibi), 405
MATTİVAZA (Mitanni kralı), 124
MATIOLELER, halk (Kuzey Amerika), 327
MAUGHAM Somerset, 24,530
MAUSS Marcel, 60, 335, 338
MAXIMUS MAGNUS, Roma imparatoru, 455
MAYALAR, halk (Meksika), 39., 261, 339, 347,355,359,360, 362, 363, 364, 371,374, 381
MAYDULAR, halk (California), 333
MEAD Margaret, 24
Medine, 494
MEDLER, halk (İran), 127, 128, 129, 159,413
Mejbrat, halk (Yeni Gine), 45
Mekke, 299, 495,496, 497, 500, 510
MELKİSEDEK (İncil'deki ilk peygamberlerden), 480
MELKİSEDEKÇİLER, mezhep, 480
Melnikva, 472
MELVILLE Herman, 539
MENANDREOS, 446
MENELAS, Kudüs başrahibi, 405
Menfis (Mısır), 177, 277
MERESGER (Mısır tanrıçası), 290
MERTSERILLE Gerald, Carcassone kathar "piskoposu'', 472.
MERYEM (Bakire), 111,365, 374, 505,506
Messenia (Yunanistan), 217
METHODIUS aziz, 471
MÉTRAUX Alfred, 38, 40, 181
METUŞELAH (incil'deki ilk peygamberlerden), 388
METZABOC (Maya tanrısı), 360
MEVET (İncil'de bir cin), 396
MEVLANA (Celaleddin Rumi}, 491
Mezopotamya, 153, 154, 156, 157, 158,160,161,162, 163,164,166, 167, 169, 172, 173, 174, 175,176 177, 178, 179, 181, 283,321, 347 356,362, 363, 364, 371,372, 383, 389, 390, 391,397,415,416,417, 418,424,427,428, 450,464,492, 554
MICHELANGELO, 272
MINOIS Georges, 266
Mısif Ölüler Kitabı, 289, 293
MİÇİZANE Suguwara, 117, 118
MİDGARD (Keltyılanı), 196,198
MİKAYA (Peygamber), 393,394
MİLKOM (Ammonit tanrısı), 494
MİLTON John, 384
Mineen Krallığı (Arabistan), 493
MİNERVA (Roma tanrıçası), 251, 25 351
Minotauros, 214
MİNUNGARA (Avusturalya ruhları),
MİTRA (Veda tanrısı), 69, 124, 130, 131,132, 139, 140,141,1 43, 1 147, 251,418,443,444, 509
Mitracılık, 418,443, 444,511
MOABLAR, halk, 494, 497 ■
MOCHİCA'LAR, halk (Peru), 371, 37 373,376

MOLAY Jacques, 462
MOLE M., 144
MOLEK, 500
MOLIERE, 169
MOMMSEN Theodor, 192, 254, 258, 260, 264,268
MONO, halk (New Mexico), 333
MONTEZUMA, Aztek imparatoru, 348, 369
MORET ALEXANDRE, 291
MORONGO (Wahungwe Makoni tanrısı), 320
MOZART Wolfgang Amadeus, 1 1
MUHAMMED HAZRETi, 489, 493, 495, 496,497, 498, 499, 500, 501, 502,503,504,505,506, 507, 508, 509,510,511,514,549, 550
MUHTEŞEM TARQUINIUS, Roma kralı, 259
mulukwausi (Trobriand büyücüleri), 42,43,44
MUMPANİ (Avusturalya ruhu), 48
Munhata (Filistin), 30
Muralug Adası (Torres Boğazı), 53
MUSA, 159, 178, 263, 271, 275, 283, 400,405,454,459,501,505, 509
MUSPELL (Kelt tanrısı), 197
MUSSOLİNİ Benito, 246
MUSSUSSU (Babil canavar yılanı), 161
Musul'un fethi (639), 510
Mutluluk Adası, efsanevi Kelt adası, 156
MUYİNGWU (Hopi tanrısı), 332
MWUETSİ (Wahungwe Makonilerin i^ insanO, 319,320
Mykene,215,216,217,218, 237
mysterionlar (Yunan), 71 , 236, 238, 239, 441

N

NABU (Borsippa ateş tanrısı), 163
NABUKADNEZAR ll., Pers imparatoru, 137
NABUKODONOSOR ll, Babil kralı, 159, 385, 390,418
NAGALAR, halk (Assam, Hint). 23, 53, 57,58, 59
Nahualt (Aztek dili), 354
NAMTAR (Babil cini), 165, 173
NANNA (Kelttanrıçası), 199
NAPOLYON 1, imparator, 246, 453, 507, 510
NARAYANA (Hinndu tanrısı), 86
Narbonne Konsili, 474
Nart Utyzmaeg ve *Uaerp ve Aeldar*: Nart hikâyesi, 204
NARTLAR, halk, 204, 205
NASATYA, ikizler (Veda tanrıları), 6 132, 139, 140,144
NASREDDİN HOCA, 205
NATCHEZLER, halk (Kuzey Amerika), 327
NAVAHOLAR, halk (Arizona), 332, 355
Neandertal insan, 28, 35, 303, 353
Necronomicon, 530
NEFERTİTİ, Mısır kraliçesi, 274, 28
NEFERTUM (Mısır tanrısı). 290
NEİTH (Mısır demiurgosu), 282, 28
NEMESİS (Yunan tanrıçası). 318
Nemrud (Mezopotamya), 177
NEPHTYS (Mısır tanrıçası), 280
NERGAL (Babil tanrısı). 164, 165, 166,173, 442
Nergal ve Ereşkigal, Babil şiiri, 165
NERON (Roma imparatoru), 247, 24 270, 271

Nesturiler, 111,496, 509
NICOlAUS CUSANUS, 1 05
NlETZSCHE Friedrich, 267, 556
NİÇİREN (Japon keşişi). 115
Nikaragta, 369
NİMROD (incil kişisi). 424
NİNLİL (Babil tanrıçası}, 160, 164
Ninova, 155, 156, 157, 176, 177,178, 179
NİNTUD (Babil ana tanrıçası). 160, 161, 164
NiNURTA (Mezopotamya tanrısı), 163
Nippur (Mezopotamya), 161, 164
nirvana, 78
Normandiya, 187,209
Northumberland, 209
NUH (incil'deki ilk peygamberlerden), 71,188, 375, 389, 390, 391,392, 410, 411,500, 501
NUSKU (Mezopotomya tanrısı). 163
NUT (Mısır tanrıçası), 292, 294
Nübye, 145, 277, 303
NYSSE'Lİ GREGORIUS (Kilise Babası), 435

o

OATES (Amerikalı arkeolog), 177
OBALUAİYE. *Bkz. Shopona*
OBARATOR (Roma tanrısı), 249
OCCATOR (Roma tanrısı), 249
OCTAVİANUS (Actium savaşı), 270
ODİN (Kelttanrısı), 197,198,199, 200
Odysseïa, Homeros, 201
OENOMAOS (Yunan trajiği), 224
OFFENBACH Jacques, 219
OİDİPUS, 168, 223
OJİBWAYLAR, halk (Kuzey Amerika), 336, 355
Okyanusya, 23, 36, 37,44,45,49,50, 51,53,55,57,59,60,61,67, 126, 163,174,184,332,343, 353,427, 513,548
ÖLMEKLER, halk (Meksika), 347, 354, 355,356, 357, 358, 359,364, 365,371
Olympos, 192, 199, 200, 211,213, 219,232,237, 242,260,267
On Emir, 159, 162,283,417
Onbinler, Ksenophon, 17
ONESIKRITOS (Yunan kiniği), 223
Oniki Sezar'ın Yaşamı, Suetone, 60
OPS (Roma tanrısı), 254
orenda (irokua mistik gücü), 325, 33 336,337,338
ORESTES, 220
ORMAZD (Mazda tanrısı), 131,141
ORPHEUS, 236, 237, 239, 240, 241, 242,441,530
Orphikçilik, 124, 211,231, 2.40, 241 242,267, 529
OSETLER, halk (Kafkasya), 130, 20 204,329
OSHUN (Yoruba tanrıçası), 319
OSİRİS (Mısır tanrısı), 237, 277, 280 282,285, 286, 287,289,290, 291, 292,293, 318, 319, 394
OSTROGOTLAR, halk, 209
Otuzlar Konsili, 50
OVİDİUS, 263
OYA (Yoruba tanrıçası), 319
OZOUF Jacques, 552

ö

Ölü *Deniz Elyazmaları,* 408, 424, 447
Ölü Yakma kültürü, 249
Ölüler Okyanusu, 156
ÖMER, halife, 510

P
PACHACAMAC (Peru tanrısı), 372
PAİUTE. halk (New Mexico), 333
PAKHET (Mısır'ın aslan tanrıçalarından), 280
Palenque (New Mexico), 20,350,351, 357, 361,368
PAN (tanrı), 11,40, 42, 46, 55, 56, 69, 99,111,160,195,201,220,272, 277, 278,362, 369, 377,394, 396, 459,509, 532
Panama, 369, 377
PANDORA, 42, 220
Pandora'nın kutusu, 220
Papua-Yeni Gine, 26, 45, 52, 53, 513
PARRIS rahip, 486
PARTHLAR, halk (İran), 129,414
. Pasifik, okyanus, 24, 25, 26, 27, 39, 41, 48, 50,290, 303, 344,353, 362, 377, 378
Paskalya Adası, 23, 37, 38, 39, 41, 81
PASTEUR Louis, 21, 290
PAWNEELER, halk (Oklahoma), 329
PAZUZU (Asur cini), 172
Peloponez, 217
Petoponez Savaş/, Thucydides, 215
PEMBA (Bambara "Yeryüzü"), 317, 318,319
PERİKLES, 214
PERSEPHONE, 225, 442
Persepolis, 137
PERSEUS, 18, 80
PERSLER, halk, 127,218,413,414, 416,510
Peru, 37,38, 347, 370, 371,372, 373, 374, 375,376,377,378,380
PETRARCA, 463
PETRONE, 259, 265
PETRUS (havari), 152, 429, 430
Pettavathu (hortlak hikâyeleri). Budist metin, 82
PHAENOS, 219
Phaidon, Platon, 229, 231, 266, 267
PHIDIAS, 223
phtonos (haset, Yunanca), 227, 232, 462,526
PICASSO Pablo, 16, 30, 529
PIERRE DE POİTIE RS, 478
PİERRE ll., Aragon kralı, 466
PINOCHET Augusto, 14
PIUS Xl., papa, 552
PİZARRO Francisco, 371, 372, 373, 374
PİCTLER, halk (iskoçya), 192
Piedra Furada (Brezilya), 184, 330
Piemonte, 250
pietas (Roma kavramı), 268, 269
PİMA YUMA, halk (New Mexico), 33
PİNDUPİ, halk (Avusturalya), 49
PİPİLLER, halk (Guatemala). 359
PİTJENTARA, halk (Avusturalya), 4
PLATON, 78,133, 211,223,225, 229, 230,231,232, 233,241,266, 267, 439, 460
PLINIUS Genç, 133
PLİNİUS Yaşlı, 205
PLOTİNUS, 1 05
PLUTARKHOS, 133, 232, 233, 234, 235,262,263, 291
PLUTON (Yunan tanrısı), 2.25, 226, 228, 238, 239
PLUTOS (Pluton'un oğlu). 239
Po Ovası, 187, 250
POE Edgar Allan, 417, 539
Poisons Olayı (Fransa), 523
Poitier savaşı, 511
POL POT, 14, 21, 544

POLANSKİ Roman, 526
POLICHINELLE, 183, 200, 205
Polonya, 21 O
POLYBIOS, 269
POLYPHEMOS (dev), 204
PONTIUS PILATUS, 270,495, 544
Popol Vuh, Maya l'utsal kitabı, 360
Port Moresby (Papua-Yeni Gine), 20, 26,27,45
POSEIDON (Yunan tan rısı), 219, 235, 236
POUSSIN Nicolas, 216
PRACAPATİ (Veda tanrısı), 71,86
PRAMOHA (Tibet cini), 97
PRASUPATi (Hindu tanrısı), 89
PRELAYO Alvaro, 463
PRİSCİLLİANUS, 453, 455, 456, 457, 461,466
PROMETHEUS, 123, 219, 220, 343, 516,518
PROSERPINA (Roma tanrıçası), 195
Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Max Weber, 535
PROTO-KELTLER, halk, 187, 188, 190, 191, 192, 218
PSEZPOLNİCA ("Öğle Kadını"). Sırp cini, 333
PTAH (Mısır tanrısı), 277, 283, 290
PTOLEMAIOSLAR, Mısır hanedanı, 404
PUKKASİ (Tibet cini), 97
PURUŞA (Hindu tanrısı), 86
PURUSASPA (Zerdüşt'ün babası). 135
PYTHAGORAS, 262
Pythagoras, Ovidius, 263
Pythagorasçı, 230, 231,241,262, 263, 267, 269,270

Q

Qin krallığı (Çin IV-Ill.yy), 106
QİNG, Çin hanedan ı, 54
QUİNTUS PETİLİUS, 262
OUİRİNUS (Roma tanrısı), 251

R

RA (Mısır güneş tanrısı), 166,276, 278,279,282,288,290,291
RABANUS MAURUS Mayence başpiskoposu, 465
Racasthan (Hindistan), 75
RACiNE Jean, 216
RADHVA, 86
RAFAEL (başmelek). 402
Ragnarök, Germen mitolojisinde kıyamet, 197,202
RAHAB (Mazda cini), 141
RAIS Gilles de, 518
RAMA, prens, 65
RAMAKRİŞNA (Hindu teolog), 90
RAMANUCA (Hindu düşünür), 86, 87 88
RAMUEL (melek), 401
Rapa Nui, 38
RASPUTİN Gregor Efimovitch, 539
RATNASAMBHAVA (Buda'nın adı),
Ravenna, 509
REMUS (Latin kahramanı), 252
REMY, Reims piskoposu, 464, 465
REPARATOR (Roma tanrısı). 249
RESHEV (incil'deki cin), 396
RICHARD Marthe, 556
RICHELIEU Armand Jean du PLESSIS, kardinal dük, 278
RICHIER Ligier, 293
RIEDER H.R., 327, 330, 341
RİMBAUD Arthur, 538
RİVERA Geraldo, 521

Rigveda, Iran Vedacılığının kutsal kitapları, 69, 128, 130
ROBIGO (Roma cini), 257
Robinson Crusoe, Daniel Defoe, 21, 461
ROCARD Michel, 14
Rodezya, 298
RODINSON Maxime, 497, 499, 504
RODRİGO, Vizigot kralı, 51 O
ROGGEVEEN Jacob, 37
ROHEIM Geza, 46, 47, 48,49
ROLLING STONES, rock grubu, 540
ROMILLY Jacqueline de, 231
ROMULUS (Roma kralı), 247,251, 252,262, 263
RONGO (Paskalya tanrısı), 40
Roqueperteuse Tapınağı, 191
Rosemary'n/n Bebeği, film, 533
ROUCH Jean, 296, 526
ROUSSEAU Jean-Jacques, 25, 309, 385
ROUX Georges, 157, 160, 177, 218
Rönesans, 212, 214,246
RUANUKU (Paskalya tanrısı), 40
Ruben'in Vasiyet/, iki ahil arası metin, 412
Rubül-Hali (Arabistan), 492
RUDRA (Veda tanrısı). 89
Rumi, 491
RUPERT, Oeutz rahibi, 477
Rusya, 122,126,189,190, 531,539
RÜŞDİ Salman, 533

s

Saba Krallığı, 495
SABA MEUKESİ, 493
SABALILAR ya da SABİİLER, 493, 494, 495
SABALILAR ya da SABİİLER (Vaftizci Yahya'nın öğrencileri), 450, 451, 495,509
SABAZIOS, 237
SABİNLER, halk (İtalya), 250, 251, 271
SADE Donatien Alphonse François, marki, 538
SAHAGUN Bernardino de, 348, 349
Sahra, çöl, 289, 297, 298
Saint-Barthelemios katliamı (1572), 549
Saint-Clair-sur-Epte Anlaşması (91 209
Saint-Felix-de-Caraman, Kathar "Konsili" (1167), 471
SAKSONLAR, halk, 208, 209
SAKTi (Hindu tanrıçası), 91
Sakticilik, 85, 91, 92
Sakya Krallığı (Hint), 78
SAMAEL, 409
Samhain, Kelt bayramı, 194
SAMİLER, halk, 118, 157, 162, 172, 176,299,307,414
Samkhya (Hindu felsefe okulu), 90
SAMNİTLER, halk (İ!alya), 250
SAMUEL (Peygamber), 397, 398, 39
Samuel Kitabı, 397
SAMYAZA (melek), 401
SANGO (Yoruba tanrısı), 318
Sanskritçe, 83,123, 128, 134,201 .
Sarasvati, efsanevi bölge (Hint), 75
Saraybosna, 21
SARGON, Asur kralı, 177, 178
Sarmata, adalar (Pasifik), 53
SARMATLAR, ' halk (İran), 129, 175
SARTRE Jean-Paul, 15, 16, 444, 53
SASSANİLER, Pers hanedanı, 505, 507,508, 511
sator/ (Japon Zen'inde aydınlanma),

114
SATURNUS (Roma tanrısı), 254
SAURVA (Mazda cini), 140
SAVINIEN R.P., 329
Savoie, 187
SAVONAROLE Jerome, 253
SCHOPENHAUER Arthur, 78
SEDEKİAS (peygamber), 159, 394
SÉE Camille, 552
SEKANİLER, halk (Saskatchewan), 329
SEKETH (Mısır timsahı), 287
SEKHMET (Mısır'ın aslan tanrıçalarından), 280, 290
SELEFKİLER- Suriye hanedanı, 151, 175,404,405
SELKİS (Mısır tanrıçası), 290
SEMELE, 236, 253
Semerkant, 51 O
SENECA, 248, 256, 258
SENNAKHERİB, Asur kralı, 155, 176, 177
Sepik kültü (Yen i Gine), 45
Set Tapınağı, Amerikan mezhebi, 530
SETH (Mısır tanrısı), 78, 166, 273, 282, 285, 286, 288, 292,319, 530
Seylan, 64, 65, 80, 81, 93, 111
SEZAR Julius, 195, 206
SHAKESPEARE William, 397, 539
Sharuhen (Filistin), 277
SHAW George Bemard, 119, 332
SHELLEY Mary, 539
Shetland adaları, 209
SHOPONA (Yoruba tanrısı), 319
SIMON Marcel, 438, 445, 447
Sibirya, 64, 66, 98, 99, 103, 531
Sicilya, 209, 226, 239, 250
SİDURİ SABİTU (Sümer tanrısı), 156
SİF (Kelt tanrıçası), 199, 200
Simeon'un Vasiyeti, iki ahit arası metin, 412
SİMON BÜYÜCÜ, 446, 450
SİMO-RAPAO (Yami tanrısı), 55
Sina Çölü, 508
Sina Dağı, 505
SİNHAMUKA (Tibet cini), 97
SİRGALAMUKHA (Tibet cini), 97
SİULAR, halk (Kuzey Amerika), 329, 337, 338, 339
SİWA (Yeni Gine'de ruh), 45
Siyam, 111
SKEVA, Kudüs başkahini (efsanevi), 430
SLEİPNİR (Canavar Kelt atı), 196, 19
SMASANİ (Tibet cini), 97
SOBEK (Mısır tanrısı), 282, 290
Sodom ve Gomorra, 213, 500
Sogdiane (İran), 129
SOKARİS (M tsır tanrısı), 277, 291
SOKRATES, 18, 91,223, 225, 229, 230, 446
Solomon adaları, 45
soma (bir kızılderili bitikisi), 70, 71, 138, 141
Somme theologique, Thomas Aquinas, 478
SOPHOKLES, 218, 223, 225, 239
SOTO Hemanda de, 374
SOUSTELLE Jacques, 356, 359, 360 363,364, 365
SOW 1., 309
SOYINKA Wole, 308,317
Spend Nask, Avestalardan, 134
SPERNONE Robert de, 472
SPİTAMA, İran kabilesi, 135
Split Konsili, 471
Sporades, ada (Yunanistan), 217
SPRENGER Jacques, 482

SRAOSA ("İran ülkesi kralı"), 132, 133
SRAT (Slav cini), 333
Srinagar (Hint), 491
STALİN, 15, 16, 144,364,476, 539
STATULINUS (Roma tanrısı). 254
STEPHENS John Lloyd, 361
STEVENSON, Robert Louis. 26
STOKER Bram, 539
STRABON, 186, 194.
STRAUSS Richard, 165
STREHLOW Cari, 49
STURLUSON Snorri, 191
Stymphale, göl kuşu, 18
Su Tanrısı, M. Griaule, 302, 313
Sudan, 277,304, 305,306,311,315
SUETONE, 60, 247
SUJİN, Japon imparatoru, 118
Sumatra, 32, 80, 111
supersfitio (Roma), 245, 255
SURTUR (Kelt tanrısı}, 197, 198
SURYA (Veda tanrısı), 71
SUSANO-WO (Şinlocu tanrı), 116, 117
Suspiria, film, 533
Sutta Pitaka, Budist metin, 82
Suudi Arabistan, 550
SÜLEYMAN, İsrail kralı, 493
Sümerler, 157, 158, 160, 162, 163, 172,386
Svetasvarata, Upanişad, 90
SYRDON (Efsanevi Narte), 183, 204, 205

Ş
ŞAMAŞ (Sami güneş tanrısı), 163, 493
Şampiyonun Payt, Kelt hikayesi, 203
ŞaNKARA (Hindu teolog), 85, 87
Şeol (Yahudi cehennemi), 383, 397
Şeytan Kilisesi, 527
Şeytan inc//'i', A. La Vey, 527
Şeytan'ın lar/h/, Daniel Defoe, 21, 461
Şeytana Tapmanın Ritüelleri, A. La Vey, 528
ŞİLLUKLAR, halk (Sudan), 306
ŞİT (Adem ile Hawa'nın oğlu), 388, 412.
ŞİVA (Hindu yıkım tanrısı). 63, 87, 8 90,91
Şivacılık, 85, 89, 91
ŞOŞONLAR, halk (Kuzey Amerika), 337
ŞOMU, Japon imparatoru, 82
Şölen, Platon, 231
ŞUPPİLULİUMA, Hitit kralı, 124
Şurpu, Akad metni, 173
Şuruppak (Mezopotamya), 157, 392

T
TABARRİ EL (Arap tarihçi), 498
tabu, 173
TACİTUS, 192,247, 264,270,271
TAKELMA, halk (Kuzey Amerika), 327
TALLENSİLER, halk (Gana), 31 O
TAMİEL (melek), 401,402
TAMİLLER, halk (Hint), 333
T'ANG, Çin hanedanı, 113
Tanrı Devleti, Aziz Augustinus. 459
Tantracılık, 85, 92
Taoculuk, 67, 95, 102, 103, 1 04:1 0 106,107,108,111,112,113,120
TAO-SHENG (Budist keşiş), 114
TARAKA (Hindu cini), 90
Tarascon, 475
Tassili kaya resimleri (Sahra Çölü), 298

TATARLAR, halk, 204
TATE Sharon, 526
TATIEN (Kilise Babası), 432, 436, 440,445
TAURU (Mazda tanrısı), 140, 178
tauva'u (Trobriand cinleri), 42, 43
Teb (Mısır), 177, 178, 276, 278
Tekvin, 51, 307, 385, 386, 387, 388, 389,390, 391,392,396,411,412, 415,417,418, 500,501
Teli Halaf, 30
Temöe^/k Hakki, P. Lafargue, 541
Templier tarikali, 462
Tenochtitlan (Meksika), 348, 349
Teotihuacan (Meksika), 351, 352, 354, 358, 359, 368
TERMİNUS (Roma tanrısı), 254
Term/natör, film, 533
TERTULLİANUS, 440, 452
Teselya, 190, 216,217
teslis, 87, 124, 139, 147, 275
Tesn/ye, 88, 407
Tessaradeskaditler, Hıristiyan mezhebi, 480
TEYYSSÈDRE Bernard, 162, 394, 409,415
TEZKATLİPOKA (Meksika tanrısı), 367, 368, 369
THATCHER Margaret, 14
Thebai (Yunanistan), 217, 222, 223, 236
Theogonia, Hesiodos, 241
Theravada (Budist ekol), 81
THESEUS, 214, 220, 222, 224
THÈVENIN Rene, 329, 334, 344, 345
THOMAS AQUINAS, 460, 478, 479
THOR (Kelt tanrısı), 38, 39, 197, 198, 199, 200, 203, 378
THOTH (Mısır tanrısı), 226, 227, 280
THUCYDİDES, 215
TIBERIUS, Roma imparatoru, 270.
TIEHOLDTSODI (Apaçi ve Navaho canavarı), 332
TIRESIAS (kâhin), 223
Tİ ya da ŞANG Tİ (Çin tanrısı), 99
Tiahuanaco (Peru), 38, 39, 351, 373, 374, 376, 377, 379,380,381
TİAMAT (Babil tanrıçası), 162, 167, 39(
Tibet, 57, 58, 64, 81, 82, 95, 96, 97, 112, 158
TiöetÖlüler Ḱ/tabi, 96, 97
TİEN (Çin tanrısı), 100
T'ien-tai (Çin Budist mezhebi), 113
Til-Barslip (Mezopotamya), 177
TİLKİLER, halk (Kuzey Amerika), 32
Tima/os, Platon, 230
Timbuktu, 297
Titanidesler, 315
Titanlar, 18, 236, 237, 240, 315
Titicaca Gölü (Peru), 373, 376, 377
TİTUBA (Salem kölesi), 486
TİTUS (Roma imparatoru), 251, 271 406
TLALOC (Meksika tanrısı), 351
TNEONAS, Marmara piskoposu, 454
tokway (Trobriand cinleri), 42
Toledo Konsili, 456
TOLTEKLER, halk (Meksika), 339, 347, 355, 365,367,368, 369
TONKAWALAR, halk (Kuzey Amerika), 327
Tora, 406, ^07, 416
TORQUEMADA Thomas de, 465, 48
TOTONAKLAR, halk (Meksika), 358
Toulouse Konsili, 473, 475
TOULOUSE-LAUTREC Henri de, 55
TOVAR Pedro de, 339

Tractatus theologicus, Hildebert du Mans, 476
TRAJANUS (Roma imparatoru), 497
Trakya, 90,190,218, 235,236, 237, 238, 242, 469, 505
TRAKYA-FRİGYALILAR, halk, 218
TRAUNECKER Claude, 276, 280, 282, 287, 289, 290
Trimurti (Hindu teslisi), 87, 90
TSELARERI Sicard, Albi kathar "piskoposu", 472
Tukultininurta (Mezopotamya), 177
TUMU (Mısır tanrısı), 291
TUNİKALAR, halk (Kuzey Amerika), 327
TUPAWONG-TUMSİ (Hopi tanrıçası), 332
TURNBULL Colin M., 311, 315
TUTANKHAMON, firavun, 275
TUTMOSİS 1., firavun, 277
TUTMOSİS ll., firavun, 278
TUTMOSİS İH, firavun, 278
TUTMOSİS IV., firavun, 278
Türkiye, 190, 252
Türkmenistan, 129
Tüylü Yılan. *Bkz. Kuetzalkoatl*
TYR (Kelt tanrı), 199

u

Upanişadlar, 72, 73, 76, 79, 85, 87
Uppsala, 209
UPUAUT (Mısır tanrısı), 280
UPU-LERA (Okyanusya tanrısı), 53
Ur, 157, 158, 159,170, 175
URAKABARAMEEL (melek), 401
URANOS (Yunan gökyüzü), 315
URİEL (melek), 403
UTANAPİŞTİM (Sümer tanrısı), 156
UTU (Sümer tanrısı), 163
UTUKKU LİMNU (Sümer cini), 173
Uxmal (Meksika), 351, 363
UZZA (Arap tanrısı), 442

ü

ÜSTAT ECKHART, 105

V

VAFTİZCİ YAHYA aziz, 424, 425, 447, 450, 495, 496, 506
VAİ ROKANA (Buda'nın adı), 80
Val Canonica, 195
VALENTINUS (gnostik), 445
VALVERDE VINCENTE DE, 372, 37
VANDALLAR, Germen halkı, 209
VARAGAS Juan, 376
VARDHAMANNA (Vedacılığın reformcusu), 75, 76
VAREGLER, halk (İsveç), 209
VA RUNA (Veda tanrısı), 69, 86, 12 132,139,144,251
Vatikan, 265, 287, 442, 474, 478
Vatikan ll, Konsili, 474
Vedalar, Hint kutsal kitapları, 63, 67, 68, 70, 72, 74, 124,130, 144
VEJOVİS (Roma tanrısı), 257
Vendidad, Avesta kitabı, 134, 135
Venedik, 271, 348, 362, 482
VENÜS (Roma tanrıçası), 30, 251, 253, 351,354
Venüs, gezegen, 71,163,366,493
Veracruz (Meksika), 354, 358
VERCİNGETORİX, 189
VERGILIUS, 247, 248, 266, 271
VERNUS Pascal, 282, 283, 284
VERONEZ Paolo, 537
Versailles, 246, 328-
VERVACTOR (Roma tanrısı), 249
VESPASİANUS, Roma imparatoru,

256, 271
VETALİ (Tibet tanrısı), 97
VİDAR (Kelttanrısı), 198
Videha (Hindistan), 75
Videvdad, Avesta'lardan, 147
Vinaque. *Bkz. HıJaron*
virtus (Roma kavramı), 269
VİKİNGLER, halk, 189, 190, 208, 209, 210,339, 353, 354, 378
VİRACOCHA (inka lanrısı), 347,351, 372, 379,381
VİRAJ (Hindu tan rısı), 86
VİRTrA (Veda karşı tanrısı), 69
VİŞNU-VİTHOBA (Hindu tanrısı), 87
VİZİGOTLAR, halk, 209, 510
Vodu, 362
VOISIN (Catherine DESHAYES), 523
Vosges, 187
VRÈGİLLE peder (cizvit), 10
VYAGRİMUKḤA (Tibel cini), 97

w

WAGNER Richard, 166, 267
WAHUNGWE MAKONİ'LER, halk (Kenya), 319
WAKAN TANKA (Siularda tanrıların tanrısı), 339
WAPPOLAR, halk (Kuzey Amerika). 327
Washington, 57, 246
Wassy katliamı, 14, 549
WEBER Max, 535, 536
WELLHAUSEN Julius, 390
WHOPE (Siu tanrıçası), 339
WINCKELMANN Johann Joachim, 216
Wi (Siu tanrısı), 338
Wisconsin buzul dönemi, 353
WOU-WANG (Çou hanedanının kurucusu), 100
wu (Çin Zen'inde aydınlanma), 114
wuwei (Taocu müdahelesizlik), 104
Württemberg, 30

X

XIPE TOTEC (Meksika tanrısı), 368, 369
Xochimilco (Meksika), 349, 350
XOLOTL (Meksika tanrısı), 366, 379

V

Yaban Düşünce, C. Lèvi-Strauss, 32
Yahudi Savaşı Üstüne, F. Josephus, 17
Yahudilerin İlkçağı, F. Josephus, 17
YAKUP KÜÇÜK (havari), 152
YAKUTLAR, halk (Sibirya), 63, 66, 6
YAMİLER, halk (İrala), 23, 53, 54, 55 56,57, 59
Yang (eril ilke), 104
YANOMAMİ, halk (Brezilya), 180
YAO, efsanevi Çin imparatoru, 101
YARED, 388
Yasalar, Platon, 223
Yasht, Avestalardan, 134, 135
Yasna, Avesta kitabı, 134, 135
YEKOYAKİM (Yahuda kralı), 159
Yeni Ahit, 151, 190, 399, 403, 421, 422,427,500, 502
Yeni Din Dersi Kitabı, 550
Yeni Zelanda, 27, 32, 491
Yi n {dişi ilke), 104
YMİR (Kelt devi). 197
YNGLİNGLER, Viking hanedanı, 209
YO (Bambara "düşünme-davranma"s 317
YOHANNES HYRKANOS (Kudüs başrahibi), 406

YOKUTlAR, halk (California). 329
YONATAS, Kudüs başrahibi, 406, 407
YORUBALAR, halk (California), 197, 203, 307, 308,318,319,480
YOŞİYA, İsrail kralı, 494
YOYOTIE Jean, 282, 283, 284, 289
yoyova (Trobriand büyücüleri), 43
Yu Tao. Bkz. ira/a
YU, efsanevi Çin imparatoru, 101
Yucatan (Meksika), 348, 355, 360, 362, 363
YUHANNA (havari), 152, 159, 423, 425,426,429, 445,449
YUKİLER, halk (Kuzey Amerika), 327
YUM CİM İL (Maya tanrısı), 362
YUMU, halk (Avusturalya), 49
YUSUPOV prens, 539
YVES DE CHARTRES,476

z

Zagros Dağları (İran), 125, 147
ZAİRİ (Veda tanrısı, daha sonra Mazda cini), 141
Zambiya, 320
ZAPOTEKLER, halk (Meksika), 351, 358
Zawi Semi Chanidar (İran), 125
ZEKERİYA (Peygamber), 506
ZENON ELEALI, 234
ZERDÜŞT, 75, 77, 81, 93, 121,129, 130,131,132,133, 134, 135,136, 137,138, 139, 142, 143, 144, 145 146, 147, 148, 149, 150, 151,152 174,189, 231,253, 307, 321,362, 413,414,417,451,496,500,501, 514,531,541,548
Zerdüştçülük. Bkz. Mazdacılık
ZEUS (Yunan tanrıs ı), 18, 151, 157, 194,213,215,217,219,220,221, 228, 236,237,241,253, 351,440, 442
Zeytinlikler Dağı, 494
Zimbabwe, 298, 313, 321 ■
ZİUSUDRA, Şuruppak rahip-kralı, 39 392
ZOLA Emile, 538,556
ZURVAN (Mezopotamya tanrısı), 130 131,415
Zurvani, Med mezhebi, 130, 131

^H>V'

ti'* *Jr-'

-• '.w '

vv*,>

Şeytanın Genel Tarihi

GERALD MESSADIE

Çağlar boyu farklı kültürlerir> kûtülü^ü nasıl clsimleştlrdlhierhl «ktfran Fransız afaştırmacı yazar ûerâld Messadi4 Okuru hüçQk bir dünya turuna dav»r ^Lyor: Ohvanus^v^'nın fhl anlamlı cinlerindir^ **kötülükten kurtulan Hlnt>; şeytanın g#rçek doğum v^rl İran'dan ilk günahın ortaya gktı^Jı MefûDOtamya'yâı: Şeytansız Keltler, Yunanlılar w Romalılardan Aınerikd v«riiierine; Afriki dan Miiir'*; israll In modern çev^^nından tslamın ^«ytanhna, kötülüğün t>4[iE)ir yCzOnü tafiıUn bu hitap ayrı zamanda bir kültür tarih[olma Czelllğlnk d« tadıyor. &aud#lalre'in dediği gibi; "Şeytanin en büyük tıil«si bizi var oiiTiadiiJırâ Irtarıdırması^ır^**

ISBN 975-7942-84-7

9 789757 942849